

ଓଡ଼ିଆ

ଓଡ଼ିଆ

odia.org

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ପ୍ରକାଶକ :

ଶ୍ରୀ ଅନନ୍ତ ମିଶ୍ର

କଟକ ସ୍କ୍ରେଣ୍ଟ୍ସ ସ୍ଟୋର

କଟକ-୨

ମୁଦ୍ରାକର :

ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭାତକୁମାର କର

ଅନନ୍ତପୂଣ୍ଡିଆ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂସ, କଟକ-୨

ନୂତନ ସମ୍ବଲପଣ

ଫେବୃଆରୀ, ୧୯୭୨

ମୂଲ୍ୟ :

ଅବଳା : ଦଶ ଟଙ୍କା

ବଜାର : ବାର ଟଙ୍କା

ABHAGINI

SOCIAL NOVEL

Late Pt. GODAVARISH MISRA

Publisher

Sri Ananta Misra

Cuttack Students' Store

Cuttack-2

Revised Edition

February—1972

Price

Popular : Rs. 10-00

Delux : Rs. 12-00

(Price revised February—74)

ପ୍ରତୀ

୧ । ସୁନ୍ଦରସୁର	୩
୨ । ଠାବ ମିଳିଲୁ ନାହିଁ	୭
୩ । ମଠର ଅଭିଥୁ	୧୧
୪ । ଛିଙ୍ଗ ସର୍ଗକୁ ଯାଇ ଧାନ କୁଟିଲା	୧୭
୫ । ସତ୍ତ୍ଵସଙ୍ଗର ପରିଣାମ	୨୭
୬ । ବୁଢ଼ିଆଣି ଜାଲ	୨୭
୭ । ଯେ ଅଙ୍ଗାର ସେ ହର	୩୧
୮ । ମା'ର ଅପଢିୟ ସ୍ନେହ	୩୮
୯ । ବିଷମ ପର୍ବତୀର ପଥେ	୪୩
୧୦ । ଉକ୍ତି ଶ୍ଵାସ	୪୯
୧୧ । ଆସୁ ପ୍ରକାଶ	୫୮
୧୨ । ନ ହେବା କଥା ହେଲା	୬୩
୧୩ । ଧରିବା କ'ଣ ମୁକ୍ତିହେଲ ?	୭୧
୧୪ । ନାହା ପିଲାର କ'ଣ ହେଲ	୭୭
୧୫ । ଦୁଃଖୀଙୁ ଦଜବ ସାହା	୮୦
୧୬ । ମାଗିଶିଆ ନା ଅମୀର ?	୮୪
୧୭ । ଏ ସେ ନୁହେଁ	୮୯
୧୮ । ବାଘ ହାତେ ମିଶର	୯୨
୧୯ । ବାଘଟା ବାପ ପାଲଟିଲା	୯୭
୨୦ । ଦେଉଳ ବେଢାରେ ଦେଇଛ୍ୟ	୧୦୪
୨୧ । ପୁଣି ଖୋଜା ତନଙ୍ଗ ଚାଲିଲା	୧୦୮
୨୨ । ମୁଁ ପାରିବ ନାହିଁ	୧୧୦
୨୩ । ଆର ଦାସ କବରୁ ଉଠିଲା	୧୧୫
୨୪ । କିଏ କ'ଣ ?	୧୨୪
୨୫ । ଏ ଓ ସେ	୧୨୭
୨୬ । ବାପାଙ୍କ ଛଠି	୧୨୮
୨୭ । ସ୍ନାନକୁଞ୍ଚି	୧୩୪
୨୮ । ବନମାଳୀର ନୂଆ ପରିଷ୍ଠିତି	୧୩୯

୨୯	କୁମିଳାଟୀର ଖାଖ	୧୫୨
୩୦	ଝୋଲାଝୋଳି	୧୫୩
୩୧	କାହିଁରୁ କ'ଣ ଉପୁଜୁଲା	୧୫୪
୩୨	ଆକାଶ କର୍ମୀ ତିଲିକା ମାରୁ ଭେଟ	୧୫୫
୩୩	ଜାଲ ଛନ୍ଦାହେଲା	୧୫୬
୩୪	ଜାଲ କାଟିବା ଚେଦ୍ୟା	୧୫୭
୩୫	ଷଡ୍ରୁଯନ୍ତର ଚିତ୍ର	୧୫୮
୩୬	ବରନାହୁ ମୁଢ଼	୧୫୯
୩୭	ପଳାତଳର ଠିକଣା ମୌଳିକ	୧୬୦
୩୮	ପ୍ରେମର ସର୍ବର	୧୬୧
୩୯	ପା ଭଲ ହୋଇଗଲ	୧୬୨
୪୦	କାହା ଧନ କେହିଠାରୁ ଗଲା	୧୬୩
୪୧	ନାମ ପରମୟତରି	୧୬୪
୪୨	କନ୍ଦା ସାହୁ ମୁଖ ଦୂହେଁ	୧୬୫
୪୩	ହାତାପେଟ	୧୦୦
୪୪	ପ୍ରାଣଲିଙ୍ଗ ସବୁ	୧୦୧
୪୫	କାପର ମୁଖ	୧୦୨
୪୬	ହିଅ କ'ଣ ହେଲା ?	୧୦୩
୪୭	ବନମାଳୀର ଅଜାଙ୍କତାରୁ ବିଦାୟ	୧୦୪
୪୮	ରମା ଅତୁଶ୍ୟ	୧୦୫
୪୯	ଲକ୍ଷ୍ମିଜ	୧୧୮
୫୦	ପୃଷ୍ଠାଷେଷରେ ବନମାଳୀ	୧୧୯
୫୧	ବନମାଳୀ ପାଇଁ ଚମ୍ପା ପ୍ରାଣ ଦେଲା	୧୨୪
୫୨	ଭିତର ରହସ୍ୟ	୧୨୮
୫୩	କାହା ଚିଠି କାହା ହାତେ ପଡ଼ିଲା	୧୩୦
୫୪	ଦ୍ଵିପୁଣ୍ୟ ଦଳରେ ପାଣ୍ଡ ନାୟକ	୧୩୪
୫୫	ମୁଁ ବନ୍ଦୀ ହେଲି	୧୩୭
୫୬	ସୁତକ ଭିତରେ ଜୀବନ	୧୪୦
୫୭	କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ କୃତିକତା	୧୪୪
୫୮	ମିଳନ	୧୪୫
୫୯	ଦରଦୁ ଲକ୍ଷପତି ହେଲା	୧୪୬
୬୦	ପାଣ୍ଡ ନାୟକର ଶେଷ ଲକ୍ଷତା	୧୪୭

୭୯ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ଆସ୍ତ ପ୍ରକାଶ	୧୫୮
୮୦ । ରମାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଥଳି	୧୬୧
୮୧ । ରମାଠାରୁ ବଦାୟୁ	୧୬୪
୮୨ । ପୁଣି ଏକ ଚଠି	୧୬୭
୮୩ । ଦନା ସାହୁ ଗୁପ୍ତକଥା ପିଟାଇଲି	୧୬୯
୮୪ । ରହସ୍ୟ କିମ୍ବର ବାହାତଳି	୧୭୪
୮୫ । ଉବଳୀଲାର ଶେଷ	୧୭୯

ଅଭାଗିନୀ

-୧-

ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠ

ମଳ ୧୯୪୨ ମାଲରେ ବାବାଙ୍ଗ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସ ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠର ମହନ୍ତି ଶାଶ୍ଵତ ବସିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କ ବସ୍ତୁ ଅଂଶୁଲିଙ୍ଗ ବର୍ଷ । ବାପ ମା ପ୍ରଜ୍ଞା କଣ୍ଠ, ତାଙ୍କୁ ଦ୍ଵାରା ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ପରେ ତତ୍ତବ ବର୍ଷ ବସ୍ତୁପରେ ବିବାହ କରଇ ଦେଇଥିଲେ । ଅଠର ବର୍ଷ ବସ୍ତୁ ବେଳେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭାଣୀ ଆସିଲେ; କିନ୍ତୁ ବିଧାକା ତାଙ୍କ ଦାମ୍ଭଳ୍ୟ-ଶବନ ଉପରେ ଜାର୍ଯ୍ୟକାଳ ସୃଦ୍ଧି ପକାଇ ରଖିଲା ନାହିଁ । ଭାର୍ଯ୍ୟ ପହଳିପାଳ ଆବି, ପୁରୀ ସେ ବାପଦରକୁ ଗଲେ, ସେ ଆଉ ଫେର ସ୍ବାମୀ ଗୁରୁରେ ପାଦ ପକାଇଲେ ନାହିଁ । ସେହିଠାରେ ସେ ଯେଉଁ ଏଲ୍ଲାଶାଳରେ ମାତୃଗର୍ଭରୁ ପଡ଼ିଥିଲେ, ଯେହି କୋଠା ମଧ୍ୟରେ, ବସନ୍ତ ବୋଗରେ ତାଙ୍କର ମୁଖୁ ପଢ଼ିଲା । ପନ୍ଦୀଭ୍ରତୀରେ କୃଷ୍ଣ ନିଭାନ୍ତ ଅଧୀର ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସେ ଥରେ ଦୂର ଥର ଆସୁଛନ୍ତ୍ୟ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣିଲେ । ଦୂରଦୂର ଅମୂଳ୍ୟ-ପ୍ରତିମା-ଶୂନ୍ୟ ମାରସ ଶୁଣ ଗୁରୁରେ ସେ ବିରତବେଦନା-ପୀତିତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ନ କର, ଶେଷରେ କୌପିନ ପିତି, ଦିନେ ରତ୍ନ ଅଧିବେଳେ ଦରୁ ବାହାରିଗଲେ । କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେ ସେ ପାଦ ତହୁ ସେ ଦିନ ପର ବାହାରକୁ ଭୂ-ପୃଷ୍ଠରେ ଅଙ୍ଗିତ ହେଲ, ତାହା ପୁଣି ଲୋହିଟି ଆଉ ଘର ଭିତର ଆଡ଼ିବୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ।

କୃଷ୍ଣ ବାବାଙ୍ଗ ହୋଇ ଭରତବର୍ଷର ସମୁଦ୍ରାୟ ଶାର୍ଥ ତୁଳିବାରେ ଲାଗିଲେ । ତୁଳ ତୁଳ ପାଦ ଯେତେବେଳେ ଥିଲୁ ଏବ ମୁଣ୍ଡର କୃଷ୍ଣ କେଣ କମେ ଶୁକ୍ଳ ହେବା ଉପରେ ବସିଲ, ସେତେବେଳେ ସେ ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠର ମହନ୍ତି ରାଖାକାନ୍ତ ଦାସଙ୍କର ତେଜ ହେଲ ନରୁଙ୍କ ଅନ୍ତେ ନିଜେ ଶାଶ୍ଵତ ବସିଲେ । ରାଧାକାନ୍ତ ଦାସଙ୍କର ଶିଷ୍ୟା ହରିପୁରୀ ନରୁଙ୍କ ମୁଖୁପରେ ମଠର ପ୍ରଧାନ ମାତା ହେଲେ । ତାଙ୍କ ତଳକୁ ଆଉ ଜଣେ ମାତା ବିଷ୍ଣୁପୁରୀ ସ୍ଥା । ଉତ୍ସେ ମହନ୍ତି କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବସ୍ତୁପରେ ସାନ । ହରିପୁରୀ ପତଳା, ଶାମଳ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆକୃତିରେ ସାଧାରଣ ଅପେକ୍ଷା ଟିକି ଏ ଦେଖି ଦେଇ । ଯୌବନରେ ସୁଜା ତାଙ୍କର ସେ ସେପରି ଯୌନିଧି ଧାର, ତାହା ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ଆଜିବନ ସେ ସତ୍ତବାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଆପଣାକୁ ଶୁଭ ପଦିଷ ରଖି ଆସିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରୁ କେଣାଇ ଫୁଟି ଉଠେ,

ତାଙ୍କ ଦେଖିଲେ ମନରେ ସ୍ଵତଃ ଭାବ ନାହିଁ ହୁଏ । ବିଷ୍ଟ ପ୍ରିୟା ବର୍ଣ୍ଣରେ ଗୋଟିଏ ଓ ମଧ୍ୟରେ । ସେ ସବଦା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦ୍ୟନ୍ତ ଆଆନ୍ତି ; ସୁଜଗଂ ତାଙ୍କ ବରବର ଧର୍ମସର୍ଵ ହୋଇ ସିବା ଆସିବାକୁ ପଡ଼େ । ତା' ପରେ ପୁଣି ତାଙ୍କର ଶ୍ୟାମ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ।

ବାବାଙ୍ଗ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସ ମହନ୍ତିଗାନ୍ଧିରେ ଦସିଲା ଦିନ ପୁନରପୁର ମଠରେ ମହୋଷ୍ଟ୍ରବ ଲାଗିଲା । ନୃଆ ମହନ୍ତିଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲଭ କରିବାକୁ ଲେକେ ଆସି ବୁଝୁ ହେଲେ । ଏପରି କି, ସ୍ଵୟଂ ଜମିଦାର ମଠକୁ ଆସି ବାବାଙ୍ଗଙ୍କର ଚରଣଧୂଳି ନେଇ ଗଲେ । ମଠଟି ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟିଆ ଏକ ମହଲ ପୁରୁଣ ଦରଶକୀୟ ପରେ କେତେବୁଦ୍ଧିଏ ରୋଗୀ ରହନ୍ତି । ମଠର ଜାଗିରଶିଆ ବୈଦ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଚକିତ୍ତ୍ସା କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ପରଟା ବାପୋପ୍ଯୋଗୀ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ବୈଦ୍ୟଙ୍କର ନାନା ଚକିତ୍ସାପଦ୍ଧତି, ରୋଗୀମାନେ ଆଗୋଗ୍ୟ ଲଭ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାହା ଦେଖି ବାବାଙ୍ଗ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସ ଗାନ୍ଧିରେ ବସିବାର ତନି ଦିନ ପରେ, ନିଜେ ମଠ ଛୁଟି ଯାଇ, ଚକିତ୍ସାଲୟରେ ରହିଲେ ଏବଂ ରୋଗୀମାନଙ୍କୁ ମଠ ଛିତରେ ଆଣି ରଖାଇଲେ ।

ପୁନରପୁର ମଠର ସାହିତ୍ୟ ସେମର ବେଶି ନୁହେ । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ଠାକୁର ଗୋପୀନାଥ ଦେବଙ୍କ ସେବାପୂଳା, ଯାନିଯାଦା ଓ ଅତିଥିଅଭ୍ୟାଗତଙ୍କ ଚର୍ଚାରେ ବର୍ଷକର ଯାବଣୀପୁ ବ୍ୟୟ ବାଦ ଯାଇ, ମହନ୍ତିଙ୍କ ଶାସ ଖର୍ଚ୍ଚ ନିମନ୍ତେ ଅତି ସାମାନ୍ୟ ବଲେ । ସେତିକରେ ସ୍ଵୟଂ ମହନ୍ତି ଓ ଦୁଇ ମାତାଙ୍କର କୃତ୍ୟ ନିବାହ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ମାତା ହରପ୍ରିୟା ଆତ୍ମମୂରତିପ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି । ଶାକାନ୍ଦରେ ସେ ମନୁଷ୍ୟର ଉଦ୍‌ଦେଶ ପୁଣ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ, ତାହା ସେ ବିଶେଷ ସାକରେ ହୃଦୟପୂଜମ କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ବାବାଙ୍ଗ ପରାପରେ ଯାହା ସବୁ ବ୍ୟୟ କରୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟା ଆପଣି ନ ଥିଲା । ମହନ୍ତି ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କ ସମୟରୁ ମୁରୁ ଆଦେଶ ମାନିବା ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । କୃଷ୍ଣଚରଣଙ୍କ ଅର୍ଧାନରେ ରହି ସେ ସେହି ଅଭ୍ୟାସ ଛୁଟିବାକୁ ଲାଗୁ କଲେ ନାହିଁ; ସୁଜଗଂ ମହନ୍ତି କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସଙ୍କ ମୁହଁର କଥାକୁ ସେ ବେଦର ଗାର ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ; ତାଙ୍କ ଦାନ ପୁଣ୍ୟରେ ନିଜେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବିଷ୍ଟ ପ୍ରିୟଙ୍କ ସ୍ଵାକ୍ଷର ଚିକିତ୍ସା ରମ୍ପ ରକମର । ଅତିଥି ଅଭ୍ୟାସତମାନେ ଭଲ ଖାଲିଲେ, ତାଙ୍କ ମନରେ ରିଷ୍ଟିଂ ହୁଏ; ସୁଜଗଂ କୃଷ୍ଣଚରଣଙ୍କ ବ୍ୟୟର ପ୍ରଣାଳୀରେ ସେ କଦାପି ଏକମତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

ମହନ୍ତି କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସଙ୍କ କାର୍ଣ୍ଣିକଳାପରେ ସୁନ୍ଦରପୂର ମଠର ଶ୍ୟାତ କମଣ୍ଗଳ ବଜିବାକୁ ଲାଗଲା । ଲୋକେ ତାଙ୍କ ପାଦତଳରେ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଦର୍ଶନୀମାଳା ଥୋଇବାକୁ ମଠକୁ ଆସିଲେ । ମହନ୍ତି ସେ ସବୁରୁ ନିଜେ ପଇସାଟିଏ ନ ଛୁଟି, ସମୁଦ୍ରାୟ ଅତ୍ୟଥ ଅଭ୍ୟାସର ଓ ଦୁଖୀରୁକାହୁଙ୍କ ଚକ୍ରରେ ଲଗାନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ଭକ୍ତମାନେ କିମେ ମହନ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଆନ୍ତର୍ଷ ହୋଇପାରିଲେ ।

ମହନ୍ତି ମହାରାଜ କଥାବର୍ତ୍ତୀରେ କେବେଳ ପରିମାଣରେ ଥିଲା ଥିଲେ । ମାତା ଦୁସ୍ତଙ୍କ ମହନ୍ତ ଗଲ୍ପ କଲାବଳେ ସେ ଦିନେ ଦିନେ କୌତୁକରେ ହୃଦୀ ନିଭାନ୍ତ ଶିଶୁ ପିଲାଙ୍କ ପରି ଭୁଲ୍ଲିରେ ଲେଟିଯାନ୍ତି । ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା ତାଙ୍କ ବରାବର ‘ମହାପ୍ରାଣ’ ବୋଲି ପମ୍ପୋଧନ କରୁଥିଲେ । ଦିନେ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଭାଙ୍ଗ ଉପରୁ ଶଣ୍ଟିଏ ପୋଥ ଆଶୀର୍ବାଦ ହାତ କଢାଇ ଦେଖିଲେ ସେ, ତାଙ୍କ ହାତ ପାଇଲା ନାହିଁ । ତହୁଁ ସେ ମାତା ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟାଙ୍କ କହିଲେ, “ଦେଖ, ମହାଭ୍ରାଙ୍କ ହାତ ଭାଙ୍ଗ ଉପରକୁ ପାଇଲା ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ନିଶ୍ଚାର୍ଣ୍ଣି ଅଣାଅ ।” ଆଉ ତିନେ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଦାନଣୀଲତା ବିଷ୍ଣୁରେ କେବେଳ ଧନ୍ୟବାଦ ଆଗରେ ବକ୍ତ୍ଵା ଦେଲାପରେ ଦେଖାଇଲା ଯେ, ଜଣେ ଦଶହଳ ଶ୍ଵର ତେଣିକି ପ୍ରତି ଏକାଦଶୀ ଦିନ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହାକରେ ଅଧଳାଟିଏ ଦାନ କଲେ । ତାହା ଦେଖି ମହନ୍ତ ହରପ୍ରିୟାଙ୍କ ସାମାନ୍ୟ ଜସ୍ତି କହିଲେ, “ଦେଖ, ମାତା ! ମୋହନ ସିଂହ କିପରି ମାସକେ ପଇସାଟିକର ସ୍ଵର୍ଗ କଣ୍ଠିବାରେ ଲାଗିଛୁ ।”

ସୁନ୍ଦରପୂର ଅଞ୍ଚଳରେ ବୈଶିମାନେ ହେବଶୟାରେ ପଡ଼ି ପ୍ରାଣର ଆଶା ପ୍ରାତିବା ଦେବକୁ ମହନ୍ତ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାୟକୁ ଡକାଇ ତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ପ୍ରହଳଣ କରୁଥିଲେ । ପେଥରେ କେହି କେହି ସଫ୍ରେଣ୍ଟରୁପେ ବୈଶମୁକ୍ତ ହେବାର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ନିଃପତ୍ନୀଦ୍ୱାରା ବିଧବା ଓ ଛେଦଣ୍ଟ ପିଲମାନେ ତାଙ୍କଠାରୁ ବରାବର ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଥିଲେ । ଏ ସବୁ କାରଣେ ଲେକେ ସକଳେ ଉଠି ନାଶ୍ୟକ ସୁରଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ମହନ୍ତ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସଙ୍କ ନାମ ଉଚାରଣ କରି, ହାତ ଯୋଡ଼ି କମାନ୍ତର କରୁଥିଲେ ।

ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଦେନଦିନ ଜାଦନ ଅନୁଧାନ କରି ଦେଖିଲେ, ମନରେ ସୃଜନ ଭକ୍ତ ଜାତ ହେବାର କଥା । ସକାଳୁ ଉଠି ସେ ଧାନରେ ବିଷ୍ଣୁରୁଥିଲେ । ଧାନ ପରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସହି ଭଗବାନଙ୍କ ବିଷ୍ଣୁରେ ଥାଲେଇନା କରୁଥିଲେ । ଦିବାନ୍ତ୍ରା ସେ ଲାଗି ନ ଥିଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ କୌଡ଼ା କୌତୁକରେ ସମୟ କଟାଇଲା ବେଳେ ସେ ପୃଷ୍ଠକ ଧରି ଅଧ୍ୟନରକ ରହୁଥିଲେ । ରାତରେ ସେ ଧାର୍ଯ୍ୟକାଳ ଶୋଭା ନ ଥିଲେ । ମାତା ସେଇକେ ସମୟ ଶୋଇଥିଲେ, ନିନ୍ଦାକେବାକ କୋଳରେ ଏକାବେଳକେ ଝୋଲ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ପଡ଼ୁଥିଲେ । ବୈଶିମେବା, ଅଧ୍ୟନ ଓ

ରିଶ୍ଵର ଆରୁଧନା ଯାଇ ବାକି ଯେଉଁ ସମୟ ବକ୍ତୁଥିଲା, ତାହା ସେ ସାଧାରଣ ମୂଳିଆ-ମାନଙ୍କ ପରି କାର୍ତ୍ତିରେ ଲଗାଉଥିଲେ; କୋଣ ଧରି ବରିଗୁରେ ନିଜ ହାତରେ ମାଟି ଖୋଲୁଥିଲେ, ଫୁଲ ଗଛରେ ପାଣି ଦେଉଥିଲେ, ଠାକୁରଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଫୁଲ ତୋଳି ଉଣ୍ଡୁଥିଲେ । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଦିନେ ଦିନେ ସୁବିଧା ଦେଖି ପଞ୍ଜୀଗ୍ରାମମାନଙ୍କୁ ବୁଲି ଯାଉଥିଲେ । ପଞ୍ଜୀ ଗ୍ରାମର ବାଲକ ବାଲିକାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦୂରରୁ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ପାଟି କରି କହୁଥିଲେ, “ଏଇ ଯେ ବାବାଜା ଆସିଲେ; କୋଷ, ଶାକର ଦେବେ ।” ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଖାଲି ହାତରେ ଗ୍ରାମର ପିଲମାନଙ୍କୁ ଭେଟନ୍ତି ନାହିଁ । କୋଷ, ଶାକର ଯେପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତି, ସେହିପରି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ଆଖିବାକି କରି କହନ୍ତି, “ବାପ ! ଭଗବାନ ରୂପମାନଙ୍କ ଭଲରେ ଚଣ୍ଡନ୍ତି ।”

ବେରୀମାନେ ଦ୍ୱାରା ଆବୋଗ୍ୟ ନଭକଳ ପରେ ମଠ ଘର ଖାଲି ହୋଇଗଲା । ସେତେବେଳେ ତିକସାଳୟର ଭଙ୍ଗା ଦଦରା ଘର ପୁଣି, ନିଜ ପାଠୀରେ ଆସି ରହିବା ନିମନ୍ତେ ଆବୋଗ୍ୟପ୍ରାପ୍ତ ଭକ୍ତମାନେ ମହନ୍ତଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଅନୁରୋଧ କଲେ; ସୁଭରାଂ, ସେ ମଠ ମଧ୍ୟରେ ଆସି ରହିଲେ । ମଠର ଭଲ ମହଲରେ ତିନୋଟି ଏବଂ ଉପର ମହଲରେ ଆଉ ତିନୋଟି କୋଠା । ଉପର ମହଲରେ ମାତା ଦୁହେଁ ଏବଂ ଭଲ ମହଲରେ ମହନ୍ତ ନିଜେ ରହନ୍ତି । ଦାଣ୍ଡ ପାଞ୍ଜ କୋଠାଟି ମହନ୍ତଙ୍କ ଖାଇବା ଘର । ତା ପାଞ୍ଜକୁ ଲାଗି ତାଙ୍କ ଶୟକାଗାର । ତୁମ୍ଭୁସ୍ତ କୋଠାରେ ମହନ୍ତ ବସି ପୁନା ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି । ଦାଣ୍ଡରୁ ମହନ୍ତଙ୍କ ଧାନ କରିବା ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରଥମେ ଭେଜନଶାଳା ଓ ତା' ପରେ ଶୟକାଗାର ଅତିକମ କରି ଯିବାକୁ ହୁଏ । ମହନ୍ତଙ୍କ ଉପାସନା କଷର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଖଟ ପଡ଼ିଥାଏ । ବାବାଜା ଓ ଭକ୍ତମାନେ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆସି ରହିରେ ରହିଲେ, ସେହି ଖଟ ଖଣ୍ଡିକରେ ଶୁଅନ୍ତି ।

ମହନ୍ତଙ୍କ ଶୟକନକଷର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆଡ଼ମୁର ନ ଥିଲା । ତହିଁରେ ବୁନ୍ଦର ଆସଦାବ ମଧ୍ୟରୁ କହି ହେଲେ ରଖାଯାଉ ନଥିଲା । କେବଳ ଗୋଟିଏ ପଥର ପଣ୍ଡି ଉପରେ ଗେବୁଆ ଶେଷ ଖଣ୍ଡିଏ ପରା ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସେ ଶେଷରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ମରଳାର ତଳ୍ଲ ନ ଥାଏ । ମୁଣ୍ଡ ଆଡ଼କୁ ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ରେଟିଆ ମାଣ୍ଡି । ପଣ୍ଡିଟି ଟେର କାର୍ତ୍ତି କରେ । ପଣ୍ଡି ଜଳକୁ ଗୋଡ଼ ରଖିବା ସ୍ଥାନରେ ଖଣ୍ଡିଏ ବନ୍ଦକାଳର ପୁରୁଣା ବାଘଗୁଲ ପଡ଼ି ରହିଥାଏ । ସେହି କଷର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ଏକ ପୁରୁଣା କାଠ ଆମ୍ବର ମଧ୍ୟରେ ମହନ୍ତଙ୍କ ପଡ଼ିବା ପୁତ୍ରକମାନ ଥାଏ । ପଡ଼ିଲବେଳେ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଆମ୍ବର ପୁଣ୍ଡର ନେଇ ତା ନିକଟରେ ପଣ୍ଡିଥିବା ଖଣ୍ଡିଏ ମୁଗରମ୍ବ ଉପରେ ବସି ପଡ଼ନ୍ତି । ଗୋଥ ଉପରେ ପଡ଼ିବା ନିମନ୍ତେ

ଗୋଟିଏ ପଡ଼ଇର ବାଟେ ବାହାରରୁ ଆଲୋକ କୋଠେ ଭିତରକୁ ଆସେ । ମହନ୍ତି ମହାରାଜ ପିଣ୍ଡିର ଯେଉଁ ପଟକୁ ମୁଣ୍ଡ କରି ଶୁଅନ୍ତି, ସେ ପଟେ ପିଣ୍ଡି ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ସିନ୍ଧୁକ ଥାଏ । ସିନ୍ଧୁକ ଭିତରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜିନିଷ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଚୁପାର ରୁଣା ଏବଂ ତା ପାଇଁ ରୁଣା ପାପ ରଖାଯାଇଥାଏ ।

ମଠର କୌଣସି ଦୁଆରରେ କେବେ ତାଳ ପଡ଼େନାହାନ୍ତି । ଭେଜନଶାଳା କବାଟର ଭିତର ପଟେ ପୁରେ ଗୋଟିଏ ଶିକୁଳ ଲଗିଥିବାର ଉନ୍ନତି ଅବଶ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ; କିନ୍ତୁ ମହନ୍ତି ମହାରାଜ ଗାଦରେ ବଦିଲ ପରେ ସେ ଶିକୁଳ କେହି କେବେ ଦେଖିନାହାନ୍ତି । କବାଟଟି ସଂଦା ଆଡ଼ପେଲ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ବାହାରରୁ କେହି ମଠ ଭିତରକୁ ଆସିବାକୁ ଜ୍ଞାନକଲେ, କବାଟ ପେଲ ଫିଟାଇ ଭିତରେ ପାରେ । ମଠ ଦ୍ୱାର ଦିବାରସ ଭିନ୍ନକୁ ଥାଏ । ମାଜାମାନେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଏଥରେ ଆପଣି କରୁଥିଲେ । ତାହା ଶୁଣି ମହନ୍ତି କହନ୍ତି, “ହେଉ, ରୁମ ଉପର ମହଲ କୋଠାମାନଙ୍କରେ ଶିକୁଳ ଲଗାଇ ତାଳ ପକାଇବ ତ ପକାଅ; ମୋ ଘରନ୍ଦୁକ ଏହିପରି ମେଲା ଥିବ ।” ମହନ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଏପରି ଭିତର ଶୁଣି ମାଜାମାନେ ଲଜ୍ଜିତା ହୁଅନ୍ତି । କିମେ ସେମାନେ ମହନ୍ତଙ୍କ ଗତିବିଧିରେ ଅଭ୍ୟନ୍ତ ହୋଇଗଲେ; ଆଉ ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ କରିବାକୁ କହିଲେ କାହିଁ ।

ମହନ୍ତି ମହାରାଜ ଶୟୁନକଟରେ ସେ ଥାଏ ରାତି କଟାନ୍ତି, ତାହା ନୁହେ । ଶୟୁନକଟରକୁ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ବଗିଚ୍ଛ । ସେ କଷ ମଧ୍ୟରେ ବରିବୁକୁ ଦିବାକୁ ଗୋଟିଏ ବୈଶିଷ୍ଟ ଦ୍ୱାର ଥାଏ । ମହନ୍ତି ମହାରାଜ ଶବ ପରି ଶେଯରେ ଶୋଇ ନ ରହ, ଭଗବାନଙ୍କ ଅନ୍ତରୁ, ଜଗତ ସହିତ ନିଜ କୁନ୍ତ ଅସାର ସଂଯୋଗ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ବଗିଚ୍ଛର ବରଳଗଛ ମୁଣ୍ଡ ମୁଣ୍ଡ ସମୀରଣରେ ବସି ଜାଲ ଆକାଶକୁ ବୁଝି ରହନ୍ତି । ଆକାଶର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦ୍ଵାରର ଦେଖି, ତାଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଭୁବିକ ଶରୀର ଭିତ୍ତି କାଢି ହୁଏ । ବରଳଗଛରୁ ଫୁଲ ରଜି ତାଙ୍କ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପଡ଼ୁଥାଏ । ସେଥିରେ ସେ ମନେ କରନ୍ତି ସେ ସୁରକ୍ଷା ଅବା ଅମୃତ ବୁଝି ହେଉଛି । ବାପ୍ତିବରେ ସେହି କୁନ୍ତ ବରିଚ୍ଛ ଶଣିକ ଭିତରେ ନିଜ ଦୁଦ୍ଦକୁ ମଧ୍ୟରେ ପରମ ପିତା ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସେ ଗୋଟିଏ ପରିଷ ଦେବାଳୟ ତୋଳି ରଖିଥିଲେ । ରାତି ଅଧ ସମସ୍ତରେ ପେହି ଦେବାଳୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବସାଇ, ମହନ୍ତି ମହାରାଜ ବଗିଚ୍ଛରୁ ଫେରି, ତାଙ୍କ ଶୟୁନାରେ ଶୋଇ, ଗାଢିନିଦ୍ରାରେ ଅଭ୍ୟନ୍ତ ହେଉଥିଲେ । କୁଟନ୍ତା, କୁସପ୍ତ ତାଙ୍କ ମନରେ ଶ୍ଵାନ ପାହ ନ ଥିଲ । ସତେ ଅବା ପଦିଷତା ମୁଣ୍ଡିମୁଣ୍ଡି ହୋଇ ତାଙ୍କ ଦୁଦ୍ଦକୁ ରଖିଲାନ କରୁଥିଲା ।

ଠାବ ମିଳିଲୁ ନାହିଁ

ସନ ୧୯୪୮ ସାଲ ଆଣିନ ମାସର ଦୂର୍ଗା ପୂଜା ସମସ୍ତରେ ଦୂର୍ଗାପ୍ରତିଷ୍ଠାନରୁ ଦିନେ ଜଣେ ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତି ସୁନ୍ଦରୀର ଗ୍ରାମରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେତେ ଦେଲେ ଯେଉଁ କେବେ ଜଣ ଲୋକ ଦାଉଁରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ, ତାକୁ ଦେଖି କେଜାଣି କାହିଁକି ମନେ ମନେ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ଲୋକଟି ଦେଖି ତେଣା ନୁହେ, କି ଗେଡ଼ା ନୁହେ, ବେଶ୍ ମୋଟାମୋଟି, ଦେହରେ ବଳ ପ୍ରଚୁର ଥିଲ ପରି ଜଣ ପଡ଼ୁଥିଲା । ବୟସ ବୃଳିଶ ବର୍ଷ ଟପିଆରହୁ, କିନ୍ତୁ ପରୁଣକୁ ଧାପ ଦେଇ ନାହିଁ । ତା ଦେହରୁ ଖାଲ ବୋହୁଯାଇଥିଲା । ଗୋଡ଼ ଅଣ୍ଟ ଦର୍ଶନ ଧରିରେ ପୁଣ୍ୟ । କାନ୍ଦରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେତିଆ ମଇଳା ଯାଉିଲ ଥିଲ । ପିନା ଲୁଗା କୁଞ୍ଚ ଅଣ୍ଟାରେ ଖୋସା ହୋଇଥିଲା । ଫିଟାଇ ଦେଲେ, ତାହା ଆଶୁକୁ ତେହିଁ ଦେଖି ଜଳକୁ ପଡ଼ିଲା କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ସେ ଲୁଗା ଖଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ମୋଟା; ହାତକଟା ସୁଜାରେ ବାହରି ଉନ୍ନରେ ବୁଝା ହୋଇଥିବ । ମୁଣ୍ଡରେ ଚାଟି ନ ଥିଲ । ବାଳମୁଢ଼ିକ ମୁଲକୁ ଲାଗି କରୁଗରେ କଟା ହୋଇଥିଲା । ଲୋକଟି ଦିନ ସାର ବୁଲି ବୁଲି ଥିଲଗଲ ପରି ଜଣାପଡ଼ୁଥିଲା । ସେବନ ଦୁଇ ପହରେ ସୁନ୍ଦରୀର କେତେକ କାଠଗୋଟାଳୀ ହୁଣ୍ଡିଲେବ ତାକୁ ବାଟରେ ଗୋଟାଏ ପୋଖରୀରେ ପାଣି ପିଇବାର ଦେଖିଥିଲେ । ହୁଏ ତ ସମ୍ମଦ୍ଦାସ୍ତ ଉପରବେଳା । ସେ ଆଉ କୋଣିଠାରେ ରୁଣ୍ଡରେ ଶୋଧାଏ ପାଣି ଲଗାଇନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଶୋଷରେ ତା ପାଟି ଖନି ମାରଗଲ ପରି ଜଣା ପଡ଼ୁଥିଲା । ବାଟରେ ନଣେ ଚତୁକିଆକୁ ଦେଖି, ଲୋକଟି ଖୁବ୍ ନାହିଁ ଗୋଟାଏ ସଲମ ପକାଇଲା । ଚତୁକିଆ ତାର ସଲମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ନିଜେ ହାତ ନ ଟେକ, ନିତ୍ୟ ଅଭିଷ୍ଟ ଜୀବରେ ପରିଗଲ, “କିରେ, ରୁ କୋଠୁ ଆଖିଲୁ ?” ଏବଂ ଦୁଇର ପାଇବାକୁ ଅପେକ୍ଷା ନକର ନିଜ କାମରେ ବୁଲିଗଲା ।

ସୁନ୍ଦରପୁର ଗ୍ରାମର ଯେଉଁ ମୁଣ୍ଡରେ ଲୋକଟି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା, ସେଠାରେ ଗୋଟାଏ ଚଟିଦର ଥିଲ । ବାଟୋଇମାନେ ପଇସା ଦେଇ ସେ ଚଟିରେ ରହନ୍ତି ଓ ଆଇବାକୁ ପାଆନ୍ତି । କେବୁ ବଜାକଲେ, ଚଟିରେ ନ ରହ ମଧ୍ୟ, ଖାଲ ଖାଲ ବୁଲିଗାଇପାରେ । ସେ ଦିନ ସନ୍ଧିଧରେ ଚଟିରେ ଭଲ ଖାଇବା ପିଇବା ଆସ୍ତାନି ହୋଇଥିଲା । ମହାଶ୍ଵରୀ ବନ୍ଦିର ମାଂସ ଯାହୁ, କଣ୍ଠାରୁ, ବଢ଼ି ଆଜି ପଢ଼ି ମହିର

ସିଦ୍ଧିଲା । ଆଉ ଗୋଟିଏ କୁଳରେ ଖେଳେଡ଼ି ବସିଥିଲା । ସେ ସବୁ ଜିନିହର ବାସନା ପାଇ, ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତ ଦୁଆର ପିଂଚାର, ଚଟି ଘରେ ପରିଲା । ଦ୍ୱାର ଚିଟିବା ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଚଟିଘର ମାଲିକ ପରିଲା, “କଣ ଦରଳାର ?”

ଆଗନ୍ତୁକ ଜବାବ ଦେଲା, “ଖାଇବାକୁ ମୁଠାଏ ଭାବ, ଆଉ ଶୋଇବାକୁ ଟିକିଏ ଥାନ ।”

ମାଲିକ ଉଦ୍‌ଦରରେ କହିଲା, “ମିଳିବ— ।” ମାତ୍ର ମନର ଭାବ ସପୁଣ୍ଡେ ପ୍ରକାଶ କରି ନ ପାରି, ଥରେ ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଗୋଡ଼ରୁ ମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୁଝିଲା ଏବଂ ତା’ ପରେ, “ପଇସା ଦେଲେ”—କହି ନିଜର ବନ୍ଦବ୍ୟ ଶେଷକଲା ।

ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତ ନିଜ ଯାଉଳି ଭିତରୁ ବଢୁଆଟିଏ କାଢି ଦେଖାଇ କହିଲା, “ମୋ ପାଖେ ପଇସା ଅଛି ।”

ମାଲିକ କହିଲା, “ତେବେ ମିଳିବ ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତ ବଢୁଆଟି ଯାଉଳିରେ ରଖି, ଯାଉଳିଟି କାନ୍ଦରୁ ବାହାଳ କରି ତଳେ ଥୋଇଲା ଏବଂ ନିଜେ ଅକା ମାରି ତା ନିକଟରେ ବସିପଡ଼ିଲା । ମାତ୍ର ସେ ବେଶି ସମୟ ତୁମ୍ଭୀ ହୋଇ ବସି ନ ରହ ପୁଣି ପରିଲା, “କେତେ ତୁମ୍ଭ ହୁବ ?”

“ଆଉ ଉଚ୍ଚର କଣ ? ହେଲଣି ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତ ସେ କଥା ଶୁଣି, ଆନନ୍ଦରେ ଗୋଡ଼ରୁ ଧୂଳି ଖାତି, ଦେଖିଲୁ ଖାଲ ପୋଡ଼ି, ଟିକିଏ ସୁଇସ ହୋଇ ବସିବାକୁ ଗଲା । ଚଟିଘର ମାଲିକ ଖଣ୍ଡିଏ ଗ୍ରେଟିଆ ବାଲ କାଗଜରେ କଣ ଧାଉଏ ଲେଖି, ବୁକର ପିଲକୁ ଡାକି, ତା କାନରେ କଣ କହି, ତା’ପରେ ବଡ଼ ପାଟି କରି କହିଲା, “ଧାର୍ଯ୍ୟିକୁ, ଧାର୍ଯ୍ୟ ଅସିବ ।” ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତ ଏ ସବୁ କହି ଦେଖିଲନାହିଁ । ସେ ପୁଣି ପରିଲେ, “କଣ ହେଲା ?”

ଏ ପ୍ରଶ୍ନର କୌଣସି ଉଦ୍‌ଦର ମିଳିଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଆବୃତ୍ତି ନ କହି ଲୋକଟି ପୁଣି ନୀରବ ଭାବରେ ବସିରହିଲା ଏବଂ କେତେକ ସମୟ ପରେ ପିଲା ଲୁଗାର କାନ୍ଦ ପକାଇ ଯାଉଳିରେ ମୁଣ୍ଡ ଦେଇ ଟିକିଏ ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ସେ ବେଳେ ସମୟ ଶୋଇନାହିଁ; ଚଟିଘର ପିଲାଟି ଧାର୍ଯ୍ୟ ଫେରାସି ପହଞ୍ଚିଲା । ମାଲିକ ଭାବିଲୁ କାଗଜ ଖଣ୍ଡିକ ନେଇ ପଡ଼ିଲା, ମୁଣ୍ଡ ହଲକଲା ଏବଂ ମନେ ମନେ କଣ ଭାବିଲା

ତା ପରେ ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲ, “ଦେଖ, ମୁଁ ଭୂମକୁ ଜାଗା ଦେଇ ପାରବି ନାହିଁ ।”

“କାହିଁକି ? ଭୂମେ କଣ ଭାବୁକ ମୁଁ ପରସା ନ ଦେଇ ଠକ ଖାଇ ବୁଲିଦିବି ? ମୁଁ ପର ଦେଖେଇଲି, ମୋ ପାଶେ ପରସା ଥିଲା ।”

“ଆଉ, ମୋର ଯେ ଜାଗା ନାହିଁ ।”

“ମୁଁ ବାହାରେ ଅଡ଼ିଙ୍ଗରେ ଶୋଇପଢିବି ।”

“ସେଠି କାଠ ରହିବ ।”

“ମୋତେ ରୁହାଳରେ ଟିକି ଏ ଜାଗା ଦିଅ ।”

“ଗୋରୁ କରି ମେଲରେ ବିଜ୍ଞା ହେବେ ?”

“ଆହୁ, ତେବେ ମୁଁ ଖାଇ ବୁଲିଦିବି । ଏଠି ଶୋଇବି ନାହିଁ ।”

“ବୁଝା କାହିଁକି ଏତେ ଜିନ୍ଦ କରୁଚ ? ମୋର ଭାବ ନାହିଁ ।”

“ଜଣ ! ମୁଁ ସେବରେ ମରୁଛି । ସକାଳେ କୁଆ ବୋବେଇଲୁଁ ଉଠି ବରୁବର କାଟ ଗୁଲି ଆସୁଛି । ଭୂମେ କହୁଛି ଯେ ଭାବ ନାହିଁ ? ଏ କଣ ରଙ୍ଗ ହୋଇଛି ?”—କହି, ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ବିକଟ ହାସ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ଚଟିଘର ମୁହଁତ୍ରିକ ପାଇଁ କମ୍ପାଇଦେଇ ।

ଚଟିଘର ମାଲିକ କହିଲ, “ଏ ଯାହା ଚଲିରେ ବଦିଚି, ବରଦ ଅନୁସାରେ ରଙ୍ଗାଯାଇଛି ।”

“କିଏ ବରଦ କରିଛି ?”

“ବାଟୋଇ ବେପାଇମାନେ ।”

“କେତେ ଜଣ ? କାହାନ୍ତି ସେମାନେ ?”

“ଦଶ ଜଣ ।”

“ଦଶ ଜଣ ? ଏ ତ ଗୁଲିଶ ଜଣକ ଆହାର ରଙ୍ଗ ହୋଇଛି : ମୁଁ ନ ଖାଇଲେ ଏଠୁ ଉଠିବିନାହିଁ, ସମ୍ବା କହୁଛି । ସେବେ ସନ୍ଦେହ ହୋଇଛି, ପରସା ଆଗେ ନିଅ, ପଢନ୍ତେ ଖରବାକୁ ଦିଅ । ନ ଖାଇ ମୁଁ ଓପାସରେ ଦିବିନାହିଁ ।”

ଅସରିବୀ

ଶୁଣି ଚଟିଗର ମାଲିକ ଟିକିଏ ନଈପତି ସେ ଲୋକ କାନରେ ଧୀରେ ଧୀରେ
କଣ କହିଲା । ସେଥିରେ ଲୋକଟି ଚମକିପଡ଼ିଲା । ମାଲିକ ପଣି ପାଠି କରି କହିଲା,
“ଦେଖ, ପାଶୁ ନାୟକ ! ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଥଣ୍ଡା ଖେଳେନା । ସମସ୍ତେ ଜାଣିଲେ କଣ
ଛଇ ହବ ? ତୋତେ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ମୋ ମନରେ କିପରି ଗୋଟାଏ ସନ୍ଦେହ
ହେଇଗଲା । ମୁଁ ଫାଣ୍ଡିକୁ ଚଠି ଲେଖି ଦାରେଗା ବାବୁଙ୍କଠୁଁ ସବୁ ଖବର ଅଣେଇବି ।
ପଢ଼ିପାରୁଚୁ ତ, ଦେଖ ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ଚଟିଗର ମାଲିକ କଥା ଶୁଣି, ଶାଇବାର ଆଖା ଛୁଟି,
ସେଠାରେ ଆଉ ମୁହଁତେଣେ ନରହ, ଯାଇଲିଟି ପୁଣି କାନ୍ଦରେ ପକାଇ, ସେଇ ବାଟେ
ଆହିଥିଲ ସେହି ବାଟେ ଦାଣ୍ଡିକୁ ଫେରିଗଲା । ଦାଣ୍ଡରେ ଅନିଦିଷ୍ଟ ଘବରେ କିଛି
ସମୟ ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲିଲା । ଦିମେ ଦିମେ କ୍ଷଧା ପ୍ରବଳ ହୋଇଦିଲା । ତହିଁରେ
ପୁଣି ଗଠ ମାତ୍ରାୟାସୁଥିଲା । ନିତାନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ଘବରେ ଯେ କିଛି ବାଟ ବୁଲି,
ଗୋଟିଏ ପ୍ରେଟିଆ କୁତ୍ତାଗରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା । ତାହା ସୂଦରଧୂର ଗ୍ରାମର କାନ୍ତି
ଦୋକାନ । ଲାଙ୍ଗରେଳ ସରକାରଙ୍କ ରାଜବୃତ୍ତରେ ତାତି ଦୋକାନମାନ ଏ ଦେଶରେ
ନୁଆ ହୋଇ ବସିଥାଏ । ବେଶି ଦୋକାନର ବିଲାତ ମନ ଆସି ନ ଥାଏ । ସେ ପରେ
କ୍ଷଧାତ୍ମି ଆଗନ୍ତୁକ ପହଞ୍ଚ ଦେଖିଲ ଯେ କଳେ ଲୋକ ବସି ତାତି ପିଛିଦ୍ରିନ୍ତି ଓି
ଗୁଣଶା ସୁରୂପ ମାଂସ, ମିଠାର ଖାଉଛନ୍ତି । ଆଗନ୍ତୁକ ତାହା ଦେଖି, ଆଡ଼ପେଲ
କବାଟ ହାତରେ ପେଲି, ଫିଟାଇ, ଦର ଭିତରେ ପହଞ୍ଚ କହିଲା, “ମୁଁ ମନ୍ଦ
ଶାଇବି ।”

ପଟାଦାର ଉତ୍ତର ଦେଇ, “ଉଲ କଥା, ବସ । ଶାଲ ତାତି ନା, ବୁଝଣା
ମଧ୍ୟ ?”

“ତାତି ଜ ନିଷ୍ଠୁର । ଆର୍ ସାଙ୍ଗକୁ ଶାଲ ବୁଝଣା ନୁହେ । ପେଟପୂର
ଗ୍ରାମେ, ଯାହା ଅଛୁ ସକାଳୁ ଏଥରେ କିଛି ପଢ଼ିନାହିଁ ।” କହି, ସେ ବାବୁ ହାତରେ
ନିଜର ପ୍ରକାଶ ଶାଲ ପେଟଟି ଦେଖାଇଲା ।

“ଆହା, ତେବେ ଟିକିଏ ସତାର କର । ଭାତ ବସିଛି, ମାଂସ ଉରକାଶ
ସିରୁଛି ।”

ସତ ଓ ମାଂସର ନାମ ଶୁଣି ଆଗନ୍ତୁକ ଟିକିଏ ନିଷ୍ଠିନ୍ତରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲା ।
ତାକୁ ହଠାତ୍ ସାମାନ୍ୟ ନିଦ ମଧ୍ୟ ଲାଗିଗଲା । ତା ପରେ ତାତି ଖାଉଥିବା ଲୋକଙ୍କ
ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ କହିଲା, “ଏ ଲୋକଟା କିଏ କେଜାଣି ? ନିଷ୍ଠୁର ଗୋଟାଏ ଦାଗୀ
ହବ । ଆଜି ଏଠେଇ ପହଞ୍ଚ, ଆଗେ ଫାଣ୍ଡିକ ଯାଇ, ଦାରେଗା ବାବୁଙ୍କ ଗୋଡ଼-
ତଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି, ଏ ରାତ ରହିବ ବୋଲି ଅନୁମତ ଆଣି ଆସିଲା । ଦାରେଗା

ବାବୁ ଆଗ ନାହିଁ କାହିଁ କରୁଥିଲେ । ପଛକୁ ଏ ଲକ୍ଷ୍ୟକ ହୋଇ କହିବାବୁ ବରି
ହିଁ କରିଦେଲେ । ମୋ ଭାଇ ହାଜରେ ଥିବାବୁ ମୁଁ ଫାଣ୍ଡିକ ଯାଇଥିଲ । ତା ପରେ
ଏ ଲେକ ଯାଇ ଚଢ଼ି ଘର ପଦ୍ଧତିରେ । ଚଢ଼ିଯର ମାଲିକ ସମବନ୍ଧୁ ଫାଣ୍ଡିକ ଚିଠି
ଲେଖି ଖବର ଅଣେଇ, ସ୍ଥାକୁ ଚଢ଼ିରେ ରଖିଲନାହିଁ । ସେଠୁ ଏଠିକ ପଲେଇ
ଆସିଛି ।”

ଶୁଣି ପଟାଦାର ଆଗନ୍ତୁକ ନିକଟକୁ ଯାଇ, ତାକୁ ହାତରେ ହଲକ,
ନିଦର୍ଶୁ ଉଠାଇ କହିଲ, “ତୁ ବେଗେ ଏଠୁ ପଳା ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ଆଖି ମଞ୍ଜି ଚକକ ସୁରରେ କହିଲ, “ଆଁ, ବୁମେ ମଧ୍ୟ
ଜାଣିବ ନା କଣ ।”

“ହିଁ ।”

“କେତେ ସେ ଚଢ଼ିଯର ମାଲିକ ସେ କଢ଼ିଦେଲେ ।”

“ଏଠୁ ମଧ୍ୟ ଦୂ ତତାଶାଇ ଦିବୁ ।”

“ମୋତେ କୁଆଡ଼େ ଦିବାକୁ କହୁଚ ?

“ସୁଆଡ଼େ ଇତ୍ତା; ଖାଲି ଏଠି ନ ରହିଲେ ହେଲା ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ନିରଶ ଭାବରେ ନିକର ଯାଇଁଲିଟି କାନ୍ଦରେ ପକାଇ ତାତି
ଦୋକାନରୁ ବାହାରି ଦାଣକୁ ଗଲ । ଦାଣରେ ପଞ୍ଚାଏ ପିଲା ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲେ ।
ସେମାନେ କୌତୁକ ଦେଖିବା ପାଇଁ ତା ଉପରକୁ ଟେକା ଫିଲିଲେ, ଛେପ
ପକାଇଲେ, ଧୂଳ ଉତ୍ତାଇଲେ ଏବଂ ତାକୁ ନାନା ଅପ୍ରକଟିତ ଗାଳି ଦେଲେ । ସେ
ହାତରେ ଧରିଥିବା ଠେଙ୍ଗରେ ସେମାନକୁ ପିଟିବାକୁ ଗଲ । ତହୁଁ ପିଲାମାନେ
ଚଢ଼େଇ ପଲ ପରି କିଏ କେଉଁଆଡ଼େ ଉତ୍ତି ପଳାଇଲେ ।

ଆଗନ୍ତୁକ ଏହିପରି ଭାବରେ ନନ୍ଦ ସ୍ଲାନରେ ନିରଶ ହୋଇ ଦାଣ ଧୂଳରେ
ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ଭେକରେ ତା ପେଟ କଳୁଛି, ଶୋପରେ ତଣ୍ଡି ଶୁଭିଯାଉଛି ।
ମହାନବମୀ ଦିକର ଉତ୍ସବ ଘଣ୍ଟା ଗ୍ରାମ ତମାମ ବାଜୁଛି, କିନ୍ତୁ ସେ ହତ୍ସରଗ୍ୟର
ତହୁଁରେ ଭାଗ ନାହିଁ । ସେ କେତେ କଣ ମନେ ପକାଇଲ । କିଏ ଆସୁଥିବ ବୋଲି
କେତେ କେଉଁଆଡ଼େ ଗୁହୀର । ଶେଷରେ ଦେଖିଲ ଜଣେ ତୁଠି ଆସୁଛ ।

ତୁଠି ପରୁଶିଲ, “ତୁ କିଏ ରେ, ବାଧା, ଏଠି କଣ କରୁଚୁ ?”

“ମୁଁ କଣ କରୁଛି ! କଣ ଆଖି ନାହିଁ ସେ ଦେଖିପାରୁନ୍ତ, ମାଉସୀ,
ଗୁରୁତ୍ବ ? ସେକରେ ଫେଟ ବିକଳରେ ଶୋଇବାକୁ ଯାଉଛି ।”

“ସେକରେ ? କାହିଁକି ଚଟିଘରକୁ ଗଲୁନାହିଁ ?”

“ପଇସା କୋଡ଼ୁ ପାଇବି ? ପାଇଁଏ କଣ ମାଗଣା ଶୋଇବାକୁ ଦେବେ ?”

“ଆହା ! ଉପାସରେ ରହିବୁ । ମୋ ପାଖରେ ଯୋଡ଼ିଏ ପଇସା ଅଛି ।
ଥରେ କଣ ପେଟପୂରୁ ଶୋଇବାକୁ ମିଳିବ ?”

“ହେଲେ, ମାଉସୀ ଦିଅନ୍ତ୍ର ଯେବେ, କିନ୍ତୁ ହେଲେ ଦୁଆନ୍ତ୍ର ।”

ହୁତୀ କରାଟରୁ କାଢି ପଇସା ଯୋଡ଼ିଏ ତା ହାତରେ ଦେଇ କହିଲ,
ବାପ, ଏ ଦାଣ୍ଡ ଟାରେ ଶୁଅନା, ଆଜି ମହାନଅଙ୍କ ପରି ଦିନରେ ଉପାସ ରହନା ।
ମା ଘରେ ଆଜି ଚାଲୁ ଲାଗୁନାହିଁ । ଯା, ଚାଁରେ ଦୃଷ୍ଟି ଫୁଲେଲେ, ଉତ୍ସବ
ନରେ କିଏ କଣ ନିଷ୍ଠିସ୍ତ ଦେବେ ?”

“ସବୁ ଦୁଆରେ ବୁଲି ଆସିବଣି ।”

“ଦେବେ ?”

“ସମତ୍ରେ ନାହିଁ କରି ଜଡ଼ିଦେଲେ !”

ହୁତୀ ପାର୍ଦ୍ଧନାଶ୍ୟେ ପକାଇ ତା ନିକଟକୁ ଆସି ମଠ ଆଡ଼କୁ ଆକୁଣି
ଦଶାଇ କହିଲ, “ବାପା ବୁ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲୁକ ।”

“ତା ।”

“ଦେବେ ଯା । ସେଠୁ କେହି ନିରଗ ହୋଇ ଫେରନ୍ତୁ ନାହିଁ ।”

ମଠର ଅତିଥି

ସେବନ ସନ୍ଧାରେ ସୁନ୍ଦରପୂର ମଠ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ କୌଣସି ପାଞ୍ଚୀଗ୍ରାମରୁ ଟିକିଏ ବିଳମ୍ବରେ ଫେରି, କେତେକ ଲାମ ବାକି ଥିବାରୁ ତାହା କରିବାକୁ ବସିଥିଲେ । ରାତ କେତେ ହେଲଣ୍ଡି, ତାଙ୍କ ମାଲୁମ ନ ଥିଲା । ସେ ଏକମାନରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଲେ । ମାତା ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା ଆସି ଶାରବା ଘର ସିନ୍ଦ କ ମଧ୍ୟରୁ ଆଜି କାହିଁ ନେବାରୁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ବୁଝିଲେ ଯେ ପଙ୍କତ ବେଳ ହେଲଣ୍ଡି । ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା ଆଜି ନେଇ ଗୁଲିଗଲ ପରେ ମଠରେ ଯେ ଘଟଣା ଘଟିଲା, ତାହା ଅନେକଙ୍କୁ ବହୁକାଳ ମନେ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଆଖିପାଖ ସମୁଦ୍ରାୟ ରଜ୍ୟ ଖଣ୍ଡରେ ଅନେକ ଦିନ ସେ ବିଷ୍ଣୁ ନେଇ ବୁମ୍ବଳ ଆଲୋଚନା ଗୁଲିଲା ।

ମାତା ହରପ୍ରିୟା ସେବନ ଅପରାହ୍ନରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଉଦ୍‌ଧାରିବାକୁ ଯାଇ, ସୂର୍ଯ୍ୟାତ୍ମ ପରେ ମଠକୁ ଫେରିଥିଲେ । ସେ ଶୁଣି ଆସିଥିଲେ ଯେ କେହି ଲଗେ ଆଗନ୍ତୁକ ଆସିବା ଯୋଗେ ସୁନ୍ଦରପୂର ଗ୍ରାମଯାକ ସେ ଦିନ ଯୋର ଚହଳ ପଡ଼ିଛୁ । ସେ କଥା ସେ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ଆସି କହିଥିଲେ । ଭୋଗ ତଥାର ହେବାର କାଣି ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଯେତେବେଳେ ଭୋଜନଶାଳକୁ ଆସିଲେ, ଦେତାରେ ଦେଖିଲେ ଯେ ହରପ୍ରିୟା ଓ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା ଦୁହେଁ ଠିଆ ହୋଇ ଗଲା କହୁଛନ୍ତି । ଦାଣ୍ଡପାଖ ଦୁଆରେ ଭତ୍ତରୁ କିଳଣ୍ଡି ନ ଥିବା ସେମାନଙ୍କର ଗଲାର ବିଷୟ । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଅନ୍ୟ ମନୟ ହୋଇ ଦେତାକୁ ଆସିଥିଲେ । ସିନ୍ଧୁ କରୁ ଆଜି କଢା ହେବାର କାଣିପାଇଲେ ସେ ଭୋଜନଶାଳପୂରେ ଆସି ଉପର୍ଯ୍ୟତ ହୁଅନ୍ତି । ମତାମାନେ ଅନ୍ତି ବାଢି କାଳେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିବେ, ସେଥିଲାଗି ସେ କାଳ ବିଳମ୍ବ ନକରି, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାମ କୁହି, ଠା ପାଖେ ଆସି ଠିଆ ହୁଅନ୍ତି । ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଆସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଦେଖି ମାତା ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା କହିଲେ, “ମହାୟା, ଶୁଣନ୍ତି, କାମ କଣ କହିବନ୍ତି ।”

“କଣ ?”

“ଆଜି ଏ ଗାଁଲୁ କିଏ ଗୋଟାଏ ଆସିଛି । ତାକୁ କିଏ ଅସୁର ବୋଲି କହୁଛି, କିଏ ବୁଦ୍ଧରାଜସ ବୋଲି କାଁ ଦେଇଛି । ସେ ଏଠି ଦିନ ଥର ଆଉ ପହଞ୍ଚ

ବରତ ଦୂରପଥ ପର୍ଣ୍ଣନ୍ତ ଗଲି ଗଲି ହୋଇ ଦୂରିଲା ! କେହି ତାକୁ ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡ
ବୁଝିବାକୁ ଆଜି ଦେଲେନାହିଁ । ତାକୁ ଦେଖିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ତର ମାତ୍ରିବା କଥା ।”

ମହନ୍ତି, ମହାବଜଳ କହିଲେ, “ସତ ନା କଣ ?”

ମହନ୍ତି ମହାବଜଳର ଏ କଥା ଶୁଣି ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ମନେ କଲେ ଯେ ତାଙ୍କର
ମଧ୍ୟ ମନରେ ଟିକିଏ ଉସ୍ତର ସଞ୍ଚାର ହୋଇଅଛି । ସୁଭରଂ ତାଙ୍କ ପାହିସ ଟିକିଏ
ବଢ଼ିଗଲା । ସେ କହିଲେ, “ଗୀରେ ଏ ଭଲ ବିପଦର ଆଶଙ୍କା ଆଉ ଆଉ ରାତରେ
ଦୁଆରଟା ମେଲୁ କରି ରହିବା କଣ ଠିକ୍ ହବ ? ମୁଁ କହୁଛି ଆଉ ନାମ ମଧ୍ୟ
କହୁକରୁ—”

ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟାଙ୍କ କଥା ଶେଷ ନ ହେଉଶୁ, ହରପିୟା କହି ଉଠିଲେ, “ମୁଁ କହୁ
କହୁନାହିଁ । ମହନ୍ତି, ମହାବଜଳ ଯାହା ଯାହା କରୁଛନ୍ତି ସବୁ ଠିକ୍ ବୋଲି ମୁଁ
ଜୁବାଚି ।”

ହରପିୟାଙ୍କ ଏ କଥା ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲ ପରି ହୋଇ, ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ଦୁଃଖ
କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ମହାୟା, ଆପଣ ଯେବେ ଅନୁମତି ଦେବେ, ମୁଁ ଏହିଜଳି ଏ
ଦୁଆରର ପତ୍ରାଢ଼ି ଗୋଟିଏ କଳଣି ଲଗେଇଲେବ । କଳଣିର ସରଜାମ ସବୁ
ମୋ ପାଖରେ ଧର ଅଛି । ଆଜି ବଢ଼େଇବି ତାକି ଅଣିଲେ ହେଲ । ମୁଁ ଏହି
ଯାଇ ତାକି ଆଶୁରି । ଦୁଇକ ଭିତରେ ସବୁ ହେଲାଯିବ । ଦ୍ୱାରଟା ଏପରି ମେଲ
ରଖିବା ଠିକ୍ ନୁହେ । କେଜାଣି ବରତ ଦ୍ଵିତୀୟରେ କିଏ ଆସି ଘରେ ପଣିଯାଇ-
ପାରେ ।”

ବ୍ୟୋକଳାଳୟର ଦାଣ୍ଡପାଖ ଦୁଆର ସବୁଦିନ ପରି ଫେର ହୋଇଥିଲା ।
ହଠାତ୍ ତାହା ପିଟିବାର ଦେଖି ମହନ୍ତି ମହାବଜଳ ସବଦା ଯେପରି କହନ୍ତି, ଆଜି ମଧ୍ୟ
ଯେହିପରି କହିଲେ, “ଆସ ବାବା” ।

ଦ୍ୱାରଟା ହଠାତ୍ ପୁରା ମେଲ ହୋଇଗଲା । କଣେ ଅପରିଚିତ ଲୋକ ପର
ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ତା କାନ୍ଦରେ ଗୋଟିଏ ଯାଇଲି ଓ ହାତରେ ଗୋଟାଏ
ମୋଟା କାର୍ବିଣ ଠେଣା । ଗପ ଆଲୋକ ତା ମୁହଁରେ ପଡ଼ି, ବୁପର ବିକଟତା ପ୍ରକାଶ
କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ହରପିୟା ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ସାହୁରୀ ହୋଇ ସୁଜା, ଉସ୍ତରେ
ଅଛିର ହୋଇ ଯାଇଲେ । ମହନ୍ତି ମହାବଜଳ ଆବୋ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ
ସେ ଲୋକର କଣ ଦରଖାର, ପରୁରବା ନିମନ୍ତେ ମୁହଁ ବିଟାଇଲେ;

କିନ୍ତୁ ସେ କହୁ ପରୁଶବା ପୁଅରୁ ଆଗନ୍ତୁକ ଉଚ୍ଛବରରେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲା, “ମୋ ନୀ ପାଶୁ ନାଏକ । ମୁଁ ଜେଲଖାନାରୁ ଏବେ ଖଲୁସ ହେଇ ଆସିଛି । ମୁଁ ଉଣିଶ ବର୍ଷକାଳ କଏବି ଘରେ ଥିଲା । ବୁନଦିନକାଳ ମୁଁ ଖାଲି ବାଟର ବୁଲୁଛି । ଆଜି ସବାହୁ ବାରବୋଶ ବୁଲିଛି । ଏ ଗାଁକୁ ଆସି ଗୋଡ଼ାଏ ଚଟିଯଗଲୁ ଗଲା । ଚଟିଯଗର ମାଲିକ ମତେ ଦେଖିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ସି କାଏ ଦାରୀ କି ନା । ମୋତେ ହୁକୁମ ହେଇଛି ଯେ ମୁଁ ଯେଉଁଠାରୁ ସିଦ୍ଧ ଫାଣ୍ଟିରେ ଆସି ହାଜିବା ଦେବ । ଏ ଗାଁ ଫାଣ୍ଟିରେ ଆସି ହାଜିବା ଦେଲି । ମୋ କଥା ଜିଟିଯିବାରୁ ମୋତେ କେହି ଥାନ ଦେଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ତୋକାନ ପରି କବୁଷା ଜାଗରେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ମାଣି ଟୋପାଏ ମୀଳିଲ ନାହିଁ । ରାଶର ମୋ ପ୍ରତି ବଡ଼ କର୍ଦ୍ଦୟ ହେଇବାନ୍ତି । ଆକାଶରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପଡ଼ିଛି । ମାତ୍ର ମୋତେ ସବୁ ଅନ୍ଧାର ଦିଶୁଛି । ସେଇରେ ମୋ ପେଟ ଜନ୍ମିଛି । ଶୋଷରେ ହଂସା ଉଦ୍‌ଭୂତ । ମୁଁ ଜାଣରେ ଶୋଇପଡ଼ିବାକୁ ଯାଉଥିଲା । ଜରେ ରୁଢ଼ି ଆସି ମୋତେ କହିଲା, ‘‘ସୁଅ ସେ ଘରକୁ ଯା’’ । ସେଇଥିପାଇଁ ମୁଁ ଆସିଲା । ଏଠା କି ଘର ? ମୋ ପାଖରେ ପରଶ ଟଙ୍କା ଥାକ ଅଣା ଅଛି । କଏଦିଖାନାରେ କାମ କରି ମୁଁ ଏ ଟଙ୍କା ସେଇଗାର କରିଛି । ତୁମେ ମୋତେ ଖାଲବାକୁ ଦିଅ । ପେଟ ପୁରେଇ ମୁଠାଏ ଭଲ କରି ଦେଲେ, ମୁଁ ପରଶ ଟଙ୍କା ରଖି, ବକ୍ରକ ପାଇଁ ବାକି ସାତ ଅଣାଯାକ ତୁମକୁ ଦେଇ ପକେଇବ । ହେବରେ ମୁଁ ମଲି ।”

ବିଷ୍ଣୁ ପୁଅ ସେତେବେଳକୁ ମହନ୍ତିକ ସେଇନାଲୟ ଭିତରୁ ବାହାର ବୁଲିଯାଇଥିଲେ । ସୁତରଂ ମହନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ପାଠି କରି ଡାକ କହିଲେ, “ସାନ ମାଜା, ତୁଲ ଥାଲ ପ୍ରସାଦ ଆଣିମ ।”

ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ପାଶୁ ନାୟକ ମନରେ ସାହସ ବାନ୍ଧିଲା । ସୁତରଂ ସେ ତାଙ୍କାଥାତକୁ ଅଗ୍ରପଥ ହୋଇ ଶୁଣି ତହିବାକୁ ଲାଗିଲା, “ଆଇବାକୁ ତ ଦିବ । ମୁଁ କହିଲା, ଶୁଣିଲଟିକ ଯେ ମୁଁ ଜେଲଖାନାରେ ଥିଲା, ମୁଁ ଜଣେ କଏବି । ଆଉ, ବୁନଦିନ ହେଲୁ କଏଦିଖାନାରୁ ଜିଟିଆସିଛି ।” ଏହା କହୁ ସେ ନିଜ ଯାଉଳି ଭିତରୁ ଖଣ୍ଡି ଏ ଗ୍ରେଟିଆ କାଠର ପଢା ବାହାର କଲା । ସେଥିରେ ପାଇଁ ଅନ୍ଧରେ କଣବୁଡ଼ାଏ ଲେଖାଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ଦେଶର ସରକାରୀ ଖାତା-ପତ୍ରରେ ପାଇଁ ଅନ୍ଧର ଚକ୍ରଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଧର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ହିନ୍ଦୁ ଦେବାଳୟ-ମାନଙ୍କରେ ପାଇଁର ପ୍ରତଳନ ସ୍ଥାନ ପାଇପାରି ନ ସାଲ । ସୁତରଂ, ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇ ସୁଜା, ପାଇଁ ପଢି ପାରୁ ନ ସାଲେ । ପାଶୁ ନାଏକ ନିଜେ ସେ ପଢା ପଢିବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରଥମେ କହିଲା, “ମୁଁ କଏଦିଖାନାରେ ଅନ୍ଧର ଲେଖି ପଢି ଶିଖିଛି ।” ତା ପରେ ସେ ପଢା ଧରି ପଢ଼ିଲା, “ପାଶୁ ନାଏକ, ଘର ଫାଣ୍ଟି ମାଳ,

କିମ୍ବା ମେଘାଶାଳ । କଏହିଜାନାରୁ ଖଲସ ହେଇଛି । ସେ ଉଣିଶ ବର୍ଷକାଳ କଏହିରେ ଥିଲ, ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଘରେ ପଣି ବୈର କରିବା ଅପରାଧରେ, ବାକି କହିବ ବର୍ଷ କଏହିଜାନାରୁ ବାରମ୍ବାର ଲୁଚି ପଲାଇବାକୁ କେଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ । ଲେକଟା ବଡ଼ ମାରସକ ?” ପଟା ପଡ଼ିସାଇ, ପାଶୁ ନାଏକ ଟିକିଏ ରହି, ତା ପରେ କହିଲ, “ଶୁଣିଲ ତ ମୁଁ କିପରି ଲେକ ? ଦୁନିଆଯାକ ମତେ ଘରେ ଆଜ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ଏଠା କଣ ଚଢ଼ି ଘର ? ତୁମେ ମତେ ମୁଠାଏ ଭାବ ଆଉ ଶୋଇବାକୁ ଟିକିଏ ଜାଗା ଦେଇପାରିବ ? ତୁମର ବୁଝାଳ କି ମେଲୁ ପଢାଡ଼ ଅଛୁ ?”

“ଏ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର କୌଣସି ଉଦ୍ଦିର ନ ଦେଇ, ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, “ଦେଖ ମାଜା ! ଠାକୁରଗର ଖଟରେ ଖଣ୍ଡିଏ ସଂଗୀ ବୁଦର ପକେଇବ ।”

“ବସ ! ଏଇ ପ୍ରସାଦ ଆସିଲେଇ ଆମେ ଆଇ ବନିବା । ଖାଇ ସାରିଲେ ତ ଆପଣ ଗୋଲ ପଢିବେ । ବୁଦି ହାଲିଆ ହେଇବନ୍ତି, ନା ?”

ଏପର୍ମିନ୍, ପାଶୁ ନାଏକ ନିଜର ଆହାର ଓ ଶୟୁନ ବିଷ୍ଣୁରେ ବଡ଼ ବନ୍ଦହାଳ ହୋଇ ରହିଥିଲ । ମହନ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଏ ନିଆ ଶୁଣି ସେ ବୁଦିପାରିଲ ଫଳ କହି ସେଠାରେ ସେ ବାହିରେ ଆଶ୍ରୟ ମିଳିବା ପ୍ରାୟ ସୁନଶ୍ଚିତ । କହୁ ସେ ଖୁବି ହେଲା । ଆନନ୍ଦରେ ସେ ପାଗଲଙ୍କ ପରି ଏଥୁ କେଶୁ ପ୍ରଲାପ କରି କହିଲ, “ଏ କଣ କହ ? ମୋତେ ଏଠାରେ ରହିବାକୁ ଜାଗା ମିଳିବ ? ତୁଁ ରଖୁର ବୁମରୁ ବନ୍ଦହାଳ କରିବନ୍ତି । ତୁମେ ମତେ ‘ତୁ ତା’ କରୁନାହିଁ, ଆପଣ ବୋଲି ତାକୁଚ । ‘ଯାଇବୁ, ଆସନ୍ତୁ’ ବୋଲି କହୁଚ । ଆପଣ ନିଷ୍ଠ୍ୟ ଜଣେ ମହତ୍ ଲେକ । ମୁଁ କହିଅନାହାରେ ରହି ପଦପଦକେ ଶଳା, ବଦମାସ, ପାଜି, ସବଜାଳ୍ ଶୁଣିଛି । ମାତ୍ରରେ ମୋ ପିଠିର ମେରୁହାତ ଭାଜି ଯାଇଛି । ମୁଁ କିପରି ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ଯେ ଆପଣ ମୋତେ ଏଠି ଜାଗା ବେବେ ? କେଶୁ ମୁଁ ମୋର ସବୁ ଜଥା ଫେରି କହିଲ । ଆହା ! ଧରା ସେ ବୁଢ଼ୀ, ସେ ମୋତେ ଏଠାକୁ ଆସିବାକୁ ବଜେଇଦେଲ । ମୁଁ ଏଠି ଥାଳିରେ ଆଜାନ, ଖଟରେ ବୁଦର ପକେଇ ଶୋଇବ; ଉଣିଶ ବର୍ଷ କାଳ ଯାହାକି ଦିନେ ବୁନ୍ଦରେ ଘଟିଲାହିଁ । ମୋ ପାଖେ ଟଙ୍କା ଅଛୁ; ଯାହା କହିବ, ଦେବ । ଆହା, ଆପଣଙ୍କ ନାମ କଣ କହିଲ । ଏଠା ଆପଣଙ୍କ ଚଟିଦର ନା କଣ ?

“ନା, ଗୋଟାଏ ମଠ । ମୁଁ ଜଣେ ବାବାଙ୍ଗ !”

“ଓଃ, ବାବାଙ୍ଗ ! ତେବେ ଜ ଆପଣ ଖୁବି ଜଲ ଲେକ କୁବ । ମତେ ତେବେ ଆଇବାକୁ ପରିସା ଦବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।” କହୁ, ପାଶୁ ନାଏକ ବୁଜୁଳାଟି ଥୋର ବସି ପଡ଼ିଲ । ସେ ଶୁଣି କହିଲ, “ଆପଣ ବାବାଙ୍ଗ ଲେକ । ଦୁନିଆ ଖୁବି ଧର୍ମ କରୁଚ । ମୋଠ ପଇସା ନବ ନାହିଁ ? ଠିକ କହ ଦେଖି ।”

“ନା, ଆପଣଙ୍କ ପଇସା ଆପଣ ରଖନ୍ତୁ । କେବେ ଦିନରେ ଏତକ ବେଳଗାର କରିଥିଲେ ?”

“ଉଣିଶ ବର୍ଷରେ ।”

“ଉଣିଶ ବର୍ଷ !” ମହନ୍ତ ଏକ ଦାର୍ଘନୀୟ ପକାଇଲେ ।

ପାଶୁ ନାଏକ ପୁଣି କହି ଲାଗିଲ, “ପଇସା ଅଛିବା କଣ ସହଜ କଥା ? ସକାନ୍ତ ସଞ୍ଚିକାଏ ହାଡ଼ିରଙ୍ଗା ମେହେନତ କରିଥିଲ ବୋଲି ଏତକ ସାଇରେ ଅଣିଛି । ଆପଣ ବାବାଙ୍ଗ ଲେକ, ଭୁମର କି ପରବାୟ । ଆମ କଏବିଜ୍ଞାନାକୁ ଫରେ ଜଣେ ବାବାଙ୍ଗ ଯାଇଥିଲେ । କଏବିମାନେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ପାଖେ ଯାଇ ଦୁଣ୍ଡ ହେଲୁଁ । ସେ କଣ ଉଲ କଥା ପରୁ କହିଲେ । ମୁଁ ପଢ଼ିରେ ପଡ଼ିଗଲି, କହୁ ଶୁଣି ପାରିଲନାହିଁ ।”

ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ଦୁଇଗୋଟି ଥାଳରେ ପ୍ରଥାବ ନେଇଆସି ପଢ଼ିଥିଲେ । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ପ୍ରଥମେ ପାଶୁ ନାଏକକୁ ଠା’ରେ ବସିବାକୁ କହି, ପରେ ନିଜେ ବସିଲେ । ଖାଇବା ପ୍ରାନ୍ତରେ ଭଲ ଅଳୁଆ ନୋହିବାରୁ ମହନ୍ତ, ମହାରାଜ ତାଙ୍କ ରୂପା ରୂପାଟି ଅଣି ପାପ ଜାଲିବାକୁ ବରତ କଲେ । ରୂପାଟି ଗୋଟିଏ ଛୈଟିଆ ସିନ୍ଧୁ କ ମଧ୍ୟରେ ମହନ୍ତଙ୍କ ଶପୁନକଷ୍ଟ ପିଣ୍ଡି ପାଖେ ଥିଆ ହୋଇଥିଲ । ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ପିନ୍ଦୁ କ ଡିଟାଇ, ଦୁଇବା ଅଣି ପାଶୁ ନାଏକ ପାଖେ ଖାଇବା ପ୍ରାନ୍ତରେ ରଖି ପାପ ଜାଲିଲେ । ପାଶୁ ନାଏକ ଖାଇ ଖାଇ ଖୁବ୍ ଖୁବ୍ ହୋଇ କହିଲ, “ବାବାଙ୍ଗ ଆପଣେ, ଭୂମେ ମୋ ପାଇଁ କେତେ ଯତ୍ନ କରୁଛ । ଭୂମେ କଣ ମୋକେ ଡାକୁଛ; ନା ମୁଁ ଭୁମର ଆପଣାର କେହି ?”

ମହନ୍ତ ଉଦ୍‌ଦିରରେ କହିଲେ, “ଏଠାରୁ ସେ ଆସନ୍ତ, ମୁଁ ତାଙ୍କ ନାମ ଧାମ ଶୋଇ ଏଠି ବରେନାହିଁ । ଯାହାର କହୁ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଥାଏ, ସେ ଏ ଦ୍ୱାର ଡିଟାଇ ଭାଇରକୁ ଆସେ । ଆପଣ ଆଜି ଅଜ୍ଞବରେ ପଡ଼ିବନ୍ତି । ତହୁଁ ଏଠାରୁ ଆସିଗନ୍ତି । ଏ ଦ୍ୱାର ଆପଣଙ୍କର । ଆପଣଙ୍କ ନାମ ଧାମ ଜାଣି ମୋର କି କର ? ତା ପରେ ଦୁଇ, ଆପଣ କ କିମ୍ବା ପରିଚୟ ମନେ କହିଲେ । ପ୍ରଭୁ ଆପଣଙ୍କର ମଜଳ କରନ୍ତି ।”

“ବାବାଙ୍ଗ ଆପଣେ ! ଆପଣ ବଡ଼ ଦୟାବନ୍ତ ଲେକ । ମୋକେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେଉଥିଲ । ବେଳରେ ପେଟ ଜଳିଯାଉଥିଲ । ଶେଷରେ ଜର ପେଟ ଭାଇରକୁ ବୁଲିଯାଉଥିଲ । ମୋକେ ବଞ୍ଚାଇ ଦେଲ, ମୋ ପ୍ରାଣ ରଖିଲ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପୁଅ ହେଲି । ଆପଣ ମୋ କାପ ।”

ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ତାଙ୍କର ସେ ସଜ୍ଜାର ଅତିଥ ଆଜିକୁ ଟିକିଏ ବୁଝିଲେ, ଗୋଟାଏ ଦାର୍ଘନୀୟ ପକାଇଲେ ଏବଂ ପରେ କୋମଳ ବଚନରେ କହିଲେ, “ଦେଖୁଁ ଆଜି ଆପଣ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାରିବନ୍ତି ।”

ଚିଙ୍ଗ ପୁର୍ବକୁ ଯାଇ ଧାନ କୁଟିଲା

ମହନ୍ତି ମହାରାଜ ଓ ପାଶୁ ନାଏକ ଏକାଠି ଶୋଇବାବେଳେ ପାଶୁ ନାଏକ ପାଟିରୁ ବିଶେଷ କିଛି କଥା ବାହାରିଲାହିଁ । ସେ ଏକ ଖାଲରେ ରୁଣ୍ଡାକ ପରେ ପୁଣ୍ୟାଦ ଗିଲିବାରେ ଲାଗିଲା । ଶୋଇସାରି ସେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ହାକୁଟି ମାରି କହିଲା, “ମୁଁ କାଲି ବଢ଼ିସକାଳୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ନ ଦେଉଣୁ ଭିତ୍ତି ବୁଲିପିବି ।”

“ଆହୁ, ବର୍ତ୍ତିମାନ ଶୁଅନ୍ତି ତ । କାଲି କଥା ଫେରେ ବୁଝା ଅଛୁ”— ମହନ୍ତି ମହାରାଜ ପାଶୁ ନାଏକକୁ ତାର ଶୋଇବା ସ୍ଥାନକୁ ଦେଖିଗଲେ । ମହନ୍ତି ମହାରାଜଙ୍କ ଶୟାନକଷବାଟେ ଜଳବେଳେ ସେ ଦେଖିଲା ଯେ ଦେଖିଲେ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିସ୍ତା ସିନ୍ଧୁକ ଭତରେ ବୁପା ବୁଝାଟି ରଖିଛନ୍ତି । ସେଥରେ ଆଖି ଉତ୍ତର ପାଶୁ ନାଏକ ବୁଲିଗଲା । ମହନ୍ତି ମହାରାଜ ତାକୁ ଶୋଇବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରି କହିଲେ, “ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଶୁଅନ୍ତି ଆପଣ । କାଲି ସକାଳେ ଉଠି, ମୁହଁ ହାତ ଖୋକ କିଛି ପ୍ରସାଦ ପାଇ ବୁଲିପିବେ ।”

କହି, ମହନ୍ତି ମହାରାଜ ଫେରିବାକୁ ମୁହଁ ବୁଲିଲାଲେ । ମାତ୍ର ସେବେଳେ ହୃଦୀରୁ ସେ ଗୋଟାଏ ଘଟଣା ଘଟିଲା, ତହିଁରେ ଖୁବ୍ ଧିର୍ମିଶାଳୀ ଲୋକର ମଧ୍ୟ ଧିର୍ମି ଚୁପ୍ତ ହେବାର କଥା । ମାତା ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିସ୍ତା ପେଟାରେ ଥିଲେ, ତୁ ଏତ ତାଙ୍କର ଚେତା ବୁଝିଯାଇଥାନ୍ତା । ପାଶୁ ନାଏକ ମହନ୍ତି ମହାରାଜଙ୍କ ତାକି କହିଲା, “ବାବାଙ୍କ, ତୁମେ ଏ ପାଖ ଦରେ ଶୋଇବ ନା ? ଆହୁ; ମୁଁ ସତରେ ତୁମ୍ଭେ କରିବ ନାହିଁ ବୋଲି କମିତି ଜାଣିଲ ଯେ ମୋତେ ତୁମ୍ଭ ପାଖରେ ଶୋଇବାକୁ ଦେଉଛୁ ?”

“ସେଥରେ ମୋର କଣ ଅଛୁ ?”—କହି, ମହନ୍ତି ମହାରାଜ ପାଶୁ ନାଏକଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ । ତହିଁ ସେ ସେ କୋଠସା ହୁଅଛି, ବିଶେଷ ଭତରେ ବୁଲିବାକୁ ଗଲେ । ପାଶୁ ନାଏକ ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ମହନ୍ତି ମହାରାଜ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦିନ ଅପେକ୍ଷା ସେବଳ ରାତରେ କେବଳ ସମସ୍ତ ବିଶେଷରେ ବୁଲି ହଜିନାମ ସୁରଖା କଲେ । ସେ ଫେରିବାବେଳେ ଦେଖିଲେ ପାଶୁ ନାଏକ ଗାଢି ନିଦରେ ଶୋଇ ଦୁଇତିନ୍ଦ୍ରିୟ ମାରୁଛି । ସେ କାନ୍ତି ହୋଇଥିଲେ; ଆଉ ବିଲମ୍ବ ନ କରି ଶୋଇପଡ଼ିଲେ ।

ବର ଅଧରେ ବୁରିଆଡ଼େ ସେତେବେଳେ ନିଶ୍ଚର ହେଲ ଏବଂ ନିଶା
ଜନ ଥିଲ, ସେତେବେଳେ ପାଶୁ ନାଏକ ନିଦରୁ ଘଟିଲ । ସେ ଲାଗିରେ ଶୁଭ ।
ଅର୍ଥାତ୍ ବରୁ ତା ପୁଷ୍ପବୁଣ୍ସମାନେ ବହୁକାଳରୁ କରଣ ହେବାର ପ୍ରସ୍ତାପ ଏକ-
ବେଳକେ ଶୁଭ, ସେହି ଶୁଭ ହୋଇ ପଞ୍ଚ ବରୁଥିଲେ । ତାର ବୁଢ଼ି ବୁଢ଼ି ସେପରି
ପ୍ରଖ୍ୟାତ ନ ଥିଲ । ତା ପିଲ ଦିନ୍ଦୁ ବାପ ମା ଦୁହେଁ ମରିଯାଇଥିଲେ । ସୁତରାଙ୍ଗ ପାଶୁ
ନାଏକକୁ ତା ବଢ଼ି ଭେଣୋଇ ଦରେ କାଳକାଟିବାକୁ ହୋଇଥିଲ । ଭେଣୋଇ
ଶୈଳଗାର କରି ନିଜର ସାତ ଗୋଟି ପୁଅ ଇଥକୁ ସେପରି ପୋସ୍ତୁ ଥିଲେ,
ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ପାଶୁକୁ ମଧ୍ୟ ଶୁଆଇ ପିଆଇ ରଖିଥିଲେ । ପାଶୁର ପଞ୍ଚ ବର୍ଷ
ବସ୍ତୁତରେ ଭେଣୋଇଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ହେଲ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ବଢ଼ି ପୁଅର ବସ୍ତୁତ
ଆଠ ବର୍ଷ ଏବଂ ସତାତାରୁ ଥାନ ପୁଅର ବସ୍ତୁତ ବର୍ଷେ ମାତ୍ର । ଭୁବନୀ ଏବଂ ତାର
ସାତ ଗୋଟି ପିଲଙ୍କ ଭରଣ ପୋଷଣ ଭାର ପାଶୁ ଉପରେ ପଡ଼ିଲ । ପାଶୁ ଦିନଯାକ
କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରି ଯାହା ଶୈଳଗାର କରେ, ସେଥିରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଜୀବବା
ପିତରବା ଖର୍ଦ୍ଦ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚଳିଯାଏ ମାତ୍ର । ପିଲମାନେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ
ପାଇଲେ, ସେଥିରେ ପାଶୁର ମନରେ ଦୁଃଖ ହୁଏ ନାହିଁ । ତା ହୃଦୟରେ ପ୍ରକୃତ
ମାସ୍ତୁ ମମତା ପାଇଁ ଶୁଭ ଶୁଭ ନ ଥିଲ, କହିଲେ ଚିଲେ ।

ସେ ସମସ୍ତରେ ଆଜନ ସାହୁ ନୁହିଆର ମିଠାଇ ଦୋଳାଇ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୋଇ-
ପଡ଼ିଥିଲ । ତିନେ ରାତରେ ଦୋକାନ ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ ଥିବାବେଳେ, ହଠାତ୍ ପଞ୍ଚର
ବାଟେ ଭିତରକୁ ଗୋଟାଏ ହାତ ପଣ୍ଡିଲ ଦେଖି ଆଜନ ସାହୁର ଭସ୍ତୁ ହେଲ । ସେ
“କିଏ କିଏ” ବୋଲି ପାଟି କଲ । ସେତେବେଳେ ହାତଟା ଗୋଟାଏ ମିଠାଇ
ଧରି ପଞ୍ଚରବାଟେ ସୁଖି ବାହ୍ନାରିପଡ଼ିଲ, କିନ୍ତୁ ହାତ ପଞ୍ଚର କାଠିରେ ବାଜି ଚମ
ଛୁଟିଗଲ । ସେଥିରୁ ବଜ୍ର ବୋଲିଲ । ଆଜନ ସାହୁ ଦ୍ୱାର ଫିଟାଇ ଦେଖିଲ ଯେ
ଗୋଟାଏ ଲୋକ ହାତରେ ମିଠାଇ ଧରି ପଳାଉଛି । ସେ ଗୋଢାଇବାରୁ ଲେକଟା
ମିଠାଇ ପକାଇ ଦେଇ ଧାଇଁବାରେ ଲୁଗିଲ । ମାତ୍ର ସେ ଧାଇଁ ପଳାଇପାଇଲ ନାହିଁ,
ଧରି ହେଲ । ବସ୍ତୁରେ ତାର ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ଜେଲ ଦଣ୍ଡ ହେଲ । ସେହି ଅପରାଧୀ,
ପାଶୁ ନାଏକ ।

ପାଶୁ ନାଏକ କଟକ କେଳଖାନାରେ ରହିଲ । କେଳଖାନାରେ ତାର
ନାମର ଚିନ୍ତା ରହିଲନାହିଁ । ସେ ତାର ହଣ୍ଡା ଦ୍ୱାର ପରିଚିତ ହେଲ । ତାର ହଣ୍ଡା
ଥିଲ—’୨୭ । ବୁରିବର୍ଷ କେଳଖାନାରେ ରହିବା ପରେ, ସେ ତିନେ ଲୁହ
ପଳାଇଯାଇ, ଦୁଇଦିନ ନିମନ୍ତେ ବାହ୍ନାରେ ପୁଧିନ ଭାବରେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲ ।
ଦୁଇଶ୍ଵର ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ କେଳଖାନାର କର୍ମବୁଣ୍ସମାନେ ତାକୁ ଧରିଲେ ।
ସେଥିରେ ତାର ପୁଣି ତିନ ବର୍ଷ କେଳଦଣ୍ଡ ହେଲ । କଷ୍ଟ ବର୍ଷରେ ସେ ଆହୁଥିରେ

ପଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲ । ସେ ଚେଷ୍ଟା ବଳରେ ସେ ଯାଇ ତ ପାଞ୍ଜଳିନାହିଁ; ବରଂ ଆହୁରି ପାଞ୍ଜଳି ଜେଲଦଣ୍ଡ ପାଇଲ । ଜେଲରେ ରହିବାର ଦଶମ ବର୍ଷରେ ସେ ସ୍ବାଧୀନତା ପାଇବାକୁ ଆଉ ଥରେ ଚେଷ୍ଟା କଲ । ସେଥିପାଇଁ ତାର ଆଉ ତଳିବର୍ଷ ଜେଲଦଣ୍ଡ ହେଲ । ତେବେ ବର୍ଷ କାଳ ଜେଲଖାନାରେ କଟାଇ ସେ ଆଉ ସେଠାରେ ରହିପାଇଲନାହିଁ, ବାହାର ପଳାଇବାକୁ ବସିଲ । ମାତ୍ର ଧର୍ମପଦ୍ଧତି ପୁଣି ତଳି ବର୍ଷ ଜେଲଦଣ୍ଡରେ ଭାଗୀ ହେଲ । ଏହପରି ଦଣ୍ଡ ପରେ ଦଣ୍ଡ ମିଶି ତାର ଉତ୍ତିଶ ବର୍ଷ-କାଳ ଜେଲଖାନାରେ କଟିଲ । ଉତ୍ତିଶ ବର୍ଷ ପରେ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଲଇ କଲ । ସେ ପ୍ରଥମେ ଜେଲଖାନାକୁ ବଳବେଳେ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ନିଜାନ୍ତ ଅନିଛ୍ଵାସରେ ଯାଇଥିଲ । କିନ୍ତୁ ଜେଲଖାନାକୁ ବାହାରିଲବେଳେ ତାର ଗଢା ଅନିଛ୍ଵା କାହିଁ; ତା ନିଜଟରେ ହସ କାନ୍ଦର ପ୍ରଭେଦ ଅଛି ଥଳ ।

ପାଶୁ ନାଏକ ଦେହରେ ଭାରି ବଳ ଥିଲ । ସେ ଏକାରେ ଭାରି ଜଣଙ୍ଗର କାମ କରିପାରେ । ଯେଉଁ ଜେଲପଶା ତଳି ଜଣ କଏବି ଏକାଠି ମିଶି ବୃକ୍ଷବାରନ୍ତିନାହିଁ, ପାଶୁ ନାଏକ ଏକାରେ ତାହା କଳାଏ । ସେଥିପାଇଁ ତାକୁ ଜେଲଖାନାକୁ କଏବିମାନେ ‘ଶ୍ରୀମ’ ନାମ ଦେଇଥିଲେ । ଜେଲଖାନା ଭଜରେ ଦିନ ଘାଟି ଜଣ ମିଶି ସେ କାମ କରିପାରନ୍ତିନାହିଁ, ସେ କାମ ହଠାଇବା ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତେ ବହୁତ୍, “ଶ୍ରୀମ ବରକ ତାକ !” ଦେହରେ ବଳ ଛାଡା ତାର ହାତ କୌଣ୍ଠଳ ମଧ୍ୟ ଥିଲ । ତଣେଷରେ, ପାଚିରିର କଣମାନଙ୍କରେ ଗୋଡ଼ ଓ ହାତର ଟିପ ଉପରେ ଭୟ ଦେଇ ଉପରକୁ ଦ୍ଵାରା କୌଣ୍ଠଳଟା ତାକୁ ଖୁବ୍ ଜଣାଥିଲ । ସେ ବେଶି କଥା କହେ ନାହିଁ । ଜେଲଖାନାରେ ଥିବାବେଳେ ଉତ୍ତିଶ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସେ କେବଳ ହସିବାର କେହି ଦେଖିନାହାନ୍ତି । ସେ ବସି ବସି ବସିବର କଣ ଭୁଅଏ । ତାକୁ ଏକା ଦେଖିଲେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଏବିମାନକୁ ଭୟ ଲଗେ । ଥରେ ଗୋଟାଏ କଏବି ଟୋକା ଏକା ତା ହାତୁଡ଼ରେ ପଡ଼ି ଉଥୁରେ ଝାଡା ବେର ପକାଇଥିଲ ।

ଉତ୍ତିଶ ବର୍ଷ କାଳ ଜେଲଖାନାରେ ବହ ସେ ସରକାରୀ ଆଇନ ଓ ଅଧାଳତକୁ ଖୁବ୍ ଦୁଃଖ କରିବାକୁ ଶିଖିଥିଲ । କେବଳ ସେତିକି ଦୁହେ; ମନୁଷ୍ୟ ଜାତି ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ତା ମନରେ ଦୁଃଖ କନ୍ଦି ଥିଲ । କେଲଖାନାର କଣ୍ଠିପକ୍ଷମାନେ ତାର ଏ ଅନ୍ତରିକ ଭବର ପରିଚୟ ହୁଏଇ ପାଇଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ତାକୁ ଜେଲଖାନାକୁ ମୁଣ୍ଡ ଦେଇବେଳେ ତା ‘ପରିଚୟ ପଙ୍କୀ’ ଶଣ୍ଟିକ ଉପରେ ଲେଖି ଦେଇଥିଲେ ସେ ସେ ନଶେ “ମାତ୍ରମଧ୍ୟକ ଲେକ !” ଜେଲଖାନାରେ ଉତ୍ତିଶ ବର୍ଷ ରହିବା ମଧ୍ୟରେ ତା ଆଖିରୁ ଦିକେ ଟୋପାଏ ଲୁହ କୋହ ନ ଥିଲ ।

ଜେଲଖାନାକୁ ବାହାରିଲ ତିନ ତା କାନରେ ଯେବେଳେ କୁହାରିଲ, “ତୁ ଆଜି ଜେଲସ ହେଲୁ,” ସେ ପ୍ରଥମେ ତା ଅର୍ଥ ବୃଦ୍ଧିପାରିଲ ନାହିଁ; ପୁଣି

ଯେତେବେଳେ ଚୁରିଲ, ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିଲକାହିଁ ଏକ ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ କିଶ୍ଚାସ କଲ, ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ବିକଟ ଆନନ୍ଦ ଜନ୍ମିଲ, ଜେଲଖାନାରେ କାମ କରିବା କିମନ୍ତେ ମନ୍ତ୍ର ସ୍ଵରୂପ ସେ ଯେତେ ଟଙ୍କା ପାଇବ ବୋଲି ମନେ ମନେ ହିସାବ ଯୋଡ଼ିଥିଲ, ତାଠାରୁ ବଢ଼ିବ କମ ଯାଇଲ । ସେଥିପାଇଁ ତା ମନରେ ଦୁଃଖ ହେଲ । ସେ ଚୁରିପାରିଲ ସେ କର୍ମଶ୍ଵରମାନେ ତାକୁ ଠକବେଳେ । ଜେଲଖାନାରୁ ଯାଇ ସେ ବାହାରେ ଗୋଟାଏ ଜାଗାରେ ପ୍ରଥମ ଦିନ କାମ କଲ । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟମାନେ ସେ ମନ୍ତ୍ର ପାଇଲେ ପାଶୁ ନାଏକ ତାର ଅଧେ ପାଇଲ । ସେ ବେଶୀ ମାନିବାରୁ ମନ୍ତ୍ର ଦେବାବାଲୁ କହିଲ, “ଦେଖ, ପାହି ପାହି କରନା । କଲେ ମାସୁଁ ଘର କାମ ଶୁଣି ପାଶୁ ନାଏକ ଆଉ ମନ୍ତ୍ର ନ ମାରି ବୁଲିଗଲ । ସେହଠାରୁ ଆସି, ଦିନକଯାକ ବାଟ ବୁଲି ପୁନରପୂର୍ବ ଜ୍ଞାମରେ କୌଣସିଠାରେ ଆଶ୍ରୟ ନ ପାଇ, ସେ ପରିଶେଷରେ ଯାଇ ମଠରେ ରହିଥିଲ ।

ମଠରେ ପ୍ରାୟ ତାର ପଣ୍ଡାକାଳ ସେ କିଣ୍ଠିନ୍ତରେ ଏକ ନିଦରେ ଶୋଇ, ଅଧ ବାତରେ ଯେତେବେଳେ ହଠାତ୍ ନିଦରୁ ଉଠିଲ, ଦେଖିଲ ଯେ ବୁରିଆଡ଼ ଭାର ଅନାବ ହୋଇଛି । ତହୁଁ ସେ ଆଉଥରେ ନିଦରେ ଶୋଇବାକୁ ତେଣ୍ଟା କଲା; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ନିଦ ଲାଗିଲ ନାହିଁ । ମନରେ କୌଣସି ଗୋଟାଏ ଭାବ ଶେତ୍ରାଧିବାବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରଥମରୁ ଥରେ ଶୋଇପଡ଼ିପାରେ, ମାତ୍ର ପ୍ରଥମ ନିଦ ଭାଜିଗଲେ, ତା ପରେ ଆହୁଥରେ ନିଦ ଲାଗିବା ଏକ ବତ୍ତ କଠିନ ବ୍ୟାପାର । ସେ ବାତରେ ପାଶୁ ନାଏକର ତାହାହିଁ ଘଟିଲ । ନିଦ ନ ଲାଗିବାରୁ ତା ମନରେ ନାନା ଚିନ୍ମ୍ୟା ଜାଗ ହେଲ । କେତେ ଚିନ୍ମ୍ୟା ଥରେ ଆସି ସେ ବୁଲିଗଲୁ, ତାହା ପୁନରାୟ, ନିଦର ସ୍ରୋତ ପର ଆଉ ଫେରିଲକାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ଚିନ୍ମ୍ୟା ଶର୍କ୍ର କଳ ସମାନ ବାରମ୍ବାର ଆସି ଦେଖାଦେଲ । ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ଜୀବିବାପରେ ଯେ ବୁଝାଟିରେ ଆପ ଜାଳିଥିଲେ ଏବଂ ଜୀବିବାପରେ ନେଇ ସିନ୍ତୁକରେ ବନ୍ଦକଲେ, ସେ ମୁଲ୍ୟବାନ ଚକଚକା ଜନିଷଟିର ଭାବନା ସେ ମନରୁ ଦୂର କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେହି ପାଶ ପରେ ସାମାନ୍ୟ କେତେ ହାତ ଅନ୍ତରରେ ରଖା ହୋଇଛି । ତାର ମୁଲ୍ୟ କଣ ଶହେ ଟଙ୍କାରୁ ଭଣା ହେବ ? ସେ ଜେଲଖାନାରେ ଭଣିଶ ବର୍ଷ କାଳ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରି ପବୁଣ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର ରେକରାର କରିଛୁ । ଏବେ ମୁହଁରେ ଟିକିଏ ସାମାନ୍ୟ ମେହନତ କଲେ, ଶହେ ଟଙ୍କା ଉପାର୍ଜନ ହେବ । ଏପରି କଥା କଣ ସହଜରେ ଭଣାରେ ଘଟେ ? ତା ମନରେ ଏ ଚିନ୍ମ୍ୟା ବାରମ୍ବାର ଆସି ଉପର୍ଯ୍ୟତ ହେଲା ।

ପାଣ୍ଡିରେ ଘଣ୍ଟା ୧୦୩୦ ହୋଇ ଛିନିଟା ବାଜାରେ ଶୀଘ୍ର ସମ୍ପଳେ ହୋଇଥିବ । ତାହାହେଲେ ତ ଆର ସେ ମୁହଁଙ୍ଗିକର ଭପାଳକ କ୍ଷେତ୍ରର ହେବ ନାହିଁ । ସୁଭରଂ ପାଶୁ ନାଏକ ହଠାତ୍ ଶେଷରୁ ଉଠି ବସିଲା । ବସିବାଠାରୁ ସେ ଉଠି ଠାର ହେଲ, ତା ପରେ ହଠାତ୍ ତାର ମୁହଁରୁ ସୁର ଶୁଣାଗଲା, “ନା ।” କହୁଁ ସେ ଶେଷରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲ । ମାତ୍ର ପୁଣି ସେ ବସିଲ ଏବଂ ବସିବାଠାରୁ ଉଠି ଠାର ହେଲ । ବାରମ୍ବାର ଶୋଇବା ବସିବା ଏବଂ ଠାର ହେବାରେ ସେ କେତେ ସମୟ ଅନ୍ତର ହେଲା, ସେ ସମୟର ମନର ଅବସ୍ଥାରେ ତାର ବୃଦ୍ଧିପାଇବା ଅସମ୍ଭବ । ମାତ୍ର ତାର ଏ ପ୍ରକାର ଅନ୍ଦୋଳନ ହଠାତ୍ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ସେ ଶେଷରେ ଥରେ ଠାର ହୋଇଥିବା ବେଳେ, ପାଣ୍ଡିର ଘଣ୍ଟାରେ ବୁର ବାଜିଲା । ଶୁଣି, ସେ ମନେ କଲା, “ଏ ତ ଘଣ୍ଟା ବାଜୁନାହିଁ, ମୋତେ କହୁଛି, କାମ ଖୀରୁ ପାର ।”

ପାଶୁ ନାଏକ ପାଦେ ଦୁଇ ପାଦ ଅଛୁପର ହେଲା । ସେ ଦେଉଳା, ପକୁଅନ୍ତ ଅଗାର, ସେ ଶୁଣିଲା, କହୁଛିଗ ନିଶ୍ଚିବ । ନିବମୀର କହୁ କେତେବେଳୁ ଅନ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ମଠର ସମସ୍ତେ ଗାଢି ନିଦରେ ଶୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । ସେ ଅନ୍ତରେ ଅଣ୍ଟାଳି ମହିନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଶୟନାଗାରରେ ଯାଇ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ତାଙ୍କ ନିଦ କଣିବ ନାହିଁ । ତାହା ଦେଖି, ତାର ସାହସ ବଢ଼ିଗଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ ସିନ୍ଦ୍ରିକଟି କିମ୍ବା ବୁଝାଟି କାହିଁ ତଳେ ରଖିଲା । ତାର ପୁଣି ଦୁଇହୁକୁ କଣ୍ଠିବାକୁ ଲୌରିଲା । ସେ ମନେକଲା, ସେପରି କି ମହିନ୍ଦ୍ର ଉଠିପଡ଼ୁଛନ୍ତି ଏବଂ କହୁଛନ୍ତି, “ନାହିଁ ନା, କିନ୍ତୁ କରେ ରଖି ଦେ ।” ସେ ବୁଝାଟି ପୁଣି ସିନ୍ଦ୍ରି କରୁକରେ ରଖିଲା ଏବଂ କହୁ କମ୍ପି ପରେ ପୁନର୍ବୟ କାହିଁ ତଳେ ଥୋଇଲା । ସେତେବେଳେ ଶୁଣ୍ଡ କିନା କବ ହେଲା । ସେଥରେ ସେ ତମକିପଡ଼ିଲା । ତା ନାଶ୍ଵାସ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଅସିଲା । ମାତ୍ର ସେ ପର ମୁହଁଙ୍ଗିରେ ସାହସ ବାନ୍ଦ ଦେଖିଲା ସେ କେହି କାହିଁ ନାହିଁ; କେବଳ ମହିନ୍ଦ୍ର ଶୋଇ ପୁଣ୍ଡର ମାରୁଛନ୍ତି । କହୁ ବୁଝାଟି ହାତରେ ଧର, ସେ ଯେହି ଜୀବକ ଘରବାଟେ ଦାଣ୍ଡରୁ ଆସିଥିଲ, ସେହି ଘରବାଟେ ପୁଣି ଦାଣ୍ଡରୁ ବୁଲିଗଲା ।

ପତ୍ରସଂଗୀର ପରିଶାମ

ଆରଦିନ ସକାଳେ ମହନ୍ତ ମହାରଜ ଅଭୟାସ ଅନୁଯାବେ ସବୁ ଦିନ ପରି ଅଛି ସେଇରୁ ଶେଯରୁ ଉଠି ବଣିଷ୍ଟକୁ ବୁଲିବାକୁ ଗଲେ । ପ୍ରଭାତର ପ୍ରଥମ ଅଲୋକରେ କୁଆମାନେ ଗଛ ଚାଳରେ ବସି କାଆ କାଆ ବକବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରଜଶିଖିରଙ୍ଗରୁ ଫୁଲ ଝଡ଼ି କଲେ ଗୋଟିଏ ପୁଷ୍ପ ଶୟା ରଚିବ ହୋଇଥିଲା । ବିଷାର ମୋହନ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଓ ମଧ୍ୟର ଧୂଳି ଶୁଣି, ମହନ୍ତ, ଆନନ୍ଦରେ ଅଭିଭୂତ ହେଉଛନ୍ତି, ଏପରି ସମସ୍ତରେ ବନ୍ଧୁପ୍ରୀୟା ଧର୍ମସାହିତ୍ୟ ହୋଇ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଆସି, ଦୂରରୁ ଖାଟି ଦର କହିଲେ, “ମହାପ୍ରାଣ, ସେ ଲୋକଟା କାହିଁ ? ସିନ୍ଧୁକ ପିଟିତି । ରୂପା ଦୁଃଖଟି ନାହିଁ । ସେ ଲୋକଟା ନିଷ୍ଠାୟ ସେଇ କରି ନେଇ ପଲେଇଛି ।”

ବନ୍ଧୁପ୍ରୀୟାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ମହନ୍ତ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସ କହିଲେ, “ଦେଖ, ଯାନ ମାତା, ବୁଝାଟା କଣ ଆମର ? ମୁଁ ସେଇ ଭାବେ ଯେ ଆମେ ଗୋଟାଏ ମହା ପାପ କରୁଛେ । ବୁଝା ବୁଝା କାହା ଘରେ ଜନେ ? ତାକୁ ବନ୍ଦୀ କର ଆମେ କରିବୁ ଲୋକଙ୍କ ସେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦାନ କରି ନ ଥିଲେ, ସେଠା କଣ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଦୋଷ ନୁହେଁ ? ଯାଇବ ଭଲ ହେଇଛି । ମୁଁ ଏକ ପାପରୁ ପରିହାଣ ପାଇଛି । ପାରୁ ନାୟକ ସେ ଆସିଥିଲେ, ମୋତେ ପାପରୁ ବିକାର କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ, କହିଲେ ରଜିଲେ ।”

“ମାତା ଏଣ୍ଣିକ କେହି ଆସିଲେ ଆକୁଥ ଜନିବ କପରି ?”

“କାଠ ବୁଝାରେ । ଏଇ ତ ହରପ୍ରୀୟା । ଭାବ ଦେଖି ବଢ଼ି ମାତା, ଆମେ ଆଜି କେତେ ନିଷ୍ଠିନ୍ତୁ ହେଇବେ” କହି ମହନ୍ତ ମାତା ଦୂରଙ୍କ ସହିତ ମଠ ଭଜରବୁ ଆସି ଶାରବା ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ବାହାରୁ କିଏ ଦୂରାର କିଣାଇଲା । ମହନ୍ତ କହିଲେ, “ଆସ, ବାବା ।”

ଦିନିଶିର ଲୋକ ଲଣକୁ ବାନ୍ଧି ଆଣିଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମଠରେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଲୋକମାନେ ପୋଲିସ ସିପାହୀ, ବନ୍ଦା ହୋଇ ଆସିଥିବା ଲୋକଟି ପାଶୁ ନାଏକ । ପଛରେ ଆଉ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆସି ନମୟାର କରି କହିଲେ,

“ମହୁନ୍ତ ମହାବଳ !” ପାଶୁ ନାଏକ ଶୁଣି, ମୁଣ୍ଡ ଟେକି, ବୁଝି ବୁଝି ସବଳେ, ନିଜେ କହି ନିଜେ ଶୁଣିଲ ଉଲି କହିଲ, “ଏ ଯେ ଆଉ କଣ, ବାବାକି ଦୂହନ୍ତ ତ !”

ଜଣେ ସିପାହୀ କହିଲ, “ତୁସ ସଙ୍ଗଜାନ ! ପାଟି କରନା !”

ମହୁନ୍ତ ମହାବଳ ଆଗେର ଆସିଥିଲେ । ସେ ପାଶୁ ନାଏକ ଆଡ଼କୁ ଅନାଳ କହିଲେ, “ଆଁ, ଏଇ ତ ଆପଣ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖି ବଢ଼ି ଖୁସି ହେଲ । ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ଯେ ରୁଖାଟି ଦେଇଥିଲି, ତାକୁ କଣ ବିତ୍ତୀ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ?”

ପାଶୁ ନାଏକ ଆଚମ୍ପି ତ ହୋଇ ମହୁନ୍ତଙ୍କ ମୁହଁକୁ ବୁଝିଲ ।

ପୋଲିସ କର୍ମସ୍ଥ କହିଲେ, “ମହୁନ୍ତ ମହାବଳ, ଏ ଲୋକ ମତେ ଜାହା କହିଛି, ତେବେ ସତ । ଏ ଅଣବାଟରେ ଏପରି ମୁଲ୍ୟବାନ କିନିଷ ଧରି ଧାର୍ଯ୍ୟ ବୁଲିଯିବାର ଦେଖିବାରୁ ଆମର ସନ୍ଦେହ ହେଲ । ଦାରୀ କ ନା । ଏଣେମର ବଢ଼ି ଭୁଲ ହେଇଛି ।” କହି, ପାଶୁ ନାଏକକୁ ପ୍ରାତିଦେବା ନିମ୍ନଲିଖି ଆମ୍ବାଦିନଙ୍କ ଆଦେଶ ଦେଲେ ।

ପାଶୁ ନାଏକ ଘେଲିସ ହାତକୁ ଖଲସ ପାଇ, ବୁଝି ବୁଝି ସବଳେ କହିଲୁ, “ମୁଁ କଣ ପ୍ରକୃତରେ ଖଲସ ହେଇଲି ?” ଶୁଣି, ଜଣେ କଟୁଅଳ ଉଦ୍‌ଦିଶ ଦେଇ, “କଣ ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ ? ହଁ, ଆମେ ପ୍ରାତିଦେଲୁଁ ।”

ପାଶୁ ନାଏକ ଦିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାର ଦେଖି, ମହୁନ୍ତ କୃଷ୍ଣରଣ୍ଜନ କହିଲେ, “ରହନ୍ତୁ ଟିକିଏ, ଆପଣଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟାଏ ଛିନିଷ ରହିଯାଇଛି ।” କହି, ସେ ନିଜ ଶୋଇବା ପରକୁ ଯାଇ, ସିନ୍ଦୁ କ ରହନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ବୁଝା ଯାଏ ଆଖିଦେଲେ । ଆପଣି କରିବାକୁ ତାଙ୍କ ପାଟିରୁ କଥା ବାହାରିଲ ନାହିଁ । ପାଶୁ ନାଏକର ଆପଣିମଞ୍ଚକ ଅବୁଥିଲ; ମହୁନ୍ତ ଆପଣି ବଢ଼ାଇ ଦେବାରୁ, କଲର ପିରୁଲା ପରି ହାତରେ ଧରିଲ । ସେ ଦାପ ନେଇ କଣ କରିବ, ବୁଝି ନ ପାରି ଠିଆ ହୋଇବୁ, ମହୁନ୍ତ କହିଲେ, “ଆପଣ ବଜ୍ରିମାନ ଯାଇ ପାରନ୍ତୁ । ଆଉ ଯେବେବେଳେ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ଅବୁଦ ହବ, ଏଠାକୁ ବିଜ ସକୋଚରେ ଆସିବେ ବୋଲି ମୁଁ କହ ରଖିଲି ।”

ପୋଲିସ ମଠ ପ୍ରକଟ ବୁଲିଗଲେ । ପାଶୁ ନାଏକ ନିଜାନ୍ତ ବିଜର ହୋଇ ପଡ଼ିଲ । ତାକୁ ସାହସ ଦେବାପାଇଁ ମହୁନ୍ତ କହିଲେ, “ଦେଖନ୍ତୁ, ପାଶୁ ନାଏକ, ଆପଣ ଦମ୍ଭ ଧରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଅନୁରୋଧ କରିବ । ଆପଣ ଏଣେତ

ସାଧୁ ଲୋକ ହେବେ ବୋଲି ମୋତେ କାଲି କହୁଥିଲେ ନା ? ଆପଣ ସାଧୁ ଭବରେ ଚଲିବେ ।”

ପାଶୁ ନାଏକ ସାଧୁଭବରେ ଚଲିବ ବୋଲି ସେ କହୁଥିଲା, ତାର ମନେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ତାର ତେତନା ନ ଥିଲା, କହିଲେ ଚଲେ । ସେ ପଦେ କିଛି ନ କିଛି ମଠ ଭିତରୁ ପଦାକୁ ବୁଲିଗଲ । ତାକୁ ବାଟ ଦେଖାଗଲ ନାହିଁ । ଅଛି ପରି ପାଦ ଘୋଷାର ଘୋଷାର, ସେ କେତେ ଦୂର ବୁଲିଗଲ । ସକାଳ ଓଳି ସାବ ସେ ଏଣେ କେଣେ କେବଳ ଲକ୍ଷ୍ମୀମନ ଭବରେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲ । ତାକୁ ଭୋକ ଶୋଷ କିଛି କଣାଗଲ ନାହିଁ । କିମେ ତା ମନରେ ପ୍ରତଣ୍ଡ ରାଗ ଲାଗିଲ; କିନ୍ତୁ ସେ ସେ କାହା ଉପରେ ସମୁଦ୍ର, ବୁଝି ପାରିଲନାହିଁ । ଏହିପରି ତାର ସକାଳ ଓଳି ଘୋଟାକ କହିଗଲ ।

ସେ ଦିନ ଦିନସାବ ପାଶୁ ନାଏକ ଅତିଶୟ ତନ୍ତ୍ରିକ ହୋଇ ରହିଲ । ପଞ୍ଜାରେ ଯେତେବେଳେ ଆକାଶର ସୁର୍ମିଦେବତା ଅସ୍ତ୍ରାଚଳ ପଢ଼ରେ ଲୁଚିଗଲେ, ସେ କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ବୁଦ୍ଧ ପାଖେ ବସିପଡ଼ିଲ । ନକଟରେ ଗୁଁ ଗୁଣ୍ଡା କିଛି ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ସରୁଆ ବାଟ ପଡ଼ିଥିଲ । ସେ ବାଟେ ଗୋଟିଏ ଦଶ ବର୍ଷ ବିଦୁସର ପିଲା ମୁଣ୍ଡରେ ବୋଲି ମୁଣ୍ଡାଇ ଆନନ୍ଦରେ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଅସୁଥିଲ । ହାତରେ ଦୂରଟି ଦୋ'ଖି ଧରି ସେ ଖେଳ ଖେଳ ବାଟ ବୁଲିଥିଲ । ସେ ପାଶୁ ନାଏକ ପାଖେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲବେଳେ ତା ହାତରୁ ଗୋଟିଏ ଦୋ'ଖି ଖସିପଡ଼ି ପାଶୁ ନାଏକ ଆଡ଼କୁ ଗଡ଼ ବୁଲିଗଲ । ପାଶୁ ନାଏକ ହଠାତ୍ ଦୋ'ଖିଟି ଉପରେ ନିଜ ପାଦ ରଖି ତାହା ଲୁଗୁରଦେଲ; କିନ୍ତୁ ସେ ପିଲର ଦୂଷି ଏତି ପାରିଲନାହିଁ । ପିଲଟି ଦରଢି ଯାଇ ପାଶୁ ନାଏକକୁ କହିଲ, “ଦୋ'ଖି ଦେଇପକାଥ ।”

“ତୋ ନୀ ?”

“ମଧୁଆ ।”

“ପଳା ଏଠୁ ଦେଗେ ।”

“ମୋ ଦୋ'ଖି ଦେଇଦେଲେ, ମୁଁ ବୁଲିପିଛି ।”

ପାଶୁ ନାଏକ ଶୁଣି ରପ ହୋଇ ବସିରହିଲ, କିନ୍ତୁ ମଧୁଆ କାକୁ ପୁଅଳ ନାହିଁ । କହିଲ, “ମୋ ଦୋ'ଖି ଦେଗେ ଦେଇ ପକାଥ ।” ପାଶୁ ନାଏକ ନ ଶୁଣି କୂମ ହୋଇ ବସିବାରୁ ସେ ହାତରେ ତା ପାଦ ଘୁମାଇବାକୁ ତେଣ୍ଟା କଲ, କିନ୍ତୁ ପାଶୁ ନାଏକ ଭଲ ଗୋଟିଏ ଲୋକର ପାଦ ଟେକି ଘୁମାଇବା ମଧୁଆ ପରି ଝିଲର

କଣ କାମ ? ସେ କି ପାଶ କାହିଁ ମାତା । ପାଶୁ ନାଏକ ମୁଣ୍ଡ ଟେକ, ବାଢ଼ି ଉଞ୍ଚାଇ କହିଲ, “କିଏରେ ତୋକା ତୁ ? ମୋ ପାଖେ ଶକାଇବୁ । ପଳା, ନୋହିଲେ ଏ ଠଂଜାରେ ପିଟି ମୁଣ୍ଡା କରିଦେବ ।”

ମଧ୍ୟା ଉତ୍ସରେ ଧାଇଁ ପଳାଇଲ । ଏକେ ପାଶୁ ନାଏକ ଦିନସାର କିନ୍ତୁ ଶାରନାହିଁ; ତା ପରେ ତାର ସାମାନ୍ୟ କର ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ସୁତରଂ ସେ ହେଠାରେ ସେପରି କିକାଞ୍ଚନ ପ୍ଲାନରେ, ଏକୁଟିଆ ବସି ନ ରହ, କେଉଁ ଠାକୁ ପାଇ ବଢ଼ିରେ ଆଶ୍ରୟ କେବକୁ ଉଠିଲ । ପାଦ ଉଠାଇବାରେ ଦୋ'ଣିଟି ତାକୁ ଗୋଧୁଳି ସମସ୍ତର ଆଳୁଅରେ ଜଳ୍କ ଜଳ୍କ ଉଣିଲ । ଦେଖି, ସେ ଆଶ୍ରୟରେ କହିଲ, “ଏହା କି ଜିନିଷ !” ସେ ଦୂର ତନ ପାହୁଣ୍ଡ ପଛକୁ ଘୃଣଗଲ । ତା ପରେ ଦୋ'ଣିଟି ତଢ଼ି ଗୋଟାଇ ହାତରେ ଧରିଲ ।

ସେ ଯେତେବେଳେ ବୁଲିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲ, ସେହି ଅତିକ୍ରମ ପ୍ଲାନରେ ତାକୁ ବାଟ ଦେଖାଇଲ ନାହିଁ । ତଢ଼ି ସେ ‘ମଧ୍ୟା, ମଧୁଆ’ ବୋଲି ଖୁବ୍ ଘଟିରେ ତାକିବାକୁ ଲାଗିଲ । ସେ ଯେତେ ତାକିଲ, ମଧୁଆ ଶୁଣିଲ ନାହିଁ । ତଢ଼ି ସେ ଆଗକୁ ବୁଲିବ ବୁ ଲାଗିଲ । କିନ୍ତୁ ବାଟ ବୁଲ, ତା ପରେ ସେ ଧାଇଲ । ଥରେ ଥରେ ସେ ଠିଆ ହୋଇ ‘ମଧ୍ୟା’ ବୋଲି ତାକିଲ । ମଧୁଆ ଯେବେ ତା ପାଇଁ ଶୁଣିଆନ୍ତା, ହୁଏ ତ ମୁଣ୍ଡରେ ତଳେ ପଢ଼ିଯାଇଥାନ୍ତା । ସୁଧରସୁର ମଠରୁ ଦ୍ଵିତୀୟ ଥର କେବିବା-ବେଳୁ ପାଶୁ ନାଏକର ଚିନ୍ତାଗ୍ରୋତ୍ତରେ ଗୋଟାଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲ । ମହନ୍ତ ସେ ତାକୁ କହିଲେ, “ତୁମେ ଏଣିକି ଜଣେ ସାଧୁ ଲୋକ ହେବ” ସେ କଥା ତା କାମରେ ବାରମ୍ବାର ଆସି ବାଲିଛି । ସୁତରଂ ସେ କହିଲ, “କଣ, ମୁଁ ସାଧୁ ହେବ ? ମୁଁ ତେବେ କଣ ସାଧୁ ନୁହେ ସେ ମୋତେ ସେ ବାବାକି ଏପରି କହିବ ?”

କମେ କମେ ସେ ବୁଝି ପାରିଲ ସେ ସେ ଯେଉଁ ପାଶୁ ନାଏକ ହୋଇ କିମ୍ବ ହୋଇଥିଲ, ତାହିଁରୁ ଗୋଟାଏ କିନ୍ତୁ ପୁଅକ୍ଷ ଜିନିଷ ହେବାକୁ ଯାଇଛି । ମହନ୍ତ ତା ପ୍ରତି ଅଗାଧ ଦ୍ୱେଷ ଓ ସମା ଦେଖାଇଲେ । ସେପରି ସେ ଜାବନରେ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲ । ସେ ତାକୁ ମୁଣ୍ଡିଯା ଦେଲେ । ଏ ସବୁର ପ୍ରଭବକୁ ସେ ଜିନିକୁ ବିଚିନ୍ତି କର ପାରିଲ ନାହିଁ । ସେ କେତେବେଳେ ବୁଲିଲ, “ନା, ମୁଁ ଆଗରୁ ସାଧୁ ହେବ ଯାଇଛି ।” ଅବ କେତେବେଳେ ବୁଲିଲ, “ମୁଁ ସାଧୁ ହେବନାହିଁ; ହେବ ।” ଏହିପରି ମାନସିଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ, ସେ କଥା କରିବ, କିନ୍ତୁ ବୁଝ ପାରିଲ ନାହିଁ । ମଧୁଆର ଦୋ'ଣିଟି ସେ ସେ କାହିଁକି ଠକ ନେଇ ଆସିଲ, କାର କାରିବ ଜାଣି ପାରିଲ ନାହିଁ । ସେ ମନେ ମନେ କହିଲ, “ହୁ, ମୁଁ କି କାହିଁ କଲ ।” ବାପୁବରେ ତାର ଯେଉଁ ମନ କଣ୍ଠମାନ ‘ଛ’ ବୋଲି କହିଲ, ମଧୁଆର ଦୋ'ଣି ମୈରାଜବାକୁ ସେହି ମନ ତାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିର

ନ ଥିଲା । ସେ ପୁରୁଣା ପାଶୁ ନାଏକ ସଙ୍ଗେ ଏକ ଦେହ ଭିତରେ ଏ ନୂଆ ପାଶୁ ନାଏକର ଫ୍ରୋଗ ଘଟି ଆପିଥିଲା ।

ନାନା କଥା ଭାବି, ନିଜର ଅଶାତ ଜୀବନ ବିଷୟ ସ୍ଵରଣ କରି ପାଶୁ ନାଏକର ଛୁନ୍ଦପୁ ଦୁଃଖ ଓ ନୌର୍ଗାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଅନେକ ସମୟ ଧରି ପିଲାଙ୍କ ପରି ଭ୍ରମ କାନ୍ଦିଲା । ତାର ସେ ଅନୁଭାପର ଶୁଣଣ କାଳିମା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଶୀଘ୍ର ଆଲୋକରେଖା ଦେଖାଗଲା । ସେ ତାର ସମୁଦ୍ରାୟ ଅଶାତ ଜୀବନ ଚିପଯୁ ଥରେ ଛାବିନେଲା । କହିଲା, “ଓଁ, ଜି କଲଙ୍କ ! ମୋର କଣ ମୁକ୍ତ ନାହିଁ ? ନା, ଅଛୁ । ବାବାଜି ଲହରିକୁ, ମୁଁ କଣେ ସାଧୁ ପୁରୁଷ ହେବ । ମୁଁ ସାଧୁ ନ ଥିଲା । ଏବେ ମଧ୍ୟ ସାଧୁ ଦେଇ ନାହିଁ ; କିନ୍ତୁ ହେବ । ଏହି ମୋର ପ୍ରତିକ୍ଷା । ଆଜି ସର୍ବୀୟ ଚନ୍ଦ୍ର ସାମ୍ରୀ ହୁଅ । ଓଁ, କଷ୍ଟ ! ମୋ ଶ୍ରୀ ଜାଟିଯାଉଛି, ନିଃଶ୍ଵାସ ବନ୍ଦ ହେଇବାସୁତ, ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉତ୍ତିଯାଉଛି । ଦୃଢ଼ ଦୃଢ଼, ପ୍ରାଣବାୟୁ । ସେ ପୁରୁଣା ପାଶୁ ନାଏକ ମରୁ, ପୋଡ଼ା ହେଉ, ପୋଡ଼ା ହେଉ । ସେଥରୁ ନୂଆ ପାଶୁ ନାୟକ ବାହାରିବ, ଯାହାକୁ ବାବାଜି ଦେଖିଲେ ଜନ୍ମବେ, ସପାର ଦେଖିଲେ କହିବ—ଏ କଣେ ସାଧୁ, ସଜ୍ଜ ଲୋକ ।”

—୭—

ବୁଢ଼ିଆଣୀ ଜାଲ

ସନ ୧୯୫୦ ସାଲରେ ଦଳେ ନାଟୁଆ ଜଳାର ସିଂହ ଗଡ଼ରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେମାନେ ବାର୍ତ୍ତଣ ପୋଡ଼ି ତା ଉପରେ ଚଢ଼ି, ନାନା ପ୍ରକାର ଖେଳ ଦେଖାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତିନି ଜଣ କେଳା ଓ ଜଣେ ଚଣା । ଗୁରୁ ଜଣ୍ଠୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଗୁରି ଗୋଟି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଥିଲେ । ସେମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ଵାମୀ ପରି ଏକବି ବାସ କରୁଥିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ରକ୍ଷାବଢ଼ା କରନ୍ତି ଏବଂ ଖେଳ ଦେଖାନ୍ତି । ସେମାନେ ଦିନଯାକ ଖେଳ ଦେଖାଇ ରହିରେ କେତେକ ସମୟ ଶୋଉଥିଲେ ଓ ଆଉ କେତେକ ସମୟ କଳିଗୋଲ କରିବାରେ କଟାଉଥିଲେ । ସବୁଠାରୁ ବେଣି କଳି କାର୍ତ୍ତିକା ଏବଂ ସାଧା, ଦୁଇ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୁଏ । କାର୍ତ୍ତିକା ଜଣା ପିଲ । ଆଉ ପିଲଦିନୁ ଛେଉଣ୍ଡ ହୋଇ, ଜାତିକା ଉପାର୍କନ କରିବା ନିମନ୍ତେ କେଳାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ

ମିଶ୍ର ବାରିଶ ନାଟରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲା । ତା ସାଙ୍ଗର କେଳା ତିକ ଜଣ ତିମେଟି କେଳୁଣୀ ବିବ ହେଉଥିଲେ । କାର୍ତ୍ତିକା ବାରିଶ ବର୍ଷ ବନ୍ଦୁଥିରେ ପ୍ରତିଶ୍ଵାସିବେଳେ ତାର କ୍ଷାପ ସହିତ ଦେବ । ହେଲା । ରାଖା ମଧ୍ୟ ଚଣ୍ଡାପର ଝିଅ । କାର୍ତ୍ତିକା ପରି ସେ ଅତି ପିଲଦିନେ ତେବେଷ୍ଟ ହୋଇ ପେଟ ଘୋଷିବାକୁ ଭିକମାଗି ବୁଲୁଥିଲା । କାର୍ତ୍ତିକା ସହିତ ଦେଖା ହେବା ବେଳକୁ ତାର ବସ୍ତୁସ ବାରବର୍ଷ । କାର୍ତ୍ତିକା ଯେଉଁବେଳେ ତା ଜାତ କୁଳର ପରିଚୟ ପାଇଲା, କହିଲା, “ରାଖା, ବିଧାତା ତୋକେ ମୋର ସାର୍ବ ଗଢ଼ିଛି । ମୋ ସାଜରେ ଆ । ମୁଁ ବାରିଶରେ ଲାଟ ଦେଖେଇ ତିକକୁ ଟଙ୍ଗେ କଣ, ଦୂରଟଙ୍ଗା କଣ, ଯୋରୁଦିନ ତାହା ହେଲା, ଗୋଜାର କରୁଛି । ମୋ ସାଜେ ରହିଲେ, ତୋକେ ତ ଆହ ଭିକ ମାଗିବାକୁ ପୁଣ୍ଡିବ ନାହିଁ; ଆ ।” କାର୍ତ୍ତିକା କଣ ଶୁଣି ରାଖା ତା ସାଥ ଧରିଲା । ପ୍ରଥମେ ଦୂରେ ଦୂରେ କେତେ ଦିନ ଦେଖି ମିଳନିଶ୍ଚି ଚଳିଲେ । ମାତ୍ର ତା ପରେ ଦୂରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏତେ କଳି ଲାଗିଲା ଯେ ଶେଷରେ ସାଥ କେଳା କେଳୁଣ୍ଠିମାନେ ତାଙ୍କୁ ବହିବାକୁ ବାଧ ହେଲେ, “କଣ କେଳା ସର ପରି ସବୁବେଳେ କଳି କରୁଛ ମ ।”

ଜଗରଷ୍ଟିହରେ ନାଟ ଦେଖାଇ ସାର, ନାହୁଆ କଳ ଯେତେବେଳେ ସେଠାରୁ କଣିଷ ଆଡ଼କୁ ଗଲେ, କାର୍ତ୍ତିକା ରାଧାକୁ ଆହ ସଙ୍ଗରେ କେଲା କାହିଁ । ରାଖା ତା କୋଳରେ ବିଅଟିକୁ କାନ୍ଦରେ ପକାଇ ଦୂର ତିନ ତିନ ଏବେ କୁଳଙ୍ଗ କିମ୍ବହାୟ ସବରେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶେଷରେ ସେ ଜଗରଷ୍ଟିହର ଜୋଟିଏ ରଳିରେ ପରି ଦେଖିଲ ଯେ ଯୋଜିଏ ଗ୍ରେଟ ବାଲିକାଙ୍କ ବୋଲିରେ ବସାଇ କଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଖେଳାଇଛନ୍ତି ଓ ମଞ୍ଚରେ ପାଦେ ପଦେ ଗାତ୍ର ଗାତ୍ର ମଧ୍ୟ ଗାହନ୍ତି । ବାଲିକା ଉପରେ ଶୁଣି ହୋଇ ହୁବୁଛନ୍ତି । ରାଖା ସେଠି ଠିଆ ହୋଇ, କହୁ ସମୟ ଅକାର, ଶେଷରେ କହିଲା, “ମାଉସି, ଭୁମ ପିଲ ଦିଅଟି କେତେ ଦୂରର ହେଉଗନ୍ତି କ !”

ତିନ ସନ୍ତ୍ରାନ ସନ୍ତ୍ରିଙ୍କର ପ୍ରଶାନ୍ତା ଶୁଣିଲେ, ଶିଅନ୍ତି ଦୁଇ ପ୍ରକୃତିର ରମଣୀ-ମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶାନ୍ତାକାରୀ ପ୍ରତି ଟିକିଏ ତରିକେଣ୍ଟି । ରାଖା କଥା ଶୁଣି, ସେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ତାକୁ ଡାକି ପାଶରେ ବସାଇଲା । ତା ପରେ ଦୂରେ ଦୂରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କହିବାରେ ଲାଗିଲେ । ସେ ସ୍ତ୍ରୀ ବ୍ୟାକୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ଲାଗିଲା, “ମୋର ତେବେଷ୍ଟ ସୁନ୍ଦରାଗର ପୁଅ । ଆମର ଏ ଘରଟି ଜୋଟିଏ ଚାହିଁପର । ତେବେଷ୍ଟ ଚାହିଁପର କଥା ବୁଝନ୍ତି, ମୁଁ ବାଜେ ବାଢି, ପିଲକୁ ଶୁଅଏ ପିଅଏ ଏବେ ତିନେ ଶାବା । ଏ ପିଲ ଦିଅଟି ମୋର ଝିଅ, ଦେବ ବର୍ଷ ସାନ ବଜ । ସାନ ବିଅଟିକି ଅତ୍ରେ ବର୍ଷ ହେବା ।” ସୁନ୍ଦରାଗର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ରାଖାଜଣଙ୍କ ଯେପରି ସୁବୁଦ୍ଧ ଦୁଅନ୍ତ, ଫଳ ସାନ୍ତୁ ବର୍ଯ୍ୟ ସେପର ନ ସିଲା । ତାର ବୁପ କଳା ଓ କାଳ

ବିକୁଳ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଡେଙ୍ଗୀ । ସାହି ଲୋକେ ଥକାରେ କହନ୍ତି, ‘ତା ମୁଣ୍ଡ ବୁଲିରେ ଲାଗେ ।’ ଧାନୀ ସାହୁ ବାପ ପୁଅ ବେଳରେ ସେ ଏପରି ପଦକ କାହିଁକି ଝୁଲାଇଥିଲେ, ତାର କାରଣ କେହି ଅନୁମାନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଧାନୀ ସାହୁ ଦେଖିବାକୁ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ନୋହିଲେ ମଧ୍ୟ, କର୍ତ୍ତରୀ ନୁହେ । ଦୋଳିରେ ବସିଥିବା ପିଲା ଦିଉଟି ତାଙ୍କ ମା ସହି ଦୂଳନାରେ ଘୋବର ଗଢା ପାଖର ଗୋଲାପ ଫୁଲ ପରି ଦିଶୁଥିଲେ । ହେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ରୁଧି ସାହୁଆଣୀଙ୍କ କହିଲା, “ମୋ ପିଲାଟି ରୂପ ହେଅଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଟିକିଏ ହେଲେ ଦୋଳିରେ ଖେଳନ୍ତା ।” ତିନି ଜଣ ବସିଲେ ଦୋଳ କାଳେ ହୁଡ଼ି-ଦିବ, ସେଥିପାଇଁ ସାହୁଆଣୀ ନିଜ ପିଲ ଦିଉଟିଙ୍କି ଦୋଳରୁ ଓହ୍ଲାଇ ତଳେ ପୁଷ୍ଟିଦେଲ । ରୁଧାର ହିଅ ମା କାଣରୁ ଖସି ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖେଳିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ରୁଧା ସାହୁଆଣୀ ମୁହଁରୁ ତା ପରିଚୟ ପାଇ, ନିଜର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଲେଇ, କିନ୍ତୁ ନିଜ ବିଷୟରେ ସେ ସବୁକଥା ଠିକ୍ ଠିକ୍ କହି ପାରିଲାନାହିଁ । କେତେକ ପ୍ରକୁଳ ବିଷୟ ଲୁଗଇ ରଖି, ତା ସ୍ଵାନରେ ଅମୂଳକ କଥାମାନ କହିଲେ । ସେ କହିଲ, “ମୁଁ ଚପାଘର ହିଅ । ମୋ ଘାସି ମରିଯାଇଛି । ମୋ ଘର କଟକ ଆହେ । ଘରପାଶେ କିଛି କାମପଦନ ନ ମୀଳିବାରୁ ମୁଁ ହାତ ମେହନତରେ ଘେଲଗାର କରିବାକୁ ଘରୁ ବାହାର ଆହିଛି” କହି, ସେ ଦର୍ଶକଙ୍ଗୁସ ପକାଇଲ । ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳର ହେତୁ ତୋପାନ ପରେ ଆକାଶରୁ ବୃଦ୍ଧି ପଡ଼ିଲ ପରି, ଦର୍ଶକଙ୍ଗୁସ ପଛେ ପଛେ ତାର ଦୂଳ ଆଖିରୁ ଦୂଳ ଧାର ଲୁହ ବୋହଗଲ; ମାତ୍ର ସେ ଅବଳମ୍ବେ ଲୁହ ପୋହ ଦେଇ ସାହୁଆଣୀ ସହି ଦୂଣି କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ଲାଗିଲା ।

“ତୋର ଏ ପିଲଟି ନାଁ କେଣ ?”

“ରମା ।”

“ବସୁଦେବ କେତେ ମ ?”

“ତିନି ପୁରୀ ସ୍ବର୍ଗ ବୁନ୍ଦିଟି ।”

“ତେବେ ତ ମୋ ବଡ଼ ହିଅ ପାଇର । ପିଲମାନେ କେବେ ଜଳିତ ମରିଯାଆନ୍ତି ମ ! ଦେଖୁବୁ, ତେ ନାଁ କଣଟି ? ରୁଧା ବୋଲି ଖଦଳୁ ପର ? ଦେଖ ତ, ରୁଧା, ତିନିହେଁ ପାକାତ ତିନି ରହଣୀ ପର ଦିଶୁନାହାନ୍ତି ? ଯେମିତ ଏକା ମା ପେଟର ତିନିହେଁ ?”

ରମା ବିଷୟରେ ସାହୁଆଣୀ କି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବ, ତାହା ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ରୁଧା ଯେପରି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲ । ସାହୁଆଣୀ କଥା ସବୁ ନସବୁଶୁ କହିଲ,

“ଆଜ୍ଞା ମୋ ପିଲାଟିକ ତମ ଘରେ ରଖିବ ଁ” ଶୁଣି, ସାହୁଆଣୀ କମଳ ପଡ଼ିଲ । ସେଥରୁ କାର କାହା ଏଥା କିଛି ଦୂରିପାରିଲାନାହିଁ । ତହୁଁ ସେ ପୁଣି କହିଲ, “ଦେଖ, ମାଉସି, ସେ ମାରସି କାମ କର ପେଟ ପୋଷିବାକୁ ଦାହାରେ, ସେ ଲକ୍ଷ୍ମରେ ଗୋଟାଏ ପିଲ ବାନ୍ଧିଲେ, ବଡ଼ ମୁସିଲ । କୋଳରେ ପିଲ ଦେଖିଲେ, କେହି କାମ ଦିଅନ୍ତିନାହିଁ । ବରୁଣୀ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର କି ଦସ୍ତା ସେ ଆଜି ମୁଁ ତମ ଦୂଅରେ ଆସି ପଢ଼ିଲ । ଭୁମେ ମୋ ଦରିଦ୍ର ପସବକୁ ରଖ । ଆଉ ନାହିଁ କରନାହିଁ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଦେଖିବା ।”

“ମୁଁ ମାସକୁ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ ଦେବ ।”

ଜଣେ ଲୋକ କାହୁ ଆର ପାଖରୁ ଘର ଭବରୁ ପୁରୁଷ ସରରେ କହିଲ, “ବହୁଁ । ସାତ ଟଙ୍କାରୁ କମରେ ହେବ ନାହିଁ । ତା ପରେ ପୁଣି ଛ ମାସ ଆସିରୁ ଦେଇବାକୁ ହବ ।” ମାସକୁ ସାତ ଟଙ୍କା, ଛ ମାସ । ମୋଟ ଦୁଇ କୋଡ଼ି ଦୁଇ, ପୁଢ଼ିଆଣୀ ଆଜୁଠିରେ ଗଣି, ଦୁଃଖ କର, କିଛି ସମୟ ପରେ କହିଲ ।

“ହୁହ, ମୁଁ ଦେବ ।”

“ନା, ଆଉ ବାନେ ଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ ଛ ମାସକୁ ବାର ଟଙ୍କା ।”

ପୁଢ଼ିଆଣୀ ପୁଣି ଦୁଃଖ କର କହିଲ, “ମୋଟରେ କେବେ ତ କୋଡ଼ି କରିବ, ପରୁ ଉପରେ ପୁରି ଟଙ୍କା ।”

“ହଁ ଏଥରୁ କମରେ ଆଉ କୋ’ଠି ହବ ? କାଳ ତ ଦେବେ ମହିରର, ଦେଖୁବ ।”

“ମୁଁ ଦେବ । ମୋ ପାଖେ ଏବେ ସବୁର ଟଙ୍କା ଅଛି । କଣ କଷ୍ଟ କାଳ କାମ କର ଖର୍ଚ୍ଚ ପରି ବାବୁ ଏତକ ସହିତ । ମୁଁ ଭୁମକୁ ତରିବନ ଟଙ୍କା ଦେଇଗଲେ, ବାବ ତ ମୋ ହାତରେ କୋଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡେ ରଖିବ । ମୁଁ ଯାଇ କାମ କର ମାସକୁ ମାସ ଭୁମତାକୁ ଟଙ୍କା ପଠେଇବ । ତା ପରେ ମୁଁ କେଉଁଠି ଥିଲୁ ଧର ରହିଲେ, ଗଣ୍ଡିଧନକୁ ଆସି ନେଇଦିବ ।”

କାହୁ ସେ ପାଖରୁ ଦେବ ପୁରୁଷ ସର ପୁଣି ଶୁଣାଗଲ, “ତାର ପିଲିବାକୁ ଲୁଗା ପଢା ଦେବ ଅଛି ତ ?”

ପୁଢ଼ିଆଣୀ ଠାର କହିଲ, “ମୋ ପିଲାଟି ।”

“ମୋ ଧନର ସାହା ଲୁଗାପଟା ଅଛି, ମୁଁ ବୁଜୁଳାରେ ବାନ ରଖିଛି । ପାଠ ଲୁଗା, ମଣମଳ ହୋଇ ତାର ବର୍ଷେ ଖଣ୍ଡ ଚଲିପିବ ।”

ସୁଣି କାନ୍ଦ ସେପାରୁ ସୁର ଶୁଣଗଲ, “ସେ ସବୁ ଆଉ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବୁ ନାହିଁ । ଆମରୁ ଦେଇଯା ।”

“ମନ; ମୁଁ ନେଇ କଣ କରିବ ମ ? ମୋ ଧନମାଳୀ ତ ଏଠି ରହିବ, ମୁଁ ଆଉ ତା ଲୁଗାପଟାତକ କାହିଁ କି ନେଇପିବ, କହ ତ ?”

ଚଟିପର ମାଳକ ମୁଣ୍ଡା ସାହୁ ଘରୁ ବାହାର, ବୁଧା ଆଗରେ ଥିଲି ଠିଆ ହେଲା । କହିଲ, “ଆହୁ” । ତୁଟ୍ଟ ସ୍ଵିର ହୋଇଗଲ । ବୁଧା ସେ ବଢ଼ି ପିଲାଟିକ କୋଲରେ ଧର ଚଟିପରେ ଶେଇଲା । ସେ ଆରଦନ ସକାଳେ ରିଠି ଚର୍ବିବନ ଟଙ୍କା ଦାନା ସାହୁକୁ ରଖିଦେଲା । ରମାର ଲୁଗା ପଟାତକ ମଧ୍ୟ ତା ହାତରେ ସଂପିଦେଲା । ତା ପରେ ରମାକୁ ଗୋଟିଏ ଚମ୍ପନ ଦେଇ, କୋଲରେ ଯାକ ଧର କହିଲ, “ମା, ତୁ ଏଠି ମାରସୀ ପାଖେ ରହ । ଏ ତ ଉଚଣ୍ଡାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଖେଳାଇଲ କର । ମୁଁ ଆଜି ଯାଇଛି । ଦିନ କେଇଟାରେ ଫେର ଆସିବ ଯେ” କହ, ବୁଧା ଚଟିପରୁ ଗୋଡ଼ କାଢି, ପଢ଼କୁ ସୃହିଁ ସୃହିଁ ଅତୁଶ୍ଯ ହୋଇଗଲ । ସାହିର ଲୋକେ ତା ପଢ଼ରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ, “ମାରପଟା କେତେ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ଯାଉଥିଲା କି । ଓ, ପିଲା ପାଇଁ କେଡ଼େ ସ୍ମେହ ତାର ।”

ବୁଧା ବୁଲିଗଲ ପରେ ଦାନା ସାହୁ ବୁଣୀକୁ କହିଲ, “ଓ, କି ଚିନ୍ତାରେ ସଢ଼ି ଯାଉଥିଲି ମୁଁ । ଦିଅଁ ଦେଇବେଳେ ଏଇପରି ଦିଅନ୍ତି । କାହିଁ ମୋତେ ମହାଲକର ଶହେ ସୁଲିଶ ଟଙ୍କା ଶୁଣିବାକୁ ହେବ । ସେ ତହିଁ କର ରଖିଛି । କାହିଁ କରେ ପାରଥିଲେ, ଘର କୋରଖ ହୋଇଥାଏ । ମୁଁ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ନବେ ଟଙ୍କା ଯୋଗାଡ଼ କରିଥିଲା । ପରିଶ ନଅଣ ଥିଲ । ଆଜି ଦେଖିଲୁ, କେମିତି ଚର୍ବିବନ ଟଙ୍କା ମିଳିଗଲ । ତୋର ଏ ପିଲା କଇଟା ପିଲା ନୁହନ୍ତି, ସାଙ୍ଗାତ ବୃତ୍ତିଆଣୀ ଜାଲ । ଅବେ ସେ ପଡ଼ୁଛି, ଆଉ ବାହାର ପାରୁନାହିଁ ।”

ସାନା ସାହୁ କାତିରେ ମୁଣ୍ଡା ହେଲେ କଣ ହେବ, ସେ ଯୌବନରେ ଓଡ଼ିଶାରେ କୁଣ୍ଡକ ସେନାଦଳରେ ନାମ ଲେଖାଇଥିଲ ଓ ଖଣ୍ଡାସୁରମାନଙ୍କ ସତେ କାନ୍ଦକୁ କାନ୍ଦ ପକାଇ, ସୁରଭୁମିରେ ଲଢ଼ୁଥିଲ । ଶୋରଖାର ପାଇବମୁକ କେଲେ ସେ ଲଂବେଜ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସୁବୁ କରି ନିଜ ହାତରେ କେତେ ଗୋର

ସେଇକଳ ମୁଣ୍ଡ କାଟିଛି । କିନ୍ତୁ ତା ପରେ ସେତେବେଳେ ଇଂରେଜ ଶରକାର ନିୟମରେ କଲେ ଏହି କୃଷନସେନା ପ୍ରରଖାର ହୋଇଗଲା, ସାତ ଦୂରଶର ଯୋଜା ମାନେ ଛାନ୍ତିତ ହୋଇ କିଏ କେଉଁଥାଙ୍କେ ବଣ ଜଗଳରେ ଯାଇ ପଣ୍ଡିଲେ; ଆଜା ସାତୁ ପେଟ ପୋଷିବାଲାଙ୍ଗି ପୌତୁ କୃତ ବ୍ୟବସ୍ଥାଯୁ ପରିବତ୍ତେ ଜନାର୍ଥିଙ୍କ ଗଡ଼ରେ ଗୋଟିଏ ଚଢ଼ିପର ବସାଇଲା । ତା ଭର୍ଯ୍ୟ ବସୁପରେ ତା ଠାରୁ ପ୍ରାୟ ପନ୍ଧର ବର୍ଷ ସାନ । ଖୋରଧାର ସେଇକଳ ବିଷାର ଉତ୍ତିବ ପରେ ଆଜା ସାତୁ ସେତେବେଳେ ଅଧ୍ୟକ ବସୁପରେ ବିନା ଅବଳମ୍ବନରେ ଘରକୁ ଫେରିଲା, ସେତେବେଳେ ତା ହାତ ଧରିବାକୁ କେହି ବାଜିହେଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଜଣେ ନିଜାନ୍ତ ଦରତ୍ତ ଲୋକ ତା ଅପୁନ୍ଦରୀ, କାଳୀ, ଶିଦ୍ଧାଣ୍ଡି ନାମ ଦିଅଟିକୁ ଆଜା ସାତୁ ଛାତରେ ସମ୍ପିଦେଲା ।

କୃପଥରେ ଗଲେ ପରୁବେଳେ ସେ ଲୋକେ ଲାଭବାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତି; ତା କୁହେ । ଆଜା ସାତୁ ଚଢ଼ିପର ସାହୁପାରେ ମୁଖ୍ୟ ବାଟୋଇମାନଙ୍କୁ ବହବର ଠାକୁରୀରେ ଲାଗିଆଏ । ତଥାପି ତାରୁ ଟଙ୍କା ନଅନ୍ତ ହୁଏ । ରଧାଠାରୁ ଚହବନ ଟଙ୍କା ଦେଇ ସେ ସେ ମାସରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନଈନ୍ତ୍ର ହେଲା, କିନ୍ତୁ ତା ପର ମାସରେ ତାର ପୁଣ୍ୟ ଅଭିବ ପଞ୍ଜଳା । ସୁତ୍ସଂ ସେ ରମାର ଲୁଗାପଟାଟିକ ପଞ୍ଜଳିଶ ଟଙ୍କାରୁ ଦକ୍ଷ ପକାଇଲା । ସେ ଟଙ୍କା ସରବା ପରେ ଆଜା ସାତୁ ଓ ତା ଭର୍ଯ୍ୟ ମନେ କଲେ ସେ ମେମାନେ ରମାକୁ ମାଗଣ୍ଯ ଖୁଅଇ ପିଆଇ ଉଣ୍ଠିଛନ୍ତି ଏହି ପେହି ଅନୁଯାରେ ତା ପ୍ରତି ବ୍ୟବସ୍ଥାର ମଧ୍ୟ କଲେ । ତା ନିଜର ଅଭି ଲୁଗାପଟାଟି ନିଷବ୍ଦ ରୁ; ଆଜା ସାତୁ ପିଲାମାନେ ଯାହା ପିଜି ତରି ପକାଇଦିଅନ୍ତି; ରମାକୁ ତାହା ପିନ୍ଧିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସମସ୍ତେ ଶାର ଗଲେ ଅର୍ଦ୍ଦାରେ ସାହା ପଞ୍ଜଳି, ରମାକୁ ତହିଁରେ ପେଟ ପୁରୁଷବାକୁ ହୁଏ ।

—*—

—୨—

ସେ ଅଗାର ସେ ହୀରା

ତେଣେ ରାଧା ଯାଇ, କାମ ଶୋଇ ଖୋଲି, ଶେଷରେ ଭବନେଶ୍ୱର ପାଖେ ଏହି ଖୋରୁ ଜାରଣୀନାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଲା । ସେଠାରୁ ସେ ରମା ଉପସ୍ଥିତ ଶବର ନଈକାରୁ ଆଜା ସାତୁକୁ ଚଠି ଲେଖିଲା । ଆଜା ସାତୁ ଠଠ ପରେ କଠି ପାଇ ବିଦିତରେ କାମନ୍ଦ୍ୟର ନାମବାରେ ଲାଗିଲା ସେ ରମା ବେଶ୍ୟ ଭଲରେ ଅଛି ।

ପ୍ରଥମ ଛ ମାସ ପରେ ରାଧା ରମାର ଖର୍ଚ୍ଚ ବାବଦରେ ଯାନା ସାହୁ ନିକଟରୁ ମାତ୍ରିକ ସାତ ଟଙ୍କା ପଠାଇଲା । ମାତ୍ର ବର୍ଷ ଜ ପୁରୁଷ ଯାନା ସାହୁ ବହିଲା, “ଦେଶ୍‌ତ ! ଟଙ୍କା ସାତଟା ପକେଇ ଦେଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ । ମୁଁ ମାର୍ଗ ଯାଇଥିର ନା କଣ ।” ସେ ମାସକୁ ବାର ଟଙ୍କା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ରାଧା ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖିଲା । ଚିଠି ପାଇ ରାଧା ତେଣିକି ସେହି ବାର ଟଙ୍କା ଦେବାରେ ଦେଲା ।

ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଦୂଦୟୁରେ ଅନୁରାଗ କିମ୍ବା ବସନ୍ତ କିଛି ନାହିଁ । ଫଳରେ ବହାରୁ ସ୍ନେହ କରିବାକୁ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ଅବ୍ୟାକ୍ଷମକୁ ଦୂରୀ କରିବା ଦରକାର । ଯାନା ସାହୁ ରାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ନିଜ ବିଅ ଦିଉଟିରୁ ଏକ ସେହି କରିବାକୁ ଲାଗିଲା, ସେ ସେହି ନିମନ୍ତେ ବିଧାତା ତା ଦୂଦୟୁରେ ମଞ୍ଚ ପୋତ ନ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ କଣ୍ଠପୂରଣ ସୁରୂପ ତାକୁ ବିଶ୍ଵା ରମାକୁ ସେଇକି ଦୂରୀ କରିବାକୁ ପଡ଼ ଥିଲା । ଯାନା ସାହୁର ବେଳଗାର ଯାହାହେଉ ପଛକେ, ସାହୁଆଣୀରୁ ପ୍ରତିଦିନ ଦୂରଟି ବିପରୀତ ପ୍ରକାରର ଜିନିପ ବାସ୍ତବ କରିବାକୁ ହେଉଥିଲ । ଅର୍ଥାତ୍, ସେ ତା ନିଜ ବିଅ ଦିଉଟିକି ସେଇକି ଚମ୍ପନ ଆଜିଗନ ଦେଇଥିଲ, ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ରମାକୁ ସେଇକି ଗାଲି ମାତ୍ର ଦେଉଥିଲ । ରମା ସେ ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ନ ପାଇଥିଲେ, ହୁଏତ ତାର ନିଜ ବିଅମାନେ ତାର ନିଜ ଦିନର ଗାଲ ମାତ୍ରକି ନିଜ ଅକରେ ନିଜିଥିଥାନ୍ତେ । ରମା ଥିବାରୁ ତାହା ଘଟେ ନାହିଁ । ସେ ନିଜ କରରେ ସାହୁଆଣୀର ଫୋଖର ପ୍ରୋତ୍ସହ ବହିବାରୁ ହୁଅଦିଏ । ସେ ଅତି କଷ୍ଟରେ ବିଲେ । ଅପରି ତା ପାଖରେ ଯାନା ସାହୁ ବିଅ ଦିଉଟି ସୁନ୍ଦରେ କାଳ ଲାଗନ୍ତି ।

ଅଛି କଦ୍ମର ପିଲମାନେ ନିଜ ମା’ର ଅବିକଳ ପ୍ରତିବିମ୍ବ କହିଲେ ଚଲେ । ସେମାନେ ଆକାରରେ ଅବଶ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଯର ସମାନ ଥାଏ । ତମା ଏବଂ ସାବ ଠିକ୍ ମା ପରି ରମା ଭିପରେ ନିଜ ମନର ଓରମାନଯାକ ମେଘାନ୍ତି । ବରପକ ପରେ ବର୍ଷ ବୁଲିଗଲ । ରାଧା ରମାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଜଳାରସିଂହ ଆସିପାରିଲା ନାହିଁ । ଜଳାରସିଂହ ବେଳେ କମେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ଆହା, ଏ ଯାନା ସାହୁଟି କେବେ କିମ୍ବା ପାଇଁ ଗଲାମ ! ନିଜର ତ ଖାଇବାକୁ ନଥନ୍ତ । କେବେହେଲେ ପର ପିଲାଟାକୁ ରଖି ପୋଷୁଚି ।”

ରାଧା ରମାକୁ ପକାଇଦେଇ ପକାଇଛୁ ବୋଲି ଜଳାରସିଂହରେ ଗୋଟାଏ ଧାରଣା କରିଥିଲା । ସାହୁଆଣୀ କମେ ଧରିଲେଲା ଯେ ରମା ରାଧାର ଦିନରୁ ଶ୍ଵାସୀର ଓରମାନରେ କମ୍ବ ହୋଇଗନାହିଁ । ସୁତରା ଶୀଘ୍ର ଅସି ଶ୍ଵାସକୁ ଲେବୁଛିବା ପାଇଁ ଯାମ ସାହୁ ରାଧାକୁ ଚିଠି ଲେଖିଲା । ରାଧା ଯାମ ଦୂଢ଼ ଅସିଥିଲୁଗନ୍ତ ହେବା; ତେଣିକି ଯାନା ସାହୁର ଦାମ ଅନୁସାରେ ମାସକୁ ମାସ ପଛର ଟଙ୍କା ।

ରମା ବସୁପରେ ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା ଦୁଃଖ କଷ୍ଟର ମାତ୍ରା ବଢ଼ିଲା । ଆଖ କର୍ଷ ବସୁପରେ ତାକୁ ଆଜି ନାନା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଦର ଓଳାଇଥା, ବାସନ ମାଜିବା, ପାଣି ବୋହିବା ଉତ୍ତାଦି ନାନା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ରମା ଏପରି ବର୍ଷେ ଶଣ୍ଠେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲା ପରେ, ତା ମା ମାସକୁ ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ଦୟମିତ ଦୂଷେ ଦେଇପାରିଲା ନାହିଁ । କେତେ ମାସର ଦେସୁ ବାକି ପଡ଼ିଗଲା । ତତ୍ତ୍ଵ ଦାନା ସାହୁ ଓ ତା ଭାର୍ଯ୍ୟା କହିଲେ, “ଦେଖ, ରମା, କାମ ନ କଲେ ତୋ ହାତ ବୁଝା କରିଦେବୁ । ତୁ କଣ ଏଠି ମାଗଣା ଖାଇ ଖଟ୍ଟିରେ ବସି ପୁକା ହକକୁ ଦେଖିବ ? ମା ବଣ୍ଣୀ ତ ପଇସାଟିଏ ଦବାକୁ ନାହିଁ ।”

ଧିକ୍ଷା ନିଜର ଶଣ୍ଠିଧନ ରମାକୁ ଦାନା ସାହୁ ଘରେ ଛୁଟିପିବର ଦିନ ଦିନ ପରେ ସେଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲେ, ହିଅକୁ ଚଢ଼ିବା ତା ପଣେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡ଼ିଆନ୍ତା । ରମା ଦେହରେ ହାତ ଦୂର ଜଣ୍ଠି ଛଢା ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ କହୁ ॥ ସେଥିପାଇଁ ରମା ଏବଂ ସ୍ଵର ତାକୁ ଅସିବାର ଦେଖିଲେ କହନ୍ତି, “ଏହ ତାଙ୍କୁ ଅସିଲା ।” ବାପ୍ତବରେ ରମା ତା’ର ପ୍ରେତ ଛଢା ଅଳ୍ୟ କହୁ ପର ତଣ୍ଣୁ ନ ଫଳା । ତା ଧିଲା ନିଜର ସବୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଯାଇଥିଲା; ବାକି ଧିଲା ଦେବଳ ବଢ଼ ବଢ଼ ଫଳିଥିଲା ଆଖି ଦିଏଟି । ତାହା ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥିଲା ସେ ନିଜର ଦୂର୍ବଳ ଧାରା ଦୂଷେ ଦେଖିପାରିବବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରକୃତ ଭାର ବାକି ସବୁ ନେଇ, ଦେବଳ ବଢ଼ ବଢ଼ ଆଖି ଦୂରଟା ଛୁଟି ଦେଇଛି । ସେ ଶାତିତନ ବୁଦ୍ଧିରେ ପୁକାରେ ଶୁଣ, ବେବଳ ବଢ଼ ବଢ଼ ଆଖି ଦୂରଟା ଛୁଟି ଦେଇଛି । ସେ ଶାତିତନ ବୁଦ୍ଧିରେ ପୁକାରେ ଶୁଣ, ବେବଳ ବଢ଼ ବଢ଼ ଆଖି ଦୂରଟା ଛୁଟି ଦେଇଛି । ସେ କାରଣାନ୍ତର ରମାର ମୁଣ୍ଡରେ ପାଏ ଦୂର ପୋଖରୁ ପାଣି ଆପେ । ରମାର ଆଖି ଦିଏଟି କେବେ କେହି ଶୁଣିଲା ଦେଖେ ନାହିଁ ।

ସାହୁର ଲୋକେ ରମାକୁ ‘କୁକୁଡ଼ା’ ନାମ ଦେଇଥାନ୍ତି । ତାର ନାରାଣ, କୁକୁ ନାଲି ଅନ୍ତରରୁ ବଠିବା ନିମନ୍ତେ ତାକୁ ସାହୁଆଣୀ ଯେଉଁ ଧିକ୍ଷା ଫୋଇତା ମାତ୍ର ଦିଏ, ସେଥାରେ ସେ ଏତେ କାନି କଠିତ ଯେ ସାହୁଲୋକଙ୍କ ନିଜ ବୁଝିଯାଏ । ରମା ଦାନା ସାହୁ ଘର ରଚରେ ଯାବନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ତା ଛଢା ଚଟିଅତକୁ ଯେ ଦାଟୋଇମାନେ ଆସନ୍ତି, ଦେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ନରକର ଖଟେ । ପ୍ରଥମେ ଚଟିଅତା ପାଇଁ କଣେ ବୁଦ୍ଧର ଥିଲା । ରମା ଟିକିଏ ବଢ଼ ହୋଇପିବର ଦେଖି, ଦାନା ସାହୁ କହିଲା “କୁକୁଡ଼ାରେ ଏ ଲୋକଟା ପିଛୁରେ ମାସକୁ କହିଲି ଦୂର ପାଦ କାହିଁ କହିଲା ? ରମା କଣ ଶାରୀ ବସି ଶାରବ ?”

କଲାବହିତ୍ତ ଗଢ଼ରେ ଦାନା ସାହୁ ଘରେ ତମ୍ଭା ଓ ସୁରଙ୍ଗ ସରରେ ରହ ରମାର ଶେ ଦୂର୍ବଳ ପଟାଅତ୍ତ ତାହା ମୋଟେ ଆଠ ଫୋଣ ଦୂରରେ ରହ ତାହା ମାତ୍ର ଓଳା ମାତ୍ର କାହିଁ ନାହିଁ । ସେ କାରଣାନ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟ କରି ହିଏ ନିମନ୍ତେ ଟଙ୍କା

ଶୋକଗାର କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ସେ ଯେଉଁ ଗେରୁ କାରଖାନାରେ କାମ କରୁଥିଲା, ତାହା ଗୋଟିଏ ନୂଆ କାରଖାନା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଙ୍ଗ ନ ମିଳିବାରୁ ସେ ସମୟରେ ଗେରୁର ଦାମ ଖୁବ୍ ବଢ଼ି ପାଇଥିଲା । ତାହା ଦେଖି ସନ ୧୫୩ ସାଲ ଶେଷଅଭିକୁ ଜଣେ ବିଦେଶୀ ବ୍ୟବସାୟୀ ଆଏ ସାରଜଗଡ଼ରେ ଗୋଟିଏ କାରଖାନା ବସାଇଲେ । ରଖା ସେହି କାରଖାନାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ବ୍ୟବସାୟ ଚଳିବାର ତିନି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଇଲା ସେ ସେ ବ୍ୟବସାୟୀ ଖୁବ୍ ଲାଭବାଳ ହୋଇଛନ୍ତି । କେବଳ ସେତିକ ନୁହେ, ସେଠାରେ ଯେତେ ମୁଲିଆ ମଜୁରୀଆ କାମ କରୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଟଙ୍କା ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଏହି ନୂତନ ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କ ପରିଚୟ ସମସ୍ତ ସାରଜଗଡ଼ରେ କେହି ପାଇ ନ ଥିଲେ । ସେ ଆସିଲା ବେଳେ ହାତରେ ଟଙ୍କା ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ମାତ୍ର ଆଣିଥିଲେ । ସନ ୧୫୩ ସାଲକୁ ତାଙ୍କ ହାତରେ ପ୍ରାୟ ସାତ ଲକ୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟଙ୍କା ଜମା ହେଲା । ସେ ଯେବେଳେ ପ୍ରଥମେ କାନ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ବୁଜୁଳା ପକାଇ ଏବଂ ହାତରେ ଖଣ୍ଡି ଏ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ବାରିଶ ବାଢ଼ି ଧରି ସାରଜଗଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ପାଦ ପକାଇଥିଲେ, ସେ ତିନି ଶୋଟିଏ ବିଜେପ ଘଟଣା ଏହିଥିଲା । ସେ ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ନିଃନ ପରେ ନିଆ ଲାଗିଲା । ସେ ନିଆ ମଧ୍ୟକୁ ଡେଇପଡ଼ ସେ ଲୋକର ଦୁଇଟି ପିଲାଙ୍କୁ ଉକାର କରି ଆଣିଲେ । ସେ ଯାହା ଧିଲାଙ୍କୁ ଉକାର କଲେ, ସେ ପୋଲିସ ବିବୁରର ସବୁଠାରୁ କଢ଼ କରିବୁଗା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ନୂଆ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ସୁଜା, ପୋଲିସ ତାଙ୍କ କଷୟରେ ଆହ କହୁ ଶୋକଜବର ନେଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ତାଙ୍କ ଧନକ୍ଷୟ ବୁଦ୍ଧି କାମ ହରୁଆଡ଼େ ପ୍ରକଟିତ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ବସ୍ତୁମ୍ବ ପ୍ରାୟ ପରୁଣ ବର୍ଷ ।

ସାରଜଗଡ଼କୁ ଆସିବାର ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ଧନକ୍ଷୟ ବ୍ୟବସାୟର ଲାଭରେ ଗୋଟିଏ ବଢ଼ି କାରଖାନା ଘର କୋଳିଲେ । ସେ କାରଖାନାରେ ଦ୍ୱାରା ଓ ପୁରୁଷ-ବ୍ୟବସାନେ କାମ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ଅଳଗା ଅଳଗା ଖାଦ୍ୟ ରହିଲା । ସେ ଖାଦ୍ୟକୁ ନ ପାଏ, ତା ନିମନ୍ତେ ସେ କାରଖାନାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ରହିଥାଏ । ଲୋକେ ସାଧ ଓ ସତ୍ତଵରତ ହେଲେ, ସେଠାରେ ସହଜରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲେ । ଧନକ୍ଷୟ ବୁଦ୍ଧି ଅର୍ଥ ଭିପାର୍କନ କରି କେବଳ ଯେ ସମ୍ଭାବ କରି ରହୁଥିଲେ, ତା ନୁହେ, ସଥେଷ୍ଟ କାଳ କରୁଥିଲେ । ସାରଜଗଡ଼ରେ ଗୋଟିଏ ତିକଷ୍ଣାଲୟ ବସାଇଲେ । ବାଲକ ଏବଂ କାଳିକାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଦୁଇଟି ପୁଅକ୍ ବିଦ୍ୟାଲୟ ସ୍ଥାପନ କଲେ ।

ଧନକ୍ଷୟ ବୁଦ୍ଧି ସାରଜ ଗଡ଼କୁ ଆସିବାରକୁ ବର୍ଷ ପରେ ଯାଇ ତାଙ୍କ ଦେବାନ ପଦ ଯାଚିଲେ । ସେଥିରେ ବାକାଙ୍କର ସୁରୁଶା କର୍ମବୁଝମାନଙ୍କର ଉର୍ଦ୍ଦ୍ଦ୍ଵାରା ନାହିଁ

ହେଲା । ତାହା ଜାଣିପାରି, ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ସେ ପଦ ପ୍ରହଶ କଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ବିଚନ୍ଦନଚା ଦେଖି ସ୍ତର ତାଙ୍କୁ ‘ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣ’ ଉପାଧ ଯାଉଲେ । ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରହଶ କରିବାକୁ ନାହାନ ହେଲେ । ରାଜବାନ ଉପାଧ ଓ ଛକ ପଦବୀ ଧନଞ୍ଜୟ ସେତିକ ପରିଚ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ବସିଲେ, ସେ ସବୁ ତାଙ୍କୁ ସେତିକ ଗୋଡ଼ାଳକାରେ ଲାଗିଲା । ସନ ୧୯୩୩ ସାଲରେ ସ୍ତର ତାଙ୍କୁ ସୁଖି ଦେବାନ ପଦ ପ୍ରହଶ କରିବାକୁ କହେଲେ । ଏଥର ତାହା ପ୍ରହଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ସାରଜଗତର ସବୁ ଅନ୍ତର ଲୋକେ ଆସି ଅନୁରୋଧ କଲେ । ପଲରେ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ନିଜ ବ୍ୟକସାୟ ଗଲାଇବା ସଂଗେ ସଂଗେ ସାଜାଙ୍କ ଦେବାନ ପଦରେ ଅଧିକ୍ଷିତ ହେଲେ ।

ବୃତ୍ତିବଳରେ ପ୍ରତ୍ଯେ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରି ଓ ସାଜାଙ୍କର ଦେବାନ ପଦରେ ନିମ୍ନଲିଖି ହୋଇ ଯୁବା, ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀନ୍ୟ ରୁଳିଚଲନ ଝୁକୁଳେ ନାହିଁ । ସେ ଖଣ୍ଡି ଏ ପ୍ରେଟିଆ ବାରିବୁଣା ଜନ ପିନ୍ ଅତି ଖଣ୍ଡି ଏ ଦୋଷତା ଧରୁଥିଲେ । ଦେବାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମୟ ଛଢା ସେ ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଏବୁଟିଆ ରହୁଥିଲେ । ଅତି ଅଳ୍ପ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାତ୍ରୀ ହେଉଥିଲେ । ସ୍ତରବା ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ପଢଣ ପଡ଼ିଲେ, ଶୀଘ୍ର ମୁରୁକିହସାରେ ତାହା ଶେଷ କରୁଥିଲେ । ଅଛି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ନ ଥିବାବେଳେ ବହୁ ପଢ଼ି ସମୟ କଟାଇଥିଲେ । ସାରଜଗତର ରହ କମେ ତାଙ୍କ ସାରା ମାର୍ଜିତ, ବନ୍ଦହାର ଭତ୍ର ଓ କାର୍ଯ୍ୟତଳାପ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଗଲା ।

ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ବେଳ କିନ୍ତୁ ସମୟ ବାହାରେ ରୁଳିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସେ ଗରୁ ବାହାରିଲ ବେଳେ ମୁଣାରେ ସୁ’କି, ଦୋ’ଣି ମୁଣାଏ ପୁରୁଷ ନେଇଥାଏ । ଫେର ଆସିଲ ବେଳକୁ ମୁଣିଟି ଖାଲ ହୋଇଥାଏ । ଦରତ୍ର ମାର୍ଜିତିଆ କ୍ରେବେ ବରାବର ତାଙ୍କ ବାଟକୁ ସୁହି ବସିଥାଏ । ସେ ସତ୍ରକାର୍ଯ୍ୟମାନ ଗୋପନରେ କରିବାକୁ କହୁ କରୁଥିଲେ, ସତେ ଅବା ଯେପରି କୌଣସି ପାପ କରୁଛନ୍ତି । ଅନେକ ଦିନ ସୁତରେ ଦରତ୍ର ଲୋକଙ୍କ ଘରେ ଡକାର ଶୁଣାଯାଏ—“ଏହ ବୈର ପଳେଇଲ, ଗ୍ରେର ପଳେଇଲ ।” ମାତ୍ର ଦାପ ଲଗାଇ ଦେଖିଲ ବେଳକୁ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ତାଙ୍କ ଘରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ମୋହର ପଡ଼ିଛୁ, କାହାରରେ ବା ଗୋଟିଏ ପ୍ରେଟିଆ ଟଙ୍କାଥାଲୀ ଥୁଆ ହୋଇଛି । ଏ ବୈର ଯେ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ, ତାହା ଜଣାପଡ଼ିବାକୁ ବିଲମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ ।

ସନ ୧୯୪୪ ସାଲରେ ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠ ମହନ୍ତୁଳୀର ନାରୀଷୁଦ୍ଧ ପ୍ରାପ୍ତି ହେଲା । ସେ ସମ୍ମାନ ପାଇ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ହଠାତ୍ କାନ ପକାଇଲେ । ତାଙ୍କ ଦେହ କେହି ପକାଇଲେ, “ଆପଣ କଣ ମହନ୍ତୁଳୀର କଙ୍କୁକାନବ କିନ୍ତୁ ହୁଅନ୍ତି ?”

ଧନାନ୍ୟ ବାଦ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ଦେଲେ, “ନା’ ମୁଁ ତିଳେ ତାଙ୍କର ଅପର ହୋଇଥିଲା” — କହି, ସେ ଏକ ଶାର୍ଦ୍ଦିଳାଶ ପକାଇଲେ । ଆଉ ତିଳେ ମଧ୍ୟସୂଚନ ମହାନ୍ତି ନାମରେ ଜଣେ ସୁବଳ ପଢ଼ିଆ କରି ପଢ଼ା ନେବା ନିମନ୍ତେ ବାଜାଙ୍କ କବେରିବୁ ଦରଖାସ୍ତ ହେଲା ଅସିଥିଲା । ସେ ଦରଖାସ୍ତ ଦେବାନଙ୍କ ପାଖେ ଫେଣ କଲିବେଳେ ଦେବାନ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ତା ଆତମ୍ଭୁତ ଅନେକ ସମୟ ବୁଝି ରହିଲେ । ତା ପରେ ତାରୁ ଆଠ ଗୋଟି ସୁନା ମୋହର ଦେଇ ତା ଦରଖାସ୍ତ ମଞ୍ଚର କଲେ । ସେ ନାରଣ ତୁମି ନ ପାଇ ଅବାକ୍ ହୋଇ ଠିଆହେଇ ରହିଲା ।

ଦେବାନଙ୍କ ସୁରିତଳନ ଯେତିକ ସିଧା, ତାଙ୍କ ବର ଦ୍ୱାର ସେତିକ ଖୋଲ । ଦେବଳ ଗୋଟିଏ କୋଠାକୁ ସେ କହାରୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ଦାହି । ସେହିଟି ତାଙ୍କର ଶୟକଳକ୍ଷ । ତିଳେ ସାନା କହିଲେ, “ଦେବାନ, ମୁଁ ଶୁଣୁ ଆପଣ ତଳେ ଯୋଗିବାକୁ । ଶୟାର ଆତମ୍ଭୁତ ଆପଣଙ୍କର କହ ନାହିଁ । ଶୀଘ୍ରତିନେ ଘୋଡ଼େଇ ହେବ ନାହାନ୍ତି କି ଆପଣଙ୍କ ପାଖେ ପଣା ଆଲଟ ପଢ଼ିବାହି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଶୟକଳକ୍ଷ ଦେଖିବି ।” ଦେବାନ ନିଜାଟ ଅନିତ୍ରାସରେ ବାଜାଙ୍କ ନିଜ ଶୟକଳକ୍ଷ ଉଚରିବୁ ନେଇଗଲେ । ସେଠାରେ କହୁ ବିଶେଷରୁ ନ ଥିଲା । ଦେବଳ ଗୋଟିଏ ତୁମା ଯାପାରୁଖାରେ ଗୋଟିଏ ତୁଳମାଳ ପଢ଼ି ଦେବାନଙ୍କ ଶେଷର ମୁଣ୍ଡ ଆତମ୍ଭୁତ ଅସି ହୋଇଥିଲା । ବାବା ଦେବାନକୁ ସେ ବିଷୟରେ କହୁ ପ୍ରଣ୍ଟ ନ କର ତିଳେ ବହିଲେ, “ଏଇ ସାଧ କାଳ ବୋଧକ୍ଷେତ୍ର ଆପଣ ବୁଝିବେ ପଢ଼ିନ୍ତି ।” ଦେବାନ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ଦେବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ପଢ଼ିଲା ନାହିଁ ।

ଦେବାନ କିମେ କିମେ ସାରିଗଢ଼ିର ଧାନଠାରୁ ବଢ଼ି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପରୁକ୍ତର ତୁଳା ଓ ବତ୍ରର ପାଦ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ନିଜେ ବକା ମଧ୍ୟ ଭାଗର ନାତ କୁଳ ବିଷୟରେ କହୁ ନ ଜାଣି ତାଙ୍କ ନମୟାର ବନ୍ଦୁଥିଲେ । କହୁ ସମସ୍ତ ସାରିଗଢ଼ିରେ ଜଣେ ମାତ୍ର ଲୋକ ଥିଲେ, ସେ କି ଦେବାନକୁ ମନେ ମନେ ଅଭାନ୍ତି ଦେଖାଇବ କହୁଥିଲେ । ଦେବାନକୁ ଦେଖିଲେ ସେ ସବୁଦେଲେ ମୁହଁରେ ତାଙ୍କ ଆତମ୍ଭୁତ ସହେବ ତୁମ୍ଭରେ ବୁଝାନ୍ତି । ସେ ମନରୁ ମନ ବନ୍ଦୁ, “ଏକାବୁ ମୁଁ ତ ଅନ୍ତରୁ ଦେଖିବି ଦେଖିବି ।” କହୁ ତୁଳାରୁରେ ସେ କହୁ କହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ଅକ୍ଷେତ୍ର ସମ୍ପର୍କ ପର କହୁଗାର ସହିତ ମାନି, ମୁଣ୍ଡ ଦୁଆରୀ କଲନ୍ତି ।

ସେ ବାକ୍ତର ନାମ କନାର୍ଦ୍ଦିନ ମହାପାତା । ସେ ଫେରିବ କହିବ ବରୁଠାରୁ ବଢ଼ି ବର୍ଣ୍ଣିବା, ସେ ସମୟରେ ସାରିଗଢ଼ିରେ ବାର୍ଣ୍ଣି ବନ୍ଦୁଥିଲେ । ସେ ସାରିଗଢ଼ିକୁ ଅସିବା ପୂର୍ଣ୍ଣରୁ ଧନାନ୍ୟ ବାଦ ବାକ୍ସାସ୍ୟରେ ଅର୍ପି କରାଯାଇଛି କହ

ବଢ଼ିଦେବ ହୋଇ ଥାରୁ ଥାରୁଥାର । ନକାର'ର ମହାପାତ୍ର ଉଚ୍ଛବି ଦେବେ ଲୋକଙ୍କୁ ନୁହେ । ତାଙ୍କ ମା କୁଣ୍ଡି ଅପରାଧର କଣ୍ଠ ସ୍ଵରୂପ କିମ୍ବାନାରେ ଥିଲାବେଳେ ଯେତେବେଳେ ଆଜିର କଣ୍ଠ । ତେହି କିମ୍ବାନାରେ ଟି ସେ ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ବଢ଼ିଶାଖା । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଘୃଣା କରିବା ସେ ମାଆଜିତାରୁ ଅତି ଦେଖିଗଲାଏ ଶିଖ ତଥାହିଲେ । ବଢ଼ି ହୋଇ ସେ ଶିଖା ଲାଇ କରି, ମାଆଜ ବଢ଼ିର ପ୍ରତିକାଳୀନ ନେବା ଜ୍ଞାନରେ ପୋଲିସ ବିଷରେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ; କିନ୍ତୁ ବଢ଼ିଶାଖାକୁ କରି ପରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିହିଁଥା କେବା ରହା ଲେପ ପାଇଗଲା । ସେ ଦୂରଜ୍ଞାନ ନାହିଁରେ ନିଜକୁ ବଢ଼ି ରଖିଲେ—ଗୋଟିଏ ଉପରସ୍ତ କର୍ମବୃତ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କରି ଅରଟି ଦେଖିବୁ ଘୃଣା କରିବା । ତାଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତାର ବିବରଣୀ ଯୋଗେ ତାଙ୍କୁ ‘ପଦା’ର ଉପାଧ ମିଳିଥିଲା ।

ପର୍ବାର ମହାପାତ୍ର ତେବେର ସେ ସୁନ୍ଦର କାହାର, ତା ତାଙ୍କ ସେ ତଥିଥି ଥିବ ସେ ବୁଝିପାଇଥିବ । ତାଙ୍କ ମୁହଁଟି ଏକପ୍ରକାର ଫିରିବାର, ତଥାଲ ଅନୁଭବ, ତଥା ଗୋଟିଏ, ହାତ ଦୂରତା ଅତିର୍ଯ୍ୟ ଲମ୍ବା, ଅତିର ଦୂର୍ବି ଅତିର ଦୂର । ସେ ନାକରେ ଗୋଟିଏ ଲମ୍ବା ଦେଇ ଧର ଦୋକାରେ ବଢ଼ି ପରିବର୍ତ୍ତନେ ତାଙ୍କରେ ଦୂରରୁ ଦେଖି ଦକ୍ଷତା, “ଏଇ ଯମ ଅଧିକ !” ଦେଉମାନେ ମୁହଁରେ ‘ଅନୁଭବ’ ଲୁପ ପିଲିଅନ୍ତି ଲମ୍ବା ଅପରାଧ କରିବାରୁ ମହାପାତ୍ରର ରହା ଥାଏ, ସେମାନେ ସକାଳ ମହାପାତ୍ର ତାମ ଶୁଣିଲ ମାତ୍ର କଥାରେ ଥରନ୍ତି ।

ପର୍ବାର ମହାପାତ୍ର ଦେବାନନ୍ଦ ମନେ ମନେ ସେ କାହିଁତ ତଥେବୁ ଜଣ୍ମରେ ଦେଖନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କ କଥା । ଅନ୍ୟମାନେ କାହିଁତା ଦେଇଲ ଅନୁଭବ ଦରଖାଇନ୍ତି । ଦେବାନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିବନ୍ଦୁ ଦେଖିଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୂରତ୍ତ କାହିଁ । ପର୍ବାର ଦେବାନଙ୍କ ବିଦେଶୀ ପାଦ ପରିବୟା କରିବାରୁ ଯେତେ ରହିଲା ଦରତ୍ତ, ଦେବାନ ଯେତେକ ଦରତ୍ତଙ୍କା ଦେଇ ଦୂରରେ ରହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତମେ ଉଦସିଲର ମିଳିଲୁ ହୋଇଲୁ । ଦେବାନ ବୁଦ୍ଧିଯାଧିକା ଦେଇଲ କାଟରେ ଗୋଟିଏ ଦୋହରେ ଜଳନ ଜଳପଢ଼ି ଉଚ୍ଛବିଅନ୍ତି ମାଢ଼ିବସିଲ । ଲେବ ଜମା ହୋଇଗଲେ; କିନ୍ତୁ ତେହି ଜଳପଢ଼ି ଉଚ୍ଛବିଅନ୍ତି କାହାର କଥା ଅଣିବାକୁ ସାହସ ଦରେ ନାହିଁ । ଦେବାନ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଲେ, “ତେଣ, ମୁଁ କହେ ତଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ଦେବ, ତାଏ ବାହାରୁଛି ବାହାର, କାହିଁତର ପୁରୁଷ ଦସ !” ମାତ୍ର ତେହି ବାହାରରେ ନାହିଁ ।

କଥାର ପଦକୁ ପର୍ବାର ମହାପାତ୍ରେ ଅଧି ପରାମର୍ଶ କବି ପାଇଲେ ପ୍ରବୃତ୍ତିରେ, ଅବେ, କାହିଁତ ଜମା ହେଇଲ ? ଏତା କଥା ?” ତମଟେ ବୁଝ କାଟ ଲୁହ-

ଦେଲେ । ଦେବାନଙ୍କ ମୁହଁ ଟିକିଏ କଳା ପଡ଼ିଗଲା । ସର୍ବ'ର ନିର୍ଜ ନମସ୍କାର କରି ଦେଲେ, “ହଜୁର ମଧ୍ୟ ଏଠି ବିଜେ ହେଉଛନ୍ତି !” ଦେବାନ କୌଣସି ଉଦ୍‌ଦର ନ ଦେଇ ବୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିବା ମେକକୁ ପୁଣି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ଦେଖ, ଶହେ ଟଙ୍କା, ବାହାରିପଡ଼ ।” ତଥାପି କେହି ବାହାରିଲେ ନାହିଁ । କେଣେ ଶତ୍ରୁଆ ପାହିବର କହିଲା, “ମରିଗଲି, ମରିଗଲି ।” ଦେବାନ ପୁଣୁ ମେକକୁ ଉଦ୍‌ଦାତ ଦେଇ କହିଲେ, “ଘାଅ, ବାହାରିପଡ଼ । ଶହେ ନାହିଁ, ଦୂରଜହାଜ ଟଙ୍କା ଦେବ ।”

ସର୍ବ'ର କହିଲେ, “ଆପଣ ଯେତେ ଦିଅନ୍ତି ପଢ଼ିଲେ, ଏମାନେ ବାହାରିବେ ନାହିଁ; ଏ ଛୋଲ କାହିଁ । ସ୍ଵାଜ ଦିହାତ ଏ କାମ ନୁହେ । ମୁଁ ଜଣେ ସେବକୁ କାଣେ, ଯା ହାତେ ଏଇ କାଣୀ ଦଣ୍ଡକେ ହୋଇ ପାରିଲା ।” ଶୁଣି ଦେବାନଙ୍କ ମୁହଁ ଶେତା ପଡ଼ିଗଲା । ତାହା ଦେଖି ସୁବ୍ରା, ସର୍ବ'ର ପୁଣି କହିଲେ, “ଝୋଟଟା ଜୋଟାଏ ଉଣିଶ ବର୍ଷର କଏତି ।” ଦେବାନଙ୍କ ମୁହଁ ଏକାବେଳକେ ଶୁଣିଗଲା । ସେତିକିବେଳେ ଶତ୍ରୁଆ ପୁଣି ତକାର କରି ଉଠିଲା, “ମୋ ହାତ ଉପରିବାକୁ । ମୋତେ ରଖ । ଏତେ ଲୋକ ଟିଆ ହୋଇ ଦେଖୁଛ, ମୁଁ ଏଠି ମରୁଛି ।” ଦେବାନ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ବୁଝିଲେ । ଦେଖିଲେ ହର୍ଦ'ର ତାଙ୍କ ଆହୁକୁ ଏକ ଦୁଷ୍ଟିରେ ଅନାହିଁ ରହିଛନ୍ତି । ସେଥରେ ବିଚଳିତ ହେବାକୁ ତାଙ୍କର ଆହ ଅବସର ନ ଥିଲା । ସେ ବୁଝି ବୁଝି ପାରୁଥା ଖଣ୍ଡ ଅଧାରେ ବାନ ଶରକ ଦଣ୍ଡରେ କାନ୍ଦ ଲଗାଇଦେଲେ । କୋଣେଇ ଜରଦି କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ବୁଝି ଉଠିଗଲା । ବାସୁ କାଥ ମୁଖମୁଖ୍ୟରୁ ଭବାର ଜାଇ ଉଚ୍ଚବ୍ରାତ୍ସରେ ଯାଇ ରହିଲା । ସେଠାରେ ସେ ଦେଖିଲା, ତା ଖେଳ୍ପ ପାରେ କୋଣିଏହି ସୁଜା ମୋହର ଥୁା ହୋଇଛି । ତା ଉପରେ ଦେବାନଙ୍କ ହାତ ଲେଖା ଖଣ୍ଡ ଏ ତାଙ୍କ ରଖାଯାଇଛି । ସେଥରେ ଲେଖା ଥୁା “ଶୁମ ଶରକ ଓ କଳଦର କାମ । କଙ୍କା ଶରକ ଏବଂ କଙ୍କମ ହୋଇଥିବା ବଳଦ ଦେବାନ କଣି ନେଇଗଲେ ।”

——

—୮—

ମା'ର ଅପତ୍ୟ ସ୍ଥେତ୍ର

ରଧା ଯେଉଁ ଦିନ ଆସି ପ୍ରଥମେ ଧନ୍ୟବାଦ କାରାନାରେ ବାମ ଚନ୍ଦବାକୁ ରହିଲ, ସେ ଦିନର କଥା ବାହାର ମନେ କାହିଁ । ସେ ଜନାନ ଶୁଅନ୍ତରେ କାମ କଲ । ସେଠାରେ ଦରତ୍ର ମୁଲାଶାରୀମାନେ ରହିବାକୁ ଦର ଥାଏ । ରଧା ସେଥରୁ ପୋଟିଏ ଦରେ ରହିଲ । ପ୍ରଥମେ ତାକୁ ପାମାନୀ ମନ୍ଦିର ମିଳିଲା । ମାତ୍ର ସେ ବାମ ଜଳ ଶିଖିବା ସବେ ସଫେ ତା ମଳିକୁ ବଢ଼ିପାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସେ କା ଉପାଳିକ ଟଙ୍କାରୁ କହୁ ଗତ କରି ପାଶର କେତେକ ଆହାବ କଣିଲା । ତା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଦର୍ଶଣ କଣି ପାଖରେ ରଖିଲା । କର୍ପରାରେ ସେ ନିଜର ଯୌନି ଦେଖି ବେଳେ ବେଳେ ଅନ୍ଧ ଲାଭକରେ । ତା ବାଲ ପେଣ୍ଠି ଉତ୍ସାହ ସୂନ୍ଦର ଦିଶେ । ସେ ଦର୍ଶଣରେ ନିଜ ବାଲ ପେଣ୍ଠି ଓ ମୁଢା ପରି ଦାଳୁକାଳିକ ଦେଖି ଅନ୍ଧରେ ଲାଗିଛଠେ । ଫମେ ଭାବ ସମ୍ପତ୍ତି ଦୂଃଖ ପାଥୋରଗଲା । ତାର ଏକମାତ୍ର ଚିନ୍ମୟ ରହିଲା ରମା ।

କିନ୍ତୁ ତା କୋଳର ଦିଅ ରମା ସେ ବିଦେଶରେ ଥିଲୁ, ତାହା ସେ କାହାକି
ଆଗେ ଚାହିଁ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ତ ବିବାହ ହୋଇଲାହି ବୋଲି ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହିଛି ।
ତାର ପୁଣି ପିଲା ଆସିବ କେରାହୁ ? କିନ୍ତୁ ତା ପିଲାଟି ବନ୍ଧୁ ଲେଖି ଦିଲା ସାଥୀ
ଦଶ ଆଠ ଦିନରେ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ତଠି ପଠାଏ । ରଖା ମଧ୍ୟ ଲୁଗୁଳ ଯେବେଳେ
ସପ୍ରାହରେ ଦୂଇଖଣ୍ଡ ତଠି ଦିଏ । ରଖା ନିଜେ ତଠି ଲେଖି ପାରୁଥିଲୁ ନାହିଁ ଏହା
ପଢ଼ିବାର ଆଶଙ୍କା ନ ଆନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜେ ଲେଖିପାରେ ନାହିଁ । ମୁଖ୍ୟମା-
ମାନଙ୍କ ତଠି ଲେଖି ପଢ଼ି ଦେବା କିମନ୍ତେ କାରଣାନା ମାରବଙ୍କ ଉବୁଦ୍ଧୁ କଣେ
ସ୍ତ୍ରୀ ବ୍ୟକ୍ତ ଆଏ । ରଖା ତାହାର ହାତରେ ତଠିବୁଦ୍ଧ ଲେଖାଏ । ରଖାର ଝେଲିପିଲ
କିମ୍ବା କିମ୍ବା ବ୍ୟକ୍ତ ରୂପରେ ଅଛୁ ବୋଲି ସେ ସ୍ତ୍ରୀ ବ୍ୟକ୍ତ ବିମେ ବିମେ ସ୍ଵରଙ୍ଗରେ ଏହି
କରିପକାଳମ ।

ମୁହାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବାହାର କେଉଁଠାରେ କିଏ ଥିଲୁ, ସେ ଉପରୁ
ଦେଇ ସେମାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଡ଼ ବନ୍ଧୁ ଚକଟା ଲଗୁଥିଲା । ସେ ତିଥି ଛୋଇବାଟି
ଏହି ବାର ପିଲାଇଲ କେହି କାହାରୁ ଦୋର ବନ୍ଧୁ ବାରମ୍ବାର ବହୁବାର, ଜରେ
ମୁହାରୀ ସାବ ଦିନ ତୁଟି ନେଇ, ହାତରୁ ସାବ ଟଙ୍କା ଆଂଶ ଖର୍ତ୍ତ ଦେଇ,
କରାଇଦିଏହି ପାଇ, ବମାରୁ ଦେଖି ଆସିଲା । ଆହ ବନ୍ଧୁ କି କୌଣସି କଥା କୁମାର
ରଖିପାରେ ? ମୁହାରୀମାନଙ୍କ ଜୟରେ ନିଃଶ୍ଵର ମାଲିକାରୀ ଥାଆନ୍ତି । ମୁହାରୀ-
ମାନଙ୍କ ଚକଟ କିପରି ଚଶୁକ ବହୁବ, ତାହା ଦେଖିବା ଚାହାର କାମ । ସେ ବନ୍ଧୁ
ଦିନେ ତାକ କହିଲେ, “ଦେଖ, ବନ୍ଧୁ, ତୋ ସୁବୁଦ କବ ମନ । ମାରିବ ତୋ
କଥା ସବୁ ଶୁଣି ତୋତେ କାମକୁ ବାହାର କର ଦେଇଛୁନ୍ତି । ତୁ ଏ ପରିଶ ଟଙ୍କା
ଦେଇ ପଳା” କହ ସେ ବନ୍ଧୁକୁ ପରିଶଟି ଟଙ୍କା ଦେଲେ । ବନ୍ଧୁ ବାରବାନା ହୁଣ୍ଡ
ଦେଇଲା ।

ବ୍ୟକ୍ତି ପୁଣି ଅକୁଳସାରରରେ ଲୁହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଉନ୍ନାର ଗୁରୁମାନ୍ଦିମାନଙ୍କୁ ବାର ଟଙ୍କା ପରିବର୍ତ୍ତନେ ପଢ଼ଇ ଟଙ୍କା ଦେବକାଳୀ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଏକା ସାହୁ ଟଟି ଦେଖିଥିଲା, ଏ ଟିକ୍ ଫେରେ ସମୟର ଘଟଣା । ବ୍ୟକ୍ତି କାହିଁର ଗୁରୁମାନ୍ଦିମାନଙ୍କୁ ଝାନା

ସାହୁରୁ ମାସକୁ ମାସ ଟଙ୍କା ପଠାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାକୁ ସବୁ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଗଲା । ସେ କାହିଁରୁ ବାହାର ହୋଇ ଏକେ କଷ୍ଟ ପାଦିଛି ବୋଲି ମାଲିକ ଜାଣିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଅଗୋଚରରେ ମାଲିକିଆଣୀ ତାକୁ ଗୋଟାଏ ଦାଉଦ୍ୟ ପାଣ୍ଡିରୁ ପଦ୍ମଶିଖ ଟଙ୍କା ଦେଇ ବାହାର କରି ଦେଇଥିଲେ ।

ରାଧା ବଜାରରେ ଖଣ୍ଡିଏ କୁଡ଼ିଆ ଭଡ଼ା ନେଇ ରହି, ଦିନ ମଳୁରିରେ କାମ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ମଳୁରି ତା ପେଟକୁ ଅଣ୍ଟିଲ ନାହିଁ । ରେଥର ଖଣ୍ଡି ଗାଈ ସେ ସେଥିରୁ ଆର ପଠାଇବ କଣ ? ଖଣ୍ଡିଟି ପାଖରେ ଥିଲେ, ସେ ତା ମୁହଁ ବୁଝି ଟିକିଏ ଶୁଣି ହେଉଥାନ୍ତା । ଘରିଲା, ତାକୁ ଯାଇ ନେଇ ଆସିବ । କିନ୍ତୁ ସିବା ଆସିବାକୁ ବାଟଖଣ୍ଡରେ ପାଇବ ବା କେଉଁଥାତ୍ ? ତା ପରେ ପୂଣୀ, ଦାନା ସାହୁର ମୁଢ଼ାଏ ଟଙ୍କା ବାକି ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ସବୁ କଥା ଭାବ ସେ କହିଲା, “ନା ଧନମାଳୀ ଖାଇ ପିର ମୁଖରେ ଅଛୁ; ଆଉ । ତାକୁ ଆଣି ଏ ଯମକଣ୍ଠରେ ଦାଣିବି କାହିଁକି ?”

ରାଧା ସେ କାରଖାନାରୁ ଦୁଃଖରସତା ଯୋଗେ ଭଡ଼ା ଖାଇ ଆସିଛୁ, ତାହା ଶୁଣିଥାଏନ୍ତେ, ଅଛି ଥଳି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ, ମନ୍ଦର ଦୂର୍ଘନ ପରି ବ୍ୟାପିଗଲା । ସେ ବାଟରେ ଗଲବେଳେ ଲୋକେ ତା ଆଡ଼କୁ ଆଗୁଠି ଦେଖାଇ କଥାବାଜୀ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ଫଳାର ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରେ, ଏପରି କି ତା ନିଜ ଗ୍ରାମରେ ସୁକା, କିଲବାଢ଼ରେ କାମ କରିବ ହୋଲି ଭାବିଲା; କିନ୍ତୁ ସାରଙ୍ଗରତ ପୁଣିଯିବ କିମ୍ବରି ? ସେ କଣେ ମହାଜନ ଠାରୁ କିନ୍ତୁ ଟଙ୍କା ଧାରିଥିଲା । ମହାଜନ କହିଲା, “ତୁ କେତେବେ ବୁଲିଯିବୁ, ଦେଖ, ତୋତେ ବୈରିରେ ପୋକିସରେ ଦେବି ।” ସେ ଯେଉଁ ଭଡ଼ା-ଦରେ ଥିଲା ତାର ମାଲିକ କହିଲା, “କାହିଁକି ? ତୋର ବସ୍ତୁସ ଅଛୁ, ବୁପ ଅଛୁ । ରୋଜଗାର କରି ମୋ ଭଡ଼ାଦେଇ ଯା ।” ଶୁଣି, ରାଧା ମୁଣ୍ଡ ପୋତ ପାର୍ବତୀଶ୍ୱର ପକାଇଲା । ସେ ଗଡ଼ିଯାକ ଘରକୁ ଘର କାମ ଖୋଜି ବୁଲିଲା । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ନାହିଁ ଶୁଣାଢ଼ିଲେ; କହିଲେ, “ତୁ ତା ନଷ୍ଟ ମାଲିକିଆଟାଏ । ତୋକେ କିଏ ଘରେ ଉପରେଇବ ?” ରାଧା କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି, କେତେବେଳେ ଲୁହ ପୋତ, କେତେବେଳେ ବା ଆଖିର ଲୁହ ଭୁଲିରେ ପକାଇ, ଗଡ଼ିର ଏ ମୁଣ୍ଡୁ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଓ ସେ ମୁଣ୍ଡୁ ଏ ମୁଣ୍ଡ ଅନେକ ବୁଲିଲା; କିନ୍ତୁ କୌଣସିଠାରେ କିନ୍ତୁ ଆଶା ଦେଖିଲ ନାହିଁ ।

ମାସ ମାସ ଶ୍ରାପଞ୍ଜମୀ ଉତ୍ସବ ଦିନ କାରଖାନା ଭିତରେ ମହୋପ୍ରବ ଲାଗିଥିବା କୁମୟରେ ରାଧାକୁ ବାହାର କରି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ତା ପରେ ଶ୍ରୀଶ୍ଵର ଏବଂ ବର୍ଷ । ଭରୁ ଯାଇ, ପଣ୍ଡି ମାଦମାସ ଆସି ଉପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେଲା । ସେ ବର୍ଷ ଯାକ ରାଧାର ଦୁଃଖ, କଷ୍ଟ, ଲକ୍ଷା, ଅପମାନ, ନିର୍ଯ୍ୟାନକାର ଜୀବିମା ନାହିଁ । ତା ପରେ ପଣ୍ଡି, ତା ବୁଝ କହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦାନା ସାହୁ ବାରମ୍ବାର ଟଙ୍କା ମାରି ବେଶିକୀୟି ଲେଖି

ପଠାଇଲା । କେବଳି ତିଟି ରଷିବାରେ ରାଧାର ପିଲା ଲୁଗା ଖଣ୍ଡି ଛୁଡ଼ା ବାକ ସବୁ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟଲା । ତିନେ ତିଟି ଆସିଲ ସେ ରମା ଲୁଗା ଅଛବବରେ ଲଜଳା ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ରହିଛି । ରାଧାକୁ ପଇସାଟିଏ ପାଇବାର ଦିଶାସ୍ଥ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ସେ ସମୟରେ ତରର ତିଆର କରିବାକୁ ଚର୍ଚାରୀମାନେ ଖୁବ୍ ବେଶି କାମରେ ମୁଣ୍ଡବାଳ କଣ୍ଠ-ନେତ୍ରଥାଲେ । ରାଧା ତିଟି ପାଇଲ ପରେ ଦିନଯାକ ଏଠାକୁ ସେଠା ହୁଣି ହୁଲି, ସନ୍ଧାନକେଳେ ନିଶ୍ଚେ ଚର୍ଚାରୀ ପାଣେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା । ଦେଖି ଚର୍ଚାରୀ କହିଲା, “ଆଁ, ବେଶ୍ ବାଲ ତ !”

“କେତେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦବ ?”

“ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ।”

“ଆଜ୍ଞା, କାଟ କେବେ ।”

ସେ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କାରେ ରାଧା ପିଲ ପାଇଁ ଲୁଗାପଟା କିଣି ପଠାଇଦେଲା । ତାକୁ ପାଇ, ଦାନା ସାହୁ ଓ ତା ଶୁଣିଆ ରାଗରେ ଜଳି ଉଠିଲେ । ତାଙ୍କର ଲୁଗା ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟର ନଥିଲା, ଦରବାର ଥିଲା ଟଙ୍କା । ଯାହା ହେଉ, ସେମାନେ ସେ ଲୁଗାର ସତ ବାବହାର କଲେ; ତମା ଓ ପ୍ରାରମ୍ଭ ଦୁଇଜନ ଭାଇରେ ବାଣି ଦେଲେ । ରମା ମାୟ ମାସ ଶୀଘରେ ପବନ ଥୁରୁଥୁରୁ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏଣେ ରଧା ଦର୍ଶଣରେ କିନ୍ତୁ ମୁହଁ ଦେଖି କହିଲା, “ବାଲ ପେଣ୍ଟାକ ଗଲା, ଯାଇ । ମୋ ଦରତ୍ର ପସବ ତ ଲୁଗା ପିଲ ଖୁସିରେ ରହିଲା ।”

ରଧା ଦୂଦୟରେ କମେ ବିଷାକ ପୁରିଗଲା । ତାର ସବୁ ଯାଇଥାଇ, ଥିଲ କେବଳ ଟିକିଏ ବୁପ । ବାଲ ପେଣ୍ଟାକ ଦୀବାରୁ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଲୋପ ପାଇଲା । “ତହିଁ ସେ ସମସ୍ତକୁ ଦୂରା କରିବାରେ ଲାଗିଲା । ଧନତ୍ୟ ରାଏ ତାର ଦୁଃଖର କରିବା ବୋଲି ବିରୁଦ୍ଧ, ତାଙ୍କ ଉପରେ ଘରିଲା, ତାଙ୍କ ଅରିଗାପ ବେଲା । ମୋଟ ଉପରେ ସେ ବାସ୍ତାଣୀ ପାଇଛିଗଲା ବୋଲି କହିଲେ ତଳେ । ସେ କେତେବେଳେ ହସିଲା, କେତେବେଳେ କାହିଲା, କେତେବେଳେ ବା କହିଲା, “ମୋର ସମ୍ମିତି ବେଶି ହେଲେ ମୋ ଧନମାଳୀ ଆସି ମୋ ପାଖରେ ରହିବ ।”

ଦିନେ ସେ ଦାନା ସାହୁଠାରୁ ଏହି ତିଟିଟି ପାଇଲା । “ରମାର ନାଲରୁ ଝାଡ଼ା ହେବିଛୁ । ଉପର ଖର୍ବୁ ତରିଶ ଟଙ୍କା ପଠାଅ, କୋହିଲେ ପିଲ ବହିବାର ଆଶା ନାହିଁ ।” ରଧା ତିଟି ପଢ଼ି ନ କାନ୍ଦି ତୋ ତୋ ହସିଲ, “ଆରେ, ମୁଁ ଆଜି ତିରିଶ ଟଙ୍କା ପଠେଇବ ।” ସେଦିନଯାକ ସେ ସବୁଦିନ ପରି ଏଣେ କେଣେ ହୁଲିଲ ବାଟରେ କଣେ ଦାନ୍ତ ବାବଦସାହୁଁ ତଳ ବାବଦସାହୁଁ କଷ୍ଟପରେ କହୁଡ଼ା କରୁଥିଲ । ଅନେକ ଦିନରେ ଲୋକ ବୁଝି ହୋଇ ଶୁଣୁଥାଲେ । ରଧା ସେମାନଙ୍କ ସଜେ

ଠିଆହୋଇ ଶୁଣିଲ କାନ୍ତ ବ୍ୟବସାୟୀ ହଠାତ୍ ରାଧାର ମୁକ୍ତା କାନ୍ତ ଖେଳି କରିଲ,
“ଦେଖ ହିଅ, ତୋ ଆଗଦାନ୍ତ ଉତ୍ତରି ଦରୁ ତ ଯୋଡ଼ିଏ ମୋହର ଦେଇ ।

“ଏଁ, ମାଗଣା ପଡ଼ିଛି ନା କଣ ?”

“ନା, ତୁଲ ମୋହର ପାଇବୁ ।”

ରାଧା ତର ଧାର୍ଯ୍ୟ ବୁଲିଗଲ । ଯାଇ ଭାର ପଢ଼ୋଣୀକ କହିଲ, ‘ଦେଖ,
ମାଉସି, ଦିଟା ମୋହର ଦେଇ, ପୁଣି ମୋର ଯୋଡ଼ିଏ କାନ୍ତ ନବ । ମୁଁ ପଛକେ
କୁଆରୁ ଭେଙ୍ଗ ପଡ଼ିବ, କାନ୍ତ ମୁଁ ହୁଅବି ନାହିଁ ।

“ଜୀଏ କଣ ଦବ ?”

“ତୁଳଟା ମୋହର ଦବ ।”

“ତୁଲ ମୋହର ହେଲେ ତରିଶ ଟଙ୍କା ।”

‘ତରିଶ ଟଙ୍କା ନାମ ଶୁଣି, ରାଧା ହଠାତ୍ ଚମକି ପଡ଼ିଲ । ସେ ଧନ
ବାହୁର ତଠି ଖଣ୍ଡିକ କାହିଁ ପୁଣି ପଡ଼ିଲ । ପଢ଼ିଥାର ସେ ପଢ଼ୋଣୀକ ଯାଇ
ପବୁଲିଲ, “ଆଜ୍ଞା ନାଲକରି ହୁଗା କଣ ଖରାପ ଦେଇ ?

“କର ଖରାପ ଦେଇ ।

“ପିଲାଙ୍କର ହୁଏ ।”

“ଭାଜର ତ ହୁଏ ।”

“ଆଜ ହେଲେ କଣ ହୁଏ ?”

“ମରିଯାନ୍ତି ।” ରାଧା କିମ୍ବା କାମୁକ ଦେଇ ପଛକୁ ତୁଲ ପାହୁଣ୍ଡ ଦୂରିଲ ।
କେତେକ ସମୟ ପରେ ସେ ପୁଣି କହିଲ, “ଭଲ ହୃଥିନ୍ତ କମିତି ?”

“ତୁମକ ଖାଇଲେ ।”

ରାଧା ପଢ଼ୋଣୀ କଥା ଶୁଣି, ପୁଣି ଥରେ ତଠି ଖଣ୍ଡିକ ପଡ଼ିଲ । ରାତ
ଭଜରେ ସେ ଥରେ କାନ୍ତ ବ୍ୟବସାୟୀ ନିକଟରୁ ଯାଇ ବସାବୁ ଦେଇ ଆସିଲ ।
ଆଜ ଦିନ ସତାଳେ ପଢ଼ୋଣୀ ଆସି ଦେଖିଲ ଯେ ରାଧା କିମ୍ବା କୁଟୀଟା ପର
ଦିଶୁଛି ଏବଂ ଥୁରୁ ଥୁରୁ ଥୁରୁ । ତହୁଁ ସେ ପବୁଲିଲ, “କଲେ, ତୋର କଣ
ହେଲାବ କି ।”

“କିନ୍ତୁ ନାହିଁ; ମୋ ପିଲାଟି ଯେ ନାଲକରି ହୁଗା ଆଉ ଭେଗିବ ନାହିଁ,
ତା ଧାର୍ଯ୍ୟ ମୋ ମନରେ ବଢ଼ି ଆନନ୍ଦ ହୋଇଛି—” କହି, ସେ ଯୋଡ଼ିଏ ମୋହର

କରାଟୁ କାହିଁ ଦେଖାଇଲା । ସେତେବେଳେ ତା ମୁହଁରେ ଟିକିଏ ହୁଥ ଦେଖାଇଲା । ପ୍ରବୃତ୍ତର ସୂର୍ଯ୍ୟା ଜାଗଣ ପଡ଼ି ମୁହଁର ବିକଟ ଛୁଟି ପ୍ରକଟ କଲା । ପଡ଼ୋଣୀ ଦେଖିଲା ଯେ ତାର ଦୂର କଲରେ ରକ୍ତ ଲାଗିଥିଲା ଏବଂ ଆଗ ପାଟର ଦୂରଟି ଦାନ୍ତ ପାହିଁ । ରାଧା ଟଙ୍କା ଦିଶଟି ଜଳାଇଥିଲା ଏବଂ ପଠାଇଦେଲା । ସେ କିପରି ଜାଣିବ ରେ ରମାର ଦେହ ପ୍ରକୃତରେ କିମ୍ବା ଗରାପ ହୋଇ ନ ଥିଲା ?

ସେ ଦିନ ରାଧା ତା ଦର୍ଶଣଟି ଦେଖି ଦୋଷାକ୍ତ ଦେଲା । କାରଣ, ରଜିଥିଲେ, ସେ ସେଥିରେ କେବଳ ତାର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମୁଣ୍ଡ, ପାକୁଆ ଭୁଣ୍ଡ ଓ ମଳନ ଦିମର୍ଷ ମୁହଁ ଦେଖିଆନ୍ତା ।

ଏଣିକି ରାଧା ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଚଳିଲା । ତାରୁ ପିନ୍ଧିବାକୁ ଲୁଗା ମିଳିବା କାହିଁ ସ୍ଵଭବିଂ ସେ କନ୍ତେ ଘରଶ୍ରେଷ୍ଠ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଲହା ନିବାରଣ କଲା । ଦୂର ଓଳି ଜାଗବା ଅସବରେ ଓଳିଏ ଶାଇଲା । ତଥାପି ସେ ତାର କରନ ଶୁଣିବାକୁ ଏବଂ ଦୈତ୍ୟ ପାଇଁ ପଠାଇବାକୁ କିମ୍ବା ସଞ୍ଚାର କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଦରର ମାନକ ଉପର ମାରି ଅସି ଥରକୁ ଥର କହିଲା, “ତୋର ବସ୍ତୁ ଅଛୁ, ତୁ କାହିଁକି ସାହାରୀ ହେଉ ମୋ ଭଡ଼ା ମାତ୍ରବସିବୁ ? ଏ କଥା ବାରମ୍ବାର ଶୁଣି ରାଧା ମନରେ ଗୋଟିଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅସିଲା । ଲୁଗା ଦୋକାନରୁ କାଲିରେ ସେ କେତେକ ଲୁଗାଶଙ୍କ ଠାଣ୍ଡିଏ ପାଟ କଣି ଆଣିଲା । ମାତ୍ର ତା ପରେ ତାରୁ ସେ ଏବେ ରହିବାକୁ ଜାଣି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସେ ବସା ବଦଳାଇ ଗଡ଼ର ଏକ ପ୍ରାନ୍ତରେ ସମାନଧିମଣ୍ଡଳ ନାଶମାନଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ରହିଲା । ତା ପରେ ତାର ପ୍ରତିଦିନ କିମ୍ବା କିମ୍ବା ପରସା ବୋଜାର ହେଲା । ସେ ଭୋର ବେଳେ କେଉଁ ଦିନ ଟଙ୍କାଏ, କେଉଁ ଦିନ ଦେଢ଼ିଟଙ୍କା କେଉଁ ଦିନ ବା ଶୁଭ୍ୟ କମରେ ଅଠଥାର ଶଣି ରଖେ । ଏ ପଇଥାରେ ସେ କରକରୁ କିମ୍ବା ଶୁଣିଲା ଏବଂ ତାର ସାହୁତାରୁ ତିମି ନ ପାଇ ସୁବା, ତା ପାଇବୁ କିମ୍ବା ପଠାଇଲା ।

~~~~~

— ୫ —

ବିଷୟ ପରୀକ୍ଷାର ପଥେ

ରାଧା ସେ ଦିନକ ଭିତରେ ହତୋଡ଼ କେତେ ଦିନକୁ କେତେ ଦିନକୁ ଖସିଲା । ତାହା ଦୂରିପାର ସେ ଦୂରିରେ ବିହୁକା ହୋଇପଡ଼ିଲା । ତାର ଦିନ କିପରେ ବସ ହେଲା, ଧ୍ୟାନ ପ୍ରତି ମନରେ ଅଛିବା ନାହିଁଲା, ଧନତ୍ୱ ବସନ୍ତ

ସେ ମନେ ମନେ ଶୁଣସ ବୋଲି ଭାବିଲା । ମୋତ ଉପରେ, ସେ ଦୟାରଟାକୁ ପୃଷ୍ଠାଚଷ୍ଟରେ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାର ପୂର୍ବ ସ୍ଥେତ ଅଷ୍ଟଣ୍ଡ ରହିଲା କେବଳ ରମା ପ୍ରତି । ସେ ମନକୁ ମନ ବହିଲା, “ମୁଁ ପଛେ ନକ୍ରେ ପଡ଼େ, ମୋ କୋଳର ସଙ୍ଗାଳିଟି ସୁଣରେ ରହୁ ।” ସେ ଦିନ ଜାନ ସାହୁତାରୁ ଚଠି ଆସିଲା ସେ ରମାର ଦେହ ଭଲ ହୋଇନାହିଁ ଏବଂ ଆଉ ପରୁଣ ଟଙ୍କା ଦରକାର ।

ଏ ଘଟଣା ପରେ, ଦିନେ ପୌପମାସ ବାତରେ ବାଜାଙ୍କ ଭୟାଳି ସାଆନ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀର ଜଣେ ସୁବକ ଗୋଟାଏ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ସହିତ କିର୍ତ୍ତ ଦାଣ୍ଡ ଉପରେ ଥକା କରିବିବିକ କରୁଥିଲେ । ଥାଣା କରିବିବି ବଢ଼ି ବଢ଼ି କିମେ ସାରିଗୁଣାରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସୁବକ କହିଲେ, “ତୁ ପୋଡ଼ାମୁହଁ, ମୋତେ ସୁଣି ଟଙ୍କା ମାରୁଛୁ ? ଯାହା ତ ଟଙ୍କା ଦେଇବି, ସେତକି । ମୁଣରେ ବାଲ ନାହିଁ, ପାଟିରେ ଦାନ୍ତ ନାହିଁ, ସ୍ଵାର ସୁଣି ଦିମାକ୍ ଏଡ଼େ ।” ଶୁଣି, ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ଟିକିଏ ବୁଝି ଉଠିଲା । ନହୁ ସୁବକ ନାରୂୟଣ ସିଂହ ତାକୁ ଗୋଟାଏ ବିଧା ମାରିଦେଲେ । ସେ ନାରୂୟଣ ସିଂହଙ୍କ ଲୁଗା ଭକ୍ତ ଧରିବାକୁ ଲୁଗାଟା ଚିରିଗଲା । ସେକେବେଳେ ଜଣେ ଗର୍ଭାକୁଠ ଲୋକ ହଠାତ୍ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ନାରୂୟଣ ସିଂହ ମୁହଁ ଲୁଗାଲ ଘୁରିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ଆଗନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତିପକାଇଲେ । ତା ପରେ ସେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟିକି ଧର ଦାଣ୍ଡେ ଦାଣ୍ଡେ ଫାଣ୍ଡିଦର ଆକୁ ବୁଲିଲେ । ଲୋକେ ଜନ୍ମ ଆଳୁଅରେ ଦେଖିଲେ ସର୍ବାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ରଧାକୁ ଟାଣି ଟାଣି ନେଉଛନ୍ତି ।

କାଣ୍ଡରେ ହାଜର ଘର ଦ୍ୱାର ଫୁଟାଇ ଦିଗାସ୍ତ ରଧାକୁ ଭଜରେ ଭର୍ତ୍ତି-କରିଦେଲା । ସର୍ବାର ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ଦେଖ, ଶାଣ୍ଡ, ମୁଁ ତୋତେ କେବେ ଥର କହିଲି, ତୁ ଏ ଦୂରି ଛୁଟିଦେ; ତୋ ହାଜରେ ହୁବ ନାହିଁ । ତୁ ଶୁଣିଲୁନାହିଁ । ଜଳରେ ଆଜି ତୁ ନାରୂୟଣ ସିଂହଙ୍କ ପରି ଜଣେ ଭତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଲି କରି ତାଙ୍କୁ ଅପମାନ ଦେଲୁ । ତୋତେ ମୁଁ ତୁ ମାସ ମିଆଦ ଖଟେଇବି ।”

ରଧା ପଞ୍ଚ ବିର ପୋଷା ଶାଖଟି ପରି ଧୀରେ ଧୀରେ ଉତ୍ତାରଣ କଲା, “ଛ ମାସ ମିଆଦ !” ତା ପରେ ସେ କିନ୍ତୁ ସମୟ ନାରବ ରହିଲା । ପୂଣି କହିଲ, “ମୋ ପିଲୁ କଣ କରିବ, ସର୍ବାର ସାହେବ ? ମୋର ସେ ଜାନ ସାହୁକୁ ପରୁଣ ଟଙ୍କା ପଠାଇବାକୁ ଅଛି, ସେ କଥା କଣ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ? ମୋତେ ମାପ କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆଉ କେବେ ଏପରି କରିବିନାହିଁ । ମୋର କିନ୍ତୁ ଦୋଷ ନାହିଁ । ନାରୂୟଣ ସିଂହ ମୋତେ ଆଗ ଯାହା ତ ଗାଲ ଦେଲେ, ଦେଲେ; ତା ପରେ ମୋ ପିଠିରେ ବିଧାଏ ମାରିଲେ । ମୁଁ ଜବନରେ ସେପରି ବିଧା କେବେ ଜାଇ ନଥିଲି । ମୁଲୁକୁ,

ମୁଁ ଗାନ୍ଧ ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଢିବି; ଦୋଷ ମାଟିନେବି । ମୋ ଗଣ୍ଡିଖଳ ପାଇଁ ପରି
ମୁଁ କଳକୁ ଦାଣ୍ଡରେ ବିକଚି । ମୋର ଆଉ ଅଛୁ କଣ ? ତାଠି ଦସ୍ତା ବହି, ମୋତେ
ପ୍ରତିଦିନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଗୋଲମ ।” କହି, ବଧା ସର୍ବାରଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଧରୀ
ପକାଇଲ । ସର୍ବାର ଗୋଡ଼ ଛାଡ଼ାଇନେଇ କହିଲେ, “ନା, ମୁଁ କିନ୍ତୁ
ଶୁଣି ବିନାହଁ ।”

ହତାତ୍ତ୍ଵ ବାହାରୁ ସର ଶୁଣାଗଲ, “ଟିକିଏ ସତାର କରନ୍ତୁ ।” ମହାପାତ୍ରେ
ମୁଣ୍ଡ ଟେକ ବୁଝି ଦେଖିଲେ, ନିଜେ ଦେବାନ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ । ସେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତେ
କହିଲେ, “ନମସ୍କାର, ଦେବାନ ସାହେବ ।” ‘ଦେବାନ ସାହେବ’ ନାମ ଶୁଣି,
ବଧା କଳୁ ଉଠିପଡ଼ି ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ପାଖକୁ ବୁଲିଗଲ । କହିଲ, “ତୁ ଜେବେ
ଦେବାନ ।” କହି, ଦେବାନଙ୍କ ଉପରେ ଥୁ କରି ଲେଣ୍ଡାଏ ଛେପ ପକାଇଦେଲ ।
ଦେବାନ ଛେପ ପୋହୁବେଳ କହିଲେ, “ସର୍ବାର, ସ୍ଥାକୁ ପ୍ରତିଦିନ୍ତୁ ।”

ସର୍ବାର, ସତେ ଯେପରି ପାଗଳ ହୋଇଗଲେ । ସେ ରହସ୍ୟଟା କିନ୍ତୁ ବୁଝି
ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ନଗଣ୍ୟ ଗଣିକା ଦେବାନଙ୍କ ମୁହଁରେ ଛେପ ପାଇଲୁ,
ଦେବାନ ଛେପ ପୋହୁବେଳ କହିବେ, ସ୍ଥାକୁ ପ୍ରତିଦିନ୍ତୁ । ଏ କଥାର ଅର୍ଥ କିନ୍ତୁ
ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ତାକୁ ପ୍ରତି ଦେବା କଥା ଶୁଣି, ବଧା ବୁଦ୍ଧିଆଡ଼କୁ ଥରେ ବୁଝି କହିଲ,
“ମୋତେ ତେବେ ପ୍ରତିଦିନ୍ତୁ । ଏ କଥା କିଏ କହିଲ ? ଏ ପୋଡ଼ା ତେବାନ ତ
କହି ନ ଥିବ । ଆପଣ କହିଲେ, ସର୍ବାର ବାହାଦୁର ? ମୋତେ ତେବେ ପ୍ରତିଦିନ୍ତୁ
ନିଷ୍ଠୁ । ହେଲେ, ମୋ କଥା ଟିକିଏ ଶୁଣିଥାନ୍ତୁ । ମୁଁ ସେ ଆଜି ଏତେ କଳଜିମା
ହୋଇଛି, ତାର କାରଣ ଏଇ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକୁଡ଼ା ଦେବାନ । ମୁଁ ସ୍ଥା କାରାଜାନାରେ କାମ
କରୁଥିଲ । ସ୍ଥା କାନରେ କିଏ କଣ କହିଲ, ମୋତେ କିନ୍ତୁ ନ ପରିବି, ଦିନେ ପରିଶର
ଟଙ୍କା ଦେଇ, ବାହାର କରିଦେଲ । ମୋର ତ କେବଳ ବିଅଟି ଜଳରହିଛରେ
ଅଛ । ତାର ଲଗି ମୁଁ ଏ କଳଙ୍କ ଆଦରିଲ । ତାକୁ କିଏ ନେଇ ପାଲ । ମୁଁ କହିଲ
ଏ ପାପରେ ପଢ଼ି ସବ୍ରିବ ?”

ଧନଜୟ ବାଏ ଏକଖାନରେ ବଧାର କଥା ଶୁଣୁଥିଲେ । ସେ କହି-
ସାରିବା ପରେ ପରିବିଲେ, “ତୁମର କେତେ ଟଙ୍କା ଏକଣ୍ଠି ଦରିବାର ?” ବଧା
ସର୍ବାରଙ୍କୁ ବୁଝି କଥା କହିଥିଲ । ଦେବାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣି, ମୁହଁ ବୁଲଇ ଦେଇ,
କହିଲ, “ମୁଁ କଣ ତତେ କହନ୍ତି ?” ତତ୍ତ୍ଵ ସେ ସିପାହୀମାନଙ୍କୁ କହିଲ,
“ଦେଖିଲିଟିକ, ମୁଁ ସ୍ଥା ମୁହଁରେ କିମିତ ଛେପ ପକେଇଲ । ଏ ପୋଡ଼ାମୁହଁ ।

ମୋ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆସିଛି ମୋତେ ଡରେଇବ ବୋଲି । ମୁଁ ସାକୁ ତରି ରହିଛି ? ଡରିଲେ ଡରି ସର୍ବାରକ୍ତୁ । ଆଉ କାହାକୁ ବାହିକ ଡରି ମ ? ମୋତେ ଏଇ ଥରଟା ଶୁଣିଦିଥ, ମଣିମା ! ମୋତେ ସେ ମାରନ୍ତୁ, ପିଟନ୍ତୁ, ହାଣନ୍ତୁ; ମୁଁ କାହାକୁ କିଛି କହିବିନାହିଁ । ଆଉ କଣ ? ମୁଁ ଏବେ ଯାଉଛି ।” ରଖା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାର, ଯିବାକୁ ବାହାରିଲା ।

ସର୍ବାର କହିଲେ, “ସିପାହୀ, ପଳେଇଲ ଯେ । ତାକୁ ଶୁଣିଦିବାକୁ ତତେ କିଏ କହିଲ ?”

“ମୁଁ କହିଛି ।”

ରଖା ଯେ ବୁଲି ଯାଉଥିଲ, ସର୍ବାରଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଥର ଥର ଠିଆ ହୋଇ-ପଡ଼ିଲ । ତା ପରେ ସେ ଥରେ ସର୍ବାରକ୍ତୁ ଓ ଥରେ ଦେବାନକ୍ତୁ ବୁଝିବାରେ ଲଗିଲ ।

“ଦେବାନ ସାହେବ ! ସେ କଥା ହେବନାହିଁ । ଏ ଚଣ୍ଡାଳଣୀ ପରା କଣେ ଉତ୍ତର ଲୋକଙ୍କ ଅପମାନ ଦେଇଛି ।”

“ସର୍ବାର, ଆପଣ ମୋ କଥା ଶୁଣନ୍ତୁ । ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ଏ ପିଲକୁ ଫାଣିକୁ ନେଇ ଆସିଲେ, ମୁଁ ପଢ଼େ ପଢ଼େ ଦଳେ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆସୁଥିଲ । ମୁଁ ଜାଣ୍ଟ ପରୁର ବୁଝିଛି ଏ ପିଲାର କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ, ଦୋଷ ନାବୁଧା ସଂହଳିର ।”

“ତା ହର, ମାତ୍ର ଏ ସେ ବଞ୍ଚିମାନ ମୋ ଆଖି ଆଗରେ ଖୋଦୁ ଦେବାନକ୍ତୁ ଅପମାନ ଦେଇଲ । କଣ ସାମାନ୍ୟ କଥା କଲ ?”

“ସେ କଥା ମୁଁ ବୁଝିବ । ସେଥିପାଇଁ ତ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଆଗେ ଫେରଦ ହୋଇନାହିଁ ।”

“କ୍ଷମା କରିବେ । ଏ ଅପମାନ ଆପଣଙ୍କର ନୁହେଁ, ଆଇନର ।”

“ମୁଁ ସେ କଥା କିଛି ବୁଝେ ନାହିଁ । ମୁଁ ବୁଝେ ନ୍ୟୟ ଆଉ ଧର୍ମ । ଆପଣ ସାକୁ ଶୁଣିଦିଥନ୍ତୁ । ମୋ କଥା ରଖନ୍ତୁ ।”

“ତା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।”

“ହୋଇ ପାରିବ । ଏ ମୋର ହୃଦୟମ ।”

“କହୁ—

‘ମୁଁ ଆଉ ପଦେ କଥା ଶୁଣିବି ନାହିଁ ।’

ସର୍ବାର ନମସ୍କାର କରି ସ୍ଵଲ୍ପରେ । ରଧା ମନ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଶ୍ଵରଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅନୁଭବ କଲା । ଦେବାନ ତାକୁ କହିଲେ, “ମୁଁ ଭୂମି ସବୁ କଥା ଶୁଣିବି । ଭୂମେ ସେ ମୋ କାରଣକାରେ କାହିଁ କରୁଥିଲ ଏବଂ ପରେ ଭୂମକୁ ବାହାର କରି ଦିଆଯାଇଛି, ମୋତେ କିଛି ଜଣାନାହିଁ । ଗଲ କଥା ଜୟାଣି । ଏଣିକି ମୁଁ ଭୂମର ସବୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ଚଳେଇବ । ଭୂମେ ଏଠି ରହ ବା ପୁଣ୍ୟ ଧାମରେ ରହ, ବା କଟକ ସହରରେ ରହ, ମୁଁ ଭୂମତାକୁ ମାସକୁ ମାସ ଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ ଟଙ୍କା ପଠେଇବ । ତେବେ ଭୂମେ ଭୂମ ପିଲାଟିକ ଧରି ସୁଖରେ ରହ ପାରିବ ।”

ରଧା ତା ପିଲାଟିକ ଧରି ସେ ସୁଖରେ କେବେ ରହିପାରିବ, ଏ ଆଶା ତାର ନ ଥିଲା । ସୁଭର୍ଷ ଦେବାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସେ ଆନନ୍ଦରେ ବହୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଠିଆ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ; ଦେବାନଙ୍କ ହାତକୁ ଧରି ତୁମୁଳ କରି ମୁକୁଟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ରଧାର ମୁକୁଟ । ଭଜିଲା ବେଳେ ସେ ଦେଖିଲା ସେ ସେ ଉକିଷ୍ଟାଳମୁରେ ଖଟରେ ଶୋଇଛି ଓ ଦେବାନ ବସି ନିଜ ହାତରେ ବିଅୁଛୁନ୍ତି । ରଧା ଭର୍ତ୍ତିବାର ଦେଖି, ସେ ପରୁରିଲେ, ଭୂମକୁ ନଣ ଲାଗୁଛି ?

“ଭଲ ଲାଗୁଛି । ମୋର ଆଉ କିଛି ହବନାହିଁ ସେ ।”

ଦେବାନ ସେ ମଧ୍ୟରେ ରଧା ଭବରେ ତବନ୍ତି କରି ଫରୁ କିଷ୍ଟ ବୁଝିଯାଇଥିଲେ । ସୁଭର୍ଷ ସେ ତାକୁ କହିଲେ, “ରଧା, ଭୂମେ ଆଉ କିଷ୍ଟ ବନା କରନାହିଁ । ଭୂମ ପାପ କଟିଗଲାଣି । ଭୂମେ ଜାଣ, ପାପ ପୁଣ୍ୟ ଗୋଟିଏ ରର ଦୁଇଟି କୋଠା ମାତି । ଦୁଇଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସାନ ଦ୍ୱାର ଅଛି । ଭୂମେ ବେ ସେ ଦ୍ୱାରକାଟେ ପାପ କୋଠାରୁ ପୁଣ୍ୟ କୋଠାକୁ ଆସିଯାଇବ । ଭୂମ ଖାଟି ଆସିଯିବ । ଭୂମେ ତାକୁ ଧରି ସୁଖରେ କାଳ କଟାଇବ । ଆଉ ତନ୍ମ ର ନାହିଁ ।”

ଏଣେ ଉକିଷ୍ଟାଳମୁରେ ଦେବାନ ଓ ରଧା ଦୁଇଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏ କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ ଥବା ବେଳେ, ସର୍ବାର ମହାପାଦ ପୋଲିସ ଦିଲ୍ଲିର ପ୍ରଧାନ କର୍ମସ୍ଥଙ୍କ ଟକୁ ଏକ ଟି ଲେଖି କଟକ ପଠାଇଲେ । ସେ ପଠିର ଲିଖିତ ଉକିଷ୍ଟ ରହି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ତାହା ଅଭିନ୍ନ ଗୋପନୀୟ ରହିଲ । ଦେବାନ ଜୀବ କଥା

ଅବଶ୍ୟ ଶୁଣିଲେ; କିନ୍ତୁ କେବଳ ମୁହଁର୍ତ୍ତିକ ପାଇଁ ଚମକି ପଡ଼ିବା ଛାଡ଼ିଆ ଆଉ କିନ୍ତୁ କଲେ କାହିଁ । ସେ ତିନିଶହ ଟଙ୍କା ଦାନା ସାହୁକୁ ପଠାଇ ତିବି ଲେଖିଲେ, “ଏଥେରୁ ତୁମର ସବୁ ପାଉଣା କାହିଁନେବ । ବାକି ଯାହା ବଳିବ, ବାଟ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି, ରମାକୁ ଆଖି ଶୀଘ୍ର ପଠାଇସି ପହଞ୍ଚାଇଦେବ ।” ତିବି ପାଇ, ଦାନା ସାହୁ ତା ଭାରୀକୁ କହିଲା, “ଯାଃ, ଏ ଏକ ମୂର୍ଚ୍ଛ । ଆମେ ପୁଣି ପିଲାଟାକୁ ପାଖରୁ ଛାଡ଼ିଦେବା ? ଏ ଲୋକଟା ବୋଧନ୍ତୁ ଏ ଦ୍ୱା ମା’କୁ ରଖିଛି । ନୋହିଲେ ଏତେ ଟଙ୍କା ପାଣି ପରି କାହିଁକି ଖର୍ଚ୍ଚ କରନ୍ତା ?” କହି, ସେ ପାଞ୍ଚଶହ ଟଙ୍କାର ଏକ ଖର୍ଚ୍ଚ ତାଲିକା ପଠାଇଲା । ସେଥରୁ ସେ ପାଞ୍ଚଶବ୍ଦ ତିନି ଶହ ଟଙ୍କା କାହିଁ, ବାକି ଦୁଇ ଶହ ପଠାଇବାକୁ ତିବି ଲେଖିଲା । ଦେବାନ ଦୁଇ ଶହ ଜାଗାରେ ତିନି ଶହ ଟଙ୍କା ପଠାଇ ଲେଖିଲେ, “ଅତି ଶୀଘ୍ର ରମାକୁ ଧରି ଆସ ।”

ରାଧା ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ଅନେକ ଦିନ ପଡ଼ିରହିଲା । ତା ଦେହ ଭଲ ହେଲାନାହିଁ । ନାରୟଷୀଙ୍କ ତା ପିଠିରେ ଯେ ବିଧାକ ମାରିଥିଲେ, ତା ଫଳରେ ତାର ଯନ୍ତ୍ରା ବେଗ ବାହୀରିପଡ଼ିଲା । ଦେବାନ ତାକୁ ଦେଖିବାକୁ ବେଳ ଦୁଇଥର ଆସନ୍ତି । ସେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ପରିବେ; “ମୋ ରମା କେବେ ଆସିବ ?” ଶୁଣି ଦେବାନ ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତି, “କାହିଁ, ଆଜି ତ ଆସିଲା କାହିଁ । କାଲି ଆସିବ ପରା ।” ଶୁଣି ରାଧାର ମନ ନାଚିଭବେ ।

ଦିନେ ଚିକିତ୍ସକ ରାଧାର ନାହିଁ ଦେଖି, କିନ୍ତୁ ସମୟ କଣ ଭବ, ଟିକିଏ ସୁଣ୍ଡ ନାହିଁଲେ । ତା ପରେ ସେ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ସ୍ଵାର ପରା ଗୋଟିଏ ବିଅ କେଉଁଠି ଅଛି ? ତାକୁ ଅଣାନ୍ତୁ ନା ।” ରାଧା ଚିକିତ୍ସକଙ୍କ କଥା ବୁଝି ନ ପାଇ ଦେବାନଙ୍କୁ ପରିବିଲା, “ସେ କଣ କହିଲେ କି ?” ଦେବାନଙ୍କ ବୁକୁ ସେତେବେଳେ ଦାର ଦାର ପଡ଼ିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଉପରେ ଟିକିଏ ବୁଝି କହିଲେ, “କହୁଚନ୍ତି, ତୁମ ବୁଝିଅଛି ଆସିଗଲେ ତୁମ ଦେହ ଭଲ ହୋଇଦିବ । ତୁମେ ରାତ୍ରିଦୁଇ ହୋଇ ଉଠିବ ।”

“ସେ ଠିକ୍ ବୁଝିଗଲୁ । ଦାନା ସାହୁ ଆଉ କାହିଁକି ତେର କରୁଛି ମ ? ମୋ ଧନ ଆସିଲେ, ମୁଁ କୋଳରେ ବସେଇବି; କାଗରେ ଧରି ବୁଲିବି । ସେତେବେଳେ ଆଉ ମୋ ଦେହ ଶରାପ ହବ କିପରି ?”

ରାଧା ବିଅକୁ ଦେଖିଲେ ଆଗୋରୀ ଲଭ କରିବ ବୋଲି ଏଣେ ମନେ ମନେ ଆଶା କରୁଥିବା ଦେଲେ, ତେଣୁ ଦାନା ସାହୁ ଅରକୁ ଥର ତିବି ଲେଖିଲେ, ସେ ରମାକୁ ପଠାଇ ପାରିବନାହିଁ । ଦେତେବେଳେ ଲେଖିଲ ଯେ ସେ ଅସୁଖ,

ଆଉ କେତେବେଳେ ଲେଖିଲୁ ସେ ତାର ଲୁଗାପଟା ନାହିଁ । ଏହିପରି ନାନା ବାହାନାରେ ସେ ରମାକୁ ପଠାଇଲ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେ କଥା ବାଧାକୁ କେହି କହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବିଲମ୍ବ ହେବାରୁ ତା ଉଚ୍ଛବୀ ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ିବା ଦେଖି ଦେବାନ କହିଲେ, “ନା, ମୁଁ ଏଥର ଜଣେ ଲୋକ ପଠେଇବ, ଦରକାର ହେଲେ ମୁଁ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଦିବି ।” ସେହି ଦିନ ସେ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ତା ତଳେ ବଧା ଦସ୍ତଖତ କରିଦେଲା । ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ଏହି—

“ଜଳାରସିଂହ ଚଟିଯର ମାଲିକ ଧାନା ସାହୁ ଜାଣିବ । ଏ ପହବାହକ ସଙ୍ଗରେ ରମାକୁ ପ୍ରାହୁ ଦେବ । ସ୍ଥାଙ୍ଗଠାରୁ ତୁମର ପାଉଣାପତ୍ର ସବୁ ବୁଝିନେବ ।

ତୁମର
ଶ୍ରାମତୀ ବଧା ଦେବା ।”

ଚିଠି ନେଇ କେହି ଜଳାରସିଂହ ଦିବା ପୁଷ୍ପରୁ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ର ଘଟଣାମୟେ ରତିହାସରେ ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ଘଟଣା ଘଟିଲା । ଦେବାନ ଜଳ କୋଠସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ବସି କର୍ଣ୍ଣି କରୁଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସଙ୍କାର ଜନାର୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଆସି ପହଞ୍ଚି କହିଲେ, “ମହାଶୟତ୍ର, ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ଅପରାଧ ହେଇଛୁ । ଜଣେ ଜଳ କର୍ମବୃତ୍ତ ଉପର କର୍ମବୃତ୍ତକ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇବାରେ ସୁହି କରିଛି । ମୁଁ ତାହା ହଜୁବୁନ୍ତ ଜଣାଇବାକୁ ଆସିଲା । ହଜୁର ଉପରୁକୁ ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ କରନ୍ତୁ ।”

“ଜଳ କର୍ମବୃତ୍ତ କିଏ ?

“ମୁଁ ।”

“ଆଉ, ଉପର କର୍ମବୃତ୍ତ ?”

“ହଜୁର ନିଜେ । ହଜୁର ମୋତେ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବରଣସ୍ତ କରନ୍ତୁ ।”

ଦେବାନ ବିପିଳ ହୋଇ କଣ କହିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ; ମାତ୍ର ସର୍ବାର କହିଲେ, “ଆପଣ ଦ୍ଵିଧା କରିବେ ନାହିଁ । ମୋର ଦଣ୍ଡ ପାଇବା ଦେଖିଲା । ଆପଣ ସେବିନ ବୃଥାରେ ମୋ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଇଥିଲେ । ଆଜି ଆପଣଙ୍କ ମୋ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହେଇ ଦଣ୍ଡ ଦବା ଯଥାର୍ଥ ହୁବ ।”

“ଆପଣ ଏ ସବୁ କଣ କହୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ତ କିନ୍ତୁ ବୁଝିପାରୁନାହିଁ ।

“ସେ ଦିନ ସେ ସ୍ଥାଳେକଟାକୁ ନେଇ ପାଣ୍ଡିରେ ଯେ ଘଟଣା ହେଲା, ସେଥିରେ ମୁଁ ବଡ଼ ଅପମାନତ ହେଇଥିଲା । ସେଥିଯୋଗେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧେ କଟକକୁ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲା ।”

ଦେବାନ ଅତି କମ୍ ହସନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସର୍ବାରଙ୍ଗ କଥା ଶୁଣି ତୋ ତୋ ନ ହସି ରହିପାରିଲେନାହିଁ । ସେ କହିଲେ, “କଣ ଦେବାନ ସେ ସେବନ ସର୍ବାରଙ୍ଗ ଉପରେ ହୃଦୟ କଲେଇଲେ ସେ କଥା ?”

“ଦେବାନ ନୃତ୍ୟ, ଜଣେ ଜୀବିଶ ବର୍ଷର କଏହି ।”

ଦେବାନ କଳାକାଠ ପଡ଼ିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ସର୍ବାର ପୁଷ୍ଟ ପରି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ମୋର ଦୋଷ ମାଫ କରିବେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସେଇ କଏହି ବୋଲି ମନେ କରିଥିଲି । ତା ସହିତ ଆପଣଙ୍କ ଚେହେରା ମିଳିଯାଇଛି । ମୁଁ ମନେ କରିଥିଲି ଆପଣ ପାଶୁ ନାଏକ । ମୁଁ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ତଳେ ପାଶୁ ନାଏକକୁ ଜେଲ-ଖାନାରେ ଦେଖିଥିଲି । ସେ ଜେଲଖାନାରୁ ବାହାର ସୁନ୍ଦରସୂର ମଠରୁ ଗେରି ବରତ; ଆଉ ଗୋଟାଏ ଗ୍ରେଟ ପିଲଠ ଡକାଏତି କରି ନେଇଛି । ବର୍ଷମାନ ଥାଠ ବର୍ଷ ହେଲା ତାର ଆଉ ପଞ୍ଜ ମିଳିନାହିଁ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଆପଣ ତିଠି ଲେଖି କି ଉଦ୍‌ଦିର ପାଇଲେ ?”

“କହିଲେ, ମୁଁ ପାଇଲ । ତା ଠିକ୍ । ପାଶୁ ନାଏକ ଧରୁପଡ଼ିଛି ।”

ଦେବାନ ପଢ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ହାତରେ ଖଣ୍ଡିଏ ବହି ଧରିଥିଲେ । ତାହା ଶସିପଡ଼ିଲା । ସର୍ବାର ଶୁଣି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ଗୋଟାଏ ଲୋକ ‘ଅନନ୍ତ ଦାସ’ ନାମ ଧରି ନାହିଁ ବୈରିକରିଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ତାକୁ କଟକ ଜେଲଖାନାରେ ହାତରେ ରଖାଯାଇଛି । ସେ ଜେଲଖାନାର ଦୁଇ ଜଣ କଏତି ଅନନ୍ତ ଦାସକୁ ଦିନ୍ଦିଲେ । ସେମାନେ ପୁଷ୍ଟ ତା ସାଜେ କୁଆଡ଼େ ସେଇ ଜେଲଖାନାରେ ଥିଲେ । ତା କିମ୍ ? ‘ପାଶୁ ନାଏକ’ ବୋଲି ସେମାନେ କହନ୍ତି । ପାଶୁ ନାଏକ ଅଛୁ କେଉଁଠି, ଆଉ ମୁଁ କାହାକୁ ପାଶୁ ନାଏକ ବୋଲି ଭାବିଲି ? ମୁଁ ଏ ମଧ୍ୟରେ ଯାଇ ସେ ପାଶୁ ନାଏକକୁ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ଅପିଛି । ଦେଖନ୍ତି, ମୁଁ କେବେ ଅପରାଧୀ । ଆପଣ ମୋତେ ଯମା ଦିଅନ୍ତି, ଆଉ ବରଖାୟ କରନ୍ତୁ ।”

ଦେବାନ ସର୍ବାରଙ୍ଗ କଥା ଶୁଣି ପ୍ରମୀଳୀତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ପରେ ପରୁରିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ସେ ଅନନ୍ତ ଦାସ ନିଜେ କଣ କହୁନ୍ତି ?”

“ସେ କହୁଛି, ‘ମୁଁ ପାଶୁ ନାଏକ ପାଶୁ ନାଏକ କିନ୍ତୁ ନାଶେନା । ମୁଁ ଅନନ୍ତ ଦାସ ।’ କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରକୃତରେ ପାଶୁ ନାଏକ । ଅଦାଳତରେ ମକଦମା ବିବୁର ହେବ । ମୁଁ ସେଥିରେ ସାକ୍ଷି ଅଛୁ ।’”

ଦେବାନ ପଢିଲ ପରି ବହୁଟା ଭାବରୁ ଗୁଡ଼ି ରହିଥିଲେ । ଶେଷରେ କହିଲେ, “ଆଉ ସେ କଥା ପକେଇ ଲାଭ କଣ ? ଆପଣ କହିଲେ ନା ସେ ଜାର ବିଶୁର ଦଶ ଆଠ ଦିନରେ ହବ ?”

“ନା, କାଳି ହବ । ମୁଁ ଆଜି ବାହାର ଦିବ ।”

“ବିଶୁର ତେବେ ସମୟ ଲାଗିବ ?”

“କାଳି ଦିନକରେ ସର୍ବିବ, କି ମନ୍ଦମା ସେ ! ସେ ଯାହା ହେଉ, ମୋତେ ଆପଣ ବରଖାତ୍ତ କରିଛନ୍ତି ।”

ଦେବାନ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍ଗ କଥା ଶୁଣି କହିଲେ, “ନା, ଆପଣ ଜଣେ ଭାବ ଭଲ କର୍ମବୁଝା । ଆପଣ ପୁଣିଗଲେ କାହିଁ ଚଳିବ ନାହିଁ ।”

“ନା, ମୁଁ ସେ ଅପରାଧୀ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ସେ କଥା ମୁଁ ବୁଝିବ ପରେ ।”

“ନା, ଦେବାନ ସାହେବ, ମୁଁ ନାୟକ ବୁଝେ । ନ୍ୟାୟରେ ମୋର କଣ୍ଠ ପାଇବା ଉଚିତ, କଠୋର କଣ୍ଠ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଆପଣ ସାଧ୍ୟ ଦେଇ ଫେର ଆସନ୍ତ; ପରେ ବୁଝିବା ।”

ସର୍ଦ୍ଦାର ଆଉ କହି ନ କହ, ନାହିଁ ଜୁହାର କର, ମୁସଲମାନ ଧାରରେ ପଢ଼ିଲ ପାଇବ ଦେବାନଙ୍କ ନିକଟରୁ ଗୁଲିଗଲେ ।

ଉଚ୍ଚ ଶ୍ଵାସେ

ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ର ବିଦୟୁ ଦେଇ, ଗେଗଣୟାରେ ଘାପାକୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଦେବାନ ଚିକିତ୍ସାଲୟକୁ ଗଲେ । ରାଧା ଦେଖିବା ମାଦେ ପରାଇଲୁ, “ମୋ ରମା କାହିଁ ?”

“ଶୀଘ୍ର ଆସିବ ।”

ସେ ଦିନ ରାଧାର ଘେର ଟିକିଏ ବଢ଼ିଥିଲା । ଦେବାନଙ୍କ ମୁହଁ ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ଲା ପଢ଼ିଯାଇଥିଲା । ଏହା ଦେଖି ଲେକେ କୁହାକୁହ ହେଲେ, ବୋଧତ୍ତେ ରାଧାର ବୟା ଖରପ ହେବାରୁ ଦେବାନ ଚନ୍ଦ୍ରକ ଅଛନ୍ତି ।” ଦେବାନ ସେଇନ ରାଧା

ପାଖରେ ଦେଖି ସମୟ ରହିଲେ ନାହିଁ । ଦୁଇ ଘଣ୍ଠା ମଧ୍ୟରେ ଦେବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରେ ସବାରି ଗରୁଡ଼ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଦେବାନ ସବାରିରେ ବସି ନହିଲେ, “ଶୁଣ, ପବନ ପରି ଦୃଢ଼ୀବିଦଟି ! କାଲି ସକାଳୁ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବା ଦରକାର । ସତି ପାର ନ ବସି, ନ ଶୋଇ, ଶୁଣିବାକୁ ହୁବ । ବକ୍ଷିସ୍ ଯାହା କହିବ, ପାଇବ ।”

ଗରୁଡ଼ମାନେ ସବାରି କାନେଇ ଶୁଣିବାରେ ଲାଗିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସନ୍ଧାନ ସମୟ । ବାଟ ଦେଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆଗରେ ଦିନ୍ଦୁଡ଼ି ମଶାଲ ଆଦି ଧରି ଶୁଣ କଣ ଲୋକ ଧାରୀବାରେ ଲାଗିଲେ । ଲୋକେ ଦେଖି ମନେ କଲେ ଯେ, ତାହା ଶିଥ ଶାଶୁ ଦରକୁ ଯାଇଛି ।

ଦେବାନ ଶୁଣିବା ପରେ ଶାଖାର ଦେହ ଟିକିଏ ଦେଖି ଶରୀର ହେଲା । ଦେବାନ ତା ପାଖରେ ବୈଜ ଘଣ୍ଠାଏ ଖଣ୍ଡେ ବସନ୍ତ । ଆଜି ଅଳ୍ପ ସମୟ ମାତ୍ର ବସି ଶୁଣିଗଲେ । ସୂତରାଁ ସେ ଦେବାନକୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ, କିନ୍ତୁ ଧରି ବସିଲା । ତା ପରେ ଶୁଣି ଶାଖାକର ତାକର ଆସିଲା । କଳରେ ଦେଖାନଙ୍କୁ ଖୋଜା ପଢ଼ିଲା । ଦେବାନ ଶୁଆଶରେ ବସି ଘରୁ ବାହୁରାତିବାର ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ ଦେଖିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ କେଉଁଠାରୁ ଲୋକ, କେହି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କିମେ ସୂଆର ଦେହବା ଗରୁଡ଼ମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଜାଣିଥିଲେ କି ନା ସନ୍ତେଷ ।

ହର୍ଦାର ଜନାର୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଅନ୍ତରୁ ତାପ କଥି ବିଷୟ କହ ଶୁଣିଗଲ ପର ମୁହଁ ଭିରୁ ଦେବାନଙ୍କ ମନରେ ଏକ ଶୁଷ୍ଣ ପ୍ରତାମ ଶୁଣିଛି । ତାହା ତାଙ୍କର ଜୀବନମରଣ ପଞ୍ଚାମ । ସେ ବସୁତୁମ୍ଭି, “ମୁଁ କର୍ତ୍ତ୍ତମାନ ଯେ ବଡ଼ ପାହ୍ୟାରେ ଅଛି, କେତେ ଲୋକଙ୍କର କେତେ ଉପକାର କରିପାରୁଛି । କାରଣାଳା ବସାର କରଇର ଗୋଟାଏ ମନ୍ତ୍ର ଉପକାର କରିଛି । ଗେରୁ ମହିଳା ଲୋକେ ପର୍ବତ ଟଙ୍କାରେ କଣ୍ଠସିଲେ, ଏବେ ଅଧି କାମରେ ପାରିଛନ୍ତି । ତା ଛଢା ଏବେ ଲୋକ ପୋଷି ଦେଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ନ ଶୁଳେ ଦ୍ୱାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ହୃଦ ତ ବୈବରେ ମରିଲେ । ତା ପରେ ଶୁଣି, ଦ୍ଵାଙ୍କ ତାଙ୍କ ଦ୍ଵାଙ୍କର ଭାର ମୋ ଉପରେ ଶୁଣି ଦେଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ସେ ଭାର ମୁଣ୍ଡେଇ ନ ଥିଲେ, ପୁଣେ ଲୋକେ ଯେପରି ଅନ୍ୟୟ ଅକାୟୁର ସେବାରେ, ତାହାର୍ତ୍ତି ହୃଦ ତ ସେବନ୍ତେ । ତା ଛଢା, ମୁଁ ଏ ଶାଖାର ଭାର ନେଇ ବସିଛି । ତା ଜୀବନରେ କଳଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଦାୟୀ । ତା ପିଲାକୁ ଆଣି ତା ପାଖେ ଶୁଣିବା ମୋର କାମ । କେବଳ ସେତିକ ନୁହେ, ଟଙ୍କା ପଇସା କେଇ ମା ଶିଥ ଦୂରଙ୍ଗି ମୋକେ ଶୁଣରେ ରଖିବାକୁ ହୁବ । ନା, ମୁଁ ଏ କାହିଁ କରିବିଲାହି । ଜୀବନର ଯେ ପଛା ଅନୁସରଣ କର ଆତମର୍ଦ୍ଦ ଶୁଣିଲାଣ୍ଟି, ସେ ପାହ୍ୟା ଶୁଣିବ ନାହିଁ । ଅନ୍ତରୁ ତାପ ନଥେ ନଗଣ୍ୟ ଲୋକ । ସେ କେଲମାନାରେ ସତ୍ତବ, ସତ୍ତ୍ଵ । ସେ ମଲେ ବି ତାହାର କହୁ ଛନ୍ତି

ନାହିଁ । ତା ପାଇଁ ଜଣେ କେହି କାନ୍ଦକ ନାହିଁ । ମୋ ପାଇଁ ଲୁହ ଗଡ଼େଇବାକୁ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଲୋକ । ନା, ମୁଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ । ଉଗବାନ ଯାହା କରିବାକୁ, ମଙ୍ଗଳ ଦିନମେ କରିବାକୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଜହା ବରୁଜରେ ସିଦ୍ଧିନାହିଁ ।”

ଏହିପରି ଭବ, କିନ୍ତୁ ସମୟ ସ୍ଥିର ରହି, ସେ ସୁଖି ନିଜକୁ ନିଜେ ରହିଲେ, “ନା, ଏ ଜାବନରେ ନ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଛୁ ? ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ସାରଜଗଡ଼ ଆସି ନ ଥିଲି, ସେତେବେଳେ ଏ ଆରଜଗଡ଼ ଏହିପରି ଥିଲି । ସମୟ ପୁଅସା ବର୍ଣ୍ଣମାନ ପରି ରହିଥିଲା । ମୋର କର୍ତ୍ତ୍ତିବ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ; ଉଗବାନକୁ ଆଗରେ ବଶି, ସତ୍ୟ ପଥରେ ବୁଲିବା କରିବାର । ଅନ୍ତରୁ ଦାସ କିଏ, ମୁଁ ଜାଣେନା । କିନ୍ତୁ ସେ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ, ସେଥିରେ କିନ୍ତୁ ସଦେହ ନାହିଁ । ସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହୋଇ ଦିନ୍ତ ବେଳ କରିବ, କଥିଅନାନାରେ ସଢ଼ିବ; ଆଜି ମୁଁ ଦୋଷୀ ହୋଇ ବଜାଧର୍ବଳ ଆସିଲାରେ ବହିବ, ସୁଖ ସେଇ କରିବ, ଲେକଙ୍କର ସ୍ଥେତ୍ର ସଞ୍ଚାନ ପାଇବ ।” କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ ସେ ଆସି ଆଗରେ ସୁନ୍ଦରମୁହଁ ମହିନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ତତ୍ତ୍ଵ ଦେଖିଲେ । ମହିନ୍ଦ୍ର ମହିନ୍ଦ୍ରଙ୍କାଙ୍କିତ । ତଥାପି ତାଙ୍କ ଜାବକୁ ମୁହିଁ ଯେପରି ଦେବାନଙ୍କ ସନ୍ଧାନରେ ଆସି ଠିଆ ହୋଇଗଲା ଏବଂ କହିଲା, “ତୁମେ ଜଣେ ସାଧୁ ସୁରୂପ ହେଇପିବ ।” ସାଧୁ ସୁରୂପ ହେବାକୁ ହେଲେ, ନିଜର କର୍ତ୍ତ୍ତିବ୍ୟ କରିବା କରିବାର ଏବଂ ଅନ୍ତରୁ ଦ୍ୟାସକୁ ନିଷ୍ଠୁତି ଲେଲା ନିଜେ ତା ସ୍ଥାନରେ ରହିବା ହେଉଛି କର୍ତ୍ତ୍ତିବ୍ୟ ।

ଦେବାନ କିନ୍ତୁ ସମୟ ଏହିପରି ଏହି କେଣ୍ଟ ସବ, ଏବୁ ସୁଆଶରେ ବସି ବାହାରିବା ପୁଷ୍ଟରୁ, କେତେବୁଡ଼ିଏ ଦଳିଲ ଦ୍ୱାରା ନିଆଁରେ ପଥାଇ ଯୋଡ଼ିଦେଲେ । ସେଥିରେ ମୁହିଁକ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଦୂର ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ସାରଜଗଡ଼ ସହିତ ବରଜନିମାନ ସେ ଏହିପରି ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ହୃଦ୍ୟାବାକୁ ଲାଗିଲେ; କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ବରଜନ ହୃଦ୍ୟାବାହି । ସେ ବାହ୍ୟ, ଯାହାର କଳକର କାରଣ ବୋଲି ସେ ନିଜକୁ ମନେ କରୁଥିଲେ । କହିଲେ, “ମୁଁ ଆସ ପ୍ରକାଶ କରି ନିଷ୍ଠୟ ମୋ ନିଜ ଆସ୍ତାର ଉପବାର କରିବ । ତେବେ, ସେ ଶାଖା କରିବ କଣ ? ସେ ତ ମୋ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ରହିବ; କଳଙ୍କସମ୍ମୁଦ୍ରୁ ରଠି ଆସି ଧର୍ମ ଓ ସତ୍ୟପଥରେ ପାଦ ପକେଇବ । ସେ କଣ ପୁଣି ସେଇ କଳଙ୍କ-ସାଗରରେ ଯାଇ ବୁଡ଼ିବ ? ମୋ ବୁଲିପିବାର ଦଳ ତାହାହିଁ ତ ହବ । ଦେବଳ ସେତିକ ନୁହେ; ଏ ଜାବନାନା ମାଟିରେ ମିଶିପିବ, ଏ ଲୋକେ ଇତ୍ତପ୍ରତଃ ହୋଇ ଯିବେ, ଏ ସମୁଦ୍ରିଶାଳୀ ଜଗର ଧୂମ୍ର ପାଇବ । ନା, ମୁଁ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଖ ହେବ ରହିବ, ସେ କୁଣ୍ଡିତ ପାଶୁ ନାଏକ ଡେବ ନାହିଁ । ପାଶୁ ନାଏକ ସେ ଅନ୍ତରୁ ଦାସ । ମୁଁ ଆଠବର୍ଷ ହେଲୁ ପାଶୁ ନାଏକ ଘଟ ପ୍ରାତିଶିବ ।”

ଏପରି ଅନେକ କଥା ଜୁବି, ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ଗୋଟିଏ କୁହାରାଠି ବାହାର କଲେ । ତାଙ୍କ ଶୋଇବା ଘରେ, ଗୋଟାଏ କଣରେ, ଅଛି ସ୍ମୃତିଶାଳରେ, ଗୋଟିଏ ପ୍ରେସିଆ ସିନ୍ କି ଥିଲା । ସେ କାହା ଦିନାଭାବରେ । ତା ମଧ୍ୟରୁ କେତେଣ୍ଠି ହୁଣା କନା ଓ ଖଣ୍ଡି ଏ ପ୍ରେସିଆ କାଠ ପଢା ବାହାରିଲା । ସେ ପଢାରେ କେତେବୁନ୍ଦିଏ ଅଷ୍ଟର ଲେଖା ଥିଲା । ସେହି ସବୁ ସମ୍ମର୍ମି ଦେନ, ସନ ୧୯୪୮ ମ୍ୟାଲରେ ‘ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ’ ନାମ ପ୍ରଦରଶ କରି, ଦେବାନ ପ୍ରଥମେ ସାରଜଗଡ଼ରେ ପ୍ରଦେଶ କରିଥିଲେ । ସେ ଘଟଣାର କେତେକ ସମୟ ପୂର୍ବେ ଅବିକଳ ସେହି ସବୁ ସମ୍ମର୍ମି ଧର, ପାଶୁ ନାଏକ ସୁନ୍ଦରପୂର ଗ୍ରାମର ଏମୁଣ୍ଡରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡ ହୁଲି ହୁଲି, କୌଣସିଠାରେ ସ୍ଥାନ ନ ପାଇ, ଶେଷରେ ମହନ୍ତ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସଙ୍କ ମଠରେ ଯାଇ ଆଶ୍ରମ ନେଇଥିଲା । ଦେବାନ ସେବୁନ୍ଦିକ କେଇ ନିଆଁ ରେ ପକାଇ ଦେଇ କହିଲେ, “ପାଶୁ ନାଏକର ସର୍ବ ଏବେ ଉତ୍ସୁ ହୋଇଗଲା । ଆଉ କାହାର ମୂରା ଅଛି ଯେ ସାର ସାରଜଗଡ଼ରୁ ପାଶୁ ନାଏକକୁ ବାହାର କରିବ ?” ତା ପରେ ସେ ବୁଝି ଦେଖିଲେ ଯେ ବୁପା ବୁଖାଟି ଥୁଆ ହୋଇଛି । କହିଲେ, “ନା, ଏ ବି ବିବା ଦରକାର ।” ତତ୍ତ୍ଵ ସେ ବୁଖାଟି ସେହି ନିଆଁ ରେ ପକାଇଦେଲେ । ବୁଖା ଆଦାଜରେ ପୋଡ଼ା କନା ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟାଏ ଦୋଣି ଚକ୍ ଚକ୍ ହୋଇ ଖେପିପଡ଼ିଲା । ଦେଖି, ଦେବାନ କହିଲେ, “ଆ, ଏକ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ଯାଉ, ଏ ପାପର ତତ୍ତ୍ଵଟା ବି ଜଳିଯାଉ ।” କିନ୍ତୁ ସବେ ସବେ ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା, କିଏ ଯେପରି ତାକୁଛି, “ପାଶୁ ନାଏକ, ପାଶୁ ନାଏକ ।” ସେ ଚମକିପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ରେମମାନ ଟାଙ୍କୁରିବଠିଲା, ତାଙ୍କୁରୁ ଡଳିପା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥରିବାରେ ଲାଗିଲା । ଦେହରୁ ଧାଳ ଗମ୍ବମ୍ ବୋହୁଗଲା । ସେ କିଛି ବୁଝି ନ ପାର ପବ୍ଲିକେ, “କି ଏ ତାକୁଚ ?”

ସାର କୋଠାଏ ମଧ୍ୟରେ ଏଣେ ତେଣେ ବୁଝି ସେ କାହାରିଲୁ ଦେଖିଲେ କାହିଁ । ତତ୍ତ୍ଵ ସେ ଠୋ ଠୋ ହସି କହିଲେ, “ମୁଁ କି ମୁଖ୍ୟ, କି ଭାବୁ ! କିନ୍ତୁ ପର ମୁହଁ ଭିରେ ପୁଣି କହିଲେ, ‘ନା, ଏ କିଏ ଜ ଭାକିଲା ହିଁ, ପାଶୁ ନାଏକ ଏଇ ଘରେ ଅଛି । ଆସ ଆସ । ନା, ଅସନାହିଁ ।’ ସେ ନିଜେ ଦିବ । ଯାଉଛି, ଏଇ ଗଲା ।” ସେଇକବେଳକୁ ଦାଶ୍ରମୁ ଶୁଣାଗଲା, “ହୁଲୁର, ସବାର ଆସି ହାଜର ଅଛି ।” ସେହି ସବାରରେ ଦେବାନ, ରାତରେ ଶଶ୍ଵର ଘରକୁ ସାଇଥବା ବୋହୁ ପର, ଆଗରେ ଦିହିତ ଆଲୁଅ ଜାଳ ଯାଉଛନ୍ତି ।

ଅନେକ ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଦୁଇଟା ବିପତ୍ରକଳକଣ୍ଠିଷ୍ଠ କାର୍ଯ୍ୟରୁ କେବିଟା କରିବ ଠିକ୍ କରିପାରେନାହିଁ, ଅନନ୍ତ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ପ୍ରକୃତ ଆସି ଦାସନ୍ତୁଦାସ ପରି ତା ପଥର ସହାୟକ ହୁଏ । ଦେବାନ କେଉଁଠାକୁ ଯିବେ, ସବାରି

ବୋହବା ଗନ୍ଧକଳ୍ପ କହି ନ ଥିଲେ । ଦିତ୍ତତ୍ତ୍ଵ ଧରିବା ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ନିଶ୍ଚ ତାଙ୍କଠାରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥାନର ନାମ ଅବଶ୍ୟ ଶୁଣିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଠିକ୍‌ରୂପେ ଧରିବାର ନ ଥିଲା । ପରିବିବାକୁ ତାହାର ସାହସ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଯାହାହେଉ ବାତ ପ୍ରାସ୍ତ ଦୂର ପହର ପରେ ସେ ହଠାତ୍ ପାଞ୍ଚ କରି ଉଠିଲା, “ନଁ ଏ ବାଟ ନୁହେଁ ।” ଅନ୍ତରୀମ ଦିତ୍ତତ୍ଵ ମଶାଲ ବୋହବା ଲୋକେ ଦୂମ୍ କରି ରହିଗଲେ । ଗନ୍ଧକଳ୍ପମାନେ ଅନେକ ସମସ୍ତରୁ ବିଶାମ ଲୋଜ ପାଇ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପାଦ ସେବି, ପାଞ୍ଚ ମୁଦି ଠିଆହେଲେ ।

ମଞ୍ଜେଶ୍ୱର ଷ୍ଟେସନ ପାଶରୁ ରେଲିବାଟ ଛାଡ଼ା କଟକ ଦିବାକୁ ବର୍ତ୍ତିମାନ ଯେପରି ପୁରୁଷା ଚଲକ ରାତ୍ରା ଅଛି, ଶହେ ଖଣ୍ଡ ବର୍ଷ ତୁମେ ସେପରି ନ ଥିଲା । ସେ ଅଞ୍ଚଳସାରା ଶ୍ରାବଣ ଜଗଳରେ ପୁରୁ ରହିଥିଲା । ବାଘ ଭଲ୍ ଛାଡ଼ା, ବନ୍ ହାତା ସେଠାରେ ପ୍ରତିରୁ ରହିଥିଲେ । ଦେବାନଙ୍କ ସବାରର ପଥପ୍ରକର୍ଣ୍ଣକ ସେହି ଜଗଳ ମଧ୍ୟରେ ବାଟ ଭୁଲି ଅଣବାଟରେ ଆସୁଥିବା କଥା ହଠାତ୍ ଜାଣିପାଇଲା । ସେ ଜଗଳବାଟେ ଦିନ ବେଳେ କେହି ଏକା ଦିବା ଆସିବା କରନ୍ତୁ କାହିଁ । ସତ୍ୟ ହେଲେ ବାଟ ଏକାବେଳିକେ ପଡ଼ିଯାଏ । କେବଳ ଦେବାନଙ୍କ ସବାର ବୋଲି, ଗନ୍ଧକଳ୍ପମାନେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରି, ସେ ଦିନ ଘୋର ଅନାର ବାତରେ ସେ ବାଟେ ଦିବାକୁ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ମନେ କରିଥିଲେ ସେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରହରରେ ଜଗଳ ପାର ହୋଇ ମୁଣ୍ଡମୁଣ୍ଡାଣରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଯିବେ; କିନ୍ତୁ ଅଧିରାତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଗଳ ଭିତରୁ ବାହାରି ନ ପାଇବାରୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଦକ୍ଷା ପଣ୍ଡିଯାଇଥିଲା । ଏବେ ସେତେବେଳେ ଜାଣିଲେ ସେ ବାଟରୁ ଆସି ଅଣବାଟରେ ବୁଲୁଛନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ଏକଷ୍ଟରରେ କହିଲେ, “ମା କଟକଚଣ୍ଟି, ତୁ ଉଦୟବା । ମଣିମାତ୍ର ଶୁଭରେ ଲେଇ ପହଞ୍ଚାଇଦେଲେ, କାଲ ମୁଣ୍ଡ ବୋଢା ପାଇରୁ ।” ସବାର ଭିତରେ ବସି ଦେବାନ ନିଜେ ମନକୁ ମନ କହିବାକୁ ଲୁପିଲେ, “ଏ ବୋଧକ୍ଷେତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରର ଏକ ପ୍ରେରଣା । ସେ ହୃଦ ତ ଜାହା କରୁଛନ୍ତି ସେ ସେ ଅନ୍ତରୁ ଦାସତ୍ତ୍ଵ ପାଶୁ ନାଏକ ହୋଇ ରହୁ । ଉଗବାନଙ୍କର ‘ବାଞ୍ଛାନିଧି’ ନାମ ଯଥାର୍ଥ ପରା ।”

ଗନ୍ଧକଳ୍ପମାନେ କାନ୍ଧରୁ ସବାର ଓହାଳ ବସିଛନ୍ତି । ଦିତ୍ତତ୍ଵ ମଶାଲଦାର-ମାନେ ଏଣେ ତେଣେ ବାଟ ଖୋଜିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ହଠାତ୍ ଦୂରରୁ ଲୋକେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଆସିବା ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ସେଦିନ ବାରଜରେ ଜଣେ ମହାଜନ ଦେହ ତିଣେଟ ଶରୀପ ହୋଇଥିବାରୁ ଲୋକେ ବୈଦ୍ୟ ତାଙ୍କ ଯାଇଥିଲେ । ସେମାନେ ରେତେକୁ ସାଜରେ ଧରି ବାତ ପେରୁଥିଲେ । ନିକଟରୁ

ଆହି ଦେବାନଙ୍କ ସବାର, ଦିତ୍ତତ୍ତ୍ଵ ମଣାର, ଆଳୁଅ ଦେଖି ପରୁରିଲେ, “କୁଆଡ଼େ ହିବ ?” ଗରୁମାନେ କିନ୍ତୁ ନ ବହି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । ଦେବାନଙ୍କ ଶୁଣି ପଡ଼ିଲା ରିଟିଲ । ସେ ଅନେକ ସମୟ ପରେ ବୁକକଣ୍ଠ କିଟାଇ ସବାର ଉଚ୍ଚରୁ କହିଲେ, “କଟକ । ଏଇ ବାଟ ତ ?”

“ନା, ଏହା ଚନନା ବାଟ । ଏଠୁ ପ୍ରାୟ ଦୂର କୋଣ ପଡ଼ିବୁ ବିବାରୁ ହବ । ସେଠୁ ବାଁ ହାତ ଆଡ଼ିବୁ ଗୋଟାଏ ବାଟ ପଡ଼ିବ । ସେଇ ବାଟେ ଗଲେ, ସିଧା ମୃଣମୁହାଶରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବ । ହେଲେ, ଏ ଗରିରେ କାହିଁକି ବାହାରିବ ? କାଲି ସତ ଏଠି ହାତା ତିକଟା ଲୋକ ମାତ୍ରଦେଇଚନ୍ତି । ବାସ ମଧ୍ୟ ଗୋଟାକୁ ଡାଇଛି” କହି ସେ ଲୋକମାନେ ଉଚିତର ହୋଇ, ବରା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଏକପଥ ବାଟରେ ମୁହଁଜୀକ ଉଚିତରେ କେଉଁଆଡ଼େ ଅଢ଼ୁଣ୍ଡା ହୋଇଗଲେ ।

ବହି ପାହୁ ସେଇ ହେବା ବେଳକୁ ମଧ୍ୟ ଗରୁମାନେ ‘ହୁଁ ମରେ ଭଲବେ’, କିନ୍ତୁ ସେ କଳିଲ ମଧ୍ୟରେ ଘୁଲିଛନ୍ତି । ଦେବାନ ସବାର ଉଚିତରୁ କହୁଛନ୍ତି, “ବେଗେ ବୁଲ” । କିନ୍ତୁ ହଠାତ୍ ସବାର କାଠି ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲ । ସବାରଟା ଦୁମ୍କଳି ତଳେ ପଢ଼ିଗଲ । ଦେବାନକୁ ଟିକିଏ ନିଦ ଆସିଯାଇଥିଲ । ସେ ଚମକିପଡ଼ି ରିଠି ମନକୁ ମନ କହିଲେ, “ଦେଖୁଛି ସିଧାଜାର ଇଚ୍ଛା ଯେ ପାଶୁ ନାଏକ ଦେବାନ ହେଲ କହୁବ, ଆହ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନନ୍ତ୍ର ଦାସ ପାଶୁ ନାଏକ ହବ । ନା, ନା, ତା ହବ ନାହିଁ । ହେଲେ ରୂପାୟ କଣ ? ମୁଁ ଠିକ୍ ସମୟକୁ ଯାଇ କିପରି ପହଞ୍ଚିବ ? ଚଣ୍ଡାଲେ ଜ ହେଲ ପହଞ୍ଚିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେବେ । କିନ୍ତୁ ଏ କଣ ଉଚିତବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ ?” ମନେ ମନେ ଏହିପରି ଭବି, ଦେବାନ ପରୁରିଲେ, “କଣ କାଠିଟା ଯୋଡ଼ି ହୁବନାହିଁ ?”

“ନା ହୁକୁର ।”

ଖଣ୍ଡେ ତୁରରେ ଗୋଟାଏ ଲୋକ ଯୋଡ଼ାରେ ବସି ଆସିବାର ତେଣାଗଲ । ସେ କିକଟକୁ ଆସିବାରେ ଦେବାନ ପରୁରିଲେ, “ଭଲ କୁଆଡ଼େ ହିବ ?” ସେ କିନ୍ତିର ଦେଲୁ, “ମୋ ବାପା ମରିଯାଇଚନ୍ତି । ଦଶାହୁ କାଲି । ଯୋଡ଼ାଟି କିବୀ କଲେ, କାର୍ଯ୍ୟ ତଳିବ ।”

“କେତେ ଟଙ୍କା ?”

“ମୋ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ତ କରିବାର ଶହେ ଟଙ୍କା । ହେଲେ, ଶହେ ଟଙ୍କା କଣ ଏ ଯୋଡ଼ା ପାଇଁ କିଏ ଦବ ?”

“ନ ଦବ କାହିଁକି ?” କହି, ଦେବାନ ଶହେ ଟଙ୍କା ଗଣିଦେଇ, ସବାର ଦିତ୍ତତ୍ତ୍ଵ ମଣାରବାଲଙ୍କୁ ପ୍ରାତି, ଯୋଡ଼ାରେ ବସି ପ୍ରାତି ପିଟିଦେଲେ । ଗଲିବେଳେ

ଘୋଡ଼ା ବିକୀ କରିବା ଲେବକୁ ପରୁରିଲେ, “ମୁଣ୍ଡମୁହାଣ କେତେ ଦୂର ?” ସେ କହିଲ, “ତନ ବୋଶ ।”

ଦେବାନ୍ ମୁଣ୍ଡମୁହାଣରେ ପହଞ୍ଚିଲବେଳକୁ ବେଳ ପ୍ରାୟ ପାଖ ଏହି । ଆଜିକାଳ ନରକ ଆନିକଟ ଯୋଗେ ବର୍ଷାକାଳ ଛୁଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତରେ କାଠଗେଡ଼ି ପ୍ରାୟ ଶୁଣିଲ ପଢ଼ିଥାଏ । ମାତ୍ର ସେ ସମସ୍ତରେ ବୈଶାଖ ମାସରେ ସୁକା ମୁଣ୍ଡ ମୁହାଣଠାରୁ କଟକ ପଥରବଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷବୁଡ଼ା ପାଣି ଲୁଣି ରହୁଥିଲ । ଦେବାନ୍ ସେ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ି ଯାଇ କଟକରେ ଶୀତ୍ର ପହଞ୍ଚିଦିବେ କୋଲି ବୁଦ୍ଧିଲେ, ତାହା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିଲ । ଯାଠନାଆ କଲିରେ ନ ଥିଲ; ସକାଳୁ କଟକ ଯାଇ, କଟକପଟ୍ଟ ଫେରୁଥିଲ । ଅପେକ୍ଷା କଲେ ବିଲମ୍ବ ହେବ ଭାବ, ଦେବାନ ଅନ୍ୟ ନୌକ ଟେଣେକିଲେ । ନୌକ ମିଳିଲନାହିଁ । ଶେଷରେ ଜଣେ ଲୋକ ଘୋଡ଼ାଏ ଉଙ୍ଗା ସାବୁଆ ଉଙ୍ଗା ଥାଣି, ଦେବାନଙ୍କ ଗରକ ଗୁହଁ, ଦର ବଢ଼ାଇ, କହିଲ, “ଦଶଟଙ୍କା ଦେଲେ, ପାର କରିଦେବ ।” ଦେବାନ ତା ହାତକୁ ଦଶ ଟଙ୍କା ପକାଇଦେଇ, ଘୋଡ଼ା ଛୁଟି ଉଙ୍ଗାରେ ବସିଲେ । ଉଙ୍ଗା ସାର୍କ ସାର୍କ ବୁଲିଲ । ଦେବାନ ଆଶାକଲେ ଯେ ସେ ଠିକ୍ ସମସ୍ତରେ ଯାଇ କରେଇରେ ପହଞ୍ଚିବେ । ମାତ୍ର ଉଙ୍ଗାଟି ହଠାତ୍ ଲେଉଛି ବୁଢ଼ିଗଲ । ଦେବାନ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୋଇ ଦିଲେ, ସହାରରେ ଘଟଣାତରି ତାର ଉଛ୍ଵା ନିକଟରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆର୍ ତାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାରେ ଲାଗେ । ଦେବାନ ପହଞ୍ଚିର ପହଞ୍ଚିର ଅନ୍ଧଗଲ ବେଳକୁ ଘୋଡ଼ାଏ କାଠଗୁଡ଼ ଭସିଆସି ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେ ତାକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ବୁଲିବାରେ ଲାଗିଲେ ବାଟରେ କଟକ ଆଡ଼ୁ ଫେରି ଘାଟ ନାଆ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ନାଆର ଲୋକେ କହିଲେ, “ଆରେ ଚଣ୍ଡାଳ, କାଠଗୁଡ଼ଟା ଧରି ଏପରି ଯାଆନା; କିମ୍ବାର ଖାଇଦିବେ ।” ଶୁଣି, ଦେବାନ ମନକୁ ମନ କହିଲେ, “ନା, ପାଣ ନାଏକ କିମ୍ବାର ପେଟରେ ପଡ଼ିବାର କିନ୍ତୁ ନୁହେ ।” କିନ୍ତୁ ନାଆ ଆସି ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ତହିଁରେ ବସିପଡ଼ିଲେ । ନାଉରିକ ପରୁରିଲେ, “କେତେ ଟଙ୍କା ପାଇଲେ, ତୁ ଏହଠାରୁ କଟକଆକୁ ଫେରେଇନକୁ ?” ଯାହିମାନେ ଏକସରରେ କହିଲେ, “ନା, ଆମକୁ ଆଗ ପାରିବର ଦେ” କିନ୍ତୁ ଦେବାନ ହାତ ଯୋଡ଼ି ସେମାନକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ, “ମୋର କରେଇରେ ଭାବ ଲାଗେଇ କାମ ଅଛି । ମୋତେ ଟିକିଏ ଆଗ ପହଞ୍ଚିଲ ଦେବା ଦରକାର ।” ନାଉର ପନ୍ଥର ଟଙ୍କା ନେଇ ନାଆ ଫେରିଲାମ । ମାତ୍ର ନାଆ ସେ କରେଇ ଘାଟରୁ ଛୁଟିଥିଲ, ଲାଗିଲ ବେଳକୁ, କୋଣେ ଦୂରେ ଯାଇ ଖାନନଗର ପାଶେ ଲାଗିଲ । ଦେବାନ୍ ଓହାଇ ପଡ଼ି ଧାର୍ଦ୍ଦିବାରେ ଲାଗିଲେ । ବାଟରେ ନୁଆ

ଲୁଗା କଣି, ଓଡା ଲୁଗା ବଦଳାଇ, କଚେରି ଆଜକୁ ଧାଇଁଲେ । ବସ୍ତାରେ ନିଃକୁ ପରୁରିଲେ, “କଚେରି କଣ ଭାଜିଲଣି ?”

“ନା, ଆଜି ଶୋଠାଏ ବଡ଼ ମନଦମା ପଡ଼ିଛି । ସେଇ ତ ବୁଲିଛି ସମ୍ମାନ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ତେବେ ସରସିବ ହୁଏ ତ ଏଷଣି । ତୁମେ ତଥି ସେଇ ମନଦମାକୁ ଯାଉଥାଏ, ତେବେ ଧାଏଁ ।”

—୧୧—

ଆସୁ ପ୍ରକାଶ

ଦେବାନ ଆହୁରି ବେଗରେ ଧାଇଁ, ଧର୍ମ ସର୍ବ ହୋଇ କଚେରି ଦ୍ଵାରରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପହଞ୍ଚ ଦେଖିଲେ, କଚେରି ଘର ଉତ୍ତର ଲୋକାରଣ୍ୟ; ପାଦ ପକାଇବାକୁ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ସେ ପଣିବାକୁ କେଷ୍ଟା କଲାରୁ ଜୟାଆଳ ତାଙ୍କୁ ଧକା ମାରି ଫେଲିଦେଇ କହିଲ, “କଣ ମଣିଷ, ନା ଗୋରୁ ? ସୋରଷ ପକାଇବାକୁ କାଗା ଥିଲୁ ଯେ ପଣ୍ଡତ ?” ଜଣେ ମୁକ୍ତାର ଚପକନ ପିନ୍ଧି, ମୁଣ୍ଡରେ ପରାଢ଼ ବାନ୍ଧ ଯାଉଥିଲେ । ପୁଣି ଜୟାଆଳକୁ କହିଲେ, “କି ରେ ତେବେ କଣ ମଣିଷ ଦିଶନାହିଁ ? ଜାଣି ଜାଣି ଭଦ୍ରଲେଖକଟାକୁ ଧକ୍କା ଦେବତ ?” ସେ ତା ପରେ ଦେବାନ୍ତକୁ ପରୁରିଲେ, “ଆପଣ କଣ ଗୁଡ଼ ଚନ୍ଦ୍ର ?”

“ମୁଁ ଏ ବିଶ୍ୱର ଶୁଣିବାକୁ ଘର ଉତ୍ତରକୁ ପିବାକୁ କହା କରେ ।”

“ସବୁ ଆହି ତ ପୁଣ୍ୟ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ହାକିମଙ୍କ ପଛପଟେ ଅଳପ ଟିକିଏ ଗାଗା ଥିଲୁ । ଆପଣ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଟିକିଏ ଲେଖିପଠାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଆଶା କମ୍ । ଖୁବ୍ ବଡ଼ବଡ଼ାଙ୍କ ଛୁଡ଼ା ସେଠି କାହାକୁ ଆସନ ମିଳେ ନାହିଁ । ତେବେ କେଷ୍ଟା କରି ଦେଖନ୍ତି । କାଳେ ବାଜିଯିବ ।”

ମୁକ୍ତାରଙ୍କ ପରମର୍ଶ ଶୁଣି, ଦେବାନ ‘ସାରଙ୍ଗରତ୍ନ ଦେବାନ ଧନ୍ତ୍ସୁ ସ୍ଵର୍ଗ’ ଲେଖି, ହାକିମଙ୍କ ନିକଟକୁ ଜଣେ ସିପାହୀ ହାତରେ ଲେଖା ପଠାଇଲେ । ତାଙ୍କ ନାମ ତ ବୌଣସିଠାରେ ଅଛୁପା ନ ଥିଲ । ହାକିମ ଲେଖା ପାଇଲାପଣ୍ଡି, ନିଜ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ଠିକ୍ କରି ରଖି, ସିପାହୀକ କହିଲେ, “ମୋର ସଲମ ଦେଇ ତାକିଆଣ ।” ସିପାହୀ ଯାଇ ଦେଖିଲ, ଦେବାନ ଯେଉଁଠାରେ ଛୁଡ଼ା

ହୋଇଥିଲେ, ସେହିତାରେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭବରେ କଣ୍ଠୀୟମାନ ହୋଇ ବହିବୁଛି । ସେ ମନରେ କଣ୍ଠ ଭ୍ରାନ୍ତିଥିଲେ, ବୁଝିବା ଅସମ୍ଭବ । ସିପାଖ ଆସି ସଲାମ କରି କହିଲୁ, ହଜୁର, ବଜେ କରନ୍ତୁ ।” ସେ ପ୍ରଥମେ ଆସି ପଢ଼ିଥିଲେବେଳେ ଯେଉଁ କବୁଆଳ ତାଙ୍କୁ ଧକ୍କା ମାରିଥିଲା, ସେ ମଧ୍ୟ ପାଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଣ୍ଡ ନୂଆର୍ ସଲମକଲା । ଦେବାନ ବାବିଲେ, “ଏ ତ ପାଶୁ ନାଏକ ଜାବରେ ଶେଷ ସଲମ ପାଇବା” ଭାବି, ସିପାଖ ପଢ଼େ ପଢ଼େ ହାକିମଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଗଲେ ।

ଦେବାନ ହାକିମଙ୍କ ପଢ଼ୁ ପାଖ ଦ୍ଵାରବାଟେ ଯାଇ ଉଚିଲୟରେ ପାଦ ପକାନ୍ତେ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କ ଅନାଇଲେ । ନିକେ ହାକିମ ଦେଖି ଅନୁମାନଦ୍ୱାରା ବୁଝିପାରିଲେ ଯେ ସେ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ । ତହୁଁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଟିକିଏ ହସି ମୁଣ୍ଡ ନୂଆର୍, ଅଭବାଦନ କରି ବସିବାକୁ ଠାରିଦେଲେ । ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ବସିଲେ ।

ଉଚିଲୟ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ କାଠର ବାଢ଼ା ଉଚିରେ ନିଶ୍ଚେ ଲୋକ ବିନ୍ଦୁ-ମୁଖରେ, ନିଶାଶ ନେଥରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । କର୍ଣ୍ଣକମାନେ ସମୟେ ତାହାର ଆଡ଼କୁ ବୁଝିଥିଲେ । ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ମଧ୍ୟ ତା ଉପରେ ଦୁଷ୍ଟି ନ ପକାଇ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ତାଙ୍କୁ ବୁଝି ମନକୁ ମନ କହିଲେ, “ମୋତେ ସେଇବାକୁ ବିବାକୁ ହେବ ।” ତା ପରେ ସେ ପୁଣି ଟିକିଏ କଣ ବୁଦିଲେ ଏବଂ ଆଜି ଥରେ ମନକୁ ମନ କହିଲେ, “ଆହୁର କିନ୍ତୁ ହେଲନାହିଁ ; ବତ୍ରୀମାନ ମଧ୍ୟ ସମୟ ଅଛି । ମୁଁ ସେଇ ପୁରୁଷା ପାଶୁ ନାଏକ ହେବ, ନା ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ହେବ ଏଇ ଉଚି ପଦରେ ରହିବ ? ନିଷ୍ଠାତି କରିବାକୁ ଆଜି ବିଲମ୍ବ ନାହିଁ ।”

ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ଉଚିଲୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକେଶ କରିବାବେଳେ ଅନ୍ତରୁ କାଏ ପଥର ମୁକ୍ତାର ବକ୍ତ୍ବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅନ୍ତରୁ ତାଏ ସେତେବେଳେ ମୁଣ୍ଡିବୁ କଳକୁ ପୋଡ଼ି ବିଷତ୍ରୁରବରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ମୁକ୍ତାର କହିଲେ, “ହଜୁର, ଦେଖନ୍ତୁ । ଏ ଲୋକ ଯେ ନଢିଆ ବୈର କରିଛି, କୋଟିବାହୁ ତାର କୌଣସି ପ୍ରମାଣ ଦେଇ ପାରିନାହାନ୍ତି । ସେ ଅବଶ୍ୟ ଦାରୀ, ଆଗରୁ ଉଣିଶ କର୍ଷ ଜେଲ ଖଟିଛି । ଏହି ଗୋଟାକ ବିଷୟ କେବଳ ତା ଉପରେ ଯାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ତା ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜେ ଅସୀକାର କରୁଛି । ହଜୁର ତାହା ଅସୀକାର ଏବଂ ଅଭିଶାସ କରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ବାରମ୍ବାର ବୁଝାଇଲା; ମାନିଗଲେ, ଫଳ ଭଲ ହେବ କୋଇ କହିଲି; ମାତ୍ର ସେ ନିଜକ ପାଶୁ ନାଏକ ବୋଲି କହିବାକୁ ଏକାବେଳକେ ନାହାଇ । ବୋଧକୁ ମାନିଦ୍ୱାରା ତାର ଭୟ ହେଉଛି । ମୁଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି, ହଜୁର ତାଙ୍କ ସାମାନ୍ୟ କିମ୍ବା କଣ୍ଠ ଦେଇ ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତୁ ।”

ମୁହଁର କହିଥାରିଲାରୁ ସରକାର ପଞ୍ଚରୁ କୋଟି ବାବୁ ଛଠିଲେ । ତିଥି ଠିଆ ହୁଅନ୍ତେ, ହାକିମଙ୍କ ପାଇଁରେ ଦେବାନଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ତୃଷ୍ଣି ପଡ଼ିଲା । ଦେବାନଙ୍କ ଅନେକ ଘଟଣାରେ ସେ ଆଗରୁ ଜାଣିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ହଠାତ୍ ଦେଖି, ତିକିଏ ତିଷ୍ଣି ତ ହୋଇ ନମସ୍କାର କଲେ । ଦେବାନ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ବୁଝି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ମନର ସେତେବେଳର ସବ ହୁଇବା ଏକାବେଳେକେ ଅସ୍ମୟବ । କୋଟିବାବୁ କିପରି ବା ହୁଏନ୍ତେ ? ସେ ନିଜ କର୍ତ୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅନୁସରଣରେ କହିଲେ, “ପ୍ରତିବାଦୀ ପଞ୍ଚର ମୁହଁର ଯାହା କହିଗଲେ, ସେଥିରୁ ପରିଷାର ଜଣା ପଡ଼ୁଛି ସେ ଏହି ଅନ୍ତର୍ଭୁତ ଦାସ ହିଁ ପାଶୁ ନାଏକ; କିନ୍ତୁ ସେ ପାଶୁ ନାଏକର କିଏ ? ସେ ମନୁଷ୍ୟ ବୂପରେ ଗୋଟାଏ ରାଷ୍ଟ୍ର ମାତ୍ର । ମନୁଷ୍ୟମାଜର ରକ୍ତ ଶୋଷଣ କରିବା ତାର କାମ ।” ଏହିପରି ଅନେକ କଥା କହି, ସେ ପାଶୁ ନାଏକର ଜୀବନ ଆଦ୍ୟପ୍ରାକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଗଲେ । କୋଟିବାବୁ ଅଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ନନ୍ଦର ବାରି ତା ବେଶ୍ ବଢ଼ାଇଥିଲେ । ପାଶୁ ନାଏକର ବିବରଣୀ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ଅଧିବାବୁ ଲାଗିଲେ ।

ତା ପରେ କୋଟିବାବୁ ପୁଣି କହିଲେ, “ତଣ୍ଡାଳ ପାଶୁ ନାଏକ କଣ ଦେବାନ ଏତକ କରନ୍ତୁ ? ମଧ୍ୟ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଟୋକାଠାରୁ ଦୂଇଥାଣା ଡକାଏତି କରି କେଇଯାଇଛୁ । ତା ଗରେ ପୁଣି, ସୁନ୍ଦରସୁର ମଠ ମହନ୍ତ ବିର୍ଭମାନ ମର ସୁର୍ଯ୍ୟରରେ ଅଛନ୍ତି, ଦିନେ ତଣ୍ଡାଳଟାକୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଥିଲେ । ମହନ୍ତ ନିଜାନ୍ତ ଅମାୟ୍ୟକ ଲୋକ; ଅବଶ୍ୟ କହିଲେ ସେ ପାଶୁ ନାଏକ ବୈର କରି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେ ତାଙ୍କ ମଠରୁ ଗୋଟାଏ ଦାପରୁଣା ବୈରେଇ ଆଣିଛି । ତା ପରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ କଥା ଦେଖନ୍ତି, ସର୍ବାର ଜନାନ ମହାପାତ୍ର ସ୍ଥାବୁ ଚଢ଼ିଲେ । ସ୍ଥା ସଙ୍ଗରେ ତିନି କଣ କଥାତି ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାବୁ ଚଢ଼ି ସାକ୍ଷଣ ଦେଲେ । ଏ ପାଶୁ ନାଏକ ନୁହେଁ ବୋଲି ନାଟ୍ରିକଲେ କଣ ହେବ ? ହଜୁର ନ୍ୟାୟ ବିବୁର କରନ୍ତୁ, ଉପସ୍ଥିତ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତୁ ।”

ବିବୁର ପ୍ରାୟ ଗେପ ହୋଇ ଆସିଲ । ହାକିମ ଆସାମୀ ଆଡ଼କୁ ବୁଝି କହିଲେ, “ଦେଖ, ପାଶୁ ନାଏକ, ତୋ ବିବୁକରେ ବହୁତ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଲା । ମୁଁ ଲାଗିଲା କଲେ, ତତେ କଲାପାଣି ପଠାଇପାରେ । ତୁ ଠିକ୍ କରି କହ, ନତିଆ କିପରି ଯୈବି କଲୁ ? ଆଉ ତୁ ପାଶୁ ନାଏକ ବୋଲି କାହିଁକି ସୀକାର କରୁନାହିଁ ?” ଶୁଣି, ଆସାମୀ କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ଦେଲୁ ନାହିଁ । କହୁଁ କୋଟିବାବୁ ତାକୁ ଭସ୍ତିନା କରି କହିଲେ, “ତୁ କେତେ ଜଗପ ଲୋକ, ହାକିମଙ୍କ ଉତ୍ତର ଦେଇନାହିଁ ।”

କୋର୍ଟବାବୁଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଆସାମୀର ବୁଲକଣ୍ଠ ଏକାବେଳେକେ ଉଚ୍ଛିତିଲା; ସେ କହିଲା, “ବୁମେ ବଡ଼ ସପୁତ୍ରାଜନ । ମୁଁ ସେଇ କଥା କହିବାକୁ ଯାଇଥିଲି, ମାତ୍ର ଠିକ୍ କହିପାରୁ ନ ଥିଲି । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଗୈରି କରିଲାହିଁ । ମୁଁ ତ ଦିନକେ ଓଳିଏ ଖାଇବା ଲେକ । ସେତନ ସନ୍ଧାରେ ନନ୍ଦା ବଗିଚ୍ଛବାଟେ ଗଲିବେଳେ ଦେଉଛି ବାଟରେ ତନ୍ମୁରିଟା ନନ୍ଦା ପଡ଼ିଥିଲା । ବାଟରେ ଖାଇବାକୁ କିନ୍ତୁ ନ ଥିବାକୁ ସେ ନନ୍ଦାଙ୍କ କେଇ ଆସିଥିଲା । ସେତେବେଳେ କଣ ଜାଣିଥିଲି, ଏ ଦଶା ସହିବ ? ଏବେ ତିନି ମାସ ହାଜିବରେ ରହିଲଣି । କିଏ କେତେ ଗାଲି ଦେଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପରି ପଣ୍ଡିତ ନୁହେ । ମୁଁ ମୂର୍ଖ, ଦରଦ୍ର ଜଣେ । ମୁଁ ନନ୍ଦାଙ୍କ ଖାଲି ଗୋଟାଇ ନେଇଥିଲା, ଗୈରି କରିଲାହିଁ । ମାତ୍ର ବୁମେମାନେ ତ ଜ୍ଞାନ, ମୋ ବାପ ତ ଯାହା କର ନ ଥିଲା, ବୁମେ କରୁଛି । ମୋତେ ପାଶୁ ନାଏକ ନା ଦେଇଛି । କିଏ ସେ ପାଶୁ ନାଏକ, ଘର କୋଉଠି, ଜାତ କଣ—ମୁଁ ପୁଣି ହେଲ ସେହି ପାଶୁ ନାଏକ ! ହୁ ହୁ ହୁ । ବୁମେ ସବୁ କାହିଁକି ମୋ ସାଗରେ ଏମିତି ଲାଗିଛି, କହିଲ ଦେଖି ।”

କୋର୍ଟବାବୁ ଆସାମୀ କଥା ଶୁଣି ହାକିମଙ୍କୁ କହିଲେ, “ହୁନ୍ତୁ, ଏ କଣ କହିଲା, ଶୁଣିଲେ ତ । ଏବେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଆଉ ଥରେ ଭାକ ପରିବନ୍ତ ଦେଖି । ସର୍ବାର ଜଳାର୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଅବଶ୍ୟ ବୁଲିଯାଇଛନ୍ତି । ତେବେ, ସେ ଯାହା କହିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ତ ଆଉ କାହାର ହଲଗଲ ହେବାର ଦିପାଦ୍ୟ ଲାହିଁ । ସେ କହିଛନ୍ତି ‘ଏ ଲୋକର ନାଁ ଅନନ୍ତ ଦାସ ନୁହେଁ, ପାଶୁ ନାଏକ । ଏ ଜୁଣିଶ ବର୍ଷ କରଦି ଖଟିଛି । ଆଉ ମୁଁ ଜାଣେ, ମଧୁଆ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଟୋକାର ଦୋଷି ଗୈରି କରିବା ଛବା ସୁନ୍ଦରପୁର ମହନ୍ତଙ୍କ ମଠରୁ ମଧ୍ୟ ବୈର କରିଛି । ମୁଁ ବାବୁ ଦେଶ୍ ଚିହ୍ନ ପାରୁଛି ।’ ଏ ତ ଏପରି କହିଛନ୍ତି । ଏବେ ଆଉ ତିନି କଣ ସାର୍ବାଜି ଭାକ ପଚାଯାଇ ।”

ସାର୍ବୀ ତିନି କଣ ଜଣ ହୋଇ ଆସି, ପୁଣ୍ଯରୁ ଯେପରି କହିଥିଲେ, ପୁଣି ସେହି କଥା ଅଛିକଳ କହିଗଲେ । ସେମାନେ କହିଲେ ସେ ତିନି କଣଯାକ ସେହି ପାଶୁ ନାଏକକୁ ଭଲବୁପେ ଚିହ୍ନିଲା, ତା ସଙ୍ଗରେ ରହ କାମ କରିଛନ୍ତି ଏବ ସେ ଯେ ଅନନ୍ତ ଦାସ ନୁହେଁ, ସେ କଥା ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତିହପାରିବେ । ତା ପରେ ହାକିମ ଆସାମୀଙ୍କ ପରିଗଲେ, “ଶୁଣିଲୁ ତ, କୋର ଶୀର୍ଷ କଣ କହିବାର ଅଛି ?” ଆସାମୀ ପୁଅମେ କିନ୍ତୁ ନ କହ ଠୋ ଠୋ ହସିଲ ଏବ ଜ୍ଞାପରେ କହିଲା, “ଧର୍ମବତାର, ଯାହା ବୁଝିଲେ ତୁ ନାଥ ପରମ ଦସ୍ତାକ୍ତ, ବୁଝିବାକୁ ତୁ ଜନ୍ମଆଛି ।” ହାକିମ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ଏବେ ବସୁ ଶାଶ୍ଵତ ।”

ହଠାତ୍ ହାକିମଙ୍କ ନିକଟରେ ଗୋଟାଏ ଶୁଭଜାତ୍ ଗର ହେଲ ଏବ ତିନି ପରି ଶୁଣାଗଲା—“ସାମ୍ରାଜ୍ୟନେ, ଏଆଜେ ବୁଝିଛି ।” ସବୁ ଯେଉଁଠାରୁ ଶୁଣାଗଲା,

ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୁଷ୍ଟି ସେହି ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଣ ହେଲା । ଏପରି କି, ଆସାମୀ ଅନନ୍ତ ଦାସ ମଧ୍ୟ ମୁହଁ ଟେକ ଗୁହ୍ନିଲ । ଦେବାନ ଧନଞ୍ଜୟ ରୁଏକୁ ଯେଉଁମାନେ ଚନ୍ଦ୍ରମାଲେ—
ବିହୁଜ ହୋଇ ଏକ ସୁରରେ କହିଲେ, “କଣ ଦେବାନ ସାହେବ !”

ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପଢେଦ ଭଜିଗଲ । ସେମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ
ପ୍ରକୃତରେ ଦେବାନ ଧନଞ୍ଜୟ ରୁଏ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଶାନ୍ତ ।
ସେ ସେ ଏପରି ପାଠି କରି ଉଦ୍‌ଘର୍ଷର ସୁରରେ କଥା କହିଥିବେ, କାହାର ବିଶ୍ୱାସ
ହେଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକେ ଅବସ୍ଥା ବଦଳିଗଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ରୁଏ ସାକ୍ଷୀମାନଙ୍କ
ପାଶକୁ ବୁଝିଯାଇ ପରୁରିଲେ, “ମୋତେ ଚନ୍ଦ୍ର ପାରୁଚ ?” ସାକ୍ଷୀମାନେ ପ୍ରମୀଳୀଭୂତ
ହୋଇ ଠିଆ ହେଲେ ଏବଂ ମୁଣ୍ଡ ନାହିଁ କହିଲେ ଯେ ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରନ୍ତି
ନାହିଁ । ଚନ୍ଦ୍ର ସେ ହାକିମଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଘୃତ, ହାତଯୋଡ଼ କହିଲେ, “ହକୂର,
ସେ କରେଷ ଆସାମୀକୁ ପ୍ରାଣ, ମୋତେ ବିରାପଦାର କରନ୍ତି । ମୁଁ ପାଶୁ ନାଏକ,
ସେ ନୁହେ !”

ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପାଇଁ ଉଜନସ ପର ନିଶ୍ଚଳ ନିପ୍ରବଧ ହୋଇ ରହିଲ । ଏପରିକ
ଜଣେ କେହି ନିଃଶ୍ଵାସ ପୁକା ମାରି ପାଗଲ ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ପ୍ରବଳ ସତ୍ୟ ସମ୍ମାନରେ
ପରମ୍ପରା ନିକ ନିଜକୁ ପରାହ୍ରତ ମଣି ଦାରୁଭୂତ ହୋଇ ଠିଆହେଲେ । କେତେବେ
ଅମୟ ପରେ ହାକିମ ନାରବତା ଭାଙ୍ଗି କହିଲେ, “ଦେବାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ବିଶ୍ଵିଶାରତ ।
ଶୀଘ୍ର ଚିକିତ୍ସକ ଡାକ ।”

“ମୁଁ ପାଗଲ ନୁହେ । ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି, ଠିକ୍ କଥା । ଆପଣ ଗୋଟାଏ
ମହାପାପ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ; ନିରପରାଧକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ବସିଥିଲେ । ମୁଁ
ବର୍ତ୍ତମାନ ସତ୍ୟ କହୁଛି, ଆପଣଙ୍କ ତ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ଫଶୋଧନ କରୁଛି ଏବଂ ମୋର
କର୍ତ୍ତ୍ବ୍ୟ ପାଲନ କରିବାକୁ ଯାଉଛି; ମୁଁ ପାଶୁ ନାଏକ ! ଉଣିଶ ବର୍ଷକାଳ
କଏବିଶାନାରେ ଥିଲି ମୁଁ । ମୁଁ ମଧ୍ୟାର ଦୋଷି ବୈରି କରିଥିଲ । ମୁଁ ସୁନ୍ଦର-
ପୂର ମହନ୍ତିଙ୍କର ମଂରୁ ବୁଧାର ରୁଖା ବୈରେଇ ଆଣିଥିଲ । ଯେବେ ସନ୍ଦେହ
ହୁଏ, ଯାଇ ସାରଜଗଡ଼ରେ ଦେଖି ଆସିପାରନ୍ତି । ମୁଁ ଦୋଷ ଅପରାଧ ଲୁଗୁର
ନିଜର ଗୌରବ ରଖା କରିବାକୁ ଯାଇ, ସେ ସବୁ ବୈରି ଜିଜିଷ୍ଟ ନିଆଁରେ ପୋଡ଼ି-
ଦବାକୁ ବସିଥିଲ । ମାତ୍ର ପାପୀର ପାପ କି ଯାଏ ? ନିଆଁ ଲିଇଗଲ । ସବୁ ପାର୍ଜିଣ
ଭଜରେ ପଡ଼ିରହିଛି । ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ ପାଗଲ ନୁହେ, ସତ କହୁଛି ! ଏ ସାକ୍ଷୀମାନେ
ମୋତେ ଚନ୍ଦ୍ରପାରୁ କାହାନ୍ତି, କି ଅଣ୍ଣି କଥା ?”

ଦେବାନ ସାରୀମାନଙ୍କ ଅଭିକୁ ମୁଁ ହୁଲଇ କହୁଲେ, “ବୁଝଁ ଦେଖି, ସାରୀମାନଙ୍କ, ଭଲ ବରି । ତିନ୍ଦା, ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରପାରୁ ନାହିଁ ? ଗଣେଶା, ତୁ ବନ୍ଧୁକୁ, ମୁଁ ପାଶୁ ନାଏକ ନୁହେ ? ହାତିଆ, ତୋର ଫେର ସନ୍ଦେହ ହୋଇଛି ? ଏତେ ଦିନ ଏକାଠି ରହିଲେ, ଶାଇଲେ, ବସିଲେ, କାମ କଲେ । କହିଲୁ, ହାତିଆ, ତୋର ମୋର ଦିନେ ଲାଗେଇ କରି ନ ଥିଲେ ? ତୁ ମୋ କାଶକୁ ଗୋଟାଏ ହୁରିରେ ଭୁଷି ଦେଇ ନ ଥିଲୁ ? ମୁଁ ସିନା ପାଶଳ, ସେ ଯା ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟ କଣ ପାଶଳ ? ତୁ କହୁକୁ ଯେ ମୁଁ ପାଶୁ ନାଏକ ନୁହେ । ତିନ୍ଦା, ତୋ ଜୟରେ ମୁଁ ନା ଲେଖିଦେଇ ନ ଥିଲା ? ଗଣେଶା, ମୁଁ ତୋ ବାଁ ଗୋଡ କଣି ଆଜୁଠି କାହିଁ ଖଣ୍ଡିଆ କରି ଦେଇ ନ ଥିଲା ? ସତ କଥା କହ । ହକୁର ଅପଣଙ୍କର ଯେବେ ସନ୍ଦେହ ହୁଏ, ଦେଖନ୍ତୁ ଏ ସବୁ ଚିନ୍ତା ଅଛୁ କି କା । ପ୍ରମାଣ କରନ୍ତୁ, ମୁଁ ପାଶୁ ନାଏକ କି ନୁହେ ।

ସାରୀମାନେ ଜର କାମୁଡ଼ି, ମୁଣ୍ଡପୋଡ଼ି, ନିଜେ ଅପରାଧୀ ପରି ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ । ହାକମ ପରୁରିଲେ, “କଣ କହୁଛି, ଏ କଣ ଠିକ୍ ପାଶୁ ନାଏକ ?” ସେମାନେ ଏକସ୍ଵରରେ ଉଦ୍‌ଦିଃ ଦେଲେ, “ହ, ହଜୁର !” ସ୍ଵାକମ ତିନ୍ଦା ଜନାଗେ, ଗଣେଶାର କଣିଆଜୁଠିରେ ଓ ଦେବାନଙ୍କର କାଶରେ କିବ୍ବେଳୁ ସଙ୍କେତମାନ ପରୀକ୍ଷା କରି ମଧ୍ୟ ଦେଖିଲେ । ଭାଇର ଆଉ ସନ୍ଦେହ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ଅନ୍ତରୁ ଦାସକୁ ଖଲାସ କରି ଦେଲେ ।

ପାଶୁ ନାଏକ କହିଲୁ, “ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସରଚି । ମୋତେ କେହି ଜିରକି-ଦାର କରିନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ଏଠେଇ ଆଉ କାହିଁକି ରହିବ ? ମୁଁ ଯାହାତି । ମୋର ଅନେକ କାମ କାକି ଅଛି, ନା, ଗୋଟାଏ ବଡ଼ କାମ । ସେଠା ମୋତେ ସାରିବାକୁ ହେବ । କୋଟିବାରୁ ଜାଣନ୍ତି; ମୁଁ କେଉଁଠିକୁ ଯିବି । ସେଠୁ ମୋତେ ବାଜ ଆଣି ପାରିବେ ।” କହି ପାଶୁ ନାଏକ ଜନତା ଭେଦ କରି ଗୁଲିଗଲା । ଲୋକେ ପୁଷ୍ପପାଇ ବାଟ ଛୁଡ଼ିଦେଲେ ।

—୧୨—

ନ ହେବା କଥା ହେଲା

ଦେବାନ ସେବନ ସନ୍ଧାରେ ସାରଜପତ ପ୍ରତି ପୁଣି ପୁଲିଯିବା ପରେ ଜାରୁ କେହି ଖୋଜ ପାଇଲେନାହିଁ । ବୁଧା ଭାଙ୍ଗ ଦେଖିଲେ ଅବଶ୍ୟ ଖସି ହୋଇଥାଏଇ, କିନ୍ତୁ ନ ଦେଖି ଆହୁର ଗୁପ୍ତ ହେଲା । ସେ ମନକୁ ମନ ଭବିଲା, “ମୋ ଗଣ୍ଠିଧନକୁ

ଆଣି ଆସିବେ ।” ସେଥରେ ତା ଦୁଃଖରେ ଆନନ୍ଦ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା । ଚକିଷ୍ଟକ ନାହିଁ ଦେଖି ବୁଝି ମାରିଲେ ସେ ସେ ଖୁବ୍ ସୁଖ ଅଛି । ରଧା ଶେଷରୁ ହଠିପାରୁ ନ ଥିଲା । ସେ ଉଠିଲା, କପିଲ, ଦୁଲିଲ, ଆନନ୍ଦରେ ଗୀତ ଗଲାଇ । ପ୍ରଥମ ରହିଲା ସେ ଖୁବ୍ ଆଶା ଓ ଆଞ୍ଜଳିରେ କଟାଇଦେଲା । ମାତ୍ର ଆରଦନ ଦିକଯାକ ରମା ଆସି ନ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ତା ମନର ଉଚ୍ଚବେଗ ବଢ଼ି ବାବୁ ଲାଗିଲା ।

ଦୁଃଖୀ ଦିନ ଅପରାହ୍ନରେ ଚକିଷ୍ଟକ କୌଣସି କାମରେ ଲାଗିଥିଲାବେଳେ, ପଛରେ ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ହଠାତ୍ ବୁଲି ଗୁଡ଼ିଲେ । ସେ ବିଦ୍ୟୁତ ହୋଇ କହିଲେ, “ଦେବାନ ହଜୁର, ଆପଣ ନା କଣ ?”

‘ରଧା କିପରି ଅଛି ?’

“କଲ ଥିଲା ତ ଖୁବ୍ । ଆଜି ଦୂରୀ ଦେଖିବା ଟିକିଏ ବଢ଼ିଛି ।” କହି ସେ ସମ୍ପତ୍ତି ବୃକ୍ଷଗୁଡ଼ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ଅଥବା ଗୋଟାଏ ପୁଣ୍ୟ ପର୍ଵତଦେବାକୁ ତାଙ୍କର ସାହସ ହେଲାନାହିଁ । ଦେବାନ ଆପେ କହିଲେ; “ମୁଁ ତା ହିଅକୁ ଥାଣିବାକୁ ଯାଇଥିଲା କହୁ ଭଲ କରିବାକୁ ।”

“ଏବେ କରସିବ କଣ ? ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖି ତା ହିଅକୁ ଯେବେ ନ ଦେଖେ, ଆପଣ ତାକୁ କଣ କହୁ ସାନ୍ତୁନା ଦେବେ ?”

ଦେବାନ ଟିକିଏ ବର୍ତ୍ତି କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ଦେଖାଯିବ ।” କହୁ ସେ ରଧା ନିକଟକୁ ଯିବାକୁ ପରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରିଲେ । ଅଲୋକରେ ତାଙ୍କ ମୁହଁ ସଂପା ଦେଖାଗଲା । ଚକିଷ୍ଟକ ତମକ ପଡ଼ି ପର୍ବତରେ, “ଆପଣଙ୍କର କଣ ହୋଇଥିଲ କି ? ବାଲବୁଡ଼ାକ ସେ ଏକାବେଳକେ ପାରିଗଲା; ମୁହଁ ମଧ୍ୟ କଳା ପଢ଼ିଯାଇବି ।”

“କାହିଁ, କିଛି ନାହିଁ ତ,” କହୁ, ଦେବାନ ଆଗକୁ ଗୋଡ଼ ପକାଇଲେ । ଚକିଷ୍ଟକ ପର୍ବତରେ “ତା ହିଅ କଣ ନ ଆସିବାର ହେଲା ?”

“ନା ଆସିବ ! ମାତ୍ର ଦୂର ଦିନ ଲାଗିବ ।”

“ତେବେ, ଆପଣ ତା ପାଖକୁ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ କହିବ ଯେ ଆପଣ ତେବେ ନାହାନ୍ତି । ଏ କଥା ଆଉ ମିଛ କଣ ? ଆମେ ବୈଦ୍ୟମାନେ ଶେରୀକୁ ଯାନ୍ତି ନା ଦବାପାଇଁ ଏପରି କରିଥାଉ ।”

“ନା, ମୁଁ ତାକୁ ଦେଖିବାକୁ ପିଛି । ବିଳମ୍ବ ହେଲେ, ତା ସହି ମୋର ହୃଦୟ ଏକାବେଳକେ ଦେଖା ଦେବନାହିଁ ।” କହି, ଦେବାନ ରଧାର ଶେଷ ପାଖରେ ଯାଇ ଠିଆ ହେଲେ । ରଧା ନିଜାନ୍ତ୍ର ଦୂରଳ ହୋଇ ଶେଷରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ଦେବନ କେତେକ ସମୟ ନିଶ୍ଚଳ ଭ୍ରମରେ ଠିଆହେବା ପରେ, ସେ ଆଖି କିଂଠାର ତାକୁ ଦେଖିଲା ଏବଂ ଟିକିଏ ସାମାନ୍ୟ ହୃଦୟ ପରିଚିଲ, “ଆଉ ରମା ?” ପ୍ରଶ୍ନଟା ସେ ଏପରି ସୁରରେ ପରିଚିଲ ସେ ତହିଁ ରୁ ବୋଧହେଲ, ଦେବାନ ରମାକୁ ପକରେ ଆଖି ଫେରିଛନ୍ତି ବୋଲି । ସେ ନିଶ୍ଚିଜରୁପେ ଜାଣିଥିଲା । ଦେବାନ ଅପରାଧୀ ପରି ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଠିଆହେଲେ ମାତ୍ର । ତହିଁ ସେ ପୁଣି କହିଲ, “ତାକୁ ଆଖି ମୋ ପାଶେ ଟିକିଏ ଶୁଆଇ ଦେଲନାହିଁ ।”

ଦେବାନ ଅବଶ୍ୟ ଉପରିପ୍ରତିମା ପରି ଠିଆ ହୋଇ ଦୂର ଗୁରୁ କଥା କଣ କହିଲେ । ମାତ୍ର ତାହା ରଧା ବୃଦ୍ଧିପାରିଲୁ ନାହିଁ, କି ଦେବାନ ମଧ୍ୟ କିନ୍ତେ କହ ସାରିଲୁ ପରେ ମନେ ରଖିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖି ଉକିଶ୍ରେଷ୍ଠ କହିଲେ, “ତୁମେ ଶିଳାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଅଧୀର ହୃଦୟନାହିଁ ରଧା ! ତାକୁ ହଠାତ୍ ଦେଖିଲେ, ତୁମ ଦେହ ଦେଖି ଶରୀର ହେବ ।” ଶୁଣି ରଧାର ଆଖି ଉଦ୍‌ଦୂଳ ହୋଇଅଗଲା; ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଆହ୍ଵାଦର ଆଖା ଜାତ୍ତୁଳମାନ ଦେଖାଗଲା । ସେ ହାତଯୋଡ଼ି କହିଲା, “ନା, ଏଠୁକୁ ଟିକିଏ ଆଖ ।”

“ନା ତୁମ ଦେହ ଆଗ ଉଲ ହେଉ ।”

“ମୋ ଦେହ ତ ଉଲ ହୋଇଗଲଣି । ତାକୁ ଦେଖିଲେ ବସୁବ ।”

“ଏଇ ତ ତୁମର ଦୁଷ୍ଟାମି । ମୁଁ ତୁମକୁ ଟିକୁ କହିଦେଉଛି, ମୁଁ ଯେତେ ବେଳେ ଜାଣିମି ସେ ତୁମ ଦେହ ଉଲ ହୋଇଣି ମୁହଁରେ ବିଳମ୍ବ ନକର, ରମାକୁ ଆଖି ତୁମ ପାଶେ ଛୁଟିଦେବ । ଆଏ ଗୋଲମାଳ କରନାହିଁ । ବଳେ, ଘଲ ଉଲ ହେବନାହିଁ ।”

ଉକିଶ୍ରେଷ୍ଠ କଥା ଶୁଣି, ରଧା ତୁମ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲା; ମାତ୍ର ତାର ସେ ଚେଷ୍ଟା ବିଷଳ ହୋଇଗଲା । ସେ ଦେବାନଙ୍କ ନାନା ପ୍ରକାର ପ୍ରଶ୍ନ ପରିଚିନାରେ ଲାଲିଲା, “ଆପଣ କେତେବେଳେ ଯାଇ ପଢ଼ିଥିଲେ ? ବାଟରେ ତ କିନ୍ତୁ ଅସୁରିଧା ହେଇନାହିଁ ? ଯାନା ସାହୁ କଣ କହିଲା ? ରମାକୁ ଛୁଟିଲାବେଳେ ଆଉ କଣ କହିଥିଲା ? ରମା ମୋର ସେମିତି ମୋଟା ମୋଟି ଅଛୁ ନା ? ବାଟରେ କାନ୍ଦନାହିଁ ? ତାର ମା କଥା ପାଦ୍ଧୋର ଯାଇନାହିଁ ତ ? ଆଜ୍ଞା, ଉଲ ଦଶୁତ କି ନାହିଁ କହନ୍ତୁ ତ ? ତାକୁ ଟିକିଏ ମୋ ପାଶେ ଆଖିମ ନାହିଁ ? ଆପଣ ତ ଦେବାନ, ଏ ପଦ୍ମର ମାରିକ । ଆପଣ ଜାହା କଲେ, କଣ ସେ ଆସିପାରିବ ନାହିଁ ?”

ଦେବାନ ରଧା ତୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ କହିଲେ, “ତୁମେ ତୁମ ହୁଅ । ରମା ଭଲ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ସମୟ ଗଲେ ତାକୁ ଦେଖିବ । ବଜୀମାନ ପାଠି କରନାହିଁ । ପାଠି କଲେ କାଶ ହେବ ।” ସଜକୁ ସତ ହଠାତ୍ ରଧା କାଶି ଉଠିଲା । ବାହାରେ ଅଗଣୀରେ ଲାଗେ ଶ୍ରମିକର ହିଅ ଝୁରୁ ଝୁରୁ ହୋଇ ସିବା ଆସିବା କରୁଥିଲା । ସେ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ରଧା ଶୁଣି ହୋଇ କହିଲା, “ମୋ ରମା ତେବେ ନିଷ୍ଠାୟ ଆସିଛି । ଏଥର ମୋ ଦେବୁ ଭଲ ହୋଇପିବ, ମୁଁ ତାକୁ ଧର ଆନନ୍ଦରେ ଧର କରବି ।”

ରଧା ଆଉ କଣ କହିଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ହଠାତ୍ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ତା ମୁହଁ କଳା ପଢ଼ିଗଲା । ସେ ଦ୍ୱାର ଆଡ଼କୁ ଏକତୃଷ୍ଣରେ ନିଜାନ୍ତ ଉସ୍ତରେ ମୁହଁ ରହିଲା । ଦେଖି ଦେବାନ ପରୁଶଲେ, “କଣ ହେଉଛି, ରଧା ?” ରଧା ଉଦ୍ଦର ଦେଲାନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଦେବାନଙ୍କୁ ହାତ ଠାର ଦ୍ୱାର ଆଡ଼କୁ ଦେଖାଇଦେଲା । ଦେବାନ ମୁହଁ ତୁଳାଇ ଦେଖିଲେ ସର୍ବାର ଜନାର୍ଦନ ମହାପାପ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଦେବାନ କଟକ ଫୌଲଦାର ଅଦାଳତ ଜନଲୟରେ ପହଞ୍ଚିବା ଦୁଃଖୁ ସର୍ବାର ମହାପାଦେ ପାଷଣ ଦେଇ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ସୁଭର୍ଣ୍ଣ ସେ ବୂଲ ଆସିବା ପରେ ଅଦାଳତରେ ଯେଉଁ ଅଭିନବ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା, ତାର ସନ୍ଧାନ ସେ ପାଇ ନ ଥିଲେ । କୋର୍ଟବାବୁ ଅଦାଳତରେ ବସି ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ ଅନନ୍ତ କାଥ ଜୀବ ହୋଇଗଲା, ସେତେବେଳେ, ସେ ଆଉ ଆସାମୀ ଖୋଜି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ସୁଭର୍ଣ୍ଣ ହାକିମଙ୍କ ଅନୁମତିଦିନମେ ସେ ପ୍ରକୃତ ପାଶୁ ନାଏକ, ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ଦେବାନଙ୍କ ଉପରେ ଓ୍ତ୍ତାରଣ ବାହାର କଲେ । ଓ୍ତ୍ତାରଣ ଜାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ଥାନୟ ପୋଲୀ ବିଶ୍ଵାର ହାକିମ ସର୍ବାରଙ୍କ ନିକଟକୁ ଲେଖିଲେ, “ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ଦେବାନ ଧନତ୍ୱ ରାଏ ଜେଲଖାଜାରୁ ଜୀବ ହୋଇଥିବା କବତ ପାଶୁ ନାଏକ ବୋଲି ଆଜି କରେଇରେ ସାବଧାନ ହୋଇଅଛୁ । ଜାଙ୍କ ଗିରଫତାର କରୁନ୍ତି ।” ସେହି ଚିଠି ଦେବାନଙ୍କ ପଛେ ପଛେ କଟକରୁ ଆସି ସର୍ବାରଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ସବୁ ଘଟଣା ଜଣାଇଥିବା ସ୍ଥଳେ, ସର୍ବାର ଚିକିତ୍ସାଲୟକୁ ଆସିବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ଦେଇ କାହାର ମନକୁ ସନ୍ଦେହ ହୁଏବି କାହିଁକି ?

ଧନତ୍ୱ ରାଏଙ୍କ ପ୍ରତି ସର୍ବାରଙ୍କ ହୃଦୟରେ କି ଭବ ଥିଲା, ତାହା କଥାରେ ଜହାବା ନିଷ୍ଠୁ ଦ୍ୱୀପରେ । ଗୋଲିଆ ପାଣି କିନ୍ତୁ ସମୟ ରହିଗଲେ, ମଇଲା ତଳେ ବସିଯାଇ ଉପର ପାଣି ପରିଷ୍କାର ଦିଶେ । ଦେବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସର୍ବାରଙ୍କର ସେହି ପରିଷ୍କାର ପାଣି ପରି ସ୍ଵର୍ଗ ବ୍ୟବହାର ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର ଦେବାନ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ସୁରୁଖା ବେଶରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ, ସର୍ବାରଙ୍କର ହୃଦୟ ଜହାନାରୁ ଲଗିଲା । ସେଥିରେ ତଳ ପଙ୍କ ଆସି ଉପର ପାଣିରେ ମିଶିଗଲା । ଯେଉଁ ଦେବାନଙ୍କ

ସେ ଏତେ କାଳ ସନ୍ଦେହ କରି ଆସୁଥିଲେ, ଆଜି ତାଙ୍କୁ ଧରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇ
ତାଙ୍କ ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହିଲନାହିଁ ।

ଦେବାନ ଯେଉଁ ଦିନ ତାକୁ ଫାଣ୍ଡିରୁ ଖଲସ କରି ଆଖିଥିଲେ, ସେହି ଦିନୁଁ
ରାଧା ସର୍ବାରଙ୍କୁ ଦେଖି ନଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖି, ସେ ଭବିଲ ଯେ ତାକୁ
ଧରିନେବା ଛଡ଼ା ତାଙ୍କ ଆସିବାର ଆଉ କୌଣସି ଅଭିପ୍ରାୟ ନାହିଁ । ସେଥିବାରୁ
ସେ ଭୟରେ ମୁହଁ ପୋଡ଼ିଦେଇ କହିଲ, “ଦେବାନ କାହାତୁର, ମୋତେ ରଖନ୍ତୁ ।
ଦେବାନ କହିଲେ, “ଭୟ କରନା ରାଧା ! ସେ ତୁମଙ୍କ ନବାକୁ ଆସିଲାହାନ୍ତି”
ଏବଂ ସର୍ବାରଙ୍କୁ ଶୁଣି କହିଲେ, “ମୁଁ ଜାଣେ, ଆପଣ କାହିଁକି ଆସିବନ୍ତି ।”

“ଆ, ଜଳୁଦି ଆ”—କହି, ସର୍ବାର ଏକଢ଼ୁକ୍ତିରେ ଘର ଉଚରକୁ ଶୁଣି
ରହିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖି ଦିଅଟି ଦେଖି ରାଧା ଭୟରେ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସର୍ବାର
ଘର ଉଚରେ ପଣି ବଡ଼ ପାଟିରେ କହିଲେ, “ଆବେ, ଆସୁବୁ, କା ଠିଆ ଠିଆ
ହେଇ ରହିଥିବୁ ?”

ରାଧା ବୁଝିଥାବିବୁ ଶୁଣି ଦେଖିଲା । କେବଳ ଦେବାନ ଓ ତିକିଷ୍ଣାଲୟର ଜଣେ
ଦୁଇଁ ଧାଇ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଦୁଇଙ୍କ ଉଚରି କାହାକୁ ଜ ସର୍ବାର ସେପରି
କରଣ ସ୍ଵରରେ କହିପାରନ୍ତେ ନାହିଁ । ସୁଭବଂ ସେ ଧରିନେଲ ଯେ ସେ ତାକୁ
ହିଁ ତାକିଲେ । ସେଥିରେ ତା କଲିଲା ପାଣି ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ମୁହଁତୀକ ମଧ୍ୟରେ
ସେ ଆଖି ଆଗରେ ଗୋଟାଏ ଏପରି ତୃଣା ଦେଖିଲା, ଯାହା କି ସେ ସ୍ଵପ୍ନରେ
ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତା ନାହିଁ । ସର୍ବାର ଦେବାନଙ୍କୁ ଉଣ୍ଡିଆ ମାରି,
ନାହାରକୁ ନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ସମାରରେ ପ୍ରଳୟ ପାଟିଲ ବୋଲି ରାଧା
ମନେ କଲା । କହିଲା, “ଦେବାନ ହଜୁର !”

ଶୁଣି, ସର୍ବାର ବିକଟ ହ୍ରାସରେ କହିଲେ, “ଏଠି ଦେବାନ କି ହଜୁର କେହି
ନାହାନ୍ତି । ସକ ସକ ହେଇ କାହାକୁ ତାକୁକୁ ? ଏଠା ପାଣୁ ନାଏକ, ଗୋଟାଏ
ପୂରୁଣା ବୈର, ଦାଣୀ, ଶଣ, ବଦମାସ୍ ।”

ପାଣୁ ନାଏକ ସର୍ବାରଙ୍କ ହାତ ତା ବେଳରୁ କାହାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା
ନକରି, କହିଲା, ମହାପାତ୍ରେ !”

“ଆବେ, ମହାପାତ୍ରେ କଣ ? ପାଜି, ଆଗ କଥା କରି ପାରନ୍ତି ? କହ,
ହଜୁର ସର୍ବାର ସାହେବ ।”

“ସର୍ବାର ସାହେବ, ମୁଁ ଏକାନ୍ତରେ ପଦେ କଥା କହିବ ।”

“କହ, ଯାହା କହିବୁ ପାଠି କର । ମୋ ସାଙ୍ଗେ କେହି ଏକାନ୍ତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଅନ୍ତି କାହିଁ ।”

“ମୋର ଗୋଟାଏ ମାତ୍ର ଅନୁରୋଧ ଆହି ।”

“ମୁଁ ସେ ସବୁ କହି ଶୁଣି ପାରିବିନାହିଁ ।”

“ନା, ଶୁଣନ୍ତି ! ମୋତେ ତିନି ତିନ ସମୟ ଦିଅନ୍ତି । ମୁଁ ଯାଇ ଏ ହତକାରିଙ୍ଗର ପିଲାଟିକ ଆଣିଦେବ । ଆପଣ ଯାହା କହିବେ, ବବାକୁ ବାବି ଆହୁ । ଆପଣ ଲଜ୍ଜାକଲେ ମୋ ସାଥରେ ଯାଇ ମଧ୍ୟ ପାରନ୍ତି ।”

“ଏ କଣ ଥିଲା କବୁଚୁ, ନା କଣ ? ଖେଲି ପଳେଇଦିବାର ଗୋଟାଏ କିନି ନା ? ଏ ପଢି ଆଉ କାହାକୁ କେଣେଇରୁ ।”

ଘାସ ତମକି ପଡ଼ିଲା । କହିଲା, “ମୋ ପିଲକୁ ଆଣିବାକୁ ଦିବେ ? ତେବେ ସେ କଣ ଆସିନାହିଁ ? ନା, ପିଲକୁ ମୋ ପାଖକୁ ବେଗେ ଆଣନ୍ତି । ନୋହିଲେ ମୁଁ ମରି ।” ଶୁଣି ସର୍ବାର ରୂପି, ତଳେ ଗୋଟାଏ ମାରି, କହିଲେ “ତୁସୁ, ରୂପୁ । ଏ ଗୋଟାଏ ଅଧିମ ରାଜ୍ୟ, ଯେଉଁଠି କିମ୍ବା ଆସି ଦେବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି, ଆଉ ବଜାରୁଣୀବ୍ରତାକ ସଜା ଇଥ ପରି ଭେଗରେ ରହୁଛନ୍ତି, ସବୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେଉଛି ମୁଁ ।” କହ ସେ ସବରେ କଲି, ଠିଆ ହେଲେ ।

ଘାସ ଶେଯରୁ ଭିଲା । ସେ ପାଶୁ ନାଏକ, ସର୍ବାର ଓ ଧାର, ତିନଙ୍କୁ ଅର ଅର କରି ବୁଝିଲା; କିନ୍ତୁ କଣ କହିବାକୁ ଜାହା କର, କହିପାଇଲନାହିଁ । ମୁହଁର୍ଭିକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ସୁଣି ପଡ଼ିଗଲା । ତା ମୁଣ୍ଡ କଲେ ବାଜି ୦କ୍ କର ଗୋଟାଏ ଶଳ ହେଲା; ପାଠି ଆଁ ହୋଇଗଲା; ଆଖି ଆଉ ବୁଜି ହେଲନାହିଁ । ପାଶୁ ନାଏକ ସର୍ବାରଙ୍କ ହାତ ତା ନିଜ ବେକରୁ ଭିତ୍ତି ବାହାର କରିଦେଇ, କହିଲା, “ଆପଣଙ୍କ ଯୋଗେ ଏ ସ୍ଵୀ ଲୋକଟି ମଲା ।”

“ତୋ ଗୁଲକ ବହୁତ ଦେଖିଲଣି । ଆସିବୁ ତ, ଗୁଲିଆ । ନୋହିଲେ ସିପାହୀମାନଙ୍କୁ ଡାକିବ । ଧକ୍କା ଦେଇ ନେବେ ।” ସର୍ବାରଙ୍କ ସହି ପାଣ୍ଡିରୁ ଘର କଣ ସିପାହୀ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ପାଶୁ ନାଏକ ଦରକାରୁ ଗୋଟାଏ ମୋଟା ଲୁହାଛବି ଉଡ଼ି ବାହାର କର, ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲା, “ଆପଣ ଆଉ ପାଠି ନ କର ଗୁଲିଯାନ୍ତି ।” ସର୍ବାର ଉସ୍ତରେ ଥରିଲେ । ଭବିଲେ, ଯାଇ ସିପାହୀମାନଙ୍କୁ ଡାକିଆଣିବେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଅବସରରେ କାଳେ ପାଶୁ ନାଏକ ଖସି ଗୁଲିଯିବ,

ସେଥିପାଇଁ ଘର ଭିତରୁ ଯାଇ ଦ୍ୱାର ପାଖେ କଣି ଠିଆ ହେଲେ । ପାଶୁ ନାଏକ ଦୁଃଖରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ଧାଖ ପାଖେ କଷି ରହିଲା । କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ତା କାନ ପାଖେ ମୁହଁ ଦେଇ ଗେ କହିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ କଣ କହିଲା କେହି ଶୁଣି-ପାଶିଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଧାଉ ନିର୍ମାଣର କରି ଦେଖିଲେ ଯେ ଧାଖର ପାଣ୍ଡୁର ବଣ୍ଣ ମୁହଁରେ ଟିକିଏ ଆନନ୍ଦର ଦ୍ୱାପ୍ତି ଦେଖାଗଲା । ମା ସୁତ୍ର ପିଲା ମୁଣ୍ଡ କଳୁ ଟେକ ନିଜ କୋଳରେ ଥୋଇଲା ପରି, ପାଶୁ ନାଏକ ରଖା ମୁଣ୍ଡଟି ତକିଆରେ ଟେକ ରଖିଲା । ଧାଖର ମୁଖ୍ୟମଣ୍ଡଳରେ ଶାନ୍ତିର ଚିହ୍ନ ପୁଣି ଉଠିଲା । ମୁହଁର ଦ୍ୱାର ପାରି ହେଲେ, ତେଣିକି କେବଳ ଚିର ଶାନ୍ତି ।

ପାଶୁ ନାଏକ ‘ନାସ୍ୟତ, ନାସ୍ୟତ’ ଦ୍ୱାରାଣ କରି ଯାଇ ସର୍ବାର୍ଥ କହିଲା, “ମୋ କାମ ସରଳ; ବୁଲନ୍ତୁ ।”

ସର୍ବାର ପାଶୁ ନାଏକରୁ ନେଇ ଫାଣ୍ଡି ହାଜିତରେ ରଖିଲେ । ଦେବାନଙ୍କ ଗିରଫତକାର ହେବା ଖବର ପଲକ ମଧ୍ୟରେ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ସାର ବନ୍ଧିଗଲା । କଣେ କେହି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ କିମ୍ବା ତାଙ୍କ ଉପକାର ସୁମର ଝୁରିବାକୁ ରହିଲା-ନାହିଁ । ଶୁଣି, ସମସ୍ତେ ହୁ ହୁ କଲେ । କଟକ କରେନ୍ତରେ ତାଙ୍କ ସମ୍ମର୍କରେ ଘଟିଥିବା ଘଟଣା ପୁରୁ ଜଣାପଡ଼ିବାକୁ ଅନେକ ଦିନ ଲାଗିଲା । ସମସ୍ତ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରେ ତିବି ଘୁରି କଣ ମାତ୍ର ଲୋକ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପୁରୁ ଅନୁଭବ ରଖିଥିବାର ଦେଖାଗଲା । କଣେ ତାଙ୍କ ପୋଇଲା । ଦେବାନ ଧର ହୋଇଗଲା ପରେ କାରଣାନା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା; ଦୁଆରେ ତାଲ ପଡ଼ିଲା; ବାଟ ପାଟ ଶୁନ୍ନେ ହେଲା । ତିକିରୀଳିଯୁରେ ଧାଖର ଶବ୍ଦ କରି ଧାଉ ଏକା ବସି ରହିଲେ । ତେଣେ ପୋଇଲା ଦୁଃଖରେ ମୁହଁ ମାଢ଼ ଶୋଇ-ପଡ଼ିଲା । ଦେବାନ ସେତନ ସନ୍ଧାରେ ସବାରିରେ ବସି ଯେ ଘରୁ ବୁଲି ଯାଇଥିଲେ, ଲେଉଛି ଆହ ଦରେ ପାଦ ପକାଇ ନ ଥିଲେ ।

ସେହି ଘରର ଦ୍ୱାର ହଠାତ୍ ପିଟିଲା । ପୋଇଲା ବୁଝି ଦେଖିଲା, ଦେବାନ ନିଜେ ଆସି ହାଜର । ସେତେବେଳକୁ ବନ୍ଦ ପ୍ରାୟ ଛୁ ଏହି । ପୋଇଲା କହିଲା, “ମୁଁ ଶୁଣି ବିରୁଦ୍ଧି—”

“ରୁ ବିଶ୍ଵରଳୁ ଯେ ମୁଁ ହାଜିତରେ ଅଛୁ ନାଁ ? ହଁ ମୁଁ ହାଜିତରେ ଥିଲା । ଗୋଟାଏ ଶିଳ୍ପିକ ଭାଜି ପଲେଇ ଆସିଛି । ରୁ ଗୋଟାଏ କାମ କର ତ, ଯାର ତିକିରୀଳିଯୁରୁ ଧାଇ ମାତାକୁ ତାକି ଆଶ୍ରି ।”

ଘରର ବାହାର ଦ୍ୱାର ଭିତରୁ ବନ୍ଦ ଥିଲା । ସେ ଯେ କିପରି ଘର ଭିତରକୁ ଆସିଲେ, ତାହା ବୁଝାଗଲାନାହିଁ । ସେ ଆସି ଘର ଭିତରେ ଆଲୁଥ ଜାଲ ବସିଲେ ।

ପାଞ୍ଜିଶ୍ରୁ ମଧ୍ୟାର ଦୋ'ଣ୍ଡି କାଢି, ଦେଖା ଦିବା ଭଳ ପ୍ଲାନରେ ଥୋଇ, ତା ପାଶରେ ଲେଖିଲେ, “ଏହି ଦୋ'ଣ୍ଡି ସେଉ କରୁଥିବା କଥା ମୁଁ କବେଶରେ ସୀକାର କରିଛି ।” ରୁଣାଟି ମଧ୍ୟ ପାଞ୍ଜିଶ୍ରୁ ଆଣି, ଦୋ'ଣ୍ଡି ପାଶେ ରଖିଲେ ।

ହତୀତ୍ ବାହାର ଦ୍ୱାରେ ଟିପରେ ଠୁକ୍-ଠୁକ୍ କରି ମାରିବା ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ତିକିଷ୍ଣାଲୟୁର ଧାର ଥର ଥର ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ପାଶୁ ନାଏକ ଭାଙ୍ଗ ହାତକୁ ଖଣ୍ଡି ଏ ଲେଖା ବଢ଼ାଇଦେଇ କହିଲ, “ଏ ତିଠି ରଜାଙ୍କୁ ଦବ ।” ତିଠିରେ ଲେଖାଥିଲ, “ମୋର ସବୁ ପ୍ଲାବର ସମ୍ପର୍କି ରଜଙ୍କ ଜିମା ମୁଁ ଦେଇଗଲ । ମକଳମା ଲଢ଼ିବାରେ ଏବ ଆଜି ତିକିଷ୍ଣାଲୟୁରେ ସେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ମରିଯାଇଛୁ ତାର ଶୁଭ ଆଦି ଫିସ୍ତାରେ ଯାହା ଖର୍ବ ହେବ, ଏହି ସମ୍ପର୍କିରୁ ଦିଆଯିବ । ଅବଶିଷ୍ଟ ସମ୍ପର୍କି ଦରତ୍ତମାନଙ୍କର ।” ଧାର ସେ ଲେଖାଟି ପଢ଼ିପାରି ପରୁରିଲେ, ଆପଣ କଣ ଆର ସେ ବାଲିକାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଦିବେ ନାହିଁ ?”

“ଆଉ ଦେଖିବ କଣ ? ଯାହିଁ କୁ ଦେଖନ୍ତି, ସେ ତ ଯାଇପାରିଛି । ତା ପରେ ପୁଣି, ମୋ ପିଣ୍ଡ ଲୋକ ଲାଗିଚନ୍ତି । କାମ ସରିବା ପୁଷ୍ଟରୁ ମୁଁ ପୁଣି ଧରି ଦକାରୁ ଲଜ୍ଜା କରେନା ।” ପାଶୁ ନାଏକ ଏ କଥା କହିପାରିଲ ବେଳେ ବାହାରେ ଗୋଟାଏ କୋଳାହଳ ଶୁଣାଗଲା । ସେ କୋଳାହଳ ମଧ୍ୟରେ ଘୋଇଲା କହିଲ, “ମୋତେ କେତେ ପରୁରୁଚ ? ମୁଁ ତ ଥରେ କହିଲ, ଏଠୁକୁ କେହି ଆସିନାହାନ୍ତି ।”

“କେବେ, ସେ ପରେ ଆଲୁଅ ଲଜ୍ଜା କିପରି ?”

ପାଶୁ ନାଏକ ବାରିକା, ତାହା ସର୍ବାରଙ୍ଗ ପାଟି । ତର୍ହୁଁ ସେ ଆଲୁଅ ନିଷ୍ଠାର-ଦେଇ ଗୋଟାଏ କବାଟ କଣରେ ଯାଇ ଲୁଚିପଡ଼ିଲ । ଧାର ମାତା ବସି ମାଳ ଗଡ଼ାଇବାରେ ଲାଗିଲେ । ସର୍ବାର ତାଙ୍କ ଦେଖି ହତୀତ୍ ଟିକିଏ ଗୋଲମାଳରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ସେ ମାତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଉତ୍ତି କରୁଥିଲେ । ମାତା ସମୟରେ ସାରଙ୍ଗରତ୍ନ ମହନ୍ତିକର ପ୍ରଧାନ ଶିର୍ଷା ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଧନକ୍ଷୟ ରାଏ କାରଣାନାରେ ତିକିଷ୍ଣାଲୟୁ ବସାଇବା ପରେ ସେ ବେଗୀଙ୍କ ଶୁଣୁଣାଦ୍ୱାରା ମାନବକାନ୍ଦର ସେବା କରିବା ନିମନ୍ତେ ମଠ ପ୍ରତି ସେଠାରେ ଆସି ରହିଥିଲେ । ଶାର୍ଦ୍ଦିରୁ ଫେର ସେ ସେହି ଦିନ ସକାଳେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ଦେବାନ ଧନକ୍ଷୟ ରାଏ ପାଶୁ ନାଏକ ରୂପରେ ସେହିଦିନ ଧରା ହେଲେ । ମାତାଙ୍କ ସ୍ଵରକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲ । ସେ କେବେ ପଦେ ମିଥ୍ୟା କହିବାର କେହି ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ତେ ଏବ ବିଶେଷରେ, ସତ୍ୟପ୍ରିୟ ସର୍ବାର ମହାପାଦେ, ତାଙ୍କ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲ କରୁଥିଲେ । ସୁତରଂ ଭୁତପୂର୍ବ ଦେବାଙ୍କ ଦରେ ମାତାଙ୍କ

ଦେଖି ସର୍ବାର ହଠାତ୍ ପଛିଯଶା ଦେଇ ବୁଲିଗଲେ । ଆଜି ପରାଗଲେ, “ଏଠି ଆଉ କିଏ ଅଛି ?” ମାତା ଆଶୀ ଚିଟାଇ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି, ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ମୁଁ କ ଏକା ଅଛି ।”

“ମୋତି ମାଫ କରିବେ । ମୁଁ ସେ ପାଞ୍ଚ ନାଏକଟାକୁ ଖୋଲିବୁଲୁଛି । ସେଠା ଏଠୁ ଆସି ନାହିଁ ତ ?”

“ନା ।” ମାତାଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ସର୍ବାର ନିୟମରେହ ବୁଝେ ଧରି ନେଲେ ସେ ପାଞ୍ଚ ନାଏକ ସେ ଘରେ ନାହିଁ । ସୂଚିବାଂ ସେ ଆସିବାବେଳେ ଆଜୁ ଅ କାହିଁକି କଳ୍ପନା ଓ ପରେ ହଠାତ୍ କିଏ ଲିଖାଇଲା, ଏ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ତାଙ୍କ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ସେ ଘଟଣାର ଘଢ଼ିକ ବାଦ୍ ଜଣେ ଲୋକ ସାରଗଗଡ଼ରୁ ବାହାରି, ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗକୁ ମୁହଁ କରି ଯାଉଥିବାର ଲୋକେ ଦେଖିଲେ ।

ବ୍ୟାଧାର ଶବ ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ବଜା ଭୁବନ୍ଦୁ ଦେବାନଙ୍କ ପଥ ପଡ଼ି କହିଲେ, “ଠିକ୍ କଥା । ଦେବାନଙ୍କ ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଆମେ ରଖା ନ କରେ, ଆଉ କରିବ କିଏ ? ସମ୍ପତ୍ତି ତ ସେ ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଦେଇ ଯାଇଚନ୍ତି । ଆମ ସକଳୋପର ଧନ ସେଇ ଦରିଦ୍ରଙ୍କର । ଦେବାନଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ଏଇ ସକଳୋପରେ ରହିଲେହିଁ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ତ୍ଵାର୍ଥିରେ ଲାଗିବ । ଆହିଶର୍ତ୍ତ—ଗୋଟାଏ ବାଜାରୁଣୀ ମାଲକନିଆର ମୁଣ୍ଡ ଶୁଭ କାର୍ଯ୍ୟ କଣ ? ସେ କେବଳ କାଠ ଗପକୁ ଅଛି ।” ବ୍ୟାଧାର ଶୁଭକ୍ଷିପ୍ତ ସ୍ଥା କେବଳ କାହାରେ ଶେଷ ହେଲା ।

— * — * —

— ୧୩ —

ଧର୍ମୀ କଣ ମୁକ୍ତ ହେଲା ?

ବାଜି ମେଲିରେ ଅନେକ ଲୋକ ହାତ ଖାଇଥିଲେ । ଜଗଳ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ପଡ଼ିଆରେ ମୁକ୍ତ ଏବଂ ମୁମୂର୍ତ୍ତି ପରୁ ପଡ଼ି ପଢ଼ି ଥିଲେ । ସତ ଅଧିବେଳେ କଣେ ଲୋକ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏଠାକୁ ସେଠା ବୁଲି ହୁଲି ଯାଉଥିଲା । ହାତରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକଣ୍ଠ ମୁଣ୍ଡ ଝୁଲଇ ଧରିବା ଛଡ଼ା ତା ବେଶଭୂଷାରେ ଆଉ କିନ୍ତୁ ବିଶେଷତ୍ତ ନଥିଲା । ସେ ବେଳେ ବେଳେ ନଈପଡ଼ି ତଳ୍ଳ ଗୋଟାଏ କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଇ ଆଶି, ମୁଣ୍ଡରେ ପୁରୁଷବାରେ ଲାଗିଆଏ । ଏହିପରି ଯାଉ ଯାଉ ସେ ଏକ

ଶ୍ଵାନରେ ପଢ଼ିଲ, ଜଣେ ଲୋକ ତଳେ ପଡ଼ିଛି ଓ ତା ହାତରେ ଗୋଟିଏ ସୁନା ମୁଦ ରହିଛି । ସେ ନଈପଡ଼ି ପୁଣି ସିଧା ଠିଆହେଲ । ଜାପରେ ମୁଦ ସେ ଲୋକ ହାତରେ ଆଉ ଦେଖାଇଲା ନାହିଁ । ରାତିରେ ସେଠାରୁ ବୁଲି ଯାଉଥିଲା; ମାତ୍ର ତା ଗୋଡ଼କୁ କେହି ଭିଡ଼ ଧଇଲା । ତତ୍ତ୍ଵ ସେ ଚମକି ପଡ଼ି କହିଲ, “ଏ କଣ ମଣିଷ ନା ଭୂତ ?”

ରାତିର ନଈ ଦେଖିଲ ସେ ଗୋଟାଏ ମନୁଷ୍ୟ ହାତ ତା ପାଦକୁ ଭିଡ଼ ଧରିଛି । ମୁଦଟି ତ ସେ ସେହି ହାତରୁ ନେଇଥିଲ । ତତ୍ତ୍ଵ ସେ ପବୁରୀଲ, “ରୁ କଣ ଖାଇବୁ, ଭାଇ ?” ମାତ୍ର ସେ ଉତ୍ତର ପାଇଲ ନାହିଁ । ସେହି ଲୋକ ଉପରେ କେତେବୁଡ଼ିଏ ଶବ ଗଦା ହୋଇ ରହିଥିଲ । ଶବନ୍ତୁଡ଼ିକ ସେ ଘୁଞ୍ଚାଇଲାରୁ ଲୋକଟି କେତେକ ସମୟ ପରେ, ବଣୁକ ପବନ ପାଇ, ତେବେଳ୍ୟ ଲାଭ କଲ ଏବଂ କହିଲ, “ତୋ ଯୋଗେ ଏ ପ୍ରାଣ ରହିବ, ଭାଇ !” ଶୁଣି, ରାତିର କିଛି କହିଲନାହିଁ; କେବଳ ମୁକ ପରି ମୁଣ୍ଡି ନାହିଁଦେଲ । କିଛି ଦୂରରେ ହଠାତ୍ କାହାର ପାଦ ଶବ ଶୁଣାଇଲ । ସେ ଶବ ଶୁଣି ରାତିର ପଳାଇ ଦିବାକୁ ବଦିଲିବେଳେ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣିଲ “କିଏ ଜଣିଲ ?”

ରାତିର ଉତ୍ତର ଦେଲ, “ଗୋପମାନେ ।” ଅଳ୍ପ ଜଣକ ଗୋଟାଏ ଗର୍ଭନାୟାସ ପକାଇ ଶୀଘ୍ର କଣୁରେ କହିଲ, ଆମେ ଏତେ ଲୋକ ପ୍ରାଣ ଦେଲୁ; ହେଲେ, ମେଲ ନ ଥିବାରୁ କଣିପାଇଲୁ ନାହିଁ । କଣିଲେ ସେଇ ବିଦେଶୀ ଗୋପ । ଯାହାହେଉ, ମୁଁ ବସିଲେ, ପୁଣି ଦେଖିବ । ତୁ, ଭାଇ, ମୋ ପ୍ରାଣ ରଖିଲ । ମୋ ଗାନ୍ଧିଆରେ କୋଡ଼ିଏଟି ମୋହର ଅଛୁ । ତୁ ଗାନ୍ଧିଆ ଦିଟେଇ କେଇ ଯା । ମୁଁ ଆଉ କପରି ତୋ ଉପକାର ସୁର୍ବିବି ?” ଶୁଣି ରାତିର ଗାନ୍ଧିଆ ଖୋଜିଲ; ମାତ୍ର ପାଇଲନାହିଁ ବୋଲି କହିଲ । ଆଉ ଜଣକ କହିଲ, “ତା କିଏ କେତେବେଳେ କେଇଯାଇଚି ।” ରାତିର ପାଦଶବ ଆହୁରି ନିକଟରେ ଶୁଣି କହିଲ, “ମୁଁ ଯାଇବି, ଭାଇ । ଏଣିକ ତୋ ପ୍ରାଣ ତୁ ରଖ ।”

“ତୋ ନଁ କହ ଯା ।”

“ନଁବୁ କଣ ପାଇବୁ ?”

“ପ୍ରାଣ ସେ ରଖିଲ, ତା ନଁ ଜାଣିଲେ, ମନେ ପକାଉଥିବ ।”

“ଆହୁ; ତେବେ ଯାନା ଯାହୁ; ଯର ଜକାରସିଂହ । ତୋ ପରି ଦରମଳକୁ ଯାହାର୍ୟ କରିବାରୁ ଆସିଥିଲି । ତୋ ନଁ ?”

“ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ, ବାଙ୍ଗ ରଜାଙ୍କ ସୈକଣ୍ଠ ଦଳର ପ୍ରଧାନ କାୟକ” ଶୁଣି, ଯାନା ସାହୁ ମୁହଁରେ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି, ଶୁଣିଯାଇ ଅତୁଳା ହୋଇଗଲା । ସେ କହୁଦୂର ଯାଇ, ମୁଣ୍ଡା ଜିତାଳ ଗୋଟାଏ ଗାନ୍ଧିଆ ବାହ୍ମାର କରି, ଏକ, ଦୁଇ, ତନ କର ମୋହର ଗଣିବାରେ ଲାଗିଲା । କୋଡ଼ିଏଟି ଖାଣ୍ଡି ରମାରୁଷେଇ ମୋହର ପାଇ ସେ ଆନନ୍ଦରେ ନାଚିବାକୁ ଲାଗିଲା ଓ କହିଲା, “ସେ ଗୋବିନ୍ଦା କେଡ଼େ ଓଳୁ ? ସେ ପୁଣି ଫୌଜଦାର କାୟକ ! ଯ୍ୟାର ପର ଲେବେ ଲାଗିଲା କରି ଏ ଦେଶରୁ ଗୋରାଙ୍ଗୁ ତଢ଼ିଦେବେ ! ଦେଶ ଉକାର କରି ପକେଇବେ !”

ଏଠା ଗୋଟାଏ ଘଟଣା ମାତ୍ର । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ଫାଣ୍ଡିରୁ ସେ ପଳାଇ ଥାପିଥିଲା, ପୁଣି ଧରା ପଡ଼ିଲା । ସେ ସମୟରେ ଆଜିକାଲି ପରି ଖବର କାଗଜ ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ସେହି ଘଟଣା ନେଇ ଗୋଟାଏ ଲେଖା ବିଜ୍ଞପନ ସବୁ ଫାଣ୍ଡି ମାନଙ୍କରେ ମାରିଦିଆହେଲା । ସେ ଲେଖାଟି ଏହି—“ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନାମରେ ଗୋଟାଏ ବଢ଼ି ଦ୍ଵେର ଭଣିଶ ବର୍ଷ କବିତାନାରେ ରହିଲା ପରେ ଖଲାସ ହୋଇ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରେ ବ୍ୟବସାୟ ଚଳାଇଲା । ସେଥିରେ ସେ ଟଙ୍କାପରିସା ରୋଜଗାର କଲା । ସେ ତାର ପୁରୁଣା ନାମ ବଦଳାଇ, ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ନାମ ଧରିଲା । ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ରାଜା ତାକୁ ଦେବାନ ପଦରେ ରଖିଲେ । ମାତ୍ର ପୋରିସ ଅନ୍ତାନ୍ତ ଚେଷ୍ଟାରେ ସେ ଧରି ପଡ଼ିଲା । ସେ ଯେଉଁ ଗୋଟାଏ ସ୍ତ୍ରୀ ରଖିତା କରି ରଖିଥିଲା, ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ ଲେକଟା ମରିଗଲ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଫାଣ୍ଡିରୁ ପୁଣି ଖେ ସୁଲିଯାଇ ବାହାରେ ତନ ପୁର ଦିନ ରହିଲ । ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ରଜାଙ୍କ ଜଣଶାଖାନାରେ ତା ନାମରେ ପାଞ୍ଚଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଜମା ଥିଲ । ସେହି ତନ ପୁର ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସେ ସେହି ଟଙ୍କାତକ ଉଠାଇନେଇଛି । ବର୍ତ୍ତିମାନ ଟଙ୍କାର ପଞ୍ଚ ମିଳନାହିଁ । କେହି କେହି କହୁଛନ୍ତି, ସେ ତାହା କେଉଁଠାରେ ପୋଡ଼ିରଖିଛି । ଟଙ୍କା ଯେ ବାହାର ନରିଦେବ, ତାକୁ ଉପସ୍ଥିତ ପୁରସ୍କାର ଦିଆଯିବ । ସେ ଦୂରୀବ ଏ ମଧ୍ୟରେ ଜନାର୍ଥିହ ପାଖେ ବାଟରେ ଧରି ପଡ଼ିଛି । ବିବୁରରେ ତାର ପାଣି ହୁକୁମ ହେଲା । କିନ୍ତୁ କଟକ କମିଶନର ସାହେବ ଦୟା କରି ତା ଫାଣି ଦଣ୍ଡ କାଟି କଳାପାଣି ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ କଲେ । ସନ ୧୯୫୭ ସାଲ ସିଂହ ମାସ ୧୯ ଦିନ ।” ବିଜ୍ଞପନରେ ସରକାରୀ ମୋହର ବସିଥିଲା ।

କଳାପାଣି ଦିବା ପୁରୁଷ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କଟକ ଜେଲଖାନାରେ ୪୩୦ ନମ୍ବର କଣ୍ଠ ରୁଷେ ରହିଲା । ଏଣେ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ର ପୁଣି ଶୁଣ୍ଡି ଦିନ କେତୋଟା ମଧ୍ୟରେ ଏକାବେଳକେ ଧୂମ ପାଇଗଲା । କାରଖାନା ବନ୍ଦ ହେଲା; ଶୁମ୍ଭିକମାନେ ହିତପଳାଇଲେ; ସରବର୍ତ୍ତାକ ଶୁନ୍ଥ ପଡ଼ିଲା; ଦାଣ୍ଡ ଶାତ୍ରା ନିର୍କୁଳ ହୋଇ ରହିଲା; ବୁରିଆଡ଼ ଗୋଟାଏ ଶ୍ରୀପଣ ମରୁଭୂମି ପାଲିଟିଗଲା ।

ପାଣ୍ଡି ମାନଙ୍କରେ ଉପରୋକ୍ତ ବିଜ୍ଞପନ ବାହାରିବାର କେତେକ ଦିନ ପରେ, ଜନାରଧିଂହ ଆଖିପାଶ ଜଙ୍ଗଲରେ, ଗୋବର୍କ' ନ ପଣ୍ଡା ଗୋଟାଏ କିଛି ଶୋକୁଥିଲା ପରି କରିବାର ବୁଲଥିବାର ଲେକେ ଦେଖିଲେ । ତା ସ୍ଵର୍ଗବ ବିଷୟରେ ଅନେକଙ୍କର ଅନେକ ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହ ଥାଏ । ସେ ସ୍ବେଚ୍ଛା ଦଳରେ ମିଶେ ବୋଲି କେହି କେହି ଜାଣନ୍ତି । ସେ ଦିନଯାକ ଘରେ ରହି ବାତରେ ପଦାକୁ ବାହାରେ ଏବଂ ଭାଙ୍ଗ, ଅପ୍ତିମ, ବୁଲି ପ୍ରତ୍ୱର ଖାଏ ।

ଗୋବର୍କ' ନ ପଣ୍ଡା ଗୋଟାଏ ସାବଳ ନେଇ ପ୍ରତିଦିନ ସନ୍ଧାରେ ଭୁବ ପରି କରୁଣେଇ ପାହାଡ଼ ଆଡ଼କୁ ଯାଇ ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରେ ପରେ । ସେ କାନା ଶ୍ଵାନରେ ବାତ ଶୋଲେ । ତାର ଏପରି କରିବାର କାରଣ କେହି କିଛି ବୁଝିପାରନ୍ତିଲାହି । ଜନାରଧିଂହଯାକ ଫମେ ଚହୁଳ ପଢ଼ିବାକୁ ଲୁଗିଲା । ମାତ୍ର ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଚହୁଳ ପଢ଼ିଲା ଚଟିପର ମାଲିକ ଯାନା ସାହୁ ମନରେ । ସେ ମନେ ମନେ ଭବିଲା, “କିଛି ଗୋଟାଏ ଲାଭ ନ ଥିଲେ, ଗୋବର୍କ ପଣ୍ଡା କଣ ଏହେ ଓଳୁ ହେଇବି ସେ ବାତ ସାର ବାଘ ଭାଲୁଙ୍କ ଭିତରେ ଯାଇ ବୁଲନ୍ତା ?”

ଗୋବର୍କ' ନ ପଣ୍ଡା ସେ ସେପରି କାହିଁକି କରୁଥିଲା, ତାର ଗୋଟାଏ କାରଣ ଅଛି । ଦିନେ ସନ୍ଧାରେଲେ ସେ ଦେଖିଲା, ଜଣେ ଲୋକ ଗୋଟିଏ ମନ୍ତ୍ରବଡ଼ ସିନ୍ଧୁକ ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡାଇ, ହାତରେ ଗୋଟାଏ କୋଡ଼ି ଧରି, ତ୍ରପିଲୁପି ବରୁଣେଇ ଠାରୁଣୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଯାଉଛି । ତାର କୌତୁଳ୍ୟ ହେବାରୁ, ସେ ସେ ଲୋକର ପଛେ ପଛେ ଗଲ । ମାତ୍ର ଅପରିଚିତ ଲୋକଟା ହଠାତ୍ ବନ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଠାରେ ଅଢ଼ଣା ହୋଇଗଲ । ଗୋବର୍କ' ନ ପଣ୍ଡା ଅନେକ ଶୋକିଲା; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ପାଇଲା-କାହିଁ । ସାତ ପ୍ରାୟ ଛ ଘର୍ତ୍ତ ବେଲେ ଲୋକଟା ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରୁ ଫେରିଲ । ସେତେବେଳେ ତା ହାତରେ କୋଡ଼ିଟା ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସିନ୍ଧୁକ ଆଉ ମୁଣ୍ଡରେ ନ ଥିଲ । ସିନ୍ଧ କଟି ଯେ ସେ ବନ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଠାରେ ପୋଡ଼ି ଦେଇ ଆସିଛୁ, ଗୋବର୍କ' ନ ମନରେ ଆହ ସନ୍ଦେହ ରହିଲ ନାହିଁ । ସେହିଦିନଠାରୁ ସିନ୍ଧୁକଟି ଶୋକ ଗୋବର୍କ' ନ ପଣ୍ଡା ରହି ତମାମ ଜଙ୍ଗଲରେ ଗୋପନରେ ଯାଇ ହୁଲେ । ସେ ଅନେକ ଦିନ ଏପରି ବୁଲିବାରୁ ସେ ବିଷୟରେ ଲୋକଙ୍କର ଆଉ ଆପରି ରହିଲ କାହିଁ । କିଏ କହିଲ, “ଗୋବର୍କ କିଆ ପାଇଲ ହେଇଗଲଣି ।” ଆଉ କିଏ କହିଲ, “ନୀଁ, ସେ ପରା ଟଙ୍କା ରଖାଏ ପାଇଲା ।”

ସନ ୧୯୭୩ ସାଲ ସୁନିଆ ସମୟରେ ଧାମର ବନରରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଜାହାନ ଲୁଗିଥିଲା । ଅନ୍ତଶ୍ୱର ଟ ତି, ଗୋପାଳ ହେବାରୁ ଶୀଘ୍ର ଘୁଲିଯିବା ଜାହାନଟିକୁ କିଛି

କିନ ଅଟକ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲ । ଆଖପାଖ ଗ୍ରାମର ଲୋକେ ଜାହାଜ ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟତି ସମୁଦ୍ରକୁଳରେ ଯାଇ ରୁଣ୍ଡ ହେଉଥିଲେ । ତୋପାନରେ ଜାହାଜର ମାସୁଲ ଭାଜ ପଡ଼ିଥିଲ । ମରମତ କରିବାକୁ ମିଶ୍ର ମାସୁଲ ଉପରେ ଚଢ଼ିଥିଲ । ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ଦୂର୍ଘଟଣା ଘଟିଗଲ । ମିଶ୍ର ଯେଉଁ ଦରଢ଼ ଧର କାମ କରୁଥିଲ, ଜାହା ଛଣ୍ଡିଦିବାକୁ, ମାସୁଲ ଗୋଟାଏ ପାଖକୁ ବଜା ହୋଇ, ଜାହାଜକୁ ବାହାର, ସମ୍ବୁଦ୍ଧ ଉପରକୁ ଢଳ ରହିଲ । ମିଶ୍ର ତା ଦରଢ଼ରୁ ଖସି, ଆଉ ଗୋଟାଏ ଦରଢ଼ ଧର, ସମୁଦ୍ର ଉପରେ ଶୁନେୟ ଶୁନେୟ ଝୁଲିଲ । ଦେଖି ଜାହାଜର ଲୋକେ ଏବଂ କୁଳର ଦର୍ଶକମାନେ ହାହାକାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ କେହି ବାହାରିଲେ ନାହିଁ । ମିଶ୍ର ତେଣେ ପାଠି କଲ, “ମୋ ହାତ ନଳିଲଣି । ମୁଁ ଆଉ ଦରଢ଼ଟା ମୁଠେର ରହିପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରାଣ ଦେଲି । ପ୍ରାଣ ଦେଲି ।

ଦଳେ କଏହି କଳାପାଣି ଦିବାପାଇଁ ଜାହାଜର ଗୋଟାଏ ପାଖରେ ଜମୁଆଳଙ୍କ କଟକଣାରେ ବସି ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ମିଶ୍ରର କରୁଥ ଚକାର ଶୁଣି ଶୁଣି ହୋଇ ରହି ପାରିଲନାହିଁ । ତା ଗୋଡ଼ରେ ଲୁହା ଶିକ୍ଷଳା ବଜା ଯାଇଥିଲ । ମାତ୍ର ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକେ ତାକୁ ଭାବୁଡ଼ି ହିଣ୍ଡାଇ, ଜମୁଆଳମାନେ ଦେଇ ଧରିବା ପୁଷ୍ଟରୁ ଗୋଟାଏ ଦରଢ଼ ଆଣ୍ଡାରେ ବିଜୁଳି ଝଟକ ପରି ଯାଇ ମିଶ୍ର ସାଥେ ପହଞ୍ଚିଲ । ଦେଖିବା ଲୋକଙ୍କ ଆଖି ଚାକ ହୋଇଗଲ । ସେ ମାସୁଲର ଝଣ୍ଡା ଦରଢ଼ରେ ଦୋଳି ଦିଆଇ କର ସେଥିରେ ମିଶ୍ରକୁ ବସାଇଦେଲ । ମିଶ୍ର କରପତ ହେଲା । କଏହି ଦଳର ଜମୁଆଳମାନେ ସେ କଏହିକୁ ତାକ କହିଲେ, “ଆବେ, ବଦମାସ୍, ଆମ ବୁନ୍ଦର ନେବୁ ନା କଣ ? ତୁ ଜଳଦ ଘୁଲିଆ ।” କିନ୍ତୁ ଦର୍ଶକମାନେ କହିଲେ, “ନା, ଏ ପର ମୋକକୁ ପୁଣି ମିଆଦ । ପ୍ରାନ୍ତଦିଅ, ପ୍ରାନ୍ତଦିଅ ।”

କଏହି ମାସୁଲରୁ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ବସିଲ । ସେ ମାଙ୍ଗଡ଼ିଙ୍କ ପର ଓହ୍ଲାଲ, ଦରଢ଼ରୁ ଦରଢ଼କୁ ତେର୍କ, ଆସିବାରେ ଲାଗିଲ । ସମସ୍ତଙ୍କର ତୃଷ୍ଣ ତା ଉପରେ ଆବଳ ହୋଇ ରହିଲ । ତେଣେ କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ କଏହି କେରିଆଡ଼େ ଅତୁଳି ହୋଇଗଲ । ଦର୍ଶକମାନେ କୋଳାହଳ କର ଉଠିଲେ । ସମ୍ବୁଦ୍ଧ ଉତ୍ତରେ ମନ୍ତ୍ର ପଥର ପଡ଼ିଲା ପରି ଶବ ଶୁଭିଲ ଓ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟାଏ ଗୋଲକାର ଲହୁର ବୁରି ଆଭକୁ ମାଡ଼ ବୁଲିଲ । ଜମୁଆଳମାନେ ତଳାରେ ବସି ସେହି ଲହୁର କେନ୍ଦ୍ରମଳକୁ ଗଲେ; କିନ୍ତୁ କଏହିର ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ଦେଖିଲେ ନାହିଁ । ଦର୍ଶକମାନେ କହିଲେ, “ମଗର ଖାଇ ଯାଇଥିବ । ଯାହାହେଉ, ସେ କଏହି ଜାବକୁ ପାର ହୋଇଗଲା ।” ତା ପର ଦିନ ଆଖପାଖ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ଧେଣ୍ଟୁର ଦିଆ ହେଲ,

“ପାଶୁ ନାଏକ ନାମରେ ଜଣେ କଥା କଲାପାଣି ଯାଉଥିଲା । ସେ ଜାହାଜରୁ ତେରିପଡ଼ି ସମ୍ବୁଦ୍ଧ ପହଞ୍ଚି, କୁଳକୁ ଯାଇ କେଉଁଆଡ଼େ ପଲାଇଛି । ଲେକଟା ଲମ୍ବା, ମୋଟା ଓ ବୟସରେ ବୃଦ୍ଧିଆସିଆ । ତା ଦେହରେ ଜୀବ ବଳ । ତାକୁ ସେ ଧରଇଦେବ, ଶହେ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ପାଇବ ।”

କେତେ ଦିନ ବୁଲିଗଲା । ପୁରସ୍କାର କେହି ପାଇ ପାରିଲେନାହିଁ । ଅନେକ ଖୋଜିଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ପାଶୁ ନାଏକ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତହୁଁ ଗୋଟାଏ ବପ୍ତାହାର ଜାରି କରିଗଲା । ସେଥିରେ ଲେଖାଥିଲା, “ପାଶୁ ନାଏକ ନାମକ ଜଣେ ଦାଗୀ କଲାପାଣି ଯାଉଥିଲା, ସେ ଜାହାଜରୁ ପଢ଼ି ସମ୍ବୁଦ୍ଧରେ ବୃଦ୍ଧିମରଛି । ଧର୍ମୀ ଗୋଟାଏ ମହାପାପୀର ଭରବୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଛି । ୧୯୫୭ ସାଲ, ଭୂଲ ମାସ ୨୭ ଦିନ ।”

—୧୪—

କାହା ପିଲାର କଣ ହେଲା

ଜଳାରୟିଙ୍କ ଗଡ଼ ବରୁଣେଇ ପବନର ଖୁବ୍ ନିକଟରେ ପୁଷ୍ଟ ଦିଗରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତିମାନ ଜାହା ଧ୍ୟାନ ହୋଇଛି । ତା ଶୁଣାନ ଉପରେ ବର୍ତ୍ତିମାନ ଜୋରଧା ସହର ଠିଆ ହୋଇଛି । ସେତେବେଳେ ଜଳାରୟିଙ୍କ ବାଟୋଇମାନଙ୍କର ଗୋଟାଏ ପ୍ରଧାନ ଆଶ୍ରୟ ସ୍ଥଳ ଥିଲା । ସନ ୧୯୫୭ ସାଲ ମକର ସମସ୍ତରେ ହଟକେଣ୍ଟର ଯାହୀମାନେ ଜଳାରୟିଙ୍କରେ ବୁଣ୍ଡ ହେଲେ । ଯାନା ସାହୁ ଚଟି ଦରେ ରହିବା ଲୋକଙ୍କ ସନ୍ଧା ଖୁବ୍ ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଲା ।

ଜଳାରୟିଙ୍କ ଟାଙ୍କିମାଟିରେ ପାଣି ସହଜରେ ମିଳେ ନାହିଁ । ଆଜିକାଲ ପରି ସେ ସମସ୍ତରେ ଏତେ କୁଅ ନ ଥିଲା । ଗ୍ରାୟ ପାଏ ଦୂରରେ ଥିବା ଗୋଟାଏ କୁଣ୍ଡରୁ ଚଟିଦରକୁ ପାଣି ବୋହିବାକୁ ପଡ଼େ । ମାଠିଆକୁ ପଇସାଏ ହିସାବରେ ଜୀବୁଆମାନେ ପାଣି ଯୋଗାନ୍ତି । ମାନ୍ୟ ସନ୍ଧାବଜ୍ଞା ଜଳିବା ପରେ ଜୀବୁଆ ଆଉ ଘରୁ ଗୋଡ଼ କାଢିନ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ ସନ୍ଧା ପରେ କୁଣ୍ଡରୁ ପାଣି ଆଣିବା ଗୋଟାଏ ଜୀବ କଟିନ ବ୍ୟାପାର । ଏକେ କୁଣ୍ଡଟା ଗାମରୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ, ଜଣିଲ ପାଣେ ଶୁଣାନ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲା, ତା ପରେ ବାତରେ ସେଠାକୁ ବାପ ପାଣି ପିଇବାକୁ ଗଢ଼ନ୍ତି । ପୁତ୍ରଙ୍କ ସନ୍ଧା ପରେ ଚଟିଦରେ ପାଣିର ଅଭାବ ଦଟିଲେ, ପାଣି ଯୋଗାଇବା ବର ବିଶୁର ରମା ଉପରେ ପଡ଼େ । ରମା ଯୋଗେ ଯାନା ସାହୁ ପରିବାରକୁ ଦୁଇଟି ଛପକାର ମିଳିଥିଲା—ତା ମା ଯାନା ସାହୁ କିକଟକୁ ଟଙ୍କା ପଠାଉଥିଲା ଏବଂ ସେ ନିଜେ

ଗୋଟାଏ ସୁବରର କାମ ଉଠାଉଥିଲ । ମା ଠାରୁ ଟଙ୍କା ଆସିବା ବଳ ହେବା ପରେ, ପ୍ରଥମ ଉପକାର ବାବଦ କ୍ଷତିପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ରମାକୁ ଦ୍ଵିତୀୟ ଉପକାରଟି ଦୂଲ ଶୁଣ ବଢ଼ାଇବାକୁ ପଡ଼ିଲ ।

ମନର ସମ୍ବନ୍ଧ ପୂର୍ବ ଦିନ ସତ୍ୟାବେଳେ ରମା କାର ପ୍ରତିଦିନର ପୋଷାକ ତିନି ଖଣ୍ଡି ରିନ ରିନ ଲୁଗାର ଜନାବୁଡ଼ିକ ଏକଟ ଗାଁଠାଇ, ପିନ ନିଲା ମୁହଁ ପଥର ଉପରେ ବସିଛି । ଖଣ୍ଡି ଦୂରରେ, ଘର ଉଚରେ, ପ୍ରାସ୍ତ ଜାର ବୟସର ବାଲିକା ଶୁଣ ଏବଂ ଚମା ଦୂରେ ପରଶ୍ରର ସହିତ ହସ ଖେଳରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ମାନା ସାହୁର ଗୋଟିଏ ତିନିବର୍ଷ ବୟସର ଶୁଣ ମା କୋଳରେ ବସି “ଧୋ ରେ ବାହୁ ଧୋ” ଗୀତ ଶୁଣୁଛି । ସେତେବେଳେ ହଠାତ୍ ଶୁଣ ଜଣ ନୁଆ ଯାହାର ଆସି ଚଟିଗରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପହଞ୍ଚ, କଣେ କହିଲ, “ବାପରେ, ଆଜି କି ଅନ୍ତାର !” ଆଉ ଜଣେ କହିଲ, “ଭାଇ, ଆମେ ଧାଇଁ ଆସିଲେ ବୋଲି ସିନା; ସେଠା ବାପ କି ଜାଲୁ କେଜାଣି । କମିଶ ଶିର୍ଷ ହୋଇ ଗୋବେଇ ଆସିଲ । ଖାଇ କି ଯାଇଥାନ୍ତା ।” କୃଷ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଲ, “ଆଉ ସେ ପଛରୁ ସେ ଟେକା ପଡ଼ିଲ, ସେ କି ଭୁତ କି ବ୍ୟବସାୟ କିଏ ହୁବ ।” କର୍ତ୍ତର ବ୍ୟକ୍ତି ଶେଷରେ କହିଲ, “ବାପରେ, ସେ ବୁଝ ପାଖରୁ ଗାଁ ମୁଣ୍ଡଯାଏ ବାଟଟା କି ଉସ୍ତାନକ ହେଇଛି । କଣ ଜଣ ଲୋକ ନାହିଁ ମଣାଲ ଧରି ଯାଇପାରିବେ କି ନା ସନ୍ତୋଷ ।”

ବାଟୋରମାନେ ଜିନିଷ ପଥ ଥୋଇ ଗୋଡ଼ ଧୋଇବାକୁ ପାଣି ମାରିଲେ । ସେବନ ଏତେ ଲୋକ ଚଟିଗରକୁ ଆସିଥିଲେ ଯେ, ଭାବୁଆ ଦେଇଥିବା ପାଣି ଉପରେ ଦାଖାର ସୀମା ଟପି ଯାଇଥିଲ । ସାହୁଆଣୀ ନୁଆ ଯାହାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଧୋଇବାକୁ ପାଣି ଦେବା ନିମନ୍ତେ କୁଣ୍ଡ ପାଖରୁ ଯାଇ କହିଲ, “ମଲ, ଏ ପୋଡ଼ିପାଡ଼ି ଟୋପାଏ ହେଲେ ପାଣି ରଖିନାହିଁ । ଆଲେ ତାଙ୍କିନି, ଯାଇ ଦେବେ ପାଣି ଆଶ ।” କହି ସାହୁଆଣୀ ଗୋଟାଏ ମାଠିଆ ଥୋଇଦେଇ, କାଣ୍ଡ ଦ୍ଵାର ପିଟାଇ ଦେଇ ଏବଂ ରମାକୁ କହିଲ, “ଯା, ପୋଡ଼ିମୁହଁ, ଦେବେ; ପାଣି ଧରି ଧାଇଆ ।”

ରମା ଗୋଡ଼ଠାରୁ ମୁଣ୍ଡ ପଣ୍ଡିତ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା; କିନ୍ତୁ କାର ଆଉ ବୁଝ କଣ ? ସେ ମାଠିଆଟି ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡାଇ, ଦାଣକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲ । ସାହୁଆଣୀ ପଛରୁ ତାକ କହିଲ, “ଆଲେ ଯୋଡ଼ିମୁହଁ, ପଲୋଭରୁ କୁଆଡ଼େ ? ଏଇ ପଇସା ଦିଟା ନେଇଯା । ଆସିଲ ବେଳକୁ ଖଡ଼ା ବାଇଗଣ ସାରୁ ଯାହା ପାଇବୁ, ଦି ପଇସାର କଣି ଆଣିମୁ । କୋହିଲେ, ଏସବୁ ଖାଇବେ କଣ ?” କହି, ସେ ରମା ଆଢ଼କୁ ଦୂଲ ପଇସା ଦିଇଗି ଦେଇ । ରମା ଗୋଟାଏ ପାଇଲା, କିନ୍ତୁ ଆରଟା ଖୋଜି ପାଇଲା ନାହିଁ । ସାହୁଆଣୀ ପରିଗଲ, “କିଲେ, ପାଇଲୁଟିକ ?” ସେ ଉସ୍ତରେ

‘ହଁ’ କରିଦେଲା । ସାହୁଆଣୀ ଘର ଉତ୍ତରକୁ ବୁଲିପିବା ପରେ, ରମା ପଇସାଟି ପୁଣି ଖୋଜି ପାଇଲା ଏବଂ ଦୁଇଟିଯାକ ପଇସା ଲୁଗା କାନିରେ ଖଣ୍ଡି ପକାଇ ବାନି ଧଇଲା ।

ରମା ମାଠିଆଟି ଧର ଦାଣେ ଦାଣେ ଘୁଲିଲା । ଭୁବନୀ ସେ ଦୁଇଟା ମାଠିଆରେ ପାଣି ଆଣେ, ଏ ମାଠିଆଟି ତାର ଉତ୍ତର ଗୋଟିଏ । ଶ୍ଵୀଳେକମାନେ ହାତରେ କେଳ ଲଗାଇ କାର ପିନ୍ଧିଲ ପରି, ରମା ଦେହରେ କେଳ ବୋଲି, ତାକୁ ସେ ମାଠିଆ ମୁହଁବାଟେ ଠେଲି ଉତ୍ତରକୁ ପୁରୁଷଦେଲେ, ସେ ସେବାଟେ ବୁଲିପିବା ଅସ୍ମୁକ ନୁହେ । ସେହିପରି ଗୋଟାଏ ମାଠିଆ ମୁଣ୍ଡରେ ବସାଇ, ରମା ସେହି ଅନ୍ତର ବୁଦ୍ଧରେ ତା ବୁନିର ବନାଏ ରଖିବାକୁ ପାଦକ ପରେ ପାଦେ ଗଣି, ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦୁଇ ଘର ପ୍ରତି ଗୋଟାଏ କଣ୍ଠେ ଦୋକାନ ପଡ଼ିଲା । ଦୋକାନରେ ଗୋଟିଏ ଦୁଇ ହାତ ଉଚି କଣ୍ଠେ, ତନ ବର୍ଷର ବାଲିକାଟି ପରି, ପାଟ ଲୁଗା ଖଣ୍ଡି ଏ ପିନ୍ଧି ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ତାକୁ ଦେଖି ରମା ନିଜର କଞ୍ଚିବ୍ୟ କ୍ଷଣକ ନିମନ୍ତେ ଭୁଲିଗଲା । କହିଲା, ‘ଅହା, ଏ ହୁଏ କଣ୍ଠେଇ ହେଇ କେବେ ମୁହଁର ଲୁଗା ପିନ୍ଧିଛି ! ମୋ ସାହୁଆଣୀଙ୍କ ବିଅମାନେ ବି ଏମିତି ଲୁଗା ପାଇନାହାନ୍ତି’ କହ ସେ ଦଣ୍ଡେ କାଳ ସେ କଣ୍ଠେଇ ବୁଝି ରହିଲା । ସେକେବେଳେ ଦାନା ସାହୁ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରୁ ଶୁଣାଗଲ, “ପୋଡ଼ାମେହି, ତୁ ଯାଇନ୍ତି । ସେଠି ଠିଆ ହେଇ କୁ” ବାପକୁ ବୁଝିବୁଲେ ? ରହ, ମାକଣ୍ଡ ତତେ ଦରଚ,” କହ, ସାହୁଆଣୀ ଦୁଇ ପାହୁଣ୍ଡ ବୁଲିଗଲା । ଦେଖି, ରମା ମାଠିଆଟି ମୁଣ୍ଡର ଧାଇଲା ।

ଗ୍ରାମ ଉତ୍ତରେ ଲେକଙ୍କ ପାଟି ରୁଣ୍ଡ ଶୁଣି ଶୁଣି ଦିବାକୁ ରମାକୁ ସେତେ କଷ୍ଟ ଲାଗିଲନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗ୍ରାମ ପାର ହେବା ମାଫେ ତା ହୁଏ ପଡ଼ିଲା, ଉଠିଲା । କେତେ ଟେକା ପଥର ପଡ଼ିବାର ତାକୁ ଶୁଣାଗଲ । ଗଛ ରୂପା ଉତ୍ତର ତା ଆକରୁ କିଏ ଧାଇଆପିଲ ପରି ତାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଭବିଲ ସେ ଫେରିପିବ । କିନ୍ତୁ ସାହୁଆଣୀଙ୍କ ତର୍ଜନ ଗର୍ଜନ ତା କାନରେ ଆସି ପଡ଼ିଲାଏ । ତହଁ ସେ ପଛକୁ ଫେରିଥିବା ପାଦ ଲୋର କର ପୁଣି ଆଗକୁ ପକାଏ । ସେ ଠାଏ ଠାଏ ଠିଆ ହେଇ, ଆସି ବୁକି, ନଖରେ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଇବାରେ ଲାଗେ; କିନ୍ତୁ ପୁଣି ପାଦ ଛଠାଇ ବୁଲେ । କିନ୍ତୁ ବାଟ ପରେ ତାର ଆଗକୁ ଦିବାକୁ ସାହସ ପଟିଲ ନାହିଁ । ସେ ବେର ପଛକୁ ଶହେ ହାତ ବୁଲିଗଲା । ମାତ୍ର କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ସାହୁଆଣୀର ମୁହଁରେ ତା ଆସି ଆଗରେ ଆସି ଠିଆ ହେଲା । ସେ ଉସ୍ତରେ ଥର, ମୁହଁ ବୁଲଇ, ପୁଣି ବୁଲିବାରେ ଲାଗିଲା । ବୁଲିଲେ ଉସ୍ତ ହେବାରୁ ସେ ବିମଣ ଧାଇଲା ଏବଂ ଧାଇଲେ ବୁରାକ ଉସ୍ତକର ଦେଖା ଦିବାରୁ ଆସି ବୁଜିଦେଲା । ତଥାପି ତା ପାଦ କଟ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ପଡ଼ିଲନାହିଁ ।

କୁଣ୍ଡ ପାଖେ ପଦ୍ମଶ୍ଳେଷ, ରମା ନିଃଶାସ ମାରିବା ପାଇଁ ସୁକା ଟିକିଏ ଠିଆ ହେଲନାହିଁ । ସେ ମାଠିଆଟି ପାଣିରେ ବୁଢ଼ାର ଟେକ ମୁଣ୍ଡରେ ଥୋଇବାକୁ ବସିଲା, ମାତ୍ର ତାର ବଳ ଅଣିଲା ନାହିଁ । ସାହୁଆଣୀ ଦେଇଥିବା ପଇସା ଦିଉଟି ସେ ଉଠ କାନିରେ ବାନି ଅଣିଥିଲା, ଗଣ୍ଡି ସେହିପରି ରହୁଛି, ଅଥବା କାନିର କଣା ବାଟେ ତାହା, ସେ ମାଠିଆ ଟେକ ମୁଣ୍ଡରେ ଥୋଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲିବେଳେ ତା ଅଗୋଚରରେ, ପାଣି ଉଚରେ ଖସି ପଡ଼ିଗଲା । ମାଠିଆଟି ଟେକିବାକୁ ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କରି, ସେ ଶେଷକୁ କୁଣ୍ଡ ହୋଇ ପାଥରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ଉପରେ ଆକାଶରେ ଗୋଟାଏ ତାର ଦେଖିଥିଲେ, ହୃଦେତ ତା ମନରେ ଟିକିଏ ସାହସ ହୋଇଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ସେହିକ ବୁଝିଥାବେ ବୁଝ କୁହୁଛି । ରମାର ଭୟ କମେ ଦଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଅନନ୍ତ ଅନକାରର ଘୋର ବିଦ୍ୟୁତିବା ମଧ୍ୟରେ ସେ ଯେପରି ଜାବନ୍ତୁ ଆଲୋକର ଗୋଟିଏ ସ୍ଵର୍ଗ ପରମାଣୁ । ସେ ତତ୍ତ୍ଵଶାକ ସେହିଠାରେ କିରି ଯାଉଥିବୁ ବୋଲି ବୋଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଉଠି ପଳାଇଦ୍ୟିବାକୁ ରହା କଲା । ମାତ୍ର ପାଣି ମାଠିଆ ନ କେଇ ଫେରିଲେ, ତାର ଯେ କି ଦଶା ପଟ୍ଟିବ ବସି, ସେ ଯାଇ ପାରିଲନାହିଁ । ମାଠିଆ ସେ କିପରି ଟେକ ମୁଣ୍ଡରେ ଥୋଇ ଏତେ ବାଟ ଦ୍ୱାରା, ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ଭାଙ୍ଗ ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ରମା ଥରେ ଶେଷ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ଗଲା । ଆଶ୍ରମର କଥା, ମାଠିଆଟି ଲୋଟାଟିଏ ପରି ତଳ୍ଳୁ ଉଠିଗଲା ଏବଂ ସେ ଦେଖିଲା ବେଳକୁ ତା ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ନ ରହି, ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା କଣେ ଦାର୍ଢକାୟ ଲେନର ହାତରେ ଝୁଲୁଝ ଦେଖି ତାକୁ ମୁର୍କାରେ ପଡ଼ିଗଲା ପରି ଲାଗିଲା । ସେ ବହୁକୁ କି ନାହିଁ, ବିଢ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ପାଇଁ କରି ତାକିଲା, “ମା ବରୁଣେର, ମା ଠାକୁରଣୀ !” ବରୁଣେର ଯେପରି ଭରିର ଦେଲେ, ଶୁଣିଲା, “ଭୟ କରନାହିଁ, ପିଲା । ମୁଁ ତୋ ମାଠିଆ ଧରିଛି । ତୁ କୁଆଡ଼େ ସିରୁ, କହ, ମୁଁ ନେଇ ଛୁଡ଼ିଦେଇ ଆସିବ ।” ରମା ମନରେ ସାହସ କଲାଯାଇଲା । ସେ ସ୍ଵାହି ଦେଖିଲା ସତେ ଯେପରି ତା ବାପା କିମ୍ବା ଗୋପାଲୀ ବାପା, କଣେ କିଏ, ତାକୁ ସେ ବିପଦରୁ ଉକାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ ଅକସ୍ମାତ୍ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ।

ଦୁଃଖୀକୁ ଦଇବ ସାହା

ଧାମର ବନ୍ଦରର ସେହି ବିଚିତ୍ର ଘଟଣା ପରେ ମହାନଦୀରେ ଗୋଟାଏ ଉଡ଼ା ନାଆରେ ବସି ଜଣେ ଲୋକ ବାଙ୍ଗିରେ ଆହି ଓହ୍ନାକଲା । ତା କାନ୍ଦରେ ଶୋଟିଏ ଦଢ଼ ଥଳି ଏବଂ ହାତରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଣ୍ଟ ବାଡ଼ି ଥିଲା । ସେ ସେ ସେଠାର ବାସିନ୍ଦା ନୁହେ, ସହଜରେ ବୁଝାଯାଉଥିଲା । କାରଣ, ସେ ନାଆରୁ ଓହ୍ନାର ପରିଚଳା, “ଏଠି ଗେଡ଼ ଉଡ଼ା ମିଳେ ?” ଉଡ଼ା ଶରତ ଶୋକିଲେ ବିଲମ୍ବ ହେବ ଦେଖି, ସେ ଅପେକ୍ଷା କଲୁଣାହିଁ; ନାଆରୁ ଓହ୍ନାର ଶୋଧ ଦର୍ଶିଣକୁ ବୁଲିଲା । ବୁନ୍ଦୁ ବୁନ୍ଦୁ ସେ ସେ କେଉଁଆଡ଼େ ଉଦେଇଗଲ, କେହି ଜାଣି ପାଇଲେ ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବିକ ସେ ଉଦେଇ ଯାଇ ନ ଥିଲା । ସେ କେଉଁଠାରେ ବିଲବାଟେ କେଉଁଠାରେ ବା ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ବୁଲି, ବେଗରେ ପଥ ଅତିବମ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମକରଯାତ୍ରା ଯୋଗେ ବାଟରେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଲେକେ ଯାତାୟାତ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖା ନ ଦେବା ତାର ଅଭିପ୍ରାୟ । ପୁତ୍ରବାଂ ସେ ନିକଟରେ କାହାର ପାଟି ଶୁଣିଲ ମାତ୍ରେ ହତ୍ତି ତଳେ, ବୁଦା ଆତ୍ମାଳରେ ଲୁଚି ରହୁଥିଲ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ସେତେ ଶୀତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିବ ବୋଲି ଆଶା କରିଥିଲା, ତା ଅପେକ୍ଷା ତାର ଅନେକ ବିଲମ୍ବ ପାଇଲା । ଅତିଏବ ସେ କିମ୍ବା ଛୁଟି ଜଙ୍ଗଲ ବାଟ ଧରିଲ । ସେ ବାଟେ ଯାଇ ସେ ଅନେକ ସମୟ ପରେ ଏକ ନିକଟ ଅରଣ୍ୟମ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ସ୍ଥାନଟି ତାକୁ ପରିଚିତ ପରି ବୋଧ ହେଲା । ସେଠାରେ ଶୋଟିଏ ନିର୍ଭିନ୍ନ ନିକୁଞ୍ଜ ଥିଲା । ସନ୍ଧାର ଅନ୍ତକାରରେ ନିକୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ କିନ୍ତୁ ଦେଖା ଯାଇ ନ ଥିଲା । ତଥାପି ସେ ଗୋଡ଼ ଏବଂ ହାତରେ ଅଣ୍ଟାଳି, ଜେ ମାଟି ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଶୋଲା ହୋଇଛି କି ନାହିଁ ବାରିଲା । ମାଟି ଶୋଲା ହୋଇନାହିଁ ଜାଣିପାରି, ସେ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରି ବୁଲିଗଲ ।

ରମାର ମାଠିଆଟି ମୁଣ୍ଡ ପାଖେ ତା ହାତରୁ ନେଇ ସେ ଧରିଲ, ସେ ସେହି ଲୋକ । ତାକୁ ଦେଖି ରମା ମନରେ ସାହସ ଜନ୍ମିଲା । ଆଗନ୍ତୁକ ଧୀର ସ୍ଵରରେ ହେଲା, “ମା, ତୋ ମାଠିଆଟି ବଜ ଭାବ ହୋଇଛି । ତୁ ବୁଲ, ମୁଁ ଧର ନେଇଦିବ । ତୋ ବସୁସ କେତେ ମା ?”

“ଆଠ ବରଷ ।”

“ତୋ ଘର କଣ ଦେଖି ଦୂର ଏଠୁକୁ ?”

“ହଁ, ପାଏ ବାଟ ହୁବ ।” ଶୁଣି ଆଗଚ୍ଛୁକ ଠିଆ ହୋଇଗଲ । ତା ପରେ ପରୁଗଲ, “କେବେ ତୋ ମା ନାହିଁ ଦରେ ?”

“ମୁଁ ଜାଣେନା । ଆଉ ଆଉ ପିଲାମାନଙ୍କର ମା’ମାନେ ଅଛନ୍ତି । କାହିଁ ମୋର ତ କେହି ମାଆ ନାହାନ୍ତି ।” ରମା ଟିକିଏ ତୁଳି ହୋଇ ରହି ପୁଣି କହିଲ, “ମୋର ମା କେବେ କେହି ନ ସଲେ ।” ଶୁଣି ଆଗଚ୍ଛୁକ ମାଠିଆଟି ତଳେ ଥୋଇଦେଇ ଅନାରରେ ବାଲିକାର ମୁଢ଼ ଦେଖିବାକୁ ଟିକିଏ କେଷ୍ଟା କଲ ; ମାତି ଭଲଭୂପେ ଦେଖି ପାରିଲାନାହିଁ । ତହଁ ସେ ପରୁଗଲ, “ଆଜ୍ଞା ତୋ ନାଁ କଣ, କହିଲୁ ।”

“ରମା ।”

ଆଗଚ୍ଛୁକ ପ୍ରାଣରେ ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ବିଦ୍ୟୁତ୍ତର ପ୍ରବାହ ବହିଗଲ । ସେ ରମା ଆଡ଼କୁ କିଛି ସମୟ ସେହି ଅନକାର ମଧ୍ୟରେ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଘୁହଁ ରହି, ଆ ପରେ ହାଜରେ ମାଠିଆଟି ଭଲାଇ କହିଲ, “ଘୁଲ” । ତୁହଁ ଆଗ ସତ୍ତ୍ଵ ସ୍ଥୋଳ ଘୁଲିଲେ । ଆଗଚ୍ଛୁକ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ରଖି ନ ପାର, ପୁଣି ପରୁଗଲ, “ମା ରୁ କେହିଠି ରହିବୁ ?”

“କାହିଁକି, ଏଇ ଜନାରଦ୍ଦିଙ୍କରେ ।”

“ଆମେ ଏବେ ତୋର ଘରକୁ ଯାଉଛେଇଁ ତ ?”

“ହଁ ।”

ଆଗଚ୍ଛୁକ କିଛି ସମୟ ନାରବରେ ଘୁଲ ପୁଣି ପରୁଗଲ, “ଆଜ୍ଞା ମା, ତୋତେ ଏତେ ରାତରେ ପାଣି ନବାକୁ କିଏ ପଠେଇଛି ?”

“ମୋ ସାଆନ୍ତାଣୀ ?”

‘ସାଆନ୍ତାଣୀ କିଏ ?’

“କାହିଁକି, ତଟିଘର ମାଲିକ ପାନା ସାହୁ ଭରିଯା ।”

ଆଗଚ୍ଛୁକ ଶୁଣି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିବାକୁ ଅନେକ କେଷ୍ଟା କଲ । ତଥାପି କଥା କହିଲା ଦେଲକୁ ତା ସ୍ଵର କଣ୍ଠି ଉଠିଲ । ସେ କହିଲ, “ମୁଁ ତ ସେଇ ତଟିଘରକୁ ଯାଇଛି, ବାସୁଧୀ । ସେଠି ଆଜି ରତ୍ନ ରହିବ । ତୋ ସାଙ୍ଗେ ଦେଖା ହେଲ, ଭଲ ହେଲ । ରୁ ମୋତେ ବାଟ କଢ଼େଇ ନେଇସିବୁ । ଆଜ୍ଞା କହିଲୁ ଦେଖି, ତୋ ସାଆନ୍ତାଣୀ ତଟିଘରେ କଣ ଘୁଲର ବାକର କାହାକୁ ରଖିନାହିଁ ?”

“କା, ସାଆନ୍ତ୍ରାଣୀଙ୍କର ଜ ଦିଇଅ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଯୁଆ । ଆଉ ସ୍ଵକର କଥ ଦେଲ ମ ? ଭୁଲ୍ଲମୂଳଙ୍କ ଘରେ ସିନା ବୁଲର ।”

‘ଆହୁ ସାଆନ୍ତ୍ରାଣୀର ପିଲମାନେ କଥ କରନ୍ତି ?’

“କାହିଁକି, ଖେଳନ୍ତି, ବୁଲନ୍ତି, ହସ କରବୁକ ହୁଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର କଣ୍ଠେଇ ସବୁ ଅଛି ।”

“ଆଉ ତୁ କଣ କରୁ ?”

“କାହିଁକି, ମୁଁ କାମ କରେ ।”

“ତନ ସତ ସବୁବେଳେ ?”

ବାଲକା ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡ ଟେକ ବୁଝିଲ । ତା ଦୁଇ ଅଖି ଛଳ ଛଳ ହୋଇଗଲ । ସେ କହିଲ, “ହଁ ।” ତା ପରେ କିଛି ସମୟ ଭୁଲ ହୋଇ ରହି, ପୁଣି କହିବାକୁ ଲାଗିଲ, “କାମ ସବଲେ ମତେ ମଧ୍ୟ ଖେଳବାକୁ ସାଆନ୍ତ୍ରାଣୀ ମନା କରନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ । ହେଲେ, ମୋର କଣ୍ଠେର ନାହିଁ; ଚମ୍ପା ଆଉ ସ୍ବାର ତାଙ୍କ କଣ୍ଠେଇଟିମାନ ମୋତେ ତୁଆଁ ଦେଉକାହାନ୍ତି ପର । ମୋର ଖାଲ ଗୋଟିଏ ସାକ ବୁଝି ଅଛି । ହେଲଟି ସୁନ୍ଦର, ଏତକ ଲମ୍ବ ହବ ।” ବାଲକା ତା କାଣି ଆଜୁଠି ଦେଖାଇଲ ।

ଏହପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଆପନ୍ତୁକ ଏବଂ ରମା ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନେ ବାଟରେ ପରିବା ଦୋକାନଟା ପାରି ହୋଇଗଲେ । ବାଲଗଣ କଣ୍ଠିବା କଥା ରମାର ମନେ ପଡ଼ିଲ ନାହିଁ । ଚିତ୍ତର ନିକଟ ହୋଇ ଆସିବାକୁ ରମା ଆପନ୍ତୁକର ହାତ ଟିକିଏ ଉଡ଼ିଦେଇ କହିଲ, “ଆମ ଦର ହୋଇଗଲ । ମାଠିଆଟି ଦିଅ, ମୁଁ ଧରେ ।”

“କାହିଁକି ?”

“ଭୁମେ ପର ବାଟୋର । ଭୁମକୁ ମୁଁ ଧରେଇଛି ଦେଖିଲେ, ସାଆନ୍ତ୍ରାଣୀ ମୋତେ ଆଉ ରଖିନେନାହିଁ । ଶୁଣି, ଆପନ୍ତୁକ ମାଠିଆଟି ରମା କାଣରେ ଧରାଇଦେଲ । ଅଳ୍ପ କେତେ ପାଦ ଗଲ ପରେ ରମା ଗୋଟାଏ କବାଟରେ ଟିପ ମାରିଲ । ତବାଟ ମୁହଁତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ କିଟିଗଲ । ରମା ଶୁଣିଲ, “ପୋଡ଼ାମୁହିଁ, ତୁ ପାଣିପାଇଁ ଯାଇ ସେଆଡ଼ ଖେଳ ବସିଲୁ । ମୋ ଭୁଣିଆମାନେ ଏଠି ପାଣି ଟୋପାଏ ନ ପାର ବୁଝି ରହିବନ୍ତି ।”

“ନ, ସାଆନ୍ତାଣି, ମୁଁ ଖେଳୁ ନ ଥିଲି । ଏଇ ଜଣେ ବାଟୋଇଛି ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିଛୁ ପରା, ସେ ଚଟିଯରେ ରହିବେ ।”

ସାହୁଆଣୀର ଦିକଟ ମୁଖ ହଠାତ୍ ଉନ୍ନ ଆକାର ଧାରଣ କଲା । ତା’ର ଦିନ ଅସୁଧିବା ଜଣା ଜଳକୁ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଅଳଙ୍କ ହସି, ଆଗନ୍ତୁକ ଆଉକୁ ଶୁଣି କହିଲା, “ଆସ” । ଆଗନ୍ତୁକ ଘର ଭିତରକୁ ପାଦ ପକାଇବାରେ, ସାହୁଆଣୀ ତା ଗୋଡ଼ଠାରୁ ମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥରେ ଶୁଣିଗଲା । ତା ପରେ ସେ ସ୍ଵମୀ ସହିତ କଣ କଥାବାଣ୍ଠିବା ହୋଇ ଆସି କହିଲା, “ଦେଖ, ଆଜି ଆମ ଚଟିଯରେ ପାଦ ପକେଇବାକୁ ଜାଗା ନାହିଁ ।”

“ନ ଥାରି ; ମୁଁ ଅଡ଼ିଗରେ କି କୁହାଳରେ କେଉଁଠି ଶୋଇପଡ଼ିବି । ନ ଶାଳରେ ମୋର ଚଲିପିବ । ମୋତେ ନାହିଁ କର ନାହିଁ । ମୁଁ ଏତେ ବଢ଼ିରେ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଦିବି ? ଗୋଟାଏ ବଖର ଘରର ପୂର୍ବ ଭଡ଼ା ମୋଠୁ ନିଅ ପଢ଼ିଲେ, ମାତ୍ର ମୋତେ ନାହିଁ କର ନାହିଁ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଟଙ୍କାଏ ଦେବ ?”

“ହଁ, ଦେବ ।” ପାଖ ଘରେ ଜଣେ ବାଟୋଇ ଆଉ ଜଣକୁ କହିଲା, “ଦେଖ, ଆଠଶା ଜାଗାରେ ଟଙ୍କେ ମାରୁଛି ।” ଶୁଣି, ସାହୁଆଣୀ ପାଟି କରି କହିଲା “ସ୍ବା ପରି ବାଟୋଇ ପାଇଁ ଟଙ୍କାଏ । ସେଥିରୁ କମରେ ମାରିଖିଆ ଲେବନ୍ତୁ କିମ୍ବା ଘରେ ପୁରେଇବ ମ ?” ତେଣୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଘରୁ ଦାନା ସାହୁ କହିଲା, “ଏପରି ଲେବସୁଡ଼ାଙ୍କୁ ଆଣି ରଖିଲେ, ତୁମମାନଙ୍କ ପରି ଭଲ ଲେବେ ଆଉ ଆସିବେଟିକ ?”

ଆଗନ୍ତୁକ କାହିଁରୁ ଥିଲିଟି ଓହ୍ଲାର ଓ ବାଢ଼ି ଖଣ୍ଡି ରଖି, ଘର ଭୁରୁରେ ଦସିଯାଇଥିଲା । ସେ ଦିନ ସକାଳୁ ତା ପାଟିରେ ପାଣି ଟୋପାଏ ପଡ଼ିନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେ ଖାଇବାକୁ ଲେବିଲନାହିଁ; କେବଳ ରମା ଆଡ଼କୁ ଶୁଣି ରହିଲା । ରମାର ବୁଝ ଅବଶ୍ୟ କିନ୍ତିର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପଡ଼ିଛି; କିନ୍ତୁ ସେ ଖାଇ ପିଇ ସୁଖରେ ଥିଲେ ଯେ ଜଳ ଦଶାନ୍ତା; ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଦିନବାତି ଲୁହ ବୋହ ବୋହ ତା ଆଖି ଦିଅଟି ଶୁଣି ଜେଣାତିଶ୍ୱାନ ହୋଇଯାଇଛି । ତା ଗାଲ ପଣିଯାଇଛି । ପିନାକନାର କଣାବୁଡ଼ାକ ବାଟେ ଦେହର ହାତ ଉପରକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଛି । ମାତ୍ର ଚିନ୍ତାମନ ପ୍ଲାନେ ପ୍ଲାନେ ଦେଖାଯାଇଛି । ତା ଗୁଲିବା, ଶୁଣିବା, ବସିବା ସହିତରେ ଜେବଳ ଗୋଟିଏ ଭାବର ପରିଚିତ ମିଳୁଛି । ସେ ଭାବଟି ଭୟ । ଭୟ ତାର ସାଥୀ ଗ୍ରାଣ୍ଡା ଫୋର୍ମାର ରଖିଛି । ସେହି ଭୟ ଯୋଗେ ରମାର ପିନା ଲୁଗା ଓଡ଼ିବା ହେଲାଇ ଯାଇଥିଲେ ସୁଜା, ସେ ତାହା ନ ବଦଳାଇ, ଶୀତରେ ଥୁରୁ ଥୁରୁ ହେଲାଇ କାମରେ

ଲଗିଲ । ତେଣୁ ସାହୁଆଣୀ ଡାକ ପର୍ଯୁଗଲ, “କଲେ କଥାଁ ଲାଗି, ବାଇଗଣ କାହିଁ ?”

ରମା ବାଇଗଣ କଥା ଏକାବେଳକେ ଭୁଲ ଯାଇଥିଲ । ଉସୁ ଯୋଗେ ମିଥାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ କହିଲ, “ଦୋକାନ ପଢ଼ିଯାଇଥିଲ ।”

“ତୁ ଡାକିଲୁନାହିଁ ?”

“ମୁଁ ଡାକିଲ ସେ କେହି ଶୁଣିଲେନାହିଁ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ କାନି ପର୍ଯୁଗ ଚାଲିବ । ସେବେ ମିଛ ହେଇଥିବ, ଦେଖୁ ତୋ ପିଠି ବୁଝୁ କରିଦେବ । ତେ, ପଇସା ଦିଟା ଦେଇପକା ।” ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ସବଳ କୁଳୁରକୁ ଦେଖି ଦୂରଳ କୁଳୁର ଗୋଡ଼ ସନ୍ଧରେ ଲାଗୁଳ ପୁରାକ, ଦାନ୍ତ ଲେଖିଛି, ଠିଆ ହେଲ ପର, ରମା ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲ । ପଇସା ଖୋଲ ଦେଖିଲା ନାହିଁ । ସେ ଭୟରେ ବରତାପନ ପର କେବଳ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲ । ସାହୁଆଣୀ କହିଲ, “କଲେ, ତୁ ହଜେଇ ସାରଳୁଣି ନା କଣ ?” କହି, ସାହୁଆଣୀ ଘର କଣରେ ଡେବ ହୋଇଥିବା ଖଣ୍ଡିଏ ବେତ ହାତରେ ଆଣି ଧଇଲ । ରମା କାନ କାନ କହିଲ, “ପାଆନ୍ତାଣି; ମୁଁ ଏମିତି ଆଉ କେବେ କରିବିନାହିଁ ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ବସି ସବୁ ଦେଖୁଥିଲ । ସାହୁଆଣୀ ହାତ ଟେକି, ବେତ ଭାତକଲବେଳକୁ ସେ କହିଲ, “ଏଇ ସେ କଣ ଦିଟା ସେ ପିଲ ଅଣ୍ଟାରୁ ଖସି ପଡ଼ିଲ । ଆଲୁଥ ଆଣି ଦେଖିଲ । ଦେଖି ! କହି, ସେ ନାହିଁ ତଳେ କଣ ଖୋଜିଲ ପରି ଫେଲ । ତା ପରେ ଦୂରଟା ଦୋହର ପଇସା ଧରି କହିଲ, ଏଇ ତ ମିଳିଛି । ଆହ ତାକୁ କାହିଁକି ମାରିବ ?” ସାହୁଆଣୀ ପଇସା ଦୂରଟା ହାତରେ ଧରି ଦେଖିଲ ସେ ସେ ବଂବଧାସ୍ତରେ ଭାର ମୋଟରେ ଶତକଡ଼ା ଶହେ ଲାଭ ହୋଇଥିଲ । ସୁତ୍ରଙ୍କ ସେ ମନେ ମନେ ଖୁସି ହେଲ, କଥାପି କହିଲ, “ଦେଖ, ଆଉ ଦିନେ ଏପରି ମୁଁ ଯେମିତି ନ ଦେଖେ ।”

ରମା ଧୀରେ ଧୀରେ ପଢ଼େଇ ପଢ଼େଇ ଖସିଯାଇ, ଗୋଟିଏ କଣରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇ । ସେ ଆଚମ୍ପିତ ହୋଇ ଆଗନ୍ତୁକ ଆଡ଼କୁ କୁହିବାକୁ ଲାଗିଲ । ତମା ଏବଂ ସବ ଘର ଉତ୍ତର ବାହାର ଆଗଣାକୁ ଆସିଲେ । ସେମାନେ ଯାହା ଦିନର ଭଲ ପେଡ଼ିଲୁଣା ଦିନିବନ୍ତି, ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଇ ସୁନ୍ଦର ପାରାଇନ୍ତି । ଦେହରୁ ରୁଆ ଗନ୍ଧ ଆସୁଛି, କପାଳରେ ସିନ୍ଦ୍ରର ଟୋପି ଦାଉ ଦାଉ ଜଳୁଛି । ସେତେ ଅବା ଦୁହେଁ କୌଣସି ରଜାଙ୍କର ଦୂର କେମା । ସେମାନେ ପଦାକୁ ଆସିବାର ଦେଖି ସାହୁଆଣୀ ଘର ଉତ୍ତର କହିଲ, “କଣ, ସେ ପୋଡ଼ାମୁସାଁ ପାଖେ ଯାଇ ଦେହକୁ ଦେହ

ଲଗେଇ, ବସିବାକୁ ବାହାରିଲ ପର ?” ତମା ଏବଂ ସ୍ଵର ଅବଶ୍ୟ ଅଛି ପିଲଦିନେ ବେଳେ ବେଳେ ରମା ପାଖେ ବସୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ମା’ଠାରୁ ବାରମ୍ବାର ମନା ଶୁଣି ସେମାନେ ଶେଷରେ ଚାହିଁ ପାଇଲେ ଯେ ରମା ଯେପରି ଏକ ଅସ୍ତ୍ରଣ୍ୟ କାହିଁର ପିଲ ଓ ତା ଛୁଇ ପଡ଼ିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଜାତ ବିବ । ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ବରବର ରମାଠାରୁ ଦୂରରେ ରହୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସାହୁଆଣୀ, ତାହା ଜାଣି ସୁଜା, ‘ଅଧିକରୁ ନ ଦୋଷାୟ’ ନାତରେ ଝିଅମାନକୁ ପ୍ରତିଦିନ ଦୂର ଚାହିଁ ଥର ସତର୍କ କରଇ ଦେଉଥିଲ । ସେ ଜାଣିଥିଲ ଯେ ଗୋଟାଏ ଭଲ କଥା ପିଲମାନଙ୍କୁ ଯେତେ ଥର କହିଲେ ମଧ୍ୟ, ଆହୁରି କହି ରଖିବା ଉଚିତ ।

—୧୭—

ମାଗିଶିଆ ନା ଅମୀର ?

ରତ୍ନରେ କାମ ଦାମ ପାରି ରମା ବସି କହୁ ସିଏଁ । ସେ କହା ହିନ୍ଦିବସି ସବ ଏବଂ ତମା ଆଡ଼କୁ ବେଳେ ବେଳେ ଶବ୍ଦିଁ ଥିଲ; କିନ୍ତୁ ସ୍ଵର ବା ତମା କେହି ତା ପ୍ରତି ଦୁଇପାତ୍ର କରୁ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି ରମା ଦାଶ୍ରର ହୃଦ କୁରୁର, ତାଙ୍କ ପନ୍ଥାଡ଼ରେ ଆସି ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି । ସେ ତନିଗୋଟି ପିଲଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ମୋଟ ବୟସ ମିଶି, ସୃଷ୍ଟିର ଅନନ୍ତକାଳରୁ ପଚଣ ବର୍ଷ ମୁକା ଅନ୍ତର ହୋଇକାହିଁ । ତଥାପି ଏକ ପାଖରେ ଅସୀମ ଶୁଣା ଓ ଅନ୍ୟ ପାଖରେ ଅପରିମୟ ରହୀ ପଥର ଆକାରରେ ଠିଆହୋଇ ରହିଛି । ରମା କଣତ ପାଇଁ ସିଲେଇ ପ୍ରତି, ବା ହାତରେ କହୁ ଓ ତାହାର ହାତରେ ଛୁଟି ଧର ବଦିରହି, ତମା ଏବଂ ସବ ଆଡ଼କୁ ଚାହୁଁ ଥିଲ । ସାହୁଆଣୀ ହଠାତ୍ ଆସି ପାଟିକଲ, “ତୁ ଗାପଣି, ଲମ୍ବି କାମ କରୁଚୁ । ରହ, ତୋତେ ଦରତ ।” ଶୁଣି, ଆଗରୁଳ କହିଲ, “ମାଲିକିଆଣୀ, ଖେଳନା, ପିଲଟା ଟିକିଏ ।”

କୌଣସି ଥିଲାକେ ଚଟିଘରେ ରହି ଏପରି ଲକ୍ଷାପରିବାଶ କରିଥିଲେ, ସାହୁଆଣୀ ହୃଦୟ ସହ ନେଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ମାଗିଶିଆ ଲେକଠାରୁ ଏପୁକାର କଥାଟାଏ ସହିବା ତା କୋଣ୍ଠାରେ ନ ଥିଲ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଉଦ୍‌ଦିର କେଲ, “ଓ, ଖେଳ ଲା ଟିକିଏ ! ଖେଳ ଫେଲ ଛାତେଇଦେବ । ମୁଁ ତାକୁ ଖେଲିବା ପାଇଁ ପୋଷିଛି ନା ?”

“ଆହୁ, ସେ କି ବାମ କରୁଛି ?” ଶୁଣି, ସାହୁଆଶୀ ଚିକିଳା ପରି ଭବର ଦେଲ, “ମୋ ପିଲେ ତଳେ ଶୋଭିବାକୁ । ଏ ଟୋକାର ଏତେ ମରଦୂର ସେ କହା ପିଲ୍ଲିବସି ଏଆଡ଼େ ସେଆବେ ଘୃତ୍ତୁଛି ।”

“ଆହୁ ସେପରି କହା ଖଣ୍ଡିଏ କଣିଲେ କେତେ ପଢ଼ିବ ?”

ସୁଣା ମଣ୍ଡି ତ ସରରେ ସାହୁଆଶୀ ଭବର ଦେଲ, “କଣିଲେ ଦି ଟଙ୍କା କି ନ’ ସିରକା ହବ ।”

“ଆହୁ, ବୁମ ଏ ପିଲ ସେ କହା ଖଣ୍ଡି ପିଉଛି, ମୋତେ ବିକ ଦିଆନା । ମୁଁ ନ ସିରକା ବାହିକ, ନ ଟଙ୍କା ଦରହୁ, ନଥ ।” ତାହା ଶୁଣି ଆଜା ସାହୁ ନିକେ ପାଠି ଚିଟାଇବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କଲ । ସେ କହିଲ, “ବାଟୋଇମାନେ ଯାହା ଯେତେବେଳେ କହିବେ, ଆମେ କଣ ନାହିଁ କରିପାରିବୁ ? ନବ ଯଦି, ନଥ ନ ଟଙ୍କାକୁ । ଆଉ ସେଥିରୁ କମରେ ହବନାହିଁ ।”

ସାହୁଆଶୀ ପରୁଗଲ, “ନରଦ ଦବନା ?” ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ, ଆଗନ୍ତୁକ ଅଣ୍ଣାରୁ ନଥ ଟଙ୍କା କାଢି ଗଣିଦେଲ । ତା ପରେ ସେ ରମାକୁ କହିଲ, “ଯାଆ ଲେ ମା, ଟିକଏ ଖେଳୁ ଯା ।” ଯାକା ସାହୁ ଟଙ୍କା ଗଣିନେଲ । ସାହୁଆଶୀ ଖୁସି ଅବଶ୍ୟ ହେଲ; କିନ୍ତୁ ରମା ଯେ ତା ନିଜ ପିଲଙ୍କ ପରି ଖେଳିବାକୁ ସୁବିଧା ପାଇଲ, ସେଥିରେ ତା ହୃଦୟ ଜଳିଦିଲ । ରମା ଆଗନ୍ତୁକ କଥା ଅନୁୟାସେ ଖେଳିବାକୁ ନ ଯାଇ ଅର ସାହୁଆଶୀକ ଯାଇ ପରୁଗଲ, “ସାଆନ୍ତାଣି, ସେତେ କଣ ମୁଁ ଖେଳିବାକୁ ଦିବ । ସାହୁଆଶୀ ଦାନ୍ତ ବୈବାଳ ଭବର ଦେଲ, “ଖେଳୁ ।”

ରମା କାମରୁ ମୁଁ ପାଇ ଖେଲିବାକୁ ଜାଇ । ସାହୁଆଶୀ ଆଜା ସାହୁ କାନରେ କହିଲ, “ଏ ମାତିଶିଆଟା କଣ ଅମୀର ପରି ଟଙ୍କା ଦବତି ?” ଶୁଣି, ଆଜା ସାହୁ ଭବର ଦେଲ, “ହଁ, ଇମିତି ଅନେକ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ନ ଖାଇ, ନ ପିଇ, ଖରି ନ କର, ଟଙ୍କା କମେଇ ରଖିଥାନ୍ତି ।” ରମା ଏବଂ ସ୍ଵାଧୀନରେ ଲାଗିଥିଲେ । ସେମାନେ ଯୋଡ଼ିଏ କଣେଇକ ବର ଖର୍ଷ୍ଣୀ କରି ବିବାହ କରିଥିଲେ; ତାକୁ ଲୁଗା ପିଲାଇଥିଲେ, ବସାଉଥିଲେ, ହଠାଉଥିଲେ, ଶେଯରେ ଶୁଆଉଥିଲେ; ସୁଖି ହଠାଇ ଶୁଆଉଥିଲେ, କେତେ ବେଳେ ଜମ୍ବୀର ଭବରେ କି ପ୍ରଶ୍ନ ପରୁରୁଥିଲେ, କେତେବେଳେ ବା ଠୋ ଠୋ ହୁସି ରଢ଼ିପାଉଥିଲେ । ପ୍ରେସ ପିଲକର କଣେଇ ନ ଥିଲେ ସେମାନେ ନିଜକୁ ବଡ଼ ହତକାରୀ ମଣନ୍ତି । ରମା ସେଥିପାଇଁ ତା ପ୍ରେସ କୁର୍ବାଟିକ କଣେଇ କରିଥିଲ । କାମରୁ ମୁଁ ପାଇ, ସେ କୁଣ୍ଡ ଧରି ଶେଲିବାକୁ ଲାଗିଲ ।

ରମାକୁ ଶେଳିବାର ଦେଖି ସାହୁଆଣୀ ଦେବ ସହିଲନାହିଁ । ସେ ଆଗନ୍ତୁ ନିକଟକୁ ଆସି କହିଲ, “ମହାଜନ, ତୁମେ ରମାକୁ ଶେଳିବାକୁ କି କହିଲ । ହେଲେ, ସେ କାମ ନ କଲେ ଖାଇବ କଣ ?”

“ତେବେ, ସେ ତୁ କିମ କିମ୍ବା ନୁହେଁ ?”

ସାହୁଆଣୀ ଜିଜ କାମୁଡ଼ି କହିଲ, “ଏ ମା, ସେ ମୋ କିମ୍ବା କାହିଁକ ହୁଅନ୍ତା ମ ? ମାରିଖିଆ ପିଲାଏ ସିନା ଆସି ଆମ ଘରେ ରହିଛି । ଆମେ କାକୁ ଖୁଅଇ ପିଆଇ ରଖିବୁ । ସେଥରେ ତୁମେ କହୁଛ କଣ ନା ସେ ମୋ କିମ୍ବା ! ତୁ ମୁଁ ପରିଚାଳକ ଏ କଥା ଦିଶିଲ ?”

ଆଗନ୍ତୁ ଓ ସାହୁଆଣୀ କଥାବାର୍ତ୍ତୀ ହେଉଥିବାବେଳେ ରମା କାନ ପାରି ଶୁଣୁଥିଲ । ସେ ଅବଶ୍ୟ ସବୁ କଥା ବୁଝିପାଇଲନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ସ୍ଵର୍ଗ ଏକ ଚମକି କଣ୍ଠେରୁଟିଏ ଦେଖି ସେ ତାକୁ ହାତରେ ଧରିଲ । କଣ୍ଠେର ଧର, ରମା ଆକନ୍ଧରେ ବହୁଲ ହୋଇପଡ଼ିଲ । ସେ ତାକୁ ଲୁଗା ଉଚରେ ପୁରୁଷ ହୁତରେ ଯାକିଥିଲ, ଯେପରିକି ସେ ନିଜେ ଗୋଟିଏ ପିଲ ନିଜ କରିଛି । ଲୁଗାର କଣାବାଟେ କଣ୍ଠେର ଗୋଟାଏ ଗୋଡ଼ ବାହାରକୁ ବାହାରପଡ଼ିଥିଲ । ତାହା ଦେଖି ତମ୍ଭା ପରାକୁ କହିଲ, “ଦେଖ ମ, କୋଣର କେତେ ସାହସ । ଆମ କଣ୍ଠେର ନେଇ ଧରିଲଣି ।” ଶୁଣି, ସାହୁଆଣୀ ଆଗନ୍ତୁ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତୀ ହେବା ପ୍ରତିଦେଇ, ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି କର କହିଲ, “ରମା !”

ରମା ତମକ ପଡ଼ିଲ; ସବେ ଅବା ତା ପାଦଚଳେ ସମ୍ମ ପୁଅଥିରା ମୁହଁତ୍ତିକ ପାଇଁ ଜଳ ବୁଝି ହୋଇଗଲ । ସେ କଣ୍ଠେରୁଟି ତଳେ ଥୋଇବେଳ, ଆଖି ମନ୍ଦିର, କରି କରି ହୋଇ କାନବାକୁ ଲାଗିଲ । ଶୁଣି, ଆଗନ୍ତୁ ପରାକି ପରାକି, “ହେଲ କଣ ?” ରମା ପଞ୍ଚମୀ ସାହୁଆଣୀ ଉଦ୍‌ଦର ଦେଲ, “ମୁଁ ବଢ଼ିଯାଇଛି । ମୋ ପିଲଙ୍କ କଣ୍ଠେର ପୁଣି ଏ କାଳିକାମା ହାତରେ ହୁଏମ । ମଲୁକାହିଁ ଲେ ରୁ !”

ଆଗନ୍ତୁ ପଦେ କଥା ନ କହ, ଦାଣ୍ଡ ଢୀର ଜିଟାଇ, ବାହାରକୁ ବୁଲିଗଲ । ତା ଅନୁପର୍ମୀରେ ସାହୁଆଣୀ ରମା ପିଠିକ ଗୋଲାଏ ମାରିଲା । ରମା ଆହୁର ଚକାର କର ବାନିଲ । ଦାଣ୍ଡ ଦାର ପୁଣି ପିଟିଲା । ଆଗନ୍ତୁ ପାଖ ଦୋକାନରୁ ସବୁଠାରୁ ଭଲ କଣ୍ଠେରୁଟିଏ ଆଖି ରମା ଆଗରେ ଠିଆ କରାଇ କହିଲ, “ଏଇ ନେ, ତୋର ଏ କଣ୍ଠେରୁଟି ।” ରମା କଣ୍ଠେରୁଟି ଦେଖି ପଛକୁ ପୁଣିଗଲ ଏବଂ କଣରେ ଯାଇ ଲୁଣିଲ । ସେ କାନିଲ ନାହିଁ, କି କଥା କହିଲ ନାହିଁ । ଏପରିକ,

ସେତେବେଳେ ସେ ନାଶ୍ୱାସ ମାରୁଥିଲ କି ନା ଭାବା ବୁଝାଯାଇଥିଲା । ସାହୁଆଣୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରମ୍ବୁଜୁକ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ସେ ମନେ ଭବିଲା, “ଏ କଣ ମାଗିଶିଆ ବା କୋହିପଢ଼ି ? ନା, ଏ ଦୁଇଟାରୁ କିଛି ନୁହେଁ; ଗୋଟାଏ ଡକାୟତ ହବ ।”

ସେତେବେଳେ କାନା ପାହୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରୁ ବୁଝି, ଭାରୀ ପାଖକୁ ଧାଇଁଆହି ତା କାନରେ କହିଲ, “ଏ କଣେଇଟା ଦାମ୍ ବୁର ଟଙ୍କାରୁ ଉଣା ହୁବନାହି । ବୁର ବୁରକୁ କଣ ? ତା ଗୋଡ଼ିଜଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାର ।” ଶୁଣି ସାହୁଆଣୀ ବୁଲିପଢ଼ି କହିଲ, “ମା ରମା, ତୋ ପାଇଁ ମହାଜନ କଣେଇ ଆଜି ଦେଇଚନ୍ତି ପର । ବୁନେଇ ରଖ ।” ବର୍ଷାପରେ ଆକାଶର ଲନ୍ଧନରୁ ପର, ରମାର ଅଣ୍ଟୁପ୍ରିକ୍ତ ଅଧରରେ ହସର ଗୋଟିଏ ଶୀଘ୍ର ରେଖା ବିକଶି ଉଠିଲ । ସେ ଆନନ୍ଦରେ ବିହୁଲ ହୋଇ ପରିବର୍ତ୍ତନ. “ମୁଁ ନେବି, ସାନ୍ତୁତି ?”

ସେ କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟରେ, ଆଗ୍ନୁକର ହୃଦୟ ଦୂଃଖ ଓ ସମବେଦନାରେ ଚରଳ ଯାଇଥିଲା । ସେ ଘରର ଏପରି ଏକ ଘୋପାଳରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲା, ଯେଉଁ ତାରେ କି ମନୁଷ୍ୟ, ପ୍ରାଣର କୋହ ଦବାଇ ରଖିବା ନିମନ୍ତେ କଥା ନ କହି, ନାରବ ରହେ । ସୁତରଂ ସାହୁଆଣୀଙ୍କ ରମା ଯାହା ପରୁଶଥିଲା, ତାର ଉତ୍ସରରେ ସାହୁଆଣୀ କିଛି କହିବା ପରୁରୁ, ସେ ନିଜେ ମୁଣ୍ଡ ଠାରି, ସମ୍ଭବ ଜଣାଇଲା । ରମା କଣେଇଟି ଧର କହିଲ, “ମୋ କୁନ ନାଁ ‘ରଣ୍ଜି’ ।” ରମାର ହଣ୍ଟା କନା ଭଜିରୁ ତା ‘ରଣ୍ଜି’ର ଶୋଭ ଦକ୍ଷି ଉଠିଲ ।

ସାହୁଆଣୀଙ୍କ ହନ୍ତମମୟ ଶାସନ ମଧ୍ୟରୁ ଖସି, ରମା ସେ ହଠାତ୍ ଏକେ ପ୍ରଧାନଙ୍କ ଲଭ ଚାହି, ଭାବା ଖେହ ସ୍ଵପ୍ନରେ ମନେ କରି ନ ଥିଲ । ଆଉ ଯାହା କଥା ଯାହାହେଉ, ନିଜେ ସାହୁଆଣୀ ତା କେବେ କଲାଜାରେ ଜୀବ ନ ଥିଲ । ଅଗ୍ନୁକ ପ୍ରତି ପୁଣରେ ତା ହୃଦୟ ଜଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ହୃଦୟର ବନ୍ଧୁ ତାକୁ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ କୁହୁଲାଇ ରଖିବାକୁ ହେଲା । ସେ ତମା ଏବଂ ସ୍ଵର ଦୂରକୁ ଶୋଭବାକୁ ପଠାଇ ଦେଇ, ଅଗ୍ନୁକକୁ ଆସି କହିଲ, “ରମାଟି ଦିନଯାବ ଖଟି ଖଟି ଥକ ଯାଇଥିବ । ଏତେବେଳେ ତ ଖେଳିଲାଗି ଏବେ ଯାଇ ଶୋଇ ।” ରମା ସାହୁଆଣୀଙ୍କ କଥା ମାତି ଶୁଣି, ଆଦେଶ ପାଇବାକୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଶୋଭବାକୁ ବୁଲିଗଲ । ଏବଂ ତା ରଣ୍ଜିଙ୍କ ବୁକୁରେ ଧରି ଶୋଇପଡ଼ିଲା ।

ଅଗ୍ନୁକ ଯେଉଁ ଦରେ ଘେପର ଭବରେ ବସିଥିଲା, ସେହଠାରେ ସେହିପରି ବସି ରହିଲା । ପିଲମାନେ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ; ବାଟୋରମାନେ ଦିବସର ପରିଶ୍ରମ ପରେ

ନିତ୍ରାଦେଶକ ବୋଲରେ ଆଶ୍ରମ୍ୟ କେଳେ । କିନ୍ତୁ ତାର ନିତ୍ରା ନାହିଁ । ସେ ବସିଥିବାରୁ ଗନା ସାହୁ ଓ ସାହୁଆଣୀ ମଧ୍ୟ ଶୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ଗଢ଼ ଗଡ଼ ହୋଇ ବଢ଼ ବିତିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତମେ ଜଣା ଗର୍ଜିଲା । ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ଶୋଇଧାର ନାଆ କରେଇ ପଞ୍ଜାରେ ଦୂରଟା ବାଜିଲା, ସାହୁଆଣୀ ପରିଜୟ ସୀକାର କରି ପ୍ରମାଣ୍ବୁ କହିଲା, “ମୁଁ ଶୋଇବାକୁ ଗଲା । ଭୁମେ ବସିଥିବ ତ ବସିଥାଏ ।” ଗନା ସାହୁ ତା ପରେ କେତେକ ସମୟ ବସି ରହିଲା । ମାତ୍ର ସେ ମଧ୍ୟ କୁନ୍ତ ହୋଇ ଆଗନ୍ତୁ କକ୍ଷୁ ଯାଇ ପରିବଳ, “ମହାଜନ, ଆପଣ କଣ ଟିକିଏ ଶୋଇବେ ନାହିଁ ?”

“ହଁ, ଶୋଇବ । କେଉଁଠି ଭୂମ ଶୁହାଲ, ଟିକିଏ ଦେଖେଇ ଦେଲା ।” ଗନା ସାହୁ ହସି ଉଦ୍‌ଦିଇ ଦେଲା, “ଆସ ମୋ ସାଥରେ ।” ସେ ପୋଲୁଙ୍ଗ ବଳିଲା ଧରି ଆଗେ ଆଗେ ଚାଲିଲା । ଆଗନ୍ତୁ କିମ୍ବା ଥିଲା ଏବଂ ବାଢ଼ ଶୃଣ୍ଟି ନେଇ, ପଛେ ପଛେ ଗଲା । ଯାଇ ଗୋଟିଏ ପର ରିତରେ ପହଞ୍ଚି, ଆଗନ୍ତୁ କିମ୍ବା ପବୁରିଲା, “ଏ କି ଏବର ?”

“ଏ ଟା ହଳଦିଆ ସାଆନ୍ତୁଙ୍କ ବସା । ସେ ଆସିଲେ ଏ ପରେ ରହିଲା । ତାଙ୍କର ହୃଦୟମ ଅଛି ଯେ ଏଠେବେ ମୁଁ ଆର୍ଦ୍ର କାହାକୁ ରଖିପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ବରଷକେ ଦିନେ ରହନ୍ତି, ଦିନ ରହନ୍ତି କି ନ ରହନ୍ତି, ମତେ ବରଷକ କାହା ଚରିବାରୀ ଟଙ୍କା ଦେଇ ଦିଅନ୍ତି ।”

“ମୁଁ ଏହେ ବଡ଼ ଘରଟାରେ କାହିଁକି ଶୋଇବ ? ମୁଁ ତ ଶୁହାଲରେ ଶୋଇବା ଲାଗିଲେ ଲୋକ ।” ଗନା ସାହୁ ଶୁଣି କି ଶୁଣିଲା ପର ହୋଇ, ଆଗନ୍ତୁ କିମ୍ବା ସେହି ପରେ ପ୍ରତି ବୁଲିଗଲା ।

—୧୭—

ଏ ସେ ନୁହେ

ଗନା ସାହୁ ଓ ତା ଭାଣୀ ବିଷୟରେ ଏ ପରିନ୍ତ ଯେଉଁ ବିବରଣ ଦିଆଯାଇଛି, ତାହା ବାସ୍ତବିକ ନିଜାନ୍ତ, ଆଂଶିକ ମାତ୍ର । ସାହୁଆଣୀ ଆକୁଣ୍ଡରେ ଯେ ଗୋଟାଏ ଅସୁରୁଣୀ ଲାଗୁଥିଲା ନାହିଁ, ତାର କେବଳ ସୁତଳା ମିଳିଛି । ସେ ଘରର ଯାବନ୍ତୀ କାଣି କରୁଥିଲା । ଘର ଓଜାଇବା, ବୈଷେଷି

କରିବା, ବାଧନ ମାତ୍ରବା ଆଜି କୌଣସି କାମକୁ ସେ ପଢ଼ିବ ନ ଥିଲ । ଏ ସବୁ କାହିଁରେ ତାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଥିଲ ଏକମାତ୍ର ବିମା । ବିଧାଗା ସେ ଘର ମଧ୍ୟରେ ହାତାର ପେକା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସତେ ଯେପରି ଗୋଟାଏ ମୁଣ୍ଡା ଶୁଣ୍ଟି କରିଥିଲ । ସାହୁଆଣୀ ପାଟି ଶୁଣିଲେ କେବଳ ରମା କାହିଁକି, ଘରର କାହିଁ ବାକି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥିଲୁଥିଲେ । ତାର ନିଶା ଦିପଟା ଦେଖି, ନ ଜାଣିଥିବା ଲୋକେ ତାକୁ ସୁରୂପ ବୋର ମନେ କରୁଥିଲେ । କଥା କହିଲୁବେଳେ ତାର ବାଣ କିମ୍ବା ପକାଇବାର ସୀମା ରହେକାହିଁ । ତା ଖାଇବା ଦେଖିଲେ ଲୋକେ କହନ୍ତି, “ଏ ଗୋଟାଏ ଅସୁରୁଣୀ” ବରିବା ଦେଖି କହନ୍ତି “ଏ ଗୋଟାଏ ବାଘୁଣୀ” ଏବଂ ବିମା ପ୍ରତି ତା ବାବହାର ଲକ୍ଷ୍ମୀ କରି ମନେ ଦିଅନ୍ତି, “ଏ ନିଷ୍ଠୟ ଯମଙ୍କ ଭରିଯା ।”

ବାନୀ ସାହୁ ବାଜର ଲୋକ । ସେ ସବୁବେଳେ ଡିପ୍ କରି କଥା କହେ । ବାଟୋଇମାଳଙ୍କ ସବୁଗ ଚିଲମ ଟାଣି, ଅନେକ ସମୟରେ ଆଖି ଟୁଳିଟୁଳ କରି ଡକାଇବାରେ । ଚଟିପର ବସାଇବାର ଠିକ୍ ପୂର୍ବେ ସେ କେତେବେଳ ଦୁଇଦିନକାଳୀ ପାଦପାୟ କରୁଥିଲ । ସେବେଳେ ସେ ଥୋଡ଼ିଆ ବଳଦ ଉପରେ ଜିନିପ ଲାହ, ଗାଁ ଗାଁ ରୁଳୁଥିଲ । ତାକୁ ଦେଖିଲେ ଲୋକେ ଆଜଙ୍କରେ କହିଥିଲେ, “ଏଇ ବାନୀ ତଳେର ଅସିଲାଣି, ପକାଇବ ମାଲ ଦେଇ ସିରକାଏ ନବ ।” ତା ଦୁଇ କାନରେ ଦୁଇଟାନୋଳ ଫୁଲଥାଏ । ତା ଭାବାଣ ହାତ ଅନାମିକା ଆଜଠିରେ ପିଲଦିନେ ସେ ସୁନା ମୁଦି ଥିଲ, ତାର ଷୟାବଣେଷ ବର୍ତ୍ତିମାନ କାଣି ଆଜଠିରେ ଯାଇ ରହିଛି । ଧନ ଉପାର୍କନ ତୁଳା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର ତୁଳାକୁ ସେ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଝାଲ ଦେଇ ନ ଥିଲ । ସେଥିପାଇଁ ସେ କେତେ ପ୍ରକାର ବାଂଦପାୟ ଜାବନରେ କରିଛୁ, ତାର ଦଶ୍ୟ ନାହିଁ । ତା ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟାଏ ପ୍ରଧାନ ବାଂଦପାୟ ବାଟୋଇମାଳଙ୍କ ସବେ ପଶା ଖେଳିବା । ସେହି ବାଂଦପାୟରେ ସେ ଧନ୍ୟବାନ୍‌ ହେବାକୁ ବଡ଼ ଆଶା ପୋଷିଥିଲ । ସେ କହିଥିଲ, “ସୁଧ୍ୟ ରକ୍ତ ପଶାଖେଲରେ ହୁରେଇ, ଦୁର୍ଯ୍ୟାଧନ ଦିଲାଗ୍ରୀ ପାଇଲ । ମୋ କରାରେ କଣ କହ ନ ଥିବ ?”

ସେ ଆଗମ୍ବନ ବାଣ୍ଟି ତୁଳାର ଚଟିପରେ ପଢ଼ିଥି, ବିମା ଘର ଅବୁଗିମୀ ଉପରେ ଏତେ ଟଙ୍କା ଅକାତରେ ତାଳିଦେଇଛି, ଆର ଦିନ ସକାଳୁ ଉଠି ତା ସଲରେ ପଶା ଖେଳିବା ଦାନା ସାହୁର ସେ ବାତର ଏକମାତ୍ର ବୁଦନାର ବିଷୟ ହେଲ । ସେହି ବୁଦନାରେ ସେ ନାନା କଳୁକା କଳୁନା କରି ଆଜନରେ ଶୋଇ-ପଡ଼ିଲ; କିନ୍ତୁ ଆଗମ୍ବନ କିନ୍ତୁ ହେଲନାହିଁ । ସବୁଅତ୍ଥ ନିହିନ ହେଲ ପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ବଳିତା ଲଗାଇ ବିମାକୁ ଖୋଜିବାକୁ ଗଲ । ସେ ଖୋଜ ଖୋଜ ଯାଇ

ଦେଖିଲ, ରମା ବୁଝିମୁଣ୍ଡେ ବରତ୍ତ ପିଲାଟି ପରି ଜାକିକୁଳ ହୋଇ ଶୋଭନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଶଣୀରୁ ଛୁଟିବୁ ଜଳକୁ ପକାଇଦେଇ ନାହିଁ । ଆଲୁଆରେ ସେ ନିତ୍ରିତ ରମାରୁ ଜଳରୂପେ ଦେଖି, ତା ମୁଣ୍ଡ ଟିକିଏ ଆଉଷି, ତା ମା ବଧା କଥା ସୁରଖା କର, ଦୂର ଅଗ୍ରିରୁ ଦୂରଟୋପା ଲୁହ ଗଡ଼ାଇ, କିନ୍ତୁ ଶୋଭବା ପରକୁ ଦେଇଗଲ ।

ଆଗନ୍ତୁକ ଆଜ ଦିନ କାଳୀ ଅନାରୁ ଉଠିବାରେ ସାହୁଆଣୀ ପରୁରିଲ, “କଣ, ଏଇ ଭୋରରୁ ଘୂରିଦିବ ?”

“ହଁ, ରୂମର କେତେ ହେଲ କହ ତା ।” ସାହୁଆଣୀ ରମ୍ଭୀର ସୁରରେ କହିଲ, “ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ।” ଆଗନ୍ତୁ କ ଟଙ୍କା କାଢି କାଢି ପରୁରିଲ, “ତୁମ କଥିବାବୁ ବେଶ୍ କହୁଛି, ନା ?” ସାହୁଆଣୀ ଉଦ୍‌ଦିଇ ଦେଲେ, “ଏକ ପ୍ରକାର । ହେଲେ, ଆଜ ରୂମ ପରି ଭଲ ଭଲ ଲେକ ଅସୁନାହାନ୍ତି । ତାହାର କବିତା କଥିଲାଈ । ଶକ୍ତି ପରି ବଢ଼ିଲା । ତାପରେ ପୁଣି ପରି ପିଲାଟାଏ ରଖି ପୋଷିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ।

ଆଗନ୍ତୁକ ଉଦାସ ସୁରରେ କହିଲ, “ସେ ରୂମ ଘରେ ନ ରହିଲେ, ତୁମେ ତେବେ ନିଷିଦ୍ଧ ହୁଅଛୁ ?” ଶୁଣି ସାହୁଆଣୀ ଆଗନ୍ତୁରେ କହିଲ, “ସେ ଆଜା କ ଆହ ପରୁରିବାକୁ ଅଛୁ ନା ? ତୁମେ କି ତାକୁ ଦେଖିପାରୁଛ ନେଇଦିବ ? ଧୂମାରବ ପାଖରେ ରଖିବ ?”

“ଆହୁ, ତାକ ତାକୁ ।”

“ରମା” ବୋଲି ସାହୁଆଣୀ ପାଠି କର ଜାକିଲ । ରମା ଅସି ପରିବା ଦୂରରୁ ଆଗନ୍ତୁକ ପରୁରିଲ, “ଆହା, ତା ବାବଦରେ ମନେ କେତେ ଟଙ୍କା ଦିବାକୁ ଦୂର, କହିଲ ଦେଖି ।”

“କୋଡ଼ିଏ ତିନି ଟଙ୍କା ।” ଶୁଣି, ଆଗନ୍ତୁକ ପରିଶ ଟଙ୍କା ଶଣିଦେଇ କହିଲ, “ଯାଅ, ତାକୁ ନେଇଆସ ।” ସେତେବେଳେ ଦାନା ସାହୁ ଆସି ରୂପୀରୁ କହିଲ, “ମୋର ମହାଜନଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ କଥାବାତ୍ରୀ ଅଛୁ । ତୁ ଟିକିଏ ଆହେଇ ହେଲଯା ।” ସାହୁଆଣୀ ରୂପୀରୀବା ପରେ ଦାନା ସାହୁ କହିଲ, “ଦେଖ, ମହାଜନ, ମୁଁ ରମାକୁ ବଢ଼ି ସେହି କରେ । ମୁଁ ତାକୁ ଛୁଟି ପାରିବିନାହିଁ । ତାକୁ ମୁଁ ନିଜ ବିଅ ପରି ପାଲି ଅଣିଛି । ସେ ବୁଲଗଲେ ମୋ ପର ଅନାର ହୋଇଦିବ । ସେଇଟା ଦିନା ତା ଉପରେ ବସାଇ, ମୁଁ ତାକୁ ଛୁଟି ପାରିବ ? ନିଜ ପିଲାକୁ କିଏ ବାହାକୁ ଦେଲାଣି ? କିଏ ଜାଣିଛି, ତା ମା ଦିନେ ପହଞ୍ଚ ପିଲାକୁ ନବାକୁ ନ କହିବ ! ମୁଁ ରୂମକୁ ଚିନ୍ଦ୍ରିନା ରୂମ ନା ତା ନାହେନାହିଁ । ମୁଁ କିମିତ ରୂମ ସାଙ୍ଗେ ଛୁଟିଦେବ ? ସେ କଥା ହବିକାହିଁ ।”

ଅଗ୍ନିକ ଅବାକ୍ ହୋଇ ବୁଝିଥିଲ; ଯାନ ସାତ୍ର କହିଯାଇଲ ପରେ କହିଲ
“ରୂମେ ମୋ ନାଁ ଶୀ ପରିଚୟ କହୁ ନାଶିମା ଦରବାରଙ୍କାହଁ । ମୁଁ ତାକୁ
ନେଇଲେ ପରେ ସେ ଯେ ଆହୁପରେ ଏଠା ମାତ୍ରକ, ତା ମଧ୍ୟ ନୁହେ । କହ, କଣ
କହୁଡ଼ି, କୁଁ କ ନାହଁ ?”

ଯାନ ସାତ୍ର ଦେଖିଲ ଯେ ଗତ ବାତରେ ସେ ଯେଉଁ ଆଗ୍ନିକ ସହିତ
କଥାବାତ୍ରୀ ବନ୍ଦୁଥିଲ, ଏ ବାତ୍ର ସେ ନୁହେ । ସେ ଆଗ୍ନିକ ଆସିଥିଲ, ଆଶ୍ରମୀ କେଇ
ବନ୍ଦୁକ ବଢାଇବାକୁ । ଏ ବର୍ଣ୍ଣମାନ ଯାନ ସାତ୍ରର ଗୋଟାଏ ପ୍ରଧାନ ରୋଜପାରର
ବ୍ୟାପ୍ତି ବନ୍ଦୁକ କା ଦ୍ୱାରା ନେଇପିବା ପାଇଁ ଦୃଢ଼ଶ୍ଵରଙ୍କ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଛି ।
ଯାନ ସାତ୍ର ପାଇଁ ଖୋଲରେ ଲାଭବାନ୍ ହେବ ବୋଲି ଯେ ଆଶା କରିଥିଲ, ତାର
ଯେ ଆଶ କୁଥା ହେଲାଣି । ଅଗ୍ନିକ ବିଷସ୍ତରେ ସେ ମନକୁମନ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନ,
ପ୍ରସର । ତୌଣୀଏ ପ୍ରଶ୍ନର ପଦ୍ମୋଷକନକ ଉତ୍ତର ନିଜେ ଦେଇ ନ ପାଇ, ନିଜ
ଭାବରେ ବପିବାକୁ ଲାଗିଲ । ଶେଷରେ ସେ କହିଲ “ଦେବ ହଜାର ଦବ କ,
ପୁଣିଦେବ ।”

ଅଗ୍ନିକ ଦେବ ହଜାର ତେଜାର ଦୂରଶ୍ଵର କୋଟ କାପନ ଥିଲ କିନ୍ତୁ
ଅତି, ଯାନ ସାତ୍ର ହାତରେ ଧ୍ୟାନଦେଇ, କହିଲ, “ଯାଅ, ଯେତିଆସ ରମାକୁ ।”
ରମା ଅଧି ପହଞ୍ଚିବାରେ ସେ ଅଳକୁ ଦାଢ଼ି ତାକୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଗ୍ରେଟିଆ ମୁହର ପାଟକୁଗା
ପିଲାକୁ କେଲ ।

କାହା ହାତେ ମିରିଗା

ବୁଝିଲେ ନନ୍ଦରହିଁଟ ଲେବେ ଦୂଆର କିଟାଏ ଦ୍ୱାରୁ ବାହାର ଦେଖିଲେ
ସେ ଯୋଦିଏ ଲମ୍ବା କାହିଁଏ ଦୁକା ମରରେ ଯେବିଏ ଅଳ୍ପ ବସୁଥର ବାଜିକା,
ବାଜରେ ଦକ୍ଷ ବୁଦ୍ଧାବନ୍ତିଏ ଧର ମୁଲାକୁ । ଦୁକାକୁ କେହି ତ ଚନ୍ଦ୍ରିଲେ ନାହିଁ,
ଅନେକାକୁ ମଧ୍ୟ ତା ନୁଆ କେଇରେ ଅଛ ଅଳ୍ପ ଲୋକ ଚନ୍ଦ୍ରିଲେ । ସେ ଚନ୍ଦ୍ରିଲେ
ଦେବ, “ଅଛ ପଥ ତକରେ ଦୁକୁକା ପାଟ ପିତି ବୁଝାବେ ସୁବିତ ?”

ଆଜନ୍ତୁଚ ସହିତ ରମା ଶୁଣିବାର କିଛି ସମୟ ପରେ, ତେଣେ ଚଢ଼ିଗର ଭବରେ ଆଜା ସାତ୍ର ଶର୍ଣ୍ଣାରୁ ତାଳି ନୋଟ କାଗଜ ଦୂରଖଣ୍ଡି ଦେଖାଇ କହିଲ, “ଏଇ ଦେଖ, ଦେବ ହଜାର ଟଙ୍କା । ସେ ଶର୍ଣ୍ଣାଠାରୁ ପ୍ରଣାମୀ ପାଇବ ବୋଲି ଯେ ଆଜା କରିଥିଲ, ପାଇଲ ନାହିଁ । ବରଂ ସାତ୍ରଆଣୀ ମୁହଁ ଶୁଣାଇ କହିଲ, “ଏତିକ ?” ସାତ୍ର ସାତ୍ରଆଣୀ ଦୁହେଁ ହାନ ଧରିଥିବ ହେଲ ଦିନ୍ଦୁଁ ସାତ୍ରଆଣୀ ସ୍ଥାନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ପ୍ରଥମଥର ନାପରତ କଲ । ପ୍ରେସ୍‌ସୀର କଥାରେ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ଆଜା ସାତ୍ର କହିଲ, “ତୁ ଠିକ୍ କହିବୁ । ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଗଧ । ଆଉ, ମୋ ବାଢ଼ିଗଣ ହେ ?” ଆଜା ସାତ୍ର ଘରୁ ବାହୀରିପଡ଼ିଲ । ବାଟରେ ପଲବେଳେ ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲ, “ସେ ନିଷ୍ଠ୍ୟ ଗୋଟାଏ କେଟିପତି, ଆଉ ମୁଁ ବଳବ । ଅଧିରେ କେତୀଲ, ଲୋକଟା କଥା ପଢକେ ପ୍ରଥମେ ଟଙ୍କାଏ, ତା ପରେ ନ ଟଙ୍କା, ତା ପରେ ଶୁଣି ପନ୍ଦର ଶହ ଟଙ୍କା ଗଣିଦେଲା । ମୁଁ ଧରିଥିଲେ କଣ ପନ୍ଦର ହଜାର ଦେଇ ନ ଆନ୍ତା ? ଯାହାହେଉ, ଏବେ କଣ ଶୁଣିବୁ ?”

ସେ ଅନେକ ବାଟ ଶୁଣିଲ; କିନ୍ତୁ ରମା ବା ସେ ହୃଦାର ଲେଟ ପାଇଲ ନାହିଁ; ତତ୍ତ୍ଵ ସେ ଧାଇଁବାକୁ ଲାଗିଲ । ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଅଜଳବେଳକୁ ଦେଖିଲ, ଅଜଳ ଦୂରରେ ଦୁହେଁଯାକ ଦସିଛନ୍ତି । ସେ ପାଖକୁ ଯାଇ କହିଲ, “ମୋରେ ମାନ୍ଦ କରିବ, ମହାଜନ ଜଳ : ଏଇ ଭୂମ ଦେବ ହଜାର ଟଙ୍କା ଜେବନ୍ତ ନାହ ।” ଶୁଣି କିଏ ମୁଣ୍ଡ ଟେକ ଶୁଣି, ପରିବଳ, “କଥା କଣ ?”

“ତଥା ଏଇ ଯେ ମୁଁ ରମାକୁ ଡେରେଇ ନେଇପିବ ।” ଶୁଣି, ରମା ଚମକିପଡ଼ିଲ, ହୃଦାକୁ ଯାକିଧିଲା ଏବ ବିଜଳ ସ୍ଵରରେ କାନ୍ଦବାକୁ ଲାଗିଲ । ଶୁଣି ପରିବଳ, ‘ଭୂମେ ସ୍ଥାକୁ ନବାକୁ ଆସିଛ ?’

“ହଁ । ପନ୍ଦର ଶହ ତଣ, ପନ୍ଦର ଲକ୍ଷ ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ, ମୁଁ ସାତ୍ର ଶୁଣିପାଇବ ନାହିଁ । ସ୍ଥା ମା ସାତ୍ର ମୋ ହାତେ ସପିଦେଇ ଯାଇଛି । ଭୂମେ ହୃଦାନ୍ତ କହିବ ଯେ ସେ ମରିଗଲାଣି । ହୁଲି, କେବେ ମା ହାତ ଲେଖା କିଏ ମୋରେ ଦେଖାଏ । ସେ ଯଦି ଲେଖିଦେଇଥିବ, ମୁଁ କାହିଁକି ମନା କରିବ ? ସେଇକ ହେଲେ ହେଲା ।”

ଶୁଣା କିଛି ନ କିନ୍ତୁ ଅଳି ଭବରେ ହାତ ପୁରିଲା । ଅଳି ଭବରୁ ନୋଟ କାଗଜ କିଢ଼ାଏ ଦେଖାଇଲ । ଟଙ୍କା ମୋହର ମଧ୍ୟ ରଣ ରଣ ହୋଇ ଦାଳିଲ । ଆଜା ସାତ୍ର ଶୁଣି ହୋଇ ମନକୁ ମନ କହିଲ, “ଆଉ ମୁଠାଏ ନିଷ୍ଠ୍ୟ ମିଳିବ । ଏ ମୋରେ ଲାଞ୍ଛ ଦେଇ ରମାକୁ ନେଇପିବାକୁ ଦସିଛି । ଯାହା ପାଇବ, ଶୁଣିନକା ଦରକାର ।”

ବାଟୋଇ ରୁଢ଼ା ଅଛି କହଇ କହି ସମୟ ଖେଳ, ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ରେସିଆ
କାଗଜ ବାହାରକର ଆଖିଲ । ତାକୁ ଦାନା ସାହୁ ହାତରେ ଦେଇ କହିଲ, “ଠିକ
କଥା କହୁବୁ, ପଡ଼ ।” ଦାନା ସାହୁ କାଗଜ ଧରି ପଢ଼ିଲ ।

“ନଳାରୟିଙ୍କ ଚଟିଘର ମାଲିକ ଦାନା ସାହୁ ଜାଣିବ, ଏ ପଦବାହଳ
ପରେ ବିମାକୁ ଛୁଟିଦେବ । ସ୍ଥାନଠାରୁ ରୁମର ପାଉଣା ପଦ ସବୁ ବୁଝିନେବ ।

ରୁମର
ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧା ଦେବୀ ।”

ରୁଢ଼ା ପବ୍ଲିକ୍, “ଦସ୍ତଖତ କିମ୍ବିପାରୁଚ ? ଦାନା ସାହୁ ନିରୂପର ହୋଇ
ଦେଇଲ । କହୁ ରୁଢ଼ା ଦୁଇ କହିଲ, “କାଗଜ ଖଣ୍ଡିତ ପାଖରେ ରଖ । ଯେବେ
ଶିଳର ମା ଅସେ ତାକୁ ଦେଖେବ ।” ଶୁଣି, ଦାନା ସାହୁ କହିଲ, “ଦସ୍ତଖତକୁ
ଦେଖ କାହିଁ କର ଆଖିବ । ହେଲେ, ସେଥିରେ ମୋର କଣ ଅଛୁ ? ମୋ ପାଉଣା
ପାଇବେ, ମୁଁ ରୁହ ହୋଇ ରହିବ ।” ଶୁଣି, ରୁଢ଼ା ବସିବା ସ୍ଥାନରୁ ଉଠି ଠିଆ
ହେଲେ ଏବୁ ବୁଝିବ ସ୍ଵରରେ କହିଲ, “ଦାନା ସାହୁ, ରୁମେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରଧାନ
ଠକ । ରୁମେ ଯେବେବେଳେ ଯେବେ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ଠିଠି ଲେଖିବ, କାଟୋଇ
ବହବର ଦେଖି ପାଇବ । ତା ପରେ ମୁଁ ଆଜି ପୁଣି ରୁମକୁ ପନ୍ଦର ଶହ ଦେଇ ।
କେବେ ରୁମର ଅହୁର ପାଉଣା ଅଛୁ ? ଲଜ କାହିଁ ମୁହଁବୁ ।”

ଫ୍ରେଶ୍ କାଲରେ ପଢ଼ିଲେ ପେପର କାତକାୟ ଢୁଏ, ଦାନା ସାହୁ ପେହିପର
ହେବ । ତଥାପି ଦେଇ ଏହି ନ ପାଇ ସେ କହିଲ “ମନ୍ଦିରକ, ସମ୍ମାନ କାହିଁକ ?
ଜାହା କାହା ନ କରିବ । ଦେଇ ହଳାର ଦେଇବ ବାକ ତିନି ହଳାର
ଦେଇବା, ବିମାକୁ କେଇଯାଏ ।”

ବାଟୋଇ ରୁଢ଼ା ପଢ଼େ କଥା କହିଲନାହିଁ, ନିଜ ଅଳିଟି ମନ୍ଦରେ ଧର
ଠିଆ ଫେର ଏବୁ ବାହି ଭାବର ଦାନା ସାହୁ ଅବ୍ଦିରୁ କହିମଟ କର ଦୂର୍ଭିଲ । ବିମାକୁ
କହିଲ, ବିଲ ମା, ଆପରେ ।” ସେ କିନିକି ସ୍ଥାନରେ ରୁଢ଼ା ହାତର ପ୍ରକାଶ
ବାହିଟା ଦେଖି, ଓଳ ସାହୁ ଅଭବର ହେଲା । ତ ଆଖି ଆପରେ ବାଟୋଇ
ବିମାକୁ ଧର ସୁବିନ୍ଦର । କହୁ ସେ କହିଲ, “ମୁଁ କେବେ ମୁଁର୍ । ଆସିଲ ତ,
କିନିଟା ନ ଆଖିଲ ମାହିବ ? ଅଛା, ମୁଁ କଥ ହୁଅବୁ ? କହୁ ନୋହିଲେ, ସେ
ବୁଝିବେ ଯାଇବି, କାହିଁ ରଖିବ, ବିନେ ହେବେ କେବେ ଆକାୟ କର କେବ,
ବୁଝେ ନୁହେ, କଣ ବୁଝ କର ।”

ଓର୍ବା ସାହୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ବାଟୋଇ ଓ ରମାକୁ ଅନୁଷ୍ଠଳଙ୍ଗ କହି ଲୁହ
ଲୁହ ବୁଲିବାରେ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ବାଟୋଇ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ଜାବୁ କେବୀ
ପକାଇଲା । ତତ୍ତ୍ଵ ସେ ବାରେ ଏପରି ଜୋରରେ ନାହିଁ ଟେକଲ ଯେ ଦାଳା ସାହୁ
ପିଣ୍ଡରୁ ପ୍ରାଣ ବୁଲିପିବା ଉପରେ ବସିଲା । ଦାଳା ସାହୁ ମନେ ମନେ ବଜଲା, “ଏ
ବୈରଟା ପଛରେ ଆଉ ଗୋଡ଼େଇଲେ, ଏଣ୍ଠିକି ବିପର୍ମି ସିନା, ଲାଭ କହି
ନାହିଁ ।”

ସୁଧୀତ୍ର ପରେ ବେଳ ଦୁଇ ଅନ୍ତର ଯୋଟି ଆସୁଥି, ସେପରି କମାଲରେ ପାଶୁ
ନାୟକ ରମାକୁ ଧରି କଟକ ସହରରେ ଯାଇ ପାତ ପକାଇଲା । ବନନାଥ ଶିଥିପିଆ
ଠିକ୍ ନାହିଁ । ମୁହଁରାଙ୍କ ରମା ଥକ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ବୁଲିନପାଇବାରୁ ପାଶୁ ନାହିଁ
କାବୁ ପିଠିରେ ପକାଇ ଗଲି ଚଳି ହୋଇ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବରି ପ୍ରାୟ ଦୂର ପଢ଼ି ବେଳେ ପାଶୁ ନାଏକ ତତ୍ତ୍ଵରୀ ରମାକୁ ପିଠିରେ
ଧରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରେଟିଆ ପକାଇର ଆପରେ ଯାଇ ଠିକ୍ ହେଲା । ସେ ଦରକି
ମନକାବାପରେ ଗୋଟିଏ କିବାନ୍ତ୍ର ସଞ୍ଚାରୀ ମନକା ଗଲି ମଧ୍ୟରେ; କେବଳ ଦୁଇପାଇଁ
କହି ଦୂରରେ । ଦରକି ଆପେ ନିରାପତ୍ର ସତ୍ତବ ଉପରେ ଉଚିତର ଦୂରପ୍ରାଣୀ
ହେବିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପରର ମାଲକ ମରିପିବାରୁ ଜାହା ପ୍ରସ୍ତୁତ କବି ପରାର ବର୍ଣ୍ଣନା
ଜାଇ ନନ୍ଦ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏକ ସମୟରେ ସେଥିରେ ନନ୍ଦେ ଦରକି ରହିଥିଲା ।
ସେଥିପାଇଁ ଜାବୁ ଯେବେ ‘ତତ୍ତ୍ଵ କୋଠା’ ବୋଲି ରହିଲା । ଦରକି ଦେମରମାଟ
ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲା । ତା କରିବାଟେ ଉପରକୁ ଗୋଟିଏ ସତ୍ତ୍ଵ ଲାଗିଥିଲା । ହେବୁ ଯଢ଼ି
ବାଟେ ଉପର ମହିଳକୁ ଦିବା ଅସିବା ହେବା । ବିପରି ମହିଳରେ ଘରର ମାଲିକଙ୍କା
କିମେ ରହିଥିଲେ । ଦରକିର ଦୂର ପାଖେ କହି ଦୂରରେ ଆହ କେତେବେଳେ
ପ୍ରେଟିଆ ପରୁଣା ପକାଇର ଥିଲା । ସେ ସବୁ ଏକ ସମୟରେ ଉଚିତର ହୋଇଥିଲା ।
ଦର୍ତ୍ତିମାନ ତତ୍ତ୍ଵର ଖଣ୍ଡେ ଦୂରକୁ ରିଟ୍‌ସାଇ ସେ ବଜାଯାଇଛି ଅନ୍ତଃ କାର୍ଯ୍ୟରେ
ନମ୍ବର । ଦେଖି ଦିନ ରହିବା ଲୋକେ ସେ ନମ୍ବର କୌଣସି କୌଣସି ପର ଉପା
ମେଳ ବହୁତିଲା ।

ପାଶୁ ନାଏକ ଦୁଆରେ ପହର ଅନ୍ତରୁ ବୁଝିବାଟି କାହିଁ, ତାଳ ପିଠାର,
ପର ଉଚରେ ପଣ୍ଡିଲା । ପର ଉଚରେ ଖଣ୍ଡେ ସୁରୁଣା ଖଣ୍ଡ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ରମାକୁ
ଧୀରେ ଧୀରେ ପିଠିରୁ ଠିକ୍କାଇ, ଅତି ଯତ୍ନରେ ହେବୁ ଖଣ୍ଡରେ ଶୁଅଇଦେଲା ।
ରମାର ନନ୍ଦ ଲାଜିଲନାହିଁ । ପାଶୁ ନାଏକ ଦ୍ୱାପ କାଳ ଅଳ୍ପ ଥିଲେ ରମାକୁ କିଳିଏ
ଦେଖିଲା । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଅନ୍ତାକରେ ସେ ରମା ବପାଳରେ ଗୋଟିଏ ବୁନ୍ଦୁ
ଦେଲା । କ ମାର ପୁଣେ ତା ମା ବୈରାଗ୍ୟରେ ଶୋଇଥିଲବେଳେ ସେ ତଳେ

କେତେବେ କା ପକଳରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ କୁମୁନ ଦେବତାଙ୍କ । ଆଜି ସଖା କଥା ମନେ ଉବାର ସେ ହୃଦୟରେ ଅବଲୁଚ ହେଲ, ପାପଶାୟସ ପକଳଲ, ଶୁଣିଲ ଅଣିବୁ କୁଟୁ ଗଡ଼ାଇଲ । ରମା ନିଦରେ ଶୋଇବହି, ସେ ସବୁ କିନ୍ତୁ କାଣିପାଇଲ ନାହିଁ ।

ହେଠଳ ଦରି ରମା ନିଦରେ ଶୋଇବହି ତ କିନ୍ତୁ ଖାଇଲନାହିଁ; ପାଶୁ ନାଏବ ଜାରୁ ଆଇବାକୁ ନ ଦୀର୍ଘ, ନିଜେ ଉପବାସରେ କହିଲ । ଆରଦଳ ବରାତ୍ରେ ହୃଦୟ ଉବ୍ସୁ ହେବାର ଅନେକ ସମୟ ପରେ ରମାର ନିକ ଜଳିଲ । ରମା ବିଠି ପମ୍ପିଙ୍ଗକ କହିଲ, “ହାତ୍ତାବ୍ରି, ମୁଁ ପାଇଛି କାମ କରିବାକୁ ।” କହି, ସେ କୁଣ୍ଡ କିଂକରର ପୁଣ୍ୟ ଖଣ୍ଡ ଉପରୁ ତେବେ ପଡ଼ିଲ । କଳରେ ସେ ତଳେ ପିଟି ହୋଇ ଉଠିଲା । ପଢ଼ିବା ମାତ୍ରେ ସେ କହିଲ, “ମୋ ହୃଦୟାଳୀ କାହିଁ ?” ମାତ୍ର ସେ ଅଣି ଦିଶାର ସମ୍ମିଳନ ଦେବଲୁ ତେଣିଲ ସେ ପାଶୁ ନାଏବ ଜାରୁ କୋଳରେ ଧର ଦିଲ କା ମୁଣ୍ଡ ଆଣିଲୁଛି । ଦେଖି, ରମା କହିଲ, “ବାପା, ଅମେ ଆଜି ତମରହିତରେ ଯାଏଁ, କା ?”

ଶିକ୍ଷଯାକେ ଉଠିଏ ଆବର ପରକୁ ନିଜର ଦସନାହୁ । ତାହା ବାପୁରେ ଆଖିଲିର ଉପସ୍ଥିତି । ରମା ପାଶୁ ନାଏବକୁ ସେ ସେବନ କପା ବେଳର ଅନ୍ୟାୟ, ତେବେ କଥା ଜାର ପାଇଁ ତଣ ପ୍ରକୃତ ରମାର ବୁଝି କା ପାଶୁ ନାଏବର ଆଜି କିମ୍ବାକିମ୍ବା ? ରମା କା ଜୀବନର ପ୍ରଥମ କଥା ପାଶୁ ନାଏବ ତୋଳୁ ଉପସ୍ଥିତ ଆ ଦାରୀତ ଧରି ଜୀବିବାକୁ ଜାର । ସେ କିନ୍ତୁ ତମୟ ଖେଳିବାରୀ ପାଶୁ ନାଏବକୁ ଜାର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରସବକରେ ଦରିଲ—ଏହା କେବଳ ? କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ ନ ଜୀବନରୀକୁ ଦିଲ ? ସାହୁଆଣୀଙ୍କ ତହିଁର ଏବୁରୁ କେତେ ବାଟ ? ସାହୁଆଣୀ ଏବୁରୁ ଆସିବେ ନାହିଁ ? ମୁଁ ସାହୁଆଣୀଙ୍କ ଜରକୁ ଦିଲ ନାହିଁ ? ଏହିପର ଅନେକ ପ୍ରକୃତେ ମୁହଁରୀକ ମଧ୍ୟରେ ପରସପର । ଶେଷରେ ସେ କହିଲ, “ଆହା, ଏ ପରାମି ଦେବେ ସୁତ୍ତମ ହେବତି ତ !” କିନ୍ତୁ ବାପୁରେ ସେ ବରଶାର ଅବୋ ତୋଣୀ ରୋଗରୀଁ କ ଥିଲ । ଯାହା ହେବ, ରମା ଅଣିବୁ ତାହା ସୁନ୍ଦର ଦର୍ଶିଲ । ରମା ଦେଇବ ସମୟ ପରେ ପରିବର୍ବା; “ମୁଁ ଜାତୁ କେବ କା ?”

“କା, ଜେଣ ।” ସେ ତମିଶ ରମା କେବରେ ତମାରକେବ । ସେ ସେ ଦେଇବାରେ ଆଖିତ ଅବି କହିଲ, କିନ୍ତୁ ବୁଝିଅବସଳାହି । ତଥାପି ସେ କେବେ ପୂର୍ବମର୍ମରେ କହିଲ ।

ବାଘଟା ବାପ ପାଇଟିଲ୍

ପାଶୁ ନାଥକ ରମାକୁ ଧର ଯେଉଁ ଦରେ କଥା କଲା, ସେଠାରେ ତାର କୌଣସି ଅସୁବିଧା ପଡ଼ିଲାକାହିଁ । ପଡ଼ୋଣିମାତରକ ପଢ଼ଇ ଗାର କୌଣସି ଝାର୍କ ନ ଥିଲା । ଉପର ମହୁଳରେ ଥିବା ଦରର ମାଲିକଆଖିଙ୍କ ସଜେ ଦେବଳ ଗାର ଦେଲେ ଦେଲେ ଦେଖା ସାଥାର ହୁଏ । ବାକ ସବୁକେଲେ ସେ ଦ୍ୱାର ବନରେ ରମାକୁ ଧର ଦିଲାରେ ଥାଏ । ସେ ପୂର୍ବେ ସରକାରୀ ସୂଚିର ଚାଲୁଥିଲା ଏହ ପେନ୍‌ଟନ୍‌ରେ ଚଲେ ଦେଇ ବାହାରକୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ସରର ମାଲିକଆଖି ଚାଠାରୁ ଛି ମାସର ବକା ଅର୍ଥାତ୍ କେବଳକେଲେ । ପାଶୁ ନାଥକ ହିଂଦୁ ରହୁଥିଲେ ଏହି ପରେ ଆମକଳ କଟାଇବ ଦୋଷ ଦହିଲା ।

କଳପ୍ରୋତ୍ତରେ କେବେ ହୃଦୟ ଦିଲାଇ । ସେ ଦରେ ପାଶୁ ନାଥକ ଓ ବମ୍ବ ଆନନ୍ଦରେ କଲ କଟାଇଲେ । ରମାକୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ଏହ ଜୋକାକା ପାଶୁ ନାଥକ ପ୍ରଥାନ କାହାର୍ଥୀ ହେଲା । ବମ୍ବ ଦେଲିଲାବେଳେ ପାଶୁ ନାଥକ ଶୁଭ୍ର ହୁଏଇ ଗା ପାଖେ ବସି ବୁଝିଥାଏ । ବାହୁବରେ ରମାକୁ ପାଇଲ ବନଠାରୁ ସେ ତା ଜୀବନର ଦୋଷାବ ନୁହା ପ୍ରଥମେ ଅନୁଭବ କର ଦିଅିଲା ।

ପାଶୁ ନାଥକ ପର ବୁଦ୍ଧି ଦିଲିବେଳେ କେବେ ପଦାକୁ ବାହାରେ କାହିଁ । ପଞ୍ଚ ହେଲପରେ, ସେ ରମାକୁ ପକରେ ଧର, ତନାରୁଟୀ ରମାକ କୁଣ୍ଡ ବାହାରକୁ ଦୂରବାକୁ ଯାଏ । ଦର ମାଲିକଆଖିଙ୍କ ଦେଇଲା ପାଶୁ ନାଥରଠାରୁ ବୁଦ୍ଧିତ୍ୱ ପାଇ ଗା ପର ଡେଲେଇବା, ଦେଖେଇ ବବଦା, ଆଇବାକୁ ଦେବା ଅଛ କାମ ଦରହିଏ । ପାଶୁ ନାଥର ବିଜ୍ଞାନ କରିବୁ ଦେବ ପର ଦଲେ, କ୍ଲୋଟ ଲୁଗା ପିଲେ, କହାରେ ବୁଦ୍ଧି ଅନ୍ତରବାଦ ଦେଖିବେ ଦିଏ । ସେ ବୁଦ୍ଧିରେ ଦେଖେ, ଦେବେ ତାକୁ ଉତ୍ତାପ ମନେ ଦର, ତା କୁଳରେ ପଲାଶାବ, ଅଧିକାର ପାଞ୍ଚଟ । ସେ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦରେ ତାହା ହୁବାର କରେ । ଉତ୍ତାପ ସେ ନକେ ଉତ୍ତାପକୁ ଦିତ ଦେବାରେ ବୁନ୍ଦେ ହୁଏନାହିଁ । ଦୁଃଖୀ ଦେଇଲୁ ଦେଖିଲେ, ବୁନ୍ଦେବାକୁ ଦୁଃଖ, ଦେହ ନ ଦେଖିଲ ଦେଖେ, ସେ ଜୀବ ମଧ୍ୟରେ ତାନ ଦରେ; କୁଣ୍ଡ ଗାର ଏ କାନ ଉପରୁ ଦେଖି ତତ କୁଣ୍ଡ ବହିଲ କାହିଁ । କଳରେ ଗାର “ବୁନ୍ଦେ ତାର” ନାମ ଦୋଷଦରି ।

ପରି ମାଲିକାଣୀ ପାଶୁ ନାଏକରୁ ସବ୍ଦା ସନ୍ଧେହ ଚଷ୍ଟାରେ ଦେଖିଥିଲେ । ସେଥାରୁ ସେ କେଳେ କେଳେ କହାଟ ଜାଟବାଟେ ପାଶୁ ନାଏକ ପର ଭବରକୁ ଦୂହାନ୍ତି । ତନେ ସେ କୁହି ଦେଖିଲେ, ପାଶୁ ନାଏକ ତା କୁରୁଗା ପକେଟରୁ ଗୋଟିଏ ରୁହା ବାହାର କର, କୁରୁଗା ମରିରେ ଗୋଟିଏ କଣା କଲ ଏହ କେହି କଣା ବାଟେ ଖଣ୍ଡିଏ ନୋଟ କାଗଜ କାଢିଆଣି, ପୁଣି କୁରୁଗା ଦେଲେ କଣଦେଲ । ମାଲିକାଣୀ ତମ୍ଭିଲେ ଯେ କାଗଜ ଖଣ୍ଡିକ ଗୋଟିଏ ହଜାର ଟଙ୍କିଆ ନୋଟ । କାହିଁ ପୁମୀ କାଠ ବାହସ୍ତାୟ କଲିବେଳେ ସେ ଥରେ ଦୁଇଅଗ୍ର ହଜାର ଟଙ୍କିଆ ନୋଟ ଆସିରେ ଦେଖିଥିଲେ । ସେ ପାଶୁ ନାଏକ ହାତରେ ନୋଟ ଖଣ୍ଡିକ ଦେଖି କମକ ପଡ଼ିଲେ । ପାଶୁ ନାଏକ ବୃଦ୍ଧପାରିଲ ଯେ ସେ ଧର ପଡ଼ୁଥାଇଛି । କହି ସେ ନୋଟ ଖଣ୍ଡି ଭଜାଇବାକୁ ନେଇ ଥେବୁ ମାଲିକାଣୀଙ୍କ ପାଶୁର କର ଏହ ବହି, “ଏ ହଜାରଟି ଟଙ୍କା ମୋ ଜାବନ୍ତ୍ୟାକର ସହସ୍ର ।” ତାର ସେ ଟଙ୍କା ବହସ୍ର କହୁ ଦିନ ପରେ ପାହି ତମାମ ବଞ୍ଚି ହୋଇଗଲା ।

ତନେ ବାହପଟରେ ଖରବେ ବର୍ଷି ରମା ଖେଳୁଛି, ପାଶୁ ନାଏକ ତା ଦେଲ ଦେଖୁଛି ଏହ ପୋଇଲା ପରଇତର ଓଳାଇଛି, ମାଲିକାଣୀ ଆସି ପାଶୁ ନାଏକ ନୋଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ, ତା କୁରୁଗାଟି ଗୋଟିଏ କାଠିରେ ରଖିଛି । ସେ ଯୋଜନାରୁ ଗୋପନରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପଠାଇଦେଇ, କୁରୁଗା ପଞ୍ଚାଶ ବହବାରେ ଦେଇଲେ । କୁରୁଗା ଉଚରେ ସିଲେଇ ହୋଇ ଯେ ଅନେବସ୍ତୁତିଏ କାଗଜ ବହିରୁ, ତାହା ସେ ହାତରେ କୁହି କଣିପାରିଲେ । ସେ କାଗଜ ଛାଡ଼ା, କୁରୁଗା ପକେଟରେ କୁହି, କହିବ, କୁହି, ଦୂତା ଅଛି ଅନେକ ପଢାଈ ଥିଲ । ମାଲିକାଣୀ ଦେଖି ପାର ଛୁଟି ଖରି ବୁଝିଗଲେ ।

ମଜଳାବାଗ ଅଙ୍ଗଳରେ କଣେ ନିତାନ୍ତ ଦରତ୍ର ଲୋକ ଥିଲ । ସେ ପ୍ରତିଦିନ ଗୋଟାଏ କହି ମୁଣ୍ଡ ଦେଖି ମାଲି କପେ ଏହ ଭବ ମାରେ । ନେଇକେ କହିବୁ, ସେ ଅବେ ଯୋଦିଥ ଭବରେ ବାହି ଭବୁଥିଲ ଏହ ଅବସର ନେବା ପରେ ବାବାକି ହୋଇଛି । ତନେ ପାଶୁ ନାଏକ ତାକୁ ଭବ ଦେବା ସମସ୍ତରେ, ସେ ମୁଣ୍ଡ ଦେଇ, ଅବେ ପାଶୁ ନାଏକ ଅକୁ ବୁଝି, ପୁଣି ମୁଣ୍ଡ ପୋଡ଼ିଲେ । ଦେଖି, ପାଶୁ ନାଏକ ତମିତପଢ଼ିବ । ସେ ଦେଇ ମୁଣ୍ଡ ଅତିରୁ ଦେଇଠାରେ ଦେଖିଛି ଦେବାଲି ଭବମାତ୍ର ଦେଖିବ । ସେ ତଥ ସେ ଦେଇବ ବହିର, ତା କହି ଦେଇବ । ଦେଇବ ଦେଇବ ସାହସର ଦାତ ସେ ମନକୁ ମନ ବହିର, “ମୁଁ କି ମୁଁ ! ତା କହ ହୁଏ ହେବାରେ ? ତଥାପି ତା ମନ ମାଦିବ ନାହିଁ । ସେ ଯେ ପର୍ବାର ପରାଦିତ ମହାତାତତ ମୁହିଁ, ତାହା ସେ ମୁହୁର୍ତ୍ତେ ବବ; ପୁଣି ଅବ ମୁହୁର୍ତ୍ତେ

ବନ୍ଦୁସ କଲାନାହିଁ । ସମେତ ଦୂର କରିବା କିମ୍ବେ, ସେ ଆର ଦିନ ଉତ୍ତା ଧର ପୁଣି ତା ପାଖରୁ ଗଲ । ଭବ ପାଇଁ, ଉକାଳ ମୁହଁ ଟେକ ବୁଦ୍ଧିଲ । ସେତେବେଳେ ପାଶୁ ନାଏକ ନିଷ୍ଠାନ୍ତିରୁ ହୋଇ କହିଲ, “ମୋ ପର ବୋଲା ସମ୍ବାରରେ କଥିବେ । ମୁଁ ମିଛରେ ସାକୁ ସେ ବୋଲି ବବ ଉସ୍ତରେ ଥର ମରୁଚ ।”

ସେ ଘଡ଼ିଆର କେତେକ ଦିନ ପରେ, ଦିନେ ପାଶୁ ନାଏକ ଗୋଟିଏ ଭିତରେ ସନ୍ଧା ଆଠଟାବେଳେ ରମାକୁ ଧର ବସିଥିଲ, ହତାତ୍ତ୍ଵ ବାହାରେ ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲ । ବାହାରେ ଅଳୁଆ ଜାଲିବା ଖର୍ବ ରୁ ରଙ୍ଗ ପାଇବା କିମ୍ବେ ଉପର ମହିଳରେ ମାରିକାଅଣୀ ସନ୍ଧା ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶୋଇ ପଢନ୍ତି । ପୋକିଲ ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ବାହାରକୁ ବାହାରେ କାହିଁ । ସୁଭର୍ବ ସନ୍ଧା ପରେ ଦୂଆରେ ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ପାଶୁ ନାଏକ ମଜରେ ଟିକିଏ ଆଖିକା ପୋଟିଲ । ସେ କବାଟ ପାଖରୁ ଯାଇ ପାଇ ବାଟେ ଦେଖିଲ, ବାହାରେ କିଏ କିନ୍ତୁ ପକ୍ଷରେ ସୁତା; ଆଳୁଆଟାଏ ଧର ଟିଆହୋଇଛୁ । ବୁଢ଼ୁଁ ବୁଢ଼ୁଁ ଅଳୁଆଟି ଅଢ଼ଣ ହୋଇଗଲ । ଅଥବା ଦୂଆର ପାଖରୁ କେହି ସ୍କଲିପିବାର ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲନାହିଁ । ପାଶୁ ନାଏକ ବଢ଼ି ସାବ ଶେଯରେ ପଡ଼ି ରହ ଅନିତ୍ରାରେ କଟାଗଲ । ପୁଣି ଖୁବ୍ ବଢ଼ିଯବାକୁ ଦୂଆରେ ଆହୁଥରେ ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲ । କବାଟ ପାଇବାଟେ ପାଶୁ ନାଏକ ବୁଢ଼ି ଦେଖିଲ, ଗୋଟାଏ ଲମ୍ବା ଚପକନ ପିତି, ମୁଣ୍ଡରେ ପରତ ବାନି, କଣେ ବସ୍ତୁ ଲେବ ଠିଆ ହୋଇଛୁ ଏବଂ ସାଷାର୍ ସର୍ବାର ମହାପାପଙ୍କ ଏହି ଦିଶୁଛି; କିନ୍ତୁ ଲେବକା ବେଶି ସମୟ ରହିଲନାହିଁ ।

ସକାଳେ ପୋକିଲ କାମ କରିବାକୁ ଅଛି ପରୁରିଲ, “କାହି ବାହାରେ କିଏ କଣେ ଅସିଥିଲ, ଭୁମେ ଜାଣିବ ?” ପାଶୁ ନାଏକ ମୁକ୍ତ ଧୈର୍ଯ୍ୟରେ କହିଲ ପରି ଦିହର ଦେଲ, “ଅସିଥିବ କିଏ ସେ !”

“ପଡ଼ିଶାପରେ ରହିବାକୁ କଣେ କିଏ ଅସିତ ପର ।”

“ତା କା ?”

“ମୁଁ କଣ ନା କା ନାହେ ? କେବେ ଏତିକ ଶୁଣିଛ ସେ କଣ ବୁଦ୍ଧିର କୁଣ୍ଡଳ; ଅଛ ଭୁମର ପର ଫେଲ୍‌ମନ୍ ପାଇ କହୁଛି ।”

ସେ କଥାରେ ସେ ଗୋଟାଏ କିନ୍ତୁ ଅର୍ଥ ଅଛୁ, ପାଶୁ ନାଏକ କେଣ୍ଟ କୁଣ୍ଡଳିପାଇଲ । ପୋକିଲ ସ୍କଲିପି ପରେ ସେ ଗୋଟାଏ ନୋଟ ବାଜନ ବାହୁରକର ଏକଟ ବୁଦ୍ଧାର ବୁଦ୍ଧାର ପକେଟରେ ରଖିଲ । ସେ ଯେତେ ସାବଧାନ ହେବାକୁ ଦେଖା କଲ, ଏ କିମ ହାତ ତାକୁ ପେତକ ଧର ପଚାଇବାକୁ ବସିଲ । ତା ଅଣାରୁ ଗୋଟାଏ ମୋହର ଠଣ୍ଡ କିମ ତଳେ ପଡ଼ି ଟାଙ୍ଗ ଗଢ଼ି ଗଢ଼ି ଗୁରୁଲ ।

ସେ ତନ ପତ୍ରରେ ତାଣୁରେ କେହି ନ ଥିଲା ଏମୟୁରେ ପାଶୁ ନାହିଁ
ରମାକୁ ବଢ଼ିଲା, “ଆ !” ତୁହେଁ ଏକ ସଙ୍ଗେ ଘରୁ ବାହାଦୁରଙ୍କେ । ପାଶୁ ନାହିଁ
ବଜର ଦ୍ୱାରା ଖୁବି କଲ ଭଜରେ ପଣ୍ଡି ପଣ୍ଡି ବୁଦ୍ଧିଲା । କୃଷ୍ଣପଣ୍ଡି ପଣ୍ଡିପଦା କଳ
କଳଇ ଗୋଟାଏ ପାଖ ପୁର ଠର ଅର ପାଖେ ପଢ଼ିଥିଲା । ପାଶୁ ନାହିଁ ଏକ ରମାକୁ
ଧର କେହି ଲୁହରେ ଲୁହରେ ବୁଦ୍ଧିଲା । ମଜଳାବାଜର ସେ ବରକୁ ସେ ଅଛ
କେହିବ କାହିଁ ବୋଲି ପୁଣି ବର ବନ୍ଦର ଅଧିକାର । ବଳୁଆ ପେପର ବନ
ବନକୁ ବନାଇଯାଇ, ବାଟରେ ବାପ ହାତୁଡ଼େ ପଡ଼ିବା ବସ୍ତରେ ଆର ଗୋଟାଏ
ବାତ ଗୋକେ, ଅଶୁ ନାହିଁ ପେହିପର ଅନ୍ୟାନ୍ୟରେ ଝଣ୍ଡି ଏ ବୁଢ଼ିଆ ଖୋଲ
ଲାଗିଲା । ସେ ହେବି ଅନ୍ଧରେ ବୋଲି ବୁଲୁଥିଲା, ସେଠାରେ ହେ ବନ୍ଦାଗର ନ ଥିଲା,
ତୁହେଁ । ତୁହୁ ଚୌରି ବରେ ଅନ୍ଧରୁ ନେବାକୁ କାର ଅନ୍ଧରେ ହେଲନାହିଁ ।
କାଳେ ପଣ୍ଡି ପଣ୍ଡି ତେହି ଅନୁଭବର ବର ଅଶୁଧିକ ବୋଲି ସେ ଅଶ୍ଵାଶ
କରୁଥିଲା ।

କୁ ବାଟ କଲ ପରେ, ସେ ଗରିବ ଅତାର ପାଖରେ, ବଢ଼ି ପ୍ରାୟ
ଏକବରା ଦେଇ ଦେଖିଲା, ତନରେ ଦେଇ ତା ପିଲୁ ଧର ଅନୁଭବ । ଅଥା
ଦେଖି, ସେ ବାଟ ଗାହି ଥିଲା ଏ ଅଛି ବୁଦ୍ଧିଯାଇ, ଗୋଟାଏ ପୁରୁଷଙ୍କରିତ
ଜାଗରିବେ ନୀତି ବନ୍ଦର । ଏଣ୍ଡ ଦୂରରେ କୁଟୁମ୍ବରେ ଦୂରରେ ଦେଇ ଦିଆ
ଦେଇ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ଦୂର ଦେଇବାକୁ ଦେଖିଲେ । କିମେ ଅଶୁ ନାହିଁରେ କୁଟୁ
ମୁହୂର୍ତ୍ତର ପୁର ଅନ୍ଧରୁ କାହିଁ ଦେଖିଲା । ଅର କିମେ ପାର ଦିଲା ପେହିପର
ଅନ୍ଧରେ ଦିବାକୁ ଦେଖିଲା । ପ୍ରଥମ କିମେ କେତେବେଳେ ଅନ୍ଧରୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଦେଖାଇ
ଦିଆ ଦେଲା, ଅଶୁ ନାହିଁ ଦୂରରୁ ଦେଖି ତୁହୁ ନ, ସେ କିମେର କଳାର୍ଥି
ମହାପାତ୍ର ଉପା ଅର ଦେହ ତୁହେଁ ।

ଅଶୁ ନାହିଁର ପନ୍ଦେବ ଏତାବେଳିତେ ଦୂର ହେଲାମ୍ବ । ତୁହୁ କା
ହୀନାକୁ ଅନୁଭବରେରାମାତେ ଆର ଅପ୍ରେଜ ଅନ୍ଧରେରେ ଅନ୍ଧରେ ।
ତେବେଳେ ପନ୍ଦେବରେ ଏହି ସ୍ମୃତି କିମ୍ବା କିମ୍ବା ଅଶୁ ନାହିଁ ଏଣ୍ଡ
କୁଟୁମ୍ବ ଦେଖିଲା ପଢ଼ିଲା, କୁଟୁମ୍ବ ପାରିବୁ ଦିଲା, ଏହି ଦୂରରେ । କାହିଁରେ
ଜୀବାଏ କିମ୍ବା କିମ୍ବା । ସେ ଏହି କାହିଁର କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବାର
କୁଟୁମ୍ବରେ ଦେଇପାରିବାକୁ କିମ୍ବା ପରିପରି କିମ୍ବା ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ଧରୁ ଦେଇଥିଲା । କିମ୍ବା
କାହିଁର କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା । କିମ୍ବା
କାହିଁର, “ଏ କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା ?” ଏ ସେ ଦିବାକୁ ଦେଖିଲା, ଏ କିମ୍ବା କିମ୍ବା
ମଧ୍ୟରୁ ଦେଖିଲା କିମ୍ବା ?”

ପାତ୍ର ନାମକ ଅଜ ଗୋଟାଏ ପଦିଥା ତର ତରରେ ପଦାଳକୁଳ ଖୋଜାଏ
ଦୂରା ଉଚିତ ପ୍ରମାଣ ଅଛୁଟୁ ଦର, ଏହା ପାର ହୋଇଯାଏ । ସେବେବେଳେ କଥା
ଦୂରା, “ମୋ ଜାତ ଈମ୍ ହିମ୍ ହୋଇଯାଏ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଏ ଠିଲେଇବି ।” ଆଜ
ନାମକ ବିମାରୁ ଉଚ୍ଛାର, କିନିବ କଲେ ଠିକ୍ ନାହିଁ, ବୁଝି ଦେଇ ପାରିବେ
ବିମାର, ଅପ୍ରପର ହୋବାରୁ ଲାଗିଲା । ତୁହୁ ଦୂର ଜାର ସେ ଗୋଟାଏ ଫର୍ମିବା
ପରିବେ ପଢ଼ିଥା । ହେଠାରେ କୃତ୍ତାବ ନାହିଁ ଏବ ତାଙ୍କ ହେବିଥା । ହେଠାରେ
କଥା, ତାଠ ଅଛି ଉତ୍ତାମୟ ଜୋକ ବଢ଼ିଥା । ତେହୁ କଣ ମୁଣ୍ଡେ ପରିଥା, ପାଞ୍ଚ
ନାମକ ଅବେ ପଢ଼ିବୁ ମୁହଁ ଦୂରର ବଢ଼ିଥା । ତେଣିଥା, ଅନେକ ଦୂରରେ କିମ୍ବା
ଅନ୍ଧରେ ଦୂରରେ କେତେ ଅବୁନ୍ଦିଷ୍ଟି । ସେ ବସିରେ ଅବୁନ୍ଦିଷ୍ଟି । କୁଟୁ ଜୋହ
ପରିବେ ଯାଇ ଅଛୁଟୁ କେଇପାରିବେ, ସେ ନିର୍ବିପକ ହେବ ଦୋହି ଆଶା ଦୂରାମୟ
ଦୂରବ ।

ଅଜରେ ପାତି, ଯାହୁ ନାହିଁ ପ୍ରସ୍ତୁ ଦୟ ଏହି କାହିଁ ବିଳ ପରେ ଯୋଗୀ
ଦେବାଟି ପଢ଼ିବ । ପେର୍ ବାଟେ କବେ କବ ଦୋଷାଳ କଲାର ପଡ଼ିବିଲାଣୀ
ହେ ଫେରୁ କାହିଁ ଧରିବ । ତୁ କମା ଦୂରି କହିବ, “ମୁଁ କିମେ ଖେଳିବି, କମା
ଦ୍ୱା ଯୋଗିବାରି ।” ଏବ ମୁହଁରେ ଠିଆ କେବଳୁ କମା ନ ଥିବ । ଯାହୁ ନାହିଁ
ବମାରୁ ଜାରୁ ଯଥାର, ପିଠିରେ ଧର, ଦୂରି ଦୂର କମାରେ ବମାରୁ କରିବ ।
ବମା ପାତି କିମେ କାରିବାରି । ଯାହୁ ନାହିଁ ବନମ୍ବାର ପଚାର ଦୃଢ଼ିବା । ଅଜରେ
ମନ୍ଦ ପର୍ଦ୍ଦି ହେ ଯଥାରୁ ଦେଖିବ ନାହୁଁ, ତୁ ଦେଖେ କମାର ପରେ
ଦ୍ୱା ଦୂରରେ ଫେରୁ କବେ ଅରିବାର ଦେଖିବ । ତୁ ଏ ଧୀରଙ୍ଗ
କରିବ । ଅଜରେ ଯୋଗୀର ପ୍ରତାପ ପାତିର ପଢ଼ିବ । ଏ କମା କେବଳ
ଏହି ଧର, ଯାହ ପାତିର କବେ କବେ ଦୂରି ଆହେ ଦୂରିଟି କାହିଁ ଯଥାରୀ
ଦେଖିବ । ପ୍ରତମେ କମାର ଆହେ କହିବ କବ ଦୃଢ଼ିବ । ଦେଖିବ କମା କମା
କଲ ହେ କାହିଁ କଲ । ତୁ ମୁହଁରେ କମା ନ କର ଦିବ । ଅଭ୍ୟ ବୁଝିବ, କିମେ
କହ କାହିଁ କାହ ଦେଖିବ ଏ ଅଜରେ କବେ ଯଥାର ଠିଆ ହୋଇବ । ତୁ ଏ
ଦେଖି ପାଦ ଆହୁ ପାଦଧରୀ, କରୁ କେବଳବାରୁ ଉପ ହେଲ । ମାତ ଯକ୍ଷମୀ
ଦେଖରେ ହେ କଷ୍ଟୁତ ହୁଏ, ତା ମଧ୍ୟ କୁହୁଁ, କାରାର, ପଚାର କେବଳାଟେ
ଅନୁପତ୍ରେ, ଦେମାଟେ ଅରି ଯଥାରୀ କମା ନ ଥିବ ।

ତୁ କଥାରୁ ଠପାର, ଆମେ ନାହିଁ ଜୋଖାର ମେଘ କହ ଦିଲ୍ଲୀ
ଗଲିଏ । ଫୋରେ ଯେ କୁଟ କହ ଅନୁଭବକାଳୀନ କୁଟ ଏହାହା,
କବ ଯେ କଥା କହିବୁ ଠପାର । ସେ ମେଘ କଥାରୁ କହି ଜୋଖାର କୁଟାର
କାହିଁ ନାହିଁ । କାହିଁ କବ କବେ ଜୋଖାର କାହିଁ ଏହି ଏ କବେ କୁଟ

ତମା କ୍ଲେଣ୍ଡ ହୁତା । ସେ ଘାର ସେ ଚାହା ଉଚିତେ ଅଛୁଟୁ ଦେଲା । କିନ୍ତୁ ହେଠାରେ ଯେ ବିଶ୍ୱାସରେ ବନ୍ଦପରିବା, ଆର ସମ୍ମାଦନା, ତାକୁ ଦେଖାଗଲାଏହି । ତୁମ କେ ଦିନାମ୍ବ ହେଠା ମଟେ ବ୍ୟାରେ ବନ୍ଦାବାନ୍ତିଆ ହୋଇଗଲେ । ଜଣେ ଆର ତମ୍ଭେ ଦେଖ, “ବର, ଏ ବନ୍ଦକଣ ବନ୍ଦିଙ୍କ ବୋହ ବୋହ ନେବ ? ଏହା ଏକମେଳ ଆର । ଆହେ ଖୋଲ ମହାର ବନ୍ଦବା, ବନ୍ଦବା କି ପର କଥା ।” କହି, ସେ ଆର ଦିପାତ ହଜେ ତା ବନ୍ଦବାନ୍ତିଆ କାହିଁରେ ବୁଦ୍ଧିବଳ ।

ଅନ୍ତରେ ତୁମ ମାତ୍ର ହେଠାରେ ଯେ ହୁତା ମାତ୍ର ନଗେତ ପ୍ରତିବନ୍ଦିତ ନାହିଁ । ତା ପ୍ରତି ପଢ଼ିଲ ଛାତିଯ । ପାତୀର ବନ୍ଦରେ ତୌରେ ପ୍ରତିବନ୍ଦିତ ହେଠାରେ ଯେ ଅମୃତର ତାଳ ଏହି ଯେ ଆର ଯାତେ କହିଲୁ ତଥାରାପାରନ୍ତା, ସେ ତହିଁ ସେ କଳନାରେ ଦେଖୁ ଦେଖିବ । ପାତୀର ଦଢ଼ିବା ଅବ୍ୟାପ ଯେ ଜର ନାହିଁ, ତା ନୁହେ । ସେ ବନ୍ଦବାନ୍ତିଆ ତନର ମେଳିନ ହାତ କିମ୍ବା ପାତୀରମାନ ତୈରି ବୁଝ ଆହିଛ । ତେ ପାତୀରଙ୍କ କାହାର ପଟ୍ଟେ କବି । ସେଇବା ତୈରି ଦୂରବା ତା ଯଷେ ଆବୀରି ଦୁଇବି, ତୁ ସେ ଯେ ନମାନ୍ତର ଦ୍ୱାରାବେ ବାରିଛି, ତାକୁ ଖର ପାତୀର ତୈରିବ ହେବ । ତେଣାବେ କହିବ ଯାଏବେ, ପାତୀର ତୈରିବା ଯେ ଅତି ଉଚିତ ହେବ, ସେ ବୁଦ୍ଧିବଳ । ଅନ୍ତରେ ଯେତେବେ ବନ୍ଦବାନ୍ତିଆ ହେଠାର ବନ୍ଦବା ହୋଇଥାଏନ୍ତା, ସେ ବୁଦ୍ଧିବଳ ତୈରିବ ପରାମା ହେଠାର ବନ୍ଦବା ହେଠାର ବନ୍ଦବା ହେଠାର ।

ଦିନାମ୍ବ ତା ତୁ ଦିପାତା ବନ୍ଦବା ଯେ ପବିତ୍ର ପାତୀରଙ୍କ କାହିଁ କାହିଁ ନାହିଁ । କହିଁ ସେ ମନ୍ଦରୁ ମନ ଦେଖ, “ଆହା, ଏହେ କିମ୍ବା କିମ୍ବା ହେବି ।” ତହିଁ ବିମାନ୍ତ ତୁମ ବନ୍ଦରେ ଏହା ପ୍ରତି, କାହିଁ ବନ୍ଦବାନ୍ତିଆର । ଦିପାତାରେ କହିଁ ତୁମରେ ବନ୍ଦବା ଏହା ଯେତେ ଅନୁଭବେ ଏହା ହେବ ପ୍ରତି ପ୍ରତି ପ୍ରତି ପ୍ରତି ପ୍ରତି । ଯେ କାହାରେ ଦୁଇଁ ତୈରିବ, ତେଣାବେ ହେଠାର ବନ୍ଦବା ଯେତେ ବନ୍ଦବାନ୍ତିଆର କାହାରେ ଦୁଇଁ ତୈରିବ ହେବ । ଦେବତା ପ୍ରତିବନ୍ଦିତ ହେବି ବୁଦ୍ଧିବଳ, ଯେତେ କହିବି ଯେ, ଖର ପାତୀର ତୈରିବ ସେ ତୁମ ମାତ୍ର କାହାରେ ଆହି ବନ୍ଦବାନ୍ତିଆ । ତେଣାବେ ଦିପାତାରେ କହିଁ ବନ୍ଦବା ଯେ ତୁମ ପରି ଯେତେ ବନ୍ଦବାନ୍ତିଆର । ବିମାନ୍ତ ବନ୍ଦବାନ୍ତିଆ ଏହା କହିଲା, “ବନ୍ଦବା, ମୋତେ କବି ତୁ ମନ୍ଦରୁ ! ସେ କିବେ ଆହୁତି ?”

“ତୁମ ହୁଅ; ସେ ବାଳ ଯହୁଆଣୀ ।” ରମା ଆହୁର ଅବାକୁ ଲାଗିଲା । ପାଶୁ ନାଏତ କହିଲା, “ପାଟି ପିଟେଇବୁ ନାହିଁ ହିଅ, ତୋ ହୃଦୟ ଶୁଣିଲେ, ଅସି ତେବେ ଧରି ନେଇଦିବ ।”

ରମା କସ୍ତରେ ଅବଥର ହେଉଛି; ପାଇଦିର କାନ୍ଦିଲେ ସେ ଅନ୍ତରୁ ପାଞ୍ଚା, ସେ ବାତକୁ ତତ୍ତ୍ଵ ରଖି ଗୋଡ଼ରୁ ମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କମ୍ପୁଛି; ଅବାକୁ ହେଲ ବାପାକବୁ ବୁଝିବନ୍ତିହୁଣ୍ଡି; ପାଶୁ ନାଏକ ଦକ୍ଷତରୁ କଟାଇ, ବାର ଜୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡ ଦାନ୍ତରେ କାମୁକିଧର, ହାତ ଏବ ଗୋଡ଼ରେ ଠେଣେଇ ନଶୁଣିବେ ଉଠିଲ ପର ବିଠିଲାଇ, ମୁହଁ ଶୀତିକ ମଧ୍ୟରେ ପାତିର ଦପରେ ବସିଲ । ଅମ୍ବ ଗଛ ଉପରେ ଦକ୍ଷତ ଅଗଟି ବାତ ସେ ବୁଝି ଉପରେ ଉଳକୁ ଓହୁର ଅସିଲ । ବମାକୁ ବହିଲ, “ବାତରୁ ଲାହି । ମୋ ପିଟିରେ ଲବ ହ ।”

ରମାକୁ ପିଟିରେ ପଚାଇ ଏବ ଗ ଦୂର ଦ୍ୱାକ ହଜ କାମ ଘାସେ ଦୁଃ୍ଖ । ଫଳରେ ଏବନ ଉଠିଥିବ, ପାଶୁ ନାଏକ ଜାହାନ ହାତରେ ଉଳକୁ ଦୁଃ୍ଖରୂପ ଦକ୍ଷତିତିଳ ମୁଠାର ଧଳିଲ । ଗ ପରେ ଜୋଡ଼ରେ ଠେବ କେଇ ଏବ ଦକ୍ଷତାର ଦଳେ ଦଳେ କାରିଗରେ ତ୍ୟା ଧର ସେ କିମେ କିମେ ଉଠିପାକୁ ଲାଗିଲ । ଅକ୍ଷୟ କାମ ଆହୁରଣୀ କାମ ଶୁଣି କସ୍ତରେ ଦରକ କୋଇ ବହୁଧର । ପୁଣ୍ୟ କାମ ବାନିକାର କମ୍ପ କମ୍ପ କଥିଲ । ପାତିର ଦପରକୁ ଦିବାଶରୀ ପାଶୁ ନାଏକକୁ ପ୍ରାସ୍ତୁତ କାମ ମିଳିଲା । ସିପାଶମାନର ଥର ଦିବକରୀଣୀ ହେଲ । ପାଶୁ ନାଏତ ଅନ୍ତରେମ୍ଭେ ଦକ୍ଷତା ଟେଇ ଅଣି, ଉଳକୁ କଟାଇ, ପାତିର ଉଠିଲ ପାଞ୍ଚା ପଚାଇଦେଲ ଏବ ନିକେ ରମାକୁ ପିଟିରେ କହ ଉଳ୍ଳତିଳ ଧର ଧର କଲେ ଛଇ ଠିଅହେସ । ଠିକ ସେହି ସମସ୍ତରେ, ପାତିର କାର କାରୀ, ନାଟରେ କରୀର ମନ୍ଦିରାଶିର ପାଟି ଶୁଣିଲ, “ଜୋଇ ଦେଇ କୁଳ ମୁଳ । ଅକ୍ଷୟ କାମାକୁ ଦୁଆକେ ? ହବୁଆକେ ? ନମ୍ବାକେ ? ନମ୍ବାକେ ? ନମ୍ବାକେ ? ନମ୍ବାକେ ?”

ତେଉଳ କେଡ଼ାରେ ପୋତ୍ୟ

ଜାଣ ନାହିଁ ପାଦେବୁ ଠାକୁର ପେଶିଠାରେ ପାଦ ପକାଇଲ, ତାଙ୍କା
ହୋଇ ହ୍ୟାର୍ଟ୍ କିମ୍ବର ଉପର୍ଯ୍ୟ ଦେଖ ମାଟ । ନାହିଁ ଅଲ୍ଲାରେ ସେ ଦେଖିପାଇଲ
ଏ ହେବ ହେବ ରକରେ ହେବ ଦୂରରେ ଅନେକ ସୁନ୍ଦର ଘର ଅଛି । ସେ ଘରେ
ହୋଇ ଅଲ୍ଲା ନାହାଇ ମଧ୍ୟ ଚାକୁ ଦେଖାଇଲ । ସେ ସ୍ଥାନଟା କଣ ଓ ସେ ଘର
ନାହାଇ, ସେ କିମ୍ବା ତିକ୍ ନରପାଦବନାହିଁ । କମା ପକଳା କିମ୍ବା କୁଣ୍ଡି କପାଇ
ଦେଇଲ ବସୁରେ ଦାଯାକୁ ଦକ୍ଷ ଧରିବାରେ କାହିଁ । କେବେ ପାତୀର ସେ ପାଞ୍ଚେ
ପାଞ୍ଚମିଳରେ ଅନୁଭବକରେ ଦେଇ ହୋଇ କିମ୍ବା କିମ୍ବା ମଧ୍ୟରେ ପାହି ଓ
ପାଞ୍ଚମିଳ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ କାହିଁ ଅଛନ୍ତି । ହେବ ହେବ, ପାଶୁ ନାହାଇ ଧର ପଡ଼ିଲେ,
ତାଙ୍କ ବାଜ ଦେଇପିଲ କମାଟେ ହୋଇ କେଡ଼ାଟା ଅଗ୍ରିଧଳେ, ତାଙ୍କ ଆମେଜବାରେ
ଦେଖିଲୁଣ୍ଡି । କବିତ କାହା କାହାରେ ଥିଲ, ସେ କହିଲ, “ମୁଁ ଏହି ରଖିଲେଇ
ଥାଇ ।” ଏ କହରେ ଏ କିମ୍ବା ସିଥାଏ ଅବିଶ୍ୱର ସେ କହିଲ, “ହଁ, ହଜର,
ହଁ ଦେଖିଲ, ହଁ ଠିକ୍ ଏହି ଆମେଜକେଇ ଥାଇ ।” କିମ୍ବା ମହାପାତ୍ର କରି
ହୋଇ କହିଲେ, “କେବେ ଏ କୁଳ ଅବ କେହି କୁଳେ । କେବେ ପାହାଇ
କେହାନା ନେଇ ଦୁଃଖକରତ । କୋତ, କିମ୍ବା କିମ୍ବା କେବେ । ସେ ଏହି କୋତି
ଥାଇ ।”

ଏହେ ହେବ କରଇ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ । ଏହେ ଏହା
କାହିଁ କାହିଁ ଏ ଏହିର, କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ । କାହିଁ କାହିଁ
କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ । ଏହାର
କାହିଁ । ଏହାର
କାହିଁ । ଏହାର
କାହିଁ ।

ଏହେ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ
କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ । ଏହାର
କାହିଁ । ଏହାର
କାହିଁ ।

ଦେବ । ଶ୍ରୀଜିତ ପଦନ ସୁଲ୍ମୁଳ ବହୁତିଥିଲ ଏହି ବସୁତତ୍ତ୍ଵ ରମା ଦେବକୁ ଅଛିବ ଚନ୍ଦ୍ରକଷେତ୍ର । ପାଶୁ ନାଏବ ବହୁଳ, “ମା, ତୁ ଏଠେବେ ଟିକିବ ବହୁ ତ, ମୁଁ ଏହି ଉଠିବ ରଜରେ ଯାଇ ଦେବ ଅସୁତ୍ ।”

ବୌଦ୍ଧି ଏହି ଅଶ୍ଵୀ ପାଇଲେ, ରମାକୁ ଟିକିବ ଶୁଆଇ ଦେବ ମନେକର, ପାଶୁ ନାଏବ ଶ୍ରାନ୍ତ ଶୋଭିବାକୁ ବାହନରେ । ସୁତବ୍ରଂ ସେ ବର୍ଣ୍ଣିବୁ ରଜରର ଦେବ ଏବଂ ନନ୍ଦିତକୁ କଲ । ଏହି ଯାଇ ପଞ୍ଚବ ବାଟେ ଦେଖିଲ, ଏବଂ ରଜରେ ଗୁଣୀ ଏ ବୁଦ୍ଧା ଖଟ ପଡ଼ିଥିଲ ଓ କହିରେ ଜଣେ ନେବ ମୁହଁ ମାତ୍ର ଜେଇବହୁତ; କପରେ ଶ୍ରୀ ଏ ଖଳା ଲୁଗା ତା ଦେବକୁ ଯୋଗାର ରଖିଥିଲ; ପାଶରେ ଗୋଟିଏ ଯାଇ ଯାଇ ମିଶ୍ର କହୁଥିଲ; ଏବଂ ରଜରେ ଆହ କନ ପ୍ରାଣୀ ଦେବ ନାହାନ୍ତି । ପାଶୁ ନାଏବ ମନରେ ବସୁ କଲିଲ । ଶୋଭିବା ଦେବଟି ବହୁତ ବ ମନ୍ତ୍ର, ସେ କୁହି ପାଇବନାହିଁ ।

ପାଶୁ ନାଏବ ଦେବାରେ ବହୁବାକୁ ସାହର କଲ କାହିଁ । କହୁଁ ସେ ଖୁବି ରମା ବସିଥିବା ଶ୍ରାନ୍ତ ଦେବ ଅସିଲ । କହୁଁ ସେ ଠିଆ ହୋଇ ପାଇବନାହିଁ, ପଢ଼ିଗଲ । ତା ଦେବ ଜମାମ ଧାଳରେ ପଡ଼ିଗଲ । ସେ ମନେ ମନେ କହିଲା ନାହିଁ, “ଏହା ତ ପର ? ମୁଁ ତାଙ୍କ ପତ୍ରର କାହିଁତରୁ ବର୍ଣ୍ଣିଥିଲି ତା ଏ ଦ୍ୱା ଦେବକ ସ୍ପୂ ?” ଏହିପର କବି ବବ, ବୃଦ୍ଧ ଓ କେବଳାର ଜେଇ ଶୀଘ୍ରରେ ସେ ଯେବେବେବେଳେ ପଥାଳ, ପଥର କପରେ ଚଢି ପୂର୍ବ ଆହ ଶାଖେ କଲିଲ ଓହୁରକଳ ପର, ପାଶୁ ନାଏବ ଟିକିବ ଶାନ୍ତ କଲ କଲ । ରମା ଜେଇପାଇଥିଲ । ସେ ବସି ତା ମୁଣ୍ଡ ଅର୍ଜିତି କହିଲ, “ଆହ, ତ ଦୂର ନ ପାଇଲୁ ।” ତେଣୁ ତା ପାଇବା କାହରେ ଅର୍ପି ଶୋଭିବାକୁ ଦିଲିଲ ।

ପାଶୁ ନାଏବ ଅର୍ପି ଯେଉଁଥିର ଦ୍ୱା ଦୂରରେ ତାଙ୍କ ଦାରୁତ । ଦିଲିଲ ରଜରେ ଜଣେ କେତେ ଦୂରାର ଦେବାରେ । ମୁହଁରୀଠି ଶୁଦ୍ଧ ଦେବାରେ ସେ ମନୁଷ୍ୟର କହୁଁ ତ କେତେ ବତ ହେବନ୍ତି । କର୍ମମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟର କେତେ, ବସୁ ଦୂର ଦୂରମ ପଦବରୀ, ସେ ଆହ ଅତି ବତ ହେବନ୍ତିର । ସେ ମନେ ମନେ କହିଲ, “ଶ୍ରୀର ମହାପତ୍ର ପାତାର ସେ ପଥେ ଦାପ ଦୂର ଦୂର ପର ଦୂର ଦୂର । ଏ ଦେବ ଏଠେବେ ମନେ କେତେ ଦୂର ଦରେ, ଏହି ପଢ଼ିବି କୁହା ଆହ ଏହା କହି ନାହିଁ ।” କହୁଁ ସେ ଦେବକୁ ବହୁତାର ଦୂର ଦୂର ଦୂର ଦୂର ଦୂର । ଦେଖିଲ, ତ କବି ଯେବେ ପଢ଼ି ବହୁତ, ଏହି ମ୍ୟ ଦେବ ଅବସମେ କାହିଁତର । ସେ କୁହି ଦୂର ଦୂର ସେ କେତେ ଶାଖା ସେ ଦେବର ଜେଇପାଇଥିଲ । କହୁଁ ବତ ଜାରେ ଯୋଗାଏ କହୁତ କହିଲ ମନେର ଶାନ୍ତିକିମ୍ବ

ଯେ କାହିଁର ଅର୍ଥ ଗୁରୁତ୍ୱ, ସେ ବୁଦ୍ଧି କରିପାଇଲ ନାହିଁ । ଲେଠା ଶମେ ଜା
ଅନ୍ଧରୁ ଅଗ୍ରହ ହେଲା । ହଠାତ୍ ଧରାପଡ଼ିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେ ବେଳାରୁ ଖର
ପରାଇବା ଆପାଦତା ଉଚିତ ଦୋଷ ହେଲା । ରମାରୁ ଉଠାଇବାରୁ ଜା ଦେବରେ
ହୀଳ କୁଆଁର ଦେଖିଲ, ବଳ୍ବୁର ବାକର ହୋଇ ରହିଛି ।

ସେ ରମାରୁ ନାମ ଧରି ଡାକିଲ । ରମା ଉତ୍ସର ଦେଲ ନାହିଁ କି ଆପି
କିମ୍ବାକ ଦୃଢ଼ିଲ ନାହିଁ । କହୁଁ ସେ ତାରୁ ଟିକେ ଉଠାଇବାରୁ ଦେଖା କଲ । ଉଥାପି
ସେ ଦୃଢ଼ିଲ ନାହିଁ । ପାରୁ ନାଏବର ଲିଙ୍କା ପାଖି ପାହିଗଲ । ସେ ମନରୁ ମନ
କହିଲ, “କଣ, ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଜେତ ଏବଂତେ ? ମରିଯାଇଛି ?”

ସେ ରମା କଠି ପାଖେ ହୀଳ ଦେଖିଲ, ବାଧ୍ୟାସ ଯିବା ଅର୍ଥିବା
କରୁଛି, ନାହିଁ କୁଏ କୁହିଲ, ବୁଲିଛି; କିନ୍ତୁ ତା ହୀଳ ଗୋଡ଼ ଅଣା ହୋଇଯାଇଥିଲ ।
ଅର ହଳିପାତ ହେଲ ମୋର ପାରୁ ନାଏବର ଆଶାକା ହେଲ । ନାହିଁ ନାଳ
କାହିଁ ନ ହେବିଲେ, ସେ ବହାରର ନାହିଁ, ପାରୁ ନାଏବ ସ୍ଵର୍ଗ କାହିପାଇଲ ।
ସୁନ୍ଦର ତା କଳ ଜବନ ପରୁଠେ ଘାର, ସେ ରମାର ଜବନ ଜଞ୍ଚା କହିବା ନମନ୍ତେ
ସେ ଦେବକି ପାଖରୁ ଧାରୀ ଘାର କହିଲ, “ଶହେ ଟକା ଦେବ, ମୋତେ ବାହିକା
ରହନ୍ତାରୁ ଯାଇ କାହିଁ ଏ ହେ ?” ତହୁଁ କରନ୍ତରେ ପାରୁ ନାଏବର ମୁହଁ ଗଜା
ଦେବାର । କେବଳ ମନପଡ଼ କହିଲ, “ଦେବାନ ଆଜ, ରୂପେ ଯେ
ଏଠିଲ ?”

ପାରୁ ନାଏବ ଏତେ କଳ ତେବେ ନାମରୀରୁ ବୁଝା ଓ କଲୁହିଲ,
ହଠାତ୍ ଅଛିଲୁ ମୁହଁରେ କବର ସେ ନାମ ଶୁଣି, ପକ୍ଷରୁ କହିଗଲ । ସେ
କୁହିପାତର ରେ ଧରାପଡ଼ିଲ, ଅବ କଥାସ ନାହିଁ । ଉଥାପି ସେ ପାହ୍ୟ ମନ
ପ୍ରସର, “ରୂପେ କିଏ ? ଏହା ଓ ଏହା ?”

“ରୂପେ ଅପାତ କିଏ କାହିଁମହିଁ ? ମୋତେ ତହିଁ ପାରୁନାହିଁ, ମୋ ପ୍ରାଣ
ପର୍ଯ୍ୟ ରଖିଥିଲ ? ମୋତେ ଯଥ ତଠି ଦେଖି ଏଇ ବୁଦ୍ଧରେ ମନେର ଦେବତାର ?”
ପାରୁ ନାଏବ ତହିଁଲ, ସେ ହୁତା ବାରୁ କାହିଁ, ସେହି କାହିଁ କାହିଁ ଯାବନଗରର
ଦେବାନ ଧନତ୍ୱସ ବେଳ କହେ ଗୋଡ଼ କହୁଁ କାହିଁ ବାବାଦତାର । ତାରୁ ତହିଁଲ
ପରେ ପାରୁ ନାଏବ କହିଲ, “କାହିଁ, ଏଠିଲ ଓ ନାମ କର ରୂପେ ?”

“ନାହିଁ ନାମ କରିବ ପର । ଅବ ଅପାତ ତମିଠ ଅର୍ଥିର ଏ ହତରକୁ ?”
କହିବ ନ କେବେ ପାରୁ ନାଏବ କାହିଁ ତହିଁ ପ୍ରସରବାବୁ ଦେଖିଲ । ସେ ତହିଁ ତହିଁର
କାହିଁରେ କାହିଁ କାହିଁ ଜଞ୍ଚା ପାଖି କହିଲ ଅବ କହାର ଏହା—“ଏହା କୋଣର ଏ

ବଢ଼ ମଠ । ଏ ମଠରେ ବାବାଜାନ ନାହାନ୍ତି କି କେବେ କାହାମାନ ପ୍ରକାଶ ପଡ଼େଗାନ୍ତି । ଏଠେଇ ଜାର ମାତାମାନେ ରହନ୍ତି । ସେମାନେ ପରୁଷର ମୁହଁ ଝହାନ୍ତ କାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଗୋବରେ ଏ ପଣ୍ଡି ବାଜନ୍ତି । ପଣ୍ଡି ଶିର ଶୁଣିଲେ, ମୁଁ ଯାଇବ ବୋଲି ଜାଣି, ସେମାନେ ଅଛେଇ ହୋଇଗାଆନ୍ତି । କୁମେ କି ମୋତେ କେବେଇ ଦେଇଥିଲ । କଣ ପାଖୋରିଦେଲଣି ?” ସେ ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣିବାରେ, ଧାରୁ ନାଏକର ପୂର୍ବ କଥାମାନ ଧୀରେ ଧୀରେ ମନେ ପଡ଼ଇ; ସେ ଯେ ଦୂର ଦର୍ଶ ପରେ ବାସୁ ଦାସକୁ କଟକ ମାତାମଠରେ ମାରୀ କାମରେ ବଜାଇଦେଇଥିଲ, ତାର ସ୍ଵରର ହେଲ ।

ବାସୁଦୟା ପରୁରାଇ, “ଦେବାଜ୍ଞ ମହାବତ, ଆପଣ ଏ ବୁଦ୍ଧବକୁ ଅର୍ପିବ କମିତି ? କେହି କି କାଣି ଶୁଣି କେବେ ହୁବି ନ ଥିବେ ।”

“ଏ ବାପ ପରେ ଶୁଣିମ । ଦେଖ, ଦିକେ ମୁଁ କୁମ ପ୍ରାଣ ରଖିଥିଲ । କୁମେ ବର୍ତ୍ତିମାନ ମୋ ପ୍ରାଣ ରଖ ।”

“କୁମେ ମୋର ପେ ଉପକର ତଥି ମୁଁ କାଣ ଏ କନ୍ଦମେ ହୁବି ଆବଶ ? ହେଲେ ଯାହା ବହୁବ, ବହୁବ । କାଣ କହୁଚ, କହ ।”

“କୁମେ କେଉଠି ରହୁଚ ?”

“କହିଲୁ ବଜରେ ମୋର ବୋଟିଏ ପ୍ରେଟିଆ କୁହା ଦଳ ଥି । ତାଙ୍କ ବଜରକୁ କଣେ ଏକ ମୁଁ ।” ଶୁଣି ଧାରୁ ନାଏକ ଧୀରେ ଧୀରେ ବହୁବ, ‘କୋଣେ । ଧୂତ, ବୁଦ୍ଧି ବାପ ନନେ ରଖ । ବୋଟିଏ, କୁମେ ମୋ ବନ୍ଦୁ କହ ନାହାନ୍ତି, କହୁବ ନାହିଁ; ଅବହି, ମୋ ବନ୍ଦୁଯୁରେ ଯାହା କଣିତ, କାହୁ ଅଧିକ କହ ମୋତେ ପବୁରକ ନାହିଁ ।’

“କୁମ ଆପଣ ମହିତ ଦେବ, ମୁହଁ ବର୍ଣ୍ଣିବ ତମେ ପମାନ । ଆତମ ତମ କହୁ ଯାହାକୁ କରିବେ ? ତା’ ପରେ କୁମେ ପୁଣି ମୋତେ ଏ ବୁଦ୍ଧିକୁ ରଖିବି କେବଳ । କୁମେ ଯାହା ବହୁବ, ମୁଁ ବହୁବ ।”

“ଅହୁ ଦେବେ ଆସ; ମୋ ପିଲାଟିତ ଯେତ ଅରିମ ।”

“ଆ”, ଆହ ତେ ଦେବେ ପିଲାଟିଏ ଥି, ନ କାଣ ।” କୁମେ ଦେଇଲେରେ ପୁଣାଦି ଥି, ଆହ କହ ନ ଥି, ନାସୁ କାଶ ଧାରୁ ନାଏକ ଥିଲେ ପରେ ନ ଦେଇଲେବେରୀ କୁମ ତଥ ଅନୁଭବତ ତଥ ଧରିବ । ଦେଇଲେ କମ୍ପୁ ଥାଇ, ମାରୀ ଦେଇଲେ ମୋର ରମ୍ବ ପୁଣି ଅନୁଭବେ ସ୍ଵର୍ଗ ଦେଖିବାକୁ ନାହିଁ । ମାରୀ ଧାରୁ ନାଏକ କୋରମା କମ୍ପେ ଥାଇ କହୁ ଧାର କୁମେ ତ କରେ ମୁଁ

ପାଳ ବିପ୍ରଙ୍ଗ ତା ପାଖେ ଶୋଇଲା । ନିଦ ହେବା ପୁଷ୍ଟି ମାଳୀ ଯାହା ଯାହା କହିଲା, ତାର ସାରଂଶ,— ‘ଦେବାନ ମହାପାତ୍ର, ଆପଣ ମୋତେ ଦେଖିଲାମଣି ଚିହ୍ନ ପାରିଲେନାହିଁ । ତୁମେ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରାଣ ରଖୁଛ, ପରେ ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ଭୁଲି- ଯାଉଛ । ଏଠା ଭାବ ଅନ୍ୟାୟ ।’

—୨୧—

ପୁଣି ଖୋଜା ତନଖା ଚାଲିଲା

ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ତିଥିର କେବଳ ଗୋଟାଏ ପାଖ ଦେଖାଗଲା । ରାଧାର ମୁଖ୍ୟମ୍ୟ ନିକଟରୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାଙ୍କର ମହାପାତ୍ର ସେଉଁଦିନ ପାଶୁ ନାଏକକୁ ଧରିନେଲେ, ପାଶୁ ନାଏକ ଜେଲଖାନା ଯାଇ ସେଠାରୁ ଖସି ପଲାଇଗଲା । ପୋଲିସ ବିଭାଗ କର୍ମଚାରୀମାନେ ମନେକଲେ ଯେ ସେ କଟକ ଯାଇଥିବ । ସେଥିପାଇଁ ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ର କଟକ ପାଇ ତାକୁ ଖୋଜାଇବାରେ ଲୁଚିଲେ । ସେ ଖୋଜିବାଟା ଅବଶ୍ୟ ବିଫଳ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଦଶତା ଦେଖି, କଟୁଆଳ ବିଭାଗର ବଡ଼ କର୍ମଚାରୀ ତାଙ୍କୁ କଟକ ସହରରେ ରଖିନେଲେ । କଟକରେ ନୁହନ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ପାଇ ସଙ୍କାର ମହାପାତ୍ର ପାଶୁ ନାଏକ କଥା ଏକାବେଳକେ ଭୁଲିଗଲେ । ତା ପରେ ୧୯୫୭ ସାଲ ଶୀତକାଳ ଆରମ୍ଭରେ ସେ ସେତେବେଳେ ଶୁଣିଲେ ପାଶୁ ନାଏକ ଧାମର ବନ୍ଦର- ଠାରେ ଜାହାଜରୁ ପଡ଼ି ପାଣିରେ ବୁଝି ମରଗଲ ଏବଂ ସେ ମର୍ମରେ ଏକ ସରକାରୀ ଜପ୍ତାହାର ମଧ୍ୟ ସୁଚକ୍ଷ୍ମରେ ଦେଖିଲେ, ସେ କହିଲେ, “କଟୁଆଳ ହାତରୁ ରଖା ପାଇବାର ଏଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାୟ ।”

କିନ୍ତୁ କିଛିଦିନ ପରେ ଜଜାରସିଂହ ଦାନା ସାହୁ ଘରୁ କେହି ଜଣେ ଲୋକ ତା ପାଲିତା କନ୍ୟା ରମାକୁ ଘେନି ପଲାଇବା ସମ୍ବାଦ କଟୁଆଳ ବିଭାଗ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ପାଖେ ପହଞ୍ଚିଲା । ତା ଜନ୍ମକଲ ମା ରାଧା ସେ କୌଣସିଠାରେ ତିକଣ୍ଠାଳୟରେ ମରଗଲେ, ସେ ସମ୍ବାଦ ଜଣାଇଲେ । ଖରି ସବୁ ଏକଷ ହୋଇ ଯେତେବେଳେ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ଆଗରେ ଥୁଆଗଲ, ସେ ଗଥିର ଚିନ୍ତାରେ ତୁମ୍ଭ ବସି ରହିଲେ । ସେ ରାଧାର ନାମ ଜାଣିଥିଲେ । ପାଶୁ ନାଏକ ତା ପିଲକୁ ଆଣିବ ବୋଲି ଯେ ତିନି ଦିନ ସମୟ ମାସୁଥିଲା, ତାଙ୍କ ମନେ ପଡ଼ଗଲା । କଟକରୁ ଜଜାରସିଂହ ଆଡ଼କୁ ଯିବା ବାଟରେ ଥରେ ପାଶୁ ନାଏକ ଧରା ହୋଇଥିଲା । ସର୍ଦ୍ଦାର ସବୁ ବିଷୟ ଏକାଠି ନୁହିଁ ଠିକ୍ କଲେ ଯେ ରାଧା ବିଅ ରମା ଦାନା ସାହୁ ଘରେ ଜଜାରସିଂହରେ ଥିଲା । ତାକୁ ପାଶୁ ନାଏକ ଗ୍ରେବଲ ଆଣିଥିବା ସମ୍ବନ୍ଧପର; କିନ୍ତୁ ପାଶୁ ନାଏକ ପର ମରିଯାଇ-

ଅଳ । ତଥାପି ସେ ମୁହଁରେ ବମୟ ନଷ୍ଟ ନ କର ଜଳାଇଛି ବୁନିଗଲେ । ଯେଠାରେ
ପେତେ କଢ଼ିଲୁ କଲେ, ତାଙ୍କର ଦନ୍ତେହ ଦୂର ହେଲା ନାହିଁ । ବମାରୁ କିଏ ସେବକ
ନେଇଛି ବହୁଲେ, କିନ୍ତୁ ଉପରବୁ ଦୋଷ ଆସିବ ତାଣି, ଏକା ବାହୁ ବହୁଶ,
“ବମାରୁ ତା ଅଳ ଆସି ନେଇ ଯାଇଛି ।” ଶୁଣି, ପର୍ବତ ମହାପାତ୍ର ମନ୍ଦିରୁ ମନ
ବହୁଲେ, “ନା, ଏହା ପାଶୁ ନାଏବ ନୁହେ । ସେ ବନ୍ଦେସୁ ମରିଯାଉଛି । ମୁଁ ଜୋଖାର
ବଳର । ବୁଝା ଏତେ କୁଆଁ ବୁଲାଇ ।”

ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟରେ ପର୍ବତ ପାଶୁ ନାଏବ ବନ୍ଦେସୁରେ ସମ୍ପତ୍ତି କଥା ପ୍ରାଣ
ପାପୋରିଦେଇଲବେଳକୁ, ସେ କଟକ ମନ୍ଦିରାବାପର ହେତୁ ‘ରବାସୀ ତାଙ୍କ’ ତୋ
ଦନେ ହୃଦୀରୁ ଶୁଣିଲେ । ସେ ଆହୁର ମଧ୍ୟ ଶୁଣିଲେ ସେ ତା ପଞ୍ଚର ଅଠ ବର୍ତ୍ତମାନ
ଗୋଟିଏ ବାଲିତା ଅଛୁ ଏହ ସେ ବାଲି ଜଳାଇଛିବୁ ଅହିଛୁ । ହେତୁ ବିଜୟ
ତାଙ୍କ ହୃଦରେ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଅଛୁ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଗଢ଼ୁ ବବର ମିଳିଲ । ସେ ବମୟ
ନଷ୍ଟ ନ କର, ହୃଦ୍ୟ ଜେବାଜା କଳା ପିତା, ରବାସୀ କେବେବେ, ମନ୍ଦିରାବାପର
ଗୋଟିଏ ଦୂର ପାତରେ ଯାଇ ବସିଲେ । ହେତୁଠାରେ ପାଶୁ ନାଏବ କାହୁ ହୁଏ ଦୂର
ଦେବାରୁ କଲ । ହେତୁଠାରେ ପାଶୁ ନାଏବ କାହୁ ହେତୁ କେବେ ହେତୁଠାରେ
ତମକପଡ଼ିଲ, ସେ ମଧ୍ୟ ପାଶୁ ନାଏବକୁ ହେତୁ, ହେତୁପାଶୀ, ହୃଦୀରୁ ହେତୁ
ପଢ଼ିଲେ; କିନ୍ତୁ ହେତୁଠାରେ ପର୍ବତ କରେବ ମୋତତ ହେତୁ ନାହିଁ । ସେ ହୃଦୀ
ମୁଖଧାରେ କୁତଳା କମଳେ ତା ବନ୍ଦା ପାଶେ ଗୁଡ଼ିଏ ବନ୍ଦାବର କରେ ବନ୍ଦାବର
କରେ । କୁମାର ତଥ ସମ୍ମାନବେଳେ ସେ ଗୋଟିଏ ଅଳୁଆ ଧର ହେତୁଠାରେ
ପାଶୁ ନାଏବ ଦୂରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ପାଶୁ ନାଏବ ପାଟ ବାଟେ କାହୁ ହେତୁ କାହୁ
ମନ୍ଦିର ବଢ଼ିଲେ ପଢ଼ିଲୁ ।

ପାଶୁ ନାଏବ ମନ୍ଦିରାବାସ ବନ୍ଦାବର ହୃଦ୍ୟ ଜେବି ତଥ ବନ୍ଦରେ ଆହୁ
ଆସିଲ, ପର୍ବତ ମହାପାତ୍ର ଦୂର କଥା କେବ କର ତ ଏବ ପାଶେ ଉପିନ୍ଦମେ,
ମୁକ୍ତବୀ ସେ ପକାର ଆସିଲା ପଶେ ପଶେ କିନ୍ତୁ ଅନୁଭବର ବନ୍ଦାବରେ ବନ୍ଦିଲେ ।
ଅଠବ ସେ ପାଶୁ ନାଏବକୁ ହେତୁଠାରେ ଧର କାହୀ କରେ ନାହିଁ । ସେ ଜଣା
ଧର୍ମ-ପ୍ରଦୟନ କାହୁ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟରେ ବନ୍ଦାବରକୁ କାହୀ ବନ୍ଦମ ଆହୁ କାହୀ
ନୁହେଁ । ହେତୁଠାରେ ସେ ତିନ୍ଦୁରୁଷେ ହେତୁବ ପର୍ବତ ହେତୁଜୀ କର ବହି, ହେତୁ
ଅନୁଭବର ବନ୍ଦାବରେ ବନ୍ଦିଲେ । ନାମାନଂ ଏବ କରେ ପାଶୁ ନାଏବ କେବେ
କରେ ତିବ ପାଶୀକାନ୍ଦେଇ ସେ କଟେ ଦୂରରୁ କାହୁ କିନ୍ତୁ ବନ୍ଦାବରେ ହୃଦୀ
ବୁଝେ କେବି, ଆହୁରେ ବବରେ ହେତୁପକାଲକେ । ମାତ୍ର ଦିନାହିଁମାତ୍ର ଆହୁ
ନ ଅକାଶୁ ହେତୁକୁ ଆକାଶୁ ସେ ହେତୁଠାରେ ମନ୍ଦିରୁ ମୁହଁ କୁଣ୍ଡଳମେ
ହେତୁ ଅବଧିରେ ଆହୁ ନାଏବ ଅକୁଳା ହୋଇଲୁ ।

ପାତୁ ନାଏବ ଖର ବୁଦ୍ଧିବାର ଦେଖି ସର୍ବ'ର ମନ୍ଦର ହୋଇପଡ଼ିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେ ଯେ କେବଳ ଦୂର ଯାଇନାହିଁ, ସର୍ବ'ର ହସ୍ତ ବୁଦ୍ଧିପାରିଲେ । ସେ ଏଥର ଯେ ଏକ ଏକଳ ଶୋଇ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସବେ ହେବର ସେ ବୋଟାଏ ହୃଦୟ ଦୂର ଖୋଲୁଛନ୍ତି, ହେବର କବରେ ବୁଦ୍ଧିଅବେ ନିଷ୍ଠାତଣ କରିଗଲେ । ବୋଲୁ ଖୋଲୁ ବଢ଼ି ଯାଏ ଯିବାରୁ ଦୂର ଜଣ ସିପାହୀ ବସାଇଦେଇ, ଉଲେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତ, ବୈରକ ପର, ଲୁଚିକଟା ଦୂରରେ ବାଣ୍ଟି କରିଗଲେ ।

—୨୭—

ମୁଁ ପାରିବ ନାହିଁ

ତଥବରେ ବନ୍ଧୁମାନ କେବିଠାରେ ବୋଲାଇଲା ମଠ ଥିଲୁ, ହେଠାରୁ ତହୁ ଦୂର ଦେଖିଲା, ପ୍ରାସ୍ତ ଅଣୀ କବେ ବର୍ଷ ପୁଣେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଦେଖିଲୁ ଏହା ଓ ଜା ମନ୍ଦରେ କେବିଏ ଦୃଢ଼ଭାଲେ ସବୁଙ୍କ ବିଯୋଦୁଷ ମଠ ରହିଥିଲା । ମଠକିରେ ବାହୀର ବଢ଼ି କି ଥିଲେ, ଥିଲେ କେବଳ ମାତାମାତେ । କେବଳିକା ଦେବତା ପାଦପୁରାରେ ପ୍ରକାଶକୁଡ଼ି ଦେବ କେବୁଳି ଧର୍ମର ପରାମର୍ଶ ଉପରେ ବଢ଼ାଇଲା ଯାନେ ଯାନେ ହେବର ମଠମାନ ରହିଥିଲା, ପାଦପୁରା ମାତାମାତେ ଓ ଜା ଖାଦ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁମୁଁ ତଥାଇବା କାହିଁ କହିବରେ ଏ କୁଳ ଧାନରେ ହେବର ଦୂରକ୍ଷତି ମାତାମଠ ହୁଏଇବା ପରି । ପୁଣ୍ଡ ମାତାମଠ ବନ୍ଧୁମାନ ନାମରେ ମାତା ପଢ଼ିବନ୍ତିରୁ ଏକ ମାତା ପଦବରେ ବାବାଜମାନଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ମୁଳରେ ପଦବର ଦେଖାଯାଇଲୁ । କିନ୍ତୁ କହିବ ମଠମଠର ଅନ୍ତର୍ମୁଳରେ କେବଳ ପାଦପୁରା ଦେଖିଲେ ।

ତଥବ ମାତାମଠ ଧରିଦେଇ ହେଠାରେ ଥକ ଦୟାତର ବାବାଜମାନକୁ କିନ୍ତୁ ହୁନ୍ତାର ୧୦୮୩ । ତର ଜନକ ଅବବାହିତ କହି କେବିମାରେ ଧର୍ମରେ ମଠ କେବାରୁ ଲାହା ଦୟାତରେ, ହେଠାମନେଟି ଏହି ମାତା ଦୟାତରୁ ହେଠାରେ ଯୁଗ ପାରିଥିଲେ । ଅଗେତ ବାନଧିକା ଦରେ ବନ୍ଧୁର ଦୟାତରୁ ରହିଲେ କି କିନ୍ତୁ, ମଠରେ ଜାଇ ବବନାନକ ଅବଧିନାରେ କାଳ ତଥାଇବାରୁ କାହିଁ ଦୟାତରୁ । ମଠରେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଫାତ ଓ ଦୂରର ତଥା, ଦୂର ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିବାରୁ କାହିଁ ବନରେ ମନ ଥିଲା । କେବଳ ଦେଖିଲୁ ମାତା ଉପରୁଥିବେ ଏ ହେଠାର ବନ୍ଧୁମାନ ଏକ ଆମାଦା ଅନ୍ତର୍ମୁଳ ଦୂରେ ଥିଲୁ ବିଧାନ ଦୟାତରେ ।

ମଠର ସଦର ଦ୍ୱାର ଗୋଟିଏ ପଳିଆକର ଥିଲା । କେହି ମଠରେ ପ୍ରଦେଶ କରିବାକୁ ଉଚ୍ଛ୍ଵା କଲେ, ସତର ଦ୍ୱାର ପାଶେ ଜାକୁ ଗୋଟିଏ ପଣ୍ଡିରେ ହାତ ମାତ୍ର ବନାଇବାକୁ ହୁଏ । ପଣ୍ଡି ବାଜିଲା ମାତ୍ରେ ଉଚ୍ଚରୁ ଗୋଟିଏ କୋମଳ କାହା କରିବି ସବ ଶୁଣାଯାଏ, “କିଏ ?” ମଠ ଉଚ୍ଚରବୁ ଦିବା କମଣ୍ଡେ ଗୋଟିଏ ବୁଟ୍ଟ ଠାର ଥାଏ । ପଣ୍ଡି ବନାଇବା ଲେବର ପରିଚୟ ଅନୁସାରେ ଉଚ୍ଚରୁ ଦୂରୀ ଥିବ ଶୁଣାଯାଏ, “ତାଙ୍କର ଆଜିକୁ ଯାଇ ଦ୍ୱେର ବୁଅର ବାଟେ ଆସ ।” ବ୍ୟେବନାର ଗାଟେ ଉଚ୍ଚରବୁ ଗଲେ, ଗୋଟାଏ ନିକାନ୍ତ ଅନାର ଦରେ ପରିବାକୁ ହୁଏ । ସେ ଅନ୍ତରେ ଦର ଉଚ୍ଚରୁ ମଠ ଅନଶାକୁ କେତେବୁନ୍ଦିଏ ନିକାନ୍ତ ହ୍ରେଟ ହ୍ରେଟ ଦରେ ବାହୁଦିନ ବାହୁଦିନ ବାହୁଦିନ ବାହୁଦିନ ବାହୁଦିନ । ସେ ତଣାବାଟେ ଦରା କହି ନନ୍ଦ ପରିଚୟ ଦେଇସି, ଉଚ୍ଚର ଫାଯୁ ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱାର ଦିଇଲା । କେହି ଦ୍ୱାର ବାଟେ ସେ ଅନ୍ତର ଥର ମଧ୍ୟରୁ ମଠର ଅନଶାକୁ ଦିବାକୁ ହୁଏ ।

ମଠରେ ବନିବା କମଣ୍ଡେ ଅନେବୁନ୍ଦିଏ କଷ୍ଟମ ଉପିଦିତ ହୋଇ ବହୁଥାଏ । ବାଜିକାମାନେ ପଢାଯାଏ ବର ଶକ ଉପାର୍ତ୍ତିକ ବନ୍ଦପରେ ଦରା ପରିଚୟ ଦର ମାତ୍ର ହୁଅନ୍ତି । ମାତ୍ରା ହେବ ପରେ ସେମାନଙ୍କ କେବୁଥି କୁଝ ଉପିଦିତ ହୁଏ । ମାତ୍ରାମାନେ ପରିଚୟ ମଧ୍ୟରେ ନନ୍ଦାବାରୀ ଦେଇଲେ, ଉଦ୍ଧର ଅବଧିକାରେ କଲେ ଅନ୍ତର୍ମନସ୍ତ ଦେଇଲେ, ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଦର ବହୁନ୍ତି କାହିଁ ଦେଇଲେ ଠାରରେ ମନୋରବ ଦାଢ଼ କରନ୍ତି । ବାଜିକାମାନେ ପାଠ ପଢନ୍ତି, ଗୀତ ଗୋଟିଏ, ଅବଧିକାରିବେଳେ କଥ କୌଣସିରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି, ସବା ଧୋବ କୁଝ ଉପିଦିତ ପାଇନ୍ତି । ବିମଟେ ଉପରିପ ଆହାନ୍ତି । ମଠର ବ୍ୟେ କମଣ୍ଡେ ଜନି ଆହାଯାଏ । ବାଜିକାମାନ ବାଜିକାମାନଙ୍କ ପଢାନ୍ତି ଓ ମଠ ପରିଚୟକାରୀ ହୁଅନ୍ତି । କଥ ଏବଂ ସବୁକେଳେ ଦରା ବହୁନ୍ତିରେ । ସୁରୁଷ ଦେଇଲେ ଦରା କହାର କାହାକୁ ଓ ଦରାବାରୀ ବନିବାକୁ ମଠ ମଧ୍ୟରେ ଏକମାତ୍ର କାହାର ଅଧିକାର ଆଏ ।

ଦେହ ମଠର ଦିର୍ଘ ଉଚ୍ଚରେ ପଟାକାତକରେ ପାରୁ ଦାଖିଦ୍ବୁ ପଠାରୁ ଅଧି ଉପର୍ଯ୍ୟ ତ ହେବାକୁ ପଢିଲ । କରିବୁରେ ପାଦ ପଚାରକା ମାଟେ ସେ ପ୍ରାଣି ରଜୀତ ଶୁଣିଲ, କାହା ପୁଣୀମାନଙ୍କ ଉପାଦା ଧୂତ । ସେ ଦର ଉକରେ କାହିଁ ଦେଇ ଯୋଇବାର ଦେଇ, ଦ୍ୱାର ତ ମନୋରକୁ ଦୋହ ପରିଦର୍ଶନେ ପଢିଲା, ସେ ଦେଇ ପ୍ରକୃତରେ ପଢନ୍ତି ମନବ କୁହାନ୍ତି । ମାତ୍ରାମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଦେଇଲାର ଦରାକା ମୁଣ୍ଡର ଦରାକା ମୁଣ୍ଡ ମଠ ମଧ୍ୟରେ ଉପାଦାକାରୀଏ । ମଠର ପ୍ରକୋପ ମାତ୍ର ଏହ ପୁଣୀ ପ୍ରତିକାରୀଙ୍କ ଦରାକାରୀଙ୍କ ।

କାନ୍ଦୁ କାର୍ଯ୍ୟ କାର ଚିନ୍ତାତଳ୍ପାଇଁ ହୋଇଥିବା ପରେ, ପାଶୁ ନାଏଠ ହେଲା, “ମୁଁ ଏଣିକି ଏକବେଳେ ବହୁଧିତ । ଏଠାରୁ ଆଜି ସୂଚିଖା ଥାନ ମନେ ଯାଇବ ନାହିଁ ।” ବାଟୁକରେ ପାଶୁ ନାଏବ ପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପଢ଼ିଥିବା ଲେକ ପଞ୍ଚେ ଦେଇବ ଯୋହାଏ ମଠ ଛୁଟା ଅଳ୍ପ ତୌରେ ବୈଷ୍ଣବିତାରେ ନିରପତ ପ୍ରାନ ମନିବା ଭନ୍ଦୁବପର ନୁହେ; କିନ୍ତୁ ଆହାର୍ତ୍ତ ବାଶୁ କାର୍ଯ୍ୟ ପଞ୍ଜେ ବୁବନାର ବିଷୟ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ସେ ବଢ଼ିଯାଇ ନ ଯୋଗ ପୂର୍ବ ପରିଚିତ ଦେବାକଳ ବିଷୟରେ ନାନା କଥା ଜ୍ଞାନ ଉଦ୍ଦାରେ ଲାଗିଲା । ସେ ବନ୍ଦୀ, “ଦେବାନ କିପରି ଏ ରଜବରୁ ଅଧିବେ ? ଏ ପିଲାଟି କିବୁ ?” ବଢ଼ିଯାଇ କାନା ପ୍ରଶ୍ନ ତା ମନରେ ବନ୍ଦୀ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ତୌରେ ବନ୍ଦୀର ବନ୍ଦୋଷକଳ କଥାର ତାରୁ ମିଳିଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ଦେଇବେ ପଢ଼ିଲା, “ଆହାହେଉ, ଦେବାନ କି ମୋ ଜାବନ ରଖିବାରୁ, କର୍ତ୍ତାମାନ ମୋ ପାଇ ।”

କାନ୍ଦୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଜୀବନଶାସନ କିମ୍ବା କିମ୍ବା ଆଜି କିମ୍ବା ହେବେ ହୁଏ ନାହିଁ, ଆଜି ଜୀବନରେ ପାହୁନ୍ତିଏ ହେବେ ତାନ କିମ୍ବା ନାହିଁ, ପରି କଥା ପରେ ହେବେହେଁ ତଥାହି, କିନ୍ତୁ ଦୃଶ୍ୟର୍ଥ ତାନ ମଠରେ ରହ, ଧର୍ମପ୍ରାଣ ମାତ୍ରମାନକୁ ଦେଖି ତା ଜୀବନର ପରି ହେବେତ ପରିମାଣରେ ବଦଳିଥିଲ ପରି ବୋଧିଥିବା । ସୁଭାବୁ ହେ ଆଶ୍ରମରୁ ଦେଖି, ଦେବାକଳ ପୂର୍ବ ଦୃଶ୍ୟ ସୁରାକଳ ବୋଲି ମନେ ମନେ ଶୁଣି କଲୁ । ସେ ବନ୍ଦୀର ଜୋରୁ କିମ୍ବା ପ୍ରଥମ ହୁଏ ପରିଷର, “ଆହା, କିମ୍ବା କିମ୍ବା, ଦେବାନ ମହାଦେଵ, ଏଠି କୁମେ କିପରି କରିବ ବୋଲି କିମ୍ବା ?” ତା ହେବେ ବନ୍ଦୁକର ମନରେ ଅନେକ ଉଥାମାର୍ଥ ହେଲା । ଦେଇବେ କାନ୍ଦୁ କାର୍ଯ୍ୟ, “କୁମେ, ତ କୁମେ ପିଲାଟି ଏହୁ ମହାର ପବାରେ ପାଇ ପରେଇବ ନାହିଁ । ତାରୁ ବନ୍ଦୁକରେ, ବନ୍ଦୁକି । ବନ୍ଦୁକି ତ ଏହି ପାଇପାଇବି । କୁମେ କଥା କୁଥିଖା ହେବୁରେ ଅନିଯାନତ । କଥେ ବଢ଼ିଯାଇବ କେହି କୁଟୁମ୍ବ କଥା ଅଛି, କଥାରେ ବନ୍ଦୁ କଥା । ଦେଇବେ ଆଜି କଥାଟେ କଥା ଅଛନ୍ତି । ନେହାଲେ, ତ କୁମେ ଆଜି କଥା କଥା ଅଛନ୍ତି ? ଆଜି କଥା କଥା ଏହିତ ଏହିତ ଦିବ । ଆଜିର କଥା ହେବୁକୁ ହେବେ ।”

“କୁମେ ଏ କୁତୁହାରୀ କି ଏହି ଅନେକ କୁରାହେ; ତା ହେବେ କୁଟୁମ୍ବ କଥା ଅଛନ୍ତିରେ ଅଛି । ମଠରୁ ଏଠା ଦେଇଯାଇ କି ଏହି ?”

“ଆ, ହେଲେ, ତାନ ପାଇ ପିଲାମାନେ ସେ ଅଛନ୍ତି ଧର୍ମମାନ କଥାଟେ, କଥାଟେ ଏହୁ କଥାରୁ, କଥାଟେ ଏହି କଥିବେ ।”

“କେବେଳା କୁଟୁମ୍ବ କିମ୍ବା ?” କାନ୍ଦୁ କାର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ଦୁକର ପାଇ କିମ୍ବାରୁ । କିନ୍ତୁ ମଠରେ କେବେଳାକି କୁଟୁମ୍ବ । କିନ୍ତୁ ସେ କଥାରୁ, “ଏ, ମନରେ ପରି :

ପଦ ! ସେଇଥିପାଇଁ ମଠର ଶ୍ଲୋଟ ମାତାମାନେ କୁହ ପଞ୍ଜାନ ଆହୁର କରେ । ଶୁଣ, ଶୁଣୁ ନା ? ତୁ ଏକ ସାନ ପିଲମାନେ ମଠକୁ ଏ ଅଳେ କୁହ ଆସିବେ । ଆସିବେଳେ ତ ବୁମରୁ ଦେଖି ପବେଇବେ । ତାଙ୍କ ପାହିବେ କିଏ ବାଢ଼ ବଜା କବ ? ବୁନ କବ କହିବେ, ‘ଏ ଗୋଟାଏ ପୁରୁଷ ଲୋତ’ । ଆଜ ତୁ ଏକ ନ ଆସି ପାଇଛୁ । ବାହିକ ନା, ଆଉ ଉମଟେ ହର ହଜାନିରେ କଲିବେ, ମାତ୍ର ବାଲକ କିଏ ତାଙ୍କ ବେଳ ପାଇବ ?”

“କାହେ, ଏଠ ବାଲକମାନେ ପଢିଲୁ ନା ?”

“ହଁ !” ଶୁଣି, ପାଶୁ ନାଏକ ମନେ ମନେ ବୁନିଲ, “ରମା ପାଇଁ କଥା— ହେଲେ କୋଟାଏ ପାଠକାଳ ସୁରଧାରେ ମିଳିବି । ଏଇ ମଠି ଅମରୁ କଥା କହବ, କେବୁଚ ।” ପାଶୁ ନାଏକକୁ ମନେ ମନେ ବନ୍ଦ ବୁନିବାର ଦେଖି, ବାଶୁ କଥା ପଦିଲା, “ଦେବାନ, କଣ ବରୁଚ ?”

“ବରୁଚ ଏଠେଇ କହିବା କିନା କଷ୍ଟକଥା ।”

“ନା, ବାହାରିବା । ବାହାରିବାକ ଏଠୁକୁ ଆସିବାକୁ ହେଲେ, ବୁମରୁ ଅଠ ଦାହାରିବାକୁ ହବ । ଦରର ଦରକାବାଟେ ତ ଆସିଲେ ଏଠି ବୁମର ଅନ ନାହିଁ । ବୁମେ ସେ ବାଟେ ଆସିଲ, ସେ ବାଟେ ପାଇପାଇବ ନାହିଁ ? କହିଲ ଦେଖି, ମେହି ବାଟେ ଆସିଲ ?”

ପାଶୁ ନାଏକ କଲା ପଡ଼ିଲା । ମଠରୁ ବାହାର ହେଠ ହେଠୁ ହୁଣି କିମ୍ବା ବୁନିବାରେ ସେ ଅଛିର ହୋଇପଡ଼ିଲ । ଏଠିର ମହାପାତ୍ର ଓ କାହା ସିଂହପୁରମାନଙ୍କ ତତ କା ଆସି ଆଗରେ ହୁଣ ନାହିଲ । ସେ ବୁନିଲ, “କାହେ, ଧର, ମୁଁ ଆହାରୁ କରି ପଡ଼ିବ ।” ଶୁଣି କାହାରମାନ ନିଃସ୍ଵର, “ମୁଁ ଦୀର୍ଘ ବୁନୁଠ ସେ କା; ସେ ବ୍ୟାପିର କବ ବୁନିବେ କ ? ବୁମ ଦେଖିବି କେବେ କବରେ ଝେଳିବ । ଆହା, ଯା ନା କା ?”

“ରମା !”

“ଏ ବୁମ କିମ୍ ? ନା’ ମୁଁ ପବୁନୁ, ବୁମେ କା ଅଜ, ନା ?”

“ହଁ !”

“କିମ୍ ! ଯାକୁ କାହାରକୁ କବ କରିବ । ମୁଁ ମେ ଟୋକେଲିରେ ପୁନିର ମୁଣ୍ଡେଇ ଦେଇଲାଗାରେ । ବୁମେ ମନା କହିବେଇବ । ଏଠି ହୁଣ ଧରିବ କାହିଁ । ମେହି କବେ ଆହାର କରି ଏ କହିବରେ ଅଛ । ମୁଁ ଏ କିମ୍ବା କାହାର ଆହେ ହୁଣ କରିବାକ । ବୁମେ କାହିଁ ଆହିବେଇ ଏ ବୁମ ଆହାରିବାକ ।

କୁମେ ଆଜ ପାର କି, ମୁଁ ତାର କୃଷ୍ଣକୁ ସୁଖି ହେବ ଅବଶ୍ୟକ । ତେବେ ତଥା ହେବନ୍ତି, କୁମେ ତିବ କପର ?” ଶୁଣି, ପାଖ ତାଙ୍କଠ କେବଳ ଥରେ ମୁଣ୍ଡ କଲାଇ, କେବର କି କେବଳ ମନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ପଢ଼ ବୌଦ୍ଧିକ ତଥା ସ୍ତିର ନ କରିପାଇବା ହେବନ୍ତି ବିଶ୍ଵାସ ।

ତେବେ ବୈଶିଶ ମୁହୂର୍ତ୍ତିର ନିମନ୍ତେ ବନ୍ଦ ମେଲ । ବାସୁଦେବ ଉଦ୍‌ଦେଶ, “ଆମ ଏହି ମାଗାମାନେ ଘୋଷା ହୁଅଛି କାହିଁ । ମାତା କଣେ ମନ୍ଦରେ, ଯେତିକି କରିବରେ ମଠର ବନ୍ଦା ପଣ୍ଡିତୀରୁ ବୋହିଏ ବନ୍ଦ ସିନ୍ଧୁର ଅପେ । ମାତାଙ୍କୁ ସେ ସିନ୍ଧୁରେ ପୁରୁଷବାବୁ ହୁଏ । ତା ପରେ ମୁଁ ମାତା କିମା, ସିନ୍ଧୁରେ ବନ୍ଦ ମାର ବନ୍ଦ ବନ୍ଦମା ତାମ ମୋ କେହାତ । ତୋର ପରେ ଏ ପୁରୁଷମ ହୁଏ, ଅଜ ହିତୁର ବୃଦ୍ଧିକାମାନେ ରହିଥିଲା । ତେବେ ଅମେରିକାର ଦେଇ ନାହିଁଥିବେ ଦେଖ ? ସିନ୍ଧୁରେ ଜୟଇବେଳକୁ ଆହି ଅପେ; ମାତା ଏହି କରିବୁ ବୋହିଏ ମନ୍ଦା କରିବୁଥାଏ । କାଳ ତ ମାତା କିମରେ ଘୋଷା ହୁଏ । ତେଣି ଯେ ଘୋଷିବା ନେବେ ଅଛି, ଏ ବାଧରେ ମୋର ବାଧ ମନ ମିଳେ । ତା ତା ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ । ତେବେବେ, ତଥା ହେବନ୍ତି; ବାଲ୍ମୀକି ଏ ମଠରେ ଏହି ନ ହେଲା ବେଳ ହେବନ୍ତି, ତେବେବେ” ମାତା ମନ୍ଦରୁ ଆହ ହେବ ସମସ୍ତରୁ ବାଲ୍ମୀକି ବେଳ ନ ଆହିରୁ ତା କୃଷ୍ଣରୁ ବେଳ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦେଇ, ପାଖ ତାଙ୍କଠ ହୁଏ ଥିଲା କାହିଁ, “କୋଣ ହେବେ ?”

ଶୁଣି, ବାଲ୍ମୀକି ବନ୍ଦର ଦେଇ, “ଏହି ବନ୍ଦମା, ବନ୍ଦମାର କୃଷ୍ଣ, ଯେତା କୃଷ୍ଣରୁ ହୁଏ ବେଳେ ।” ତେବେ ମଠରେ ଏଥା ଦେଖିଲା । ବାସୁ କାର ବନ୍ଦର, “ଏହା ମୋ ପାଇଁ । ମୋତେ କିମ୍ବା ପଢ଼ିଲା । ମଠରେ କିମ୍ବା ପଢ଼ିଲା । ତେବେବେ ଆହିଲେ, କୁମେ କୃଷ୍ଣ ବାହାରିବ ନାହିଁକି । ଶିତାରେ ମୁଣ୍ଡ ବନ୍ଦମା ପୁଣ୍ଡିଏ ଥିଲା, କାହିଁ । ମୁଁ କାହିଁ !” କାହିଁ, କୃଷ୍ଣ କାର ପାଇଁ କୃଷ୍ଣ କାର କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ । ବାଲ୍ମୀକି କାହିଁଥିବେ ଏଥାକୁଳ ଦେଇଲେ କରିବିଲେ । ମାତା କାହିଁ କିମ୍ବା କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ । କାହିଁଥିବେ, କାହିଁ କାର କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ । ମାତା କାହିଁ କିମ୍ବା କାହିଁ କାହିଁ । କାହିଁଥିବେ, “ବାସୁ ମୁଁ କୋଣେ ଯେବାବ ବେଳ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆହିରୁ ।”

ବାସୁ କାହିଁ କାହିଁ, “ମନ୍ଦିର, ଯୋଗ କାହିଁ ଯେବାବ ବେଳ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆହିରୁ କାହିଁ ?” କାହିଁଥିବେ, ବାଲ୍ମୀକି କାହିଁଥିବେ ନାହିଁ । ଶୁଣିଲା କାହିଁ

ମୁଁ ପାଇବ ନାହିଁ

ଚଢ଼ିଲେ, “କର ନା, ବସୁ । ଯାହା ହେବୁ, ତହଳା ।” ଆଜୁ ଜାହାର ଅଛି ବନ୍ଦବାବୁ ନାହିଁ ଏ, “ମଣିମା, ମୁଁ ହଜରଙ୍ଗ ବାବା ଗାର ଏଇ ମଠ ଉପରେ ଏହି ବର୍ଷ ହେଉ ବାମ ଚନ୍ଦରେ ଅବସିଥ । ଏହିକି ହୃଦା ଫୋଲବାକ, ଏବଂ ଅଭିଜାତ, ଦେହରେ ଅଛି ବଳ ନାହିଁ । ତଳ ବଳ ବାବାକୁ ମୁଁ ପାରୁଥାଏ । ବାବା ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋତେ କରିବାରେ ପାଖି ବକାବୁ ପଡ଼ିଲା । ମଣିମା କେବେବେ ବୁନ୍ଦୁମ ହେବେ, ମୋର ଜଣେ କର ଅଛୁ, କହୁ ହୋଇ ବେଶ୍ୟ ବୁନ୍ଦେଁ, ମୋର ପର ବୁନ୍ଦା; ମୁଁ ବାବୁ ଅବି ମୋ ପାହିରେ ବନ୍ଦନ୍ତୁ । ସେ ବସିଥିବ ବାମ ମୋତୋବି ଦୂର କାହେ । ଅଛି ଅର ଗୋଟିଏ ଦୀପ ଅଛୁ । ସେ ମଧ୍ୟ ଏଠେଇ ଶିଖ ମାତାର ପାଦରେ ମାତା ହୋଇ ରହିଥିବ ।”

ବସୁ ବାବ ବର କଥା ବନ୍ଦବାବେରେ ବଣିମାତା କୋଟାଏ ବୁନ୍ଦୁପ ହେଁ ଶୁଣି ତମକ ପଢ଼ିଥିବେ । ସେ ଜୀ ବନ୍ଦବା ବହି ରେପ କଲା । ଯାହା ନ ଶୁଣିଲ ପରି ବହି ବଣିମାତା ବନ୍ଦଲେ, “ବସୁ, ତମେ ଆମ ବସିଥି ଉପରେ ଗୋଟିଏ ବଳ ।”

“ବସିଥିବ, ମଣିମା ? ଆ ମୋ ବଳ ଓ ଗାତ ଖୋଲ କାହେ ଏ ?”

“ଆଜ ମାତା ବୁନ୍ଦୁତିଥା କେବଳ ବୁନ୍ଦନ୍ତୁ ନାହିଁବୁ ଏ ? ତାର କମ୍ପ ଏଇ ମଠ ଉପରେ ବନ୍ଦବାବୁ ବହୁତ ।”

“ତେଣୁକରିବ ବୁନ୍ଦେ କାହାମୟବାବାତ କଣ ସେ କଥା ବେଳେ କରସାଇ ଦେବେ ? ତେବେ ବଳ ବୁନ୍ଦନ୍ତା ଏ । ଅହା, ମାତା ବୁନ୍ଦରେ !”

“କୁ ନାହିଁବୁ ?”

“ଆ, ମଣିମା । ମୁଁ ଉ କୋଟାଏ କରିବେ କୋଟକେ କାହିଁ ଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ପାଞ୍ଚିତ ଅରିଯା ଏଠେଇ କାହା କେବଳତ, ନ ହେବନ୍ତି ।”

“କୁ ବୁନ୍ଦିବାକୁ ? ଯାହାକେବେ, ବଳ କମ୍ପ ଏଠି କରିବାକୁ ହବ । ବନ୍ଦବାବୁ କାହାମୟବାବାକେ ଯାହା ନାହିଁବୁ ଅନ୍ତରେ, ମାତାର ବଳ ବୁନ୍ଦିବାକୁ ହବ । ସେ ଏଇ ମଠ ଉପରେ ଅନ୍ତରେ କିମ୍ବା ମୁଁକି କମ୍ପ ପେଣାବୁ ଅନ୍ତରୁ ଏବଂ ବହି ବନ୍ଦନ୍ତୁ ।”

“ଏହି ଏହି ମାତା କିମ୍ବା ଏହି ବଳ କିମ୍ବା ? ମୁଁ ବୁନ୍ଦବାବୁ; ଏହି କିମ୍ବା ଏହି । ସେ କିମ୍ବା ଏହି ଏହି ମୋତେ କିମ୍ବା ଶୁଣି କେବଳକୁ କେବଳକୁ । କୁଣ୍ଡାମେହି ଏହି ଏହି ଏହି ଏହି ? ଏହି ଏହି ଏହି ଏହି ଏହି ।”

ବାଜୁରିଙ୍ଗ କାଳ ପଢ଼ାଇବାରେ କରିଛିଲେ । ବାଜୁ ଦାସ କହି ସାରିବା ଆଜିର ବେ କହିଲେ, “କୃତ୍ତଵ୍ୟା ଯୋଗ ଏହିହେ ବୋଧିଏବେଳ କାଳ ଘୋଷିତରୁ, କେତେ ଏହି ବନ୍ଦତ କାହାର ସମ୍ମାନ ଦିନରୁ ନଥିଯାଇବନ୍ତି । ଆଜି ସମ୍ମାନ କୁବ ନାହିଁ । କେବେ ବନ୍ଦତ, ଆଜିର ଏ ବନ୍ଦ ଅନ୍ତର୍ଗତସ୍ଥ ଦେଇ ପରେ ପ'ରଦିଳକୁ ସମ୍ମାନ କୁବ । କୁ ମହିଦେବ ଯୋହିଏ ବନ୍ଦ ଗାତ ଗୋଲି ରଖ ।”

“ଗୋହି, ମଞ୍ଜିମା । ବୁଦ୍ଧ ଦୁରୁମ ଦେଲେ, କାଲିକ ମୋ କବ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଗତ । କହେ ମଣିଲେ ଗାତ ଗଣେ କଣ, ଅଧି ପୋରସ୍ତାଏ ଗୋହି ପରେବୁ । ଆହା, ବନ୍ଦ ତଥା ମନେ ପଢ଼ିବ । କେବୁ ଯେ ସିନ୍ଦୂତ ଅନ୍ତର୍ଗତ, ତା ତୁ ଯଦିବିଦ ?”

“ତୀ, ଆ ଜୋହାଠେ ହବ ? ସେଠାବୁ ସମ୍ମାନ ଲ୍ଲାକରେ ଉତ୍ସମନେ ଦେଇ ପୋତମରୁ ପଢ଼ିବ ପଥ । ନ ହେବେ, ଧରିବେ ବେ ।”

“କେ କାହି ସିନ୍ଦୂତା ?”

“ତୀ, ନାହାଇ ତମାଧ କ ଏ କରଇ ହବ ନା, ଗାଇ ଉନ୍ଦୂତ ନୁହେ କ ଆହ କେ ? କେ, ହୋଇ ପଢ଼ିବ ନାହିଁ ?”

“କୁହାସ ଦେଲେ ଯେ କଣ ପଢ଼ିବିବ । କୃତ୍ତଵ୍ୟାମାନେ କଣ କହେଇ ଦେବେ ନାହିଁ ? ତାହା କୃତ୍ତବ୍ୟାମାନେ ଦେବ କବା ?”

“କୁତୁହା, ଆ ଏ ଦେଇପରିବୁ । ମାତ୍ର କଷାୟ କଣ ?”

“ମଞ୍ଜିମା, ମୁଁ ସିନ୍ଦୂତରେ ମହି କରିବ କରିଦେଇ ।”

“ଚିତ୍ତ କଣ । ମହି ଉଠିବ ମଞ୍ଜିପ ଉଠିବ ଯାହେ ପ୍ରାୟ ସମାନ । କି କରେ ପୁଣି, ଏହି ମଞ୍ଜିପ କ ମହି ହେବିବ । ଏ କୃତ୍ତବ୍ୟାମ ଦେହ । କୃତ୍ତବ୍ୟାମକୁ ମୁଁ କାହା ଦେହ ଦୁଇବୁ, କାହିଁ । ଯେବେ ଏହି କହେ କାହିଁ ପାରଇ ?” କହ ତୀ, ବାଜୁରିଙ୍ଗଙ୍କ ଦୁଇ ଅତିକୁ ଦୁଇ ଶୋଭ କୁହ ପଢ଼ିପଢ଼ିବ । ଏ ଦୁଇତ କାହା ଦେହ ପଢ଼ିବ ଦେଲେ, “ଆହା ମୋ ଅତିକୁ ପଢ଼ାଇଲ ହବ ପଢ଼ୁବ ।” ମରାନୀରେ ମରାନୀରେ ମଠର ଦୁଇମ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ମରାନୀରୁ ମନ ଆଏ । ଦୁଇପରେ ଆଜିବ ଦେଇବ, ବନ୍ଦକରେ ବନ୍ଦିବ ନାହିଁ ଦେହପର କୁବଜଙ୍ଗ ଦେବର କରିଯାଇ ଶୀଘ୍ର ଦେଇପରେ । କାହିଁ କାହିଁ ବାଜୁରିଙ୍ଗଙ୍କ କହିବୁ ଆହି ପରାମର୍ଶ ଦେଇବ କାହା କୁମାରପରିବର ଦେଇ କିମରବ ପ୍ରାୟ ଦେଖିପର, କାହିଁ ଆହ କଷାୟ କାହିଁ । କୃତ୍ତବ୍ୟାମକୁ ମଠର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସମ୍ମାନ କୁମିରେ ଦେଖିବିବ ଏ କବ କଠ କରିବ କେବେ ସମ୍ମାନ ଦେବି, ଅତି ସେ ତଥା ବାଜୁରିଙ୍ଗ

କର୍ମବ୍ୟାସାଳ୍ପୁ ଜଣା ପଡ଼ିବ ନାହିଁ, ତାହା ସେ ଶୁଣିଗଲୁ ନ ପାରେ । କାମୁ କାପର ନଥୀ ଶୁଣିବା ପରେ ତାଙ୍କ ବାଟ ପରିଷାର ଦେଆଗଲା । ସୁଅହା ବାସୁଦୀଏ କେଉଁଠିନା ବେଳେ ସେ ବଢ଼ିଲେ, “ବାସୁ, ମୁଁ ତୋଠେଇ କହ ପ୍ରକଳ୍ପ ହେବ । ଅଛ ତୋ ବବଚ ଆଶ । ଅଛ ତା ହିଏ ମଧ୍ୟ ଆସୁ ।”

ବାଟୀଯାକ ଉନ୍ନାହାନ୍ତି ହୋଇ, ଧାରେ ଧୀରେ ଶୁଣି ବାସୁ ଦାସ ଶାସୁ ପଢ଼ିବ ପରେ କହାରେ ଯାଇ ପଢ଼ିଥିଲା । ରମା କହିଲୁ କର୍ତ୍ତି ବସିଥିଲା । ପାଶୁ ନାଏତ ତାଙ୍କ କହିଥିଲା, “ମା ରମା, ଶୁଣ, ଅଛ ଆମର ଏଠୋଇ ସମ୍ମାନାବୁ ହବ । ତେବେ, ଯାଇ ଆମେ କେବେ ଆରିବା । ଆରିଲେ ଏଠେଇ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର କହିବା । ତୋର ଏ ମରିଥା ତୋକେ ତାଙ୍କ ଟୋକେଇରେ ବନ୍ଦେଇ ଘେନାପିବେ । ମୁଁ ପଢ଼େ ଜାଇ ପଢ଼ିଥିବ । ତୁ କାହିକୁ ନାହିଁ, କି ପାଇଁ ରୁଣ୍ଡ କହ ବନ୍ଦେ ନାହିଁ । ତଥେ ବୁଝିଅ, ପାଇଅଣି ଆସିବାଟି ।” ରମା ମୁଣ୍ଡ ନାହିଁ ପଞ୍ଚତ କରାଇଲା ।

ଦୂର ଦିଶାକ ବାସୁ ଦାସ ଦର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଡ଼ ପଢ଼ାଇଲା କେଉଁ, ପାଶୁ ନାଏତ ଅପରିବେ ପଢ଼ିଥିଲା, “କିଏ ହେଲା ?” ବାସୁ ଦାସ ଉଦ୍‌ଦର କେଲା, “କିନ୍ତୁ ତିବୁ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ବୁମରୁ ଅଣିମାକୁ ବାଣୀମାତା ହଁ କଲେ । ତେବେ ତାଙ୍କ ହେବାର, ବୁମେ ବାହାରକୁ ପାରିବ କମିତ । ଏ ପିଲ କ ବସିଥିବ । ବୁମ ତାଙ୍କ ପଡ଼ିବ କବନା । ସବୁ ଦୁଇ ଅଛ ଉଦ୍‌ଦରେ ହବା କରିବାର । ବୁମର ଏ ଦିନରେ ନା ନାହିଁବା, ତାହିଁ ବୁମର ? ବାଣୀମା ରମାକୁ ଅଛ ନେଇ ଅଣିମାକୁ ବୁମର କେବଳକୁ ।” ତହୁ ଶାର, ବାସୁ ଦାସ ବାଣୀମାତାଙ୍କ ଠାରୁ ରୁଣିଥିବ ପମ୍ପ ବୁନ୍ଦାନ୍ତି ପାଶୁ ନାଏତକୁ ଜୋଟି ଜୋଟି କର ବନ୍ଦିଥିଲା, ତହୁ ବ୍ୟୁତିର ନାହିଁ । ତା ପରେ ସେ ବନ୍ଦିଲା, “ବାହାରକୁ ଯେ କିନ୍ତୁ ତ ଦିବ, ମନେ ତା କହିବେ ଧାନାକୁ ଫଳିବ । କେବି ତେ ରେତ ମାଟି ଯୋଗେ, ତ କହିବ ମନେ ନିହାନାକୁ ଫଳ । ତାଙ୍କ ପରିଲେ ମୁଁ ଦୁଇ କେବଳାଟିତ । ଆହ ଯୋଗିଏ ତାଙ୍କ, ତିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଯେ ଜାର ବନ୍ଦିବ, ତାଙ୍କ କିଏ ବୁନ୍ଦାନ୍ତି ସୁନ୍ଦର ପାଇଥିବ ଦେଇବି ।”

“ଆର କହିବ ରହିବ ? ରହିବେ ଯାହା ରହିବ ବାବ, ରହିବ ନାହିଁ କାହିଁ ? ଆର ବରିକିଲା ତ କେବେଳେ କାହାକବ ।”

“ରହିବା ତା ନାହିଁ ? ନନ୍ଦାମାଦ ଦୁଇ ଦୋଷିତ ପାଇବ ?”

“ନନ୍ଦାମାଦ କାହିଁ ହେବାରେ କାହିଁ ?”

“କାହିଁ ? ନନ୍ଦାମା ?” ବାସୁ ଦାସ ତାଙ୍କ କାହିଁଠିଲେବେ ।

ପାଶୁ ନାଏତ କାହିଁର କରିବେ କରିବ ତଥିଲା, “କାହିଁଠିଲ କାହିଁଠିଲ ।” କୁଣ୍ଡି କାମୁ କାହିଁ କହିଲା, “କହିବାର ଅଛି, ବୁମେ ମେ କାହିଁଠିଲ କାହିଁଠିଲ । କାହିଁ କାହିଁ ଅଛି, ତିନ୍ତୁ କହ ନା ।”

“ନା, ଠିକ୍ ଥେ ଦେଉ, ପରହାସ ନୁହେ । ମୋତେ କ ଦେଇଲେ
ଏଠାଏ ମନ୍ଦର ପରାଦୁ ଯିବାର ଦିନ ?”

“ହେ ଏହା କିମ୍ବା ?”

“କେହି ନ ଜାଣି ତ ପିଠି । ଆହା, ସିଦ୍ଧିତ ଏହି ମୋରଟି ?”

“ମହିଁ, ଅପିବ । ଆମ ଦେଉଳ ଅଟେ ସମାଧ ଘରେ ଉଠିବ ।”

“ଶିଖିବା ହେଲେ ବଡ଼, କହ ଦେଖି ।”

“କେ ହୁଏ କମ୍ପୁଟର ?”

“କେବଳ କେବଳ” ?

“ଏହି ପାଇଁରେ, ଏ କିମ୍ବା ଭବରେ ନିର୍ଦ୍ଦିତ ସ୍ଥାନରେ ।”

“ମୁହଁରୀ କେବେବେ ଅସିବ ?”

“ଅର୍ଥିକ୍ ଟଙ୍କା କମଳାରେ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ କେବଳ ପଦ୍ଧତି କାହାର ପାଇଁ ?”

“ଦୀର୍ଘ କୃତି କଷ୍ଟ କାହିଁ । ସିରୁଠି ଅଛି ପଦ୍ମନାଭ ଆଜିର ପାଶେ
ଦେଖି ଦେବତାଙ୍କ ଦିବ । ମୁଁ ଏ କୃତି କଷ୍ଟର ପରିମାଣ ଏହି କବିରେ ଜୀବ ଦିନ
ଦେଇ କରିବାକି । କୁମାର ତିଥି ତପୋବ ?”

"ଆ, ତିନ୍ଦିର ପରିହାଳ ଆଜୁ, କେହି ଅବି ନ ସବାବେଳେ, ମୋତେ କୋଣେ ଚାଲାଯାଏ । କେବେ ନ ଦାମ ଉଠେ ।"

“ଏହି କଲେଜେ ? ଆଖି ଦୁଇ ମେଳାପ ବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ଅନ୍ତରେ ଧରିଛି ? କୁଣ୍ଡି କୋଠଂ ବୁଝି, ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତନକୁ ?”

"Ol, ol ooo, ooo ooo!"

"କେବେ ? କେମିତି ?"

“ଯେ ଠିକ୍, କୁହ, ପାମ ଦେଇଲେ କୋଣରୁକ୍ତିରୁ ?”

ପ୍ରେସ୍ ଦୂରୟ ମାତ୍ର ସୁନ୍ଦର କଥା ମାତ୍ର ଏ ଶ୍ରୀମତୀ ମହାରାଜୀ
ଅନ୍ତରୁ ଶ୍ରୀ ଏ ହୃଦୟ ପରିପ୍ରେସ୍ ମନୀ ପାଞ୍ଚବୀବେ । ସେ ତଳେ ଶ୍ରୀ ମନୀ ପାଞ୍ଚ
ଅନ୍ତରୁ ଫରେ ଶିଖିଲୁଥିଲା । କମ୍ପ୍ୟୁଟର ଲିଙ୍ଗର କଥା ମାତ୍ର ହେ ଶ୍ରୀ ମନୀବେ
ପରିପ୍ରେସ୍ ମନୀ ପାଞ୍ଚବୀବେ । ମନୀ ହେ ପୋକାଏ ଶ୍ରୀମତୀ ମହାରାଜୀରେ ତଳେ ତେଣୁ
ହୃଦୟ ପରିପ୍ରେସ୍ ମନୀ ପାଞ୍ଚବୀବେ । ପରିପ୍ରେସ୍ ମନୀ ମାତ୍ର ଏ ଶ୍ରୀମତୀମହାରାଜୀରେ
ହେ ମହାରାଜୀ ପରିପ୍ରେସ୍ ମନୀ ପରିପ୍ରେସ୍ ହେବା ପରିପ୍ରେସ୍, “ମାଁ, ଏହା
କେହିଏ ଦେଖୁଛ ? କହେବେ କିମ୍ବା ?” ମନୀ ପରିପ୍ରେସ୍ ଉ ହେବୁ, ମନୀ ପରିପ୍ରେସ୍
ମନୀର ହେବା ମନୀ ମନୀ ପରିପ୍ରେସ୍, “କିମ୍ବା ଏହା, ମନୀ, ମନୀ

କୁଟିବାବୁ ହବ ନାହିଁ ।” ତେଣୁ ‘ଅତ୍ରକା’ ବକ୍ରୁ ପାଖ ଦାବକ ଜମାର ମୁଦ୍ରା ହେଲା
ପରିଷ୍ଠେ ନାହିଁ ବାବୁ ପିତିବାବୁ ତେବେ ଏହା କଳେ ଜା ପ୍ରେସିଆ ପାଇଅଛୁ ତିବି,
ବାସୁଦାମକୁ ପରିବିବ, “ଦାସେ, ଦେଖିଲ, ଏହା କଳିବ କି ?”

ଦେଖି, ବାସୁ କାବ କହିଲ ଦେବାନ ଆପଣେ, କୁମେ ପକା କଢ଼ାଏ ଏବା,
କେପିଲି । ମୋହିଲେ କି କୁମେ ଦେବାନ ହେବାନ୍ତି, ଅହ ମୁଁ ମାରୀ ହେବ
ପଡ଼ିଆନ୍ତି ? ହେଲେ, ଏ ଲାଇଆ ପାଇ କଳିବ ନାହିଁ । ଏଠେବେ ତେଣୁ ନାହାନ୍ତି,
କଳା କି ହିଟ ଲୁଗା ପିଲାନ୍ତି ନାହିଁ ପରି । ଦେଖିଲ ମାତେ ଆଖି ପଢ଼ିବି । କିମ୍ବା
ଦିବଶା ଦେଖିବ ଅବା ? ତେବେ ପଢ଼କ ହେବ ବାମ କଳିବା କଲ । ଏହା
କଳିବ ନାହିଁ ।”

ବାସୁ କାବ ଚାଲିପାଇଲା । ମଠ ନିଃରେ ହେବ କୁଟି ଯୋହନ ଧରିଲୁ
ମୁଣ୍ଡ ପାଇବା କିମ୍ବା, ସେ ବୁଝାବୁ ମଠକୁ ମହାପୁରୀ ଅବା ହେବାନ୍ତିରେ କୁଟିଜୀବି
ଦିବକଳା ଅଥବ ବିଶିଷ୍ଟାବ । ବାସୁ ନିଃବ ଅଣି କଳିବିଲ ମୁଣ୍ଡରେ ପଢ଼ିବ ।
ସେ ପାଇଁ କଣ୍ଠ ପାଇଁ, କୁଟିଜୀବିରେ ବୁଢ଼ାଳ, ଧଳ କିମ୍ବା କେବେ । ତେଣି,
ବାସୁ କାବ କହିଲୁ, ଏହା କମହାର । କୁଟି ତ ପରି କେହି ପାଇ ନାହିଁ, ତେବେବେ
ନାହିଁ, ସେ ପାଇଁ ନାହକରୁ ଧର, କୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡ ପରିଷ କରିବୁ ଦୂରପର । ପରିଷରେ
ଗୋଟାଏ କାହାତୁ ଅନ୍ତରେ ପ୍ରାଣ । ସେ ଏହା କନିବେଲେ ସୁଧା ଏବା ପରି
ପରିଷରେ କାହା ମାହକରୁ ହୁଏ । ଫୋରେ ପାଇଁ, ବାସୁ ନିଃବ କୋଣାଏ
ନାହିଁ କାହାରେ କାହିଁ ଯୋବାନ୍ତିର । କୁମେ ଜାଗିଲ ସାବେ ତାଙ୍କ ମାହିବାନ୍ତି ।”

“ଜା, ଦେବାକେ, ମୁଁ ପାଇବ ନାହିଁ । ମୋତେ ଯେ କାହାକିମ୍ବା କାହିଁ
କାହିଁ ମାହିବେତ ? ଏହା ହକା ତଥ ମୁହଁହଁ ।”

—୨୩—

ଅର କାବ କକରାବୁ ଉଠିଲ

ବାସୁ କାହିଁ କାହା ଅନ୍ତର କାହାକିମ୍ବା, ଆୟ ନାହିଁ କାହିଁଲ ନାହିଁ
କୁଣ୍ଡରେ ଯେ କାହା କାହା କାହା । ଯେ କାହାକାହାରେ କାହିଁଲ କାହିଁ
କାହାକିମ୍ବା, ଏ କାହା କାହାକାହାକିମ୍ବା ଅବା କାହା କାହା କାହା । କାହାକାହା

ବିଜୁକୁରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ନାହା ପରି ଆଜି ମାଟିରେ ଯେବା ହେବା ପରେ ସୁଖି ବାହାରୁ ଆଖି କରିବା, ତା ପଞ୍ଜେ କେଣାଏ କିତାକୁ ସହିତ ଥିଲା । ଉଚ୍ଚ ବାସୁ ଦୟା ପରିବର୍ତ୍ତନ, “ବୁମେ ଶାଶ୍ଵତ ନବ କେମିତ ?”

“ଯେ କାହାର ନହିଁ ଥିଲା ? ବୁମେ ବିରମିଟରେ ବିଜୁକୁରେ ଦୂର ବସନ୍ତା କଣେ କରିବାର ନା ମୋର କହୁ ଏଥିଲା ନୁହେ । ମୁଁ ଆଜି ବାହାର ମାଟିରେ ଯୋଗିବେଲୁ ପରେ ହେଲୁ କହି ମହାଦେବ ? ଯେପରି ହେବେ, ମନେ କର୍ମିମାଳ ହେଲୁ ଏହି ବିଜୁକୁରେ କରି ହୋଇ ବିବାହୁ ହେବ । ଆବ କହୁ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, ବାସୁ କହ ?”

“ତେବାନେ, ବୁମେ ତା ବାହାର, ମୁଁ ତା ବାହାର ନାହିଁ । ବୁମେ ଯତି କହୁଥାର, ବିଜୁକୁ ବନ୍ଦରେ ବନ୍ଦ, ବିମାଧ୍ୟ ପ୍ରାଚୀ ପର୍ଣ୍ଣିତ ଆପନାହିଁ, ତେଣିକି କରିବେ ଆହିବା କଣ ମୋ କରିବାଠ । ବିମାଧ୍ୟ ତୋରିବାବାଲ କରିବାତାମ ମୋର ଆପନାର ଦେବ; କବ କବମ କରାରେ କୁଳକୁଳ ହୋଇଥାଏ । ମୁଁ ତ ଆଜେ ଆଜେ ଦିବନା । ପରେହିତ ତ ମହ ପଢି ବୁଦ୍ଧିଅପିବେ, ମୁଁ ନାହାନ୍ତିଆ ସାଙ୍ଗେ ରହିବିଠ । ତାହୁ କିମ ପାଞ୍ଚାଏ ଧରେଇଦେଲେ ସେ ନିଃଶବ୍ଦ କରିପଡ଼ିବ । ବୁମେ ବିଜୁକୁ କହି ମହାଶ୍ରଦ୍ଧିତିର ପରେ ମୁଁ ମାଟି ପରେଇ ଯୋଗଦେବ । କରିବାକୁ କହି ଦେଖିବ, ଏହି ହବି । ହେଲେ, ବିଜୁକୁରେ ତ ମୁଁ କହ ମାନ୍ଦିବି । ବୁମେ ସେ ଉଚ୍ଚବୁ ବାହାରକ କରିବ ?”

“ଆ, ଏହ କାହିଁ ତ ! ଏହେବେଳେ ବୁଦ୍ଧିଲ ବାହିଁ, କାହେ ? କେଇଠାର ଫିଟିବ ନାହିଁ, ତ କୋଇରେ ଫିଟିବନାହିଁ । ବିପର ଯୋଗିବି କାହିଁ ତ କର କରିବାର କାହା ଆହି ବୁଦ୍ଧିରେ ବିଜୁକୁରେ । ମୋତେ ଆଜି କେବେ, ମୁଁ କହୁ କହି, ଯେକଣି କିମେଇ କାହିଁପଡ଼ିବ ।” ବୁଦ୍ଧି, ବାସୁ ଦୟା କର କାମୁକ ବାସୁ ନାହାର କାହିଁ ପରାଇଲା । ବନ୍ଦ, “ଆ, ତ ଆହାର ବୁମେ, ତେବାବେ । ଏ ତ ମହ ଦୂରି କର ବନ୍ଦ ଥାଏ ।”

“ବୁଦ୍ଧ କର ନାହିଁ ବାହେ : କୁ ଟିକ୍ ଟିକ୍ କ୍ଷେତ୍ରିବ ।”

ଏ ଦିନ ଅଧିକ ବୁଦ୍ଧ ଆଜି ଦିନ ଦେଇ ଯିଜୁକୁଠି କେଣାଏ ପୁଣ୍ୟ ଯୋଗିବ କରିବେ ନାହିଁ, ଆବ ତା ବୁଦ୍ଧାରେ ଖାଲ କରିବେ ବୁଦ୍ଧିରେ । ଯିତ୍ତ କରିବେ ତାହ କରିବ ଅନୁମାନ କରିବୁ; ଖୁବ କର ବରାକାରୀ; ବୁଦ୍ଧିର କାହିଁ ଆହାର ମନ ପଢ଼ି ବୁଦ୍ଧିରେ । ମଠର ଆଜି କରିବ କାହାରାକାରୀ କାହିଁକି କାହାରେ

ଆମର ମହିଳା ପରେ ଦୁଃଖ । ତେଣେ, ସବ୍ବର ମହାଶୟଦ ଦେଲେ, “ଏ ମାତା
ଦୂଷିତ ଥିଲୁ ଆଜିକୁ ପର ।” ତାହା ସେ ମୋହାର ପରେନାହୁଏ ପାଇଲା, ଅଛି କୁଳ
କୁଳ ଦେ, କୁର୍ମରେ ମୁକ୍ତ ବିଳାଯ ବେଶିଏ ମୁକ୍ତିର ମାରନେ ଏହି କିମ୍ବି ମୁକ୍ତ
ଧୂଳ ଧାଢି ଦେଇବେ, “ଦୂଷିତଙ୍କ ତ ଏହା । ଏହି ଏ ସମ୍ଭାବେ ଉତ୍ସବ ହେଲା
ଦୁଃଖ ।” ତାହା ପାଇ, ସେ କଳ ଶ୍ଵାସରେ ପାଇ ତିଆ ହେଲେ । ଜାହି ଆପଣଙ୍କ
ହେ ବରତର ପୁଣି କରିବାର ବନ୍ଦମ୍ବ ଦିନମ ତାମେ ସେ ହେଠାଲି ଆପଣଙ୍କେ ।

ପର୍ବତ ଦେଖିବେବେ ସମୟ ହୀନ ଦ୍ୱାରେ ପଥ୍ୟାବ, ପାଇଁବ କରି
ଦେଇ । ସମୟ ହୀନକି ଯୋଗିଏ ବଜିବ ବନଚର । ତା ବୁଝିବେ ଦେଖାଏ
ପ୍ରମାଣ ଘାବେଇ । କରିବିଲୁ ଦିନ ଅରିବା ଫର୍ମ ଯୋଗିଏ ମାତ୍ର ଦ୍ୱାର । ସେ
ଦ୍ୱାରରେ କୋଟାଏ ମୂଁ ବଢ଼ି ଲୁହ ବକାଟ କରିଥିଲୁ, ପରେ ତୁ ଯେବେ
ମୁକ୍ତ ମାତାମାନଙ୍କ ତ୍ରୈକୁଷା ବନ୍ଧାବକୁ ଲୁହ ନ ଦେବାଲୁ ତଥା ତଥାକୁଷା ।
ବକାଟର ମଞ୍ଚଦଳ କେବଳ । ସେ ଉଚିତରୁ ସମୟେ ଶାର ପାରାଟ ନାହିଁ, ତେବେ
ସମୟ କର ମଠର ମନୀମାନେ, ବୁଦ୍ଧରୁ ଓ ମାତ୍ର ହାତୁ । କାହୁ
ଯୋଗିବା କେତ ମଧ୍ୟ କାବା । ତୁମୁକୁ ଦେବେ କରୁ କଟ୍ଟିଏ ତମୁଖରୁ ପରେ
ଦାକାଇଥାଏ । ସନ୍ଦର ହାତରେ ନ ଧର, ସେ ସମୟ ପାରେ ବନରେ ଆଜି
ପରାଇବେ, କାବୁ ପରାଇ କାବା କଟ୍ଟି ଦେବାଲୁ ହୁଏ । ଯେହି କରୁଅଛି କାବା
ଦୂରର ପାଇବ କୁହାପାଇ ଥାଏ, କାବୁ ସୁବା ଉତ୍ତରେ ଥାବ ପରାଇବନା ଫର୍ମ ମଧ୍ୟ
ବନ୍ଧୁ ହୀନ ଦୂର ହୀନ । ଦେଇବେ ସମ୍ମାନ ବେଳେ ପାରିବ ପଢ଼ିବେ,
ମାତାମାନଙ୍କ ଖର୍ବରୁ ଦିନ କଟ ପରିଲ ହେଉଥିବ ଦେଇ ଦୁର୍ମାନରୁ ଦେଖାଯା ।
ଦେଇବାରୀ ଏହି ପାତ୍ର । ଦେଇବ ସମୟ ଯୋଗ ମହି ଯୋଗାଇବି ଆଜି ତେ
ଯୋଗିଏ ଦେଇ ବନକର ହୁଏ, ସେ ନ ଦିଲେ ତ କଲେ ଯୋଗ ଅ ଦିଲାଇ
ଦିଲେ କରାଇଥାଏ । ସେ ମଧ୍ୟ କାବୁ ପରାଇ ଥାଏ ନାହିଁ । କାବୁ କିମ୍ବା
ବନ୍ଧୁରେ କମାନ୍ଦାନେ କହ ପର, ପାରବେ ଦୂର ଯୋଗି ମହାନ୍ଦା ହୁଏ ।

ମାଧ୍ୟ-କୁମିରେ ଆଗରୁ ଶାତ ଖୋଲା ହୋଇ ବିଜ୍ଞାଯାଇଥିଲା । ସିନ୍ଦୁ ତୁଟି ପେତେ ଲେ ସେହି ଶାତ ପାଣେ କୁମିରେ ଥୁଆ ହେଲ, ପାଣୁ ନାଏବ ସେ କଥା ବୁଝିପାରିଲ । ତା ପରେ ବାଲିକାମାନେ ସଙ୍ଗତିନ କଲେ । ସଙ୍ଗତିନ ପରେ ଦୂରେଦୂର ମନ୍ଦ ପଡ଼ିଲେ । ସେବେବେଳେ ବାସୁ ଦାସ ଦେଖିଲ, କଣେ ଅପରଚିତ ଲୋକ ହୋଇରେ ଗୋଟାଏ ମନ୍ତ୍ର କେବାଳ ଧରି ଠିଆ ହୋଇଛୁ । ପରିବଲ, “ତୁ କିଏ ?”

“ମୁଁ ସମାଧ ଖୋଲିବା କାଳ” । ସେ ଶରତା ଗୋଟାଏ ବଜୁନାଦ ପର ବାସୁ ଦାସ କାଳରେ ଆସି ପଡ଼ିଲ । ସେ କହିଲ, “ତା, କରନାଥଙ୍କ ତ ଖୋଲିବା କାଲ, ତୁ କିଏ ?”

“ସେ ମଲଣି ।” ବାସୁ ଦାସ ଏପରି ବହିର ପବେ କାଳରେ ଶୁଣିବା ଲାଗି ତକ୍କ ଅବୌ ପ୍ରସୁତ କର ନ ଥିଲ । ସମାଧ ଖୋଲିବାକାଳର ପୁଣି ମୁଣ୍ଡ କର ? ତାହୁଁ କପଚର ନାହିଁ, ସେ ଅପର ଲେବଳ ପାଇଁ ସମାଧ ଖୋଲେ, ସେ ମଧ୍ୟ ନିକ ପାଇଁ ଘୋଟିଏ ଶାତ ଖୋଲ ରଖିଥାଏ । ବାସୁ ଦାସ ପାଇଁ ଚିଟାଇ, ଆ କର, କିନ୍ତୁ ଓହ ଲୋକ ପରି ଠିଆ ହେଲ । ତା ପରେ ସେ ଶନେଇ ଶନେଇ କହିଲ, ତା, ତୋକେ ମୁଁ ଉତ୍ତେଜା । କରନାଥଙ୍କ ଲାଗେ ସମାଧ ଖୋଲିବାକାଳ ।”

“ତ ବୋଲା ତୁ ଲେବଜା । ଅରେ ମୁକୁତ ଦେବ ପରେ ବୁମରତ୍ତୁ । ସେହିପରି କରନାଥଙ୍କ ପରେ ନାଶ୍ୟତି । ମୋ ନା ନାଶ୍ୟତି, ମନେ ।” ବାସୁଦାସର ଅତ୍ରଦ୍ୱାରା କାନ୍ଦୁଦ୍ୱାରା । ତଥାପି ସେ ରହିରେ ଦୂରୀ ଦୂରୀ, କୁଳା, କର, ପାପ ଯାଇଛି । ତୁ ହେବରୁ, ରଳ କଥା ତା ପାଇଁ ମୋର ପ୍ରସର ବୁଦ୍ଧ ଥିଲ, ତୋ ସାଜେ ଅତ୍ରର ଦେଖି ବୁଦ୍ଧ ଥିଲ । ଯଜ ହେଲ ତଳମ ଉତ୍ତମ । ଦୁଃଖର ଦ୍ରୋହ ପ୍ରାଣ ତ ହରୁ ତଳମ ଉପରେ, ରେ ଥିଲ ।”

“ତୁର, ମୁଁ ତଳମ ଶାଏଲା ।”

ଦୂରେଦୂର ତାଳର ଶେଷ ମନ୍ଦ ବଜାରର ତଥାକୁ ଲାଗିଲେ । ସମୟ ହୋଇଅପରି । ବାସୁ ଦାସ କହିଲ, “ନାଶ୍ୟତି ଥିଲ, ମୁଁ ପର ମଠର ମାରୀ । ଅମେ ଦେଖେ ତହା ତହା କାହିଁ ।”

“ହେଲ ତ ଯାଇଲେଣି । ତୁ ମନ୍ତ୍ରପଦର ମରହଟି ଠିକ କେବେ, ମୁଁ କଟିବ ଦୂରେ । ଅର ତହା ତହା କିଏ ହେବେ ?”

ଶ୍ରୀ, ଏକାଠି ତଳମ କଟାଇଲୁଏ ଏ କିମ୍ବା ? ତୁ ତଳମ ତେବେ ଆର ନ ଥିଲେ, ଅର ଆର ଦେଖିଲୁ, ତ ମନ୍ଦ : ନାହିଁ ନନ୍ଦମ ।

“ନା କୁଳ, ଅଗେ ବାମ !” ଶୁଣି, ବାସୁ ଦାସ କଲାକାଟ ପଡ଼ିଲୁ । ସେ ମନକୁ ମନ ବନ୍ଦିଲ, “ମୋ କଥା ଉଦ୍‌ଦେଶ କେବେ !”

ସୁରେହୁତ ମନ ପଢ଼ିଥିଲେ; ସିନ୍ଧୁ ତ ଜପରେ ଶୁଣି କୁଳ କରନ ଚାହିଁ ହେଲ । ତାକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଗାତ ଉଚରକୁ ଉଚିତରେ ଠକ୍କାଇ ଦିଆଯା । ଉଚରେ ଆଖ ପାଶୁ ନାଏତ ଅନୁଭବ ହେ, ଓତେ ଅବା ଲେଖେ କଲରେ ସିନ୍ଧୁକଟାକୁ ଓଳଟାଇ ଜଳ ପଟ ଉପରକୁ ଓ ଉପର ପଟ ଜଳକୁ କର ଦୂରକାଳ ଗାତ ଉଚରକୁ ପିନ୍ଦିଦେଲେ । ମୁହଁରୀକ ପାର୍ବ ଜା ଦେବା ବୃଦ୍ଧିରୁ । ତେବେ ହେଲରୁ ସେ ଦେଖିଲ, ସିନ୍ଧୁ ତିଟି ଠିକ୍ ଶୁଣ ସେ ପୂର୍ବ ପର ଦିଖ ଶୋଭିବାହୁତ । ତଥାପି ଜା ଦେବ ଥିଲ ଅଧିକ । ଉପରେ ‘ହରଦୋଳ’ ଏହ ଶୁଣାଯା । କୁଳରୁ ଅଛ ‘ହରଦୋଳ’ ପଡ଼ିଲ ପରେ ଲେଖେ ବୁଦ୍ଧିଦୀର ପାତ କବ ଥେ ଅହୁଷ ବବରେ ଶୁଣିପାରିଲ । ସେ ମନେ ମନେ ବନ୍ଦିଲ, “ଧରନ୍ତେ କ କହେ ଏଠେବ ବନ୍ଦିଲ ମୁଁ ଏବ, ଆହ ଉପରେ ବନ୍ଦିଲେ ବାସୁ ଦାସ ଏବ କଲାକାଟ । ଏଇ ମୁହଁରୀକ ପରେ ବାସୁ ଦାସ ମୋକେ ଦୁକାଇ କରନବ । ଏହ, ପାରିବ ନାହିଁ ?”

ହଠାତ୍ ଉପରୁ ଗୋଟାଏ କଳ୍ପନାକ ସମ୍ମାନ ଉଚରକୁ ଶୁଣାଯା । ନାବାସୁର କୋଡ଼ିଏ ମାଟି ଖୋଲ ଉଚରକୁ ପକାଇଦେଲ । ଜା ଉପରେ ଆହ ତୋକିଏ ପଡ଼ିଲ । ନାବାସୁର ନର୍ପତି ଶୁଣି ହୋଡ଼ କରି ବନ୍ଦିଲେଙ୍କ ବାସୁ ଦାସ କାଳୁ ହାତ ଖୋଡ଼ ବନ୍ଦିଲ, “ବୁଲ ରହ ବହ, ପୁରାଏ ଜଳମ ଅପେ ଖାଲନେ । ତା ପରେ ଦିହେଁ କ ଧରନ୍ତେ କାମରେ କରିପିଥା । କୁ ଖୋଲିବୁ, ମୁଁ କୋହିବୁ । ଆହ ଆ, ଜଳମ ଧର । କହ, ବାସୁ ଦାସ ଅଣ୍ଠିଲୁ ଜଳମ ବାହାବଦିଲ । ସେ ତଳେ ଜଳମ କାପେ କୋହି ସେ ଜଳମଟି ଅଣିଥିଲ, ତା ଚାହେ । ଅଣିଥିଲ ଉଚରାତ୍ମା ପାଇଁ । ଜଳମର ଆପାତ ଅଭିନ୍ନାରୁ ସିବ ଉଚରା ନମନ୍ତେ ନାବାସୁରକୁ ତାତିଲ, “ଆ କର, ଆ !”

“ତୋ ଜଳମ କିମ୍ବା ରଖ, ବଜ; ମୁଁ ଅପେ କମ ପାରେ ।” ବାସୁ ଦାସକୁ ରୁଚି ଦିଲିବାହିଁ; ମୁହଁରୀକ ପାର୍ବ ଏହୁ ଅଜାର ହେଲାଯା । ନାବାସୁର ତଳ ବୁଝ ତୋଡ଼ ମାଟି ସିନ୍ଧୁ ତ ଉପରେ ପକାଇଦେଲ । ସିନ୍ଧୁ ତ ପୋଡ଼ିବି ଲକ୍ଷର ତା କବ ହୋଇଥିଲ । ନାବାସୁର ନର୍ପତି ମୋକାଲରେ ମାଟି ଖୋଲିଦେଲେ ଜା ନୟାପଣ୍ଡ ଉଚିତରେ ପିଲି ପାରେ ଦୂରକାଳ । ବାସୁ ଦାସର ଚାହିଁ ଉଚିତରେ ପଡ଼ିଲ । ସେ ଧୀରେ ଧାଁରେ ଛାଇ ଉଚିତରେ ପାଇପକାଇ, ନମ୍ବାପଥାଟ୍ଟି ନିର୍ମଳ ଦେବରୁ । ନାବାସୁର କାମରେ କାଟ କହ ଟେବ ପାଇଦିଲାହିଁ । ତା ପରେ

ବାସୁ ଦାସ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରକୁ ସୁହିଲାଇ ଚହିଲ, “ନାରୟଣ ବଜ, ସୁର୍ଦ୍ଦି କ ଆଏ
ବୁଢ଼ିବା ବପରେ । ଖୁବ୍ ପୁଣିରେ କାମ କରିବା କରିବାର । ତଳମ ପୁଳାଏ
ଛଣିଥିଲେ ପିଲା ସବୁ ବୁଝି । ଆହା, ତୁ କୋ ସନ୍ଦର୍ଭଟା ଆଣିବୁଝି କ ?”

ନାରୟଣ ବୋଦାଳ ଥୋଇଦେଇ, ବା ହାତରେ ପିଲ ପାଖ ଦରଣ୍ଡି,
ଚହିଲ, “ଆଁ, ମୁଁ କଣ ଆଣିନାହିଁ ? ଆଣିଥିଲେ, ଯାଆନ୍ତା କୁଆଡ଼େ ? ଏରେ
ବୁଢ଼ିଆସିଥିବ କ ?”

“ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ଗୋବିମାନା, କାଣିବୁଝି କ ?”

“କାଣିବ କ । ଦେବ କୁଆଡ଼ ?” ତହ ନାରୟଣ ନିଜାନ୍ତ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ
ପଡ଼ିଲ । ତା ହାତକୁ ବୋଦାଳଟା ଖସି କଲେ ପଡ଼ିଲା । ଦେଖି ବାସୁ ଦାସ ଚହିଲ,
ତରେ, ଟଙ୍କା ପନ୍ଦରଟା ପାଇଁ ଅପୁରୁତା । କରିବୁ, ତା କଣ ? ଯା, କରିବୁ ଯା,
ଏବୁ ଧର ବୁଝିଥିବୁ । ମୁଁ ତୋ କାମ ଏଠି କରିବେହିବୁ । ଅଧିଲେ, ସାଥ ହୋଇ
ଦ୍ଵିତୀୟ ଚହିଲ, “ମାଲୀ ବର, ତୋ ବର ମୁଁ ଜବକରେ ଶୁଣିପାଇବ
ନାହିଁ । ଏଇ ମୋ ବୋଦାଳ ରହିଲ । ପୁଣିଏ ପୁଣିଏ ମାଟି ପମେହିଥିବୁ । ମୁଁ
ଏଇ କରିବୁ ଯାଇ କରିବୁ ବୁଝିଥିବି ।” ତହ ନାରୟଣ ଉଚ୍ଚାରଣରେ ଧାଇ
ଦ୍ୱିତୀୟ ।

ନାରୟଣ ଅନୁଶା ହୋଇଯିବା ପରେ, ବାସୁ ଦାସ ସମାଧ ବାଜ ରଜରକୁ
ଛାଇ ଧୀର ସବରେ ତାତିଲ, “ଦେବନ ବଳର !” ତତ୍ତ୍ଵ କହି କରିବ ମିଳିଲ
ନାହିଁ । ବାସୁ ଦାସର ଆପାଦମସ୍ତକ ଅଭିଭାବ । ସେ ସିନ୍ଧିତ ବପରେ ପକ୍ଷିଶବ୍ଦ
ମାଟି ଅଭେଦ ଘୋଡ଼ିଶି ଟେକ ବସିଲ, କହୁ ପାରିଲ ନାହିଁ । କହୁ ସେ ନିଜେ
ଆଣିଥିବା ନିହାଏ ଓ ନାରୟଣର ବୋଦାଳ କେବେ ଠେବେ କେବେ ଘୋଡ଼ିଶି କିମ୍ବାର
ପରିଭାବ । ପାସୁ ନାଏବ ଅଣି ବୁଝ ଗୋଲ ବନ୍ଦହାର ଓ ଧାକିଲେ ମଧ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ ।
ବାସୁ ଦାସ ରୋଟାଏ ପାଞ୍ଚଟାଙ୍ଗୀର ପରାଇ ଚହିଲ, “ବୁଝିବେ !” ତା ପରେ କଣ
ଏହିଲ ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ । ମେତେବେ ଫମ୍ବୁ ପରେ କବୁ କବେ ହରାଇ କଠାଇବାରେ
ସେ ବଢ଼ି ଦୂରିଲ; ପାସୁ ନାଏବ ଅଭେଦ ଠିକ ହୋଇଲ । ସେ ରତ୍ନ ମମକପଢ଼ିଲ ।

ପାସୁ ନାଏବ ପଞ୍ଚଟାଙ୍ଗ ହୋଇ ପଡ଼ିଲ । ଏବେ ପିନ୍ଧୁ କର କଣ ପରୁ
ମାଟି ପଡ଼ି କର ହୋଇଲା । ତ ପରେ ପୁଣି ବସି । ସେଥିରେ କାହାର ସାଥେ
କରିବି ? ପୁଣି କରିଲ ବାସୁ ଦାସ ସେ ପଞ୍ଚଟାଙ୍ଗ ହୋଇ ବଢ଼ିଲ । ପାସୁ ନାଏବ
ଓ ବାସୁ ଦାସ, ବୁଝେ ବସି ମାଟି ପରାଇ, କଣ ମୁହଁ ବୁଝିଲେ । ଫମ୍ବୁ ହରାଇ
ହେମାଲେ ହେମାଲୁ ବଢ଼ିଲେ । ନାରୟଣର କମ୍ପୁପାଣ୍ଡି କେବାର ଆହା

ନାଏକ ତାଟକ ବାଟେ ଖସି ଆସିଲ । ସେ ତା ଗୋଦାରଟି ମଧ୍ୟ ଧରିଲ । ଦେଖି, କରୁଆଳ ମନେ ମନେ ବଢ଼ିଲ, “ଏ କଣ ? ସେ ଲେବଜା ମନେ ଜହାତ ଠିଲୁ ବନେଇଦେଇ ବୁଦ୍ଧିଗଲ ଚେବେ । କହିଲ, ‘ମୁଁ ନାରୂପ, ଶୋଳାଳୀ ।’ ଶୋଳାଳୀ ତ ଏ । ସନନ୍ଦ ତ ସ୍ବା ହାତରେ, ସେ ପଟି ମାତ୍ର ବୁଦ୍ଧିଗଲ ।” ମାତ୍ର କଥାଟା ଜଣାପଡ଼ିଲେ, ବାଲେ ବୁଦ୍ଧି ଦିବ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ମୁହଁ ହୁନ ରହିଲ । ପାଶୁ ନାଏକ ଓ ବାସୁ ଦାସ ଅବାଧରେ ବାହାରରୁ ବୁଦ୍ଧିଗଲେ । ତାଟକ ଦ୍ୱାରା ପୂଣି କଣଙ୍ଗ ତାଳ ବନ୍ଦ ହେଲା ଏବଂ ତାଳ ପଡ଼ିଲ । ସେବେଳକୁ ସନ୍ଧାର ଅଜବାର ଘୋଟିଲାଣ୍ଠି, ନନ୍ଦ ପଡ଼ିବାକୁ ଦିଲମ୍ବ ଅଛି ।

ଆର ଦିନ ସକାଳେ ମଠ ପଞ୍ଚର ବାଟେ ମାତାମାନେ ଦର ଉଚ୍ଚି ବୁଝିଲେ, କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟାଙ୍କ ସମାଧ ଲାଗି ବାସୁଦାସ ଓ ତା ଭାଇ ଅବସ୍ତୁ କାଥ ମାଟି ଶୋଳିବାରେ ଲାଗିଦିନ୍ତି । ମଠର ପାଶୁ ନାଏକକୁ ଦେବ ‘ଅବସ୍ତୁ କାଥ’ ନାମରେ କ ତାଳ ସୁତ୍ଥାରେ ବହିବା ପାଇଁ ‘ଆର ଦାସ’ ବୋଲି ତାଳିଲେ । ରମୀ ମଠ ବାତିକାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହ ଥାଏ ପଢ଼ିବାକୁ ବର୍ଣ୍ଣିଲ । ତା ନିମନ୍ତେ ମଠ ଜୟମ ଟିକିଏ ଶିଖନ କରିଗଲ ଏହି ବ୍ୟକ୍ଷଣ ହେଲ ସେ ସେ ପ୍ରତିବନ ପକ୍ଷବିପାଇଁ ବିଶ୍ୱାସ ସମସ୍ତରେ ଅକା ପାଖକୁ ଯାଇପାରିବ । ସେ ମଠର ଲୁଗା ପଢା ପିଛ ଏବଂ ଅବୁଆ ପ୍ରସାଦ ଗାଇ, ଖୁଦିରେ ରହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପାଶୁ ନାଏକ ତାଳୁ ଦେଇ ଶାରୀ ପିନାଇ ଦଳା ପାତ୍ର ଦରୁ ଅଣିଥିଲ, ସେ ଶାରୀ ଓ ସେ ଦଳା ପାତ୍ର ଦରେ ଦେଇ ହୁଣ୍ଡା ତଳା ପିଛ ଦୁଲା, ସବୁ ଏତାଠି ସେହି ପ୍ରେସିଆ ସିନ୍ଦୁକ ମଧ୍ୟରେ ଲାଖି ନିଜ ମୁଣ୍ଡ ପାଖେ ଥୋଳିଲା ।

—୨୪—

କବି କଣ ?

ଅଠ ଦିନ ବର୍ଷ ବୁଦ୍ଧିଗଲ । ଡକ୍ଟର ତେଲମାନଙ୍କର ଅନ୍ଧରେ ଦେଖିଏ ଏକାର ବାର ବର୍ଷ ବୁଦ୍ଧିଗଲ ବାଲତ ଅନେକ ସମସ୍ତରେ ଦେଖାଯାଇଥିଲ । ତା ପିତା ଲୁହାଙ୍କ ଶୋଳାଏ ପ୍ରତାଙ୍ଗ ଶାରୀ । ସେ ଶାରୀ ସେ ତା ମଧ୍ୟରୁ ପାଇ ଏ ଥିଲ । ସେ ଦେଇ କୁରୁକ୍ଷଟି ପିତ୍ତୁମ, କାହା ତା ପାଇ ପର୍ବତ୍ତ ପତ୍ରଥିଲ । ଅନେକ ସେ କୁରୁତା ତା ବାପର ଦୂରେ । ଦେଇ ତାଳୁ ଦୟା ଦୟା ଦେ କାହା ଲୁହାଙ୍କ କେବଳରେ । ସେ କେବେବେଳେ କଷା କବାରି ପାଇଁ, ଦେଇବେଳେ

ବା ଶୀତରୁ ପରିଷାଣ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ, ତାହା ଆପଦରେ ପିନ୍ଧୁ ଥିଲା । ତା ବାପ ମା ସେ ନ ଥିଲେ ତା ଦୁହେ; ସେମାନେ ତାକୁ ପରିଚୟ ନ ଥିଲେ । ବାପ ମା ଥାର ସୁଜା ସମାରରେ ଯେଉଁ କେତେଗୋଟି ଛେରଣ୍ଡ ପିଲ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ ହେବାପାଇଁ ତାର ପ ଏ ଦାବି ରହୁଥିଲା ।

ସେ ପିଲ ଯେଉଁଠାରେ ଯାହା ପାଉଥିଲା, ଖାଉଥିଲା, କେଉଁ ଦିନ କାହା ପନ୍ଥାଡ଼ରେ ଶୋଉଥିଲା, ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ ଗାଲି ମାଡ଼ ସହୁଥିଲା ସେ ସବୁ ବୋଧହୃଦୟ ତା ମା'ର ଦୂଦସ୍ତ ଅପେକ୍ଷା ତାକୁ ଅଧିକ କୋମଳ ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ତଥାପି ସେ ବେଳେ ବେଳେ କହୁଥିଲା, “ଆଜି ମୁ ମା'କୁ ଦେଖିବାକୁ ସିବି” କହି, ସେ ତେଳଙ୍ଗାବଜାର ଅଞ୍ଚଳ ଗୁଡ଼ି, ମଙ୍ଗଳାବାଗର ସେହି ‘ଦରଜ କୋଠା’ ଜଳ ମହିଳା ଘରକୁ ରୁଲିଯାଏ । ସେ ସମୟରେ ଦରଜକୋଠାର ଭଙ୍ଗା କାହୁଟି କେତେବୁଡ଼ିଏ ଖଡ଼ି ଚଢ଼ିରେ ଯୁପକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହୁଥିଲା । ସେ ଚଢ଼ିନୁଡ଼ିକ ମିଶାଇ ଦେଖିଲେ ପଢ଼ିଦ୍ଦିଏ, “ଘର ଭଡ଼ା ଦିଆଯିବି ।” ତଥାପି ସେ ଘରେ କେତେବୁଡ଼ିଏ ଲୋକ ରହୁଥିଲେ । ସେମାନେ ସେ କିଏ ଏବଂ କାହିଁକି ରହୁଥିଲେ, ତାହା ଜାଣିବା ଦୁଷ୍ଟର । ସେମାନେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଜାଣିଥିଲେ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ତେବେ, ଏତକି କୃହାୟାଇପାରେ ସେ ସେମାନେ ବୁଝି ଜଣ ଲୋକ ଏକଟି ଗୋଟିଏ ପରିବାର ଗଢ଼ି ରହୁଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇ ଜଣ ଚଉଦି ପନ୍ଦର ବର୍ଷର ବାଲିକା ଏବଂ ଆର ଦୁଇ ଜଣ ଭାଙ୍ଗ ବାପ ମା ।

ବାପ ନିଜକୁ ଅଗାଧୁ ବେହେରୁ ନାମରେ ଚିତ୍ତାଭ୍ୟନ୍ତି । ବାଲକଟି ଅଗାଧୁ ବେହେର ପୁଅ । ଅଗାଧୁ ବେହେର ଘରେ ପୁଅ ମୁଠାଏ ଖାଇବାକୁ ପାଏ ନାହିଁ କି କଥିଲ କଥା ପଦେ ଶୁଣେ ନାହିଁ । ସେ ଘରକୁ ଆସିଲେ, ଉତ୍ତରାମାନେ ପରିଚାନ୍ତି, “ତୁ କୋଡ଼ି ଆସିଲୁ ?” ସେ ଉତ୍ତର ଦିଏ, “ଦାଣ୍ଡରୁ ।” ପୁଣି ସେତେବେଳେ ସେ ରୁଳିଯାଏ, ସେମାନେ ପରିଚାନ୍ତି, “ତୁ କୁଆଡ଼େ ଯାଉରୁ ?” ସେ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହେ “ଦାଣ୍ଡରୁ” । ଦାଣ୍ଡ ଲୋକେ ତାକୁ “ଦୁରିଆ” ବୋଲି ଡାକନ୍ତି । ଦୁରିଆ ଦକ୍ଷ କୋଠାରେ ପାଦ ପକାଇବା ମାଧ୍ୟ ଘରଟାଯାକ ଘଡ଼ିଯଡ଼ ଶକରେ ପୁରିତେ । ସେ ଶକରେ ଦୁରିଆର କାନ ତାବଦା ପଡ଼ିଯାଏ । ସେ ବରାବର ଶୁଣେ, “ଅଳପେଇର, ପଳା, ବାହାର, ନିକାଳ । ମୋ ପେଟ ହୁଡ଼ିପଡ଼ିଲ ନାହିଁ, ତୁ କାଳିକନା ଜନ୍ମ ହେବାକୁ ଥିଲୁ । ମହୁନାହୁ ବାଡ଼ିପଡ଼ା; ପଳା ।” ଶୁଣି, ଦୁରିଆ ଦକ୍ଷକୋଠାରେ ମୁହଁତ୍ରୀ ରହୁପାରେ ନାହିଁ ।

ଉଠର ମନ୍ଦକରେ ଘରର ମାଲିକିଆଣୀ ଆଗେ ରହୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଫମେ ଲଗୁଣ୍ଡିଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁଯାରେ ସେ ତାକୁ ଭଡ଼ା ଲଗାଇ, ନିକଟରେ ଖଣ୍ଡିଏ ତ୍ରେତିଆ

ପୁଲଦରେ ନିଜର ବାସ୍ୟାନ ଗଢ଼ିନେଲେ । ତୋମହଳ ଘରଟି ଭଡ଼ା କେଉ ବନମାଳୀ ରାଏ ନାମକ ଜଣେ ନିଜାନ୍ତ ଦରିଦ୍ର ସୁବକ ରହୁଥିଲେ । ସେ ବନମାଳୀ ରାଏ କିଏ, ଜଣିବାକୁ ହେଲେ, ଟିକିଏ ଅନୁସାନ କରି ଦେଖି ବାକୁ ହେବ ।

—୨୫—

୬ ଓ ସେ

ବାଙ୍କିର ଯେଉଁ ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ା ଲୋକ ଗଢ଼ ଦରିଶ ବର୍ଷ' ମଧ୍ୟରେ ମରିଯାଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଶ୍ରୀନିବାସ ଚନ୍ଦ୍ରରାଏ ନାମ ସହି ବେଶ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀନିବାସ ବାଙ୍କିର ବିଭାଗିତ ରାଜାଙ୍କ କବେଳପୁଅ ଭାଇ । ସନ ୧୯୫୮ ସାଲରେ ତାଙ୍କ ବସ୍ତୁସ ପ୍ରାୟ ଅଣୀ ବର୍ଷ ହୋଇଥିଲା । ତଥାପି ସେ ସିଧା ବୁଲୁଥିଲେ, ବିନା ପ୍ରତକଷ'ରେ ପଢ଼ିପାରୁଥିଲେ, ନିଜିଆ, ମୁସରଜା ଲଭ୍ୟାଦି ରୈବାଇ ପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ଖୁବ୍ ପାଠିକରି କଥା କହି ପାରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବରିଶଟି ଦାନ୍ତରୁ ଗୋଟିଏ ପୁଜା ପଢ଼ି ନ ଥିଲ । ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କ ଯାହା ଥିଲ, ସେଥିରୁ କର୍ଷକେ ପ୍ରାୟ ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ଆଦାୟ ହେଇଥିଲ । ତାକୁ ବାପୀ'ଙ୍କ ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କାକୁ ବଢ଼ାଇବାକୁ ସେ ସବଦା କଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିରୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହଜାର ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି, ଅନ୍ତରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଣ ପୋଇଲା ରଖିବାକୁ ଭାବୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଭବନା କଦାପି ପୁଣ୍ଡି ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀନିବାସ ଚନ୍ଦ୍ରରାଏଙ୍କର କୁଣ୍ଡ ଯେପରି ଥିଲ, ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଥିଲ । ସେ ଅଛି ଅଳ୍ପକେ ରାଗିଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ରାଗିଲ ମାଧେ ଠେଙ୍ଗା ଧରି ଉଠୁଥିଲେ । ଉତ୍ସର୍ଧକାର୍ଯ୍ୟକୁଷେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ଛୁଟି ଯିବାପାଇଁ ତାଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଲଙ୍ଘା ଥିଲ । ସେଥିପାଇଁ ରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ମନ ମୌଳ୍ଯ ନ ଥିଲ । ତାଙ୍କର ଦୁଇଟି କନ୍ଧା ମଧ୍ୟରୁ ବଡ଼ ପାଖତା, ବିଧବୀ ହୋଇ ପଢ଼ିଗୁହ୍ନ ଗୁଡ଼, ପିତାଙ୍କ ନିକଟରେ ରହୁଥିଲେ । ପାଖତାଙ୍କ ବସ୍ତୁସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବର୍ଷ; କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀନିବାସ ତାକୁ ଗୋଟିଏ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ'ର ପିଲା ପରି ମଧ୍ୟଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ଶାସନରେ ରଖିଥିଲେ ।

ରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମନ ନ ମିଳିବାରୁ ସେ ବାକି ଗୁଡ଼ ଆସି କଟକରେ ଭୁଲ୍ଲୀ-ପୁରରେ ଘର ଡେଳି ରହୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭୁଲ୍ଲୀପୁର ଘରଖଣ୍ଡ' ବଜା ଉଥାଏ କହିଲେ ବଜେ । ବାସ୍ତବରେ ସେ ବାକି ଗୁଡ଼ ଆସିବାବିଲେ କହି ଆସିଥିଲେ,

“ଏ ପୁର ବାକିରେ କିଏ ରହେ ? ରଜା ହେଲ ରହିବୁ ତ କଟକ ସହରରେ ଆମେ ରହିବୁ ।” ସେଥିପାଇଁ ଶ୍ରାନ୍ତବାସ କଟକରେ ରଜା ଆଡ଼ୁଭାରେ ରହିବାକୁ ବରବର କେଣ୍ଠା କରୁଥିଲେ । ଦାସୀ ପଦ୍ମାର ଦୂଲଟି ପୁଅଙ୍କ ପ୍ରତିପାଦଣ ନିମନ୍ତେ ମାସକୁ ପାଠିଏ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ ରହିବିଲାଯୁ ଯାଉଥିଲା ।

ଶ୍ରାନ୍ତବାସଙ୍କ ଉଆସରେ ଗୋଟିଏ ଛେଟିଆ ପିଲା ଥିଲା । ତାଙ୍କ ଆଗରେ ସେ ସବୁବେଳେ ଥରୁଆଏ ଏବଂ ମୁକଳ ପରି କଥା ନ କହି ରହେ । ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ମଧ୍ୟ ଭାକୁ କେବେ କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ । କଥା କହିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଲେ, ସେ ନିଜ ବେଳ ଖଣ୍ଡିକ ରପରେ ସେ ସର ଅପ୍ରକାଶ କରିଦିଥିଲୁ । ସେ ପିଲାଟିକ ବଡ଼ ଦୃଶ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେ ସେ ପର ପିଲା, ତା ନୁହେ; ସେ ତାଙ୍କ ନିଜ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ଭାକୁ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାକିବାକୁ ପଦ୍ଧାପୂର୍ବ ହେଉଥିଲେ । କେବଳ ସେଇକି ନୁହେଁ, ପିଲାଟି ତାଙ୍କୁ ଅଜା ବୋଲୁଛି ଜାଣି ପାରିଲେ ସେ ଖଡ଼ିଗହସ୍ତ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲେ । ପିଲାଟି ବିଶେଷର ସହିତ ନିକଳୁ ତୁଳନା କର, ସବଦା ସକୁଳତ ରହେ । ବିଶେଷର ବସ୍ତୁ ସ ପ୍ରାୟ ନ ବର୍ତ୍ତ । ଶ୍ରାନ୍ତବାସଙ୍କ ଉଆସର ସୋହାଗ ସମ୍ବନ୍ଧ ତା ଉପରେ ଭାଜି ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ଶ୍ରାନ୍ତବାସଙ୍କ ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ପୁରୁଷର ପୁଅ । ସେ ବାକିରେ ରହିଥିଲା । ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଏବଂ ପାରଣା ତା ନିକଟକୁ ଥରକୁ ଥର ଉପହାରମାନ ପଠାଉଥିଲେ ।

— ୨୭ —

ବାପାଙ୍କ ଚିଠି

କଟକରୁ ଘୂଲ ଘୂଲ ପୁଅ ଆଡ଼ିବୁ ଯେଉଁମାନେ ଯାଉଥିଲେ, ବାଲିଆନା ନିକଟରେ, କୁଆଖାର ପଠା ଛିପରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଛେଟିଆ ବରିଗୁ ସେମାନଙ୍କ ଦୁଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ୁଥିଲା । ବରିଗୁରେ ଜଣେ ପରୁଣ ବର୍ଷର ବ୍ୟକ୍ତ ଗୋଟିଏ ଛେଟିଆ କୁଡ଼ିଆ ପରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେ ଦିନଯାକ ବରିଗୁରେ କୋଡ଼ି ହାତିବା, ଗଛ ପୋଡ଼ିବା, ପାଣି ଦେବା, ଦାସ ବାହୁବା ଆଦି କାହିଁ ନିଜ ହାତରେ କରନ୍ତି ଏବଂ ସମ୍ବନ୍ଧ ପରେ ଘର ଭିତରେ ନ ରହ, ବରିଗୁର ସୌଭାଗ୍ୟ ଦେଖି ଏ ଗଛ ମୁଲରୁ ସେ ଗଛ ମୁଲକୁ ଦିବା ଆଦିବା କରୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଦେଶଭୂଷାରେ ପରିପାଟି ନ ଥାଏ । ସେ ଖୁବ୍ ମୋଟା ଲୁଗା ପିନ୍ଧି, ତଥା ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ପରି ମୋଟା ବଗଡ଼ା ଗାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଦା ଚକ୍ର ଦେଖି ଲେକେ କହନ୍ତି, “ଏତେ

ବଡ଼ ବା'ରୁ ଏ ବନ୍ଦିଗଲେ, କେବଳ କପାଳ ଭର ଥିବା ଯୋଗେ ।” ବାପ୍ତିବରେ ତାଙ୍କ କପାଳଟା ଖୁବ୍ ଉନ୍ନତ ଏବଂ ସୁଫର; ଜାଣ୍ଠି ଶିଖ୍ ଦେହ ଉପରେ ଗୋଟାଏ ମାନିଆଣିଲ ଜିନିଷ ପରି ଅନ୍ତାହୋଇ ରହଥାଏ । ଜଣେ ତୃତୀ ବୁକିରିଆଣୀ ପର ଓଳାଇବା ଓ ଗେଷେଇ କରିବା ଆଦି ଜାମ କରେ । ଲୋକେ ତାଙ୍କ ଫୁଲ ବରିବୁ ଦେଖିବାକୁ ବେଳେ ବେଳେ ବୁଣ୍ଡ ହୁଅନ୍ତି । କେତେବେଳେ ସେମାନେ ଦେଖନ୍ତି ସେ ସେ ଦାସନ୍ଧିଶ୍ଵର ପକାଉଛନ୍ତି, କେତେବେଳେ ବା ମନରେ କଣ ଭାବ ଟିକିଏ ହସ୍ତତ୍ତ୍ଵ, ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ସେ ଗଛରୁ ଫୁଲ ଛଣ୍ଡାଇ ଦିଅନ୍ତି; ନିଜ ଶତ୍ରୁ ଅନୁମାରେ ଖୁଆଇ ପିଆଇ ଅଭ୍ୟର୍ତ୍ତନା କରନ୍ତି । ଅଭ୍ୟର୍ତ୍ତନ ଲୋକେ କହନ୍ତି, “ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଦୁରିତ ସିନା, ଭାବ ଉଦାର ।”

ବାଙ୍କି ବାଜ୍ୟର ଜତହାସ ଲେଖାଯାଇ ନାହିଁ । ତେବେ, ସେ ସମସ୍ତର ପଟଣାବଳୀ ଅନୁଧାବନ କରି ଦେଖିଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ ସନ ୧୯୭୩ ସାଲରେ ବାଙ୍କି ବାଜ୍ୟର ସହକ ରଂଗେଜଙ୍କର ଯେଉଁ ସୁତ ହୋଇଥିଲ, ସେଥରେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ପ୍ରଧାନ ସେକା ନାୟକ ଥିଲେ । ବାଜ୍ୟର ସାଧୀକତା ରଖା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଅଧିକାରଣ କରିଥିଲେ । ସେ ସୁତରେ ରଂଗେଜମାନେ ଜୟୀ ହେବାରୁ ବାଙ୍କି ଜାସ୍ତ ହେଲା । ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ବାଙ୍କିରୁ ବିଭାବିତ ହେଲେ । ସେ ସେଉଁଦିନ ବାଙ୍କି ଛୁଟି ଯାଆନ୍ତି, ବଞ୍ଚିଦେ କି ମରିବେ କିନ୍ତୁ ସିର ନ ଥିଲ । ଯେଉଁ ସୁତଭୂମିରେ ବାଙ୍କିର ଦେଢ଼ ହୁବାର ସୌନ୍ଦରୀ ଆସୁବଳି ଦେଲେ, ସେନାନୀୟକ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ସେହିଠାରେ, ନିଜର ପ୍ରାଣଧ୍ୱନି ପୌନିକର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ଶବସଣୀ ମଧ୍ୟରେ ନିଜେ ମୁହଁପ୍ରାୟ ପଡ଼ିଥିଲେ । ହଠାତ୍ କିଏ ଯେପରି ସୁର୍ଗର ଦେବତା ପରି ଆସି ତାଙ୍କୁ ଶବସଣୀ ମଧ୍ୟରୁ କାଢ଼ି ଉବାର କଲା । ସେ ପ୍ରଥମେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ସୌନ୍ଦରୀ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ରଂଗେଜ ବିହୁରେ ଅସ୍ତ୍ର ଆରଣ କରି ସୁତଭୂମିକୁ ଜଳବେଳେ, ରାଜୀ କିମ୍ବା ହାତରେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଧର ଟୋପା ଦେଇ କହିଲେ, “ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ, ତୁମେ ଆଜି ବାଙ୍କିର ସେନାପତି ।”

ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ପାତ୍ରୀ ସନ ୧୯୭୩ ସାଲରେ ଗୋଟିଏ ସୁତ ଜନ୍ମ କରି ନିଜେ ମୁଣ୍ଡ ମୁଖରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସୁଥାଟି ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ସାନ୍ତୁନାର ବିଷୟ ହୋଇଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେ ଜନ୍ମ ମେଲ ଦିନଠାରୁ ଅଳାପରେ ଯାଇ ରହିଲ । ସୁତରୂ ବାପାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାର କେବେ ଦେଖା ହେଲନାହିଁ । ଅଳା ପ୍ରସ୍ତୁ କହିଲେ, “ସେ ଯତି ନାପା ପାଖକୁ ପାଏ କିମ୍ବା ବାପ ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ମମକା ଭର୍ତ୍ତା ମନରେ ରଖେ, ତେବେ ତାକୁ ସମ୍ମର୍ତ୍ତିରୁ ମୁଁ ପାହାଲଟିଏ ଦେଇନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସେ କଠୋର ପ୍ରତିକ୍ଷା ପରେ, ସୁଅର କଲାଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ, ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ

ବଡ଼ ଘା'ରୁ ଏ ବନ୍ଦିଗଲେ, କେବଳ କପାଳ ଭଲ ଥିବା ଯୋଗେ ।” ବାପ୍ତିବରେ ତାଙ୍କ କପାଳଟା ଖୁବ୍ ଉନ୍ନତ ଏବଂ ସୁନ୍ଦର; ଜଣ୍ଠି ଶର୍ଷ ଦେହ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ମଣିଆଖିଲୁ ଜିନିଷ ପରି ଥୁଆହୋଇ ରହିଥାଏ । କଣେ ବୁଢ଼ୀ ବୃକଶିଆଖା ଘର ଓଲାଇବା ଓ ରୋପେଇ କରିବା ଆଦି କାମ କରେ । ଲୋକେ ତାଙ୍କ ଫୁଲ ବଚିରୁ ଦେଖିବାକୁ ବେଳେ ବେଳେ ବୁଣ୍ଡ ଦୁଆନ୍ତି । କେତେବେଳେ ସେମାନେ ଦେଖନ୍ତି ସେ ସେ ଅର୍ଧନିଃଶ୍ଵର ପକାଉଛନ୍ତି, କେତେବେଳେ ବା ମନରେ କଣ ଭାବ ଟିକିଏ ହସିଛନ୍ତି, ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ସେ ଗଛରୁ ଫୁଲ ଛଣ୍ଡାଇ ଦୁଆନ୍ତି; ନିଜ ଶତ ଅନୁୟାରେ ଝୁଆଇ ପିଆଇ ଅର୍ଧର୍ଥନା କରନ୍ତି । ଅର୍ଧର୍ଥର ଲୋକେ କହନ୍ତି, “ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଦରିଦ୍ର ସିନା, ଭାର ଉଦାର ।”

ବାଙ୍କି ଶକ୍ତିର ଉତ୍ତରାୟ ଲୋକାୟାଇ ନାହିଁ । ତେବେ, ସେ ସମୟର ପଟଣାବଳୀ ଅନୁଧାବନ କରି ଦେଖିଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ ସନ୍ ୧୯୭ ସାଲରେ ବାଙ୍କି ଶକ୍ତି ସହିତ ଲାଗେଇର ଯେଉଁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲ, ସେଥରେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ପ୍ରଧାନ ସେନା ନାୟକ ଥିଲେ । ଶକ୍ତିର ସ୍ବାଧୀନତା ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ, ସେ ଅସ୍ତ୍ରଧାରଣ କରିଥିଲେ । ସେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଲାଗେଇର ଯେଉଁ ହେବାରୁ ବାଙ୍କି ଖାସ ହେଲ । ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ବାଙ୍କିରୁ ବିଭାଗିତ ହେଲେ । ସେ ଯେଉଁଦିନ ବାଙ୍କି ଛାତି ଯାଆନ୍ତି, ଦର୍ଶକେ କି ମରିବେ କିନ୍ତୁ ସ୍ଥିର ନ ଥିଲ । ଯେଉଁ ମୁକ୍ତଭୂମିରେ ବାଙ୍କିର ଦେବତା ହୁଜାର ସୌନିକ ଆସିବାକ ଦେଲେ, ସେନାନାୟକ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ସେହଠାରେ, ନିଜର ପ୍ରାଣଧାର ସୌନିକର୍ମ ଶବ୍ଦଶି ମଧ୍ୟରେ ନିଜେ ମୁକ୍ତପ୍ରାୟ ପଡ଼ିଥିଲେ । ହୁତାହୁ କିଏ ଯେପରି ସର୍ବର ଦେବତା ପରି ଥାଏ ତାଙ୍କୁ ଶବ୍ଦଶି ମଧ୍ୟରୁ କାଢ଼ି ଉତ୍ତର କଲା । ସେ ପ୍ରଥମେ କଣେ ସାଧାରଣ ସୌନିକ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଲାଗେଇ ବିଚୁକରେ ଅସ୍ତ୍ର ଧରଣ କରି ମୁକ୍ତଭୂମିକୁ ଗଲିବେଲେ, ଶକ୍ତି ନିଜ ହାତରେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଧିର ଟୋପା ଦେଇ କହିଲେ, “ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ, ତୁମେ ଆଜି ବାଙ୍କିର ସେନାପତି ।”

ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ପତ୍ରୀ ସନ୍ ୧୯୭ ସାଲରେ ଗୋଟିଏ ପୁଣ ଜନ୍ମ କରି ନିଜେ ମୁଣ୍ଡ ମୁଖରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ପୁଅଟି ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ଜାବନର ଏକମାତ୍ର ସାନ୍ତୁନାର ବିଷସ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ସେ ଜନ୍ମ ଦେଲା ଦିନଠାରୁ ଅଜାପରେ ଯାଇ ରହିଲ । ସୁତରଂ ବାପାଙ୍କ ହଙ୍ଗେ ତାର କେବେ ଦେଖା ହେଲନାହିଁ । ଅଜା ସ୍ଵର୍ଗ କହିଲେ, “ସେ ଯଦି ବାପା ପାଖକୁ ଯାଏ କିମ୍ବା ବାପ ପ୍ରତି ସେହି ମମତା ଭାବୁ ମନରେ ରଖେ, ତେବେ ତାକୁ ସମ୍ମରିରୁ ମୁଁ ପାହାଇଛି ଦେବିନାହିଁ । ଅଜକର ସେ କଠୋର ପ୍ରତିକ୍ଷା ପରେ, ପୁଅର କଲାଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ, ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ

ତା ପହଞ୍ଚ ପ୍ରଜାସତ୍ତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ସବୁ ଦୂରାଇଦେଇ, ପୁଣ୍ୟ ଅଭ୍ୟବରେ ବ୍ୟର୍ଥ ହେଉଥିବା ଅପଞ୍ଚ ସ୍ମୃତି ବଶିଗୁର ଗଛ ପଢି ଫୁଲଠାରେ ଅପର୍ବାରେ ଲାଗିଲେ ।

ଶ୍ରୀନିବାସ ବିଧବୀ ବିଅଟି ସହିତ ଭୁଲସୀଯୁର ଉଆସରେ କାଳ କଟାଉଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଅନେକ ସମୟରେ କହନ୍ତି, “ଦେଖୁ ପାହଣ୍ଡା ! ଭମାକୁ ମୁଁ ଯେ ସ୍ମୃତି କରୁ ନ ଥିଲି, ତା ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ଯେ ଯେଉଁଦିନ ଯେ ଡକାୟତର ହାତ ଧଇଲା, ସେତନ୍ତେ ମୁଁ ତାକୁ ବିଷ ଦୁଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲା । ଭଗ୍ୟକୁ ସେ ବୁଲିଯାଇଛି । ତା ସ୍ବାମୀ ଡଳସୁତ ବୃତ୍ତି କଲା । ମୁଁ ତାକୁ ଯେତେ ମନା କଲି ଶୁଣିଲ ନାହିଁ । ଯେ ମୋର ଶବ୍ଦୀ ସେ ଭାବି ସାହାଯ୍ୟରେ ରହିଲା । ମୁଁ କହିଲା, ଏ ଗୋବିନ୍ଦ ଦେଶଭାମ ତ ନେଇ ସାରିଲେଣି । ଆଉ ଏ ପୁର ବାଙ୍ଗି ଶଜା ତାଙ୍କୁ କି ହଟେଇ ପାରିବେ ? ‘ବାଙ୍ଗି ଶଜା ଯେପରି ଗୋଟାଏ ବଳଦ, ଏ ଗୋବିନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଗୋଟାଏ ବଳଦ । ଦୁଇଟାଯାକ ମିଶି ବାଙ୍ଗିର ପଡ଼ିଆନ୍ତାକ ଦିନେ ଦୁଇଦିନ କାଳ ଚପିଗଲେ । ଶେଷରେ ବାଙ୍ଗିରଙ୍କ ଯେପରି ତଡ଼ା ଖାଇଗଲା, ଏ ଗୋବିନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ତଡ଼ା ଖାଇଲା । ଏବେ ଯାଇ ଚଣଙ୍କ ପରି ଲିଙ୍ଗର ଧରି ଗୁପ୍ତ କରୁଛି । କି ବଢ଼ିପଣିଆ ନୁହେ କି ? ହି ହି ହି ।”

ବନମାଳୀ କେବଳ ଅଳାଙ୍କ ସାମାନ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଭୋଗ କରିବ ବୋଲି ଯେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ, ଅନବରତ ସୁତ ବିଛେଦ ବନ୍ତୁରେ ନିଜ ତାକୁ ପରିଭାଗ କରି ବନ୍ଧୁଥିଲେ, ତା ନୁହେ । ପାହଣ୍ଡା ନିଶ୍ଚ ବିଶେଷ ଧନଶାଳୀ ଶାକାଙ୍କ ହାତ ଧରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବିବାହର ଅଳ୍ପ କାଳ ପରେ ତାଙ୍କୁ ବିଧବୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କର ସନ୍ତ୍ରାନ ନ ଥିବାରୁ ସେ ପଦଙ୍କ ସମୁଦ୍ରୀ ସଂପର୍କର ଏକମାତ୍ର ଉତ୍ସବଧିକାରୀ ହେଲେ; କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀନିବାସ ତାଙ୍କୁ ଏକୁଟିଆ ପଦ ଗୁରୁରେ ପୁଣି ନ ଦେଇ, ନିଜ ପାଶେ ବଶିଲେ । ପାହଣ୍ଡାଙ୍କର ବିୟଳ ସପରି ସେ ପରକୁ ନ ଦେଇ, ନିଜ ଉତ୍ସବଧିକାରୀ ହାତେ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ବିଶେଷରକୁ ପୋଷ୍ୟପୁଣ୍ଡ କରିବା ମାତ୍ର ପାହଣ୍ଡାଙ୍କର ଯେ ପ୍ରବଳ କଲା ଥିଲା, ଶ୍ରୀନିବାସ ନାମ ମନ୍ଦିରାବୁର ତାହା ବୁଝୁଁ କରି ପକାଇଲେ । ଶେଷରେ ସ୍ଥିର ହେଲା ଯେ ବାପା ଯାହାକୁ ନିଜର ପୋଷ୍ୟପୁଣ୍ଡ ଭୁପେ ପ୍ରତିଶ କରିବେ, ପାହଣ୍ଡାଙ୍କ ସପରି ତାହାର ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରସିବ । ଶ୍ରୀନିବାସ ବନମାଳୀକୁ ଅଛି ଶିଶୁ ବସ୍ତୁସବୁ ନିଜ ଘରେ ରଖି, ପାଲି ତାହାକୁ ହିଁ ପୋଷ୍ୟପୁଣ୍ଡ କରିବାକୁ ଠିକ୍ କରିଥିଲେ ଓ ନିଜ ବଶେର ଉପାଧିରେ ତା ପୌତ୍ର ନାମକୁ ବିମଣ୍ଟିତ କରି ରଖିଥିଲେ । ନିଜର ଛେତରୀ ସୁଅ ବନମାଳୀ ଅଜ୍ଞା ଓ ମାଉସୀ ଉତ୍ସବଙ୍କ ବିୟଳ ସପରି ଭୋଗ କରି ସୁଖରେ ରହିପାଇବ ଭବି, ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ କଲା ବିବୁବରେ କେବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିନାହାନ୍ତି; ବନମାଳୀକୁ

ପାଖରେ ରଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ ହୋଇନାହାନ୍ତି; ଏପରିକି ପ୍ରକାଶରେ ତାକୁ ଥରେ
ହେଲେ ଅଧିରେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି ।

ବନମାଳୀ ନିଜ ବାପାଙ୍କ ପାଖକୁ ଦିବା ଆସିବା କରୁ, ପାଖକୁ ବରାବର
କାମନା କରୁଥିଲେ । କେବଳ ସେତିକ ନୁହେ, ସନ୍ଦେଖ ଓ ସଂପଦିରୁ ବିଜାତିତ
ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ମଧ୍ୟ ଆସି ଶୁଣୁର ଘରେ ରହିଲୁ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଲଜ୍ଜା ଥିଲା ।
ବାପାଙ୍କ ନିକଟରେ ସେହି ଲଜ୍ଜା ପ୍ରକାଶ କରି ସେ କେତେଥର ଗାଳି ମଧ୍ୟ ଖାଇଛନ୍ତି ।
ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଉମାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କଲାବେଳେ ଶ୍ରୀନିବାସ କହିଥିଲେ, “ଏ ସତ୍ର
ବ୍ରାହ୍ମଣ ହାତରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦାନ ।” କିନ୍ତୁ ବିବାହର ଠିକ୍ ପରେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ
ବାଙ୍ମି ରାଜାଙ୍କ ସେନ୍ଦ୍ର ଦଳରେ ଭୁକ୍ତ ହେଲେ । ସେହି ଯୋଗେ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ
ବିଷତୁସ୍ଥିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେଲା ।

ବାଜିଆନ୍ତା ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଦେଉଳ ପୁନଃଜୀବି ଗଜାଧର ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ
ବରିଶୁରୁ ଠାକୁରଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଫୁଲ ଆଶୀବା ସଂପର୍କରେ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
ପରିଚୟ କରିଥିଲେ । ସେ ପରିଚୟ କମେ ଘନଷ୍ଟଭାବରେ ପରିଣତ ହେଲା ।
ଗଜାଧରର ସାନ୍ଦର୍ଭ ବିମ୍ବାଧର କଟକଚଣ୍ଟୀ ଦେଉଳରେ ଯାଇ କାମ କରେ ।
ଦିନେ ବିମ୍ବାଧରକୁ ଧରି ଗଜାଧର ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇଥିଲା ।
ବିମ୍ବାଧର କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହି ବସିଲା, “ମୋ ଦେଉଳ କାମ ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ;
ହେଲେ, ରୋଜଗାର ମଧ୍ୟ ସେଇପରି ହୁଏ । ପ୍ରତିଦିନ ଶହୁ ଶହୁ ଲୋକ ଦର୍ଶନ
କରିବାକୁ ଆସନ୍ତି । ପଇସାଏ ପଇସାଏ ହେଲେ ତ ମୋର ଶହେ ପଇସା ଟଙ୍କେ ନ
ଅଣା ଦିନକୁ ଥୁଆ । ତା’ପରେ ପ୍ରତି ମଙ୍ଗଳବାର ଦିନ ବାଙ୍ମି ରଜାଙ୍କ ବଣର ଜଣେ
ଜେମା ସାଥୀରେ ଗୋଟିଏ ପିଲା ଧରି ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଆସି ମୋତେ ଟଙ୍କେ
ମସାଏ ଦେଇଯାଆନ୍ତି ।”

ବିମ୍ବାଧର ଏହିକି କହିଛୁ, ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ସେ କାନ୍ଦ ପକାଇଲେ ।
ଗଜାଧର କାରଣ ନ ବୁଝିପାରି, ବାରମ୍ବାର ପରୁରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତହୁଁ ଗୋବିନ୍ଦ
ସିଂହ ନିଜ ସୁଅର ଯାବନ୍ତି ଯାବନ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣିନା କରି ଶେଷରେ କହିଲେ, “ଗଜାଧର,
ମୁଁ ଯାହା କଷ୍ଟ ପାଦିଛି ପାଏ । ମୋ ବନ୍ଦୁ ଟଙ୍କା ପଇସା ପାଇ ସୁଖରେ ରହିଲେ
ହେଲା । ତାର ଲଗି ତ ମୁଁ ଏ ଦଶା ଭେଦୁଚି, ଛୁଟ ଫାଟିଯାଉଚି” କହି, ସେ ସୁଣି
ଅନେକ ସମୟ କାନ୍ଦିଲେ । ସେହିଦିନଠାରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ଗଜାଧର ଓ
ବିମ୍ବାଧର ଦେଶି ଆପଣାର କଲେ ।

ବନମାଳୀ ପିଲାଦିନୁ ମାରିଥିବା ଆଖଣଙ୍କ କଟକଣାରେ ରହି ପଡ଼ାପଡ଼ି କଲ ।
ତାର ଯେଉଁକି ଜନର ପରିସର ବଢ଼ିଲା, ଅଜାଙ୍କ ବାର୍ଷିକଳାପ ପ୍ରତି ତାର ସେଉଁକି
ବିଶ୍ଵାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଷୋଳବର୍ଷ ବୟସବେଳେ ଦିନେ ସେ ପଢ଼ିପାରି

ପାଶରେ ରଖିବାକୁ କେଷ୍ଟିତ ହୋଇନାହାନ୍ତି; ଏପରିକ ପ୍ରକାଶରେ ତାକୁ ଥରେ
ହେଲେ ଆଖିରେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି ।

ବନମାଳୀ ନିଜ ବାପାଙ୍କ ପାଖକୁ ଦିବା ଆସିବା କରୁ, ପାବଣା ବରବର
କାମନା କରୁଥିଲେ । କେବଳ ସେତିକ ଦୁଷ୍ଟେ, ବଳ୍ୟ ଓ ସଂପର୍କରୁ ବିଭାଗିତ
ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ମଧ୍ୟ ଆସି ଶୁଣୁର ଘରେ ରହିଲୁ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଲଜ୍ଜା ଥିଲା ।
ବାପାଙ୍କ ନିକଟରେ ସେହି ଲଜ୍ଜା ପ୍ରକାଶ କରି ସେ କେତେଥର ଗାଲି ମଧ୍ୟ ଖାଇଛନ୍ତି ।
ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଉମାର ପାଣିଗୁଡ଼ଣ କଲାବେଳେ ଶ୍ରୀନିବାସ କରୁଥିଲେ, “ଏ ସତ୍ର
ବ୍ରାହ୍ମଣ ହାତରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦାନ ।” କିନ୍ତୁ ବିବାହର ଠିକ୍ ପରେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ
ବାଙ୍ଗ ରଜାଙ୍କ ସୈନ୍ୟ ଦଳରେ ଭୁକ୍ତ ହେଲେ । ସେହି ଯୋଗେ ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ
ଦିଷ୍ଟଦୂଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେଲା ।

ବାଲିଆନ୍ତା ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଦେଉଳ ପୁନାର୍ଥ ଗଜାଧର ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ
ବଢ଼ିଗୁରୁ ଠାକୁରଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଫୁଲ ଆଣିବା ସଂପର୍କରେ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
ପରିଚୟ କରିଥିଲା । ସେ ପରିଚୟ ଦିମେ ଘନଷ୍ଠାତରେ ପରିଚିତ ହେଲା ।
ଗଜାଧରର ସାନ୍ତ୍ଵନ ବିମୃଧର କଟକଚଣ୍ଟୀ ଦେଉଳରେ ଯାଇ କାମ କରେ ।
ଦିନେ ବିମୃଧରଙ୍କ ଧରି ଗଜାଧର ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇଥିଲା ।
ବିମୃଧର କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହୁ ବିଶିଳ, “ମୋ ଦେଉଳ କାମ ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ;
ହେଲେ, ରୋଜଗାର ମଧ୍ୟ ସେଇପରି ହୁଏ । ପ୍ରତିଦିନ ଶହ ଶହ ଲୋକ ଦର୍ଶକ
କରିବାକୁ ଆସନ୍ତି । ପଇସାଏ ପଇସାଏ ହେଲେ ତ ମୋର ଶହେ ପଇସା ଟଙ୍କେ ନ
ଅଣା ଦିନକୁ ଥୁଆ । ତା’ପରେ ପ୍ରତି ମନ୍ଦିରବାର ଦିନ ବାଙ୍ଗ ରଜାଙ୍କ ବଶର ଜଣେ
କେମା ସାଥୀରେ ଗୋଟିଏ ପିଲା ଧରି ଦର୍ଶକ କରିବାକୁ ଆସି ମୋତେ ଟଙ୍କେ
ମନସାଏ ଦେଇଯାଆନ୍ତି ।”

ବିମୃଧର ଏତିକ କହିଛୁ, ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଭେ ଭେ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ ।
ଗଜାଧର କାରଣ ନ ବୁଝିପାଇ, ବାରମ୍ବାର ପବ୍ଲୁଗିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତହୁଁ ଗୋବିନ୍ଦ
ସିଂହ ନିଜ ସୁଅର ଯାବନ୍ତିଥି ବୁଝିନ୍ତା କରି ଶେଷରେ କହିଲେ, “ଗଜାଧର,
ମୁଁ ଯାହା କଷ୍ଟ ପାରିଛି ପାଏ । ମୋ ବନ୍ଦୁ ଟଙ୍କା ପଇସା ପାଇ ସୁଖରେ ରହିଲେ
ହେଲା । ତାର ଲାଗି ତ ମୁଁ ଏ ଦଶା ବେଳୁଚି, ପ୍ରତି ଫାଟିଯାଉଚି” କହି, ସେ ସୁଣି
ଅନେକ ସମୟ କାନ୍ଦିଲେ । ସେହିଦିନଠାରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ଗଜାଧର ଓ
ବିମୃଧର ଦେଖି ଆପଣର କଲେ ।

ବନମାଳୀ ପିଲାଦିନୁ ମାଉସୀ ଆଖିଙ୍କ କଟକଣାରେ ରହି ପଡ଼ାପଡ଼ି କଲ ।
ତାର ଯେଉଁକ ଜ୍ଞନର ପରସର ବଢ଼ିଲ, ଅଜାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଲାପ ପ୍ରତି ତାର ସେତିକ
ବିରାମ କରୁବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶୋକବର୍ଷ ବୟସବେଳେ ଦିନେ ସେ ପଢ଼ିପାରି

ଘରକୁ ଫେରିଲବେଳେ ହଠାତ୍ ଅଜାଙ୍କ ହାତୁଡ଼େ ପଡ଼ିଲା । ଅଜା କହିଲେ, “ଦେଖୁ ଫୋକା, ତୁ କାଳି ପକାଳେ ବାଲିଆନ୍ତା ଯା ।” ଶୁଣି ବନମାଳୀ ଉପୁଷ୍ଟୀ ସୁରରେ ପରୁଣିଲ, “କାହିଁକି ?” ଅଜା ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ଦେଲେ, “ତୋ ବାପା ଡକେଇଛି ।” ବନମାଳୀ ଏକେ ଅଜାଙ୍କ ଦେଖି ତ ଥରୁଥିଲା; ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଆପାଦମପ୍ରକ କଂପିବାକୁ ଲଗିଲା । ବାପାଙ୍କ ଦେଖିବାକୁ ଯେ ତାକୁ ଦିନେ ସିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ନିଜକୁ କେବେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ନ ଥିଲା । ସେ ଅଜାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣି ଶୁଣି ସ୍ତରୁପେ ଜାଣିଛୁ ଯେ ତା ବାପା ଗୋଟାଏ ଡକାୟିଲ ଏବଂ କାଣ୍ଡର ଭକାଶ । ବାପା ଏତେ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତାକୁ ଦିନେ ନ ପରୁରିବାରୁ ତାର ସେ ବିଶ୍ୱାସ ବଜମୁଲ ହୋଇଛି । ଆଜି ବାପାଙ୍କ ଦେଖିବାକୁ ସିବା ନିମନ୍ତେ ଅଜାଙ୍କଠାରୁ ହୁକୁମ ପାଇ ବନମାଳୀ ମୁହଁର୍ତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟତିବ୍ୟତ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଦେଖି, ମାଉସୀ କହିଲେ, “ତାଙ୍କ ଦେହ ବ୍ୟତି ହେଇଛି; ତୁ ଗଲେ ଟିକାଏ ଦେଖିବେ ପରା !”

ପରଦିନ ସନ୍ଧାରେ ବନମାଳୀ ବାଲିଆନ୍ତା ଯାଇ ବାପାଙ୍କ ବରିଗୁରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଜଣେ ତୁଟୀ ବରିଗୁ କୁତୁଆ ଘର ଦ୍ଵାରେ ବିମର୍ଶ ମୁଖରେ ବିଷିଥିଲା । ବନମାଳୀ ତାକୁ ପରୁଣିଲ, “ଏ କଣ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ଘର ?” ତୁଟୀ ମୁଣ୍ଡ ଠାରି, ‘ହଁ’ କଲା । ବନମାଳୀ ପୁଣି ପରୁଣିଲ, “ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗ ଦେଖା ହୋଇ ପାରିବ ?” ତୁଟୀ ପୁଣି ମୁଣ୍ଡ ଠାରିଲା; ମାତ୍ର ଏଥର ନାହିଁ କଲା । ଦେଖି ବନମାଳୀ କହିଲା, “ମୁଁ ତାଙ୍କ ପୁଅ, ସେ ମୋତେ ଡକେଇଥିଲେ ।” ତହଁ ତୁଟୀ ପାଠି ଫିଟାଇ କହିଲା, “ଆଉ ଦେଖିପାରିବୁ ନାହିଁ, ବେ ବାପା !”

ବନମାଳୀ ଦେଖିଲ, ତୁଟୀ¹ ଆଖିରୁ ଫରର ଲିହ ବୋହୁତୁ । କିନ୍ତୁ କାରଣ ତୁହି ନ ପାର ସେ ଘର ଭତରେ ପାଦ ପକାଇଲା । ସେଠାରେ ତନିଜଣ ଲୋକ ଥିଲେ । ଜଣେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା, ଜଣେ ବସି କାନ୍ଦୁଥିଲା, ଆଉ ଜଣେ ତତ୍ତ୍ଵ ହୋଇ ଗୋଲ ରହିଥିଲା । ସେ ଗୋଲ ରହିଥିଲା, ସେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ । ଠିଆ ହେବା ଲୋକଟି ବୈଦ୍ୟ ଏବଂ ବସି କାନ୍ଦୁଥିବା ଲୋକଟି ଗଣାଧର । ବୈଦ୍ୟ ବିଷଳ ହୋଇ ଫେର ଯାଉଥିଲେ । ଗଣାଧର ତା ବହୁ ଦିନର ସଙ୍ଗୀ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କୁ ଚରବିଦାୟ ଦେଇ, ତାଙ୍କ ପୁଅ ଟିଟିକୁ ନେବି କଲରେ ସିନ୍ତ୍ର କରି ରଖୁଥିଲା ।

ମଲ ପୁଅରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କର କିନ୍ତୁ ସମୟ ପ୍ରଳାପ ହୋଇଥିଲା । ସେ ପ୍ରଳାପରେ ବାରମ୍ବାର କହୁଥିଲେ, “ମୋ ପୁଅ ଆସିଲ ନାହିଁ । ମୁଁ ଯାଇ ତା ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବ ।” ମଲବେଳେ ତାଙ୍କ ଦୁଇ ଆଖିରୁ ଦୁଇଧାର ଲୁହ ସେ ଗଢ଼ି

ପଡ଼ିଥିଲ, ବନମାଳୀ ଆସିବା ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ଜଡ଼ ଦେହ ତାହା ଶୁଆଇ ପାରି ନ ଥିଲ । ସେହି ଅଣ୍ଣୁଧାର ଦେଖି ବନମାଳୀ ପିତାଙ୍କ ବରିବୁରୁ ଫେରିଲ । ସେ ଫେରିଲବେଳେ ତୁଟୀଟି ତା ହାତରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଲେଖା ଦେଲ । ସେଥିରେ ଲେଖାଥିଲ, “ମୋ ପୁଅ ଜାଣିବ, ମୁଁ ମାତୃଭୂମିର ଗୌରବ ରଷା ନିମନ୍ତେ ସୁଜଷ୍ଟମେହକୁ ଗଲବେଳେ ବୁଜା ମୋତେ ‘ସେନପତି’ ବିପାଧ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଉପାଧ ମୁଁ ହୃଦୟର ରକ୍ତ ଦେଇ କଣିଥିଲ । ମୋ ପୁଅ ସେ ଉପାଧ ଗ୍ରହଣ କରିବ । ସେ ନିଶ୍ଚଯ ନିଜକୁ ଭାର ଉପସ୍ଥିତ କରି ଗଢ଼ିବ ।” ତା ଜଳକୁ ଆହୁରି ଲେଖାଥିଲ, “ସୁଜଷ୍ଟମେହରେ ଜଣେ ସେନିକ ମୋ ଜୀବନ ରଷା କରିଥିଲ । ସେ ଜଗାରସିଂହ ଚଟିଯର ମାନ୍ଦିକ ଧାନା ସାହୁ । ମୋ ପୁଅ ତାକୁ କୃତଜ୍ଞକା ଦେଖାଇବ ।” ଲେଖାଟି ବନମାଳୀ ବାରମ୍ବାର ପଡ଼ିବାରେ ଲାଗିଲ । ସେ ଯେଉଁକି ପଡ଼ିଲ, ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ଅଭ୍ୟନ୍ତ ଭାବର ସଞ୍ଚାର ହେଲ । ତାହା ପ୍ରାଣରେ ଗୋଟିଏ ନୁହନ ଅନ୍ତରର ଆଦିର୍ବିଦ ପଢ଼ିଲ ।

ବିମ୍ବାଧର ସଙ୍ଗେ ଚକ୍ରା ହେବା ପରେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ମାସକେ ଥରେ କୌଣସି ମଙ୍ଗଳବାର ଦିନ କଟକତଣ୍ଡୀ ଦେଉଳକୁ ଯାଉଥିଲେ । ପାହଣ୍ଡା ବନମାଳୀଙ୍କ ଧରି ଦେଉଳକୁ ଆସିଲେ, ସେ ଆହୁଆଳରେ ରହ ଥରେ ତାକୁ ଦେଖି ନିଅନ୍ତି । ସେ ଅନେକ ମଙ୍ଗଳବାର ବାଲିଅନ୍ତାରୁ କଟକ ଯାଇ ଫେରିଛନ୍ତି । ଏପରିକି ବର୍ଷା, ପାଣୀ, ପବନ, ବଢ଼, ନମାନ ଜୀବନ ମୁହଁ, ପୁଅକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ସେ ଯାଉଥିଲେ ।

ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ମୁଖ୍ୟ ଅନେକ ଦିନ ପରେ ଦିନେ ବନମାଳୀ ଏକ କଟକତଣ୍ଡୀଙ୍କ ଦେଉଳରେ ଗୋଟାଏ ଶୁଭ ଆହୁଆଳରେ ଆରକ ବସିଛି, ଦେଉଳ ମାଳୀ ଗାଧାଧର ଆସି କହିଲ, “ଭୁମେ ଏଠୋଇ ଦୂର୍ଧ୍ୱ, ଏଠା ମୋ ଆନ ।” ଶୁଣି ବନମାଳୀ ଦୂର୍ଧ୍ୱରିଲ । ତହଁ ମାଳୀ କହିଲ, “ଶୁଣମ, ମୁଁ କାହିଁକି ଭୁମକୁ ଦୂର୍ଧ୍ୱଦିବାକୁ କହୁଲି ?” ବନମାଳୀ କହିଲ, “ନା, ମୋର ଦରକାର ନାହିଁ ।”

ଶୁଣି ମାଳୀ ଉଦ୍‌ଦେଶ ଦେଲ, “ନା, ଦରକାର ଅଛି, ଶୁଣ । ଭୁମେ କାହିଁକି ଭବିବ ସେ ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଝରାପ ଲେକ, ଆର ଅନ୍ୟାୟରେ, ଅକାରଣରେ ଭୂମକୁ ବସିବାଠାରୁ ଉଠେଇଲ । ମୁଁ ଏ ଆନନ୍ଦିକ ବଡ଼ ପଦିତ ମନେ ନରେ । ମୁଁ ତା କାରଣ କହୁଛି । ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ କାଳ ମୁଁ ଦେଖିଲ, ମାସକେ ଥରେ ମଙ୍ଗଳବାର ଦିନ ଜଣେ ଦରଦ୍ର ଲେକ ଏଠେଇ ଠିଆ ହେଉ, ମୁଣ୍ଡ ବାଢ଼େଇ, ତା ପୁଅକୁ ଛିକିଏ ଘୁହିଦେଇ ରୁଳିଯାଏ । ତା ବାପ ସେମିତି ଆସି ଦେଖୁଛି ବୋଲି ପୁଅ

କେବେ ସନ୍ଦେହ କରିନାହିଁ । ମୁଁ ସେ ଲୋକକୁ ଜାଣେ । ତାର ନଶେ ଶିଶୁର ଥିଲା । ସେ ଶିଶୁର ତା ପୂଅକୁ ବେଳେ ନଜି ନାହିଁ—ନେଇ ଘରେ ରଖିଥିଲା, ଆଉ ତାକୁ ବାପ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ମନୀ କରିଥିଲା, ଲେକଟି ବାଲଅନ୍ତାରେ ରହୁଥିଲା । ତା ନା କ ସିଂହ ତ ! ତା କପାଳରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଗା ଚଢ଼ା ଥାଏ । ପୁଣ୍ୟ ବିମୃଧର ତାକୁ ଭଲଭୂଷେ ଲାଗେ । କ ସିଂହ ତ !”

ଶୁଣି ବନମାଳୀ କହିଲା, “ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ !”

“ହଁ, ଠିକ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ! ତୁମେ କଣ ତାକୁ ଚିନ୍ତା କି ?”

“ହଁ, ସେ ତ ମୋ ବାପା ।” ମାଳୀ ବନମାଳୀଙ୍କ କୁଣ୍ଡାଳ ପକାଇ କହିଲା, “ତୁ, ବାପ, ତା ଯୁଥ ? ଆହା, କତେ କେତେ ସ୍ମୃତି କରୁ ନ ଥିଲ କି ! ସେମିତି ବାପ କୋଟିକେ ଗୋଟିଏ ପରା ।”

—୨୭—

ସ୍ନାନତୁଥିତ

ବନମାଳୀ ସେବନ ଦେଇଲାରୁ ଘରକୁ ଫେରିଯାଇ, ତା ଆରଦିନ କହିଲା, “ଅଜା, ମୋ ସାଥର କେତେ ପିଲା ଶିକାର କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯିବି । ତିନି ତିନ ଲୁଗିବ ।” ଶୁଣି ଶ୍ରୀନିବାସ ତରିର ଦେଲେ, “ତିନ ତିନ କାହିଁକି ତିନ ମାସ ପାଇଁ ଯା ନା ।” ତା ପରେ ପାଞ୍ଚଶଙ୍କି ଟିକିଏ ଆଖି ଠାରି ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, “ଏ ବସ୍ତୁସତ୍ତା ତ ଏଇପରି । ନ ଯାଇ କଣ ସ୍ତରି ହୋଇ ରହି ପାଇବ ? ଯାଉ, କୋଉଠି ଗୋଟାଏ ଚଣ୍ଡା ଗରୁଡ଼ ବାଉରି ଘର ଟୋଙ୍ଗା ଧରି ନ ଆହିଲେ ରହସ୍ୟ ।”

ବାଙ୍କିରେ ପହଞ୍ଚ, ବନମାଳୀ ଘର ଘର ବୁଲି ପିତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲାଲା-ପ୍ରକାର ପ୍ରଶ୍ନ ପରୁରିବାକୁ ଲୁଗିଲା । ସେ ଯେଉଁଠାକୁ ଗଲା, ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନୀୟା ଶୁଣିଲା । ତା ତୁଳୟ ଗଢ଼ରେ ପୂରି ଉଠିଲା । ସେଠାରୁ ଫେରି ସେ କଟକଚଣ୍ଠୀ ଦେଉଳ ମାଳୀ ସଙ୍ଗେ ଦେଖାକଲା । ବିମୃଧର ସଙ୍ଗେ ତାର ପରିବହ୍ୟ ହେଲା । ସେ

ପିତାଙ୍କ ଅଭ୍ୟୁକ୍ତ ପୁନଃସେ ହର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣିଲା । ଶେଷରେ ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ମୁଁ ଜ ସାମାନ୍ୟ ଲୋକର ପୁଅ ନୁହେଁ । ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ମନୁଷ୍ୟ ନ ଥିଲେ; ଥିଲେ ସିଂହ ଦେବତା ।”

ସେ ଘଟଣା ପରେ ତମେ ଶ୍ରୀନିବାସ ତୁଳସୀପୁର ଉତ୍ସାହ ବନମାଳୀକୁ କଣ୍ଠକମୟ ବୋଧ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଘରେ ବେଶି ସମୟ ରହିଲା ନାହିଁ; ସବଦା ଚନ୍ଦ୍ରକ ଦଶିଲା । ତା ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଗମ୍ଭୀର ଏବଂ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ବିଷତ୍ତ ଦେଖାଗଲା । ଦେଖି ଶ୍ରୀନିବାସ ମନେ ମନେ ଭବିଲ, “କାହା ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ି ସାରିଲଣି ।” ବାସ୍ତବରେ ବନମାଳୀ ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା; ସେ ଫାନ୍ଦ ତା ପିତୃଭୁକ୍ତର ଫାନ୍ଦ ।

ବନମାଳୀ ମନରେ ନୂତନ ଭବର ସଞ୍ଚାର ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ, ତାର ଆପଣ ମାନସିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିଲା । ସେ କିଶ୍ଚାସ କରୁଥିଲା ଯେ ବାଙ୍ଗର ବାଜା ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ହାତେ ବିନା ସୁକରେ ବଜାୟ ସମ୍ପର୍କ କରି ନ ଦେଇ, ସୁତ୍ର କରିବାଦ୍ୱାରା ଗୋଟାଏ ଯୋର ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଇଂରେଜ ଏ ଦେଶରେ ବଜାହୁ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ବୋଲି ସେ ବିଦ୍ୟାଲୟର ପାଠୀ-ପୁଷ୍ଟିକରେ ପଢ଼ିଥିଲା; ସୁତ୍ରରେ ତାହାର୍ଥୀ ଯଥାର୍ଥ ବୋଲି ତା ମନରେ ଧାରଣା ବରମ୍ବନ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖିପାରିଲା ଯେ ତା ପିତା ବାଙ୍ଗ-ରାଜାଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କରି ପ୍ରବଳ ଦେଖି-ଦୁରେଖିତାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ପିତା ମନେ ଥିଲେ, ସେ ତାଙ୍କ ଗୋଭିତଳେ ପଡ଼ି ଶମା ମାରି କହୁଥାନ୍ତା, “ବାପା, ଆପଣ ମୋ ଧର୍ମରୂପ; ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପୁଅ ।” ପିତାଙ୍କୁ ଦୁରାଳି ସେ ତାଙ୍କ ସ୍ତୁତିକୁ ପୁନଃ ପୁନଃ କରିବାରେ ଲାଗିଲା । ‘ବନମାଳୀ’ ରୁଏ ନାମ ଶୁଣି, ନିଜ ପାଠୀ ପୁଷ୍ଟିକମାନଙ୍କରେ ନାମ ଲେଖିଲ, “ସେନାପତି ବନମାଳୀ-ସିଂହ ।” ବହୁ ରହିଲେ, ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେ ଜଣେ ସେନାପତି ହେବ ବୋଲି ଶୁଣିର କରିନେଲା ।

ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ପିତାଙ୍କ ସ୍ତୁତି ଯେତେ ପୁନଃ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା, ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପତିରୁଏକଠାରୁ ତା ଦୃଢ଼୍ୟ ସେତିକ ଅନ୍ତର ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ତା କଥାବାର୍ତ୍ତା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ଅଜାନ ତାର ଏ ନୂତନ ଭବର କୌଣସି ତହୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ବନମାଳୀ କେଉଁ ଦିନ ଜଳାରସିଂହ ଯାଇ, ଧାନା ସାହୁକୁ ଖୋଜ, ସତାନ ନ ପାଇ ଫେର ଆସିଲା, ତାହା କେହି ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଧରିନେଲ ସେ ପିତାଙ୍କ ଅଦେଶ ପାଲନ କରିବାର ଗୋଟିଏ ସୁଯୋଗରୁ ସେ ବହୁତ ହୋଇଛି । ଧାନା ସାହୁ ଯେ କେବଳ ଜଳାରସିଂହରେ ନଥିଲା, ତା ନୁହେ । ତା ଚଟିପର ଭଜି

ପାଇଥିଲ; ତା ବିଷୟରେ କେହି କିଛି କହୁପାରିଲେ ନାହିଁ । କଜାରସିଂହ ଦିବ ଆସିବାରେ ବନମାଳୀର ଶୁଣିବନ ଗଲା । ତାହା ଦେଖି, ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଚମତ୍କର୍ଯ୍ୟ କହିଲେ, “ଟୋକାଟା ଏକାବେଳକେ ବିଗିଡ଼ିଗଲାଈ ।” ତା ବିଗିଡ଼ି ଦିବାର ଆର ଏକ ଲକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଗଲା । ସେ ଖଣ୍ଡେ କାରଙ୍କ ଶୁଭାଳ, ସୁତାରେ ବାନ୍ଧ, ବେଳରେ ଝୁଲ ରଖୁଥିଲା । ସେଠା ସେ କେବଳ କଢ଼ିଏ ଓ ବୁଢ଼ି-ବିଚହିତ ଦଶୁଥିଲା, ସେତିକି ନୁହେଁ; ତାର କୌଣସି ଅର୍ଥ ବୁଝାଯାଉ ନ ଥିଲ ।

ବନମାଳୀ ଉପରେ ନିଜାନ୍ତ ଅସ୍ତରସ୍ଥ ହୋଇ, ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଚମତ୍କର୍ଯ୍ୟ ଦିମେ କମେ ବିଶେଷରକୁ ଅଧିକ ଅଧିକ ଆଦର କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ଦୁଦୟୁର ଯେଉଁ ଧାର ବନମାଳୀ ଅତିକୁ ବୋହିବାରେ ବାଧା ପାଇଲା, ତାହା ଫେରି ବିଶେଷର ମୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼ିଲା । ବିଶେଷର ପଢାଶୁଣା ସେତେ ନ କଲେ ମଧ୍ୟ, କୁପ୍ରି କଥରତକୁ ଦେଖି ପାରେ । ହାବୁ ପଛକେ, ବଡ଼ ବଡ଼ ମାଲମାଳଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲାଗିଲ କରିବାରେ ସେ ପତ୍ରର ନାହିଁ । ବନମାଳୀ ଓ ବିଶେଷର ମଧ୍ୟରେ ଦେଖା ସାଷାତ ନେବେ ହୋଇନାହିଁ । ଉତ୍ତରେ ଉତ୍ତର ନାମ ଶୁଣିଛନ୍ତି ମାତି ।

ଦିନେ ବନମାଳୀ କେଉଁଠାକୁ ଦିବାକୁ ବସିଲା । ତାହା ଜାଣିପାଇ, ପାଦଙ୍ଗ ଅତିକୁ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, “ମୋ ରକ୍ତ ଟକମକ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠୁଚି ପରା । ଟୋକାଟା ସବୁବେଳେ ଧାଇଁଲା କୁଆଡ଼େ ? ବାପା କିଛି ଭୁଲ କୁହିନାହାନ୍ତି । ମରୁ, ଯାହା ଯାବୁଚି କରୁ । ତା ମୁଁ ଗୁହଁ କରି ନାହିଁ ।” ପାଦଙ୍ଗ ଯେଉଁ କୋଠରେ ବଦିଥିଲେ, ତା ଦ୍ୱାର ଉଠିଲା । ପାଦଙ୍ଗ ଗୁହଁ, ବିସ୍ମ୍ଯ ହୋଇ ପରିଗଲେ, “କରେ ବିଶେଷର ସେ ! ତୁ ହତାହ କୁଆଡ଼େ ?”

“ଆହିଗଲ, ଅପା, ଟିକିଏ ବୁଲିପିବାକୁ ।”

“ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷରେ ତ ପାଦ ପକେଇବୁ, ମାସେ ଖଣ୍ଡେ ବହ ।”

“ତା, ଅପା, ଆଜି ଗୁଲିପିବ । ରହିବାକୁ ମନ କହୁଚି, ‘ହଁ’, ହେଲେ, କାମ କହୁଚି ‘ନା’ । କାମ ପାଇଁବୁ ପକେଇ ରହ ପାରବି ?”

ବିଦାୟ ଦେଲବେଳେ ପାଦଙ୍ଗ ବିଶେଷର ହାତେ ଶହେଟି ଟଙ୍କାଦେଇ କହିଲେ, “ମଜୁର ନୁହେ, ବାପା, ଖାଲ ବିଦାକି । ଏ ଅପାଟା ପାଇଁ ଗୋଟାଏ କାମ କରଦେବୁ ? ତୁ ସୁଆଡ଼େ ଯାଉବୁ, ବନମାଳୀ ତ ମଧ୍ୟ ସେହିଆଡ଼େ ଯାଉଛି । ତୁ ତାକୁ ଉପାର୍କିତୁ ନା ?”

“ହଁ, ମୁଁ ତାକୁ ଉପ୍ତେ, ସେ ମୋତେ ଉପ୍ତେ ନାହିଁ । ତା ଆଖିକ ମୁଁ କାହିଁକି ଦିଶିବ, ଅପା ? ସେ ବଡ଼ ଲୋକ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଶୁଣ ବିଶେଷର ! ସେ କରବର ଏହୁ କୁଆଡ଼େ ପଳାଉଛି । କୋଉଁଠି ଚାହା ସାଗେ ପଡ଼ିଲାଗି କି ?”

“କିଛି ବିଚିତ୍ର ନୁହେ ।”

“ଦେଖ, ତୁ ଟିକିଏ ଖବର ଅନ୍ତର ନେବୁଟି ? ତତେ ତ ସେ ଚିହ୍ନାହିଁ କହୁଥୁ । ତୁ ବୁଝି ଖବର ନେଇ ମତେ ଚିଠି ଲେଖିବୁ ।”

“ହୁଅ, ଅପା” କହ, ବିଶେଷର ବୁଲିଗଲ । ବନମାଳୀର କାର୍ଯ୍ୟକଲାପ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାକୁ ତା ନିଜର ସେପରି କୌତୁଳ୍ୟ ନ ଥିଲ । କିନ୍ତୁ ଜଗତରେ ଅର୍ଥ ଲଳିଥା ବେଳେ ବେଳେ କୌତୁଳ୍ୟର ପ୍ଲାନ ଅଧିକାର କରେ ଏବଂ ସେବନ ବିଶେଷରର ହୃଦୟ ଅଧିକାର କରି ବସିଲ । ସେ ଭାବିଲ, “ଶବ୍ଦେ କଣ, କେତେ ଶହ ମେଲିବ ।”

ବାଲିଅନ୍ତା ଦାଣ୍ଡରେ ନିଃଶ୍ଵର ମୁକଳ ହାତରେ ଅନେକରୁକ୍ତାଏ ଫୁଲମାଳ ଧରି କହ କହ ଯାଉଥିଲା; —“ଫୁଲ କିଏ ନବ, ରସିକେ ?” ବିଶେଷର ଭାକ ଶୁଣି ବୁଝିଲ । ସେ ଦେଖିଲ, ବନମାଳୀ ଗୋଟିଏ ଫୁଲମାଳ କଣ୍ଠୁ । ବିଶେଷର ମନେ ମନେ ଭାବିଲ, “ଆଜ୍ଞା, ହୋକାଟାକୁ ଥରେ ଦେଖିଦିବ । ଭର ସୁରଧା ମିଳିବ ।”

ଆଦେଶ ପାଳନ କମେ କୌତୁଳ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲ । ବନମାଳୀ ବିଶେଷରକୁ ତତ୍ତ୍ଵ ନ ଥିବାରୁ ତା ଆଜିକୁ ନ ବୁଝି, ଗୁରୁର ଭାବରେ ବୁଲିଗଲ । ବିଶେଷର ଖଣ୍ଡ ଦୂରରେ ପଢ଼େ ପଢ଼େ ଯାଇ ଦେଖିଲ ବନମାଳୀ ଗୋଟିଏ ଅତି ପ୍ରେସିଆ ଦେଉଳ ଭିତରେ ଫୁଲମାଳଟି ନେଇ ଥୋଇଲ । ବିଶେଷର ଦେଖି ମନେ ମନେ ଭାବିଲ, “ସେ ଭିତରେ ତ ମଣିଷଟାଏ ରହିବା ଅସ୍ମବ । ଏ କଣ ?” ସେ ଅନ୍ତର ନିକଟକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲ, ବନମାଳୀ କାନ୍ଦୁଛୁ; ଦେଉଳ କାନ୍ଦୁରେ ଲେଖା ହୋଇଛୁ, “ସେନାପତି ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ସମାଧି ।” ବିଶେଷର ଚମକ ପଢ଼େଇଗଲ, ଦେଖିଲ, ତା କିମ୍ବନାର ବାଲିକାଟି ବିକଟ ଶୁଣାର ଚିତା ।

ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ମଲ ପରେ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତ୍ୟସ୍ଥିତିରୁ କରିବାପାଇଁ ଗଜାଧର ନିଜର ଜମି ବିକି ଟଙ୍କା ବ୍ୟୁତ କରିଥିଲ । ତାଙ୍କ ବୁକରିଆଣୀ ରୂପୀ ତାର ସମ୍ବଦାୟ ହାତିତ ଧନ ଏକଶହ ରୁ ଟଙ୍କା ଖର୍ତ୍ତ କରି ତତା ଉପରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେସିଆ ମୁଗୁନ ପଥର ଦେଉଳ ତଥାର କରାଇ ଦେଇଥିଲ । ଦେଉଳଟିର ଉଚତା ଦେବ ହାତ ମାପ ।

ବାଲିଅନ୍ତରୁ ଫେର, ବନମାଳୀ ପରେ ପହଞ୍ଚି ପୋଥ ଲୁଗାପଟା ଆଦି ଥୋଇଦେଇ, ମାଧୋଇବାକୁ ଘୂଲିଗଲ । ସେ ଫେରିଛୁ ଶୁଣି, ଶ୍ରାନ୍ତବାସ କମ୍ପିରୀଏ ତା ଉପରେ ଶୁଣ ମେଣ୍ଡାଇବାକୁ ଧାର୍ଜିଆସି, ତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ତା ଲୁଗାପଟାମାତ୍ରାକ ଦେଖିଲେ । ସେ ଦେବରେ ଯେଉଁ କାଗଜଶଣ୍ଟି ବାନ୍ଧ ରଖିଆଏ, ସେ ଶଣ୍ଟି ଲୁଗାପଟା ଭିତରୁ ବାହାରିଲ । ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ତାକୁ କିଟାଇ ପଢ଼ିଲେ ଏବଂ ପାଣଙ୍ଗକୁ ତାକ ପଡ଼ାଇଲେ । ପଢ଼ି, ବାପ ବିଅ ଦୁହେଁ ରାଗରେ ପାଠିଲେ । ବୁଢ଼ା ପାଠି କିଟାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବିଅ ଅନେକ ସମୟ ପରେ କହିଲେ, “ଏ ସେଇ ଲିତେଇସ୍ତା ହାତର ଲେଖା ।” ଲୁଗାପଟା ଭିତରୁ ଖଣ୍ଡେ ପୋଥ ବାହାରିଲ । ସେଥିରେ ଲେଖାଥିଲ, “ସେନାପତି ବନମାଳୀ ସିଂହ ।”

ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ସେ ପୋଥ, ଲୁଗାପଟା ଆଦି ସବୁ ଜିଜିଷ ନେଇ ବାହାରେ ପକେଇଦେଲେ । ବନମାଳୀ କିଛି ସମୟ ପରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରେ ସେ କହିଲେ “କିରେ ସେନାପତି, ମୋ କିରେ ଯୁକ୍ତ କରିବୁ ବୋଲି ଆସିବୁ ନା କଣ ? ସେନାପତି କଣ ରେ ?” ବନମାଳୀ ନମ୍ବୁଭାବରେ ଉଦ୍‌ଦିର ଦେଲ, “ତା ଅର୍ଥ, ମୁଁ ମୋ ବାପର ସୁଅ ।” ବୁଢ଼ା ବଜୁଷ୍ଟରେ କହିଲେ, “ତୁ ମୋ ସୁଅ ।” ବନମାଳୀ ଶୁଣି ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲ, “ନା ମୋ ବାପା ପରମ ଦେଶହିତେଷୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ତୋଷ ଥିଲ ଯେ ସେ ଦୁଇଟା ଅନ୍ତରଙ୍କ ପଢାର୍ଥକୁ ଅତିରକ୍ତ ପ୍ରେସ କରୁଥିଲେ—ଗୋଟାଏ ଦେଶ, ଆଉ ଗୋଟାଏ ମୁଁ ।” ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଆଉ ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ, କହିଲେ, “ତୋ ବାପ କିଏ, ମୁଁ ନାଣୀବାକୁ ଗୁମ୍ଭେନା । ତୁ ସେନାପତି ହେଲଗଲୁଣି । ଦେଖ ମୋ ପାଦଧୂଳିକ ପର ନୋହୁ ତୁ ସେନାପତି ! ସେନାପତି ଗୋଟାଏ ଠକ, ବଦମାସ, ରୈର—ସେପର ସେ ମୁଦ୍ରାଙ୍କ୍ୟ ବାବ ସେହିପର ତୋ ବାପ ।”

ବନମାଳୀ ଆପାଦମସ୍ତକ ଥରିଲ । ତା ସମ୍ମୁଖରେ ପିତାଙ୍କର ଯେ ଏକେ କୁତ୍ତାଏ ଅପମାନ କରୁଯିବ, ସେ ଭାବି ନ ଥିଲ । ତହୁଁ ସେ ପାଠିକର କହିଲ, “ଅଜା ହାବଧାନ ! ମୋ ବାପାକୁ ନିନା କରିବେ ନାହିଁ ।” ଶୁଣି, ଶ୍ରାନ୍ତବାସ କମ୍ପିରୀସ୍ତ କହିଲେ, “ତୋ ପରି ଗୋଟାଏ ସେନାପତିକ ମୁଁ ପରେ ରଖି କଣ ପୋଷିପାରିବ ? କୁକୁର ପରି ଭକ୍ତିଦେବ ।” ସେ ପାଦରେ କଳକୁ ଗୋଟାଏ ଗୋଟା ମାର ଶୁଣି କହିଲେ, “ଏଇ ମୁହଁଝୀରେ ପଳା ମୋ ଘରୁ, ଚଣ୍ଡାଳ । ମୁଁ ନ ଜାଣି ଦୂଧ ଶୁଆଇ ସାପ ପୋଷିଥିଲି, ଆଜି ଗରଳ ବାନ୍ଧୁ କରୁବୁ ।”

କେତେବେଳେ ପରେ ହୋଧାନଳ ଲିଭ, ଯେତେବେଳେ ନିଆଁ ଖଣ୍ଡମାନଙ୍କ ଛପରେ ଗୋଟାଏ ପାଇଁଶ ଆବରଣ ପ୍ରାଣ ଦେଇଗଲ, କମ୍ପିରୀସ୍ତ ପାଦଙ୍ଗଙ୍କି

କହିଲେ, “ପଳେଇଛି, ଘରୁ ଗୋଟାଏ ଅଳିଆ ଯାଇଛି । ଆଉ ତା ମୁହଁ ସୁନ୍ଦିମି ନାହିଁ । ଲେବେ ଦୁ ପ୍ରତି ଛ ମାସକୁ ତା ପାଖକୁ ଛା ଶହ ଟଙ୍କା ଉତ୍ତର ପଠେଇ ଦେଉଥିବୁ । ନୋହିଲେ ସମ୍ମରିବୁ ଭାଗ ମାଗିବ, ଅଦାଳତରେ ମକଦମା କରି ବସିବ । ଓକଲ ପଞ୍ଚାଏତ ଶାର୍କୁଣ୍ଣାପଲ ପରି ଟାକି ବସିଛନ୍ତି ନା; ଧଳାକୁ କଳା କରିବେ ।”

—୨୮—

ବନମାଳୀର ନୂଆ ପରିଷ୍ଠିତ

“କରେ, ବନମାଳୀ ନା କଣ ?”

“ହଁ” ।

“ତୁ ଅନେକ ତକ ଅନୁପର୍ଷିତ ହେଇଗଲୁ । କୁଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲୁ କି ? ଶିଷ୍ଟକ ହାତର ବହରୁ ତୋ ନା କାଟିଦେଉଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ଡାକିଲେ, ‘ବନମାଳୀ ରୂପ’ । କେହି ଭାତର ଦେଲେ ନାହିଁ । ତହଁ ସେ ଆଉ ବଡ଼ ପାଟିକର ଡାକିଲେ । ତଥାପି ଭାତର ମିଳିଲ ନାହିଁ । ମୁଁ ଭବିଲ, ତୁ କେହିଆବେ ଦୂରକୁ ବୁଲି ଯାଇଥିବୁ । ଶିଷ୍ଟକ ଦୂରି ତୁ ଜୀବିତର ଆହୁରି ବଡ଼ ପାଟିକର କହିଲେ, ‘ବନମାଳୀ ରୂପ’ । ମୁଁ କହିଲି, ‘ରୂପର୍ଷିତ’ । ତା ପରେ ଯେତେବେଳେ ଡାକିଲେ, ‘ବିଶ୍ଵାନାଥ ମଣ୍ଡି’, ମୁଁ ପୁଣି କହିଲି, ‘ରୂପର୍ଷିତ’ । ଶିଷ୍ଟକ ମୋ ଆକଳୁ ବୁଝି ପର୍ବତରେ, ‘ତୁ କଣ ଦି ଜଣ ?’ ତହଁ ତୋ ‘ରୂପର୍ଷିତ’ ରଖି, ମୋର ‘ଅନୁପର୍ଷିତ’, କଲେ । କେବଳ ସେତକ ନୁହେ; ସେ ନିସ୍ତମ ଜାଗିଲେ ସେ ଏ ମାସରେ ସେ ପାଞ୍ଚ ଦିନରୁ ବେଶି ଅନୁପର୍ଷିତ ଥିବ, ସେ ତା ନାଁ କାଟିଦେବେ । ତୋର ଆଉ ମୋର ପାଞ୍ଚ ଦିନ ହେଇଯାଇଥିଲା । ତୋ ନାଁ ରହିଲା, ମୋ ନାଁ କଟିଗଲା ।”

“ତୁ କଣ କଲୁ ! ମୋ ନାଁ କ କଟିଆନ୍ତା । ତୁ ମୋ ପାଇଁ ‘ରୂପର୍ଷିତ’ ଡାକ, ନିଜ ନାଁ କାଟି ବିଶ୍ଵାନାଥ କାହିଁକି ?”

“ସେ କଥା ତ ଗଲାଣି । ନାଁ ତ କଟିଲା । ଦୁଃଖ ସେ ଦୋଷ ପାଇଁ ତୋ ହାତରେ ଏବେ ପାଣୀ ଦିନମି ନା କଣ ? ତୁ ଏସବୁ ନିନ୍ଦପଦ୍ଧତି ଧରି ଗାଢ଼ିବାରେ ବସି କୁଆଡ଼େ ଯାଉଚାମ ମ ?”

“କୁଆଡ଼େ ଜାଣେନା । ତେବେ, ଏହିକି ଜାଣେ ଯେ ଅଜାଙ୍କ ଘରକୁ ଛୁଟେ । ତା ଛଡ଼ା ସଂସାରରେ ଯେଉଁଠି ଲାଗା ମିଳିବ, ରହିବ । ଏଇ ଯେ ପଢ଼ୁନାଇ ।”

“ମୋ ଯାଇଁ ଆମ ଘରକୁ ଗୁଲ, ଭାଇ ।”

“ନା, ତୁ ତ ଏଇ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲୁ । ସେ ମୋ ଯାଇଁ ଆମ ଘରକୁ ଦିବ । ତୁ ଡାକିବାକୁ କିଏ ?”

“କାହିଁକି, ତୁ ତ ଅନେକ ସମୟ ତା ଯାଇଁ କଥାବାର୍ତ୍ତିଆ ହୋଇଯାଇଲୁଣି ! ତୋ ଦାଖି ସରିଲୁଣି । ପଢ଼ୁନାଇ ଆହି ଅପେକ୍ଷା ନ କରି, ଗାଡ଼ିରେ ଉଠି ବନମାଳୀ ସହିତ ବସିଲା ।

ପଢ଼ୁନାଇ ପରେ ବନମାଳୀ ଅରିଥରୁପେ କେତେଦିନ ରହିଲ ପରେ ଦିନେ ଘରବାଲ ଆସି କହିଲା, “ପଢ଼ୁନାଇ ଦାସ ମୋତେ ଆପଣଙ୍କ କିକଟକୁ ପଠେଇ ଦେଲେ ।”

“ଭଲ କଥା, ଆସନ୍ତୁ, ବସନ୍ତ ।”

“ନା, ବଦିକି ନାହିଁ । ମୁଁ ଟଙ୍କାତକ ପାଇଲେ, ଗୁଲପିବି ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଆପଣ ପଢ଼ୁନାଇକୁ ମୋ ପାଖକୁ ପଠେଇ ଦିଅନ୍ତି ।” ପଢ଼ୁନାଇ ଉଜ୍ଜ୍ଵାପରେ ରହ, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପାଠ ପଢ଼ୁଥିଲ । ବନମାଳୀ ତା ସହିତ ସେ ଘରେ ରହି, ବାରମ୍ବାର ଜିଦ କରି କହିଲା, “ନା, ଭଲ, ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଆସି ରହିବ ମୁଁ ଭଡ଼ାରୁ ଅଧେ ଦେବି । ତୁ ପୂର୍ବ କାହିଁକି ଦେବୁ । ତୁ ପୂର୍ବ ଭଡ଼ା ଦେଲେ ମୁଁ ରହିବ ନାହିଁ ।” ଫଳରେ ପଢ଼ୁନାଇ ଘରବାଲକୁ ଅଧାଭଡ଼ା ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା କେତେ ମାସ ଦେଇଗଲ । ବନମାଳୀ ରହିପରେ ଯେତେବେଳେ ବୁଝି ମାସର ଭଡ଼ା କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ଜମିଗଲ, ପଢ଼ୁନାଇ ଘରବାଲକୁ ତା ପାଖକୁ ପଠେଇଦେଲା । ବନମାଳୀ ସେହିଷଣି ଟଙ୍କା କେଇ ନ ପାରି, ଘରବାଲ ହାତେ ପଢ଼ୁନାଇକୁ ଡକାଇ, ଯେତେବେଳେ କଥାବାର୍ତ୍ତିଆ କଲ, କହିଲ, “ଭାଇ ଗୋଟାଏ କଥା ତୋତେ ମୁଁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କହିନାହିଁ । ସେଠା ଏଇ ଯେ ମୋ ନିଜର ଆସ୍ତିୟୁଷୁଳନ କେହି ନାହାନ୍ତି ।”

“ତେବେ, ତୁ ଚଳିବୁ କପରି ?”

“ମୁଁ ଜାଣେନା ।”

“ତୋ ପାଖେ ଟଙ୍କା ଅଛୁ ।”

“ଅଛୁ, ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ।”

“ସେଥିରେ ଏ ଚଳିବ ନାହିଁ; ମୋତୁ କହୁ ଧାର ନେ ।”

“ନା, ମୋର କେତେକ ଜିନିଷ ଅଛୁ, ବନ୍ଦକ ଦେଲେ ଟଙ୍କା ମୀଳିବ ।”
ବନମାଳୀ ଗୋଟିଏ ସୁନାମୁଦି ଓ ହଳେ ପାଠ ପଦ୍ମନାଭଙ୍କୁ ଦେଇ, କହିଲ, “ଭଲ
ଏତକ ଦେଇ, ଯାହା ପାରୁବୁ ଆଣି ଦେ ।”

ପଦ୍ମନାଭ ମୁହଁ ଏବଂ ପାଠ ବନ୍ଦୀକରି ପଞ୍ଚମଠି ଟଙ୍କା ଆଣିଲ । ବନମାଳୀ
କହିଲ, “ମୋ ହାତେ ଥିବା ପନ୍ଦର ମିଶି ଏ ଏ ଅଣୀ ହେଲ ।”

“ତୋତେ କେତେ ଦବାକୁ ହେବ ଏଠେଇ ? ଆଉଥରେ ପରୁର ଦେଉବ
— ଏ ଟଙ୍କାଟା ତୁ ନ ଦେଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ?”

“ନା, ମୁଁ ଦେବ । ଏ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା, ଆଉ ଶାଇବା ଖର୍ବ ବାବଦରେ
ପରୁଣା ଟଙ୍କା ।”

“ତେବେ ତୋ ହାତରେ ଆଉ ରହିବ କଣ ?”

“ବାହିକି, ଦଶ ।”

ପାଖଗ୍ରା ଏ ମଧ୍ୟରେ ବନମାଳୀର ରହିବା ସ୍ଥାନ ଠିକ୍‌ରାଜ ନେଇଥିଲେ ।
ପିତାଙ୍କ ବରକ ଅନୁସାରେ ଛ ମାସର ଭତ୍ତା ଛ ଶହ ଟଙ୍କା ଦିନେ ତା ପାଖକୁ
ପଠାଇଦେଲେ । ବନମାଳୀ ବିଦ୍ୟାଲୟରୁ ଫେରି ଅପରାହ୍ନରେ ସେ ଟଙ୍କା ପାଇଲ ।
ସେ ଟଙ୍କା ରଖିଲ ନାହିଁ । ଟଙ୍କାତକ ସେ ବାହୁକ ହାତେ ଫେରନ୍ତ ଦେଇ ତିଥି
ଲେଖିଲ, “ମାଉସୀ, ଆଜି ମୋ ପାଖେ ତିନି ଟଙ୍କା ଅଛୁ । ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅସୁବ
ନାହିଁ । ଏ ଟଙ୍କା ଫେରାଇଦେଲି । ଆଉ ଏହିକି ଟଙ୍କା ପଠାଇବ ନାହିଁ । ମୁଁ
ଏହେଠାଏ ହେଲିଣି । କଣ ନିଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନିଜେ ଚଲାଇ ପାରିବିନାହିଁ ? ମୁଁ
ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୀତ ଲେଖି ଆଖିବାନକୁ ଦେଇ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ ସେକଗାର କରୁଛି ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ଜାଗାଟାରେ ଯେ ଅଛୁ, ଖର୍ବ ଟିକିଏ ବେଶି ପଡ଼ୁଛି । ସେଥିପାଇଁ କାଲି
ଗୋଟାଏ ନ ଆ ଘରକୁ ଯାଉଛୁ । ସେଠି ମୋ ଆସୁରେ ମୁଁ ବେଶ ଚାଲିଯିବ ।
ମୋ କଥା ଆଉ ଭାବିବ ନାହିଁ ।” ପାଖଗ୍ରା ନିଜେ ବନମାଳୀ କଥା ଭାବନ୍ତି ନ ଭାବନ୍ତି,
ବାପାଙ୍କ ଅନ୍ତରେ କିନ୍ତୁ କହିଲେ ନାହିଁ । କାରଣ ବାପା ଶୁଣିଲେ
କହିଥାନେ—‘ସେ ପିଶାଚ କଥା ମୋ କାନରେ ପକାନା ।’ ଆହୁର ହୃଦୟ ଦିକେ
ଓଳିଏ ଶିଆପିଆରେ ଗୋଲମାଳ ଘଟିଆନ୍ତା ।

ପାଦସ୍ଥଙ୍କ ଟଙ୍କା ଫେରିପାଦେବା ପରିଦିନ ବନମାଳୀ ମଜଳାଗାର ଦଳି କୋଠାର ଉପର ମହୁଲରେ ନୁଆ ବସା ନେଇ । ଯେଉଁ ବୟସରେ ସୁବକମାନେ ନିଜର ପ୍ରୌଢ଼ି ଦେଖାଇ ଚଲିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ବନମାଳୀ ଦୂଃଖ, କଷ୍ଟ, ଅସ୍ତ୍ରବରେ ବୟାବର ଘାଁ ହୋଇଗଲା । ସେ ହାତେ ହାତେ ରାନ୍ଧବା, ଘର ଓଳାଇବା, ବାସନ ମାଜିବା ଆଦି ଯାବଣ୍ୟ କାହିଁ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶାଇବା ଓ ପିନ୍ଧିବାରେ ଯେତେ କମ ପାରେ, ଖର୍ଚ୍ଚ କଲା । ସେ ବାବଦର ବ୍ୟସ ନିବାହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତା କଣ୍ଠର ସରସ୍ଵତୀ ଯେ ସଂଦା ଚୂପା ମୁଦ୍ରା ବନମଧୁରେ ବଜାରରେ ବୁଲିଯାଉଥିଲେ, ତା ନୁହେ ! ବନମାଳୀ ଦିନେ ରୋଷେଇ କରି, ଭାବ ପଖାନି ରଖି, ତନିତନ ପର୍ମିନ୍ତ, ଖାଏ । ମାସର ଅଧିକାଂଶ ଦିନ ତରକାରି ପ୍ରାନ୍ତରେ ଲୁଗ ଛଡ଼ା ତାକୁ କିନ୍ତୁ ମିଳେନାହିଁ । ତା ଦୂରବସ୍ତା ଜାଣିପାରି ମାଉସୀ ଆହୁର ଗୁର ତୁ ଥର ଟଙ୍କା ପଠାଇଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରତି ଥର ତାହା ଫେରଇଦେଇ ତଠି ଲେଖିଲା, “ମୁଁ ତ ବେଶ ଚଳିଯାଉଛୁ । ମୋତେ କାହିଁକି ଟଙ୍କା ପଠାଉଛ ?”

ସବୁ ଦୂଃଖ, କଷ୍ଟ, ଅସ୍ତ୍ରବସତ୍ତ୍ଵରେ ବନମାଳୀ ପଞ୍ଚାଶାରେ ଉତ୍ତିଷ୍ଠି ହେଲା । ପାସ କରିବା ମାତ୍ରେ ସେ ଓକିଲର ବ୍ୟବସାୟରେ ନାମ ଲେଖାଇଲା । ସେହି ସମ୍ବାଦ ଦେଇ ସେ ଚମତ୍କାରେ ଖଣ୍ଡିଏ ତଠି ଲେଖିଲା । ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ତଠି ପଢ଼ି, ମୁହଁ ଶୁଣାଇଲେ ଏବଂ ପରେ ତର ବିଜିତେଲେ । ଦୁଇ ଦିନ ପରେ ପାଷାଣ ଶଣିଲେ, ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ନିଜେ ନିଜକୁ କହୁଇନ୍ତି, “ହୁ ଯେବେ ପଥ ନୋହୁଆନ୍ତୁ, ବୁଝିପାରନ୍ତୁ, ନିଶ୍ଚ ଲୋକ ଏକ ସମସ୍ତରେ ସେନାପତି ଆଉ ଓକିଲ ହୁବା ଅସ୍ତ୍ରବ ।”

ବର୍ଷକୁ ତରିଶ ଟଙ୍କା ଭଡ଼ାରେ ବନମାଳୀ ଦରକିକୋଠାର ଦୋତାଲ ଉପରେ ରହିଲା । ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ତାର ଯାବଣ୍ୟ ଖର୍ଚ୍ଚ ଛଣହ ଟଙ୍କାରେ ହୋଇଗଲା । ସେ ବର୍ଷ ସେ ଛଣହ ପରୁଣ ଟଙ୍କା ବୈଜଗର କରିଥିଲା । ସୁତରଂ ବର୍ଷ ଶେଷରେ ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଦେଖାଇଲା ଯେ ତା ହାତରେ ପରୁଣ ଟଙ୍କା ବଳକା ଅଛି । ସେଥିରୁ ସେ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ପର୍ମିନ୍ତ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଧାର ଦେଇଥିଲା । ପଦ୍ମକାର ମଧ୍ୟ ଥରେ ତାଠାରୁ ପଇସାଟିଏ ଉଧାର କରି ନାହିଁ । ସେ ବୁଝିଥିଲା ଯେ ଥରେ ଧାର ଉପରେ ଗୋଡ଼ ଦେଇ ଠିଆହେଲେ, ପରେ ଦାସତ୍ୱ-ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଢ଼ି ମରିବାକୁ ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଦିନେ ଦିନେ ଶାଢ଼ା ଉପବାସରେ ପଛକେ ରହୁଥିଲା, ତଥାପି କାନ୍ତି ନିକୁଟି କାହା ପାଶେ ପଇସାଟିଏ ଧାରପାଇଁ ହାତ ପତାଇ ନଥିଲା ।

ଓକିଲର ବ୍ୟବସାୟ ନିମନ୍ତେ ସେତେବେଳେ ବର୍ତ୍ତିମାନ ପର ଆଇନରେ ଏତେ କଟକଣ କିମ୍ବା ପଞ୍ଚାଶାରେ ଉତ୍ତିଷ୍ଠି ହେବାର ଏତେ ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା ।

ଦେହରେ ଖଣ୍ଡେ ଚପକନ ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ପରାତ ପିନ୍ଧି ଠିଆହେଲେ, ଲୋକେ ଓକଳ ବୋଲିଛଥିଲେ । କେବଳ ସେଉମାନଙ୍କର ଟିକିଏ ଉଚ୍ଚ ଅଭିଲାଷ ଥିଲା, ସେହିମାନେ ପ୍ରସାରେ ଉତ୍ତରୀଁ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ବନମାଳୀ ଓକଳର ବ୍ୟବସାୟ ଆଗମ୍ବନ କରିବା ପରେ କିମେ କିମେ ପଢ଼ିନାହାଏ ଏବଂ ବିଶ୍ଵାନାଥ ମଧ୍ୟ ସେହି ବ୍ୟବସାୟର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । ଓକଳଙ୍କାଳରେ କାମ ନ ଥିଲା ବେଳେ ଓକଳମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେବେଳେ ମୁଲିଖଟି ଗଲ୍ପ ଓ କେତେବେଳେ ବା ବଡ଼ ବଡ଼ ସମସ୍ୟାର ଆଲୋଚନା ଘଡ଼େ ।

ବିଶ୍ଵାନାଥର ବାପା କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଯାହେବଙ୍କ ମହିମାରେ ମାସିକ ୪୭ ଟଙ୍କା ବେତନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ସେହି ଅର୍ଥ ଯାହାଏରେ ମିଳିଥିବା ଅନ୍ତରେ ଦେହ ଗଢା ହୋଇଛୁ । ମନୁଷ୍ୟର ଦେହ ଯଜେ ଯେ ମନର ଗୋଟାଏ ପନିଷ୍ଠ ସମ୍ମର୍ଦ୍ଦ ଅଛି, ବିଶ୍ଵାନାଥ ନବନରେ ତାହା ସ୍ଵର୍ଗ ଦେଖା ଯାଉଥିଲା । ଦିନେ ଓକଳଙ୍କାଳରେ ଗଲ୍ଲାଛଳରେ ସେ କହିଲା, “ଏହା ଆମର ନିଭାନ୍ତ ଭୁଲ । ସ୍ଵଦେଶ-ପ୍ରୀତି କଣ ? ଏ ଗୋଟାଏ ଭ୍ରାନ୍ତ, ଧାରଣା ମାତ୍ର । ଦେଖ ବୋଲିଲେ, କେବଳ ଯୁଡ଼ାଏ ପାହାଡ଼ ଜଙ୍ଗଳ ନଈ, ବିଳ ପଢ଼ିଆ ଅର୍ଥାତ୍, ମାଟି ଆଇ ପାଣି । ତାହାହେଲେ ମୋ ବାନ୍ଧି କୁଆଟାକୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଦେଶ ବୋଲି କହିବ । ତୁ ଯାହା କହ, ବନମାଳି, ମୁଁ କୁଆଟାକୁ କତାପି ‘ମା’ ବୋଲି ଭାକିପାରିବ ନାହିଁ । ଏଇ ମାଟି ପଥରକୁ ସ୍ମୃତି କରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି କିଏ ଏବେ ବଡ଼ ଲାଗେଇ ସରକାର ସହିତ ତାକୁ ପକେଇବାକୁ ଦିବ ? ଜୟୀ ସଜମ୍ବୁରୁ କହ, ଖୋରଧା ବକ୍ଷି କହ, ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ମୂରଁ । ଆଉ ଗୋଟାଏ ମୂରଁ ସେହିପରି ବାଙ୍ଗି ବାଜା । ଦେଖ, କଣ ପାଇଲେ ? ଦୁଇଟାଯାକ ରାଜ୍ୟ ଜୀବ ହୋଇଗଲା । ଶରଣ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁଲେ, କଣ କନିକା ଆଜି କୁଞ୍ଜଙ୍କ ପରି ବଜା ହୋଇ ବସି ନ ଆନ୍ତେ ?”

ପଢ଼ିଲାଉ ଉତ୍ତରରେ କହିଲା, “ନା ଭାଇ, ତୁ ଯାହା କହୁରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଠିକ ନୁହେ । ଅବଶ୍ୟ ଜୟୀ ସଜମ୍ବୁରୁ, ଖୋରଧା ବକ୍ଷି, କି ବାଙ୍ଗି ବଜା ଯେ ସୁଜ କରିବାକୁ ଗଲେ, ସେହା ଭୁଲ ହେବିପାରେ । ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ବଳ କଳି ସୁଜ କରିବା ଉଚିତ ଥିଲା । ହାରିବ ତ, ଆଉ ସୁଜ କଣ ? ମୋ ସ୍ଵଦେଶ-ପ୍ରୀତି ଏତିକି ଦୂରଯାଏ ଅଛି ଯେ, ତା ଦ୍ୱାରା ଯଦି ମୁଁ ବଡ଼ ହେବିପାରେ, ଧନ ଲାଭ କରିପାରେ, ସୁଖରେ ରହିପାରେ, ଜେବେ ମୁଁ ମାତୃଭୂମିକୁ ସ୍ମୃତି କରିବାକୁ ନାରାଜ ହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସ୍ଵଦେଶବିଶ୍ଵଳତା ଦେଖେ, ମୁଁ ମରିବାକୁ କମ୍ବା ଦାଣ୍ଡର ଭଜାର ହେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେ । ବନମାଳୀର ମଧ୍ୟ ଏଇ ମତ ।”

“ନା, ଆଦୋ ନୁହେ । କଥୀ ବାଜରୁ ଆଉ ଖୋରଧା ବକ୍ସି ମୋ ପ୍ରାଣର ଆସ୍ତି ଦେବତା । ମୁଣ୍ଡଷ୍ଟୟ ସାଏକ ସହିତ ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଥାରପାରେ—”

“ମୁଣ୍ଡଷ୍ଟୟ ସାଏ ପୁଣି କିଏ ?”

“ବାଙ୍ଗିର ରାଜା ।”

“ତାଙ୍କ ସହିତ ପୁଣି ତୋର ମନୋମାଳିନ୍ୟ କଣ ? ମନୋମାଳିନ୍ୟ ତୁ ଏ ଏକ ସୋପାନ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ । ତୁ ନିଜକୁ ତ ଭାର ବଡ଼ ମନେ କରିବୁ ! ଗୋଟାଏ ରାଜା ସଙ୍ଗେ ସମାନ ହୋଇଯାଉଛୁ ।” ବନମାଳୀ ମାରବ ରହିଲ । ପଢ଼ୁଲଭ କହିଲ, “ଆରେ ସେ ମୁଣ୍ଡଷ୍ଟୟ ସାଏ ତୁ ନିକି ଯାଉ; ତୁ କଣ କହୁଥିଲୁ, କହୁନା ।”

ଗୋଟାଏ ବାହାର ଆସୁଥିବା ଦାର୍ଶନିକୀୟ ବନ କରି, ବନମାଳୀ ପୁଣି କହିଲ, “ଘର, ଦେଶହିତେଷିତା ସହଜ ଜିନିଷ ନୁହେ । ଆସୁ ପର ଶିକ୍ଷିତ ମୁବକମାନେ ବଡ଼ ଚିନ୍ମୟାନ, ବିଳାସୀ, ଅପଦାର୍ଥ ହେଲ ପଞ୍ଚକନ୍ତୁ । ସେଥିପାଇଁ ମାତୃଭୂମି ଛକ୍ର ପରପଦାନତ ହେଉଛି । ଘର, ବେଳେ ବେଳେ ମୋର ମନ ତୁଏ, ମୁଁ ଏ ହୃଦ ବ୍ୟବସାୟ ଶୁଣି ଦିଅନ୍ତି; ବନ ଜଙ୍ଗଲରେ ଭୋକ ଓପାସରେ ଯାଇ ଚାଲନ୍ତି, ଯେପରି କି ସ୍ଵଦେଶରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଦିନେ ରାଣୀ ପ୍ରଭାପ ଚାଲିଥିଲେ; ଦୃଦ୍ୟର ମାଂସ ପୁଲା ପୁଲା କରି ଛୁଟେଇ ପକନ୍ତି; ମାଟିର ଏ ଦେହ ମାଟିରେ ମିଶେଇ ଦିଅନ୍ତି; ତଥାପି ଦେଶ ନିମନ୍ତେ ଶହୁ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଠିଆ ହୁଅନ୍ତି । ମାତୃଭୂମି କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ସହଜ ଜିନିଷ ନୁହେ । ତୁ ମେ ଟିକିଏ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ଏଇ ପଥର ମାଟି ଭିତରେ ଭାରତମାଙ୍କର ବିମୋହନ କମଳୟ ମୁଣ୍ଡି ଦେଖି ପାଶିବ; ଦେଖିଲେ, ମନରେ ଭାବ ନହିଁ ବି; ନିତାନ୍ତ ପାପାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁ ର ପ୍ରଣାମ କରିବ; ମାତୃ ପଦରେ ଜୀବକ ବିହର୍ଲକ ଦିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁବ । ମା, ଛକ୍ରମାତା, ମନରେ ବଳ ଦିଅ, ଦେହରେ ଶତ୍ରୁ ଦିଅ ।”

ସେଦିନ ସେହିତାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବନ ହେଲ ।

ତୁ ଗୋଟିଏ ଗଧ

ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ନାମ ସହିତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନାମ ବନମାଳୀର ଆଶ୍ରମନାର ବିଷୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ତାହା ପାନ ସାତ୍ତି ନାମ । ସେ ଜଜାରସିଂହ ଯାଇ ବୁଝିଥିଲା ଯେ ବ୍ୟବସାୟରେ ବିପଳ ହୋଇ, ପାନ ସାତ୍ତି ଚଢ଼ିଯର ଭାବି, କେଉଁଆପେ ପଳାଇଛୁ । ସେ ତାକୁ ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଖୋଜି ନିରୂପାୟ ହୋଇ ପାରିଲାଣି । ତା ମହାକଳମାନେ ମଧ୍ୟ ନାନା ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି ତାକୁ ପାଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ପାନ ସାତ୍ତିକୁ ନ ପାଇ ବନମାଳୀ ନିଜକୁ ପୁଅସାରେ ନିଜାନ୍ତ ଦୋଷୀ ଏବଂ ଦୂରୀ ମନେ କରୁଛି । ତାକୁ ଦେଖିଲେ ତା ପାଇଁ ସେ ଜାବକ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦିଅନ୍ତା, ନିଜର ସମ୍ବଦାୟ ଦୃଶ୍ୟକିର୍ଣ୍ଣ ଧନ ସପରି ଖଟାଇ କା ପାଦ ପୁନା କରନ୍ତା । ତାହା ହୋଇ ପାରୁନାହୁଁ ।

ବନମାଳୀର ସେବନେବଳକୁ ବସ୍ତମ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ । ସେ ତମେତିରୁଙ୍କ ଭାବା ତୁମିବା ତିନି ବର୍ଷରୁ କିନ୍ତୁ ବେଶି ହୋଇଗଲାଣି । ତମେତିରୁଏ ତାକୁ ଯେ ସେହି କରୁ କି ଥିଲେ ଦୋଳି ସେ ମନେ କରୁଥିଲ, ତାହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ଦୃଦ୍ସରେ ତା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କୋମଳ ସ୍ଥାନ ରହିଥିଲା । ବନମାଳୀ ଦ୍ଵାରା ସ୍ଥାନରେ ମାତ୍ରେ ସେ ସ୍ଥାନଟି ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼ିଲା । ତା ନାମ ନ ପକାଇବାକୁ ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ସମସ୍ତକୁ କହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସେ ହୃଦୟ ଯେ ସମସ୍ତେ ଶିରେଧାରୀ କରୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଭାବ କଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା । ବନମାଳୀ ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ଦୂଃଖ ଯେପରି ବଢ଼ିଲା, ଦୃଦ୍ସ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କଠୋର ହୋଇ ଆସିଲା । ସେ ବେଳେ ବେଳେ ମନେ ମନେ ଭବନ୍ତି; “ହୋକାଟା ଯଦି ଫେର ଆସନ୍ତା, କାକ ମୋଡ଼ି ସାଧ କରିଦିଅନ୍ତି ।”

ତମେତିରୁ ବନମାଳୀ ନିମନ୍ତେ, ତେଣେ ଦୂରୁଥିବା ସମୟରେ, ବନମାଳୀ ନିଜେ ବେଶ ଶୁଣିରେ ଥିଲା । ସେ ଦୂଃଖ କଷ୍ଟ ଅବଶ୍ୟ ଭେଦିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଦୂଃଖ କଷ୍ଟ ଯେ ପିତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତାକୁ ଭେଦିଲା କରିବାକୁ ହେଉଛି, ତାହା ଭବିଲେ, ତା ମନରେ ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଜନ୍ମିଥିଲା । ପିତା ଲେଖିଯାଇଥିଲେ, “ସେ ନିଜକୁ ଏହାର ଉପରୁତ୍ତ କରି ଗଢ଼ିବ ।” ଲେଖା ଅବଶ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି; କିନ୍ତୁ କଥାଟି ସେ ନିଜେ ଦୃଦ୍ସରେ ସ୍ମୃତିପରରେ ଖୋଲି ରଖିଛୁ ।

କେଳାର ବ୍ୟବସାୟ ବନମାଳାକୁ ଭଲ ଲୁଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ମୁଁ ତ ଗାଁତ ଲେଖି ଚପଟ ପୋଷିପାଇଛି; ହାକିମଙ୍କ ପାଖେ ଦାନ୍ତ ନିକୁଟି, ନଶେରେ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡେଇ କାହିଁକି ଠିଆ ହେବ ?” ତାକୁ ସେ ସମୟରେ ଗୋଟାଏ ଆଖେଡାଦଳ ମାସରେ ଶହେ ଟଙ୍କା ଦେଇ କେବଳ ଗାଁତ ଲେଖି ଯୋଗାଇବା ନିମନ୍ତେ ନେବାକୁ ବାରମ୍ବାର ଜିଦ୍ଦ ଧଇଲେ । କିନ୍ତୁ ବନମାଳୀ ସେଥିରେ ରାଜି ହେଲାବାହିଁ; ଶବ୍ଦିଲା ହଁଁ, ଖାରପିର ସୁଖରେ ଅବଶ୍ୟ ରହିବ, ହେଲେ, ମାନ ଯିବ ।”

ବନମାଳୀ କିମେ କିମେ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ମିଳାଯିଶା କରିବା ଛାଡ଼ିଦେଲା । ଶେଷକୁ ତା’ର କେବଳ ଦୁଇଜନ ସଂଗୀ ରହିଲେ—ଜଣେ ପଢୁନାଉ ଓ ଆଉ ଜଣେ କଟକଚଣ୍ଠୀ ଦେଉଳ ମାଳୀ ରଫୁନାଥ । ଏ ଦୁଇଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୁଣି ରଫୁନାଥ ସହିତ ତା’ର ବେଶି ଘନଷ୍ଟତା ଥିଲା । ସେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ ତା ଦେଉଳକୁ ଯାଏ ଓ ବାପା ଯେଉଁଠାରେ ଆଜି ଆଜରେ ରହ ତାକୁ ବେଳେବେଳେ ଦେଖୁଥିଲେ, ସେହି ପ୍ରାନରେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାର ବସି ରଫୁନାଥଠାରୁ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ନାନା କଥା ଶୁଣେ । ସେଥିରେ ତା’ର ବନ ଆନନ୍ଦ ହୁଏ । ସେ ମନକୁ ମନ କହେ, “ମୋ ଅଖିରେ ଗୋଟାଏ ମୟୁ ପରଳ ଚଢ଼ି ଯାଇଥିଲା; ଏ ରଫୁନାଥ କାଢ଼ି ବାହାର କରିଛି ।”

ରଫୁନାଥ ଦେଉଳରେ ଫୁଲ ଯୋଗାଏ । ତା’ର ନିଜର ଗୋଟିଏ ବରିଷ୍ଠ ଥିଲା । ସେ ଫୁଲ ଯୋଗାଇବା ନିମନ୍ତେ ଜାଗିର ସେବା କରେ । ତା ଛଡ଼ା ବଜାରରୁ ମଧ୍ୟ ଫୁଲ ପଠାଏ । ସେଥିରେ ତା ଜନକା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ କିବାହୁ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ପରେ ତା ଥାର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ମନ ହୋଇ ଆସିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଅସ୍ଵାବରେ ପଢ଼ି ପୁରା ପୁରା ପର ଶୁଣିବସିରେ ରହିବାକୁ ଲୁଗିଲା । ତାହା ଦେଖି ବନମାଳାର ତା ପ୍ରତି ଶ୍ରବି ଆହୁରି ବଢ଼ିଲା ।

ଦଳିକୋଠା ଏବଂ ତା ଆଖପାଖ କେତେ ଘରେ ଯେଉଁ ଶୁକରଆଣୀ ବାହନମକା, ପାଣିଦିଆ ଆଦି କାମ କରୁଥିଲା, ଦିନେ ସେ ବନମାଳାକୁ ଆସି କହିଲା, “ଶୁଣ ବାବୁ, ତଳ ଘରେ ଯୋର ଅଗ୍ରଧୀ ବେହେରା ଥିଲା ନା, ଆଜି ଶୁଣିଯାଉଛି ।”

“କାହିଁକି ?”

“ମନକୁ କ’ଣ ଶୁସ୍ତିରେ ଯାଉଛି ? ଘରଭଡ଼ା ଛ’ ମାସର ବାକି ପଢ଼ିଯିବାରୁ ଦରବାର ବାହାର କରିଦେଉଛି ।”

“କେତେ ଟଙ୍କା ଘରଭଡ଼ା ?”

“ଆଠ ଟଙ୍କା ।”

ବନମାଳୀ ପାଖେ ସେଦିନ ପର୍ବତ ଟଙ୍କା ଥିଲା । ସେ ବାକ୍ସରୁ ଟଙ୍କା ବାହାର କରି କହିଲା, “ଏଇ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ନେଇଯା । ଥିର ଟଙ୍କା ଭଡ଼ା ଗଲେ, ବାକି ଦୂଇ ଟଙ୍କାରେ ଶର୍କରାକ୍ ଚଲାଇବେ; ମାତ୍ର ଟଙ୍କା ଯେ ମୁଁ ଦେଇଛି ସେକଥା କିନ୍ତୁ କହିବୁ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ମନେ ରଖିଲୁ ନା ? ମୋ ନୀଟା ଆଦୋ କହିବୁ ନାହିଁଟି ।”

ଏଣେ ମଙ୍ଗଳାବାଗରେ ଗୋଟାଏ ଦରିଦ୍ର ପଣବାରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବନମାଳୀ ତା’ର ଯତ୍ନକଷ୍ଟ ଉପାଦ୍ଧିତ ଧନ ଦାନ କରୁଥିବା ସମୟରେ; ସହରର ଠିକ୍ ବିପରୀତ ଦିଗରେ, ବୁଲର୍ସ୍‌ପୁରରେ ଶାନିବାସ ଚମ୍ପରାଏଙ୍କ ଉଥାସରେ ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ଘଟଣା ଘଟିଲା । ପାବତ୍ର ମନେ ମନେ ଭବିଲେ, “ବନମାଳୀ ତ ଗଲା । ସମ୍ଭିର ଜଣେ ଉତ୍ତରଧିକାରୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀର କରିବା ଦରକାର ।” ତାପରେ ସେ ବାପାଙ୍କ ପାଶକୁ ଯାଇ କହିଲେ, “ବାପା, ବିଶେଷର ଭୁମିକୁ ଜହୁର ହବାକୁ ଆସିବି ।” ଶ୍ରୀ, ଶାନିବାସ କେବଳ କହିଲେ, “ହୁଁ” ଏବଂ ପୋଥୀ ଧରି ପଡ଼ି ବସିଲେ । ପଡ଼ୁ ପଡ଼ୁ ତାଙ୍କର ଅନେକ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ, ରଖିଲେ । ତା ମଧ୍ୟରେ ବନମାଳୀର ତଥି ଆସି ତାଙ୍କ ଆସି ଆଶେ ନାହିଲା । ସେ ଦର୍ଶନିଶ୍ୟାୟ ପକାଇ ପୁଣି ପାଥକୁ ରୁହିଲିବେଳକୁ ପାବତ୍ର ବିଶେଷରକୁ ଧରି ଆସି ପହଞ୍ଚି କହିଲେ, “ଏଇ ବିଶେଷର, ଭୁମି ନାହିଁଟି ।” ବିଶେଷର ଶାନିବାସଙ୍କ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ପୁଅ, ସେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଅନେକ ଦିନରୁ ମୃଥକୁ ଅନ୍ତରେ ରହୁଥିଲା; ପୁତ୍ରର ସେ ବାପି ଛାଡ଼ି ଆସିଲିବେଳେ ବିଶେଷରର ପିତା ତାଙ୍କ ସହିତ ଆସିବା ଅବଶ୍ୟକ ହେଲା ନାହିଁ ।

ପାବତ୍ର ବିଶେଷରକୁ ବାପାଙ୍କ ପାଖେ ପହଞ୍ଚାଇ ତା କାନରେ କହିଲେ, “ଏହି କଥାରେ ହୁଁ ମାରିବୁ ।” ବିଶେଷର ନମୟାର କରି ଠିଆହେଲ । ଶାନିବାସ ତାକୁ ବସିବାକୁ କହି, ନିଜେ ବସିବା ସ୍ଥାନରୁ ଉଠି, ଏବଂ ମଧ୍ୟରେ ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ; ପାହି କର ଏଣୁ ତେଣୁ କ’ଣ ପ୍ରଳାପ କଲେ । ତାପରେ ସେ କହିଲେ, “ଓକିଲଗୁଡ଼ାକଙ୍କ ବ୍ୟବସାୟ ବଡ଼ ସ୍ଵାନ ।” ବିଶେଷର କହିଲା, “ଠିକ୍ କଥା ।” ଶ୍ରୀ, ଶାନିବାସ ମୁହଁ ଦୂଇର ବିଶେଷର ଅନ୍ତକୁ ଟିକିଏ ଗୁହଁ ପୁଣି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ବଡ଼ ପରର ପୁରୁଷମାନେ ଏ ବ୍ୟବସାୟରେ ପଣିବା କର ଉଚିତ ?” ବିଶେଷର ପ୍ରୋକରେ କହିଲୁ “ହୁଁ” ।

“ଆହା ବନମାଳୀ, କାହିଁକି ଏ ଦୂର୍ବଳ କଲୁ ? ସତେ ଆଉ ଫେର ଆସିବୁ ନାହିଁ ? ଏ ଯର ଅନ୍ତର କରିଦେଇ କଣ ଗୁଲିଗଲୁ ?”

“ହୁଁ” ।

ଶ୍ରୀନିବାସ ଚନ୍ଦ୍ରର ଏତେବେଳ ଯାଏଁ ନିଜେ ନିଜକୁ କଥା କହୁଥୁଲେ । ହଠାତ୍ ବୁଝିପଡ଼ି, ରାଗି, କହିଲେ, “ସବୁ ଖାଲି ହୁଁ । ତୁ ଗୋଟାଏ ନିପଟ ରାଖ ।”

— ୩୦ —

ଶୋକା ଖୋକି

ବନମାଳୀ ମନୁଷୀ ସମାଜ ଛଢି କିମେ ଯେ କିର୍ତ୍ତନତା ସଙ୍ଗେ ଗୋଟାଏ ଅଛୁଦ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ଲାପନ କରିଥିଲା, ତାର ଆଭ୍ୟାସ ପୁଣେ ଦିଆଯାଇଅଛୁ । ଅପରାହ୍ନରେ ସେ କେଉଁଦିନ ଦ୍ୱାର ବନକର ଘରଭିତରେ ବସିରହେ, କେଉଁଦିନ ବା କିନ୍ତୁ ପଡ଼ିଆକୁ ବୁଲିବାକୁ ଯାଏ । ସେଠାରେ ସେ ଦେଖେ ଯେ ଜଣେ ପ୍ରାୟ ସାଠିଏ ବର୍ଷ ବହୁସର ବୁଢ଼ା ଥାଏ ବୁଲୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଆଜାର ବେଶ୍ ମୋଟା ମୋଟି ; ଦେହରେ ଖରୁ ବଳ ଥିଲା । ବେଶଭୂଷା ଓ ଗୁଲିକଳନ ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥିଲା ଯେ ସେ କୌଣସି ବାବୁଭୟା । ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ହାତ୍ରୁ । ଖାଇବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ଦିନେ ପଦ୍ମନାଭ ବନମାଳୀ ସଙ୍ଗେ ବୁଲିବାକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ଦେଖି କହିଲା, “ଏ ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି ହେବ ପରି !

ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି ସଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାୟ ତେର ବ ‘ର ବାଲିକା ବୁଲିବାକୁ ଯାଏ । ବାଲିକାଟି ଦେଖିବାକୁ ଥେଜେ ପୁନଃ ନୁହେଁ । ତା ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୟାମଳ ଓ ମୁହଁର ଗଠନ ବେଢ଼ିଥା । କେବଳ ତା ଥାଣି ଦିଓଟି ଦେଖିଲେ ମନେହୁଏ ଯେ ଦିନେ ହୁଏତ ତା ମୁଖ୍ୟକରେ ଘୋରପରି ଆସି କିକଣି ଉଠିବ । ବନମାଳୀ ଦୂର ତନ ଦିନ ଲାଗେ ଲାଗେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭେଟିଲା । ସେମାନେ ବନମାଳୀ ଆହୁକୁ ଘୃହିବାର କୌଣସି ଚିନ୍ତା ଦେଖା ଗଲାନାହିଁ ; କେବଳ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କଥାବାଞ୍ଚିଲା ହେବାରେ ବ୍ୟଥି ଥିଲେ । ବାଲିକା ଖାଲି ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ପଶ୍ଚ ପଶ୍ଚରୁଆୟ ; କିନ୍ତୁ ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତିଠାରୁ ଅତି କମ୍ ଉତ୍ସର ପାଏ । ବର୍ଷକାଳ ବନମାଳୀ କିନ୍ତୁ ପଡ଼ିଆରେ ସେ ଦୁଇକୁ ଉପରି ଭାବରେ ବୁଲିବାର ଦେଖିଲା ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ବର୍ଷ ଆରନ୍ତରେ ବନମାଳୀର କିନ୍ତୁ ପଡ଼ିଆକୁ ଯିବା ଛ ମାସ ବନ ହୋଇଗଲା । ତା ପରେ ସେ ଦିନେ ହଠାତ୍ ଯାଇ ଦେଖିଲା ଯେ ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି ଗୋଟାଏ ଯୁଗାନରେ ବସିଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ବାଲିକା ବସିଛି ; କିନ୍ତୁ

ସେ ସେ ପୂର୍ବର ସେହି ବାଲିକା ତାହା ଆଚୌ ବୋଧ ହେଲନାହିଁ । ବାଲିକାର ଦେହର ବର୍ଣ୍ଣ ତାଠାରୁ ଗୋରା, ମୁହଁର ଗଠନ ସୁନ୍ଦର ଓ ଅଖିର ଗୁହାଶି ମାଧ୍ୟମରୁ । ତା ବସୁସ ପନ୍ଦରରୁ କମ ନୁହଁବେଳେ କୋଲି ମନେ ହେଲ । ବନମାଳୀ ତା ପାଖବାଟେ ଗଲବେଳେ ତା ମୁହଁ ଦେଖି ପାରିଲନାହିଁ । ବାଲିକା ସେତେବେଳେ ସଦାଶିବଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଧୀରେ ଧୀରେ ହସୁଥିଲ । ସେ ହସର ଠାଣି ବନମାଳୀ ଆଖିରେ ସାମନ୍ୟ ପଡ଼ିଗଲ । ବାଲିକା ଶତ୍ରୁଏ ନେଳିଆ ପାଠଶାଳୀ ପିଛିଦୂଲ । ତା ଦେହରେ ବିଶେଷ କିଛି ଅଳଙ୍କାର ନ ଥିଲ । ନାକର ଦଣ୍ଡଟି ଓ ଦୂର ହାତରେ ଦୂରପଢ଼ି ସୁନା ବୁଝି ନ ଥିଲେ, ବନମାଳୀ ତାକୁ ବିଧବା ବୋଲି ଭାବଥାନ୍ତା । ବନମାଳୀ ଫେର ପୁଣି ସେହି ବାଟେ ଗଲବେଳେ ବାଲିକା ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ତା ଆଡ଼କୁ ଗୁହଁଲ । ସେଦିନ ବନମାଳୀ ସେ ବାଟେ ଘୃଣ ପାଞ୍ଚ ଥର ଯିବା ଆସିବା କର ମନରେ ଗୋଟାଏ ନୁଆ ଭବ ଧରି, ଦକ୍ଷିକୋଠାକୁ ଫେରିଲ ।

ଆରଦିନ ବୁଲିବାକୁ ଗଲବେଳେ ବନମାଳୀ ଭଲ ଲୁଗାପଟା ପେଡ଼ିବୁ ବାହାର କରି ପିଲା ଗଲା । ସେଦିନ ବାଲିକା କେତେବେଳେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ତା ଆଡ଼କୁ ଗୁହଁଛୁ ଏବଂ ଗୁହଁ ପୁଣି ମୁଣ୍ଡ ପୋତଦେଇଛୁ, ସେ ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ଫଳରେ ତା ପ୍ରାଣରେ ଟିକିଏ ଥାପାତ ଲଗିଲ । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଏ ଯଦି ଗୀତ ଗାଉଥିବ ଏବଂ ସେ ଗୀତରୁ ମୋତେ ଗୋଟାଏ ଦୂରଟାର ରଚକ ବୋଲି ଜାଣିପାରନ୍ତା, କଣ ଆଡ଼ ଅଖିରେ ଟିକିଏ ଗୁହଁନ୍ତା ନାହିଁ ?” କିନ୍ତୁ ବନମାଳୀ ସେ ଗୀତ ଲେଖେ, ତାହା ଜଣାଇବା ସୁନ୍ଦର ତାର ଆଚୌ ନ ଥିଲ । ସେ ଗୀତ ଲେଖିଲେ ସୁକା, ନିଜେ ଗାଇ ଜାଣେନାହିଁ । ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଜୀବନରେ ଦିନେ ଚର୍ଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ କଣିନାହିଁ ।

ତୁମ୍ଭୁ ଦିନ ବାଲିକା ପାଖବାଟେ ବନମାଳୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ବୁଲିଗଲ ବେଳେ ବାଲିକା ତା ଆଡ଼କୁ ଗୁହଁଲ । ଦେଖିପାରି, ବନମାଳୀ ମନରେ ଆମ୍ଲର ଅନୁଭବ କଲା । ସେପରି ଅନେକ ଦିନ ବୁଲିଗଲା । ବନମାଳୀ ସବୁ କାମ ହାତ୍ର କିଲା ପଡ଼ିଆକୁ ପ୍ରତିଦିନ ବୁଲିବାକୁ ଯାଏ ଏବଂ ପ୍ରତିଦିନ ବସାକୁ ଫେରିଲା ବେଳେ ମନର ପୂର୍ବ ସହିତ ଭବ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ନୁହନ ପ୍ରତି ପକାଇ ଫେରେ । କେଉଁଦିନ ସେ ଖାଇବାକୁ ଭୁଲିଯାଏ; କେଉଁଦିନ ବା ଶୋଇଲେ ତାକୁ ନିଦ ଲାଗେନାହିଁ । ନିଦ ଲାଗିଲେ, ସୁମୁରେ ବାଲିକାର ଚନ୍ଦ ଆଖି ଆଗରେ ଆସି ନାଚେ; ନିଦ ନ ଲାଗିଲା ପର୍ମିନ୍ଦ୍ର ତାର ଧାନରେ ତା ସମୟ ବିଦ୍ୟାଏ ।

ଦିନେ ବନମାଳୀ କିନ୍ତୁ ପଡ଼ିଆରେ ଖଣ୍ଡିଏ ବହୁ ଜିଟାଇ ଧରି ବସିଥିଲ । ହତାତୁ ତମକ ପଡ଼ି ଦେଖିଲୁ, ସଦାଶିବ ତା ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି ଆସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ବାଲିକା

ସେ ସେ ପୁରୁଷ ସେହି ବାଲିକା ତାହା ଆଦୋ ବୋଧ ହେଲନାହିଁ । ବାଲିକାର ଦେହର ବର୍ଣ୍ଣ ତାତୀରୁ ଗୋରା, ମୁହଁର ଗଠନ ସୁନ୍ଦର ଓ ଅଖିର ରୂପାଳି ମାଧୁରମୟ । ତା ବୟସ ପନ୍ଦରରୁ କମ ନୁହେଁ ବୋଲି ମନେ ହେଲ । ବନମାଳୀ ତା ପାଖବାଟେ ଗଲବଳେ ତା ମୁହଁ ଦେଖି ପାଇଲନାହିଁ । ବାଲିକା ସେତେବେଳେ ସାରାଜୀବିଙ୍ଗ କଥା ଶୁଣି ଧୀରେ ଧୀରେ ହସ୍ତଥିଲା । ସେ ହସର ଠଣ୍ଡି ବନମାଳୀ ଅଖିରେ ସାମାନ୍ୟ ପଡ଼ିଗଲା । ବାଲିକା ଶଣ୍ଡିଏ ନେଇଥା ପାଠଶାଳୀ ପିଲାହୁଲା । ତା ଦେହରେ ବିଶେଷ କିଛି ଅଳକ୍ଷାର ନ ଥିଲା । ନାକର ଦଣ୍ଡି ଓ ଦୁଇ ହାତରେ ଦୂରପଟି ସୁନା କୁଞ୍ଚିନ ଥିଲେ, ବନମାଳୀ ତାକୁ ବିଧବା ବୋଲି ଭବିଥାନ୍ତା । ବନମାଳୀ ଫେର ସୁଣି ସେହି ବାଟେ ଗଲବଳେ ବାଲିକା ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ତା ଆଭଳୁ ରୁହୁଲା । ସେଦିନ ବନମାଳୀ ସେ ବାଟେ ଗୁରି ପାଞ୍ଚ ଥର ଯିବା ଆସିବା କରି ମନରେ ଗୋଟାଏ ନୃଥା ଭବ ଧରି, ଦଳିକୋଠାକୁ ଫେରିଲା ।

ଆରଦିନ ବୁଲିବାକୁ ଗଲବଳେ ବନମାଳୀ ଭଲ ଲୁଗାପଟା ପେଢ଼ିଲୁ ବାହାର କରି ପିଲା ଗଲା । ସେଦିନ ବାଲିକା ଲେତେବେଳେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ତା ଆଭଳୁ ଗୁହୀରୁ ଏବଂ ଗୁହୀ ପୁଣି ମୁଣ୍ଡ ଘୋଟଦେଇଲୁ, ସେ ତାହା ଲକ୍ଷ୍ମୀ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ବନରେ ତା ପ୍ରାଣରେ ଟିକିଏ ଅଗାତ ଲଗିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଏ ଯଦି ଗୀତ ଗାଉଥୁବ ଏବଂ ସେ ଗୀତରୁ ମୋତେ ଗୋଟାଏ ତୁଳଟାର ରଚକ ବୋଲି କଣିପାରନ୍ତା, କଣ ଆଭ ଅଖିରେ ଟିକିଏ ରୁହାନ୍ତା ନାହିଁ ?” କିନ୍ତୁ ବନମାଳୀ ସେ ଗୀତ ଲେଖେ, ତାହା ଜଣାଇବା ସୁବିଧା ତାର ଆଦୋ ନ ଥିଲା । ସେ ଗୀତ ଲେଖିଲେ ସୁଜ୍ବା, ନିଜେ ଗାଇ କାଣେନାହିଁ । ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଜାବନରେ ଦିନେ ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ କଣନାହିଁ ।

ତୁମ୍ଭୁ ଦିନ ବାଲିକା ପାଖବାଟେ ବନମାଳୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ରୁହିଗଲା ବେଳେ ବାଲିକା ତା ଆଭଳୁ ରୁହୁଲା । ଦେଖିପାରି, ବନମାଳୀ ମନରେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲା । ସେପରି ଅନେକ ଦିନ ଗୁଲିଗଲା । ବନମାଳୀ ସବୁ କାମ ଛାଡ଼ି କିମ୍ବା ପଢ଼ିଆକୁ ପ୍ରତିଦିନ ବୁଲିବାକୁ ଯାଏ ଏବଂ ପ୍ରତିଦିନ ବସାକୁ ଫେରିଲା ବେଳେ ମନର ପୁଣ ସହିତ ଜୀବ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ନୁହନ ପ୍ରତି ପକାଇ ଫେରେ । କେଉଁଦିନ ସେ ଜୀବବାକୁ ଭୁଲିଯାଏ; କେଉଁଦିନ ବା ଶୋଇଲେ ତାକୁ ନିଦ ଲାଗେନାହିଁ । ନିଦ ଲାଗିଲେ, ସ୍ଵପ୍ନରେ ବାଲିକାର ଚିତ୍ର ଅଣି ଆଗରେ ଆସି ନାଚେ; ନିଦ ନ ଲାଗିଲା ପର୍ମିନ୍ଦ୍ର ତାର ଧାନରେ ତା ସମୟ ବିତ୍ତ୍ୟାଏ ।

ଦିନେ ବନମାଳୀ କିମ୍ବା ପଢ଼ିଆରେ ଖଣ୍ଡିଏ ବହୁ ଫିଟାଇ ଧରି ବସିଥିଲା । ହଠାତ୍ ଚମକି ପଡ଼ି ଦେଖିଲା, ସବାରିବ ତା ଆଭଳୁ ମୁହଁ କର ଆସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ବାଲିକା

ତାଙ୍କ ହାତ ଧରି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୁଣ୍ଡିଲୁ । ବନମାଳୀ ବହି ବନ କଲା; କିନ୍ତୁ ମୂରି ପଢ଼ିଲା ପରି ଗୁଣ୍ଡିଲୁ । ସେବେବେଳେ ତା ଶୁଣ ଥରବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଆଁ, ମୁଁ ଏ କୁସ୍ତିତ ଚେହେର ଧରି ଏଠି ବସିଥୁବି; ସେ ଏବାଟେ ଯିବ, ଏ ଧୂଳିରେ ତା ପାଦ ପକେଇବ । ଧୂଳି ଧନ୍ୟ ହେବ ଏକା । ଆଉ ଧୂଳିକ ତତ୍ତ୍ଵା ଯେବାଲେ ଧନ୍ୟ ହେବ ମୁଁ ।” ସେ ଏକଖାନରେ ବହୁଳ ଗୁଣ୍ଡି ବସିଲା । ପାଦଶବ୍ଦ କିମେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥିଲା । ବାଲକା ତା ପାଶବାଟେ ଅଛକମ କରି ଗୁଣ୍ଡିଗଲା । ସେ ମନେକଲ, ସେ ଯେପରି ଶୃଙ୍ଖଳ, “ତୁମେ ତ ମାସ କାଳ କାହିଁକି ଆୟୁନ ଥିଲ ?” ବାଲକାର ମୁଣ୍ଡି ତାକୁ ସୁର୍ରର ଅପ୍ସରା ପରି ଦେଖାଗଲା ।

ସଦାଶିଖ ମହାନ୍ତି କିମେ ବୁଝିପାଇଲେ ସେ ତାଙ୍କ ବିଅର ଦିବା ଅସିବା ସହିତ ବନମାଳୀ ରହିବିମୁର କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ଅବୋଧ ସମ୍ପର୍କ ଗଲୁଛି । ତହୁଁ ସେ କିନ୍ତୁ ପଡ଼ିଥାର ସେ ଅତ୍ୱଳ ହୁବି ଆଉ ଏକ ପ୍ଲାନକୁ ବୁଲିଯିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବନମାଳୀ ତାଙ୍କ ଅବୁସରଣ କରିବ କି ନା, ପରିଷା କରିବା ତାଙ୍କ ଉଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ବନମାଳୀ ସେ ଉଦେଶ୍ୟ ବୁଝି ନ ପାରି ନିକକୁ ଅପରାଧୀ ପ୍ରମାଣିତ କଲା । ତହୁଁ ସଦାଶିଖ ପ୍ରତିନିଧି ବିଅର ସଙ୍ଗରେ ନ ଅଣି, ଦିନେ ଦିନେ ଏକା ବୁଲିବାକୁ ଗଲେ ।

ଦିନେ ସଦାଶିଖ ଏବଂ ବାଲକାଟି ଦିବିବା ଛାନନ୍ଦୁ ହିଟି ଦୂରିଦିବା ପରେ, ବନମାଳୀ ଚାରି ରୁମାଲ ପଡ଼ିଥୁବାର ଦେଖିଲା । ବାଲକା ବିଷୟରେ କୌଣସି କଥା ତ ବନମାଳୀକୁ ଜଣା ନ ଥିଲା । ସେ ଦେଖିଲ ରୁମାଲର ଗୋଟିଏ କଣରେ ଯୋଡ଼ିଏ ଅଷ୍ଟର ନାଲି ପୁତ୍ରରେ ସିଲେଇ କରାହୋଇଛି । ଚନ୍ଦ୍ରିଲ, ସେ ଦୁଇଟି ‘ଅ’ ଏବଂ ‘ର’ । ତାହା ବାଲକା ନାମର ସଙ୍କେତ ଅଷ୍ଟର ହୋଇଥିବ ଭାବ ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ବାଲକାକୁ ନାମ ଦେଲା ‘ଅନ୍ତପୁଣ୍ଡି’ । କିନ୍ତୁ ଭବିଲ, “ତେବେ ‘ର’ କଣ । ସଦାଶିଖ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ବିଅ ନାମରେ ଗୋଟାଏ ‘ର’ ରହିବାର ତ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଏ ତେବେ କଣ ବିବାହିତା ? କଣ ଅନ୍ତପୁଣ୍ଡି ରାଏ, ନା ଅସ୍ତ୍ରର ରସମଣି ?” ରୁମାଲଟି ସେ ବାଲକାର କୁଣ୍ଡେ, ସେ ବୁଝି ବ୍ୟକ୍ତିର, ତାହା ଜାଣି ନ ପାରି ବନମାଳୀ ଅନେକ ଦିନ ସ୍ପୃ-ବଜାରେ ବିକରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବାଲକାର ନାମଟା ନିଜ କୁଣ୍ଡ ଅନୁଯାରେ ଅନୁମାନରେ ଶୁଣିର କଣ, ସେ କିମେ ଅଗୋଚର ଭାବରେ ପଛେ ପଛେ ତା ବସା ଆଭିକୁ ଯାଇ, ଅପ୍ସରା ରସମଣିର ରହିବାଜୀନ ଠରାଇଲା; କିନ୍ତୁ ତା ପରିଚିତ ନ ପାଇ ଅଷ୍ଟିର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିନେ ସେ କୁଣ୍ଡା ଏବଂ ଅପ୍ସରା ରସମଣି ପଛେ ପଛେ ଯାଇ, ସେମାନେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କୁଣ୍ଡିଗଲ ପରେ, ଦୁଆର ଜାଗୁଆଳିକୁ ପରିବିଲା, “ଏ ସେ କୁଣ୍ଡା ଜଣକ ଗଲେ, ଏ

କିଏ ?” କରୁଆଳ କହିଲୁ, “କଣେ ଭାବ ଉଲମୋକ । ସ୍ଥାଙ୍ଗ ଦାନ୍ତୁଶ୍ୟ କଥା ଝଣିଲେ ତୁମେ ଅବାକ୍ ହୁବ । ହେଲେ, ସେପରି ଧନ ଲେକ ନୁହନ୍ତି, ମାମୁଳି ଧରଣର ।”

ସ୍ଥାଙ୍ଗ ନା ? କରୁଆଳ ମୁଣ୍ଡ ଟେକ ବନମାଳୀ ଆଡ଼କୁ ଗୁହଁ ପରିବିଲ, “ବାବୁ, ତୁମେ କଣ ପୋଲିସବାଲ, ନା ଗୋଇନା ?” ବନମାଳୀ ଲଜ୍ଜାରେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତ ଗୁଲିଗଲ ; କିନ୍ତୁ ତାର ଆନନ୍ଦ ହେଲ ଯେ ସେ ଦିନେ ଦିନେ ସଫଳତା ଆଡ଼କୁ ଗଢ଼ କରୁଛ ।

ଆରଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ବସାକୁ ଫେରିବା ସମସ୍ତରେ ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି ଥିଲୁ ପ୍ରଥମେ ଘରକୁ ପଠାଇଦେଇ ଦୁଆରେ ଟିକିଏ ଠିଆ ହେଲେ ଏବଂ ଭାପରେ ବନମାଳୀ ଆଡ଼କୁ ଥରେ ଗୋଟାଏ ଶାଶ୍ଵତ ଶତ୍ରୁଷ୍ଟି ପକାଇ ନିଜେ ଭିତରେ ପଣିଗଲେ । ଦୁଆର ବନ ହୋଇଗଲୁ । ତା ପରଦିନ ବନମାଳୀ କୌଣସି ହଜାରୁବା ପଦାର୍ଥ ଶୋକିଲ ପରି କିନ୍ତୁ ପଢ଼ିଆ ତମାମ ଶୋକ ବୁଲିଲ । କେତେକ ସମସ୍ତ ପରେ, ସନ୍ଧ୍ୟାହୋଇ ଅସିବାରୁ ନିରୂପ ନେବରେ, ଓଡ଼ିଆ ବଜାରର ଯେଉଁ ଦର ନିକଟକୁ ସେ ଗଢ଼ ଦୁଇଦିନ ଯାଇଥିଲା, ସେହିଠାରେ ଯାଇ ହାଜର ହେଲ । ସେ ଦେଖିଲ, ଦର ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଆଲୁଅ ଜନ୍ମିଛି; ମାତ୍ର ସେ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ଆଲୁଅଟି ଲିଭିଗଲ । ପରଦିନ ସେହିପରି ବନମାଳୀ କିନ୍ତୁ ପଢ଼ିଆରୁ ଫେର, ଓଡ଼ିଆବଜାରର ସେହି କୋଠା ଦାଢ଼ରେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲ । ବୁଲୁ ବୁଲୁ ରାତି ଦଶ ବାଜିଲ । ଶେଷରେ ସେ ବୁଝି ପାରିଲ ଯେ ଘରଟି ଶାରି, ଯେଠାରେ ଲୋକବାକ ନାହାନ୍ତି ।

ତା ପରେ ଅଠଦିନକାଳ ଗଲା । ବନମାଳୀ କିନ୍ତୁ ପଢ଼ିଆରେ କିମ୍ବା ଓଡ଼ିଆ-ବଜାରର ସେ କୋଠାରେ ଅପ୍ସରା ରହମଣିର ହୟା ସୁଜା ଦେଖିପାରିଲ ନାହିଁ । ଦିନବେଳେ ଓଡ଼ିଆବଜାର ଭିତରକୁ, ଦିଶେଷରେ ସେ କୋଠା ପାଶକୁ ଯିବାକୁ ତାର ସାହସ ହୃଦୟ ନାହିଁ । ନିକମ ଦିନ ସେ ସାହସ ବାନ୍ଧ ଦିନ ବେଳେ ଯାଇ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲ ଓ ପ୍ରଦେହୀମାନଙ୍କୁ ଘରର ବୁଝିଲ ସେ ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି ଅପ୍ସରା ରହମଣିକୁ ଧର ଆଠଦିନ ହେଲ ସେ ଦର ଛଢି ଗୁଲିଯାଇଛନ୍ତି । ବନମାଳୀକୁ ପଢ଼ିଗଲ ପରି ଲାଗିଲ । ସେ ଶୀଘ୍ର କଣ୍ଠରେ ପରିବିଲ, “ଯାଇତ୍ରେ କୋହିଠିକୁ ?” କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲ, “କେଳାଣି” । କୋଠା କରୁଆଳ ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ କୁଢ଼ିଆ ଯରୁ ବାହାରିପଡ଼ି କହିଲ, “କି ହୋ, ତୁମେ ଦୁଣି ଅସିବ ନା କଣ ? ମୁଁ କଣ କହିଥୁଲି ଯେବନ ? ତୁମେ ନିଷ୍ଠାଯୁ କଣେ ପୋଲିସ ଗୋଇନା !”

ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳ ବୁଲିଗଲୁ ଏବଂ ବର୍ଷା, ଶର୍ତ୍ତ ଯାଇ ପୁଣି ଶାତ ଅସିଲ । ସେ ଦର୍ଶକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି କିମ୍ବା ବନମାଳୀର ଅପ୍ସରା ରହମଣି କିନ୍ତୁ

ପଞ୍ଚଥାରେ ଦିନେ ପାଦ ପକାଇଲେ ନାହିଁ । ଦିନେ ବନମାଳୀର ଦୁଃଖର ମାତ୍ରା ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ନିଜକୁ ଧୂକାକର କର କହିଲା, “ମୁଁ କାହିଁକି ତା ପାଛେ ପାଇଁ ଯାଇଥାନ୍ତି ? ସେ ତ ତା ମଧ୍ୟର ଦୁଷ୍ଟି ମୋ ଆଡ଼କୁ ପକାଇଲା; ମୋର ତା ଠାରି ଆଉ କଣ ଦେଖି ଦରକାର ଥିଲା ? ମୁଁ ଦୋଷୀ, ମୁଁ ପାପୀ, ମୁଁ କଣ୍ଠାଳ ।”

ଦିନେ ବନମାଳୀ ତେଲଙ୍ଗାବିନାର ବାଟେ ସମ୍ମର୍ଥ ଦୂରସ୍ଥରେ କାଠଯୋଡ଼ି କୁଳକୁ ଘୁଲିଛି; ଦେଖିଲା, ଜଣେ ବୁଡ଼ା ମନୁଶୀଆ ବେଶରେ, ହାତରେ ଗୋଟାଏ କୋଡ଼ି ଧର, ବାଟରେ ଯାଉଛି । ସେ ତାକୁ ଶୁନ୍ତର ପରିଚିତ ପରି ବୋଧ ହେଲା । ଲୋକଟିର ମୁହଁ ଠାଣୀ, ମୁଣ୍ଡର ଧଳା ବାଲ ଆଦି ଦେଖି, ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଏ ତ ସେଇ । ହେଲେ ଏ ଛଦ୍ମ ବେଶ କାହିଁକି ? ଆହୁ, ପାଇଁ ପାଇଁ ଯାଇ ଦେଖିବି ।” କିନ୍ତୁ ସେ ଏ ନିଷ୍ଠା କଲାବେଳକୁ ନିଷ୍ଠା ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ସମୟ ନ ଥିଲା; ଲୋକଟି ଗୋଟାଏ ଗଲା ଭିତରେ ପଶି ଅତୁଣ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ବନମାଳୀ ମନକୁ ଯାନ୍ତ୍ରିକା ଦେଇ କହିଲା, “ବୋଧନ୍ତୁ ଏ ଲୋକ ସେମିତି ଦିଗ୍ନଥୁଲ ଶାନ୍ତି, ଠିକ ସେ ନୁହନ୍ତି, ଆଉ କିଏ ।”

—୩୧—

କାହିଁରୁ କଣ ଉପୁଜିଲା

ଦିନେ ସନ୍ଧା ସମସ୍ଥରେ ବନମାଳୀ କିର୍ତ୍ତି କୋଠାରୁ ବାହାର ବାଟରେ ଦିନ୍ଦ୍ରାମ୍ବୁ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ହଠାତ୍ ତା ଦେହରେ ଗୋଟାଏ ଧଳକା ବାଜିଲା । ସେ ଗୁହଁ ଦେଖିଲା, ଛଣ୍ଡା କନା ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ପିନ୍ଧ ଦୁଇଟି ବାଲିକା ଧାର୍ଯ୍ୟ ସାର୍ଥ ହୋଇ ଧାର୍ଯ୍ୟ ପଳାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ବାଲ ପିଟିଛି; ଦେହରୁ ଝାଲ ବୋହୁଯାଉଛି । ପିନ୍ଧିଥିବା ଛଣ୍ଡା କନାଖଣ୍ଡମାନ ଶ୍ଵର ପଢ଼ିବାକୁ ଲେବୁଛି । ଶୁଣିଲା, ଧାର୍ଯ୍ୟ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଜଣେ କଣକୁ କହୁଛି, “ଆସି ମତେ ଧର ତ ଥିଲା । କପାଳ ଟାଣ ଥୁବାରୁ ଖ୍ୟାତ ଅଜ୍ଞାନ ।”

ଆର କଣକ ପରୁଲେ, “କଣ, କାଲିର ସେଇ ସିପେଇ ?”

ବନମାଳୀ ବୁଝିଲା ଯେ କୌଣସି ପୋଲିଯୁ କର୍ମରୁଷଙ୍କ ଦେଖି, ବାଲିକା ଦର୍ଶି ଭୟରେ ପନାଇଛନ୍ତି । ଦୁହେଁ ଶୀଘ୍ର ଦୁଷ୍ଟି ପଥରୁ ଅନ୍ତର ହୋଇଗଲେ । ବନମାଳୀ ଗୋଡ଼ରେ ଗୋଟାଏ କନାପୁଡ଼ା ବାଜିଲା । ସେ ତାହା ଗୋଟାଇ କହିଲା,

“ଏ ପିଲା ଦିନା ପରକଳଦେଇ ଗୁରୁଗଲେ ।” ସେ ପଛରୁ ଡାକିଲା; କିନ୍ତୁ କେହି ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ ।

ଘରକୁ ଫେରିଥି, ବନମାଳୀ, ତା ଅପ୍ରସାଦ ରୂପମଣିର ଠିକଣା କାଳେ ପାରିଯିବ, ସେହି ଆଖାରେ ପୁଡ଼ାଟି ଫିଟାଇ ଦେଖିଲା । ପୁଡ଼ାରେ ଗୁରୁଗଣ୍ଡ ଚିଠି ଥିଲା । ଗୁରୁଗଣ୍ଡ ଚିଠିରେ ଗୁରୁଗଙ୍କ ଠିକଣା ଲେଖା ଯାଇଥିଲା । ଏକା ଧୂଆଁପରି ଗଜ ପ୍ରତି ଚିଠିରୁ ମିଳିଥିଲା । ପ୍ରଥମ ଚିଠିରେ ଠିକଣା ଥିଲା “ଜମିଦାର ନଳକଣ୍ଠ ନାଏକ”; ଏବଂ ଚିଠିରେ ଲେଖାଥିଲା, “ମୁଁ ଶର୍ତ୍ତ କରିବାକୁ ପୁଣ୍ୟ ଯାଇଥିଲା । ଫେରିଲବେଳେ ବାଟରେ ବାଲିଅନ୍ତା ନିକଟରେ ମୋର ସବୁ ଗୈରିଗଲା । ମୋତେ ସମୂଳପୁର ଯିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ସପରିବାରରେ ଥାବୁ । ଆପଣ ଦୟା କର ଏ ପରିବାହକ, ମୋ ଝିଅ ହାତେ ପରୁଣି ଟଙ୍କା ଦେଲେ, ଆମେ ଗରେ ପରିଷ୍ଠବୁ । ଯରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଟଙ୍କା ପଠେଇଦେବ । ଆପଣଙ୍କର, ନିରାଶୟ ଜଗବନ୍ତି ନାଏକ ।”

ଅପ୍ରସାଦ ରୂପମଣିର ଠିକଣା ନ ପାଇ, ବନମାଳୀ ଦୃଷ୍ଟିଯୁ ଚିଠିଟି ଫିଟାଇଲା । ତହିଁରେ ଠିକଣା ଥିଲା, “ବସନ୍ତ କୁମାର ମହାନ୍ତି, ଆଲମରୂପବଜାର” ଏବଂ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲା, “ମୁଁ ଜଣେ ବ୍ୟବସାୟୀ ଲୋକ । ବ୍ୟବସାୟ ଉଦେଶ୍ୟରେ ସପରିବାର ଏ ସହରକୁ ଅସିଥିଲା । ବ୍ୟବସାୟ ନ ଚଳିବାକୁ ସଜ୍ଜାଲୁ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ମୋ ଝିଅକୁ ପଠାଇଲା । ଆପଣ ତା ହାତେ ପରୁଣି ଟଙ୍କା ଦେଲେ, ମୁଁ ବାଟଖର୍ତ୍ତ କର ପୁଣି ଗୀରୁ ଫେରିପିବ । ଗୀରୁ ଆପଣଙ୍କ ଟଙ୍କା ପଠାଇଦେବ । ଆପଣଙ୍କର, ମଦନମୋହନ ମହାନ୍ତି ।”

ବନମାଳୀ ଭୁଣ୍ୟ ଚିଠି ଧରେ । ତା ଠିକଣା ଥିଲା, “ପୁରନର ପକ୍ଷନାୟକ, ଗୁରୁଗଙ୍କରଙ୍କ” । ସେଥିରେ ଲେଖାଥିଲା, ମହାଶୟଦ, ମୁଁ ଝିଅକୁ ଶାଶ୍ଵତରୁ ନେଇ ମହାନଦୀରେ ବୈଦେଶ୍ୟର ଯାଇଥିଲା । ନାଆ ବୁଢ଼ିଯିବାରୁ ଏଠି ପଢ଼ିବହିଛି । ମୋର ଶ୍ଵାମୀ ନାହାନ୍ତି, କି ଯରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପୁରୁଷ ଲୋକ ନାହିଁ । ଆପଣ ଦୟାବନ୍ତ ଲୋକ । ମୋ ଝିଅ ଏ ଚିଠିନେଇ ଗଲା । ସ୍ଥା ହାତେ ପରୁଣି ଟଙ୍କା ଦେଲେ, ମୁଁ ଗୀରୁ ପଠାଇଦେବ । ଆପଣଙ୍କର, ପୁରନମାର ମଠେ ।”

ବନମାଳୀ ତଳ ଖୁଣ୍ଟାକ ଚିଠିରେ ଆଖାରୁପ ଶବଦ ନ ପାଇ ତର୍ତ୍ତ ଶତ୍ରୁ ପଢ଼ି ଦେଖିଲା । ସେଥିରେ ଠିକଣାରେ ଲେଖାଥିଲା, “ ବାଲୀମନ୍ଦର ଭକ୍ତ ଧର୍ମିର୍ଥୀ ଦାତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ସବିନ୍ଦ୍ର ନିବେଦନ—ଧର୍ମିରତାର ମହାଶୟଦ, ମୁଁ, ମୋ ଝାଁବୀ ଏବଂ ଝିଅ ଦାତିକିଙ୍କ ନେଇ ଏଠାରେ ଯେ ଜି ହଳବଣ ହେଉଛି, ଭଗବାନ ଜାଣନ୍ତି । ମୁଁ ଏହି

ସହରର ଜଣେ ବାସିଲା । ଆଗେ ମୁଁ ଭଲ ଅବସ୍ଥାରେ ଥୁଳି, ମାତ୍ର ମୋର ବଞ୍ଚିମାନ ରେକଣାରର କିଛି ଦ୍ଵାସ୍ଥ ନାହିଁ । ଆପଣ ଅନେକ ଦାନ ପୁଣ୍ୟ କରୁଥିଲା । ମୋ ଦୁଇଶା ଥରେ ଅସି ଦେଖିଯାନ୍ତି । ତାହାରେଲେ, ମୁଁ ବୁଝିବି ଯେ ମୋ ଦଶା ଲେଉଠିବ । ଆପଣଙ୍କର, ଦୁଇଭାଗ୍ୟ ମୁକୁତ ଜେନା ।”

ଚିଠି ଶୁଣିଷ୍ଟ ପଡ଼ିପାରି, ବନମାଳୀ ନିରାଶ ହୋଇ ବସିଲା । ସେ ଭବିଲା, କାହିଁ, ଯାହା ଖୋଲୁଥିଲା, କିଛି ତ ମିଳିଲା ନାହିଁ ।” କିନ୍ତୁ ରୁଣିଷ୍ଟ୍ୟାକ ଚିଠି ଯେ ଜଣେ ଲେଇର ହୃଦୟରେ, ଗୁର କଣ୍ଠ ନାମରେ, ଗୁରିଟା ଭନ୍ଦ ଭନ୍ଦ ଠିକଣାରେ, ଏକା ପ୍ରକାର କାଗଜରେ ଅଥବା ଭନ୍ଦଭନ୍ଦ କାଳରେ, ଲେଖା ହୋଇଥିଲା, ଦେଖି ତାର କୌତୁକି କରିଲା ; ମାତ୍ର ସେଥିରେ ଗୋଟାଏ ତଥ୍ୟ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ଶ୍ରୀ ସୀକାର କରିବାକୁ ରହ୍ତା ନ କରି, ସେ ଚିଠିଗୁଡ଼ାକ ଫରର ଗୋଟାଏ କଣ୍ଠକୁ ଢିଙ୍ଗିଥିଲା ଏବଂ ରାତରେ ଶୋଇ ଅସମ୍ଭବ ରମଣିର ପୁଣି ଆଖି ଆଗରେ କଳନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସରଦିନ ସକାଳୁ ଦ୍ଵାରେ କିଏ ଟିପ ମାରିଲା । ବନମାଳୀ କହିଲା, “ଭିତରକୁ ଆସ ।” ଦ୍ଵାର ଢିଲିଲ ଓ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟାଏ ଶୁର ଢାଇଲା, “କିଏ ଶୁଣିମ ନାହିଁ ?” ବନମାଳୀ ଭବିଲା, “ଏ ମୁଣି କିଏ ଜଣେ ବୁଢ଼ା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲଣି !” ମାତ୍ର ସେ ଗୁହଁ ଦେଖିଲା, ଗୋଟିଏ ଛେତିଆ ବାଲିକା; ଛେତା କନା ପିନ୍ଧିଛି, ବାଲ ଫୁଲ ପୁରୁଷେ ହେଉଛି, ଦେହରେ ରକ୍ତ ନ ଥାଇ ଶେତା ଦିଗ୍ଧିଛି, ଆଖି ଭିତରକୁ ପାଇଯାଇଛି । ଦେଖି ବନମାଳୀ ତମକିପଡ଼ି ପରୁଇଲା, “କଣ, ପିଲ ?”

“ମୁଁ ଶେଷି ଚିଠି ଆଣିଛି, ବନମାଳୀ ବାବୁ ।” ଶୁଣି ବନମାଳୀ ମହା ସନ୍ଦେହରେ ପଡ଼ିଲା । ବାଲିକା ତା ନାମ କିପରି ଜାଣିଲା, ଭାବ ଭବ ସେ କିଛି ପୁରୀ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ତଥାପି ସେ ଚିଠିଶେଷ ନେଇ ଫିଟାଇ ଦେଖିଲା, କାଳ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଣିଲାହିଁ । ସେଥିରୁ ବୁଝିଲା ଯେ ଚିଠିଶେଷ ଅଛି ଆଜି ଦୂରରୁ ଆସିଛି । ପଡ଼ିଲା—“ପଡ଼ୋଣି ବାବୁ ମହାଶୟୁ,

ଆପଙ୍କ ଗୁଣାବଳୀ ମୁଁ ଶୁଣୁଛି । ଆପଣ କେତେମାତ୍ର ତଳେ ମୋ ପାଇଁ ଜୀ ମାସର ଘରଭାବ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଉପଜାର ମୁଁ ଧାସୋର ଧାରକ ନାହିଁ । ମୋ ବଢ଼ି ରୀଥ ଏ ଚିଠି ଧରି ଗଲା । ତାଠାରୁ ଶୁଣିବେ, ଆମେ ରୂପ ପ୍ରାଣୀ ଦୂରଦୂର ହେଲା ଜାଣନାହିଁ । ସେଥିରେ ପୁଣି ମୋ ଭାରୀତ ଦେହ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଛି । ଏଥିରୁ ଆପଣ ମୋତେ ରହ୍ତାର କରିବେ; ଆଜି ମୋତେ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ ଦେବେ ବନମାଳୀ ବାବୁ ! ଆମ ଦଶା ଦେଖିଲେ ଆପଙ୍କ ହୃଦୟ କାହିଁବ । ମୋ ଇଅନ୍ତି ନିରାଶ କରିବେ ନାହିଁ ।

ଆପଙ୍କର ଦାନମନ ଦାସ

“ଅଗାଧ କରିଦେଇ”

ଗତ ସାତରେ ସେଇ ଗୁରୁଶ୍ରୀ ତିଟି ଅକୟାଉ ବନମାଳୀ ହାତରେ ପଡ଼ି ତାକୁ ଅଛାରରେ ବୁଲାଉଥିଲା, ଏ ତିଣଟି ତା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଦାପ ଆଣି କାଳିଦେଲା । ଭିତରର ଗୁରୁ ରହସ୍ୟ କମେ ଉଚ୍ଚାଳ ହୋଇ ଥିଲା । ସେ ଗୁରୁଶ୍ରୀ ତିଟି ଯେ ଲେଖିଥିଲା, ଏ ତିଟି ଖଣ୍ଡ, ମଧ୍ୟ ତାର ହାତର ଲେଖା; ସେହି କାଗଜ ଯେହି ଧୂଆଁ ପଢ଼ ଗଲା । ପାଞ୍ଚଶତ, ତିଟିରେ ପାଞ୍ଚଟା କତହାସ୍ତ ପାଞ୍ଚକଣ ଲେକର ନାମ, ପାଞ୍ଚଟା ଠିକଣା; ଅଥବା ଲାଗେ ଲେଖିଲା । ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ସବୁ ହୁଏ ତ କଣେ ଅଗାଧୁ ବେହେରାର କାମ । ତେବେ ଏ ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଏବେ ସତ କି ମିଛ, କିଏଳାଶେ ?”

ଦିନିକୋଠାରେ ବନମାଳୀ ଏତେ ଦିନ ରହିଲା; କିନ୍ତୁ ତା ତଳମହିଳା ଘରେ କିଏ ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଦିନେ ତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ବନ୍ଧୁମାନ ଅଗାଧୁ ବେହେରାର ଚିଠିଟା ପାଇ, ସେ ବୁଝିଲା ଯେ ସେ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗି ଖର୍ଚ୍ଚ ତଳାରବାଟାକୁ ଗୋଟାଏ ବ୍ୟବସାୟ କରିଛୁ, ଉନ୍ଦର ଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ନାମରେ ଜାଳ କରି ସହରର ନାମା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଢ଼ ଲେଖୁଛି, ଏପରି କି ବାପ ହୋଇ ସ୍ଵର୍ଗା ବିଅମାନଙ୍କୁ ଡାଣ୍ଡକୁ ଛାଡ଼ି ଦେବାରେ କଣ୍ଠୁତ ହେଉନାହିଁ । ତହୁଁ ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, ‘‘ଏଠା ଭାଗ୍ୟ ସାଙ୍ଗେ ଗୋଟାଏ ମସ୍ତ କୁଆଣେଲା ।”

ବନମାଳୀ ସେହିପରି ଭାବୁଥିବା ସମୟରେ ବାଲିକା ପର ଭିତରେ ପଣି କିନିଷପାତ୍ର ପଣ୍ଡାୟଶ୍ଚି କରିବାରେ ଲାଗିଲା ; ବନମାଳୀର କୁରୁତା ପକେଟରେ ହ୍ରାତ ପୁରୁଳାଙ୍କ ପେଡ଼ର ପୋଡ଼ଣି କାହିଁ ଗୁର୍ହି ଦେଖିଲା ଓ ଶେଷରେ ଅସି ବନମାଳୀର ମେଜ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ବନମାଳୀର ବହୁ ଚିଠି ହୋଇଥିଲା; ସେ ତାହା ଦେଖି କହିଲା, “ମୁଁ ପଢ଼ିଲାଶେ ଯେ ।” କହି, ସେ ପଢ଼ି ବସିଲା, “ମାତ୍ରଭୁମିର ସେବା ନିମନ୍ତେ, ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିଲେ ।” ପଢ଼ି ସାରି, ସେ ବହୁଟି ଥୋଇଦେଇ, ଧନୁଶିଳ, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, କହ ନା, ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ କିଏ ? ବନମାଳୀ କିନ୍ତୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କି ଦେବାରୁ, ବାଲିକା କହ ଛାଡ଼ି, ହାତରେ କଳମ ଧରିଲା ଓ କହିଲା, “ମୁଁ କଣ ଲେଖି ଜାଣେନାହିଁ ? କହ, ଏଇ ସାଥେ ସାଥେ ଲେଖି ଦେଖେଇ ଦେଉଛୁ ।” ବନମାଳୀ କିନ୍ତୁ କହିବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ନିଲମ ଧରି, ଦୁଆତରେ ବୁଢ଼ାର, ଖଣ୍ଡ କାଗଜ ଟାଣି ଆଣି ଲେଖିଲା, “ସିପାହମାନେ ଆସୁଛନ୍ତି ।” ସେ ଲେଖିଯାଇ, କଳମଟା ପକାଇଦେଇ କହିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ଦେଖିଲା, କିନ୍ତୁ ଭୂଲ ହେଇଛି ? ମୁଁ ପିଲାଦିନେ ପାଠ ପଢ଼ି ଥିଲି ଯେ ସବୁକେଲେ କଣ ଆମେ ଇମିତ ଦୁଃଖରେ ଥିଲୁ କି ?”

ସେତକ କହୁ, ବାଲକା ବନମାଳୀର ଗୁର୍ଣ୍ଣାର ମୁହଁ ଆଡ଼କୁ ଦୁଷ୍ଟି ପକାଇଲା । ତହୁଁ ସେ ଠୋ ଠୋ ହୃସିପକାଇ କହିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ତୁମ ଚେହେରାଟି ତ ଶୁଭ ସୁନ୍ଦର ।” ତା ପରେ ସେ ସୁରକ୍ଷା ସା ରେ ଗା ମା ଘା ଧା ନି ସା ବିମରେ ଉଚ୍ଛଵ ତଳ ଆଡ଼କୁ ଖୟାଳାଣ୍ଡି, କେତେବୁଡ଼ାଏ କଥା କହୁ ପକାଇଲା । ଶୁଣି ବନମାଳୀ ଯେପରି ବିରକ୍ତ ସେହୁପରି ଭୂତ ହେଲା । ଶେଷରେ ସେ କହିଲା, “ଦେଖ ପିଲା, ମୁଁ କାଲି ଗୁଡ଼ାଏ କାଗଜ ପାଇଥୁଲି । ସେଗୁଡ଼ାକ ବୋଧତ୍ତୁଏ ଭୋର । ତୁ ନେଇଯା ।” କହୁ, ସେ ପୁଢ଼ାରେ ବଜା ହୋଇଥୁବା ଗତ ରାତର ଚିଠି ଗୁରି ଖଣ୍ଡି ବଢ଼ାଇଦେଲା । ବାଲକା ଆନନ୍ଦରେ ଗଢ଼ ଗଢ଼ ହୋଇ ତାଲିମାର କହିଲା, “ଆହ, ମିଳିଲ ତ । ତୁମେ ପାଇଥୁଲ । ଓଡ଼ି, କାଲି ବୁଝ ଆମେ କେତେ ନ ଖୋଜିରୁ ! ମୁଁ ଆଉ ମୋ ଭଉଣୀ ଦିହେଁସାକ ବେଦମ୍ ହୋଇଯାଇରୁ । ଚିଠିତକ ତ ହୁକେଇଦେଇ ଗଲୁ । ସତ କଥା କହୁଲେ, ବାପା ପିଟି ପକେଇଥାନ୍ତା । ସେଥୁପାଇଁ କହିଲୁଁ, ‘ଦେଇଆସିବୁ’ । କାଲି ବୁଝରେ ଭୁମର ଦେହରେ ଧକ୍କା ବାଜିଲା ନା ? ମୁଁ ପରା କହିଲି ଭଉଣୀକ, ‘ସେ ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ ହୁବ ।’ ମତେ, ବନମାଳୀ ବାବୁ, ତୁମେ ଜଣେ ଭାର ଭଦ୍ରଲୋକ ।”

କହୁ କହୁ ବାଲକା ବାଲିମନ୍ଦର ଭକ୍ତି ନିକଟକୁ ଲେଖୁ ହୋଇଥୁବା ଚିଠିଖଣ୍ଡି ପିଟାଇ ପକାଇଲା ଓ କହିଲା, “ଏ ସେ ବୁଝା ଚିଠି । ଏଇ ତା ବେଳ । ମୁଁ ଚିଠିଖୁଣ୍ଡ ନେଇ ଅଭିଷ୍ଟକା ଯିବ । ଗଲେ ନିଷ୍ଠ୍ୟ ସେ ଖାଇବାକୁ କିଛି ପରିସା ଦିବ ।” ତା ପରେ ସେ ଠୋ ଠୋ ହୃସିପକାଇ କହିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ଜାଣ, ଆମେ ଆଜି ଖାଇଲେ କଣ ହୁବ ? ଆଜି ଦିପହରେ ପଥରଦିନ ରାତର, କାଲି ଦିନର, ଆଉ କାଲି ରାତର, ଏମିତି ତନିଟା ବାଲିଆ ବକତ ଆଉ ଆକର ଗୋଟାଏ କରି ଏକାଠି ନର ରୁହିଟା ଖାଇବୁ । ବୁଝିଲ ନା ୧”

ଶୁଣି, ବାଲକା ଯେ କି ଉଦେଶ୍ୟରେ ଆସିଥୁଲ, ବନମାଳୀର ମନେ ପଡ଼ିଲେ । ବନମାଳୀ ପେଡ଼ି ପିଟାଇ ଦେଖିଲା, ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଆଠ ଅଣା ଅଛି । ସେ ଆଠ ଅଣା କାଣ୍ଡି ରଖିଦେଇ କହିଲା, “ଆଜିର ଖର୍ଚ୍ଚ ଏଥୁରେ ଚଳିଯିବ । କାଲିକ ଭଗବାନ ଚଳେଇବେ ।” କହୁ, ସେ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ବାଲକା ହାତକୁ ପରାଇଦେଲା । ବାଲକା ବୁଝିଲା ଶବ୍ଦ ଶବ୍ଦ ଶବ୍ଦ, ବିଦ୍ୟୁତ ହୋଇ ନମ୍ବାର କରି, ଚାଲିଦେବାକୁ ବସିଲା । ଦୁଆର ପାଞ୍ଜେ ତଳେ ପୁଣ୍ଡି ଏ ମୁହଁ ପଡ଼ିଥୁଲ । ସେ ସେତକ ସାରିଟି, ପାଟିରେ ପକାଇ କହିଲା, “ଆହ, ସିଧି ଯାଇବି ।” ଦୂର ଥର ପାଟି ବୁଲଇ, ମୁହଁତକ ଶିଳିଦେଇ, ସେ ପୁଣ୍ଡି କହିଲା, “ଜୁହୁର, ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୁଁ ଜଳ । ମତେ କେତେ ବାଟ ଯିବାକୁ ହୁବ ସେ ବୁଢ଼ା ପାଞ୍ଜକୁ, କୋଣେ କି ଦେବିବାଣି ।”

ବାଳକା ଗୁଣ୍ଡଙ୍ଗା ପତେ ବନମାଳୀ ଦେଖିଲ ସେ ଘରର ଯେଉଁ କଣ୍ଠରୁ ସେ ତତ୍ତ୍ଵ ପୁଣ୍ଡାଟା ଥାଣି ବାଳକାକୁ ଦେଲା, ମେଠାରେ ରହାଣଟାରେ ଗୋଟାଏ ମୁଷା ଗାଢି ପରି ଗାଢି ରହିଛି । ସେ ଗାଢା ସେ ସେ ପର୍ଣ୍ଣିଲ କାହିଁକି ଦେଖି ନ ଥିଲା ଭବ ଠିକ୍ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ କଣା ବାଟେ ଗୁଡ଼ିଲେ, ତଳ ମହିଳ ଘର ଭିତରଟା ପରିଷାର ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଆହୁ, ଏ ବାଟେ ଦେଖେ, ଲୋକଗୁଡ଼ାକ କପର ଅଛନ୍ତି ।” କଣାଟା ଯେଉଁ କଣରେ ଥିଲା ତା ପାଖେ ପଛ ପଟ ଦ୍ୱାରାଟା । କବାଟ ମେଲାର ରଖିଲେ, କଣାଟା ଘର ଭିତରୁ ଦିଶେ ନାହିଁ ଏବଂ ଘରେ ଝରକା ନ ଥିବାରୁ, ପବନ ଯିବା ଥମିବା ନିମନ୍ତେ, ବନମାଳୀ ତାକୁ ପରିଦ୍ୱା ଶୋଭି ରଖିଆଏ । ସେ ବାଟେ ଉପରକୁ ବାଟ ନ ଥିବାରୁ, ଦ୍ୱାର ଝୋଲଥିଲେ ମଧ୍ୟ, କେହି ଘର ଭିତରେ ପରିବାର ଆଶଙ୍କା ନ ଥାଏ ।

ବନମାଳୀ କବାଟ କଣରେ ମୁହଁ ମାଞ୍ଚ ବସି, କଣାବାଟେ ତଳମହିଳ ଘର ଭିତରକୁ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇ ଦେଖିଲା, ଘରଟାଯାକ ନିଜାନ୍ତ ମଇକା ଝାଇ ପଡ଼ିଛି; କାନ୍ତରେ ଅଣ୍ଟାଳି ଶରମାନ ଲେଖା ଯାଇଛି ; କୌଣସି କୌଣସିଠାରେ ଅଜାରରେ ଅଣ୍ଟାଳିତାସୁରକ ଚିତ୍ରମାନ ଅନ୍ଧା ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ସେ ସବୁ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଛେଟିଆ ପିଣ୍ଡ ଉପରେ କେତେ ଖଣ୍ଡ କାଗଳ ଗୋଟିଏ ଭଙ୍ଗା ଦୁଆତ ଓ ଗୋଟିଏ ପୁରୁଣା ବାଯନଖ କଳମ ପଡ଼ିଥିଲା । ପାଖରେ ପ୍ରାୟ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ବୟସର ଜଣେ ବାଜର ବୁଢ଼ା ଖଣ୍ଡେ ଛୁଟ୍ଟାଣାର୍ଥୀ ପିଣ୍ଡ ବିହିଥିଲା । ତା ମୁହଁ ପାଖେ ପିନାରୁ ମେଞ୍ଚାଏ ମେଞ୍ଚାଏ ଧୂଆଁ ବାହାରୁଥିଲା । ଲୋକଟା ବେଳେ ବେଳେ କଳମ ଧରି କାରଜରେ କଣ ଲେଖିବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ପାଖରେ ଜଣେ ଧୂଲୋକ ବସିଥିଲା । ସେ ଯେଉଁକି ମୋଟାଇ, ସେଉଁକି ମଧ୍ୟ ଡେଙ୍ଗାଇ । ଖଣ୍ଡେ ଦୁଇରେ ଗୋଟିଏ ଜଣ୍ଣାଣୀଣ୍ଣା ବାଲିକା ପ୍ରାୟ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘ ଅବସ୍ଥାରେ ଶୋଇ ରହିଥିଲା । ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥିଲା ସେ ତା ବୟସ ବାର ତେର ବର୍ଷରୁ ଜଣା ହେବନାହିଁ । ବନମାଳୀ ମନରେ ଗୋଟାଏ ଘୋର ଶକ୍ତାର ଛୁଟା ଷଣକ ନିମନ୍ତ୍ତ୍ର ଯୋହିଗଲା ।

—୩୨—

ଆକାଶ କର୍ଣ୍ଣ ଚିଲିକା ମାଛ ଭେଟ

ବନମାଳୀ ତା ବିକଟ ପରିଦର୍ଶନ କାର୍ଯ୍ୟରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ହୋଇ, ଘରୁ ବାହାର, କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧରେ ଗୁଣ୍ଡ-ସିବାକୁ ବସିଲାବେଳେ, ତଳମହାଲ ଘରକୁ ବାହାରୁ ଜଣେ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଥମିବା ଶକ୍ତି ଶୁଣିଲା । ତତ୍ତ୍ଵେ ସେ ଚିତ୍ରପ୍ରତିମା ପରି ବସି, ସେ କଣା ପାଖେ

କାନ ଦେଇ ଏକଧାନରେ ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଅଛ ସମୟ ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ବାଳିକା ଆସି, ତା ସଙ୍ଗେ ପରିଚୟ କରି ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ନେଇ ଯାଇଥିଲା, ସେ ଧରି ସର୍ବ ହୋଇ ଆସି କହିଲା, “ଆୟୁଚି ।” ଶୁଣି, ବାପା ପରୁଇଲା, “କିଏ ? କାଳୀ ମନ୍ଦରର ସେଇ ଦୂଢ଼ା ?”

“ହଁ, ଗୋଟାଏ ଘୋଡ଼ା ବଗିରେ ବସି ଆୟୁଚି ।”

ସେ ତ ବଗିରେ ବସି ଆୟୁଚି; ତୁ ଗୁଲି ଆସି ତା ଅଗରୁ କିମିତ ପହଞ୍ଚିଲ ? ଠିକଣା କହ ଆସିବୁ ତ ? ଏଇ ଭୁଲ ନ ହେଲେ ହେଲ । ସେ କଣ ଚିଠି ପଢ଼ିଲା ? ତତେ କଣ କହିଲା ?” ବାଳିକା ମୁଁ ଛୁଆଡ଼ି ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ଦେଲା, “ଆଁ, କେତେ କଥା ଏକାନିଯ୍ୟାସକେ ପରୁର ଦେଇ ଯାଉଛ ? ହଁ, ସେ ଦେଇଲରେ ଥୁଲା; ମୁଁ ଯାଇ ନମ୍ବାର କର ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ଦେଲା, ସେ ପଢ଼ିଲା; ପଢ଼ି-ସାର ମତେ ପରୁଇଲା, ‘ତୁମ ବସା କୋଉଠି, ପିଲା ?’ ମୁଁ କହିଲା ‘ମୁଁ କାଟ ଦେଖେଇନେବ ।’ ସେ କହିଲା, ‘କା, ମତେ କହୁଦେ । ମୋ ହିଥ ଆଉ ମୁଁ ତ ବଗିରେ ଯିବୁ, ତୁ ଅଗରୁ ଗୁଲିଯା ।’ ମୁଁ ତାକୁ ଠିକଣା କହିଲା । ମୋ କଥା ଶୁଣି, ସେ ଆଶ୍ରୟେ ହୋଇଗଲା, ପନେ ମନେ କଣ କେତେ ଭାବିଲା, ପଛକୁ ମତେ କହିଲା: ‘ଆଜା, ମୁଁ ଯିବ ।’

“ଆୟୁଚି ବୋଲି ତୁ କିପରି ଜାଣିଲୁ ?”

“ସେ ଦେଇଲ ଦୁଆରୁ ବଗିରେ ବାହାରିଲା, ଫେରିଲି; ଆଉ ମୁଁ ଏବେ ଆମ ଗଲି ମୁଣ୍ଡେ ପହଞ୍ଚିଲ ବେଳକୁ ଦେଖିଲି ବଗିଠା ବଜାର ଆଡ଼ୁ ଆୟୁଚି । ଫେରି ତ ମୁଁ ଧାଇଁଛି ।” ଶୁଣି, ବୁଢ଼ା ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ଅନନ୍ଦର ତେଉ ଖେଳଗଲା । ସେ ଭାବୀନ୍ଦ୍ରିୟାକୁ ଡାକ କହିଲା, “ଦେଖ, ଆୟୁଚି । ଯାଥ, ସମୟେ କାମରେ ଲାଗିଯାଅ । ତୁ ଶେଷରେ ଶେଇପଡ଼ି; ଆଉ, ହିଥ, ତୁ ଯାଇ ପଞ୍ଜିରଟା ଭାଙ୍ଗିଦେ; କୁଳିରେ ପାଣି ପକେଇ ନିଆଁ ନିରେଇଦେ; ଆଉ ବସି ଶାତରେ ଥରୁଆ ।” ତା ପରେ ସେ ସାନିଶ୍ଚିଅକୁ କହିଲା, “ତୁ ଗୋଟାଏ କଣରେ ବସି କାନ୍ଦୁଆ ।” ସେ ଯାହାକୁ ଯାହା ବରଦ କଲା, ସେ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଯିବାର ଦେଖି, ଶେଷରେ ନିଷ୍ଠିନ୍ତୁ ହୋଇ, ନିଃଧ୍ୟାସ ମାରି, କହିଲା, “ବେଶ୍ୱର !”

ଉଜ୍ଜା ଶିକ୍ଷକ ବାଟେ ଅଣ୍ଟା ପବନ କିଲି କିଲି ବଦୁବାକୁ ଲାଗିଲା । ଘର ଭିତରଟା ଦରଖା ପରି କାନର ହୋଇଗଲା । ଘର ଲୋକେ ଯେଉଁ ନିଆଁ ଗଦା ଜାଳି ପୋରୁଥିଲେ, ପାଣି ଡାଳି ତାହା ଲିପୁର ଦେଇଥିବାକୁ, ଅଜାରଶୁଭାକ କଳା କିଣି କିଣି ଦିଶୁଥିଲା । ଅଗାଧ ବେହେର ତା ଉପରେ ପାଇଁଶ ବିଶ୍ଵଦେଇ କହିଲା, “ଏଥର

ଆସ ।” ସେତିକ ବେଳକୁ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଥପ୍ ଜିନି ଗୋଟାଏ ବରି ଠିଆ ହେଇଲାଲ
ଏବଂ କବାଟରେ ଟିପ୍ ଟିପ୍ ଶର ଶ୍ରାଣାଗଲ । ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଧାଇଁଯାଇ, ଭୁଲୀରେ
ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ କୁହାର ହେଇ କହିଲ, “ଆସନ୍ତୁ, ହଜୁର; ମୋ ରଖାବର୍ତ୍ତୀ ଧାବ
ପକାନ୍ତୁ ।”

ଜଣେ ବୁଢ଼ା ଜଣେ ପୃବନ୍ଧକ ସଙ୍ଗରେ ଧର ଘର ଭିତରେ ପଣିଲେ ।
ବନମାଳୀ ଦେଖି ଚନ୍ଦ୍ରଚିମା ପରି ପୁଣ୍ଡିତ ହୋଇ ରହିଲା । ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲ,
“କଣ, ଏ ତ ସେଇ ।” ଯାହାକୁ ଖୋଲ ସେ ଦାର୍ଯ୍ୟ ଛଅମାସ କାଳ କିନ୍ତୁ ପଡ଼ିଥାରୁ
ଓଡ଼ିଆ ବକାର ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ବକାରରୁ ପୁଣି କିନ୍ତୁ ପଡ଼ିଥାରୁ ଯାତାଯୁକ୍ତ କରୁଛି, ଏ
ସେହି କୁମାର । ଗ୍ରହଣ ରହିଯାଇ, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପୁନରାୟ ଆକାଶରେ ବିରଜିଲ ପରି
ତାକୁ ଦେଖାଗଲ । ବନମାଳୀର ହୃଦୟ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା । କୁମାର ଠିକ୍ ସେହିପରି
ଥିବୁ, କେବଳ ଟିକିଏ ବିଷ୍ଣୁ ଦେଖାଯାଉଛୁ, ସଙ୍ଗରେ ସେହି ପୁରୁଣ ସଦାଶିବ
ମହାନ୍ତି ।

କୁମାର ଘର ଭିତରକୁ ଆସି ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ରକମ ହୁଲିଲା ତଳେ ଲଥ୍କିନି
ଆଇଦେଲ । ସଦାଶିବ କହିଲେ, “ଏ ବୁଢ଼ିଲାରେ ଯୋଡ଼େଇ ହବା କମ୍ବଳ,
ପିନ୍ଧିବା ଲୁଗା, ପକେଇ ଶୋଇବା ଶେଯ ଗୁରିଜଣଙ୍କ ପାଇଁ ଥିବ । ଅଗାଧୁ ବେହେରା
ଭୁଲୀରେ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ କହିଲ, “ଓହୋ, କେତେ ଜନିଷ ଥଣ୍ଡି ଦେଇଛନ୍ତି,
ଏ କୁଟୁମ୍ବ ପ୍ରାଣ ରଖିଲେ ଆଜି ।” କହିଯାଇ ସେ ବଡ଼ିଅ ଆଡ଼କୁ ବୁଲି ପଡ଼ିଲ
ଏବଂ ତା କାନରେ ବୁନି ତୁଳ କହିଲ, “ଖାଲିଲୁଗା ଗୁଡ଼ାକ ! ଟଙ୍କା କାହିଁ ? ଜାରି
ଦାତା ଏ ! କହିଲୁ, ସ୍ଵା ଧାଇକୁ କିନ୍ତୁରେ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲି ?”

“ମୁକୁତ କେନା ।”

“ଆଜା” କହି ଅଗାଧୁ ବେହେରା ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଗୁହ୍ନିଲ ।
ସେତେବେଳକୁ ସେ କହୁଥୁଲେ, “ତୁମେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଆଜି ଦେଖୁଛୁ, କେନା । କି
ଜେନାଟି ତୁମ ନାଁ ।”

“ମୁକୁତ ।”

“ହୁଁ ମୁକୁତ କେନା, ମନେ ପଡ଼ିଲ । ମୁଁ ତ ତୁମ କଥା ଆଗୁରୁ ଶୁଣିଥିଲ ।”
ଅଗାଧୁ ବେହେରା ତା ଉପକାଶ ବାଟୁଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଏକ-ଦୁଷ୍ଟରେ
ଗୁହ୍ନି ରହିଥାଏ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ପ୍ରୟାଗରୁ, କରୁଣ ସରରେ ଉତ୍ତର ଦିଏ ।
ସେ ମହିରେ ଥରେ ଟିକିଏ ଶ୍ରିଯାଇ ଶାର୍ଣ୍ଣା କାନରେ କହିଲ, “ଲୋକଟାକୁ ନିଶ୍ଚାନ୍ତର
କରି ଦେଖ ।” ତା’ପରେ ସଦାଶିବଙ୍କ ପାଇକୁ ଫେରିଥାପି କହିଲ, “ହଜୁର,

ଦେଖିଲେ ତ ପରର ଅବସ୍ଥା, ମୁଁ ମେଇଥୁ ପାଇଁ ଚଠି ଲେଖିଥିଲି, ହଜୁରଙ୍ଗ ଆଖି ଥରେ ପଡ଼ିଯାଉ । ଏଣିକି ମୋ ଦୁର୍ବଳ ପୁଷ୍ଟିଲା ବୋଲି ଜାଣିଲି । ମୁଁ କିଛି ଭିନ ମାରିବା ମେକ ନୁହେଁ; ମୁଁ ଜଣେ ନାମକାଦା ଚିନ୍ତକର ଥିଲି । ହେଲେ, ଏ ପୁରୁଷରେ ଆଉ ତିନି କିଏ କିଶୁଚ ? ସେଇଥିଲାଗି ତ ମୋର ଏ ଦଶା । ତିଆ ଦିଃଟାକୁ ଦିଅଷ୍ଟର ପଢ଼େଇଥିଲେ ସର୍ବର ଅପସରା ହୋଇଥାନ୍ତେ; ସୁର୍ଜ ହୋଇ ଦୂରିଲେ । ତାଙ୍କ ମଙ୍ଗଳକୃତ୍ୟ ନ ହେଲା, ସେ କଥା କିଏ ପର୍ବତୁଚ ? କାଳିକ ତ କଣ ହେବ ଠିକ୍ ନାହିଁ । କାଲି ଗ୍ରାପଞ୍ଚମୀ । କାଲି ଗର ଭଡ଼ାତକ ନ ଛୁଟେଇଲେ, ପିଲା ପିଲାଙ୍କି ଧରି ମୋତେ ଦାଣ୍ଡରେ ଠିଆ ହବାକୁ ହୁବ । ବର୍ଷକ ଭଡ଼ା ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା ବାକି ।”

ଅଗାଧୁ ବେହେରୁ ସେ ଠିକ ସତ୍ୟ କଥା କହୁଲା ନାହିଁ, ସହଜରେ ଦୁଇଥାପାରିଛୁ । ପ୍ରଥମେ, ତାର ବର୍ଷକର ଘରଭଡ଼ା ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା ନୁହେଁ, ଛତର ଟଙ୍କା । ତା ପରେ ପୁଣି, ଛମାସର ଭଡ଼ା ପ୍ରାୟ ତିନିମାୟ ତଳେ ବନମାଳୀ ଘୃକରାଣୀ ହାତେ ପାଇ ଦେଇଥିଲା । ସଦାଶିବ ତାହା ସବୁ କିଛି ନ ଜାଣି, କୁରୁତା ପକେଟରୁ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା କାଢି, ଅଗାଧୁ ବେହେରୁ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲେ । ଅଗାଧୁ ଟଙ୍କାଟା ଧରି ବଡ଼ିଥିଅ ପାଖକୁ ଯାଇ କାନରେ କହିଲା, “ତୁମ୍ଭାଲ ମେତେ କଣ ବୋଲି ବିମୃଶିତକି ? ଟଙ୍କା ପାଞ୍ଚଟା କି କାମକୁ ପାଇବ ? ରବକାଟା ସେ ଭାଙ୍ଗି ଦବାକୁ କହୁଲି, ତାକୁଇ ତିଆର କରିବାକୁ ତ ଦଶ ଲାଗି ଯିବ । ମୁଁ ସାକୁ ପରକୁ ଆଣି ଜାର ଲାଭଟାଏ କଲି ।”

ସଦାଶିବ ନିଜ ଯୋଡ଼େଇହେବା ଶାଳଟି କାଢି ପର ଭିତରେ ଗୋଟାଏ କାଠିରେ ରଖିଦେଇଥିଲେ । ସେ ଅଗାଧୁକୁ ଡାକି କହୁଲେ, “ମୁକୁନ କେନା, ମୋ ପାଗେ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ମୁଁ ଏବେ ଯାଉଛି; ଇଅକୁ ପରେ ନେଇ ଝାଡ଼ଦେବି, ରାତରି ପୁଣି ଆସିବ । ଆଜି ରାତରେ ଘରଭଡ଼ା ଦବାକୁ ହୁବ, କହୁଲ, ନା ?” ଶୁଣି ଅଗାଧୁର ମୁହଁ ଉଚ୍ଛଳ ହୋଇଗଲା । ସେ କହୁଲ, “ଆଜି, ଅବଧାନ, ହଜୁର, ହିଁ । ଆଜି ସନ୍ଧାନ ଆଠାବେଳେ ଦବାକୁ ହୁବ ।”

“ମୁଁ ତେବେ ଟଙ୍କା ଧରି ଦିଃଟାନେ ଆସିବ । ଏବେ ଯାଏ ।”

“ଅବଧାନ” କହି, ଅଗାଧୁ ଭାର୍ଯ୍ୟା କାନରେ ଯାଇ କହିଲା, “କଣ, ଚିହ୍ନିଲୁଟିକି, ରାତି ? ନ ହେଲେ, ଭଲକର ଦେଖିଆ ।”

ସଦାଶିବ ଦ୍ୱାରା ପାର ହୋଇ, ବାହାରେ ଯାଇ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ବରିରେ ବସିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଅଗାଧୁର ବଡ଼ିଥି ଭିତରୁ କହୁଲି, “ତୁମ କମଳଟି ଗୁଡ଼ିଗଲ ବାବୁ !” ଅଗାଧୁ ଶାଳଟି ନେଇ ଦେବା ବାହାନାରେ ଦର

ଉତ୍ତରକୁ ଆସି ଇଥର କାନ ମୋଡ଼ିବେଲା; କିନ୍ତୁ ବାହାରୁ ସଦାଶିବ କହିଲେ, “ମୁଁ ଭୁଲରେ ଗୁଡ଼ ଆସିନାହିଁ, ଜାଣି ରଖିଗଲା ।” ଶୁଣି, ଅଗାଧ କହିଲା, “ଓ, କି ଉପକାରୀ ଯୁଦ୍ଧ ! ଆପଣଙ୍କ ଦୟା ଦେଖି ମୋ ଅଭିଭୂତ ଲୁହ ବୋହପଢ଼ିଲୁହ ।” କହି, ଅଗାଧ ଗାଡ଼ିପାଖକୁ ଯିବାକୁ ବସିଲା । ସଦାଶିବ କହିଲେ, “ଦେଖ, ମୁକୁତ କେନା, ଏ ଶାତରେ ଶାତ ଦେହରେ ବାହାରକୁ ଆସନା । ସେ ଶାଲଟା ଦେହରେ ଦେଇ ଆସ, ଆସିବ ତ । ସେଠା ତ ତୁମର ।” ଅଗାଧକୁ ସେ କଥା ଆର ବୁଝିଥିଲୁହ ଥର ଶୁଣିବାକୁ ନେଇନାହିଁ; ସେ ଶାଲଟା ଦେହରେ ପକାଇ, ବର୍ଣ୍ଣିପାଇଁ ଠିଆହୋଇ, ପରମର୍ଗର୍ଭ ଦୁନ୍ଦିନ୍ଦ୍ର ବିବାହ ଦେଲା ।

— ୩୩ —

କାଳ ଛନ୍ଦା ହେଲା

ବନମାଳୀ ତଳ ପଢ଼ିଲା ଏବଂ ତିବନେ ଯେଉଁ ଦୂରୀ ଦେଖିଲା, ସେଥିରୁ କୌଣସି ଉପାଦାନକି ତା ଦୃଷ୍ଟିପଥରୁ ଅନ୍ତର ଦୋର ଚନ୍ଦିଲନାହିଁ । ତଥାପି ସେ ପ୍ରକୃତରେ କିନ୍ତୁ ଦେଖିପାଇଲା ନାହିଁ । ତା ଆଖି ତଣ୍ଡକି ଯେବେ କୁମାରୋତ୍ତର ଆବଳ ହୋଇ ରହିଗଲା । କୁମାର ଏବଂ ଉତ୍ତରରେ ଥୁବା ପରମନ୍ତ ନନ୍ଦମାଳୀ ସୁର୍ଯ୍ୟ-ସୁଖ ଅନୁଭବ ବହୁଥିଲା ଏବଂ ସେ ଗୁଲିଗଲା ପରେ, ତା ରହିବା ଯାନ ଦେଖିବା ପାଇଁ, ପରେ ପରେ ଯିବାକୁ ଭାବିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଦୂରର ବମିନା ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଦୃଷ୍ଟିପାଇଲନାହିଁ । ମୁହଁର୍ଭିକ ପରେ ସେ ରହି ଦେଖିଲା, ଅପ୍ଯଞ୍ଚ ରାସମଣିର ବନିଟି ରେଣ୍ଡିକ୍ରୁଚନେ ପରମର୍ଗର ନାଦରେ ବୁଲିଯାଉଛି । ସେତେବେଳେ ତା ଦ୍ୱାରା ଆଗରେ ଝଣ୍ଟିଏ ଭଡ଼ା ବରି ଯାଉଥିଲା । ବରିବାଲାକୁ ଡାକିବାରୁ ସେ କହିଲା, “ଭଡ଼ା ଅନୁଭବ ଦେଇ-ଦବାକୁ ହବ ।”

ଆହୁ, କେତେ ଭଡ଼ା ? ଯଥା ଦିମାବ କହ ।” “ପଣ୍ଠାକୁ ଟଙ୍କାଏ ।”

“ଆହୁ, ତଳା ମୁଁ ଫେରି ଅମି ଦେବ । ଏବେ ଅଠଣା ନେ ।” ଶୁଣି, ଗାଡ଼ିବାଲା କହିଲା, “ଯାଅ ବାବୁ ବନର ଶର୍ପ ନେଇଲା । କେବେ ଗୋଡ଼ାବରିରେ ବସିଥିଲା ?” ବରିବାଲା ପିରପାର ପିଟି ଗୁଲିଗଲା । ବନମାଳୀ ନଜ ପ୍ରେତ୍ୟୁଦୂଷ ପରି ପର ଉତ୍ତରକୁ ଫେରିଅଯିଲା । ସେବଳ ସେ କବନରେ ପ୍ରଥମେ ତା ଦାନ ପାଇଁ ଅନୁଭାପ କଲା । ସେ କହିଲା, “ସକାଳେ ସେ ଟୋକାକ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା କାହିଁକି ପକାଇଦେଲା ?” କହି, ସେ ଦୁଃଖରେ ଅଭ୍ୟୁତ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି

ସେ ସନ୍ତୋଷବେଳେ ପୁଣି ଆସିବେ ବୋଲି କହିଯାଇଥିଲେ, ବନମାଳୀ ସ୍ଵପ୍ନମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାହା ଶୁଣି ପାର ନ ଥିଲା । କେତେକ ସମୟ ପରେ ସେ ଟିକିଏ ଘେରୀଁ ଧରି କବାଟ ବାଟେ ଗୁଡ଼ି ଦେଖିଲା; ଅଗାଧ ବେହେରୁ ସଦାଶିବଙ୍କ ଶାଲଟି ଦେହରେ ଦେଇ ଦାଉରେ ଠିଆ ହୋଇ ମାର୍କଟିଆ ସଙ୍ଗେ ଦୂଳ ଦୂଳ କଥାବାଞ୍ଚିଆ ହେଉଛି । ମାର୍କଟିଆର ଚଢ଼ିଆ, କୁଷୁନଆ, ବସୁଆ ଗୁରିବା ନାମ । ପଦ୍ମନାଭ ତାକୁ ଚିନ୍ତନେ । ସେ ତାକୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ କହେ, “ଏହା ଗୋଟାଏ ନାଗ ସାପ !”

ବନମାଳୀ ଫେରଥୟ ଚିନ୍ତାରେ ମଗୁ ହୋଇ ଘର ଛିତରେ ବସିଛି, ବାହାର ଦୁଆର ଟିକିଏ ମେଲା ହେଲା । ତହୁଁ ସେ କର୍କଣ୍ଠ ସରରେ ଫଳୁଲେ, “କିଏ ?” ସକାଳର ସେହି ବାଲିକା ଆସି ମୁଣ୍ଡ ଦେଖାଇଲା । ବନମାଳୀ କହିଲା, “ତୁ ଫେରେ ଆସିବୁ । କାହିଁକି ଆସିଲୁ ?” ସକାଳ ପର ଘର ଛିତରେ ପ ବାକୁ ବାଲିକାର ସାହସ ହେଲନାହିଁ । ସେ ବାହାରେ ଆଜ ପରିବଳ, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, କହୁବ ନାହିଁ, ଭୂମର କଣ ହେଉଛି ? ତୁମେ କାହିଁକି ମନ ଶୁଣେଇ ବସିତ ?”

“କହୁ ନାହିଁ । ଯା, ପଳା !” କହି, ବନମାଳୀ କବାଟଟା ହାତରେ ଘେଲିଦେଲା । ବାଲିକା ଉଥାପି ଗଲାନାହିଁ; କହିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୋ ଉପରେ ଘର ନାହିଁ । ତୁମର କଣ ଦୁଃଖ ହେଉଛି, କହୁ; ମୁଁ ପାରିଲେ, କିଛି ହେଲେ ବାଟ କଣବି !” ବନମାଳୀ ମନରେ ଗୋଟାଏ ନୃତନ ଭାବ ଚେଇଁ ଉଠିଲା । ଗଛକୁ ଝୟିପଡ଼ି ଯାଉଥିବା ଲୋକ ପରିଷାଏ ମଧ୍ୟ ଧରିବାକୁ ଉଚ୍ଛାକରେ । ସେ ଉଠି ବାଲିକା ପାଖକୁ ଯାଇ କହିଲା, “ତୁମ ଘରକୁ ଏବେ ସେ କଣେ କୁହା ଆଉ ତା ହିଅ ଆସିଥିଲେ, ତୁ ତାଙ୍କ ଘର ଦେଖିବୁ ?”

“ନା ।”

“ଗୋକି ନାହାର କଣପାଇବୁ ?”

“ଆହୁ, ମୋକର ।”

ବାଲିକାକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ, ବେଶ୍ୟ ଅଶାନ୍ତି ହୋଇ, ବନମାଳୀ ଯାଇ ପୁଣି କପିରହୁଲ । କିଛି ସମୟ ପରେ ତଳୁ ବିକଟ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା, “ମୁଁ ତାକୁ ଠିକ୍ କହାନି । ଏ ସେଇ !” ଶୁଣି, ଅଗାଧ ବେହେରୁ ପାଞ୍ଚ ବାର, ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “କା କଥା କହୁନି ? ଅଗାଧ ବେହେରୁ ତେବେ କଣ ମୋ ଅଧ୍ୟକ୍ଷଣ ରୂପମଣ୍ଡଳ ବାପା ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତର୍ମି ଚିନ୍ତନେ ? ଜବର କଣ ତାହାହେଲେ ଏହେ ସହଜରେ ମିଳିଲେ ?” ଭାବ, ସେ କଣା ପାଖେ ଯାଇ ତଳକୁ ଗୁଡ଼ିଲା । ତଳ ଘରର ବିକଟ ଦୁଶ୍ୟ ପୁଣି ତା ଦୁଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଦେଖିଲା, ଅଗାଧ ବେହେରୁ ଘର

ଭିତରେ ଏ ପାଖରୁ ସେ ପା ଏବଂ ସେ ପାଖରୁ ଏ ପାଖ ଯିବା ଅସିବାରେ ଲଗିଛି ଓ ତା ଦୁଇ ଆଖିରେ ସତେ କଟା ନଥାଁ ଖେଳ କଲିଛି । ଭାରୀ ପଶୁରିଲ, “ତୁମେ କଣ ତେବେ ଠିକ୍ ଚିହ୍ନିଲି ?”

“ନିଷୟ; ଅବଶ୍ୟ ଥାଏ ବର୍ଷ ତଳ କଥା । ହେଲେ, ଦେଖିଲାପଣି ଚିହ୍ନିଦେଲ । ତୁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣୀ ଚିହ୍ନିପାରିଲୁନାହିଁ । ପୋଷାକପାଇ ଏଥର ଦେଖି ପିନିଛି । ପାଖ, ସୟତାନ୍, ଫେର୍ ଦ୍ୱାରରେ ଅସି ପଡ଼ିରୁ ।” ଅଗାଧ ଅଳ୍ପ ମରବ ରହିଲ ଓ ପରେ ଝିଅଙ୍କୁ କହିଲୁ, “ତୁମେ ଦି'ଟା ବାହାରିଯାଏ !” ସେମାନେ ବାହାରିଗଲି-ବେଳକୁ ସେ ପୁଣି କହିଲା, “ଦେଖ, ଘଣାରେ ପାଖ ବାକିଲେ ଠିକ୍ ଆସିବ ।”

ଅଗାଧ ଦେହେର ଓ ତା ଭାରୀ ଦୁହେଁ ଫର୍ ଭିତରେ ରହିଲେ । ଅଗାଧ ଭାରୀ ଆଡ଼କୁ ହଠାତ୍ ଦୁଲିପଢ଼ି କହିଲା, “ଆଉ ଗୋଟାଏ କଥା କହିବ, ଶୁଣିମୁ ? ଆଉ ସେ ଟୋକାଟା—” ଭାରୀ ପଶୁରିଲ, “କଣ ହେଲା ?” ଅଗାଧ ନଳିପଢ଼ି ଭାରୀ କାନରେ ମୁହଁ ଲଗାଇ କହିଲା, “ଏ ସେଇ ।” ଭାରୀ ତମକିପଢ଼ି ପଶୁରିଲ, “ଏଇ ମାଇକିନିଆ ?” ମୁହଁତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ବେହେରାଣୀ ମନରେ ଦୃଶ୍ୟ, ରାଗ ଏବଂ ଦୟାଯୁ ଏକାଠି ପରିବର୍ତ୍ତ ଆକାରରେ ଲମା ହୋଇଗଲା । ସେ କହିଲା, “ନା, ଅସମ୍ଭବ କଥା । ମୋ ଝିଅ ଦି'ଟା ନ ଖାଇ ଭେକରେ ମରୁଚନ୍ତି; ଆଉ ସେ ପୁଣି ରାଣୀ ହୋଇ ବହିଛି । ଏ ଖାଲି ମିଛ ।”

“ଦେଖିବୁ, ମୁଁ ଯାହା କହୁଚି ଠିକ୍ ।” ଶୁଣି, ବେହେରାଣୀ ଆଚମ୍ପିତ ହୋଇ ଉପରକୁ ମୁହଁତେକି ବୁଝିଲା । ତା ଦିକଟ ମୁଖ ଜ୍ଞାନ ନିମନ୍ତେ ବନମାଳୀର ତୁଷ୍ଟିଗୋତର ହେଲା । ବେହେରାଣୀ ଗୋଟାଏ ପଥର ପୁଣି ପରି ତିଆ ହୋଇ ରହିଲା; ମାତ୍ର ଅଗାଧ ତା ଜଡ଼ତା ଭାରୀ କହିଲା, “ଆଉ କଥାଏ କହିବ ? ମୋ ଭାରୀ ଲେଖିଗଲା । ଏତେ କାଳ କଷ୍ଟ ପାଇଲି; ଏଣିକି ଆଉ ଏ କପାଳେ କଷ୍ଟ ଲେଖାନାହିଁ । ଦେଖୁଛି, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଜାକାଳେ ଲକ୍ଷଣପଦ ହୋଇପାରେ ।”

“କହୁଚି କଣ ତୁମେ ?”

“ଶ୍ରୀ, କଣ କହୁଚି । ସେ ଝିଅରେ ଟଙ୍କା ପାଠିଏଇ ଧର ଆସିବ । ଦେଖିଲୁ, ମୁଁ ତାକୁ କମିତି ଜାଲରେ ପକେଇଲା ? ସେତେବେଳେ, ଉପରେ ଯେ ଟୋକାଟା ଅଛି, ସେ ତ ନ ଥୁବ । ରାତ ଦଶ ନ ହେଲେ ସେ କଣ ଜଣୁହୁଚି ? ଟୋକା ଦି'ଟାଯାକ ବାହାରେ ଜଣିବସିବେ । ତୁ ଠିକିଏ ସାହ୍ୟ ଧର ସାହ୍ୟରେ କଲେ, ତାଠୁ ତ ଝାଡ଼ିନେବି । କେଳା କମିନ ସାପାଠୁ ବିଷ ଖାଇ ଦେଖିବୁଛି ?”

ଶ୍ରୀ ପରୁଣ୍ଠା, “ଯେବେ ନ ହତ୍ତିଲ ?” ଶ୍ରୀ ଅଗାଧୁ ଠୋ ଠୋ ହସିଲା । ବନମାଳୀ ତା ମୁହଁରେ ପ୍ରଥମଥର ହସ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲା । ଓଁ, କି ବିକଟ ସେ ହାସ୍ୟ ! ତେଣୁ, ବନମାଳୀ ଆପାଦମସ୍ତୁଳ କର୍ମ ବାକୁ ଲାଗିଲା । କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ଅଗାଧୁ ପଣ୍ଡି କହିଲା, “ମୁଁ ଯାଉଛି । ଏ ଭିତରେ କେତେ ଜଣଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଦେଖା ସାଷାତି କର ଆସିବ; ତୁ ଥା ।” କହୁ ସେ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ପଚଢ଼ ବାଜି ବାହାରକୁ ଘୂରିଗଲା; ମାତ୍ର କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ପଣ୍ଡି ଦୁଆର ଫିଲିଲା । ଅଗାଧୁ ଫେରିଅସି, ଶ୍ରୀମାଳୀ କହିଲା, “ଆଜ, ପାହୋରଦେଇ ବୁଲିଯାଉଥିଲା । ଏ ପାଞ୍ଚଟା ଟଙ୍କା ଦେ, ଦି ବୋଲୁ ଯେ କଣି ଆଣି ରଖିବୁ ।”

“ସେ ତ ଦୁଆରା ପରିମା । ବାକି ମୁଁ କରି କରି ।”

“ନା, ତୋ ଏହି ଏବେ ଥାଉ । ମୋର ଆଉ କେତେକ କିନିଷ କରିବାର ଥାବୁ ।”

“ତମର କେତେ ଦରକାର ?”

“ବୁଝି ଟଙ୍କା ତ କିମ୍ବାଦ । ବେଣୁ ମଧ୍ୟ ଲାଗିପାରେ ।”

“ତେବେ ଆଉ ଶାଇବାକୁ କଣ ରହିବ ?”

“ଆଜି ଶାଇବା ଫାଇବା କଥା ମନେ ପରାନା; କାଲିନି କେତେ ଖାବଦୁ, ଶାରିଆ । ସୁନା ବୁଦ୍ଧିଲ, ରୂପା ଭାଲି ଆଣିଦେବି ।”

ଅଗାଧୁ ବେହେରୁ ବାହାରି ବୁଲିଗଲା ପରେ ତିଳ ମହିଲ ଦ୍ୱାର କଟକଟ ଡାକି କହ ହୋଇଗଲା । ବନମାଳୀ ପୁଷ୍ପ ଦେଖିଲୁ ସେ ସେ ଦ୍ୱାର ପଛଆତେ ଘର ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଜାଲ ଛନ୍ଦା ହେଉଥିବାକୁ ମନେ ମନେ ବଜପରିକର ହେଲା । ସେ ଜାଲ ସେ କାଟି ଛନ୍ଦାରବାକୁ ମନେ ମନେ ବଜପରିକର ହେଲା । ସେଥିରେ ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ଅପୁଙ୍ଗ ଆନନ୍ଦ ଜମିଲା । ତା ପ୍ରେମ—ପ୍ରସର ଅସ୍ତରା ରୂପମଣିର ପିତାଙ୍କର । ସେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଉପକାର କରିବାକୁ ଯାଉଛି ଭାବ ଜୁମ୍ବି ହେଲା । ତାହା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ନାନା ଦ୍ଵାରୀ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦଶାରେ ଏକ ବାଜିଲା, ତା କରିବାକୁ ଆଉ ପାଞ୍ଚ ଦଶା ମାତ୍ର । ସେହି ପାଞ୍ଚ ଦଶା ମଧ୍ୟରେ ସେ ଅର୍ଥ ଶବ୍ଦ ନେଇ ପ୍ରସୁତ ହେବାକୁ ଶୁଣି କଲା ।

କାଳ କାଟିବା ଚେଷ୍ଟା

ବନମାଳୀ ଗର୍ଭର ଚିନ୍ତାରେ ମୟୁ ହୋଇ ଦୂର ଗୋଡ଼ କାଢ଼ି ବାହାରିଗଲା । ବାଟରେ ଦେଖିଲା, ଗୋଟାଏ ପାର୍ଚିର ଆଜୁଆନରେ ଦୂର କଣ ଲୋକ ବସି ନିତାନ୍ତ ଶୀଘ୍ରରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାଢ଼ି ଆଲୋକଟା କହିଲା, ‘ବଣୀକ ଧରିଲେ, କେବେ ବିଷଳ ହେବନାହିଁ; ମାତ୍ର ଟଙ୍କା ଦରକାର । ଧରି ପଡ଼ିଲେ, ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ କି ଦଶ ବର୍ଷ ରୁବ, କିଏ କାଣିଛି ? ପାଞ୍ଚ ଶହ ଟଙ୍କାରୁ ଲଣାବେ ଦୁବନାହିଁ ।’ ଆଜ କଣକ କହିଲା, “କେଳାଣି କଣ ଦୂର ।”

“ମୁଁ କହିଲି ପର, ସମେତ ନାହିଁ । ଏତିକି କହୁ ଯେ ଅନ୍ୟ କଥା ପକାଇଲା । ବନମାଳୀ ଚାଲିଗଲା; କିନ୍ତୁ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଆଗାଧୁ ଦେହେର ଜାଳ ସହିତ ଏ ଲୋକ ଦାଙ୍କର ଦୂର ତ କିନ୍ତୁ ସମ୍ପର୍କ ଥିବ ।” ଗଲିରୁ ଗଲିକ ଗୁଲି, କେତେ ବାଟ ଯାଇ, ବନମାଳୀ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଚାଲିଦିଆ ଗୁଲଘରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେଠାରେ ଟେବୁଲ ବିପରେ ହାତ ଦେଇ ଚଢ଼ିକରେ ଲଣକ ପାର୍ଚିକର ବସୁଷ ବସିଥିଲେ । ସେ ବନମାଳୀଙ୍କ ଦେଖି ପରିଚିଲେ, “କଣ କାମ ।” ତାଙ୍କର ମୁହଁର ଭଙ୍ଗି ଦେଖି ଏବଂ ଶୁଣି, ବନମାଳୀ ମନରେ ଗୋଟାଏ ଶଙ୍କାର ତେବେ ମୁହଁର୍କିଳ ପାର୍ଚି ମୁଣ୍ଡ ଟେକ ଦେଖିଲା । ତଥାପି ବନମାଳୀ କହିଲା, “ମୁଁ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ କହୁବି କାମର ଆସିଛି ।

“ତେବେ ଶମୃଟା ପରି ଠିଆ ହେବତ କାହିଁକି ? କହୁ କଣ କହୁବ ।” ବନମାଳୀ ସମ୍ପୁର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ବଜାଣିଗଲା ପରେ ବନ୍ଦିଲା, “ଜାଳଟା ଯାହାପାଇଁ ଛନ୍ଦାହେଇଛି, ମୁଁ ତାଙ୍କ ନୀଁ ଠିକ୍ କାଣେ ନାହିଁ । ପର ବି ମୋତେ ଲଣାନାହିଁ । ତେବେ, ଘଟଣାଟା ସଧା ହିଂଟାବେଳେ ପଢ଼ିବ । ତା ପୁଷ୍ପରୁ ଯାହା କରିବେ କରନ୍ତୁ ।”

“ଏଡ଼େ ବଡ଼ଟାଏ ହେଲାଣି; କଥାଟା ଠିକରୁଥେ କହୁ କାଣ୍ଟନ ? ଧାଳଗୋପ ପରି ହୋଇବ, ଘଟଣା ହବ କେଉଁଠି ?”

“ଦଳିକୋଠାରେ !” ଶୁଣି, ସେ ବ୍ୟକ୍ତ ବସୁତ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡ ଟେକ ଶୁଣିଲେ । ତା ପରେ ସେ ପରିଚିଲେ, “ତଳମହିଳାରେ ନା ? ତା ଭିତରେ ବଣୀଆ ବି ଅଛିନା ?” ଶୁଣି ବନମାଳୀ କହିଲା, “ହଁ, ମୁଁ ବଣୀ ନୀଁ ତ ବାଟରେ ଶୁଣି ଆଇଲି; ଦୂରକଣ ବସି କଥା ହେଉଥିଲେ ।”

ଏ ପ୍ଲାନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଦରକାର ଯେ ଗୋବିନ୍ଦା, ସାଧୁଆ, ବାଞ୍ଚୀ ଓ ଡକ୍ଟରବା ନାମରେ ଗୁରୁଜଣ ଲୋକ କଟକ ସହରର ନର୍କକୁଣ୍ଡରେ ଶଳକୁ କରୁଥିଲେ । ଗୋବିନ୍ଦା ଦେହରେ ଗୋଟାଏ ଭ୍ରାମର ବଳ ଥିଲା । ସାଧୁଆ କିଷ୍ଣ ମତହୀଷ୍ପୁ ଦିକ୍ଷାଯରେ ଗୋଟାଏ ମଞ୍ଚ ପଢ଼ିଛି । ସେ କୋପାଏ ପଦ ଦୋହୁଆରି ମନୁଷ୍ୟର ମାର ଜେଇ ପାହୁଥିଲା । ବାଞ୍ଚୀ ଗୋଟାଏ ନିଶାଚର । ସେ ସଂଖ୍ୟାବେଳେ ଘରୁ ବାହାରୀର, ରାତିଯାକ ଭୂତ ପରି ଏଣେ-ତେଣେ ବୁଲି ବୁଲି, କୁଆ ବୋବାରବା ପୂର୍ବରୁ ଘରକୁ ଫେରିଥାସେ । ଡକ୍ଟରବା ଡରିଣ ବର୍ଷର ଟୋକା, ଗୋଟାଏ ପଥାନ ଅଣ୍ଣାକାଳ ।

ଗୁରି ଲଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଭ୍ରାମ ମେଳ ଥିଲା । ମେଟରେ ଗୁରୁଜଣୀଯାକଙ୍କ ସେମାନେ ନାମ ଦେଇଥିଲେ ‘ବଣୀ’ । ବଣୀ କହିଲେ, ଗୋବିନ୍ଦା, ସାଧୁଆ, ବାଞ୍ଚୀ ଓ ଡକ୍ଟରବା ସମୟେ ବୁଝାଇଥିଲେ । ବନମାଳୀ ବଣୀ ଦିକ୍ଷାଯରେ ବାଟରେ ଯେ କଥାବାନ୍ତିର ଶୁଣି ଆପିଥୁଲ, କହିଲା । ମହୁ ଶୁଣି ସେ ବନ୍ଦି ପ୍ରଥମେ କିଛି ସମୟ ଜରବ ରହ ମୁଣ୍ଡ ନାହିଁଲେ । ତା ପରେ ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲେ, “‘ଦଳ’ କୋଠା ତଳ ମହିଳା ଘର । କୁଟି ରହିବାକୁ ଆନ ତ ନାହିଁ । ଆମେ ପିବା ଟେର ପାଇଲା ମାଣେ ସେ ପଲେଇବ । ଫଳରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁ ହେଇ ପାରିବନାହିଁ ।” ସେ ସବୁ ସେ ଭବିଷ୍ୟାର, ବନମାଳୀକ ପରୁଣିଲେ, “ତୁମକୁ କଣ ଭୟ ଲାଗୁଛି ?”

“ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖି ଯେତେ ଲାଗୁଛି, ତାଠୋଇ ଦେଖି ନୁହେ । ସେ ବନ୍ଦି ଅଭିନ୍ଦୁ ଭବରେ କଥା କହିବାର ଶୁଣି, ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ବନମାଳୀର ତ୍ରୈର ଶୁଣି, ସେ ତା ଆତକୁ ଟିକିଏ ଏକବୁଦ୍ଧିରେ ବୁଝି ଗର୍ଭାର ସରରେ କହିଲେ, “ତୁମେ ତ ବେଶ୍ ସାହାସରେ କଥା କହୁତ, ଠିକ୍ ସଜା ଲୋକେ ସେପରି କହନ୍ତି—ଆହା ।” ତାଙ୍କ କଥା ନ ସବୁଣ୍ଡ ବନମାଳୀ କହିବ ଦେଲା, “ମୁଁ ଏପରି ଶୁଣିବାକୁ ତ ଆପିନାହିଁ । ଆପଣ କଣ କରିବ ନ କରିବେ ମତେ କହନ୍ତୁ ।”

“ଆହା, ମୁଁ ସବୁ ଠିକ୍ କରିଦେବ । ମେ ଏଇ ପିପ୍ରିଲଟା ନିଅ । ଘରେ ଲୁଚ ସବୁ ଦେଖୁଥିବ । ସମୟେ ଯେତେବେଳେ ଯାଇ ଜମା ହୋଇ ତାକୁ ଆକମଣ କରିବେ, ପିପ୍ରିଲ ପୁଣିଟିରଦେବ । ପିପ୍ରିଲ ମାର ଆସେ ନା ? ତୁମେ କି ବନ୍ଦିଯାୟ କର କହ ଦେଖି ।” ବନମାଳୀ ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆର୍ ଧାରେ ଧାରେ ଭିତର ଦେଲା, “ମୁଁ ଜଣେ ଓହିଲା ।”

“ଓ, ଆପଣ ଓହିଲା ? ମତେ କହୁନାହାନ୍ତି ! ଆପଣଙ୍କୁ ତ ଆଇନ୍ କାହୁନ୍ ସବୁ ଲଣାଥିବ । ଦେଖନ୍ତୁ, ପ୍ରମାଣଟା ଠିକ୍ ପୃଷ୍ଠିବା ଦରକାର । ଜୋହିଲେ ଆମେ

ଆଉ କଣ କରିପାରିବୁ ? ଠିକ୍ ଯେତିବେଳେ ଲୋକଟା ପରେ ଆଦିମଣ ହବ, ଆପଣ ପିତ୍ରଲଟା ଫୁଟେଇବେବେ । କର୍ମମାନ ତନିଟା ବାକିଛି । ଆପଣ ସତ କହିଲେ ନା ?”

“ନା, ତା ।”

“ଓ, ତାହାମେଲେ ତ ସମୟ ହେବଗଲା । ଆପଣ ଯାଆନ୍ତି । ଠିକ୍ ମନେ ରହିଲା ତ ? ପିତ୍ରଲଟା ଫୁଟେଇବେ, କୁଳଯିବେ ନାହିଁ ।”

“ହୀନ୍ତି” । କହୁ ବନମାଳୀ ଏଇ ଭିତରୁ ବାହାର ଅସିଲବେଳକୁ ପଥରୁ ଝଣିଲା, “ଦେଖନ୍ତୁ, ଏ ମଧ୍ୟରେ ଯହି ମୋତେ କିଛି କହିବା ଦରକାର ହବ, ଏଇ ପାଣ୍ଡିତୀକୁ ସିଧା ଗୁଲି ଆସିବେ । ଥସି ପଲୁଗିବେ, ସର୍ବାର ଜନାର୍ଦନ ମହାପାତ୍ର କାହାନ୍ତି ?”

ପାଣ୍ଡିତୀ ଫେରି ବନମାଳୀ ଥର ଧୀର ସ୍ତର ଭବରେ ଝୁରିପାଇଲା ପରି କିନି ଏଇ ଭିତରେ ପାଣ୍ଡିତୀଙ୍କା । ଭିତରୁ ଦ୍ୱାର ବନ କଲେ, ସେ ଏଇ ଭିତରେ ଆହୁ ବୋଲି ଜଣାପଢ଼ିଯିବ, ସେଥିପାଇଁ କବାଟଟା କେବଳ ଆଉଜାଇଦେଲୁ ଓ ନିଜେ ଟେବୁଲି ପାଖେ ଚଢ଼ିବାର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମନରେ ବସି ରହିଲା । ଅଗାଧ ବେହେରୁ ଘରଟା ଶୁଣୁ ଡଇଲୁ ଦେଖାଯାଉଥିଲା, ଏପରିକି, ସେ କଣାନାଟେ ଆଲୋକ ଆସି ବନମାଳୀର ନିଜ ପରେ ସାମାନ୍ୟ ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ଥାଲୋକ ସେ ଦାପ କିମ୍ବା ଦିନ୍ଦିନ ମସାଲ ଥାଲୋକ ନୁହେ, ବେଶ ବୁଝା ଯାଉଥିଲା । କାରଣ, ଆଲୋନଟା ନାଲିଆ ଦିଗ୍ନଥିଲା । କଣାବାଟେ ଗୁରୁ ବନମାଳୀ ଦେଖିଲା, ସତେ ଯେପରି ତା ଏଇ ତଳେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ଚିତା ଜନ୍ମିଛି ।

ମୁହଁତ୍ରିକ ମଧ୍ୟରେ ତଳ ପରିନ ଦ୍ୱାର କଟ କଟ ତାଙ୍କ ଫିଟିଲା । ଅଗାଧ ଫେରିଥିବା ଏଇ ଭିତରେ ପାଦ ପକାଇଲା । ଆହୁ, ସେ କହିଲା, “ସବୁ ତିଆର । ମୁଖ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ର ଥୁଆ ହେଉଛି, ଆଉ ବିରାମ ମବୁ ଭଳି ରହିବନ୍ତି ।” କହୁ, ସେ କେତେବୁଜାଏ ଲୁହା ହରିଆର ଭୂମି ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଲ ଏବଂ ପଣ୍ଡି କହିଲା, ଏଗୁଡ଼ାକ ସବୁ ନିଆଁରେ ଯୋଗିଲାଙ୍କା । ଏଇ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ଯସି ଗଦା ସରଖା ସମୟର ଅନୁଗାମୀ ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ପରି ନିଜ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଜନ୍ମିଥିଲା । ବେହେରଣୀ ହୃଦାରଗୁଡ଼ାକ ତହିଁରେ ଝଞ୍ଜି ରଖିଦେଲା । ତା ପରେ ଅଗାଧ ନହିଁ, “କାହାର ଦୁଆରଣ କଟ କଟ ହେଉଛି । କବଜାରେ ଟିକିଏ ତେଲ ଦେଇ ଦେ ।” ବେହେରଣୀ ଆଦେଶ ପାଲନ କଲା । ତା ପରେ ଅଗାଧ ପଗୁରିଲା, “ଆହୁ, ଉପର ଏବୁ ଯେ ମୂଳିରିଆଣୀଟା କାମପଣ କରିବାକୁ ଆସେ, ଆସି ରାଜିଗଲାଣି ନା ?”

“ହଁ ।”

“ଆଉ, ସେ ଟୋକାଟା ନାହିଁ ତ ?”

“ନା, ସେ ଏବେ ଲୁଆଡ଼େ ଆସିବ ?”

“ହେଲେ, ଦେଖିଆସିବା ଭଲ । ହିଅ, ରୁ ଆଲୁଥ ନେଇ ଗଲୁନା ।”

ବନମାଳୀ ଉତ୍ତରକୁ ଯାଇ ଗୁରୁଣ୍ଡି ଖଟକଳେ ଲୁଚିବହଲ । ମୁହଁଝୀକ ପରେ ତା ଦ୍ୱାରା ପାଶେ ଶୁଣାଗଲ, “ବାପା, ବାହାରିଯାଇଛି ।” ବନମାଳୀ ଅଗାଧ ବେହେର ବଡ଼ିଆର ପାଟି ବାରିଲ ।

ତଳ୍ଳ ବାପ ପରୁଗଲ, “ଯର ଭତରକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲୁ ?”

“ନା, କବାଟ ପଡ଼ିଥିଲେ; ସେ ଅର୍ଥିଲେ, ମେଲ ହୋଇଆନ୍ତା ।” ତଳ୍ଳ ପୁଣି ଶୁଣାଗଲ, “ନା, ଭତରକୁ ଯାଇ ଦେଖିଆ ।”

ସ୍ଵାର ଫିଟିଲ । ବନମାଳୀ ଦେଖିଲ, ବାଲିକା ହାତରେ ଆଲୁଥ ଧର ଘର ଭତରେ ପଣିଲ । ସେ ନିଃଶ୍ଵାସ ବନ୍ଦ କର ରଖିଲ । ବାଲିକା ଶଟ ନିକଟକୁ ନ ଆସି ଦର୍ଶନରେ ମୁହଁ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲ । ତଳ୍ଳ ପୁଣି ଶୁଣାଗଲ, “ତୁ କଣ କହୁବୁ ସେଠେଇ ? ବାଲିକା ଉପରୁ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ଦେଲୁ, “ମୁଁ ଖଟ ତଳଟା ଖୋଜିବାକୁ ଯାଉଛି । ହେଲେ ଘରେ କେହି ନାହିଁ ।” ବାପ ତଳ୍ଳ ପୁଣି ପାଟି କର କହିଲ, “ତାହାରି, ସେଠି ଠିଆ ହୁଅନା । ବେଗେ ବୁଲିଆ ।” ଶୁଣି ବାଲିକା ଦ୍ୱାରା ପେଲାଇନର ଶୁଣିଗଲ । ତହୁଁ ଅଗାଧ କହିଲ, “ତମେ ଦୁଇ ପିଲୁ ଘରେ ରହିବା ଦରକାର ନାହିଁ, ଯାଇ ଗଲି ଦୁଇ ମୁଣ୍ଡ କରିବସ; ମାତ୍ର ସବୁବେଳକ ଆମ ଦୁଆର ଆଡ଼କୁ ଶୁଣିଥିବ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ପଢ଼ିଲେ, ତା ଥର୍ଥ, କେହି ଅସିଲେ ହଠାତ୍ ଧାଇଁଆସି, ଦୂରିଲ ତ, ହଠାତ୍ ମୋତେ ଖବର ଦବ ।”

ଶୁଣି, ବଡ଼ିଆ ଗଜଗଳ ହୋଇ କହିଲ, “ଏ ଶାତଦିନ ରାତରେ ପଦାରେ ଠିଆ ହେଇ ପହରା ଦବା, ଆଖ କି ମଜା କି ?” ବାପ ସାନ୍ଧୁନା ଦେଲୁ, “ମା, କାଲି ତ ଚନା ଘରର କେମା ହେଇ ବସିବୁ । ଆଜି ଟିକିଏ ନଷ୍ଟ ପାଇଥା; ନାହିଁ କରନା ।”

ଶତ୍ରୁଯନ୍ତର ଚିତ୍ର

ବନମାଳୀର ପହଞ୍ଚ ଦେବା ସମୟ ହୋଇଥାଏଇଲା । ମୁହଁତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଯାଇ କଣା ପାଣେ ଅଣି ଲଗାଇ ବସିଲା । ସେ ଦେଖିଲା, ସମସ୍ତ ଘରଟା ପ୍ରସିଦ୍ଧାର୍ଥୀ ଆଲୋକରେ ଉଚ୍ଛଳ ଦିଶ୍ଚଳି; ଗୋଟାଏ କଣରେ କେତେବୁଡ଼ାଏ ପୁରୁଷା ଲୁହା ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଦକ୍ଷତି ଦୁଇଟା ଗଦାରେ ଥୁଆହୋଇଛି । ଅଗାଧ ବେହେର ଯେଉଁ ଶ୍ରଦ୍ଧାରୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହାତ ଦେଇଥିଲା, ସେ ନିମନ୍ତେ ତା ଘରଟା ଶୁଭ ଉପଯୋଗୀ । ଏକେ ତାହା ସାହର ଶେଷ ଘର; ଦୁଇ ଗମ୍ଭୀର, ଦୁଇ ପାନଙ୍ଗ ନାଣେ ଦୁଇ ମଧ୍ୟରେ ଆଉ କୌଣସି ଘର ନ ଥିଲା । ଅଗାଧ ବେହେର ଘର ଭିତରେ ବସି ପିକାରେ କାହାଁ ଲଗାଇ ଧୂଆଁ ଟାଣ୍ଡଥିଲା । ସେ ହଠାତ୍ କହି ବସିଲା, “ଅଜାରରେ ସେ ତ କେବେ କୁଳ ଅସିବନାହିଁ, ବରିରେ ଅସିବ । ସେ ଓହ୍ନେଇ ଘର ଭିତରକୁ ଅସିଲା ମାତ୍ରେ, ଯାଇ ଭଡ଼ାଟା ଦେଇପକାର, ବରିଟାକୁ ବଦାୟ କରିଦେବା ଦରକାର ।” ଶ୍ରୀ ଭାର୍ଯ୍ୟା ପରୁଣିଲା, “ଟଙ୍କା ଲୋଭିତୁ ଆସିବ ମ ?” ଅଗାଧ ଅଶ୍ଵାରୁ ପାଇଟା ଟଙ୍କା କାହାର କରି ଭାର୍ଯ୍ୟା ଦାନିତ ପକାଇଦେଲା । ଭାର୍ଯ୍ୟା ଦିସ୍ତିତ ହୋଇ ପରୁଣିଲା, “ଏ ପୁଣି କି ଟଙ୍କା ?”

“ସକାଳେ ଉପରକ ସେ ଟଙ୍କାଟାର ବିଅ ଯୋଇ ପାଇଁ ଟଙ୍କା ଅଣିଥିଲା । ଆହ୍ନା, ଦିନା କରିଲା ଯେ ଦରକାର ।”

“କାହିଁନି ? କଣ ହୁବ ?”

“ବରିବାକୁ ।”

“ଆହ୍ନା, ମୁଁ ଯାଇ ସେ ଟଙ୍କା ଘର ନେଇ ଆସୁଛି ।” ବନମାଳୀ ଅଣିବାରୁ ଲଗିଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବେହେରଣୀ ପିନ୍ଧିବାଟେ ଉପରକୁ ଉଠିବା ପାଦଶର ଢଣି, ସେ ହିତକେ ଲୁଚିବାପାଇଁ ଦିବାକୁ ବାଟ ପାଇଲା ନାହିଁ । ତଳ୍ଳ ପୁଣି ଶୁଣାଗଲା, “ଅଳୁଆ ନେଇ ଯା ।”

“ନୀ, ଅଳୁଆ କଣ ହୁବ ? ଦି ହାତରେ ତ ଯୋଡ଼ିଏ ତତ୍କାଳିତିରି । ଅଳୁଆଟା ତେବେ କଣ ମୁଣ୍ଡରେ ଥୋଇ ଅଣିମି ? କି ବୁଝି କି ?”

ବନମାଳୀ ଘରର ଦ୍ୱାର ଚିଟିଲା । ବେହେରଣୀ ଭିତରେ ଘାଦ ପକାଇଲା ଏବଂ କେହି ଥିବାର ସମେତ୍ର ନ କର, ଦୁଇଟି ତତ୍କାଳ ଧର, କନାଟଟା ପୃଷ୍ଠପରି

ପେଲାଇଦେଇ, ପୁଣି ବାହାରିଗଲା । ଜଣକ ମଧ୍ୟରେ ତଢ଼ୁ ତା ପାଟି ଶୁଭ୍ରିଲ, “ଏହା ଚଢ଼ିକି ଦି’ଖା ନିଆ ।”

ଅଗ୍ରଧୁ ବେଳେ ନଦୀରେ ଦୂରଟି ନେଇ ଗଲ ମହିରେ ସକାଳ ରଖିଲା । ତା ପରେ ସେ କୌଣସି ପରିଦର୍ଶକ କର୍ମ୍ମେଣ୍ଡେ ପରି ପରେଥିବ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲେ ନନ୍ଦ ତନ୍ତ୍ର କରି ଦେଖି ରଖିଗଲା । ସେ ଗୋଟାଏ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ପିନ୍ଧୁକୁ ମଧ୍ୟରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ବଢ଼ି ଛୁଟିବାହାର କରି, ଉତ୍ତାଷ୍ଠା ଶୁଭ ଦିଗ୍ଭୟାରି ତା ଗରୁଣତା ଦେଖିଲ ପରି, ନିଜରେ ତା ଦାଢ଼ି ପରାଯା କରି, ଥିଲେ ମୃଣି ନାହିଁ, ଗୋଟାଏ କରି କାନ୍ଦୁକୁଟିରେ ନେଇ ଥୋରଦେଇଲ । ତେଣେ ବନମାଳୀ ପିତ୍ରଲକ୍ଷ୍ମୀ କୁରୁତା ପକେଟରୁ ବାଦାରକରି ହାତରେ ଧଳିଲା । ସେତେବେଳେ ଟିକିଏ ଲୁଗା ଖୁବ୍ ଖୁବ୍ ଶବ୍ଦ ହେଲା । ତାହା ତଳେ ଅଗ୍ରଧୁ ବେହେର କାନ ଏହିପାରିଲା ନାହିଁ । ଶୁଣି, ସେ ଦାତାତ୍ର ନମକିପଦି କହିଲା, “କିଏ କଣ ଶବ୍ଦ ନଲ ?” ବନମାଳୀ କନ୍ଧାସା ରେବି ବରିଛିଲା । ଅଗ୍ରଧୁ ଲକ୍ଷ ମମୟ କାନ ପାର ରହି, ପରେ ହସି ହସି କହିଲା ମୁଁ ଗୋଟାଏ ବଳଦ । ମୁଁ ଲକ୍ଷପନ ହେବି ବୋଲି ପବନ ବନାଇବ ନାହିଁ, ଏଇ ପନ୍ଥ ହଲିବ ନାହିଁ ପର ?”

ହଠାତ୍ ଦୂରରେ ଗଣ୍ଡାଶର ଶୁଶ୍ରାଗଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥନ୍ଦିର ଫଳ କନମାଳୀ କାନରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ବିକ୍ରି ଧୂନ ପରି ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବନମାଳୀ ଗଣ୍ଠି ଛାରେ ବନ ହେଲା । ତମେ ଅଗ୍ରଧୁ କହିଲ, “ଏକ ଅସ୍ତିବାବେଳ ହୋଇଗଲା ” କହି, ସେ ତତ୍ତ୍ଵକରେ ବଦ୍ଧିତୁ କି ନା, ତେଣେ କବାଟ ଫିଟିଲା । ବେହେରାଣୀ ବାର ଥାଣେ ଛାତା ହୋଇ ଅର୍ଥର୍ଥନା କଲା, “ଆସନ୍ତୁ, ହକୁର !” ଅଗ୍ରଧୁ ଦ୍ୱାରା ନିକଟକୁ ଧାର୍ଯ୍ୟାର୍ଥ କହିଲା, “ପାଦ ପକାନ୍ତୁ !” ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି ଗର୍ଭୀର ବଦନରେ ପରେ ପ୍ରବେଶ କରି, ପାଞ୍ଚ ଗୋଟିଏ ସୁନା ମୋହର ଅଗ୍ରଧୁ ହାତରେ ଦେଇ କହିଲେ, “ମୁକୁତ କେନା, ଗୁରେଷ୍ଟିରେ ପର ଭାତୀ ଦିଆହୋଇ-ଦିବ, ବାକି ଗୋଟିଏ ଓର୍ଚ୍ଚବାର୍ଚକୁ ରଖ ।” ଅଗ୍ରଧୁ ମୋହର ଧରି ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ଯାଇ କହିଲା, “ବରିଟା ଯାଇ ବିଦା କରିବେ ।” ସଦାଶିବ ଘର ଭିତରେ ଚଢ଼ିକରେ ବସିଲେ । ବେହେରାଣୀ ବାହାରକୁ ଝପିଗଲା; ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ ମମୟ ପରେ ପୁଣି ଫେରିଅସି ଯୁମୀଳ ମୁଣ୍ଡ ହୁଙ୍କାର ଖବର ଦେଲା, “ଠିକ ।”

ସଦାଶିବ ଯାଇ ଦସିବନ୍ତି, କନମାଳୀ ରଖିଲା, ଏରନ୍ତୁ ପାଇଅକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ କିଏ ପରିବର୍ତ୍ତ ନଲ । ଲୋକଟାର ତେବେରା ଦେଖିବାକୁ ଭୟଧର । ସଦାଶିବ ମଧ୍ୟ ତା ଆତମ୍କୁ ଗୁହ୍ଯ ତମକ ପକ୍ଷରେ : ଅଗ୍ରଧୁ ତାହା କୁହିପାଇ କରିବେଳେ କହିଲ, “ଦେଖୁତମ୍ବ ହକୁର, ମୋ ଅବତ୍ର ବଢ଼ି ଥିବା ।” ସେ କଥା ନ ଶୁଣି, ସଦାଶିବ ପରିବର୍ତ୍ତଲେ, “ଥେ କିଏ ଅବଲ ?”

ଅଗାଧୁ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟର କେଳ, “ଏ ସମା !” ଶୁଣି, ସଦାଶିବ ଉଦାସ ସରରେ ହେଲେ, “ଶୁଣ !” ମାତ୍ର ସେହି ମୁହଁତ୍ତିରେ ଅନ୍ତରେ ଲୋଜ ଆସି ଘର ଛିତରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ତତ୍ତ୍ଵ ଅଗାଧୁ କହିଲା, “ସେ ଲୋକଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ରୁହିଲେ ନାହିଁ !” ସେ ସଦାଶିବଙ୍କ ପାଖେ କିଳ ଦୁର୍ବଳ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲାଗିଲା । ସଦାଶିବ ଶୃଷ୍ଟ ଶୃଷ୍ଟ ଘରର ଗୋଟିଏ ଲୋକଙ୍କୁ ପୁଣି ଦେଖିଲେ ଯେ କମେ କମେ ବୁଝିଲା ଲୋଜ ଆସି ବଦିଲେଣି । ତାଙ୍କ ମନରେ ସ୍ମରଣ ଗୋଟିଏ ଶଙ୍କା ଜନ୍ମିଲା । ତାହା ବୁଝିପାରି, ଅଗାଧୁ କହିଲା, “ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏହି ପାଖ ସେହିମାନଙ୍କରେ ଥାଆନ୍ତି । ଅଜାର ବ୍ୟବସାୟ କରନ୍ତି କି ନା, ସେଥିପାଇଁ ମୁହଁଟାମାନ କଳା ହେଲାଛି । ଆପଣ ତାଙ୍କ ଆଜିକୁ କାହିଁକି ଶୁଣନ୍ତି, ଶୁଣନ୍ତି, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କହିବ ଯେ, ମୁଁ ବିଶକର ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲା । ମୋର ନଗୋଟିଏ ପୁରୁଣା ବିଷ ଥିଲା !” କହି, ସେ ଗୋଟିଏ ପଢା ଆଖି ଦେଖାଇ, ସୁଣି କହିଲା, “ଦେଖନ୍ତୁ, ନ କମଳାର ନିମ୍ନ !”

ସଦାଶିବ ଚିନ୍ତା ଭଲ ଦେଖିପାଇଲେନାହିଁ । ଗାର ସବୁ ପ୍ରାୟ ଲିଭିଆୟି-ଥିଲା । ତଥାପି ସେ ନିରାପଦ କରି ଦେଖି କହିଲେ, “ଏ ତ କୌଣସି ଚିନ୍ତାର ଚିନ୍ତା ପରି ଦିଶୁବ ପର । କୋଇବା ?”

“ଯୋହିଠା ହୋଇ, କମଳାର । କହନ୍ତୁ, କେତେ ଦେବେ ?”

“ମୋର କି ବରଳାର ନାହିଁ; ନହିଁ ନେବେ କଣ୍ଠା ଦେବେ ।”

“ଏ କି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ କଥା ! ଅପଣ ବିନ ମର୍ମିଦା ବୁଝିଲେ ନାହିଁ । ହଳାରଟି ଟଙ୍କା ଫଳ୍ପୁ, ମୁଁ ଶୁଣି ହେବିଯିବି !” ଶୁଣି, ସଦାଶିବ କହୁ କି କହୁ ଉଠି ଠିଆ ହେଲେ । ଅଗାଧୁର ମୁହଁଟା ବଳଟ ଅଜାର ଧାରଣ କଲା । ସେ ସଦାଶିବଙ୍କ ଆଜିକୁ ପାହୁଣେ ପୁଣ ଆସି ଶୁଣୁ କଳାର କିମ୍ବା କହିଲା, “ମଳାର ଟଙ୍କା ମାଲ ତକି ଟଙ୍କାରେ ନବୁ ? ଭାରି ଗରାଇ ତି । ମତେ ଚକ୍ର ପାହୁକୁ ? ଦ୍ୱାର ପିଟିଲା । ନିଜଙ୍କ ମୁଖୀ-ପିନ୍ଧା ଲୋଜ ଘରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ତାଙ୍କ ମନ୍ଦରୁ ଜଣକ ହାତରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ହାତୁଡ଼ି ଥିଲା । ଦ୍ୱାରା ଜଣକ ଗୋଟାଏ କୁରାଣ୍ତି ଧରିଥିଲା । ତୁମ୍ଭୁ ଲୋଜ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶ ଶାବଳ ଆଖି ଆହୁଥିଲା : ଅଗାଧୁ ଯେପଣି ସେହିମାନଙ୍କ ଅନ୍ତପର୍ବତୀରେ ଥିଲା ଦେଖି ପରିଚିଲା, “ବରି ଆହୁକ ?”

“ହଁ !”

“ଆହୁ !”

ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି କଳା ପଥ୍ୟାକଥିଲେ, ଯନ୍ତ୍ରା ମୁହଁରେ ପହଞ୍ଚିଥିବା ବାସ ଯଥି ଏଣେ ତେଣେ କିମ୍ବା କିମ୍ବା କୁହିଁ ଥିଲେ । ରିପରୁ କନମାର୍କ ଦେଖି ମନେ

ମନେ ଭବିଲ, ““ଏଇ ବୋଧତ୍ତୁର ପିତ୍ରଙ୍କ ଫୁଟ୍ଟରବା ସମୟ ।” ସେ ପିତ୍ରଙ୍କ ଯୋଡ଼ାରେ ଆଜୁଠି ଦେବାକୁ ପୋଲିଲା; ମାତ୍ର ଯୋଡ଼ାଟି ତା ଆଜୁଠିରେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଅଗାଧୁ ସେ ତନିକଣ ନୂଆ ଆଗରୁକଙ୍କ ସହିତ କଣ କଥାବାର୍ତ୍ତ କର ଆସି ସଦାଶିବଙ୍କୁ ପୁଣି ପରିଚାଳା, “ମୋତେ ଚନ୍ଦ୍ରିଲୁ ?”

ମଦାଶିବ ତା ମୁହଁକୁ ଲାଖିଲେ; କହିଲେ, “ନା ।”

“ନା ? ମୋ ହଁ ମୁହଁକ ଲେନା କୁହେଂ କି ଅଗାଧୁ ବେହେର ନୁହେ । ତୋ ମୁଖରେ ତ ବ୍ରାବନ ଅଛି, ତ ବୁଦ୍ଧିତୁ କୁଆତୁ ? ସରେ ତଙ୍କ ଥିଲେ, ବୁଦ୍ଧି ଆସେ କି ? ମୁଁ ଦାନା ସାହୁ, ଲକାରସିଂହ ନିତିର ମାଲିକ । ଶୁଣିଲୁ ? ଦାନା ସାହୁ, ଏବେ ଚନ୍ଦ୍ରିଲୁ ?”

ମଦାଶିବ ତମଙ୍କପଡ଼ି ଧୀର ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, ଆଗଠୋର କିନ୍ତୁ ଦେଖି ଚନ୍ଦ୍ରିଲ ନାହିଁ ।” ନନ୍ଦମାଳୀ ଉତ୍ତରକା ଶୁଣି ପାଇଲନାହିଁ । “ମୁଁ ଦାନା ସାହୁ”, ଏହିକି ଶୁଣି ସେ ଆପାଦମସ୍ତକ ଥିଥୁଲା । ସେ ମନେକଳ ସେ ତା ବୁକୁରେ କିଏ ଥବା ଗୋଟାଏ ଶର ଥାରି ବିନ୍ଦବେଳାହି । ପିତ୍ରଙ୍କ ଫୁଟ୍ଟରବାକୁ ସେ ସେ ହାତ ଟେଜି କସିଥୁଲା, ପିତ୍ରଙ୍କଟି ହାତରୁ ଖସିପଡ଼ିଲା । ଦାନା ସାହୁ ନାମ ଜିନ ପିତାଙ୍କ ନାମ ଯନ୍ତ୍ରିତ ତାର ଆସ୍ରା ବିଷୟ । ସେ ତାରଙ୍କ ପାଇଲା, ତା ପିତାଙ୍କ ରଷାଜନ୍ମା ‘ ତେବେ କଣ ଗୋଟାଏ ଉସୁଙ୍ଗର ତକାସୁତ ! ସେ ନ ଶାର ନ ଶିଇ ନାନା କଷ୍ଟ ସାହିର କଣ ଶାମେ ଶାମେ ଓ ବନ ପବନରେ ଯାହାକୁ ଏବେତିନ ଖୋଲ ବୁଲିଥୁଲା, ତାକୁ ହତାହ ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖି କିନ୍ତୁ ବୁଝି ପାଇଲନାହିଁ । ତହିଁ ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ମୁଁ କଣ ପିଲାଙ୍କ କୃତଙ୍କତା ଯୋଗେ ଗୋଟାଏ ବରସ୍ତକୁ ପୂଜା କରିବ ? ନା, କଣେ କିମ୍ବାହ ଲେକର ପ୍ରାଣ ରଖା କରିବା ଉପରି ? ସେ ନିଷ୍ଠାହ ଲେକ ପୁଣି ସେ ସେ ନୁହେ, ମୋ ଅପସ୍ତର ରସମଣିର ପିତା ।” କିନ୍ତୁରେ ନନ୍ଦମାଳୀ ଦୋଳାସ୍ତମାନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଏମେ ଦାନା ସାହୁ ହୁତ ବୁପ ଭବିତ ତା ନିକ ବୁପ ଧରି କହିଲା, “ଦେଖ, ବୁଢ଼ା, ମୁଁ ତୋତେ ଆଜି ପୁଣି ଧରିଛି । ତୁ ମୋତେ କାହିଁକି ଚନ୍ଦ୍ରିମୁଁ ? ମନେଅଛୁ ନା ଅଂକର୍ଷ ତଳେ ମୋ ଚଟି ଘରକୁ ଯାଇ ବାଧା କିମ୍ବା କୁକୁଡ଼ାକୁ ଯେବି ପଳେଇ ଆସିଥୁଲୁ ? ମୋର ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କାର ପିଲାଙ୍କ ଦେବ ହୁକାରରେ ମାରି ଆଗିଲୁ । ମୋତେ ଏହେ ବୋକା ଠରିରେଇ ଥିଲୁ ? ବଣ ଉତ୍ତରେ ତୋ ଠେଙ୍କା ଦେଖି ଏକା ଥୁବାହୁ ଝେଇ ଯାଇଥୁଲି । ଆଜି ପଳା ଦେଖି । ଦେଖିଲୁ ନା, କେତେ ଲେକ, ଶ୍ରୀହରି ସ୍ଵରଣୀ କର ।”

ଶୃଣି ସଦାଶିବ ମନ୍ତ୍ର ନ ହୋଇ କହୁଲେ, “ତୁମେ କଣ କହୁତ ମୁଁ କହି
ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ତୁମକୁ ବିଦେଶୀନା । ତୁମେ ଆଉ କିଏ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣିତ ମୋତେ
ବୁଲିଛେ ଏପରି ସବୁ କହୁତ ।”

“ହଁ, ଗୁଲକି ! ମନେ ପଢ଼ି ନାହିଁ ! କିନ୍ତୁ ପାରୁନାହିଁ !”

“ହଁ ଏତକି ଚିହ୍ନାଟି ସେ ତୁମେ ଡକେଇବା ।” ଶୃଣି ଦ୍ୱାରା ସାହୁଆଣୀ
ଧାରୀଆସି କହିଲ, “ଗରଜଳା, କହୁତ କଣ ନା, ମୋ ବିରତ୍ତ ଡକେଇବା ।” ସଦା-
ଶିବଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଖତ୍ତମୁସା ମାରିବାକୁ ହାତ ଉଞ୍ଚାଇଲା । ମାତ୍ର ଦାନା ସାହୁ ଭାରୀକୁ
କହିଲ, “ତୁ ବୁନି ହେଇ ବସ ।” ତା ପରେ ସେ ସଦାଶିବଙ୍କ ବୁଝି କହିଲ,
ଦେଖ ମହାଜନ, ତୁମେ କଣେ ଭଲ ଲୋକ । ମୁଁ ତୁମ ସାଙ୍ଗେ କଲି ଗୋଲ କରିବି
ନାହିଁ । ମୁଁ ବି ଦିନେ ପାଇବକ ଥିଲି; ସ୍ଵର କରୁଥିଲି । ସେନାପତି ଗୋଦିନପ୍ରିଯଙ୍କ
ପ୍ରାଣ ରଖିବା ଲୋକ ମୁଁ । ମୁଁ ସେକାପତଙ୍କ ତୋର ପାହୁଣିଏ ପାଇନାହିଁ । ତୁମକୁ
ଖାଲି ଟଙ୍କା ମାରୁଥି; ଅଛ ନୁହେ ବହୁତ ଗୁଡ଼ାଏ; ନ ହେଲେ ଆଜି ଏଠୁ ଫେରିବ
ନାହିଁ, ମନେ ରଖ ।”

ଶିବଙ୍କ ଆଦେଶପରିରେ ଯେଉଁ ଦାନା ସାହୁ କଥା ଲେଖାଥିଲା, ସେ ଏ ଦାନା
ସାହୁ କୋହଥୁବ ବୋଲି ବନମାରୀର ପଥେହ ଦେଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଦାନା ସାହୁ କଥା
ଶୃଣିଲ ପରେ ଆଉ ସେ ସନ୍ଦେହ ରହିଲ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହେବା ସଜେ
ସଙ୍ଗେ ତା ନନ୍ଦ ଦୂର ବୁଝ ବୁଝ ଦୋଳାସୁମାକ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ତେଣେ ଦାନା ସାହୁ
ସଦାଶିବଙ୍କ ପରିଚିଲ, “କଣ, କହୁବୁ, ନା ହାତକହି ମିଳିବୁ ?” ସଦାଶିବ ନିରୁଦ୍ଧର
ରହିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମୁହଁ ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥିଲା, ମନ ମଧ୍ୟରେ କଣ ଗୋଟାଏ
ପ୍ରକାଙ୍ଗ କଳନା ଫେଳୁଛି । କଣକ ମଧ୍ୟରେ ମେ ତାର ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟ ଦେଇଲେ । ଦାନା
ସାହୁ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତି ବୁଝିଛନ୍ତି ସେ ତେବେଳେ କୃତ୍ୟାଗ ମେଲ ଶିଖିବି ପାଖେ
ଠିକ୍ ଆହୁରିଲେ । ସେ ଠିକ୍ ଶିଖିବି ବନରେ ଭରା ଦେଇ ତେବେଳକିବା ବେଳକୁ, ପଛରୁ
ଛି’ଟା ପ୍ରବଳ ହାତ କାହୁଁ ଘର ଭାତରକୁ ଟାଣିଆଣିଲୁ; ସାହୁଆଣୀ ମଧ୍ୟ ଯାଇ
ଧରିପକାଇଲ । ଅନ୍ୟ କୃତ୍ୟାଗ ଲୋକ ଧାରୀ ଥାରି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ‘କୋଇଲେ
ବ୍ୟବସାୟୀ’ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବନମାରୀ, ମାର୍କଣ୍ଡ ଆ ଓରଫେ ଚଣ୍ଡ ଆ ଓରଫେ ରଯୁଆ
ଓରଫେ କୁଷଳାକୁ ଦେଖି ଚାହିଁଲ । ସେ ଉପରୁ ଏକଦୁଷ୍ଟିରେ ବୁଝି ରହିଲ । ଭାବିଲ,
“ବାପା, ମତେ କ୍ଷମା ଜଣ୍ମୁ ନରବେ ।” ଭାବ, ପିଣ୍ଡର ଯୋଡ଼ାରେ ହାତ ଦେଇ;
ମାତ୍ର ତେଣେ ଦାନା ସାହୁ କହିଲ, “ମାରନାହିଁ ତାକୁ ।”

ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ

ମୁହଁର୍ତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ଦାନା ସାହୁର ସେ ଯଦି ଭିତରଟା ଗୋଟାଏ ପକାଣ୍ଟ, ରାମ ରବଣ ସ୍ଥଳର ଦୁଶ୍ମାସଳ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ସଦାଶିବ ଗୋଟାଏ ବିଧାରେ ଦାନା ସାହୁକୁ ଜାହାର ତଳେ ପକାଇ ଦେଲେ, ଦୁଇଟା ଗୋଟା ମାରି ଆଉ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡକ ତିଙ୍ଗିଦେଲେ ଏବଂ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଲୋକକୁ ଗୋଡ଼ରେ ମାଡ଼ିଦସିଲେ । ସେ ଅକିମଣକାରୀମାନଙ୍କୁ ପରୁଷ କରି ଠିକ୍ ରୂପିତିବା ସମୟରେ ସେମାନେ ପୁଣି ବୁଝି ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଧରିପକାରଲେ ଏବଂ ଏର କଣ୍ଠ ଦେଇ ଗୋଟାକ ଆଖି ତାଙ୍କ ହାତ ଗୋଟା ବାନ୍ଧିଦେଲେ । ତହୁଁ ଦାନା ସାହୁ କହିଲା, “ଦେଖ, ଭାଇମାନେ, ସ୍ଵା ଲୁଗାପଟା ସବୁ ଗୋଲିଲ । କିନ୍ତୁ ଥଳି-ଫଳ ରଖିନାହିଁ ?” ଅଛି ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ରୁମାଲରେ ବକାହୁଁ ଟଙ୍କା ମିଳିଲ । ଡକାୟୁତମାନେ ସଦାଶିବଙ୍କ ଗୋଡ଼ ହନ ଫୁଣ୍ଡିଲେ ବାନ୍ଧିରଖିଲେ ।

ସଦାଶିବ ବନ୍ଧା ହୋଇ ଉକାୟୁତମାନଙ୍କ ବରଗତ ଦେଲ ପରେ ଦାନା ସାହୁ କହିଲା, “ଶୁଣ, ମହାଲନ, ଆଉ କଙ୍କିଗୋଲ ନାହିଁ । ଏଣିକି ସତା ସତା ବନ୍ଦବସାୟ କଥା । ମୁଁ ତମ କଥା ବୁଝିନେଇବି । ତମେ ତ ଆମର ଦିନାର ଜଣେ । ଆମେ ରୂପକୁ ଏତେ କଷ୍ଟ ଦେଇବୁ ସେ କୌଣସି ଭଲ ଲୋକ ଏଥୁରେ ପାହିକରି ଆକାଶ ପଟ୍ଟକ ଦିଅନ୍ତା । ପାହି କଲେ, ଶୁଣି କବ ଆସିବ, ନା ପୋଲିବ । ରୂପର ସେଥିକି ତର ଥାଏ । ଭଲ କଥା । ଆମେ ମଧ୍ୟ କଣ ବିପଦ ଲେଇବୁଚୁ ତ ? ଆସ, ଗୋଟାଏ ରତ୍ନା କରିବା । ମୁଁ ବମ୍ବର ସବୁ ସମ୍ମିଳି ରହୁଁନାହିଁ । ଅଧି ରଖି, ମତେ ଅଧି ଦେଇଦିଅ । ରୂପର କେତେ ସମ୍ମିଳି ଥାଏ, ମୁଁ ଜାଣେନା । ତେବେ ମୁଁ ଦିଲଷ ପାଇଲେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଇଯିବ । ଏଠା କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟାୟ ଦାବି ଦୁହେ । ଦେଖ, ଯାହା କହୁଗ, ଲେଖ !” ଦାନା ସାହୁ କାଗଜ ଦୁଆତ କଲମ ଆଖି ସଦାଶିବଙ୍କ ପାଶେ ଥୋଇ କହିଲା, “ଲେଖ !”

ବନୀ ମାରବ ରହିଥିଲେ । ଶେଷରେ ସେ ପାହି ତିବାର କହିଲେ, “ମୋ ହାତ ସେ ବାନ୍ଧିବ, ଲେଖିବ କିପରି ?” ଶୁଣି, ଦାନା ସାହୁ କହିଲା, “ହୁଁ, ଠିକ କଥା ତ !” ସେ ମାର୍କଣ୍ଡିଆକୁ ଆଦେଶ ଦେଲ, “ଆଜ୍ଞା, ମହାଲନଙ୍କ ତା’ର ହାତଟା ପିଟେଇବେ !” ତା ପରେ ସେ କଲମ ବୁଝାଇ ଧରି କହିଲା, “ଆଉ ଠକବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିନାହିଁ । କାଣିରଖ ସେ ଏ ଚିଠି ନେଇ ସେ ଯିବ ସେ ଫେରିଆସିଲ ଯାଏଁ ବମ୍ବେ ଏତମିଳ ବରାଦବାବ ପଦ୍ଧିଥିଲା । ଏଥର କଲମ !”

ବାନୀ ସାହୁ ଡାକିଲା, “ମୋ ପାଶର ହିଥ ।” ଲେଖୁ ଲେଖୁ ବନ୍ଦୀ ଜମକିପଡ଼ି ବାନୀ ସାହୁ ଅଭିଭୂତ ଗୁହଁଲେ । ବାନୀ ସାହୁ ପୁଣି ଡାକିଲା, “ଶୌଭ୍ର ଆସି ମୋ ସାହୁର ଦେଖା କର । ସେ ଏ ଚିଠି ନେଇ ଯାଉଛି, ତା ସଙ୍ଗେ ବାହାରାଧାରୀଙ୍କୁ । ମୁଁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଲା । କିନ୍ତୁ ଅବଶ୍ୟାସ କରିବୁ ନାହିଁ । ଚିଠି ପାଇ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାହାରିବୁ ।”

ସବାରୀର ବାନୀ ସାହୁ ଡାକିବା ଅନୁମାରେ ସବୁ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଲେଖିଗଲେ । ତା ପରେ ବାନୀ ସାହୁ ପୁଣି କହିଲା, “କା, ‘କିନ୍ତୁ ଅବଶ୍ୟାସ କରିବୁନାହିଁ’— ଏହା କାହିଁଦିଅ । ସେତେକ ପଢ଼ିଲେଇ ଅବଶ୍ୟାସ ହବ ।” ସବାରୀର ସେତେକ କାହିଁଦେଲେ । ତା ପରେ ବାନୀ ସାହୁ କହିଲା, “ଦସ୍ତଖତ କର । କଣ ବୁଝ ନାହିଁ ଯେ ?” ସବାରୀର କଳମ ଥୋରଦେଇ ପରୁଶିଲେ, “ଏହି କାହା ପାଇବୁ ଯିବ ?”

“ଦୂମେ ଠିକ୍ କାହା ମେଲ କରିବା । ଲେଖି କଣ ବମ ନାହିଁ ।”

“ଆର୍କ୍ଷନ ରାହେଇ !” ଶୁଣି, ବାନୀ ସାହୁ ସବାରୀର ଦୂମାଲିହି ନିଳ ଛଣ୍ଡା କୁରୁତା ପକେଟରୁ କାହିଁ ବାହାରକଲା । ଦେଖିଲା ସେଥିଲେ ଲେଖାଅଛୁ—‘ଆ—ର’ କହିଲା, “ଆ—ର—ଆର୍କ୍ଷନ ରାହେଇ । ଠିକ୍ । ଲେଖ—‘ଆ—ର’ ।” ବନ୍ଦୀ ଚିଠି ତଳେ ଦସ୍ତଖତ କଲେ, ‘ଆ—ର’ । ବାନୀ ସାହୁ ଚିଠି ଖଣ୍ଡ ମୋଡ଼ ବନ କଲା । ତା ପରେ ସେ କହିଲା, “ଶାମଟ କୁକୁରା” ଟିକଣା ଉପରେ ଲେଖିଦିଅ । ଦୂମ ପରିଷା କୋଡ଼ିଟି କହ; ଆଉ ଗୋଲମାଳ କରିନାହିଁ । ଦୂମେ ନୀଁ ଯେମିତି ଲୁଗଇନାହିଁ, ଠିକଣା ମଧ୍ୟ ନ ଲୁହିଲ ଲେଖିଦିଅ ।” ଶୁଣି, ଆଦେଶ ମାନ, ନିତାନ୍ତ ଅନୁଭବ ଭୁତ୍ୟପର, ସବାରୀର ଚିଠି ଉପରେ ଲେଖିଲେ, ଶାମଟ “କୁକୁରା” ଆର୍କ୍ଷନ ରାହେଇଲେ; ଓଡ଼ିଆବକାର ପଥମ ଗଲି ।

ଚିଠି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଦନୀ ସାହୁ ଭାର୍ତ୍ତାକୁ ଡାକ କହିଲା, “ଦାଖିରେ ବରି ଠିଆ ହେଇଛି । ଏ ଚିଠି ଧର ଯାଇ ଏ ମହାଜନଙ୍କ ହିଅକୁ ନେଇ ଆସିବୁ” ଏବଂ ଆଉ କଣେ ଲେକକୁ କହିଲା, “ତୁ ମୁହଁମୁହଁ ମୁହଁମା କାହିଁ ତେବେ ବରି ପରିବରେ ଠିଆ ହେଇ ଯା । ନେବେ ଆହିନେ ?”

ମୁହଁକୁ ମୟାରେ ଦାଖିରେ ଗାହିଲା ଦେଇ ଦନୀ ଏହି ଶୁଣାଗଲା । ଏଣେ ସର ଉପରେ ସମସ୍ତେ ଟିକିଥ ଲିପିନ୍ତି ହେଲେ । ତକାସୁତମାନେ ମଦ ପିଇ ଆସିଥିବାରୁ କଣାରେ ଶୋଲାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବାନୀ ସାହୁ ନିଆଁ ପୋଇବାକୁ ଗଲା । କେବଳ ଉପରେ ବାମାନୀ ଇହବିଗୁ ମାରେ ବର୍ଯ୍ୟନକଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଅଧ୍ୟସତ୍ତା

ରୂପମଣି କଣ ଏଇ ବିକଟ ଅର୍ଥି କୁଣ୍ଡରେ ଆସି ହାସ ଦବ ? ସେଇ କଣ ଏ ଦାନା ସାହୁର କୁକୁଡ଼ା ? ନା, ସେ ନିଶ୍ଚଯ ନୁହେ । ତାର କାହିଁକି ଏତେ କଦମ୍ବି ନାହିଁ ହୁବ ?” ତଥାପି ବନମାଳୀ ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ହୋଇ ବନ୍ଧୁପାଞ୍ଜଳିନାହିଁ । ସେ ବର୍ଣ୍ଣିକ ଆହୁକୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ହେଉଛି ।

ଦାନା ସାହୁ କିଆଁ ଗଦା ପାଖେ ବିଧିଆର ପାଠି କରି କହିଲ, “ଆହୁକ ରାହତ, ଶୁଣ ଆଉ ଗୋଟାଏ କଥା । ମୋ ଭାବିଯା ତ ଏଇଷଣି ତୁମ ବିଅ କୁକୁଡ଼ାକୁ ଆଣି ପହଞ୍ଚିବ । ସେ ଏଠେଇ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ମାନେ, ମୁଁ ତାକୁ ଏକ ନିରୂପଦ ଜାଗାରେ ଜେଇ ବଣୀ, ଭ୍ରମକୁ ଉପାଦେବ । ତୁମେ ଦୁଇଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଆଣି ଥୋଇଦେଲେ ତାକୁ ଧରି ଗୁଲିଯିବ । ତୁମେ ବୁଝିପାରୁଥିବ, ମୋର କୌଣସି ଶୈଶବ ଅଭିପ୍ରାୟ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତୁମେ ଯଦି ପୋକିପରି ଧରେଇ ଦିଅ, ତାହାରୁଲେ ବୁଝିଥାଅ ତୁମ କୁକୁଡ଼ାର ଦପ୍ତା ରଖି ହୋଇଯିବ ।”

ଦିପର ମହିଳରେ ବନମାଳୀ ଯୁଦ୍ଧିତି ହୋଇ ପଢ଼ିବା ଭିପରେ ବଣିଲ । ସେ ଭାବିଲ, ସତେ ଅବା ତା ଦୁଇପିଣ୍ଡର ଗଢ଼ ବନ ହୋଇଯାଉଛି । ପିତ୍ରିଲ ଫୁଟାଇ ଦେବାକୁ ହାତ ବଢ଼ାଇଲ; କିନ୍ତୁ ଦାନା ଧାତୁ ଯେ କହିଲ ତାକୁ ଘୋଲିଥ ହାତରେ ଧରାଇଦେଲେ, ସେ କୁକୁଡ଼ାର ଦଫା ରଖା କରିଦେବ, ସେ କଥା ପନେ ପକାଇ ପିତ୍ରିଲ ଯୋଡ଼ାକୁ ଆଜିତ୍ତା ପୁଣି ଗୋଇଆଣିଲା । ସେହି ମହା ନୌରଣ୍ୟ-ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ବନମାଳୀ ଗୋଟିଏ ମାନ୍ୟ ଆଶା ବିନ୍ଦୁ ଖୋଜିବାକୁ ଲାଗିଲ; କିନ୍ତୁ ପାଇଲି ନାହିଁ ।

ତଳ ମହିଳ ଦାଟିଦ୍ଵାରା ଚିତ୍ତିଲ । ସଦାଶିବ ଦେଖି ତମକ ପଢ଼ିଲେ । ଦାନା ସାହୁ କହିଲ, “ଏଇ ସାହୁଆଣୀ ଅସିଲାବି !” ସାହୁଆଣୀ ତେଣୁ ରାଗରେ ଜଳି ଅର୍ପିଣି ହୋଇ ଧାରୀଥିବ କହିଲ, “ସବୁ ମିଛ ! ପ୍ରଥମ ଜଳରେ ଦୋମହିଳ କାଠା ନାହିଁ, କି ସେଠେ ଅର୍ପିନ ରାହତ ବୋଲି କାହାର ଘର ନାହିଁ । ଲୋକେ ମତେ ଖାଲି ହୃଦୟାଣ୍ମ୍ବ କରିବା ସାର ହେଲା । ଓଁ, କି ଠକ କି ?”

ଭିପରେ ବନମାଳୀ ନିଶ୍ଚିନ୍ତାରେ ଗୋଟାଏ କିଣ୍ଣୁଥ ମାରିଲା । ତା ଅପ୍ୟରା ରୂପମଣି ଆସନ୍ତ ବିପଦରୁ ରଖା ପାଇଲା ବୋଲି ସେ ବୁଝିଲ । ଦାନା ସାହୁ ସଦାଶିବଙ୍କ ଜିକଟକୁ ଆସି ପରିବିଲ, “ଏପରି ମିଛ କାହିଁକି କହିଲ ?” ରାହର ଶୁଣିଲା, “କେବଳ ଟିକିଏ ଫୁରସତ୍ତା ପାଇବାକୁ ।” ସଦାଶିବ ସେହି ଅବସରରେ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ଗୋଟି କରି ହୃଦୟର ପକାଇଥିଲେ; ଗୋଡ଼ଟାଏ ଖୁଣ୍ଟିରେ ବନ୍ଧାହୋଇ ରହିଥିଲ ମାତା । ତା’ଶ ହାତଟି ମୁକ ହୋଇ ଦିବାକୁ ସେ କୁକୁଡ଼ା ପନେଟକୁ କାହିଁ ଅନୁଷ୍ଠାନ-

ସ୍ଵର୍ଗରେ ଦଉଡ଼ି ସବୁ କାହିଁପକାଇଥିଲେ । କେବଳ ଗୋଡ଼ର ବନ୍ଦନଟା ବାକି ରହି ଯାଇଥିଲା ।

ସଦାଶିଖ ବନ୍ଦନରୁ ପାୟ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଠିଆ ହେବାର ଦେଖି, ଦାନା ସାହୁ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉକାୟୁତମାନେ ବିସୁୟରେ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଲୁଗାପଟା ସବୁ ଖାଦ୍ୟକୀୟ କରି ଫେଣିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ସେ କୌଣ୍ଟଲରେ ଛଣିଟାଏ ଦୂର ଆଜ୍ଞାୟି ସରରେ ଲୁଗୁର ରଖିଥିଲେ, ତାହା ସେମାନଙ୍କ ଆଖିର ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ସେ କୁଣ୍ଡ ଆଜ୍ଞାୟି ସରରୁ କେତେବେଳେ ଜି ଉପାୟରେ ପାକେଟ ଭିତରକୁ ଗଲି, ତାହା ମଧ୍ୟ ନେହି ଦେଖି ନ ଥିଲେ ।

ସଦାଶିଖ ବନ୍ଦନ ସବୁ ଛଣ୍ଡାର ଗୁଲାପିବାକୁ ବର୍ଷିତନ୍ତ୍ର ଦେଖି, ଉକାୟୁତମାନେ ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିପକାଇବାକୁ ବାହାରିଲେ । ତାହା ଦେଖି, ସେ ଗୋଡ଼ର ଦଉଡ଼ିଟା ଭାବୁ ଛଣ୍ଡାରଦେଇ, ମୁଦ୍ରାର୍ଥକ ମଧ୍ୟରେ ବିକଟ ଭାସ ପୁଣି ଦେଖାଇ, ଗର୍ଭନ କରି କହୁଲେ, “ତୁମେ ଜୀବିତ, ନିଆଁରେ ଏ ସେ ସବୁ ଲୁହା ପଚେଇଚ ମୋ ଦେହରେ ମାଡ଼, ମୋତୁ କଥା ବାହାର କଣିକବ । ମୁଁ ଏହେ ଦମ୍ଭାକୁ ନୁହେଁ । ଏଇ ଦେଖନାକୁ” କହି, ସଦାଶିଖ ନିଆଁରେ ଭାବୁ ତୁମ୍ଭେ ଏପାତିଲା ଲୁହା ଟାଣି ଆଣି, କାଖରେ ଯାକ ଧଇଲେ । ଉପରେ ବନ୍ଦମାଳୀ ମାତ୍ର ପୋଡ଼ିବା ଗରୁରେ ଭୟରେ ଟଳମଳ ହେଲା ।

କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ସଦାଶିଖ କହୁଲେ, “ଦେଖିଲ, ମୁଁ ଭୁମକୁ ତରିବ ନା ତୁମେ ମୋତେ ଡରିବ ? କହି ଲୁହାଟୁ ନାହିଁ କାହିଁ ପଞ୍ଚରବାଟେ ବାହାରକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦେଇଲ । ଲୁହାଟା ତଳେ ପଡ଼ି, ଯାମରେ ଜମିଥିବା କାକରରେ ଲାଗି; ସେ ସେ ଶର କଲା । ଉକାୟୁତମାନେ ଆଉ ବର୍ଷି ନ ରହି ସଦାଶିଖଙ୍କୁ ଯାଇ ପୁଣି ଧରି ପକାଇଲେ । କଣେ କହୁଲ, “ଆଉ ତେବେ କରନା, ତଣ୍ଡିଟା କାହିଁପକାଅ ।” ଆଉ କଣେ ଶୁଣି ରହିର ଦେଲା, “ଠିକ କଥା ତ । ଆଉ ପେଣ୍ଡା କରିବା ।”

ବନ୍ଦମାଳୀ ଉପରୁ ଦେଖିଲା, ଦାନା ସାହୁ ଓ ତା ଭାଈୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ-ଯାଇଲା ପରେ, ଦାନା ସାହୁ କାନ୍ଦୁକୁରାରେ ରଖାଇଥିବା ଛଣ୍ଡା ଆଣି, ହାତ ପାପୁଳରେ ପରି ପରି, ସଦାଶିଖଙ୍କ ଅଭିକୁ ଗୁଲିଲା । ତଣ୍ଡି ସେ ପିଣ୍ଡିଲ ଯୋଡ଼ାରେ ଆଜ୍ଞାୟି ଲଗାଇଲା; ମାତ୍ର ସେତେକିବେଳକୁ ତଳେ ପଡ଼ିଥିବା ଖେଟେ ଜାଗଇ ଉପରେ ତା ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ପିଣ୍ଡିଲଟି ଥୋଇଦେଇ, ତକ୍ତ କାଗଜ ଖେଟେ ଗୋଡ଼ାର ଆଣିଲା । ସେ ପଢ଼ି ଦେଖିଲା, ସକାଳେ ଦାନା ସାହୁ ବର୍ଷିଅ ଲେଖିଯାଇଛି, “ସିପାହୀମାନେ ଆମୁଛନ୍ତି ।” ତା ମନରେ ଗୋଡ଼ାଏ ନୂଆ ଜଳନା ଶେଳିଗଲା । ସେ କାଗଜ ଖେଟେ ମୋଡ଼ି ଜଣାବାଟେ ଡଳମହିଲା ମହିକ ପକାଇଦେଲା ।

ସାହୁଆଣୀ ପାଠି କରି କହିଲା, “ଦେଖ, କଣ ଗୋଟାଏ ପଡ଼ିଲା ।” ବାଜା-
ସାହୁ କାଗଜଖଣ୍ଡ ଗୋଡ଼େ ପରୁଶିଲା, ‘‘ଏହା ଯର ଭିତରକୁ ଆସିଲ କିପରି ?’’
ଭାର୍ତ୍ତା କହିଲା, “ପଞ୍ଜରଟା ସେ ସକାଳେ ଝିଅକୁ ଲଗେଇ ଭାର୍ତ୍ତା ଦେଇବ, ସେହି
ବାଟେ ।” ବାଜା ସାହୁ କାଗଜଖଣ୍ଡ ଫିଟାଇ ଦେଖି କହିଲା, “‘ଏ ତ ତମ୍ଭା ହାତଲେଖା’”
ଓ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଳାକାଠ ପଡ଼ିଗଲା । ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ କହିଲା, “ଆଉ କିଲମୁ
ନାହିଁ । ଗୁଲ, ପଳେଇବା ।” ମାର୍କଣ୍ଡିଆ ପରୁଶିଲା, “କୋଉ ବାଟେ ?” ବାଜା ସାହୁ
ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ଦେଲା, “କାଗଜ ଯୋଉବାଟେ ଅସିଲୁ ସେଠେଇ ସିପେଇ ଫିପେଇ ନିଷ୍ଠାମୁ
ନାହାନ୍ତି ।”

ଡକାୟୁତମାନେ ବନ୍ଦୀଙ୍କି ପଡ଼ିଦେଇ, ନିମେଷ ମଧ୍ୟରେ ରେବକା ପାଖେ ଯାଇ
ଦୁଃ୍ଖ ହୋଇ, ଖସି ପଳାଇବାକୁ ଠେଲା ଠେଲି ହେଲେ । ବାଜା ସାହୁ କହିଲା, “ଆଗେ
କ ନ ବା” ଏବଂ କିନ୍ତେ ଭାର୍ତ୍ତା ପିଲା ଧଇଲା । ମାର୍କଣ୍ଡିଆ ପଛରୁ ତା କରି ଟାଣିଧରି
କହିଲା, “ରହ, ପାଇଁ, ଡଙ୍ଗା ନବୁ ତୁ, ଧରାହରୁ ଆମେ ?” ବାଜା ସାହୁ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ
“ଦେଖିବୁ ପୋଲିସ ଆସି ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେଖି, ତୁ ଖେଳୁଛୁ !” ମାର୍କଣ୍ଡିଆ କହିଲା,
“ନା, ତା ହୁବନାହିଁ । ଆସ, ଗୁଲା ପଳେଇବା, କିଏ ଆଗ ଦିବ । ଆଖ ଗୁରୁତ୍ବ ହି ।”

ଦାଶବ୍ରାର କବାଟ ଧାରେ ଫିଟିଲୁ ଓ ତେଣୁ ସର ଶୁଣାଗଲା, “ମୋ ଟେପିଟା
ନିଅ ।” ସମସ୍ତେ ଗୁହଁ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ, ସର୍ବାର କଳାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଆସି ଘର
ଭିତରେ ପାଦ ପକାଇ ସାରିଥିଲେ ।

ଡକାୟୁତମାନେ ପଳେଇବାକୁ ଆଉ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ନ କରି, ନିଆଁ ନିଭାଇ ଘର
ଭିତର ନିନ୍ଦଗୁଡ଼ାକ ଲୁଗୁଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାରେ ବନ୍ଧୁ ରହିଲେ । କେବଳ
ବାଜା ସାହୁ ଭାର୍ତ୍ତା ସହି ରେବକାବାଟେ ପଳାଇବାକୁ ବସିଥିଲା । ସର୍ବାର ମହାପାତ୍ର
କହିଲେ, “ଦେଖ, ଦୂମେ ହ ସାତ ଜଣ । ମୁଁ ସାଇରେ ପନ୍ଥର ଜଣ ଲୋକ ଥାଣିବି ।
ବୁଥା ଗୋଲମାଳ କରନାହିଁ ।” ଡକାୟୁତମାନେ ସର୍ବାରକୁ ଏକା ଦେଖି ମାରି
ପଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ସର୍ବାର ଗୋଟାଏ ସିଂହ ବଜାଇଲେ । ହଠାତ୍ ପନ୍ଥର
ଜଣ ସିପାହୀ ଆସି ଘର ଭିତରେ ଦୁଃ୍ଖ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଡକାୟୁତମାନଙ୍କ ହାତକଢ଼ି
ପକାଇଦେଲେ । ତା ପରେ ସର୍ବାର ସିପାହୀଙ୍କି ହୁକୁମ ଦେଲେ, “ବନ୍ଦୀଙ୍କ ଲୋକ
କରିଦିଅ ।” କହି, ଗୁହଁ ଦେଖିଲେ, ବନ୍ଦୀ ଆଉ ନାହାନ୍ତି । ସଦାଶିଵ ଘରଟାର ଅଳ୍ପ
ସନ୍ଧି ପୁରୁଷେ ତ ଜାଣିଥିଲେ, ଗୋଲମାଳ ମଧ୍ୟରେ ତେଣୁ ପଳାଇ ଗଲେ ।
ପରେ ରେବକା ତଳେ ମାଟିରେ ଦୁଇଟା ବଜ୍ର ବଜାଇ ପାଦ ଚିନ୍ତା ଦେଖାଗଲା ।

ସର୍ବାର କହିଲେ, “ଦେଇବାକ ବଜ୍ର ଚାହୁଁ, ଦେଖୁଛୁ ।”

ଆରଦନ ସକାଳେ ଗୋଟାଏ ପିଲା ଛଣ୍ଡା କନା ପିନ୍ଧି, ଅଣ୍ଣୀଙ୍କ ଶୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଆସି ଦଳିକୋଠା ତଳମହୁଳ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଶୋଇତା ଲେଡ଼ା ମାରି କମ୍ପାଇ ବାକୁ ଲଗିଲା । ସେ ଶବ୍ଦରେ ଗୋଟାଏ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗୁଲପରୁ କଣେ ସ୍ଥାନେକ ବାହାରପଡ଼ି ଦୁରୁଷ ପାଟିକରି ପରିଚିଲା, “କିଏ ରେ ବଦମାୟ ? କାହିଁକି ଦୁଆରେ ମାରୁଚୁ ?”

“ବାପା କାହିଁ ?”

“ଫାଣ୍ଡିରେ ।”

“ମା ?”

“ସେହି ଫାଣ୍ଡିରେ ।”

“ଆଜ୍ଞା କଥା ! ଆଉ ତୋ ଭରଣୀ ଦିହେଁ ?”

“ସେଇଠେଇ । ସମସ୍ତେ ଯାଇ ମାମୁଁ ଗରେ ଥରୁନ୍ତି ।”

ମୁହଁତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ହରିଆ ଶୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଦାଣ୍ଡେ ଦାଣ୍ଡେ ଡେଇ ଡେଇ ଫେରିଲେ । ସ୍ଥାନେକଟି ପଛରେ ଶୁଣିଲା, ସେ ଗାଉଛୁ—

“ବାପା ମାଆ ଥିଲା ଫାଣ୍ଡିରେ,

ମେଣ ପଣିଯିବି— ।”

—୩୭—

ପଳାତକର ଠିକଣା ମିଳିଲୁ

ଦେଇନ ସର୍ବାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଆସାନିମାନଙ୍କୁ ହାତକଢ଼ି ଦେଇ, ଦନ୍ତପୁରେ ବାନ୍ଧ, ଘର ଭିତରୁ ନେଇ ଗୁଲିଗଲେ । ତେଣେ ବନମାଳୀ ପଙ୍କେ ସଙ୍ଗେ ବାହାରିଯାଇ ପଦ୍ମନାଭ ବସାରେ ପହଞ୍ଚ କହିଲା, “ମୁଁ ଆଜି ଏଠେଇ ଶୋଇବି ।” ପରଦନ ସକାଳେ ସେ ଦଳିକୋଠାକୁ ଆସି, ପରଭତ୍ତା ଛଣ୍ଡାଇ ଦେଇ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯାହା ଯାହାର ପାଇଣା ଥିଲା, ସବୁ ଭୂଟାଇ ଦେଇପକାଇ, ଗୋଟାଏ ଗାଡ଼ିରେ ନିଜର ଯାବନ୍ତୀ ଜିଜିଷ୍ପନ୍ତ ଲଦି, ଗୁଲିଗଲା । ଗଲୁବେଳେ, ସେ ସେ କେଉଁଠାକୁ ଯାଉଛି, କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ଜାଣାନ୍ତି । ପୁତ୍ରଙ୍କ, ଦୁଇ ପହରେ ସର୍ବାର ମହାପାତ୍ର ଆସି ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲେ, ‘‘ସେ କୁଆବେ ଗୁଲି ଗଲେଣି’’ ସେ ଅଭିନ୍ଦନ ନିରାଶ ହେଲେ । ଯେଉଁ ବୁକରିଆଣୀ ବନମାଳୀ ବାଟରେ କାମ କରୁଥିଲା ସେ ପରର ମାଲିକିଆଣୀଙ୍କୁ ଦେଖି, ଓଠରେ ହାତ ଦେଇ, ବସିବ ସୁରରେ କହିଲା, “ମା, କିଏ ଭବିଥିଲ ଏ କଥା ! ମାରକନିଆ ହିଅ ପରି ଥୁରା ପିଲାଟିଏ, ତା ଦେହରେ ଦୁଣି ଏ ଗୁଣ ଥିଲ ? ଏବେ ଧରାପଡ଼ିବା ଉପ୍ରେ କୁଆବେ ପଲେଇଛି କେଜାଣି ।”

ବନମାଳୀ ସେ ଧରାପଡ଼ିବା ଉପୁରେ ସେ ପର ହଢ଼ି ଗୁଲିଗଲେ, ତା ନୁହେଁ । ସେଠାରେ ରହିଲେ, ତାକୁ ସେ ଟଣାହୋଇ କରେଇକ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସେ ବୁଝିପାରିଥିଲା । ସାଷ୍ଟ ଦେବାକୁ ହେଲେ, ତାକୁ ଜାନା ସାହୁ ବିପରୀର ବହୁତ କଥା କହିବାକୁ ହୋଇଥାନ୍ତା । ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶ ମନେରୁଣ୍ଡି ସେ ତାହା କରିବାକୁ ଛାଇବାକୁଠାରୁ କଲାନାହିଁ । ସର୍ବାର ମଦ୍ଦାପାତ୍ର ଭବିଲେ, ବନମାଳୀ ଉପୁରେ ପଳାଇ ଯାଇଛି । ଦୂରମାସ ଗୁଲିଗଲା । ବନମାଳୀ ତେବେ ସୁଜା ପଦୁନାଉ ଘରେ ନସା କରି ରହିଥିଲା । ସେ ଶୁଣି ପାରିଲା, ସନା ସାହୁ ଦ୍ୱାରା ତରିକର ବନାରୀ ହୋଇ ନହୁଛି । ନିଜ ପାଖେ ଟଙ୍କା ନ ଥିବାରୁ ସେ ପଦୁନାରିତାରୁ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଦ୍ୱାରା କରି ଗୋପନରେ ଦିଲା ସାହୁ ପାଖକୁ ପଠାଇଦେଲା । ଧାର କରିବା ପେଥର ତା ଜବନରେ ପ୍ରଥମ । ପଦୁନାଉ ଥାନେକ ଥର ଅନୁମୟ ବିନୟ କରି ତାକୁ ଯାହା କରିବ ପାରି ନ ଥିଲା, ଆଜି ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶ ସୁରଖ କରି, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅନୁରୋଧରେ, ସେ ନିଜେ ତାହା କରି ବସିଲା । ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଏ ତ କିଛି ଭୋଗବିଳାସ ପାଇଁ ନୁହେଁ; କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଅନୁରୋଧ, ପିତାଙ୍କ ପବିତ୍ର ଆଦେଶା ।”

ବନମାଳୀ କମେ ବେଶି ସତର୍ଧ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରାଳୁକ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ମୁହଁତ୍ତିକ ପାଇଁ ସେ ତା ଦୂଦିଯର ଅୟନ୍ତା ଅସ୍ତରିମା ଅସ୍ତରିମା ଯେବିନ ଦେଖିଥିଲା । ସେ ସୁରି ମୁହଁତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ତା ଦୃଷ୍ଟି ପଥରୁ ଥଣ୍ଡର ହୋଇଗଲା । ବନମାଳୀ ତାର ଯେଉଁ କାଳ୍ପନିକ ନାମ ଏତେଦିନ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଜୟଥିଲା, ସେ ନାମ ଆଜି ତାକୁ ଅଳ୍ପକ ବୋଧହେଲା । କୁକୁଡ଼ା ତ ଡାକନାମ, କୁମାର ପ୍ରକୃତ ନାମ ସେ ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଭାବିଲା, “ସଦାଶିବ କଣ ସତେ ପୋଳିଯକୁ ଭରି ପଳେଇ ଗଲେ ? ତେଲଙ୍ଗା-ବଜାରରେ ସେ ଦିନ ମୁଁ ଯେଉଁ ମଜୁରିଆକୁ ଦେଖି ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି ବୋଲି ମନେ କରିଥିଲା, ମେ ପ୍ରକୃତରେ ମଦାଶିବ ମହାନ୍ତି ହବ ।” ସେ ଏହିପରି ନାନା କଥା ଭବି କିଛି ଠିକ୍ କରିପାରିଲା ନାହିଁ; ଅଣେବୁ ସନ୍ଦେହରେ ପଡ଼ିଲା । କିନ୍ତୁ ସବୁସହେ, କୁମାର ପ୍ରତି ତା ଦୂଦିଯର ଅନ୍ତରୁ ପ୍ରେମରୁ ତେଜ ଜଣା ହେଲାନାହିଁ ।

ଦଳିକୋଠାର ଧରପରତରେ ସର୍ବାର ମହାପାନ୍ଦିଜ ପ୍ରଶଂସା ସବୁଆନ୍ତର ବ୍ୟାପିଗଲା, କିନ୍ତୁ ସେ ସେ ପରର ବନୀକୁ ଧରି ପାରିଲେ ନାହିଁ, ସେଥିଲାଗି ଆଉ ସେ ଯାହା କହନ୍ତୁ, ସେ ନିଜ ଜବନକୁ ଦୁଇ ମଣିଲେ । ତା ପରେ ପୁଣି ଭ୍ରମିବା ଧରା ହୋଇ ବାଟରେ ଆୟୁ ଆୟୁ ଚମ୍ପାକୁ ଦେଖି ତା ସଙ୍ଗେ ଦେଖି ଚାଲିଗଲା । ଚମ୍ପା ଅବଶ୍ୟ ଧରି ପଡ଼ିଲା, କିନ୍ତୁ ତା ବିଦୁତରେ ପ୍ରମାଣ ନ ମିଳିବାରୁ ସେ ଲୋପ ହୋଇଗଲା । ବାଣ୍ଡିଆ ମଧ୍ୟ ବାଟରେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ଖସି ଗୁଲିଗଲା । ସେ କଥା ଫାଣ୍ଟିରେ ଯାଇ ଜଣାପଡ଼ିଲା । କେହି କେହି କହିଲେ, ହିପାହୁମାନେ ତାକୁ ଲାଖି ଛୁଡ଼ିଦେଲେ ।” ସେ ଯାହାହେଉ, ସର୍ବାର ମହାପାନ୍ଦିଜର ମନର କୁଣ୍ଡ ମେଣ୍ଡିଲି ନାହିଁ ।

ବନ୍ଦମାଳୀ ପର ଉତ୍ତରୁ ବାହୁରି କେଉଁଆଡ଼େ ବିଶେଷ ସିବା ଥାର୍ଯ୍ୟବା କଲାନାହିଁ । କେବଳ ବେଳେ ସେ ଗଦାଧର ସହୃଦୟ ଦେଖା କରିବାକୁ ତା ଫୁଲ ବରିଗୁରୁ ଯାଏ । ଗଦାଧର ଅର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା କିମେ ନିଜାନ୍ତ ସାନ ହୋଇ ଥିଥିଥିଲା; ଏପରିକି, ଅନେକ ଦିନ ତାକୁ ଉପଦ୍ୟାରେ କଟାଇବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଦିନେ ସେ ବରିଗୁ ମଧ୍ୟରେ ଘୋଥୁ ଖଣ୍ଡି ଧରି ବସି, କିଛି ସମୟ ପଡ଼ି, ତା ପରେ ଚିନ୍ତାରେ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି, ସେତେବେଳେ ଶୁଣିଲ, “ଗଦାନନା, ତୁମ ବରିଗୁରେ ପାଣି ମଞ୍ଜେଇଦେବି ?” ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଣ୍ଠାବାଡ଼ରେ ଗୋଟାଏ ଖଣ୍ଡାଡ଼ ଶର ହେଲା । ମନେ ହେଲା, ଯେପରି ମାତ୍ରା କିମ୍ବା ପୁଷ୍ପର ବାଢ଼ ଝାର୍କି ପଣ୍ଡିତ; କିନ୍ତୁ ବାଢ଼ ଉତ୍ତରୁ ଗୋଟିଏ ବାଲିକା ବାହୁରି ଠିଆହେଲ ।

ବାଲିକା ବରିଗୁରେ ପାଣି ଦେଇ ସାରିବା ପରେ ଗଦାଧର ତା ନିକଟକୁ ଯାଇ ରହିଲା, “ହୀଅ, ତୁ କେତେ କାମ କଲୁ; ଆହା, ମୋର କଣ ଅଛୁ ଯେ ତୋତେ ବକସିଥୁ ଦେବି ?”

“ମୋର ଥାର କିଛି ଲେବା ନାହିଁ । ମୋତେ ଖାଲି କହୁଦିଅ, ବନ୍ଦମାଳୀ ରୂପ ଓକିଲ ଏବେ କୋଠି ରହୁଗଲୁ ।” ଶୁଣି, ଗଦାଧର କହିପଣ ଭାବ ଗୋଟାଏ ଶ୍ଵାନର ନାମ କହିଲା । ବାଲିକା ଶ୍ଵପ୍ନ ପ୍ରତିମା ପର ହତାତୁ କେଉଁଆଡ଼େ ରହେଇ ଗଲା । ଗଦାଧର ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ମୋ ବରିଗୁରେ ପାଣି ଦିଆ ହେଇ ନ ଥୁଲେ, ମୁଁ କଷ୍ଟୟ ବିଶ୍ୱାସ କରିଥାନ୍ତି ଯେ ଏହା ଗୋଟାଏ ଭୁତ ଆସିଥିଲା ।”

ଗଦାଧର ବରିଗୁରୁ ଏ ଭୁତ ଯେଉଁଦିନ ଥାସି ଗୁଲିଗଲ, ତା ପରେ ଦିନେ ବନ୍ଦମାଳୀ ଦକ୍ଷା ସାହୁ ପାଇଁ ପାଞ୍ଚଟି ଟଙ୍କା ଧରି ପରୁ ବାହୁରି ଥାସିଲ । ସେ ସଦୁନାର ଠାରୁ ଯେଉଁ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଧାରି କରିଦିଲ, ଏ ଧେହୁ ଟଙ୍କା । ବନ୍ଦମାଳୀ ଟଙ୍କା ଧରି ରଦଗାପଢ଼ିଆ ଆଭକୁ ଗଲା । ବାହୁନାମେ ପଦୁନାର ପର ଥପେଷା ସେହି ପଡ଼ିଆରେ ତାର ଅନେକ ସମୟ ଯାଏ । ସେଥିଧାର୍ଜ ଗଦାଧରକୁ ସେ ତାର ସେହି ଠିକଣା କହିଥିଲା ।

ରଦଗାପଢ଼ିଆରେ ବନ୍ଦମାଳୀ ଚିନ୍ତାମଣି ହୋଇ ବସିବି, ଶୁଣିଲ, “ଆ, ଏଇ ତ ସେ !” ତହିଁ ସେ ଅଣି ଚିଟାଇ ଗୁଡ଼ି ଦେଖିଲ, ଆଗରେ ତଙ୍କା ଠିଥ ହୋଇଛି । ତଙ୍କା କହିଲା, “ଗଦାନା ଠିକ୍ କହିଥିଲେ ତ । ମୁଁ ତୁମକୁ ଦେବ ମାସ ହେଲା ଶୋଜିବୁଲୁଛି; ଆଜି ପାଇଲା । ମେ ଥାର ସେ ପରେ ନାହିଁ ? କେଉଁଠି ରହୁଚ କହ ନା ? ମୁହଁ ଶୁଣେଇ କାହିଁକି ବସିବ ? ମୁଁ ତୁମ ଶୁଣିଲା ମୁହଁକୁ, ଦେଖିବ, ସରସ କରିଦେବ । ମୁଁ ଗାରିଢ଼ି ମନ୍ଦ ଜାଣେ ।”

ବନମାଳୀ ଚମ୍ପାର ଏତେ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଗୁଁର ଭବରେ ନାବବ ହୋଇ ବସିଥିଲା; ମାତ୍ର ତାର ଶେଷ କଥା ପଦକ ଶୁଣି ପରିଲା, “କଣ କହୁଛୁ ତୁ ?” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “ମୁଁ ଠିକଣା ପାଇଛି ।” ବନମାଳୀ ଶେତା ପଡ଼ିଗଲା । ତା ଦେହର ସମୁଦ୍ରାୟ ଚକ୍ର କ୍ଷଣକ ନିମନ୍ତେ ହୃଦ୍ରପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟକୁ ବୋହୁ ଘାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ପରିଲା, “କି ଠିକଣା ?” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “ମୋର ଠିକଣା ମାଗିଥିଲା ।”

ବନମାଳୀ ଡେଇପଡ଼ି, ଚମ୍ପାର ହାତ ଧରିପକାଇ, କହିଲା, ‘ମୋତେ ସେଠୁକୁ ନେଇଯାନା । କୋଉଁଠି ମୋତେ କହୁଦେ । ମତେ ଆଉ ପାଗଲ କରନା ।’

“ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଆସ, ଦେଖେଇ ଦେବ । ମୁଁ କଣ ଜଳଫଳର ନୀଁ ଜାଣିଛି ? ଖାଲି ପରଟା ଚନ୍ଦ୍ରିତି ।” କହି, ଚମ୍ପା ବନମାଳୀ ହାତରୁ ତା ହାତ ଖୋଲିଲେ । ମାତ୍ର ବନମାଳୀ ପୁଣି ଚମ୍ପା ହାତ ଧରି ପକାଇ କହିଲା, “ତୁ ମୋ ପାଖେ ସତ୍ୟ କର, ଚମ୍ପା ସେ ଠିକଣା ତୋ ବାପାକୁ କହିବୁ ନାହିଁ ।” ଶୁଣି ଚମ୍ପା ଚମଳ ପଡ଼ି ପରିଲା, ‘ତୁମେ ମୋ ନା କମିତି ଜାଣିଲା ?’ ବନମାଳୀ ଚମ୍ପାର ଦୂରବାହ୍ନକୁ ଧରି ପକାଇଲା । ‘ତୁ ସତ୍ୟକର, ତୁ ସେ ଠିକଣା ବାପାକୁ କେବେ କହିବୁ ନାହିଁ ।’

ମୋତେ ଉମିତ ଧଇଲେ କଣ କହିବ ନାହିଁ ? ଆହ୍ନା, କହୁଛି, ସତ୍ୟ କରୁଛି, ବାପାକୁ କହିବ ନାହିଁ, ହିବାର ସତ୍ୟ ।’

‘ଆଉ କାହାକୁ ମନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ ।’

‘ଆହ୍ନା, ଆଉ କାହାକୁ ମନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ ?’

‘ତେବେ ଗୁଲ, ମୋତେ ସେଠୁକୁ ନେଇଯା ।’

“ଆସ, ଆଃ ଦେଖ, ବନମାଳୀ ବାବୁଙ୍କ ମୁଁଠେ କମିତି ପ୍ରସନ୍ନ ହେଇଅସିଲାଣି । ଆହ୍ନା, ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମେ ମୋତେ କଣ ଦବ ବୋଲି କହିଥିଲା, ମନେ ଅଛୁ ।” ବନମାଳୀ କୁରୁତା ପକେଟରେ ହାତ ପୂରାର ଦରାଣ୍ଡି ଦେଖିଲା, ଦନା ସାହୁ ପାଇଁ ସେ ପାଞ୍ଚଟି ଟଙ୍କା ଅଣିଥିଲା, ତା ଛଡ଼ା ତା ପାଖେ ଆଉ କହି ନାହିଁ । ସେ ଟଙ୍କା ପାଞ୍ଚଟି କାଢି ଚମ୍ପା ହାତରେ ଦେଇ । ଚମ୍ପା ଟଙ୍କାତକ ହାତରୁ ତଳେ ଜଳାଇ ପକାଇ, ନରସ ଭବରେ କହିଲା, “ମୁଁ ଟଙ୍କା ମାଗି ଆସିଥିଲିନା ?”

ପ୍ରେମର ସଞ୍ଚାର

କଟକର ଜଣେ ବଜାଳୀ ମାନ୍ଦ୍ରୋଡ ସାହେବକାହା ବଜାରରେ ଗୋଟିଏ
ଭଡା ଘରେ ରହିଥିଲେ । ସେ ବଦଳି ହୋଇ ଯିବା ପରେ, ଜଣେ ବୟସ ଲୋକ ସେ
ପରାଠି ଭଡା ନେଇ ଜଣେ ପୁରୁଷ ଏବଂ ଜଣେ ଗୁଡ଼ୀ ସଙ୍ଗେ ବାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।
ତା ଆଖିପାଶେ ଆଉ କାହାର ପର ନଥିଲା । ବୟସ ଲୋକଟି ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଏବଂ
ପୁରୁଷଟି ରମା । ବୁଢ଼ାଟି ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ରୂପିତାର୍ଥୀ, ରମା ମାର୍ତ୍ତିକ । ପରାଠି ଅଜୟ
ଦାସ ନାମରେ ଭଡା ନିଆ ଯାଇଥିଲା ।

ଦାନା ସାହୁ ଯେତେ ସହଳରେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ଚନ୍ଦ୍ରପକାଇଲା, ଏପରିଲ
ଯାହା କୁହାଯାଇଛୁ, ପାଠକ ସେଥିରୁ ଅଛବି ସହଳରେ ତାକୁ ଚନ୍ଦ୍ରପାରିଥିବେ ।
କିନ୍ତୁ ସେ ସେ କାହିଁକି ମାତାମଠ ଛାଡ଼ି ବୁଲିଥାପିଲା, ତାର କାରଣ ଜାଣି ନଥିବେ ।
ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ରମାକୁ ଧରି ମଠ ରିତରେ କଷିକ୍କୁ ହୋଇ ଆନନ୍ଦରେ କାଳ
କଟାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ କେତେ ବର୍ଷ ଗଲା ପରେ ସେ ଉଠେ ମନେ ଭାବିଲା, “ରମା
ପିଲା ଥିଲା, କବି ହେଲା । ଏଠେର ବି ବିଜ୍ଞ ନହେଇ ରହିବାକୁ ହେବ । ତେବେ
ଜବନର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସେ ଜାଣିମ କବ ? ଉବିଷ୍ଟାରେ ମୋତେ ଶିଳା ଦାସୀ ହୁବାକୁ
ପଡ଼ିବ ।” ସେ ଭାବନା ତା ମନରେ ଯେତେ ସ୍ଵାର୍ଥୀ ହେଲା, ଜବନଟା ତାକୁ ସେତାକ
ଅହର୍ଯ୍ୟ ବୋଧହେଲା; ପୁରୁଷ, ସେ ମଠ ରହିବାକୁ ଶୀଘ୍ର କଲା ।

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ମଠ ଛାଡ଼ି ଗଲା ଦିନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ କିନିଷ ମଧ୍ୟରେ
ଗୋଟିଏ ଛାଡ଼ିଆ ପଡ଼ି ସଙ୍ଗରେ ଦେଲା । ମେହୁ ପେଡ଼ିଟିର ଗୁବ ସେ ନିଜ ପାଶରେ
ସବୁଦା ରଖିଥାଏ । ତାହା ଦେଖି ରମା ମନରେ କୌଣସିଲ କଲେ । ସେ ପେଡ଼ିର
କେବଳ ଗୋଟିଏ ପରାର୍ଥ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ବାହାରେ ରଖିଥିଲା । ତାହା ଖଣ୍ଡିଏ
ରୁମାଲ, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଓ ରମାର କୋଠ ସପନ୍ତି । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଅଳି ରିତରେ
ଅନେକ ଦିନରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ରୁମାଲ ପଢ଼ିଥିଲା । ରମା ମଠରେ ଥିଲାବେଳେ, ଅପର
ଲେଖି ଶିଖି, ପ୍ରଥମେ ସେହି ରୋମାଲ ଉପରେ, ‘ଅଜୟ କାସ’ର ପ୍ରଥମ ଅକ୍ଷର ‘ଅ’
ଏବଂ ରମାର ପ୍ରଥମ ଅକ୍ଷର ‘ର’ ଲେଖି ଶେଷରେ ଗୋଟିଏ ପୁଣୀତେବେଳ ଦେଇଥିଲା ।
ପୁଣୀତେବେଳ ‘ର’ ଦେହରେ ଲାଗି ଯାଇଥିଲା । ରୋମାଲ ଉପରେ ଅକ୍ଷର ଲେଖି ରମା
ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ଅଣି ଦେଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ରୁମାଲଟିକୁ କେତେ ଦିନ ପେଡ଼ି ରିତରେ
ରଖି, ପୁଣି ଉଠେ ବାହାର କରି ନିଜ ଲୁଗାପଟା ସଙ୍ଗେ ରଖିଲା ।

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କେବଳ ସେ ସାହେବଙ୍କାଦା ବଜାରରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଏଇ ଭଡ଼ା ନେଇଥିଲା, ତା ନୁହେଁ । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଖଣ୍ଡିଏ ଏଇ ଓଡ଼ିଆ ବଜାରରେ ଏବଂ ଆଉ ଶଣ୍ଡିଏ ଘର ତେଲଙ୍ଗା ବଜାରରେ ମଧ୍ୟ ନେଇଥିଲା । ସେ ଗୋଟାଏ ଘରେ ଏକାଦିନମେ ଅନେକ ଦିନ ରହିଲେ, କୋଠାରେ ଥୁଲବେଳେ ସର୍ବାର ମହାପାନ୍ଧିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଲା ପରି, କାଳେ କେତେବେଳେ କାହା ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିବ, ସେଥୁପାଇଁ ଏକ ସମୟରେ ତିନିଟା ଘର ଭଡ଼ା ଦେଇ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରେ ବର୍ଷର ଗୁରୁମାସ କଟାଇବାକୁ ହିଁ ର କରିଥିଲା । ମାଣୀଙ୍କ ସାହେବଙ୍କାଦା ବଜାର ଘରେ ରହେ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ତେଲଙ୍ଗା ବଜାର କିମ୍ବା ଓଡ଼ିଆ ବଜାର ଘରକୁ ଗଲେ, କେବଳ ରମାକୁ ଯାଥୁରେ ଧରି ଯାଏ ।

ପ୍ରକୃତ ପାଣ୍ଡ କହୁବାକୁ ଗଲେ ସାହେବଙ୍କାଦା ବଜାର ଘରଟା ପାଣ୍ଡନାଏକର ରହିବାର ପ୍ରଧାନ ହ୍ଲାନ । ସେ ଘର ଉପର ମହିଳରେ ରମା ମାଣୀଙ୍କକୁ ଧରି ରତିରେ ଝୁଏ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ଶୋଇବା ହ୍ଲାନ ତଳ ମହିଳ । ଶୋଇବା ଏବଂ ତୁଳିବାବେଳେ ରମା ସହିତ ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ଦେଖା ସାମାନ୍ୟ ହୁଏ । ରମା ରୂପା ଆକିରେ ସର୍ବ ଗୁରୁଳ, ଦୂର ଯିଥ ଭୁଣ୍ଡ; ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ତା ପାମେ ବସି ଶାଶ ଖରବା ଯହୁତି ବଗଡ଼ା ଗୁରୁଳ ଭାତ ଖାଏ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ମାଣୀଙ୍କକୁ କହେ, “ରମା ଏ ଘର ମାଲିକ ।” ମାଣୀଙ୍କ ଆଚମ୍ପିତ ହୋଇ ପରୁରେ, “ଆଉ କିମେ ?” ସେ ଉତ୍ତର ହୁଣେ, “ମୁଁ ମାଲିକଠୋର ଆହୁରି ଉପରେ; ତା ବାପା ।”

ସାହେବଙ୍କାଦା ବଜାର ଘରେ ହେଉ, ଓଡ଼ିଆ ବଜାର ଘରେ ହେଉ ବା ତେଲଙ୍ଗା ବଜାର ଘରେ ହେଉ, ସେହିଠାରେ ରହିଲେ ସୁବା, କିମ୍ବା ପଡ଼ିଆକୁ ରମାକୁ ଧରି ବୁଲିଯିବା ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ଗୋଟାଏ ନିତ୍ୟନୀମିତ୍ରିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଥୁଲ । ଓଡ଼ିଆବଜାର ଘରେ ରହିଲବେଳେ ସେ କଟକଟଣ୍ଡି ଦେହକୁ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ ଯାଉଥିଲା । ଏବଂ ଦେଉଳ ପାଖେ ଦୁଃଖୀ ଭିଜାଇଛନ୍ତି ଟଙ୍କା ପଇସା ବାଣ୍ଡୁ ଥୁଲ ।

ରମା ପ୍ରାୟ ତେର ବର୍ଷ ବୟସରେ ମଠ ହଢ଼ି ସାହୀରରେ ପାଦ ପକାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ କେବଳ ଆଖି ଦିନ୍ଦିକି ଛଡ଼ା ତା ଦେହରେ ସୌନ୍ଦରୀର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପିନ୍ଧା ନ ଥୁଲା । ସେ ମଠରେ ଥୁଲବେଳେ ଯାହା ପଢ଼ାନ୍ତିଶା କରିଥିଲା, ମଠରୁ ଆସି ତା ଅପେକ୍ଷା ଅନେକ ନୂଆ ନୂଆ ବିଷୟ ପଡ଼ି ଗିରିଲା ଓ ଜାବନ ଗଢ଼ିବାକୁ ଦେଖା କଲା ।

ରମା ତା ବାପ, ଅର୍ଥାତ୍ ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ଅନ୍ତର୍ମୟ ସେହି ଏବଂ ଭାବ କରୁଥିଲା । ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସେ ତାକୁ ନିଳ ମନ୍ଦଗୁରୁ ପରି ମାନି ଚଲୁଥିଲା ।

ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ମଧ୍ୟ ରମାକୁ ଜୀବନର ଅମୁଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ ହୋଇ ମନେ କରୁଥିଲା । ଯୌବନରେ ପୁଜା ରମାର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପିଲାଦିନ ଅଭ୍ୟାସ ରହୁଥିଲା । ସେ ପ୍ରଜାପତ ଧରିବାକୁ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଶୋଷରେ ଆସି କହେ, “ଓ ମୁଁ ଅଜଗଳଣ୍ଡି” କହି ପାଣ୍ଡି ନାଏକ କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ଦେଇ ଶୋଇପଡ଼େ । ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ରମାର କପାଳରେ ଚାମ୍ପନ ଦେଇ, ଗୋଟାଏ ଦର୍ଶନଶ୍ୱର ପଳାଏ ।

ରମା ପିଲା ହୋଇଥିଲାବେଳେ ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ତା ମା କଥା ତାକୁ ସଙ୍କଳନରେ କହୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତା ବୟସ ସଙ୍ଗେ ବୁଝିବା ଶବ୍ଦ ବଢ଼ିବାର ଦେଖି, ସେ ବିଷୟ ଗଲା କରିବାକୁ ସେ ଆଉ ସାହୟ କଲାନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ସେ ବେଳେ ବେଳେ ଅଭିନନ୍ଦ ରାଧାର ସ୍ଥୁତି ମନେ ପକାଇ ଦୁଃଖରେ ବିହୁଳ ହୋଇପଡ଼େ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ସେ ଅଖି ଆଗେ ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡି’ ଦେଇଁ । ମୁଣ୍ଡିଟ ନିଜ ‘୩୦ରେ ଗୋଟିଏ ଆଜୁଠି ଦେଇ ଠିଆ ହୋଇଥିବାର ଭାକୁ ଦେଖାଯାଏ । ନମା ବେଳେ ବେଳେ ସେ ଆଜୁଠିଟ ଉଠାଇ ଦିଏ; ଆସି କହେ, “ବାପା, ମୁଁ କାହି ରାତରେ ମା’କୁ ସ୍ଵପ୍ନରେ ଦେଖିଲି । ସେ କଷେ ସର୍ବର ଦେଖା; ନା ?” ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ଉଛର ଦିଏ, ହେ ମା, ତଥାଗ ବଳରେ ପରା ଦେଖା ପାଇଛି ।”

ଦିନେ ରମା ଅନୁଷ୍ଠାତ ଦର୍ଶନରେ ନିଜ ମୁଣ୍ଡ ଦେଖି ପକାଇ ଚମଜ ପଡ଼ି କହିଲା, “ଆରେ !” ସେ ପର୍ଣ୍ଣନ୍ତି ନିଜ ମୁଣ୍ଡ ବିଷୟରେ ଭାର କୌଣସି ଧାରଣା ନ ଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ସେ ସେ କେବେ ଦର୍ଶନରେ ମୁଣ୍ଡ ଦେଖି ନ ଥିଲା, ତା ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ମୁଣ୍ଡର ସୌଜନ୍ୟ ଉପରେ ତା ଦୃଷ୍ଟି କେବେ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ସେଦିନ ସେ ଦର୍ଶନରେ ସେ ଘୋର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିପାରିଲା । ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ଯେତେବେଳେ ରମାକୁ କୁଷ୍ଟି କହିଯ୍ୟ ବୋଲି କହନ୍ତି, ଏକମାତ୍ର ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ଧୀର ସ୍ଵରରେ କହେ, “ନା, ନା, ସବୁକଥା ମିଳ ।” ତଥାପି ରମା ବୁଝିଥିଲା ସେ ତାର ଆବୋ ଘୋର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେବଳ ସେ ଶୁଣିଲା, ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ବରାବର ଯାହା କହୁ ଥାପିଲୁ, ଦର୍ଶନା ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଯେହ, “ନା, ନା,” କହିଲା । ବାସ୍ତବରେ ରମାର ଘୋର୍ଯ୍ୟ କାଳକ୍ଷମେ ଫୁଟି ଛାତିଥିଲା, ତା ବଞ୍ଚିର ମଳିନତା ଯାଇ ତମା ଫୁଲ ଆଜା ବିକଶିଥିଲା, ବାଳ ପେଣ୍ଡା ଆଣ୍ଟୁ ତଳକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ମୁହଁତ୍ରିକ ମଧ୍ୟରେ ରମା ନିଜର ଘୋର୍ଯ୍ୟ ଉପରଥୁ କଲା । ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ଦିନକୁ ଦିନ ରମାର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତିକରେ ଘୋର୍ଯ୍ୟ ବିକାଶ ଦେଖି, ଟିକିଏ ସକ୍ରିୟତ ବୋଧ କରୁଥିଲା । ଫଳୋତ ନିମେ ଗୋଟାଏ ଅଧିକତ ଜୀବନାରେ ପରିଣାମ ହେଲା ।

ରମା ଘେରେଦିନ ମନେ ମନେ ଭବିଲା, “ଆହା, ମୁଁ କେତେ ସୁନ୍ଦର,” ସେହିଦିନଠାରୁ ସେ ବୈଶିକୁଷା ଏବଂ ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲାକୁ ଲାଗିଲା । ନିଜ

ଯୌନ୍‌ପ୍ରେଣ ପ୍ରତ୍ୟୁଷ କହି ବାରୁ ରମଣୀଷୁଳଭ ଲଙ୍ଘଣ୍ଡ ତା ପ୍ରାଣରେ ଫୁଲିଛିଲା । ସେ ଯେତେବେଳେ ଯେ ପ୍ରକାର ବେଶଭୂଷା କରାଯାଇଲା, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଅନାତରରେ ତାହା କଣି ଅଭିନ୍ଦିଲେ । ମାସକ ମଧ୍ୟରେ ରମା କଟକ ସହରର ଥିଲୁଗା ହୋଇପଡ଼ିଲା । କିନ୍ତୁ ରମଣୀ ଶାସନ ଅଭିବ୍ରୁ ବେଶଭୂଷା ବିଷୟରେ ରମାର ବେଳେ ବେଳେ ଭୁଲ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ମା ଥିଲେ ତା ମୁଣ୍ଡରେ ଯେ ସିନ୍ଧୁର ଟୋପି ଲଗାଇ ଦେଉଥାନ୍ତା, ସେ ସେଥିରୁ ବିଶ୍ଵତ ହୋଇ ରହୁଥିଲା । ପୁରୁଷ ବିଶ୍ଵ ଦେଖିଲେ ଲୁଚିବା, ଦାଣ୍ଡକୁ ନ ବାହାରିବା, ପଣ୍ଡକାନ୍ଦରେ ମୁଣ୍ଡ ଘୋଡ଼ାର ରଣ୍ଜିବା ଅଛି ପୁରୁଷାଲ୍ପଭ ଗୁଣରେ ସେ ଅବୋ ଦିନେ ଅଭ୍ୟନ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସୁତରଂ ବସୁଧା ଦୀର୍ଘକୁ ଓ ବୃଦ୍ଧିଶୀମାନେ ତାକୁ ‘ଆଶ୍ଚିରତିରେ’ ବୋଲି ମନେ କହୁଥିଲେ । ଆବାଳକୁ କେବଳ ପୁରୁଷ ଓ ବିଶେଷରେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ପରି ଲଖେ ପୁରୁଷ ସଙ୍ଗରେ ରହ, ରମା ପୁରୁଷାଲ୍ପଭ ଗୁଲିଚନନ ଅନୁକରଣ କରିଥିଲା ।

ଛ'ମାସର ଅନୁପସ୍ଥିତ ପରେ ବନମାଳୀ କିନ୍ତୁ ପଡ଼ିଆରେ ଯେ ରମାକୁ ଭେଟିଲା, ତାହା ରମା ଜନନୀ ସେହି ସମୟରେ । ପ୍ରେମ ଦିନମୟ ରଜ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ସାମାନ୍ୟ ଅପାଗର ଯେ କି ମୂଳ, ତାହା ଲେଖନେରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଅସ୍ମୀବ । ବନମାଳୀ ଯେତେବେଳେ ରମାର ଯୌନ୍‌ପ୍ରେଣ ଦେଖିବାକୁ ତା ନିକଟରେ ବାରମ୍ବାର ଯାତାଯାତ କରୁଥାଏ, ରମା ଗୋପନରେ କେତେବେଳେ ତା ଅଭିକୁ କଟାଷ ପକାଇଲା, ତାହା ସେ ଜାଣେ; ବନମାଳୀ କୌଣସି ଆଶ୍ରୟ ପାଇଲନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପରେ ସେହି କଟାଷ ଯୋଗେ ଉଭୟେ ମଦନଶରର ପାଢ଼ା ଅନୁଭବ ନେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ବେଳେ ବେଳେ ରମାର ଯୌନ୍‌ପ୍ରେଣରେ ବନମାଳୀର ସନ୍ଦେହ ଜନ୍ମେ; କିନ୍ତୁ ରମା ବନମାଳୀକୁ ପୁରୁଷଯୌନ୍‌ପ୍ରେଣର ଆରଦ୍ଧ ବୋଲି ମନେ କଲା । ପ୍ରେମ-ରଜ୍ୟର ରମଣୀ ଲଙ୍ଘାଣୀଲା ଏବଂ ପୁରୁଷ ସାହସିକତାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ବନମାଳୀ ରମା ଦୃବ୍ୟର ଦ୍ୱେଷ ରୁହ୍ୟ କରି, କାହିଁକି ଯେ ନିଜ ଆଭି ଦ୍ୱେଷର କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଉନାହିଁ ଏବଂ ରମା ବେଳେ ବେଳେ ପ୍ରାଣରେ ବିଷାଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା ।

ଯେଉଁଦିନ ବନମାଳୀ ଓ ରମା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ଦୃଷ୍ଟିର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ହେଲା, ସେହିନ ରମା ଘରକୁ ଯେବାରେ ଆଜନ୍ମରେ ମରି ହୋଇ ରହିଲା । ଆରଦିନ ରମା ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସହି କିନ୍ତୁ ପଡ଼ିଆକୁ ବୁଲିବାକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲା, ବନମାଳୀ ପାଣ୍ଡର ଯେ ପାଇଁ ଜଣ୍ଠ ଦୁରରେ ବସିଛି; ଉଠି ରମା ଅଭିକୁ ଆସିବାର କୌଣସି ଲାଜଣ ଦେଖାଇ ନାହିଁ । ପ୍ରେମର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ପରେ ନୟକ ନାହିଁ କାହିଁ ମଧ୍ୟରେ ମନୋଭବର ଗୋଟାଏ ଦିପର୍ଯ୍ୟ ଦରକାର ଥିଲା; ନୟକ ଦରକାର ଅନୋକିତ ହୁଏ; ନାୟିକା ହୃଦୟରେ ସାହସ ଫୁଲିଛି । ବନମାଳୀ ଶିଖିତ ହୋଇ ସେହିନ ଦୃବ୍ୟରେ ବସି ରହିଅବା ଦେଖି, ରମା ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ କହିଲା “ବାପା, ଅମେ

ସେଥାରେ କୁଳିବାକୁ ଯିବାନାହିଁ ?” ବନମାଳୀ ରମା ପାଖକୁ ନ ଅଣିବାରୁ ରମା ବନମାଳୀ ନିକଟକୁ ଗଲା ।

କିମେ ବନମାଳୀ ଓ ରମା ମଧ୍ୟରେ ପରଷର ପ୍ରତି ସେହର ମାତ୍ର ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ରମାକୁ ନ ଦେଖିଲେ, ବନମାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତ ହେଲା । ବନମାଳୀଙ୍କ ନ ଦେଖି, ରମା କିନ୍ତୁ ଜବନକୁ ଦୂର ମଣିଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ରମା ବରଷର କହିଲା, “ଆହା, କିନ୍ତୁପଡ଼ିଆଟା କି ସୁନ୍ଦର ।” ବନମାଳୀ ଓ ରମା ମଧ୍ୟରେ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ପଦେ ପୁକ୍ଷା କଥାବାତ୍ରୀ ହୋଇନାହିଁ; ସେମାନେ ଆକାଶର ଦୁଇଟି ତାର ପରି ନରବରେ ଚାହୁଁ-ଚାହୁଁ ହେଉଛନ୍ତି ମାତ୍ର । ପ୍ରେମର ସେହି ଚାହୁଁଚାହୁଁରେ ପୂର୍ବର କୁଣ୍ଡିତା ବାଲିକା ପରମା ପୁନଃପୁନଃ ପୁରବାରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଦୁଇ ତା ସରଳତା ସୌନ୍ଦର୍ୟ ଉପରେ ଲାବଣ୍ୟର ଗୋଟିଏ ତାଙ୍କୁଣି ପେରାଇଦେଲା ।

— ୩୫ —

ଘା ଭଲ ହୋଇଗଲା

ପ୍ରତ୍ୟେକ ସେହରେ ଆବଶ୍ୟକ ବେଳେ ପ୍ରାଣୀର ସହକ ବୁଢ଼ି ବିକଶି ଭିତ୍ତି । ରମା ବନମାଳୀ ସହତ ଯେଉଁଳି ଏକ ହୋଇ ଯିବାକୁ ଲେନ୍ତିଲା, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଯେଉଁଳି ବନମାଳୀଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ କହା କଲା । ମେ କିନ ଦୂରୟ ମଧ୍ୟରେ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଅପରିଚିତ ପୁରବ ବିଷୟରେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ରମାକୁ ଡୃଢ଼ ପିଟାଇ ପଦେ ପୁତ୍ରା କହି ନ ଥିଲା । ବିନେ ସେ କାହିଁକି ହତାହ ନହିଁପକାଇଲେ, “ସେ ଟୋକାଟାର ଟିକିଏ ଦେଖେଇହବା ତଙ୍କ ଅଛୁ ।” ରମା ଧାରି ପୁର ସରନେ କହିଲା, “ସେ ପୁରକ ?” କୁଣ୍ଡି ମନ୍ଦିର ହେଲା, ମେଧର କି ରମା ଜନନରେ ପଥମେ ସେହି ଦିନ ବନମାଳୀକୁ ଆଖି ପିଟାଇ ଦେଖିଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ମୁଁ କେବେ କୋନା ! ସେ ତାଙ୍କ ଗୁର୍ବି ପୁତ୍ରା ନ ଥିଲା । ଏକେ ମୁଁ ଦେଖେଇଦେଲା ।”

ବିନେ ବନମାଳୀ ମୋର ଅନ୍ତରରେ କହି ଓହିଆବକାର ଏବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାକଥିଲା । ଅଛି ଦିନେ ସେ ଦିନେ କରୁଥିଲ ସତେ ଯାଇ କଥାବାତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । କରୁଥିଲ ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ସେ କଥା କହିଥିଲା । ତହୁଁ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଓଡ଼ିଆବକାର ଏବ ହତି ସାହେବଜାଦା ବକାର ଘରକୁ ଗୁରୁଗଲ ଏବ କିନ୍ତୁପଡ଼ିଆକୁ ବୁଲିଯିବା ହିନ୍ଦିଦେଲା । ରମା ଅବଶ୍ୟ ସେଥିରେ ପାଣ୍ଡ ପିଟାଇଲା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ କିନ ଦୂରୟ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ତୁଳିହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସେ କଥା କିନ୍ତୁ ବୁଝି

ପାଲେନାହିଁ । କେବଳ ଦେଖିଲୁ ରମା ଶିଳେ ବିମର୍ଶ ଥିଲା । ତୁମେ କହୁଦିନ ପରେ ସେ ଦିନେ ପରିଚାଳନା କରିବାକୁ ବୁଲିଯିବୁ କି ?” ରମାର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଉଚ୍ଛବି ଦିଗିଲା । ସେ କହିଲା, “ହଁ । ସେହିନ ଦୁର୍ଦେଖ ଦେଇ ମାସ ପରେ ପୂଣି ସେଠାକୁ ଗଲେ । ବନମାର୍ଦ୍ଦ ସେଠାରେ ନ ଥିଲା । ପରଦିନ ପାଶୁ ନାଏକ ନମାକୁ ପରିଚାଳନା କରିବାକୁ ବୁଲିଯିବୁ ?” ରମା ବିଷ୍ଣୁ ସରରେ କହିଲା, “ହଁ ।”

ରମା ଏବଂ ବନମାର୍ଦ୍ଦ ପରିଚାଳନା କରିବାକୁ ନ ଦେଖି ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରମା ରମଣୀପୁଲଜ ସନ୍ଦର୍ଭରେ ପାଶୁ ନାଏକ ମନ୍ଦିର ଭାବ ବୁଝିପାରି, କହାପଢ଼ିଆ ପ୍ରକାଶିବାରୀନାତା ଦେଖାଇବାକୁ ଶିଖିଲୁ । କିମେ ଦୁର୍ଦେଖ ମଙ୍ଗଳାବାଗ ପାରି ହୋଇ ରାଣୀହାତଥାନ୍ତେ ବୁଲିବାକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ କହୁଦିନ ବୁଲି, ରମା ପୂଣି ବାଲିକା ଅବସ୍ଥାକୁ ଫେରିଥାଏଇଲା; ଗାତର ଫୁଲକୁ ଗୁହଁ କହିଲା, ପରାପର ଉଦ୍‌ଦିଲେ ନ ଧରି କେବଳ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇଲା ।

ଦିନେ ବୁଲିବାକୁ ଯାଇଛି, ଅନେକ ଦୁରରେ ଦରବଳୟ ଉପରେ ଗୋଟାଏ ପାଶୁର ବର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ର ଦେଖାଇଲା । ରମା ଏକଦୁଷ୍ଟିରେ ମହିନାରୁଲା । ପାଶୁ ନାୟକ ପାଞ୍ଚରେ ବସି ରମାର ଭରଣ୍ୟତ କଳନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ; ରମା ସହିତ କିପରି ତାର ବିଜ୍ଞେଦ ନ ପାଇବ ଚକ୍ରା କଲା । କେତେକ ସମୟ ପରେ ରମା କହିଲା, “ବାପା, ଦେଖା, କୋଠି କେତେ ଲୋକ ମେଲ ବାନ୍ଧ ଆସୁଚନ୍ତି ।” ପାଶୁ ନାଏକ ମୁଣ୍ଡ ଟେକ ବୁଝିଲା; ରମା ଠିକ୍ କହୁଥିଲା ।

ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ନେତ୍ରେକ ଦଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ୨୦ କଣ ଲୋକ କିମେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥାଏଇଲେ । ସମସ୍ତେ ଶୋଟାଏ ଲୋହାଏଁ କଣିଆ ପିନ୍ଧିରନ୍ତି ଓ ବେକରେ ଗୋଟାଏ ଲେଖାଏଁ ଲୁହା ବଳା ବଳାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରତି ବଳାରେ ୫ ଟଣ ଛେଟିଆ କାଠ ପଢା ଦୁଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ଛେଟିଆ ଟୋପି ଥିଲା । କଣିଆଗୁଡ଼ାକ ଧଳା, କେବଳ ମରଳା ହୋଇ ମଟିଆ ପାଲଟି ଯାଇଛି । ସମାନ ଦୁରରେ ତା ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଲୋହାଏଁ କଳା ଗାର ପଡ଼ିଛି । କୋଡ଼ିଏ ଜଣୟାଳ ଲୋକଙ୍କ ହାତକୁ ହାତ ଲୁହା ଖଢ଼ିବା ବିନା ହୋଇଛି । ସମସ୍ତେ ଆଗ ପଛ ହୋଇ ଧାନ୍ ବାନ୍ ବୁଲିଛନ୍ତି । ଯବା ଆଗରେ ଓ ପଛରେ ଯେ ଦୁଇକଣ ଅବନ୍ତି, ବାଙ୍ ଅଣ୍ଟାରେ ଶୋଟାଏ ଲେଖାଏଁ ଦରଢି ଲାଗିଛି । ଦରଢି ଅଗ ଧରି କଣେ ସିପାହି ଦ୍ଵାରା କରିବାକି । ପରରେ ଆହୁ କେତେ କଣ ସିପାହୀ ମଧ୍ୟ ଅସୁରନ୍ତି । ବଳା ହୋଇ ବିଲୁଥିବା ଲୋକମାନେ ନ ବୁଲି ଦିକିଏ ତିଆ ହୋଇନାଲେ କିମ୍ବା ମାରେ ମାରେ ମାରିଲେ, ସିପାହିମାନେ ଦେମାନ୍ତି

କଥୀଁ ଅଣ୍ଠିଲ ଭାଷାରେ ଗାଳି ଦେଉଛନ୍ତି ଓ ବେଳ ଥର ତାଙ୍କ ପିଠିରେ ପ୍ରହାର କରୁଛନ୍ତି । ଲୋକଗୁଡ଼ାକ ମାଡ଼ ଖାଇ, ବେଙ୍ଗଳା ଗୋରୁ ପରି, ମୁଣ୍ଡ ନୂଆଁର ବେଗେ ବେଗେ ଝଣ ଝଇ ଶୁଣାଇ ରୁଲୁଛନ୍ତି ।

ଦେଖି, ରମା ପରୁଶିଲ, “ବାପା, ଏ ଲେକ କିଏ ?” ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଗୋଟାଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତିଶ୍ୟାସ ଘୃପି କହି କହିଲା, “କଣ୍ଠରେ” ।

“କୁଆଡ଼େ ପାଉଚନି ?”

“ଲେଲଖାନାକୁ ।”

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଓ ରମା ଘରକୁ ଫେରିଗଲେ । ବାଟରେ ରମା ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ସେ କେତେ ପରି ପରୁଶିଲ ଏବଂ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କୌଣସିଟାର ଭାବର ନ ଦେଇ କେବଳ ନାଚବ ଭାବରେ ଚିନ୍ତାମଣି ହୋଇ ନୁହିବାରେ ଲାଗିଲା, ତାହା ସେ ବାଟରେ ଗୁଲିବାବେଳେ ବୁଝି ପାଇଲାନାହିଁ ତି ପରେ ପରେ ପହଞ୍ଚ ସୁରଖ କରି ପାଇଲାନାହିଁ । ସେବନ ରାତରେ ରମା ସେତେବେଳେ ବାପାକୁ ଛଢି ଶୋଇବାକୁ ଜାଣ, କହିଲା, “ମୁଁ ସେବ ଏକୁହିଆ ଥୁଲବେଳେ ସେ ଲେକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କଣକୁ ପାଖରେ ଦେଖନ୍ତି, ମୋ ପିଣ୍ଡରୁ ପାଶ ଛଢିଯାଆନା, ବାପା !”

ତା ପରିଦିନ କଟକ ସହରରେ ଗୋଟାଏ ମହା ଉତ୍ସବ । ଭାବର ଶାପନଭାବ କର୍ମାନ ହାତରୁ ଶ୍ରମଶ୍ରାଦ୍ଧ ମହାରାଣୀଙ୍କ ହାତକୁ ଜାଣ । ଫଳରେ ମହାରାଣୀଙ୍କ ଅଭିଷେକ ଉତ୍ସବ ଭାବରେ ସରଜ ଯେପରି ହେଉଥିଲା, ନଟକ ସହରରେ ମଧ୍ୟ ମହା-ସମାରେହରେ ପାଳନ କରିଯାଉଥିଲା । ଦିନଯାକ ଭୋଲି, ବାଦଖ, ସମାର୍ତ୍ତିନ ଗୁଲିଲ, ସୁତରେ ପରେ ପରେ ଦୀପ ଜଳିଲ, ନାଟ ତାମଶା ହେଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ରମାର ମନ ବଦଳାଇବା ନିମନ୍ତେ ତାକୁ ନେଇ ସେ ସବୁ ଦେଖାଇ ଆରିଲା । ଫେରିଲବେଳେ ବାଟରେ ରମା ଟିକିଏ ଚିନ୍ତା ଦେଖାଗଲା । ମଣେକ ପରେ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ମୁଣ୍ଡକୁ ଗୁଡ଼ି, କହିଲା, “ବାପା, ଲେଲଖାନା କଣ ? ମୋତେ ଟିକିଏ କହନା ।”

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସହତ ରମାର ସର୍ପକ ଉପରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଏକ ଅତୁଳ୍ୟ ଛୟା ତାଙ୍କି ହୋଇଗଲା । ସେ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ବିଳାସର ବିଷୟ ରହିଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ରମାକୁ ଧରି ଦିନ ଦୁଇଶଙ୍କୁ ଟଙ୍କା ପଇସା ଦେବା । ସେମାନେ ଅଗାଧ ଦେହେରୁ ଘରକୁ ଯେ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାକୁ ଯାଇଥୁଲେ, ତାଙ୍କା ଦେହୁ ସମୟରେ ।

କେବୀ କୋଠାକୁ ସିବା ଦିନ ରାତରେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ, କାଷରେ ଗୋଟାଏ ପୋଡ଼ା ଯା ସମ୍ମାଳି, ପରେ ଶୋକରହୁଲ । ରମା ସେବା ଶୃଙ୍ଖଳା କରିବାରେ ଲାଗିଲା । କମେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ମନ୍ଦରୁ ଗୋଟାଏ ଚିନ୍ତାର ଆବରଣ ଖସି ପଡ଼ିଲା । ସେ ଦିନେ ରମାକୁ କାହିଁ କହୁଲା, “ମୋର ଏ ଯାହା ଗୋଟାଏ ଶୁଭ କରିଷ୍ଟ । ମୋ ଦେହକୁ ଅବଶ୍ୟକ କଷ୍ଟଦେଲା; ହେଲେ, ମନ୍ଦରୁ କଳ୍ପ ପୋଛୁ ନେଇଥିବ ।”

ରମା ଦିନ ରାତ ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ସେବା କରି, ତାକୁ ସେଗରୁ ମୁକ୍ତ କଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଯା’ କଷ୍ଟରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଧନୀ ସାହୁର ଅଭ୍ୟାସୁର ବିଷୟ ଭୁଲିଗଲା । ସେ ସେ ନିକେ ପେଲିସ ହାତୁଡ଼ରୁ ବର୍ଣ୍ଣ ଗୁଲ ଅସିଲା, ତାକୁ ଆଉ କେହି ଶୋକ ବାହାର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ରମା ମଧ୍ୟ କଣ୍ଠମାନଙ୍କ ସ୍ଥୁତି ମନ୍ଦରୁ ପୋଛୁ ପକାଇଲା । ଫଳରେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କମେ ଶାନ୍ତିରେ ରହୁଲ । ରମା ମଠରେ ଗୀତ ଶିଖି ଅସିଥିଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସନ୍ଧାବେଳେ ବରିଗୁରେ ତମ୍ଭୁ, କରଗରେ କାନ୍ଦି ପାରି ଶୋଇଥିବା ସମୟରେ ରମା ବିଛେଦ ବିରହ ଦୂରୀ ଗୀତମାକ ପାଇ ତାକୁ ଶୃଣାଉଥିଲା ।

—୪୦—

କାହା ଧନ କେଉଁଠାକୁ ଗଲା

ହରିଆ ଦିନେ ସନ୍ଧା ପର୍ଣ୍ଣିନ୍ଦ୍ର କିଛି ଖାଇ ନ ଥିଲା । ସେ ମନେ ପକାଇ ଦେଖିଲା ସେ ପୃଷ୍ଠଦିନ ମଧ୍ୟ ଶାଦ୍ୟ ପହତ ତା ପାଟିର ସମ୍ପର୍କ ଘଟି ନ ଥିଲା; ସୁତରାଂ ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଏକଥା ସେ ଶୃଣିମ, ହସିବ ।” କହି, ସେବନ ସନ୍ଧାରେ ସେ ଦୂର ଦୂର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ଦୃଢ଼ିପ୍ରତିଜ୍ଞା ହେଲା । ପ୍ରତିଜ୍ଞା ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଗଲିରୁ ଗଲିକୁ ଦୂରି ଦୂରି ଗଲା । ଗୋଟାଏ ବରିଗୁରେ ସେ କିଛିଦିନ ତଳେ ବାରମାସ ଆୟୁ ପାରିଥିବାର ଦେଖିଥିଲା । ସେ ସେହି ବରିଗୁ ପାଖେ ପହଞ୍ଚିବାର ତେଣୁବାକୁ ଯାଇଛୁ—ଶୃଣିଲା, ବରିଗୁ ଭିତରେ ଦୂର କଣ ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତି ହେଉଛନ୍ତି । ହରିଆ ଛୁପି ଶୃଣିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

“ଜମିବାଲ କହୁଛି, ତାର ନେ ବର୍ଷର ଜଙ୍ଗା ବାଜି ରହିଲଣି । ସେ ଜଙ୍ଗାପାଇଁ ମକରମା କରିବ, ଆଉ ଶୁମକୁ ବାହାର କରିଦେବ ।”

“ତେବେ ମୁଁ ବୁଲିଥିବ ।”

“ଦୋକାଳ କହୁଛି, ଆଉ ବୁଲେ ତାଳ କାଳ ଦବନାହିଁ ।”

“ରଲ କଥା; ମୋର ତ ମଧ୍ୟ ଭାତ ଜଣ୍ଠି ହରିନାହିଁ ।”
 “ତେବେ, କଣ ଖାଇବ ?”
 “ଦିଓଳ ମାଣ୍ଡ ଆ ଜାଉ ।”
 “ମାଣ୍ଡ ଆବାଲକୁ ପରୁ ଚାଲି, କହିଲା, ‘ଆଜ ପରିସା ଦିଅ, ଦେବ ।’”
 “ରଲ କଥା ।”
 “ଆମେ ଖାଲ ହାତରେ ଏପରି ଆଉ କଣି ପାରିବାନାହିଁ ।”
 “ମୁଁ ଆଉ କଣ କରିବ ? ହାତରେ କିଛି ନାହିଁ ଯେ ।”

ବୁଢ଼ୀ ଶୁକରାଥାଣୀ ଶୁଣି, କୁଡ଼ିଆ ଉତ୍ତରକୁ ଶୁଣିଗଲା । ଗଦାଧର ଏକୁଟିଆ ବସି ଚନ୍ଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ି ରହିଲା । ହରିଆ ମଧ୍ୟ ବାଡ଼ିପାଖେ ବସି ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା । କହୁଣେଣ ଭାବିବା ପରେ, ସେ ବାଡ଼ି ଉତ୍ତରେ ଗଲି, ଗଦାଧର ଯେଉଁ ପଥର ଉପରେ ବସିଥିଲା, ତା ତଳେ ଥାଏ ଖୋଇଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଶୁଆ କେବଳ ବିରାତିର ଶୁଆ, ଯହିରେ ଗୋଟାଏ ଥାଏ ବନ ହେଲେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ମେଲ ରହେ । ମେଲ ଦୂରା ଅଣିରେ ହରିଆ ଦେଖିଲା, ଖଣ୍ଡ ଦୁଇରେ ଦୁଇକଣ୍ଠ ଲୋକ ଆୟୁଷ୍ଟଙ୍କି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ବୁଢ଼ା ଓ ଆଜି ଜଣକ ସ୍ଥବକ । ସ୍ଥବକଟାକୁ ହରିଆ ଚିହ୍ନେ । ସେ ଉଚ୍ଛ୍ଵାସ କରି ପାଇବାର କଣେ ଲୋକ ପଛରେ ଅନୁସରଣ କରିଗଲେ, ଦେଖିବା ଲୋକର କଷ୍ଟ ହେବାର କଥା ।

ହରିଆ ଆଗରେ ଅସୁଦ୍ଧବା ବୁଢ଼ା ଲୋକଟିକୁ ସାବଧାନ କରୁଛିବେବ ବୋଲି ଭାବିଲା, କିନ୍ତୁ ତାର ଯାହାସ ହେଲନାହିଁ । ଯେହି ସମୟରେ ହତାତ୍ତ୍ଵ ଦୂର କଣ୍ଠ ମଧ୍ୟରେ ଧରୁଥିବ ଗଡ଼ାଗଡ଼ି ଲାଗିଲା । ଉଚ୍ଛ୍ଵାସ ବୁଢ଼ାକୁ ଯାଇ ମାନ୍ଦିବସିବାରୁ ସେ କାଣ୍ଟା ଉପୁଜିଲା । ହରିଆ ଦର୍ଶକୀୟାର ଦେଖିଲାବେଳକୁ ସେ ଯାହା ଭାବିଥିଲା, ତାର ଠିକ୍ ବିପରୀତ ଫଳ ପାଇଛି; ଉଚ୍ଛ୍ଵାସ ତଳେ ଚନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ଶୋଇଛି ଓ ବୁଢ଼ା ତା ଉପରେ ମାନ୍ଦିବସିଛି । ଦେଖି, ସେ ଅଣାରେ ତାଳି ମାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ବୁଢ଼ା ବା ପ୍ରବକ କେହି ଶୁଣି ପାଇଲେ ନାହିଁ । କେତେକ ସମୟ ପରେ ବୁଢ଼ା ଉଚ୍ଛ୍ଵାସକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ଉଠି ପଡ଼ି, କହିଲା, “ଛାଁ ।”

ଉଚ୍ଛ୍ଵାସ ଉଠି ଥିଆ ହେଲ । କିନ୍ତୁ ବୁଢ଼ା ତାକୁ ଉତ୍ତିଥିବ ପରୁ ଚାଲି, “ତୋ ବୟସ କେତେ ?” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “ଭଣିଣ କର୍ଷ ।” ତହୁଁ ବୁଢ଼ା କହିଲା, “ତୋର ବଳ ବୟସ ଅଛ । କାମ କାହିଁଲି କହୁନାହିଁ; ତୋ ବ୍ୟବସାୟ କଣ ?” ଜକାବ ପାଇଲା, “ଶୁଣିବା ।”

“ଠିକ୍ ନହିଁ, ତୋର କଣ ନରିବା ଛାଁ ।”

“କେବଳ”

ତା ପରେ ଅନେକ ସମୟ ନରବତୀ ରଜନ୍ତି କଲା । ବୁଢ଼ାଟି ଧର୍ମବକୁ ଉତ୍ତିଷ୍ଠାନ ଠିଆ ହେଲା । ରାଷ୍ଟ୍ରବାଦୀ ଗୁଣି ଯିବାକୁ ଅନେକ ଟାଙ୍କି ଓହାର ହେଲା, କିନ୍ତୁ ଖସ ପଳାଇ ପାଇଲାନାହିଁ । ବୁଢ଼ା ଅନେକ ସମୟ ଭବ ଭାବ ପରେ ଧର୍ମବାକୁ ଗୋଟାଏ ର୍ଗ୍ୟ ନବେଦନ କଲା । ତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶବ୍ଦ ହରିଆ କର୍ଣ୍ଣିକୁହରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକ ନାହିଁ ।

“ଦେଖୁ, ବାପା, ତୋର ସୟୁସ ବର୍ଜିମାନ ଅଛି । ମାହ ତୁ ଧୂପ ମାର୍ଗରେ
ମୂଲିବାକୁ ବହିତୁ । ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଛାଡ଼ିଦେ । ପରିଷ୍ଠମ କରିବା ଦରକାର । ନୋହିଲେ
ଅନ୍ୟାନ୍ୟଙ୍କେ ହୃସି ଶୀଘ୍ର ଗାଉଥିବେ, ଆଉ ତୁ କାନ୍ଦ ଆଶିରୁ ଲୁହ ପୋହୁଥିବୁ । ତୋର
ଜଳ ଖାଇବାକୁ, ସୁନ୍ଦର ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିବାକୁ, ଘୋରବିଳାସରେ ରହିବାକୁ ଜଳ୍କା । ତୁ
ଭଲ ବାଟରେ ବୁଲୁଚୁ । ମୋ କଥା ଶୁଣ । ମୁଁ ଯାହା କହିଲି, ଯାଇ ଘରେ ବସି
ଦେବ ଦେଖୁ । ଅଛା, କହିଲୁ ଦେଖି, ମୋତେ କାହିଁକି ତୁ ଏପରି ଆସି ମାତ୍ରିବସିଲୁ ?
କଣ ମୋଠୋଇ ଟଙ୍କା ନବାକୁ ? ଏଇ ନେ !” କହି ବୁଢ଼ା ଉଛୁବାକୁ ଉଦ୍‌ଦିଦେଇ
ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡି ତା ହାତରେ ଧରିଦେଇ । ଉଛୁବା ତାହା ନିଜ ବାହୁବଳରେ
ପାଇଥିଲ ପରି, ଯତ୍କରେ କୁରୁତା ପକେଟରେ ରଖି, ଗୁଣ ଗୁଣ ସ୍ଵରେ କହିଲ,
“ବୁଢ଼ା ଧାନ୍ତି !”

ବୁଡ଼ା ଗୁଲିଆର ଅନ୍ଧାରରେ ମଣକ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଵାନ ହୋଇଗଲା । ହରିଆ
ଅଗ୍ରଯର ହେଲା । ସେ ଗୃହୀ ଦେଖିଲ, ଗଦାଧର ସେହି ପଥର ଦ୍ୱାରେ ବସି ବନ୍ଦି
ଶୋଇପଡ଼ିଛି । ତହୁଁ ସେ ଛପି ଛପି ଉଚ୍ଛବା ପାଖେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା । ଉଚ୍ଛବା
ଗୋଟାଏ ପଥରମୁଢ଼ି ପାଇ ଅବାକୁ କିମ୍ବଳ ହୋଇ ବନ୍ଦିଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ ତା
ପକେଟରେ ହାତ ପୂରାଇ ସେ ଟଙ୍କା ମୁଣିଷି କାଢ଼ି ଆଣିଲ ଏବଂ ଚମ୍ପେଇନଳୀ ପର
ଗୁରୁଣ୍ଡ ଗୁରୁଣ୍ଡ ପୂର୍ବ ଛାନଳୁ ଫେରାଯିଲା । ଉଚ୍ଛବା ସେ ସବୁ କିମ୍ବଳ କେବେ ପାଇଲା
ନାହିଁ । ହରିଆ ଟଙ୍କା ମୁଣିଷି ଗଦାଧର ବସିଥିବା ଛାନଳୁ ଡିଙ୍ଗିଦେଇ ଧାଇଁ ଗୁଲିଗଲା ।
‘ଶୁଣ’ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି, ଗଦାଧର ଆଖି ଫିଟାଇ ମୁଣିଷି ହାତରେ ଧଳଳ ଓ ଫିଟାଇ
ଦେଖିଲ, ଉନ୍ନେଟି ସୁନା ମୋହର, ପରିଷଠି ଟଙ୍କା ଏବଂ କେତେବୁଝିଏ ରେଜିକ
ଛାନ୍ତିରେ ଅଛି । ସେ ତାହା କେଇ ଶୁକିଶିଆଣାଳୁ ଦେଖାଇଲା । ଶୁକିଶିଆଣା କହିଲ,
“ଏ ସର୍ବରୁ ତେବେ ପଢ଼ିଛି, କିମ୍ବଳ ଦେଇବିଲା ।”

ନାମ ପଚରପତର

ସେ ଅନୁଭୂତି ପରେ ପାଖ୍ଯ ନାଏକ ଜୀବନର ଚିନ୍ତା ସ୍ଥୋତ୍ରୁ ଗୋଟାଏ ଧାର ବାହାର ଏକ ନୃତ୍ୟ ନାଳରେ ବୋହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ରମା ଦୃଢ଼ୀୟର ବିରହ ଦେବନା କିମେ ଆଶୋଶ ଲାଭ କରିବାକୁ ବିଶ୍ଵିଷ୍ଟ । ତିନେ ସେ ବନମାଳୀ ବିଷୟରେ କହିଲା, “ମୁଁ ତ କାଙ୍ଗ କଥା ମନ୍ଦିର ପାହୋଇ ଦେଇଥିଲି !” ହସ୍ତାକ ମଧ୍ୟରେ, ସେ ତିନେ ବରିଷ୍ଟରେ ଦୁଲ୍ଲିଖ, ଲଣ୍ଠଣ ଦୁଷ୍ଟପୁଣ୍ଡ ଲେକ ସେ ବାଟେ ତାରିବାର ଦେଖିଲା । ଦେଶଭୂଷା ଓ ଚାଲିଚଳଣରୁ ମନେ ହେଲା, ସେ ବନମାଳୀର ଠିକବିଷୟକ ଲୋକଟି । ତା ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ପିକା ଜଳୁଥିଲା । ଲୋକଟି ଦୟ ଦୟ ହୋଇ ତାରିବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ତା ପରଦିନ ମଧ୍ୟ ସେ ଲୋକ ସେହି ବାଟେ ଗଲା । କିମେ ରମା ଦେଖିଲା, ଲୋକଟି ପ୍ରତିଦିନ ତା ବରିଗା ଦ୍ୱାରବାଟେ ସିବାକୁ ଲାଗିଲା । ରମାର ମନେ ହେଲା, ସେ ଲଣ୍ଠଣ କୁଣ୍ଡ କସରତ୍ତ କରିବା ମାର ।

ଠିକ ସେହି ସମୟରେ ତେଣେ ବନମାଳୀ ଗର୍ଭର ନୌରଣ୍ୟ-ସାଗର ମଧ୍ୟରେ ଦୃଢ଼ ଯାଉଥିଲା । ତିନେ ସେ କହିଲା, “ମୁଁ ମନ୍ଦିର ପୂର୍ବରୁ ଥରେ ହେଲେ ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଆନ୍ତି !” ରମା ତା ବରିଗା ଆଗରେ ମାଲଅଢ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବାର ବନମାଳୀ ସେତେବେଳେ ଦେଖିଥିଲେ, ସେ ଦୁଃଖ ଓ ଦୋଧରେ ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିଥାନ୍ତା । ବନମାଳୀ ଓ ରମା ଦୁଃଖ ପ୍ରକୃତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରକମର । ବନମାଳୀ ଥରେ ଦୁଃଖରେ ପଢ଼ିଲେ ତତ୍ତ୍ଵରେ ଦୃଷ୍ଟିରହେ । ଯେଉଁ ଲୋକେ ଥରେ ଦୁଃଖ ପାଇରେ ଛୁଟି ପୁଣି ଧୋଇଧାଇ ହୋଇ ବାହାର ଆସନ୍ତ, ରମା ସେହି ଶ୍ରେଷ୍ଠର ଅନୁର୍ଗତ ।

ପ୍ରତିଦିନ ବରିଷ୍ଟ ଆଗରେ ଯାଉଥିବା ପ୍ରବକ ମାଲକୁ ଦେଖି ରମାର ଦୃଢ଼ୀୟ-ସର୍ବୀ ଦିପରେ ଗୋଟାଏ ସ୍ୱେଚ୍ଛର ପ୍ରତିକାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରତି ତଳେ ବରବର ସର୍ବୀର ଦିମ୍ବ ପ୍ରଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ପ୍ରାନ୍ତ କିମେ ଅୟକାର କରିଥିଲା ତାହା ସେତେବେଳେ ସେ ଭଲଭୂଷେ ଦୁଇପାରୁ ନ ଥିଲା । ସେପରି ସମୟରେ ଗୋଟାଏ ପଥଶା ଘଟିଲା ।

ପାଖ୍ଯ ନାଏକ ରମାକୁ ମାଣିକ ପାଶେ ଛଢିଦେଇ, ଦୁଇ ତଳ ମାସରେ ଥରେ କେଉଁଆହେ ତଳ ବୁଝି ଦିନ ପାଇଁ ବୁଲିଯାଏ । ସେ କେଉଁଆହେ ଯାଏ, କେହି ଜାଗନ୍ତୁ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେ ନିର୍ମିତରୁଷେ ଯାଏ ଏବଂ

ହାତରେ ଟଙ୍କା ଡଣା ପଡ଼ିଆଯିଲା ବେଳକୁ ତା ଯିବାଟା ପଟେ । ଫେରି, ସେ ଦୂର ଦୂର ଦିନ ଦିନ ଦିନ ମଧ୍ୟ କରେ । ତମେ ବସନ୍ତକାଳରେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଦ୍ୱୀପାଶିବାବେଳେ କହିଗଲା, “ମୁଁ ତନ ଦିନରେ ଫେରିଆଯିବ ।” ରମା ଘର ଭିତରେ ଏକଟିଆ ବହୁ ଗୀତ ଗଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗୀତ ଗାଇସାଇଲବେଳକୁ ସେ କାହାର ପାଦରେ ଶୃଣିଲା ଓ କାନତେବେଳେ କଣ୍ଠିପାଇଲା; କିମ୍ବା ଜଣେ ପୁରୁଷ ଲୋକ ବଗିରୁରେ ଯିବା ଆସିବା କରୁଛି । ସେ ପଞ୍ଚର ପାଖେ ଯାଇ ଦେଖିଲା, ତନ୍ତ୍ରକରଣରେ ବଗିରୁଟି ଦ୍ୱାରା ଦଣ୍ଡିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ କୌଣସି ଲୋକକୁ ଦେଖିଲନାହିଁ; ତହୁଁ ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଏହା ଶାନ୍ତି କଲନା ।”

ପର ଦିନ ଫାଖାରେ ରମା ବରିଗୁରେ ବୁଲୁଥିଲବେଳେ ପୁଣି ପାଦଶର ଶୃଣାଗଲା । ଶୃଣି, ସେ ପରାତ୍ମକ ଶୂଳିଆସିଲା; ମାତ୍ର ତା ହର ପାଖେ କହୁ ଆକୁଥରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ହର ପଢ଼ିଯାଇ ଦୂଣି ଉବେଳଗଲା । ସେ ମୁଁ ଦେଖିଲା, କେହି କେଉଁଥାବେ ନାହିଁ । ତାର ଭୟ ହେଲା । ତଥାପି ସେ ସାହସ ବାହି ବରିଗୁପାକ ଯାଇ ଶୋଇଲା; କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କେବିଲାନାହିଁ ।

ପର ଦିନ ଫାଖା ନାଏକ ଫେରିଆସିଲା । ରମା ପୂର୍ବ ଦୂର ଦୂର ଅନୁଭୂତ ତାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଲା । ଶୃଣି ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଦୁଇର ଦେଲା, “ସେ କିନ୍ତୁ କୁହେଁ ।” କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜେ କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ସବୁଆବେ ବୁଲି ଥରେ ଦେଖିଆଯିଲା । ତା ପର ଦୂର ରତ ସେ ବଗିରୁରେ ବୁଲି କଟାଇଲା । ତୁମ୍ଭୟ ରତରେ କହୁ କିନ୍ତୁ ବିଳମ୍ବରେ ଦିଦ୍ୟ ହେଲା । ରତ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାକ ବେଳେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ରମାକୁ ଡାକ ଦେଖାଇଲା, ଏବଂ ରତ ରହିବୁ ଗୋଟାଏ ଶୁଣ୍ଟିର ଛଇ ତଳେ ପଢ଼ିଥିଲା । ତହୁଁ ସେ ଦ୍ୱାରା ହସି କହିଲା, “ତୁ ଏଇଟାକୁ ଦେଖି ତରିଲୁ ।” ରମା ନିଜର ଭୁମ ଯୋଗେ ଲାଞ୍ଛିତ ହେଲା ।

କେତେକ ଦିନ ପରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ପଢ଼ଣା ଦେଲା । ସେହି ମାସରେ, କିନ୍ତୁଦିନ ପରେ, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ନ ଥୁବାବେଳେ, ରମା ସନ୍ଧା ସମୟରେ ବରିଗୁରେ ବସି ଅନ୍ତର ବିଶାଦର ମାଧ୍ୟମୀ ଅନୁଭୂତ କରୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ଜଣକ ପାଇଁ ଚିନ୍ମାରେ ଶୂଳିତ ହୋଇ ବଗିରୁରେ ବୁଲିବାକୁ ଶୂଳିଗଲା । ପୁଣି ବସିବା ସ୍ଥାନକୁ ସେ ପେଇ ଦେଖିଲା, ସେଠାରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ପଥର ରହିଛି । ସେ ପଥମେ ବସିଥୁବାବେଳେ ସେ ପଥରଟା ନ ଥିଲା । ତାହା ହଠାତୁ ସେଠାକୁ କେଉଁଥାକୁ ଆସିଲା, ସେ ରୁହି ନ ପାଇ ଭୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତହୁଁ ସେ ଏବଂ ରିତନକୁ ଧାର୍ମିଆସି ମାଣିକକୁ ପରୁଗଲା, “କାପା ଆସିଲେଣି କି ?”

“ନାହିଁ ତ !” ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଅନେକ ଦିନ ରହିରୁ ଫେରୁ ଦେଖି ରତ ହୋଇଯାଏ । ବାପା ଆସୁ ଆସୁ ବିଳମ୍ବ ହୋଇପାରେ ଭାବ, ରମା ମାଣିକକୁ କହିଲା,

“ତୁ ସବୁଦ୍ବାର ଭଲ କର କିଳ ଦେ । କାହିଁକିନା, ଦେଖୁଛୁ, ପରେ ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି ।” ମାଣିକ ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ କର ଆସି ରମାକୁ କହିଲା, “ସତ କଥା । ଆମେ ତ ଦି କଣ ମାରିପି ଲୋକ, ଏହେ ବଡ଼ ଘରଟାରେ ଏକା ପଡ଼ିଗେ । କେଜାଣି କିଏ ପଣି ଯିଟିମାର ଦେଇପାରେ । ତେବେ ଆମେ କଞ୍ଚକ କରିବା ? ମରିବାରେ ତ କିଛି ନାହିଁ । କିଏ ମରୁନାହିଁ ? ଭୟର କଥା ହେଉଛି ଦୁଷ୍ଟଲୋକ ଗୁଡ଼ାକଙ୍କ ଲେହେର, ଆଉ ତାର ଠେଣା ।”

ରମା ମନ ଭୟରେ କେତେକ ପରିମାଣରେ କାରନତା ଆଗରୁ ହୋଇଥିଲା; ମାଣିକ କଥା ଶୁଣି ସେ ଆହୁରି ଭାବ ହୋଇପଡ଼ିଲ, ଏକା ରହିବାକୁ ଏକାବେଳକେ ସାହସ କଲାନାହିଁ । ସେ ଶୋଇବା ପରୟାକ ତନ ତନ କରି ଦେଖିଲ, ଦୁଆର ଭଲ ଦୁଷ୍ଟ ଜଳିଦେଲ, ଟେ ଭଲକୁ ଚାହିଁଲ ଓ ତା ପରେ ଯାଇ ଶେଯରେ ଶୋଇଲ । ତଥାପି ତାକୁ ନିଦ ଦେଲାନାହିଁ; କରିଯାକ ବରିବୁର ଦେହ ଅବୋଧ ପଥରଟା ତା ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ପ୍ରକାଶ ମେଘମନ ପରିବତ ପର ଝୁଲି ନହିଲ ।

ପର ଦିନ ସାରାକେ ରମା ବରିବୁକୁ ଯାଇ ପଥରଟା ପଞ୍ଜା କରି ଦେଖୁ ତେଣୁ ତଳ୍ଟ ଗୋଟିଏ କାଗଜ ପାଇଲ । ତଥିରେ କେତେ ପ୍ରକାର କାଳିରେ ଲେଖାଥିଲ । ଲେଖକର ନାମ ସେ ଶୋଇ ପାଇଲାନାହିଁ ବା କାରିଗରିବୁକାକ କାହାପାଇଁ ଯେ ରଖାହୋଇଥିଲ, ତାହା ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାଇଲାନାହିଁ । ତଥାପି ସେ କାଗଜ ଧର ଥର ଥର ପଢ଼ି ବସିଲ ।

“ଦିନର ସଂପାଦକା ଜଣକିତାରେ କେବୁଁଭୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିବା ନାମ ପ୍ରେମ । ସେହିପରି ମଧ୍ୟ କଣେ ତତ୍ତ୍ଵରୀରେ ପରବଧ୍ୟ ହୋଇ ସମ୍ଭାବ ବିଶ୍ୱରେ ଲାନ ହେବା ପ୍ରେମ ଛାଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେ ।”

“ସୁର୍ଜର ଅପ୍ରସାଦମାନେ ତାରମାନଙ୍କ ଯେ ନମ୍ବାର କରନ୍ତି, ତାହା ଏକା ପ୍ରେମ ।”

“ପ୍ରେମ ଯୋଗେ ଯେଉଁ ବିଷାଦ ହୃଦୟରେ ଜନେ, ତାହା ବିଷାଦ ନୁହେ, ସୁର୍ଜର ଅମୃତ । ସମୁଦ୍ର ମନୁଜ କରି ଦେବତାମାନେ ଦେହ ଅମୃତ ପାଇଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ସେବା କର ଅମର ହୋଇଥିଲେ । ମୁଁ ଜର କଣ ଏ ଅନ୍ତର, ଜଗତରେ ଅମର ହୋଇପାରିବ ?”

“ବିଛୁଦକାତର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅଳୀକ ସାନ୍ତୁନାରେ ମନ ଭୁଲିଜ ପାରେନାହିଁ । ଆହା ଯେତେବେଳେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପ୍ରସିଦ୍ଧକାଙ୍କର ଦେଖା ନ ହୁଏ, ତିଠି ପର ନ ଖୁଲେ,

ସେମାନେ ତେଣିକ କେବଳ ଆସାର ମିଳନରେ ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି । କୋଳିଲାର ସଙ୍ଗାତରେ, ସୁଧାକରର କରଣରେ, ସର୍ବରଣର ଘନ ଘନ ଶର୍ମନିଶ୍ଚାସରେ, ସୁତୁର ତାରକାଚୂରର ଆଲୋକରେ ଜଣେ ଜଣକ ନିକଟକୁ ହୃଦୟର ଅମ୍ବଲ ଉପହାର ପଠାଏ । ସେଥିରୁ କାହାକୁ କିଏ ନିରାପତ୍ତ କରିପାରିବ ?”

“ପ୍ରକୃତ ପ୍ରେମ କୌରାଣ୍ୟରେ ରହିଛି । କୌରାଣ୍ୟ ଆଶାର ବିକାଶ । ପ୍ରକୃତରେ ଆଶା କରିବାର ଅଧ୍ୟକାର ଅଛୁଟ ତାର, ସେ କୌରାଣ୍ୟରେ ଥରେ କଲି ମନ୍ତ୍ର । ମୁଁ ଥରେ କାହିଁଜି, କଣ ଥର କୌରାଣ୍ୟରେ ଜଳି କେବଳ ମରନାହିଁ, ଏକାବେଳକେ ଧାଉଣରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ତାହାରେବେଳ ଜଣାପଡ଼ୁଛି, ମୋ ଆଶା ଦଶ ଶୁଣ ପୁଣିଭିତିବ ।”

ଖଣ୍ଡିଏ ଖଣ୍ଡିଏ କାଗଜରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଦିନକେ ନୁହେଁ, ଅନେକ ଦିନ ଧରି ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ରମା ପଢ଼ି ଖାନମର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ଖାନ ସାଜିଲ ବେଳକୁ ସେ ଦେଖିଲୁ ଆଗରେ ନିତ ଦିନର ସେହି ମାଲ ଯାଉଛି । ତା ମୁଣ୍ଡିଟା ସେଇନ ରମାକୁ ଅତି କନ୍ଦୀୟ ଦିଶିଲା । ରମା ଆଖି ଫେରଇ ନେଇ ପୁଣି ସେହି କାଗଜ ମେହୁକ ଭିତରକୁ ଦୂରିଲା । ସେ ଦେଖିଲା, ସବୁ ଲେଖା ଜଣେ ଲେଖିଛି ଓ ଏକ ଭାବନା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖାରେ ରହିଛି । କିଏ ଲେଖିଛି ଏବଂ କାହା ପାଇଁ ଲେଖିଛି, ବୁଝିବା ତା ପଥେ କଷ୍ଟକର ହେଲନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ କହିଲା, “ସେ ଲେଖିବନ୍ତି ।” ସବୁ ତାକୁ ଦିବାଲୋକ ପରି ଦିକ୍ଷାଳ ଦିଶିଲା । ତା ମନ ମଧ୍ୟରେ ଆନନ୍ଦର ଲହୁଙ୍ଗ ଖେଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତହୁଁ ସେ କହିଲା, “ସେ ପାଦ ଶବ୍ଦ ତାଙ୍କର । ସେ ଦିନର ସେହି ଛୟା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାର ନୁହେଁ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଦୋର ଦେଉଥିଲା । ସେ ମୋତେ ଅସି କିମ୍ବା ରତ୍ନାର୍ଦ୍ଦିଶରେ ରମା ବନମାଳୀକୁ ଭୁଲିଯାଇ ନ ଥିଲା; କେବଳ ପ୍ରକାଶ ଦ୍ୱୟାରେ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ବା କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲା ।

ରମା ଲେଖି ପଢ଼ିପାରି, ତିଆ ହୋଇଛି, ବିଶେଷର ଫେର ପୁଣି ସେହି ବାଟେ ଯାଉଥିଲା । ରମାକୁ ଦେଖି ସେ ଉପତ୍ର ହସିଲା; କିନ୍ତୁ ରମା ତା କୁଷ୍ଟି ପୁଣି ଦେଖି, ମନେ ମନେ ତାକୁ ଦୂଶା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ଲଜ୍ଜା ଓ ଅନୁତାପରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁହେଁଇ ଦେଲା । ସେ ଧାର୍ଦୀଯାଇ, ଶୁନନକଷରେ ଦୁଆର କଲି ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ପୁଣି ପଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । କାଗଜକୁ ସେ ଅଧରରେ ଚୁମ୍ବନ ଦେଲୁ ଏବଂ ବୁଲୁରେ ଯାଇ ଧରିଲା । ସବୁ ପରେ ସୁରା ରମା ସୁର୍ବାଜ୍ୟର ଗର୍ଭ ମଧ୍ୟରେ ପୁଣି ଖାପଦିଲା ।

ହତ୍ୟାରେ ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ଏକା ଭୁଲିବାକୁ ଭୁଲିଗଲା । ରମା ଲୁଗାପଟା ପିଲାଲ । ସେ ସେ କାହିଁକି ଲୁଗାପଟା ପିଲା ଦୋର ହେଲା, ତାହା ଅର କାହା କଥା

ଦୂରେଆଉ, ସେ ନିଜେ ପୁଜା କୁହି ପାଲନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ବରିବାରେ ବୁଲିବାର ଦେଖାଗଲା । ପୁଅର ପାଦଶବ୍ଦ ପୁଣି ଶୁଭିଲ । ରମା ଚାହିଁବାରେ କଣେ ପୁରୁଷକର ମୁହିଁ ଦେଖାଗଲା । ସେ ମୁହିଁ ଯେ ବନମାଳୀର, ତାକୁ ଚନ୍ଦ୍ରିବାରେ ତାକୁ ସମୟ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ନୈରାଶ୍ୟରେ କ୍ଷେତ୍ର ହୋଇ, ଦୁଃଖରେ ମଳନ ପଡ଼ି ବନମାଳୀ ଆସି ଉପର୍ତ୍ତ ତ ହୋଇଥିଲା; ଦେଖି, ରମା ମୁହିଁ । ଅନୁଭବ କଲା; ତହିଁ ସେ ଗୋଟାଏ ଜନ୍ମରେ ଆଜିଜି ରହିଲା । ତା ପରେ ସେ ଶୁଣିଲା :—

“ମୋ ଦୋଷ କରିବ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ନୈରାଶ୍ୟରେ ଜଳ ପୋଡ଼ି-
ଯିବାକୁ ବସିଲା, ଧାଇଁ ଗୁଲିଆସିଲା ଏଠି ପ୍ରାଣ ଶାତଳ କରିବାକୁ । ମୋ ଲେଖା କଣ
ପଢ଼ିଲ ? କିଛିପଡ଼ିଆରେ ମୋ ସହିତ ଦେଖା ହିବାର କଣ ମନେ ଆଛି ? ସେ ତ
ପ୍ରାୟ ବର୍ଷକ ତଳର କଥା । ତା ପରେ ମୁଁ ଦୂମକୁ କେତେ ଖୋଜି ବୁଲିଛି । ମୁଁ
ବାତରେ ଏଠାକୁ ଥାପୁଛି । ଭୁମେ ଭୟ କରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଗୋପନରେ ଆସି
ଗୋପନରେ ଫେରିଯାଉଛି । ସେବନ ମୁଁ ଭୁମ ପାଖ ପର୍ଣ୍ଣକୁ ଥାଯିଲା । ଭୁମେ ବୁଲ
ବୁଝିଲା, ଦେଖି, ପଳେଇଗଲା । ଭୁମେ ମୋ ପ୍ରାଣର ଅଧ୍ୟବ୍ରା । ମୁଁ ବେଳେ ବେଳେ
ଆସି ଦେଖି ଯାଉଥିବ । ମୁଁ ଆଉ କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନଦେ ନା ।”

ରମା ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା; ବନମାଳୀ ତାକୁ ଉଠାଇ କୁଣ୍ଡାଳ ଧଇଲା; କିନ୍ତୁ ସେ
ନିଜେ ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିଯିବାକୁ ବସିଲା । ଯଦିଶାନମେ ତା ହାତ ରମା ଛାତରେ ବାଜିଲା ।
ସେ କୁହିଲ ଯେ ତା ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ରମା ଛାତରେ ରଖିଲା । ତହିଁ ସେ ପାରିଗଲ,
“ଭୁମେ ମୋତେ କଣ ତେବେ ସେହି କର ?” ଦୁଇର ଶୁଣିଲା, “ତୁମି ହୁଅ । କରେ
ବୋଲି ଭୁମେ ଜାଣିବ । ଆଜ୍ଞା, କହ ଦେଖି ଭୁମ ନୀ କଣ ।”

“ବନମାଳୀ ! ଆଉ ଭୁମର ?”

“ରମା !”

—୪୨—

ଦୀନା ସାହୁ ପୁଅ ଦୁହଁ

ସଙ୍କ ୨୫ମ ସାଲ ପରେ ଜଳାରସିଂହ କଟିଦର ଯେତେବେଳେ ଅସର୍ପି
ଛେଟିଆ ଛେଟିଆ ଧାର କରକ ମଧ୍ୟରେ ବୁଢ଼ି ଅତଳ ହେବା ଦ୍ଵାରରେ ବସିଲା, ତା
ପରେ ଦାନା ସାହୁର ଦୁଇ ଗୋଟି ପୁଅ ଜନ୍ମ ହେଲେ । ସେ ଦୁଇକୁ ଧରି ତାର
ମୋଟରେ ପାଞ୍ଚ ଗୋଟି ସନ୍ଧାନ, ଯୋଡ଼ିଏ କନ୍ଥା, ଚିନୋଟି ପୁନ୍ତ । ସାହୁଆଣୀ ଗୋଟାଏ

ଆଜିମୁକ ଉପାୟରେ ସାନ ପିଲ ଦିଓଟିଙ୍ଗତାରୁ ନିଷ୍ଠୁତ ପାଇଲା । ତାର କି ପ୍ରକୃତି କେଳାଣି, ତା ମାତୃତ୍ଵ କେବଳ ହିଅ ଦିଓଟିଙ୍ଗତାରେ ଆବଶ ଥିଲା । ପୁଅ ତିନଙ୍କ ବିଷୟରେ ସେ ଠିକ୍ ସମ୍ମୟପ ପ୍ରଚାରି ଅନୁକରଣ କରୁଥିଲା; ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରସବ କରିବା ପରେ ସେମାନଙ୍କ ଗଳିଦେବମାକୁ ଗୋଡ଼ାଉ ଥିଲା । ସେହିପାଇଁ ପୁଅମାନେ ନିଜ ପ୍ରାଣ ରଖିବା ଲାଗି ମା ପାଖରୁ ଧାର୍ଯ୍ୟ ପଳାଇଥିଲେ ।

ସାନ ସାହୁର ସାନ୍ତୁଷ୍ଟ ଦିଓଟିଙ୍ଗତାରୁ ସେ ନିଷ୍ଠୁତ ପାଇଲା କପରି ସେ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଦରକାର । ପୁଅରୁ କୁହାଯାଇଛି ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଚମତ୍କର୍ଯ୍ୟ ଦାସୀ ପଦ୍ମାର ପିଲ ଦିଓଟିଙ୍ଗ ପାଇଁ ମାସକୁ ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା ଚାନ୍ଦି ଖର୍ଚ୍ଚ ଥିଲେ । ପଦ୍ମା ପିଲାର ଦିଓଟିଙ୍ଗ ବାବଦରେ ଦଶ ପଦ୍ମର ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି, ବାକି ଟଙ୍କାରକ ନିଜ ଭୋଗବିଳାସରେ ଲାଗୁଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଦିନ ପରେ ହଠାତ୍ ହରଜା ରୋଗରେ ତାର ଦୁଇଟିଯାକ ପିଲ ଏକାଦିନକେ ସମ୍ମାର ହୁଏ ବୁଲିଗଲେ । ତେଣିକି ତା ଶୂନ୍ୟ ପରକୁ କାଳେ ମାସକୁ ବୁଲିଲୁଏ ଟଙ୍କା ନ ଅସିବ ଭାବ, ପଦ୍ମା ସେହି ବସ୍ତୁମର ଆଉ ଦୁଇଟି ପିଲା ଶୋକବାରେ ଲାଗିଲା ଏବଂ ଦିନେ ହଠାତ୍ ଦଳିକୋଠାରେ ଦଳା ସାହୁ ନରେ ପହଞ୍ଚ ତା ସାନ୍ତୁଷ୍ଟ ଦିଓଟିଙ୍ଗି ଦେଖି କହିଲା, “ଆହା, ଏମିତି ଦିଓଟି ପିଲ ମୋର ସେବେ ଥାଆନ୍ତେ, ମୋ ଅଜାର ଘରଟା କେବେ ଛିକୁଳ କରନ୍ତେ କି !”

ସାହୁଆଣୀ ଶୁଣି ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ଏ ଦିହଙ୍କି ନିଆନା । ମୋ ଘର ଅଜାର ହେଲ ତମ ଘର ଉଚ୍ଚିନ ହେଲେ, ମୁଁ ଟିକିଏ ଦୁଃଖ କରିବିନାହିଁ ।” କଥା ସ୍ଥିର ହେଲା, ପଦ୍ମା ପିଲ ଦିଓଟିଙ୍ଗ ବାବଦରେ ଖକଣାସ୍ରୂପ ଦଳା ସାହୁକୁ ମାସକୁ ତା ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା ଉତ୍ତରୁ ଦଶଟଙ୍କା କରି ଦେବ । ପଦ୍ମା ତା ଚାନ୍ଦି ରକ୍ଷା କରିବାରେ ଲାଗିଲା । ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ନୂଆଶିଲ ଦିଓଟିଙ୍ଗ ଦେଖି ସୁରୁଣା ପିଲଙ୍ଗତାରୁ କିନ୍ତୁ ତିପାତ୍ର ଧର ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସନ୍ଦେହକୁ ପ୍ରାନ ନ ଦେବା ପାଇଁ ପଦ୍ମା ବେଳେ ବେଳେ କହେ, “ଦେଖନା, ଠିକ୍ ତମର ପରି କମିତି ଦଶ୍ତରନ୍ତୁ ।”

ସେ ପଟଣର କିନ୍ତୁ ଦଳ ପୁଅରୁ ଦଳା ସାହୁ ଅଗାଧୁ ବେହେର ଅବତାର ଗରିବ କରୁଥିଲା । ତମା, ହରା ଏବଂ ହରିଅ, ତାଙ୍କ ସାନ ଭାଇ ଦିଓଟିଙ୍ଗ ସ୍ଥିର ଏକାବେଳକେ ମନରୁ ପୋହିଦେଲେ । ସାନ ପିଲ ଦିଓଟି ପୁଅ ପରେ ବେଶ ସୁଖରେ ରଜାସୁଅ ଆଖ୍ୟାରେ ଝୁରୁ ଆଜାରେ ରହିଲେ । ଅଣ୍ଣାଳ କଦମ୍ବ କଥା ହିମେ କାନ୍ଦବାଟେ ଥରୁ ନ ପଣିବାରୁ ତାଙ୍କ ଜୀବାଟେ ବାହାଗଲ ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ଜଗତର ଗୋଟାଏ ବିତର ଜାତ ସେ ଷଠି ଯାହା ଭରଣର ଦୁଃଖ ଲେଖି ପଠାଇଥାଏ, ସୁତ୍ର ତାଙ୍କ ବେଠି ଦଳ ସହେ ନାହିଁ । ସାନ ସାହୁର ମକାମା

ବିଶ୍ୱରରେ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଲୁ ଯେ ପଢ଼ା ନାମରେ କୌଣସି ଏକ ସୀଲେକଠାରୁ ଯେ ମାସରେ ଦଶ ଟଙ୍କା ପାଏ । ତିନେ ସକାଳେ ପଢ଼ାର ପିଲା ଦିଓଡ଼ି ମଣଳ ବୁଲିବାକୁ ଦରୁ ବାହାର ଯାଇଛନ୍ତି, ପୋକିଯ ସିପାହୀ ଅସି, ତାକୁ ଗିରିଷ କରନେଇ, ତା ପରେ ତାଳ ପକାଇ ରୁକ୍ଷିଗଲେ । ପିଲାମାନେ ଫେରି କବାଟ ବନ୍ଦ ଥିବା ଦେଖି କାନ୍ଦବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପଢ଼ୋଣୀମାନେ ଦସ୍ତା ବହି କହିଲେ, “ତୁମ ମା ପରା ଫାଣ୍ଡିରେ ଯାଇ ଅଛୁ; ସେଇଠିକୁ ଯାଏ ।”

ତିନେ ସଂଘାରେ ହଠାତ୍ କାହିଁକି ଭାବ ଥଣ୍ଡା ପବନ ବହି ପରଣ, ଗୀତ ହେଉଥିଲା । ହରିଆ ସେତେବେଳେ ଗୋଟାଏ ଭଣ୍ଡାରୀ ପର ଦୁଆରେ ଠିଆ ହୋଇ ତା ପର ଉଚରିବୁ, ପରେ ନିଜକଣ କରି ଗୃହୀତୁଲ, ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥିଲା ଯେ ଯେ ସତେ ଅବା ସେହି ପରର ହୌଦ୍‌ଦୀର୍ଘ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଗୃହୀତୁ; କନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ଭଣ୍ଡାରୀ ଏହୁଠା ଉପରେ ତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ହରିଆ ଗୋଟାଏ ନୃତ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତିରେ ଭୋଲିଥିଲା; ମଧ୍ୟରେ ଭଣ୍ଡାରୀମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଭଲ କଟକ୍ଷା ଖୁଲ ଶ୍ଵେତ ଦାମରେ ବିଦୀ କରି କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ ରୋକଗାର କହୁଥିଲା । ସେ ବନ୍ଦବନ୍ଦାର ନାମ ସେ ‘ଭଣ୍ଡାରୀ ଶିଅର’ ଦେଇଥିଲା ।

ସେତେବେଳେ ହଠାତ୍ ଦୁଇଟି ପିଲା ଅସି ଭଣ୍ଡାରୀର ଉଚରେ ପଣିଲେ । ସେମାନେ ଭଲ ପୋଷାକ ଧିନ୍ଥିଲେ ଏବଂ କେଣ୍ଟ ପାପାୟୁତ୍ତର ଦିଗ୍ଭୂମିଲେ । ଦର ଉଚରକୁ ଯାଇ ସେମାନେ କଣ କଲେ କେଜଣି, ଭଣ୍ଡାରୀ ପିଲା ଦିଓଡ଼ାକୁ ମାରି ମାରି ଦାଣକୁ ପେଳିଦେଇ, କହୁଲା, “ମୋ ଘରଠା ଧରିଣାଲା ବୋଲି ଭାବିଛ ନା କଣ ? ତୁମେ ତ ଏ ଖୁର ରେଗେଇଥିବ !” କହି, ଭଣ୍ଡାରୀ ଦୁଆର କଳ ଦର ଉଚରକୁ ରୁକ୍ଷିଗଲା । ପିଲା ଦୁଇଁ ଦିକଳ ସ୍ଵରରେ କାନ୍ଦବାକୁ ଲାଗିଲେ । ହରିଆ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ପଚାଇଲା, “କରେ କାନ୍ଦୁ କାହିଁକି ?”

ବଡ଼ ପିଲାଟି ଉଚର ଦେଲା, “ଆମେ ଆଜି ଶୋଇବୁ କୋଇଠି ?”

“ଏହେଥୁ ପାଇଁ ଏଡ଼େ ଭୁବନା ? ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଆସ !” ପିଲା ଦୁଇଁ ଗୋଟାଏ ରଜାର ଅନୁଯାୟୀ କଣ ଗଲା ପର ହରିଆ ପରେ ପରେ ତାଳିଲେ । କିନ୍ତୁ ବାଟ ଯାଇ ହରିଆ ପଚାଇଲା, “ତୁମେ ଖାଇବ ନା ?” ଉଚିର ଶୁଣିଲା, “ହଁ, କାଳି ଖାଇଥିଲୁ !”

“କାହିଁକି, ତୁମର କଣ ବାପ ମା ନାହାନ୍ତି ?”

“ଅଛନ୍ତି । ତେବେ ସେ କେଉଁଠି ଅଛନ୍ତି, ଆମେ ଜାଣିନା ।”

“ଆହୁ, ମୁଁ ତାଙ୍କ ଶୋକ ବାହାର କରିବ, ଆଗେ କିନ୍ତୁ ଖାଇ ନିଅ ।”

କହ, ସେ ଠିଆ ହେଲ ଓ ତା ପରିଧେୟ ବସ୍ତୁରେ ଯେତେଗୋଟି କଣ ଥୁଲ ସବୁ ଗୋକି ଗୋଜି ଗେଷରେ ପାଞ୍ଚଟା ଅଧିଳ ବାହାର କଲା । ଅଢ଼େଇ ପରିପାର ମୁଢ଼ି ଉଷ୍ଣତା କଣାହେଲ । ଦୋକାନ ଏକାଠି ମାପି ଦେବାରୁ ହରିଆ କହିଲ, “ଆମେ ପରା ତନି କଣ ଅଛୁଁ; କବେ ଭାଗ କର ବାର୍ଣ୍ଣିବେ ।” ତହୁଁ ସେ ପିଲ ଦିଅଟିଙ୍କୁ କହିଲ, “ତଥ, ରୈବାଅ ।” ପିଲ ଦୁହେଁ ଖାଇବେ କଣ, ଆକମ୍ପିତ ହୋଇ ମୃଷ୍ଟି ରହିଲେ । ହରିଆ ତୋ ତୋ ହସି ପକାଇ କହିଲ, “ଦିଅ ପେଷିଦିଅ; ବସିଲ କାହିଁକି, ଛତରେ ?

—୪୩—

ହାତୀପେଟ

ଦୋକାନରୁ ବାହାର ହରିଆ ଶୁଣିଲ. “କ ରେ ଭାଇ ହରିଆ !”

“କ ରେ ଭାଇ, ରହିବା ନା କଣ ?” ରହିବା ଭଲ ଲୁଗାଟା ପିନ୍ଧି, ଅଣିରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନିକ ବେଶରେ ବାହାର ଥୁଲ । ଦେଖି ହରିଆ କହିଲ, “ଶୁଭ ତ ବେଶଟା ବାନିବୁ । ସେ ଦନ ସେ ଯୋର ବୁଢ଼ା ତତେ ଗୋଲେ, ତାର ଫଳ ପରା ଏଇଟା !”

“ଚୁପ୍, ଚୁପ୍; ମୁଁ ଯାଉଛି ଗୋବିନ୍ଦାକୁ ଦେଖିବାକୁ ।”

“କରେ ସେ ପରା ଜେଳଗାନାରେ ?”

“ଆଉ ଅଛୁ କି ? ମାଗିଦେଇବ ପଢ଼ି । ପାଜି ଘୋଲିସ ବାଲୀଏ ତାକୁ ପାରନ୍ତେ ? ତାଙ୍କର ଦ ଆଖି । ଆମେ ହେଲେ କିମ୍ବାର ଜାତ କନ୍ତୁ; ଆମର ଦୂର ଥଣ୍ଡି—ତଳେ ଦୁଇ ଦିପରେ ଦୁଇ । ଦୁଇଲେ ଦିଶିବ, ଭସିଲେ ଦିଶିବ ।” ରହିବା ହୁଏରେ ଗୋଟାଏ ବାଢ଼ି ଧରିଥିଲ । ହରିଆ ତା ଠୁଲଟା ଧରି ଭଢ଼ି ଦେବାରୁ ଭକ୍ତରୁ ଗୋଟାଏ ଗୁପ୍ତ ବାହାରିଲ । ପିଲ ଦୁହେଁ ତର ପଛକୁ ହଟିଗଲେ । ହରିଆ ପରିଚଳି, “ଆଜି କଣ ସେ ପାଜି ଜଳାର୍ଦିଆ ସାଙ୍ଗେ ଲକ୍ଷେତର ପଟେ ହବ କି ?”

“ଦେଖାଯାଉ କଣ ହେଉଛି । ତୁ କୁଆଡ଼େ ଯାଉବୁରେ ?”

“ଏ ପିଲ ଦିଟା ପାଇଁ ଗୋଟେ ଗୋଇବା କାଗା ଠିକ୍ କରିବାକୁ । ତୋ ଜାଣତାରେ ନୋହିଠି ଦର-ଫର କିଛି ଅଛୁ ?”

“ଆଉ, ସେ ହାତୀପେଟରେ !” ହଜିଆ ଆଶ୍ରମ୍ୟ ହୋଇ କହିଲ, “ହାତୀ ପେଟରେ ! ତା ଅର୍ଥ ? ନା, ବାବୁ, ଏତେ ଦୂର ଗୁଲି ହାତୀପେଟକୁ କାହିଁକି ଯିବେ, ଏଠି ତୋ ପେଟ ଆଉ ଆଉ ? ନା, ଭାଇ କଷନା, ଠିକ । ଥକା ନୁହେଁ, ସତେ ଦରକାର ମ; ମୋ ରାଣ ।”

“ହଁ, ଭୁ ସେ ହାତୀଟା ଦେଖିଲୁ ? କିନ୍ତୁ ଯାଇ ମୁହଁରେ ଯୋଡ଼ିବା ଅଛି । ଶଙ୍ଖ ଉଚିତରେ ସେଠା ଭଲ, ପାଣି ପବନ ଲାଗେ ନାହିଁ ।”

“ଆଉ, ଯିବାକୁ ବାଟ ?”

“ତା ଧାନ୍ତି ବାଟେ କୁରୁଣ୍ଠି ଗଲି ଯିବାକୁ ହବ । ସେଠେଇ ଯାଇ ରହିଲେ ନିର୍ଭୁବନରେ କେହି ଜାଣି ପାଇବେ ନାହିଁ; ହେବେଡ଼ା ଘୋଲିସ ବି ନୂହନ୍ତି । ତୁ ତ ତଢ଼ି ଭିତରେ ପଣ୍ଡିତ୍ବୁ; ଚନ୍ଦ୍ରା ବଣ ?”

“ଏ ପିଲ ଦା'ଟାଙ୍କ ପାଇଁ ତେବେ ଗୋଟେ ସିଙ୍ଗ ଦରକାର ହବ ।” ଶୁଣି, ଉତ୍ସବା ଠୋ ଠୋ ହସିଲ ଓ ହସି ସାରି ପରିଶଳିଲ, “କ ରେ ଏ ବିହାରୀ ଧାରିଲୁ କୋଣ୍ଠୁ ?” ବିନିନ ଶୁଣିଲ, “ଗୋଟାଏ ଭଣ୍ଡାରୀ ମୋତେ ଭେଟି ଦେଇବି ପରା ।” ଉତ୍ସବା କିଛି ସମୟ ନରବ ରହି ପରିଶଳିଲ, “ଭାଇ, ମୁଁ କଣ ବିହାର ପଡ଼ୁଥାଉଛି ? ତୁ ତ ଖୁବ ଜଳ୍ପି ବିହାରିଲୁ ।” କହି, ସେ କୁରୁକ୍ଷା ପକେଟରୁ କାଢି ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ରଙ୍ଗ ବୋଲି ହେଲ ଏବଂ ନାଜରେ ଗୋଟେ ପାଣିଆ ପିଲିଲ । ଦେଖି, ହଜିଆ କହିଲ, “ଚମକାର । ଆଉ କାହା ବାପର ସ୍ଥାନ ଥାଏ ତତେ ଚିନ୍ତେ । ଆହା, ଯା । ମୁଁ ତ ଗୁଲିଲି ମୋ ଉଥୀପକୁ । ତୋର ଯେବେ ଦରକାର ପଡ଼େ ଯାଇ ବେବର ଦରି । ମୋର ଦୁଆରୀ ନ ଥୁବେ, ଭାଇ ! ଡାକ୍କୁ, ‘ହଜିଆ ମହାରାଜ’ । ତେବେ, ଆମେ ଭିତରୁ ବାହାରି, ଦୁଆରୀର ବିଲେ ହେବ ତୋ କଥା ଶୁଣିମୁଁ ।”

ସିପାହୀ ପୃଷ୍ଠା ପରେ ଦଶ ପକର ବର୍ଷା କାରବାଟୀ କିନ୍ତୁ ଗଢ଼ିଦ୍ୱାରରେ ଦୁଇଟା ପୁରୁଣା ହାତୀ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟାଏ ଜୁହିପଢ଼ି ବାକି ଗୋଟାଏ ଦରଙ୍ଗା ଅବସ୍ଥାରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ହାତୀଟା ଅନେକ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଚାନ ଏବଂ ପୁର୍ବରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା । ତା ପେଟକା ପୋଲ । ଇଂରେଜ ଓଡ଼ିଶା ଜୟ କଲା ପରେ ଗଙ୍ଗବଣୀୟ ରାଜାଙ୍କ ନବତଳ ରାଜସ୍ବାସାଦ ରାଜି ଚାନ ହୋଇଗଲ । ଇଂରେଜ ସରକାର ବାରବାଟୀରେ ଗୋଟାଏ ବାରୁଦରର ସ୍ଥାପନ କଲେ । ବାରୁଦ ଘର ରଖା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଫାଟକ ମରମତ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ହାତୀଟା ମରମତ କରିବାର ବୌଦ୍ଧ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ ଥୁଲ । ଓଡ଼ିଶା ଜୁହିପଢ଼ି ପୁର୍ବ ସମୁଦ୍ରର

ଭଗ୍ନାବଶେଷସ୍ଵରୂପ ଦରଭଙ୍ଗା ହାତର ପ୍ରତିମା ସେ ବିଦ୍ରୋଷୀ ପ୍ରାଚ୍ଚର ମଧ୍ୟରେ ଏକାଜୀ
ଠିଆ ହୋଇ ରହି, ଦେଶର ଦୁର୍ବଳ ଶା ଉଜ୍ଜଳବାସୀଙ୍କି ସୁରଖ କରଇ ଦେଉଥିଲା ।
ଘାସୁଳ, ଚନ୍ଦ୍ରାଶୀଳ, ସୁଦେଶବସ୍ତ୍ରଳ ଲୋକେ ସେ ବାଟେ ଲୋବେଲେ ନିଜ ନିଜର
ମାନସିକ ଦେବନା ଅନୁପାତରେ କିମ୍ ଗୋଟାଏ ଅର୍ଯ୍ୟନିଶ୍ୟାସ ପକାଉଥିଲା, କିମ୍ ବା
ଆଜିରୁ ଟୋପାଏ ଲୁହ ପୋଡ଼ୁଥିଲା ।

ସେହି ହାତ ପାଖରେ ଯାଇ ହରିଆ ପିଲ ଦିଉଟିଙ୍କି ଧର ପହଞ୍ଚିଲା । ପୁଣିଟାକୁ
ଦେଖି ପିଲ ଦୁହଁ ଥରବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସାନ ପିଲଟି କାନ୍ଦ ପକାଇବାକୁ ଦସ୍ତିଲ । ହରିଆ
କହିଲା, “ପାଟି କରନା, ଶୁଣିଲେ ସିପେର ଧାଇଁ ଆସି ଧର ନେଇଯିବେ ।” ଶୁଣି,
ପିଲ ଦୁହଙ୍କର ଆହୁରି ଅନ୍ତକ ଭୟ ହେଲା । ତେବେ, ଭୟ ଗ୍ରହରେ କାନ୍ଦ ସର
ତୁଳ ହୋଇ କହିଲା । ସେ ବେଳଟା ଭର ଦୁଃସମୟ । ଖାଲ ସେ ବର୍ଷା ହୋଇ
ଆଯୁଧିଲା ତା ନୁହଁ; ତୃପ୍ତି ଚଢ଼ିବଢ଼ି ଶରରେ ଆକାଶ ବିଦ୍ରୋଷ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା ।

ହରିଆ ଗୁହଁ ଦେଖିଲ ନିକଟରେ ମିଥୀମାନଙ୍କ ସିଙ୍ଗ ତେବୁହୋଇଛି । ସେ
ସିଙ୍ଗଟାକୁ ଅଣି ହାତ ମୁହଁ ପାଖେ ପକାଇ କହିଲା, “ଯାଆ, ଚଢ଼ି; ତା ପରେ ଭିତରକୁ
ଗଲାଯିବ ।” ଶୁଣି, ପିଲ ଦୁହଁ ପରଷର ମୁହଁକୁ ବୁଝିଲେ । ହରିଆ ପରୁଶିଲ, “ତହୁଚ
ନା ?” ତହୁଚୁ ସେ ବିନା ସିଙ୍ଗରେ ଉପରକୁ ଚଢ଼ିଲା ଏବଂ ମୁହଁର୍ତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ
ଓହାଇଆସି ବଜ ପିଲଟିକି ସିଙ୍ଗବାଟେ ଉପରକୁ ନେଇଗଲା । ବଜ ପିଲ ଉପରେ
ବସିଲା । ହରିଆ ତଳକୁ ବୁଝିଆସି, ସାନ ପିଲଟିକ ଟେକି ସିଙ୍ଗର ମୁହଁ ପଟାରେ
ବସାଇ ଦେଲା । ତହୁଚୁ ସେ ବଜ ପିଲକୁ ସାନପିଲ ହାତ ଧର ଉପରକୁ ଟାଣି ନେବାକୁ
କହିଲା ଏବଂ ନିଜେ ତାକୁ ତଳ୍କ ଟେକିଲା । ସାନପିଲଟି ଉପରକୁ ପିବା ପରେ ସେ
କହିଲା, “କଣ ରିକିଦେଲା ?”

ହରିଆ ପ୍ରଥମେ ହାତ ମୁହଁ ବାଟେ ପେଟ ଭିତରକୁ ଗଲି ବୁଲିଗଲା । ତା ପରେ
ସାନପିଲଟିର ମୁଣ୍ଡ କଣା ପାଖେ ରଖି ବଡ଼ ପିଲକୁ କହିଲା, “ତୁ ପଛରୁ ପେଲେ, ମୁଁ
ଆଗରୁ ଟାଣୁଛି ।” ସେହି ଭପାୟରେ ସାନପିଲ ପେଟ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ବଡ଼-
ପିଲ ପାଇଁ କୌଣସି ପରିପାଟି ଦରକାର ହେଲା ନାହଁ । ପିଲମାନେ ଯାଇ ସେଠାରେ
ପହଞ୍ଚିବା ମାଫେ କିଲ୍ କିଲ୍ କେଁ ବୁଁ ଶବରେ ହାତ ପେଟ ଭିତରଟା
କମ୍ ବାକୁ ଲାଗିଲା । ପିଲ ଦୁଇଟା ଭୟରେ ଥରିଲେ । ହରିଆ ହିକିମିକ ପଥର ତୁଳାର
ସେଠାରେ ପଢ଼ିଥିବା ଗୋଟାଏ ଅଟାରେ ନିଆଁ ଧରଇଲା । ଯେଥରେ ଆଲୁଆ ଅପକ୍ଷା
ଧାର୍ଯ୍ୟର ମାତ୍ରା ବେଶି ପିଲିଲା । ଦୟାବା ସେଠାରେ ଖଣ୍ଡ ଛଣ୍ଡ ପଟି ରଖିଆଏ । ସେ
ପଟି ପକାଇ, ଦନ ଜଣାଇ ଲାଗିଲା ଯାକୁଥିଲା ହୋଇ ଗୋଇଲେ । ହରିଆ
ସମ୍ମତିକ ଉପରେ ନିଜ କମ୍ବ ଶଟ୍ଟି ଯୋଜାଇଦର କହିଲା, “ଏ ବନାତଟା

ମାଙ୍କଡ଼ମାନେ କାହା ଏହୁ ଆଖି ଧର ଉଡ଼ାଇଛି କରୁଥିଲେ । ମୁଁ ମହିରେ ପଣି ଛାଡ଼େଇ
ଆଣିଛି । ସ୍ବାକୁ ପ୍ରକର ଲୁହ ମାଳ ଦୋଳି କହ । ଭାବ ଭଲ ବିଜ ଖଣ୍ଡ ।”

ପିଲ ଦୁହେଁ ତା କଥା ବୁଝିଲେ କି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଭୟ କରିବାର ହଠାତ୍
ଗୋଟାଏ କାରଣ ପଟିଲ । ଯେଉଁ କିନ୍ତି କିନ୍ତି ତେ ରୁଁ ଶବ୍ଦ କିନ୍ତୁ ସମୟ ବନ୍ଦ
ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସ୍ଵରୀ ଶୃଷ୍ଟାଗଲା । ହରିଆ କହିଲା, “ତରନା, ପିଲେ । ମୁଖୀଗୁଡ଼ାକ
ଏମିତି ହୋଇବନ୍ତି, କାମୁକରେ ନାହିଁ ଯେ । ଆମେ ତ ବନାଇ ଯୋଡ଼େଇ-ହେଇ
ଶୋଇଗେହେ । ଖାଲ ଦୁର୍ବିଆର ଥୁବ, ଗୋଟି ହାତ ମୁହଁ କିନ୍ତୁ ପଦାକୁ କାଢି ବନାହିଁ ।
ନୋହିଲେ କାମୁକ ଦେବନ୍ତି । ଭାବ ଦୂଷଳ ଏ କନ୍ତୁଗୁଡ଼ାକ ।”

ରତ୍ନ ପାହିବାକୁ କିନ୍ତୁ, ବିଳମ୍ବ ଥିଲେ ତଳେ ଗୋଟାଏ ପାଦଶର ଶୃଷ୍ଟାଗଲା । ତା
ପରେ କାହାର ଭାକ ଶୁଣି, ଆଉ ଜଣେ କହିଲା, “ରୁଲ, ଭାଇ, ଯାଉଛି ।” କ୍ଷଣକ
ମଧ୍ୟରେ ହାତା ପେଟ ତଳେ ଦୁଇ-ଜଣ ଲୋକ ଠିଆ ହେବାର ଦେଖାଗଲା; ଜଣେ
ପ୍ରବକ, ଆଉ ଜଣେ ପିଲା । କୁମୁଦୁ କୁମୁଦୁ ବର୍ଷା ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରବକ ଜଣକ କହିଲା,
“ହରିଆ, ତୋର ଟିକିଏ ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଯିବା ଦରକାର । ଆ କଞ୍ଚଳ ।” ହରିଆ କିନ୍ତୁ
ନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଦ୍‌ଦେଶ ଦେଲା, “ରୁଲ, ଭର୍ତ୍ତବା ଭାଇ । କଣ ବେଶି ଦୂର ?”

—୪୪—

ପ୍ରାଣ ଲୁଗି ସବୁ

ସେହି ରାତରେ ଦରଖାବଜାର କବିତାନା ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ୍ତ
ପଟଣ ପଟିଲ । ଗୋବିନ୍ଦା, ଚନ୍ଦ୍ର, ସାଧୁଆ ଏବଂ ଦାନାଦାତ୍ ମିଳି ଜେଲଖାନାହୁ
ବାହାର ପଳାଇୟିବାକୁ ଗୋଟାଏ ପଢ଼ିଯନ୍ତି କରୁଥିଲେ । ଗୋବିନ୍ଦା ନିଜ କୌଣସିରେ
ଦିନବେଳେଁ ଜୀବ ରୁଲିଯାଇଥିଲା । ଚନ୍ଦ୍ର, ଗୋପନରେ ଗୋଟାଏ ଦର୍ଢି ଦିଆର କରି
ରଖିଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପରି ସେ ସମୟରେ ଜେଲଖାନାରେ ଏତେ କଟକଣା ନଥିଲା ।
ସେଥୁପାଇଁ ସେ ଦର୍ଢିଟି ସହଜରେ ଲୁରୁଇ ବଣିବାକୁ କ୍ଷମ ହେଲା । ସେ ଗୋଟାଏ
ଶୁଆକରୁ ଯେଉଁ ଦିନ ଆଉ ଗୋଟାକୁ ଜାଲ, ସେବନ ସେ ଦୁଇଟା ନୁଆ ପଦାର୍ଥ
ପାଇଲା; ଗୋଟାଏ ସାଧୁଆ, ଅର୍ଥାତ୍, ଅପରାଧର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତି; ଦ୍ଵିତୀୟଟା ଗୋଟାଏ ଲୁହା
କଣା, ଅର୍ଥାତ୍, ଘାର୍ଯ୍ୟନିତାର ଉପାୟ । ସେବନ ରାତରେ, ସେ ପାଇଥିବା ଲୁହାକଣା

ଓ ନଳେ ତାଆର କରିଥୁବା ଦର୍ଶକ ସାହୁମଧରେ, ପାଠୀର ତେଣୁ ଜେଳଖାନା ଭିତରୁ ଘୁଲିଗଲା । ସେଥିରେ ତାକୁ ସାଧୁଆର ପରମର୍ଶ ଅନୁସାରେ କଲିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସାଧୁଆ ମଧ୍ୟ ପଛେ ପଛେ ବାହାରକୁ ବାହାର ପଡ଼ିଲା ।

ସାଧୁଆ ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ର । ସେଦିନ ରାତିରେ ଗୋଟାଏ କୋଠାରେ ଏକାଠି ଥିଲେ । ଦିନା ସାହୁ ଥାର ଗୋଟାଏ କୋଠାରେ ଥିଲା । ଦିନା ସାହୁ କେଳଖାନାରେ ପଣିଲବେଳେ ତା ବିଷୟରେ ନାନା ପ୍ରକାର ବଢ଼ି ବଢ଼ି କଥା ଶୃଣାଗଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକଠାରୁ ସେ ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଦାଗ କୁଠୁଲା; ଥମେକେ ମନେ କଲେ ସେ ତାର ସେ ଦାଗ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି । ସେଥୁପାଇଁ କବଦିମାନେ ତାକୁ ଜମିଦାର ନାମ ଦେଲେ । ମାନ୍ୟ ହାକମ କିମ୍ବା ସିପାହୀମାନେ କେହି ତା ଜମିଦାରର ଅଞ୍ଚଳ ପରିଚୟ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ସେଥୁଲାଗି ଦିନା ସାହୁ ପିଠିରେ ପ୍ରତିଦିନ ମାତ୍ର ବସେ । ଦିନେ ଦିନେ ପ୍ରହାରରେ ତା ଦେହରୁ ଗଲ ଛଢିଯାଏ । ତଥାପି ତା ଜମିଦାରରୁ ପରିଯାଏ ସୁକ୍ତା ଦେଲଖାନା ଭିତରକୁ ଆପିଲନାହିଁ । ଚନ୍ଦ୍ର ସିପାହୀମାନେ ନିରାଶ ହୋଇ, ସେ ଉପାୟ ଛଢି, ଗୋଟାଏ ଭିନ୍ନ ଉପାୟର ଅଶ୍ରୁ ନେଲେ; ସଦର ଦରଜ ବାଟେ ଯାଇ ନପାଇ, ଘେର ଦ୍ୱାରରେ ଘଣ୍ଟିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ସମେ ଦିନା ସାହୁର ମନ ନେବାକୁ ବସିଲେ । ସିପାହୀମାନେ ଚିଲମ ଖାଇଲବେଳେ ନିଜେ ଟାଣିଥାର, ଶେଷକୁ ଦିନା ସାହୁ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦିଅନ୍ତି । ଦିନା ସାହୁ ପ୍ରସାଦ ପାଇ ଦଢ଼ିକ ସକାଶେ ଭୋଲ ହୋଇ ରହେ ।

ଦିନା ସାହୁକୁ କଠିନ ଅପରାଧ ଯୋଗେ ଗୋଟାଏ ପରେ ଏକୁହିଆ ରଖାଯାଇଥିଲା । କେବଳ ତାକୁ ଲଖେ ସିପାହୀ ଜଗି ବସୁନ୍ତିଲା । ସେଦିନ ରାତ ଦୁଇଟାବେଳେ ଯେଉଁ ସିପାହୀ ଜଗିବାକୁ ଆପିଲ, ସେ ଲେମ ତାଆର କଲିବେଳେ ଦିନା ସାହୁ କହିଲା, “ହଳୁର କାହିଁକି ଏତେ ମେହାତି କଣିବେ, ମୋ ଆହୁକୁ ପରିଚାରିଦିଅନ୍ତି ।” ଦିନା ସାହୁ ସେ ଦିନ ଅଗରୁ ଦୁଇ ଅଣାର କଲିକଣ୍ଠ କଲି ଗଞ୍ଜେଇ ଅଣାଇ ରଖିଥିଲା, ସିପାହୀର ସାମାନ୍ୟ ଗଞ୍ଜେଇରେ ସେତକ ମିଶାଇ ଚିଲମରେ ଭରି କରିଦେଲା । ସିପାହୀ ଝାର ମୁକା ଟାଣି ନିଶାରେ ଢଳି ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦିନା ସାହୁ କାମରେ ଲାଗିଲେ; ଗୋଟାଏ ଉଦ୍‌ଧାରି ଲୁହା ବାଢ଼ର ବାଢ଼ ଦୁଇଟା କାଷିପକାଇଲା ।

ପ୍ରଶ୍ନ ହୋଇପାରେ, କେଳଖାନା କବଦି ହାତକୁ ଉହା ଆପିଲ କିପରି ? ପୁଣ୍ୟର ରାତ ଯେପରି ରହସ୍ୟମୟ, ରାଜ୍ୟ ଶାସନ ପୁଣ୍ୟାଳୀ ମଧ୍ୟ ତାଠାରୁ କୌଣସି ଅନ୍ତରେ କମ୍ ନୁହେଁ । ଶର୍ଵ ଓ ସମ୍ମର୍ତ୍ତିର ରଖାକଣ୍ଠୀ ଯୋଳିଯ ଫୌଜ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ଘେର ଆର ନରହନ୍ତା ଆନ୍ତି, ସେହୁପରି କେଳଖାନାର ଜଗୁଆଳମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଏଇଲି ଲେକ ଥାଏନ୍ତି ଯେହିମାନେ କି କବଦିମାନଙ୍କ ବାହାରକୁ

ଛଢିଦେବା ବ୍ୟକ୍ତିଯାୟ କରନ୍ତି । ସେମାନେ କଥାମାନଙ୍କ ବାହୀ ଅଳ୍ପଯାରେ ବାହାକୁ ପାନ, ସିଗାରେଟ୍, ଅଫିମ ପରି ନାନା ପକାର ମୁକ୍ତର ଉପକରଣ ମଧ୍ୟ ଲୁଗୁଳ ଅଣିଦିଅନ୍ତି ।

ସେହୁପରି ପ୍ରିପାହର କୃପାରକ ଦାନା ସାହୁ ତା କୋଠୁ ଭିତରୁ ବାହାର, ଅରଣ୍ୟରେ ଧୂଳି ଧୂଳି ଯାଇ ତଳ ଉପରେ ଚଢ଼ି, ଛଢ଼ିବୁ ଛଢ଼ିବି ବାହାରର ଭଳ ପାତରୀ ଉପରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲ । ସେଠାରେ ସେ ଦେଖିଲା ତନ୍ତ୍ରୀ । ଓ ସାଧୁଆ ଯେଉଁ ଦଉଡ଼ି ଧର ଓହୁଙ୍କାର ଯାଇଥିଲେ, ତାହା କଣ୍ଠାରୁ ଶୟ ବାହାର ପାଶେ ପଡ଼ିଯାଇଛି । ତହୁଁ ସେ ନିରୂପାୟ ହୋଇ ପାତରୀ ଉପରେ ବସିଲା । ବସିଲେ, କାଳେ କାହାକୁ ଦେଖିଯିବ, ଜବି ସେଇ ଅଣିପାରିଆ ପାତରୀ ଉପରେ ଶୋଇରହିଲ । ଶୋଇବାରେ ତଳଟା ନିକଟ ହୋଇଗଲା । ତାହା ଯେତେ ନିକଟ ହେଲା, ସେ ପଡ଼ିଲେ ପ୍ରାଣ ରହିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ବୁଝିପାରିଲା । ତା କଣ୍ଠକା ପଣ୍ଡି ହୋଇଗଲା । ତଳଟା ତଥାପି ଆନେକ ଗମନିଆ ଦିଶିଲା । ଡେଙ୍କିବାକୁ ତା'ର ପାହୀ ହେଲନାହିଁ । ଏକ ପାଶେରେ ମୃମ୍ଭୁ ଏବଂ ଥପର ପାଶେରେ ବନ୍ଦନ ଓ ଦଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ଅତି ହଙ୍ଗାଣ୍ଟି ପାତରୀ ଉପରେ ଶୋଇ ସେ ବହୁପଦ୍ମ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

କେଳଖାନା ପଣ୍ଡାରେ ଦୁଇଟା ବାଜିଲା । ପ୍ରିପାହା ବଦଳ ହେଲା । ଦାନା ସାହୁ କୋଠୁରେ ଯାହାର ପାଳି ପଡ଼ିଲା, ସେ ଆହି ଦିଶିଲା, ତା ପୃଷ୍ଠା କିରିଥିବା ପ୍ରିପାହା କାଠଗଢ଼ ସର ତଳେ ପଡ଼ି ଶୋଇଛି ଏବ କଥିବ କୋଠୁ ଭିତରେ ଦାହିଁ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁଇଦିନ ପାତରୀ ବାଜିଲା, ଗୁରିଆରେ ଦୁଇ କିଟିଲା ଓ ପଡ଼ିଲା, କୋଳାହଳ ଶୃଙ୍ଗାଳଳ, ମଶାଳ ଧରି ପ୍ରିପାହାମେ ଦଉଡ଼ି-ଧାପଡ଼ି କଲେ; ଦାନା ସାହୁ ପିଣ୍ଡରେ ଆଉ ପ୍ରାଣ ରହିଲା ପର ବୋଧ ହେଲନାହିଁ । ସେ ବାହାରକୁ ଡେରିପଡ଼ିବାକୁ ଜାରି କିନ୍ତୁ ଚମକିପଡ଼ି କହିଲା, “ପ୍ରାଣଟା କାହିଁକି ଅକାରଣେ ତ୍ୟକ୍ତ କରିଦେବି ? ଧରି ନେବେ ତ, କିଅନ୍ତି । ସେଥିରେ ପାଣଟା ତ ଆହି ଯିବନାହିଁ । ଏଇ ପ୍ରାଣ ଲାଗି ପରି ଯାଇ ।”

— ୪୫ —

ବାପର ପାଥ

ଦାନା ସାହୁ ସେହୁପରି ଭାବୁଛି, ହଠାତ୍ ପାତରୀ ତଳେ ଅନ୍ଧରରେ ଶୋଟାଏ ସୁଣି ଦେଖାଗଲା । କଣେକ ମଧ୍ୟରେ ଆଉ ଜଣେ ଆସି ତା ସଙ୍ଗେ ଯୋଗ ଦେଲା । କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ପୁଣି ଆଉ ଜଣେ ଆସିଲା । ଶେଷରେ ଆଉ ଜଣେ ଆସି, ମୋଟରେ ଘର ଜଣ ହୁଣ୍ଟି ହେଲେ । ପାତରୀ ସେ ପାଶେ କଥାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ

ସିପାହୀ ଜଗି ବସିବା କଥା, ଯୋର ବର୍ଷା ପବନ ଯୋଗେ ସେ ଖଣ୍ଡ ଦୁରରେ, ଗୋଟାଏ ଗେହିଆ ଛତ ତଳେ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜି ଠିଆ ହୋଇଥିଲା ।

ଦାନା ସାହୁ କଷ୍ଟୁର ଆଶା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଛଢି ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପାଚିଲୁ ତଳେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିବା ଦୂରକଣ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖି ଏକାବେଳେକେ ଛଢିଦେଲା । ତନିକଣ ଅସି ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲେ, ତା'ର ଭୟ କରିବାର ସେତେ କାରଣ ନ ଥାନ୍ତି; ସେମାନେ ଗୋବିନ୍ଦା, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ସାଧୁଆ ବୋଲି ସେ ଧରନିଥିଲା । ଚର୍ବି ବନ୍ଧୁର ଉପରୁ ତ ତାଳୁ ପାଗଲ କରିପକାଲେ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ, କେହି ବାଦ ନ ପଡ଼ି; ମୃତ୍ୟୁକଣ୍ଟର ଅଣ୍ଣୀଲ ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ, ଦାନା ସାହୁ ଆଖି ଆଗରେ ଗୋଟାଏ ବସ୍ତ୍ରାଣ୍ତି ସତି ଦେଖିଲୁ ପର ଅନୁଭବ କଲା ।

ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଜଣେ କହିଲା, “ଗୁଲ, ପଲେଇବା ।” ଆଉ ଜଣେ କହିଲା, “ସକାଳ ହୋଇଥିଲାଣି । ସିପେଇମାନେ ଆସିଯିବେ । ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଦରୁ ବାହାର ପଡ଼ିବେ । ସୁଣି ଧର ହୁବା ସିନା ।” ସେ ଦୁଇଟା ସେ ଗୋବିନ୍ଦା ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ରସର, ଦାନା ସାହୁ ବେଶ ରୁହିପାରିଲା । ସେତେବେଳେ ପୁଣି ଶୁଣାଗଲା, “ଏତେ ତରତର ହେଉଥିବା କାହିଁକି ? ରହ, ସେ କାଳେ ଆମ ସାହାଯ୍ୟ ଦରକାର କରିବ ।” ଶୁଣି, ଦାନା ସାହୁ ମନ୍ଦିର ମନ କହିଲା, “ଏ ତ ଉଛୁବା ।” ଚର୍ବି ଲୋକଟା ଯେ ସାଧୁଆ, ଦାନା ସାହୁର ଆଉ ସନ୍ତେଷ ରହିଲାନାହିଁ । କାରଣ, ସେ କହିଲା, “କ’ଣ କହୁକ ? କମିଦାର ଆସିପାଇଲ ନାହିଁ ? କ’ଣ ସହିଳ କଥା ! କେତେ ଗୁଲକି ଦରକାର । ତାହିଁ ଆ ତର ଗାଁଠେଇ ଦଉଡ଼ି ବଳିବ, ଚିଠି ଜାଲ୍ କରିବ, ଜାଲ୍ ଗୁବି ଗଢ଼େଇବ, ହାତକଡ଼ି ଦିହାରେ କାଟି ଛୁଣ୍ଡେଇବ, ଶିଢ଼ିକିବାଟେ ଦଉଡ଼ି ବାହାରକୁ ପକେଇବ, ଛଦ୍ମବେଶ ଧରିବ, ତେବେ ସିନା ଯାଇ କଏହିଖାନାରୁ ଉଠିବ । ଜମିଦାର କ’ଣ ଏଥୁକି ପାଏ ?” ଶୁଣି ଗୋବିନ୍ଦା କହିଲା, “କିଏ ଜାଣେ, ଧର ହୁଏ ତ ପଢ଼ିଥାଇଲାଣି । ଦେଖୁନାହିଁ, ଭିତରଟା ପଣ୍ଡି ଠାର ଠାରେ କମି ଯାଉଛି, କୋଳାହଳ ଶୁଭୁଚି, ଆଳୁଆ ଖୁର୍ବ ଜଳୁଚି । ସେ ଯଦି କୋଠାର ଭିତରୁ ବାହାର ଆସିଥିବ, କ’ଣ ଆଉ ଧର ପଡ଼ି ନ ଥିବ ? କୋଡ଼ିଏହି ବର୍ଷ ଠୁକିଦେବେ । ଯାଉ, ତା କପାଳ । ଆମର କ’ଣ ଅଛି । ଏ ପାଣି ପବନରେ ଆଉ କେତେ ତନ୍ତ୍ରବା ? ଦେହଟାମାନ ଗରମ କରିବା ଦରକାର । ଗୁଲ ଭର, ଯିବା ତାତି ଦୋକାନକୁ ।”

ଉଛୁବା କହିଲା, ‘ନା, ସାଥୁ ଲୋକଟାଏ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଲା ବେଳେ ଛାଡ଼ି ଯିବାନାହିଁ ।’ ଶୁରମାନେ ସେତେ ପାଣୀ ହୁଅନ୍ତୁ ପଛକେ, ତାଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଧର୍ମକ୍ଷଳ ଥାଏ । ସେ ଧର୍ମକ୍ଷଳ ବଳରେ ସେମାନେ ପ୍ରାଣପଣେ ପରମପରକୁ ଦିପଦରୁ ଉଛାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ସେ ଧର୍ମକ୍ଷଳ ବଳରେ ଗୋବିନ୍ଦା ଛାହିବାକୁ ଧରି,

ବାତଯାକ ସାଧୁଆ, କହୁ । ଏବଂ ପନା ସାହୁକୁ ଅଟେଜା କଣ କବିଜାନା ବାହାରେ
ରହିଥିଲା । ତହୁଁ ଏବଂ ଧୁଆ ବାହାରିଲ ପରେ ସମସ୍ତେ ମଣି ଗଳି ଗଳି ହୋଇ
ସହରଯାକ ପାନା ସାହୁକୁ ଖୋଲି ବୁଲିଛନ୍ତି । ସେମାନେ କାହିଁକି ଜାଣିବେ ଯେ
ପାନା ସାହୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଜେଲଜାନା ଉଚିତୁ ବାହାର ଆସିପାଇନାହିଁ ?
ସେମାନେ ଖୋଲି ଖୋଲି ଯେତେବେଳେ ନ ପାଇଛନ୍ତି, ପୁଣି ଜେଲଜାନା ପାଖକୁ
ଫେରାଯିରନି ।

ସମସ୍ତେ ବସି ତନା କହିଛନ୍ତି, ସେପରି ସମୟରେ ଗୋବିନ୍ଦ କହିଲା, “ଭାଇ
ଗୋଟାଏ ଦଉଡ଼ି ପଡ଼ିଗ ।” କହୁଁ । ଶୁଣି ଦେଇ କହିଲା, ଏ ତ ମୋ’ର ଦଉଡ଼ି ।”
ତହୁଁ ଭକ୍ତବା ଉପରକୁ ଶୁଣି କହିଲା, “ଏଇ ତ ଜମିଦାର ଖୋଲି ପର ।”
ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଉପରକୁ ଶୁଣିଲେ । ପାନା ସାହୁ ମୁଣ୍ଡଠା ଟିକିଏ ବାହାରକୁ
କାଢ଼ିଲା । ତା ପରେ ଦଉଡ଼ିକାକୁ ପାତଙ୍ଗ ଉପରକୁ ନେଇ, କହୁଁ । ପୋତିଥିବା
କଣ୍ଠାରେ ବାନ୍ଧବା ପ୍ରତାବ ସ୍ଥିର ହେଲା । ଭକ୍ତବା କହିଲା, “ଦଉଡ଼ିର ଗୋଟାଏ
ମୁଣ୍ଡ ଉପରକୁ ଦିଗ୍ଜିଦିଅ, ଜମିଦାର ବାନ୍ଧବବ ।”

ପାନା ସାହୁ ଟିକିଏ ସାହାସ ବାନ୍ଧି, ଅଧିକ ପ୍ରାଣ ପ୍ରାୟୁଷିତି କଣି, ବିପରୀ
ଧୀର ସ୍ଥରରେ କହିଲା, ‘ମୁଁ ଏକାବେଳକେ ଓଡ଼ା ହେବିଯାଇଛି ।’

“ଆହୁ, ଥା, ଆମେ ଉରମ କରିଦିବୁ ।”

“ମୁଁ ହଲକଲୁ ହେଇ ପାହୁନାହିଁ ।”

“ତୁ ଖସି ଆ, ଆମେ ଧରିନାବୁ ।”

“ମୋ ହାତ କୋଳ ମାରିଯାଇବି ।”

“ତାଳି ଦଉଡ଼ିଟା କାନ୍ଦିଦେ ।”

“ମୁଁ ପାରିବିନାହିଁ । ଦେଖ, ସ୍ଵାଚ୍ଛେ ଛତରେ ଭାର ଖୋଲା ତନଖା ଶୁଳିବି;
ଏପଟକୁ ମୋହିଲେ କି କ’ଣ । ନା, ଚାଲିପଡ଼ିଲେ । ଫେଆଢ଼େ ଖୋଲି ଆସୁଛନ୍ତି,
ଟିକିଏ ଡେଇଅଛି ।”

ଭକ୍ତବା କହିଲା, “ଆମ ଉତ୍ତରୁ କଣେ କିଏ ଉପରକୁ ଯିବା ଦରକାର ।”
ଶୁଣି କହୁଁ । କହିଲା, “ଏ ବାଟେ କଢ଼ି କେବଳ ଗୋଟାଏ ପିଲ ଯାଇପାରେ, କଢ଼ି
ମଣିଷ ପାଇବେନାହିଁ ।” ବିପରୀ ପାନା ସାହୁ କହିଲା, “ହୁଁ” । ସାଧୁଆ ପରିଗଲ,
“ଆମେ ପିଲଟାଏ ଅଛିଲା କାହିଁ ପାଇବା ?” ଆହୁ, ଟିକିଏ ସବର କର”, କହି,
ଉଦ୍‌ବ୍ଲାବ ଶୁଳିଗଲ ।

ରତ୍ନ ପାହିବା ସମୟ ହୋଇଯାଇଥୁଲେ ମୁକା, ସେ ରତ୍ନ କହିଲେ କେହି
ବାହାରକୁ ବାହାର ନ ଥିଲେ । ଉଚ୍ଛବା ଯାଇ ଅଧ ପଣ୍ଡାକ ମଧ୍ୟରେ ହରିଆକୁ ଧର
ଆସି ପହଞ୍ଚିଲ । ସେ ଅଧପଣ୍ଡାକ ଦାନା ସାହୁକୁ ଅଧ ପୁର ପରି ଲାଗିଲା । ସାଧୁଆ
ହରିଆକୁ ଦେଖି କହିଲ, “ଟୋକ ଟା ତ ଗୋଟାଏ ମଣିଷ ପରି ଦିଗ୍ରି ।” ଶୁଣି,
ହରିଆ କହିଲ, “ମୋ ପରି ଟୋକାଗୁଡ଼ାକ ମଣିଷ; ଆଉ ତୋ ପରି ମଣିଷଗୁଡ଼ାକ
ଟୋକାଙ୍ଗୁଡ଼ ବି ସ୍ଵାନ ।” ମାନିନା କହିଲ, “ବେଶ୍ମ ପାଠି ଖଣ୍ଡ ପାରଚି ଏକା ।”
ଚନ୍ଦ୍ର ସେଥୁରେ ମିଶାଇଲା, “କଟକା ଟୋକା ନା, ଖଳିରେ ତ ଆଉ ତଥାର ନୂହେଁ,
ହାଡ଼ ମାର୍ଜ୍ୟ ମଣିଷ ।”

ହରିଆ ଦୌଡ଼ିର ଗୋଟାଏ ମୁଣ୍ଡ ଦାନ୍ତରେ କାମୁକ ଧର, ଦୁଇଟା କାନ୍ଦୁ
ମହିରେ ଥିବା ଅତି ଫକାର୍ତ୍ତ ଫାଙ୍କ ବାଟେ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା । ଯାଇ
ତମଙ୍ଗପଢ଼ି, ମନେ ମନେ କହିଲ, “ଆରେ ଏହା ତ ମୋ ବାପ । ହତ୍ତ, ସେଥୁରେ
କଣ ଅଛି ? ଆସିବ, କଣ ଆଉ ଫେରିଯିବ ? କହୁ, ଦଉଡ଼ଟା କଣ୍ଠାରେ ବାନ୍ଧିଦେଇ
ତଳକୁ ଖରିଆପିଲ । ଦାନା ସାହୁ ପରେ ପଛେ ଆସି ତଳେ ଠିଆ ହେଲା । ସେ ତଳେ
ପହଞ୍ଚିବାରେ ତା ଶୀତ, ଜଡ଼ତା, ନେଇଶ୍ୟ ସବୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ଦୁର ହୋଇଗଲା ।
ଓହୁଁରବା ମାହେ ସେ ପରୁଇଲା, “କାହାକୁ ଖାଇବାକୁ ଠିକ କରିବ ?” ଚନ୍ଦ୍ର
ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ସେ ଠିକ୍ ହେବାଚି । ସାହେବଜାଦା ବଜାରରେ
ଗୋଟାଏ ଘର । ବେଶ୍ମ ପୁରୁଷ; ଆଖପାଖେ ଆଉ ଘରପାର ନାହିଁ । ଘରଟା ପୁଣି
ଗୋଟାଏ ବରିଷ୍ଟ ଭିତରେ । ଗୋଟାଏ ବୁଢ଼ୀ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଟୋକା ଥାଆନ୍ତି । ବାକି
ବୁଢ଼ାଟାଏ କୋଉଦିନ ଥାଏ, କୋଉଦିନ ନଥାଏ ।”

ଦାନା ସାହୁ ପରୁଇଲା, “ଏଇରାତରେ ହବ, ନ ଆଉ କୋଉ ଦିନକୁ
ଠିକ କରିବ ?” ଶୁଣି, ଗୋଦିନା କହିଲା, “ତୋ ଇଅ ତମ୍ଭା ତ ଯାଇଥୁଲ
ଦେଖିବାକୁ ?” ମାତ୍ର ଉଚ୍ଛବା କହିଲ, “ସେହା ହେଲନାହିଁ; ତମ୍ଭା ଥାଏ
କରିଯାଇବି ।” ଶେଷରେ ଦାନା ସାହୁ କହିଲ, “ନୂହେ, ଆମେ କିମେ ଯାଇ
ଦେଖିବା ଦରକାର । ସେ ତମିଶାଇ କଥା କାହିଁକି ଶୁଣ୍ଟା ?” ଶୁଣି ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ
କହିଲେ, “ଠିକ୍, ଠିକ୍ ।”

ସେବୁ ଗନ୍ଧ ମଧ୍ୟରେ ହରିଆ ଅଢ଼କୁ କେହି ଅଢ଼ି ଅଖିରେ ମୁକା କୃଷ୍ଣଙ୍କେ
ନାହିଁ । ବାପଠାରୁ ପଦେ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ସେ ଆଶାକରି ଠିଆ ହୋଇଥୁଲ । ତାହା
ଯେତେବେଳେ ନ ଶୁଣିଲ, ସେ ଶେଷରେ କହିଲା, “ମୋ ଦେଖାନ୍ତ ଥାଉ କିନ୍ତୁ କାମ
ନାହିଁ ତ ? ମୁଁ ବୁଲିଲ । ମୋ ଧିଲ ଦି'ଟା ଫେରେ ସେଠେଇ ଶୋଇବନ୍ତି, ଯାଇ
କଟେଇବାକୁ ହବ । ନ ହେଲେ ରାତିଯାଏ ସିନା ଗୋଛଥୁବେ ।”

ହରିଆ ଘୁଲିଗଲା । ତା ପଇରେ ଅନ୍ୟ ପାଞ୍ଜଳି ଗୋଟି ହୋଇ
ଯାଇ ଅନ୍ୟଙ୍କ ଏକାଠି ମିଳିଲେ । ସେତେବେଳେ ଗୋବିନ୍ଦା ଧନୀ ସାହୁଙ୍କୁ ତୁଳି କରି
ଫରୁଛିଲା, “ସେ ଟୋକାଟାକୁ ଚିହ୍ନିଲୁ ତ ?”

“କୋଉ ଟୋକା ତ ?”

“ସେ ପାଞ୍ଜଳରେ ଚଢ଼ିଥିଲ ମ ? ସେ ତୋ ଘୁଅ କୁହେ ?”

“ଯାଃ, ସେ କାହିଁ କି ମେ ଘୁଅ ହୁଅନ୍ତା ? ତୋ ଘୁଅ ହେଉ !”

“ନା ରେ, ତାର ଯୋଗେ ତ ତୁ ଅଳି ବର୍ତ୍ତିଲୁ !”

“ଓ, ତେବେ ସେ ତା ବାପର ଘୁଅ, ଗୋବିନ୍ଦା ଭାଇ !”

—୪୭—

ହିଆ କଣ କଲା ?

ଜିକାଯୁତିମାନେ ସାହେବକାବା ବାହାର ପରଟା ଲୁଟି କରିବାକୁ ପ୍ରିର
କରି, ତାହା ଜଗିବା ନିମଜ୍ଜେ, ଆଶରୁ ଚମାକୁ ପଠାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ପରେ କିଏ
ବହୁଥିଲ, ଚମା ଯେତେବେଳେ ଜାରିପାଇଲା, ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ଦୂରରେ
ବର୍ତ୍ତିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ତା ଛଡ଼ା, ସେ ବନମାଳୀର ନେଇ ଯେଠାରେ ପହଞ୍ଚାଇଲା ।
ବନମାଳୀ କମେ ରମା ଏଇ ବରିଗୁ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସନ ୧୯୫
ସାଲ ବସନ୍ତ କାଳଯାକ ଦୁଇଟି ପ୍ରେସିକ ପ୍ରେସିକା ଯେହି ପାଠିବ ବରିଗୁ ମଧ୍ୟରେ
ପୂର୍ବର ଅମୀଯୁ ଜମଦ ତାଳି ରଖିଲେ ।

ବନମାଳୀ ରମା ସହିତ ଏଇ ଭତରେ କେବେ ପାଦ ପକାଇଲନାହିଁ ।
ବରିଗୁର ଗୋଟିଏ ରମଣୀୟ ଲତାକୁଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ଦୁହେଁ ବସି ରହନ୍ତି । ସେ କୁଣ୍ଡଟିରେ
ବସିଲେ ଦାଣ୍ଡର ବାଟୋଇ ଦୁଷ୍ଟିରେ ସେମାନଙ୍କର ପଡ଼ିବାର ଆଶଙ୍କା ନ ଥାଏ ।
ପ୍ରେସିକ ପ୍ରେସିକାଙ୍କର ଜଳ କରିବା ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ବିଷୟର ପ୍ରସ୍ତୁତକଳ
ହୁଏନାହିଁ । ବୁଢ଼ିଆଣୀ ପେଟ ଭତରୁ ମୁଢା ବାହାର କଲାପଣି, ପ୍ରେସିକ ପ୍ରେସିକା
ନିଜ ଦୂଦୟ ମଧ୍ୟରୁ ଗଲାର ଅସରନ୍ତି ବିଷୟ କାଢ଼ିପାରନ୍ତି । ବନମାଳୀ ଓ ରମା
ସେ କୁଣ୍ଡରେ ବସି ଜଳରେ ଲାଗିଥିଲବେଳେ, ବରିଗୁ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ବଜ୍ର
ପଡ଼ିଲେ ମୁଢା, ସେମାନେ ଶୁଣି ପାଇ ନ ଥାନ୍ତେ । ବନମାଳୀ ସନ୍ଧାରେ ଆସି ପ୍ରାୟ
ଅଧିକତ ସମୟରେ ପଦ୍ମନାଭ ବସାକୁ ଫେରିଯାଏ ।

ତିବେ ସନ୍ଧାବେଳେ ବନମାଳୀ ରମା ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିବା ସମୟରେ ବାଟରେ ଝୁଣିଲ, “ନମ୍ବାର, ବନମାଳୀ ବାବୁ ।” ସେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଗୁଡ଼ ଚମାକୁ ଦେଖିଲ, ତମ୍ଭା ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁଦିନ ବନମାଳୀକୁ ରମା ଘର ପାଶେ ଆଣି ଶହି ଦେଇଗଲ, ସେହି ତିନଠାରୁ ସେ ଚମାକୁ ଆଉ ଦେଖି ନ ଥିଲ । କେବଳ ପେହିକ କୁହେଁ, ତା କଥା ସେ ପାପୋର ମଧ୍ୟ ଦେଇଥିଲ । ସେତିନ ତାକୁ ହଠାତ୍ ଦେଖି ସେ ଟିକିଏ ବିନ୍ଦୁ, ଏପରିକ ବିରକ୍ତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲ । ତମ୍ଭା ସେ ତା ବାପଙ୍କ ଆଦେଶପତ୍ରରେ ଲିଖିତ ଘାନା ସାହୁର ଝିଅ, ସେ ତାହା ଜଣି ସୁଜା, ସମ୍ମୁଖୀରୂପେ ହୃଦୟଗମ କରି ନ ଥିଲ । ସେଥୁପାଇଁ ସେ ତାକୁ ଦେଖି ଉଦ୍‌ବାହିନୀ ଭବରେ କହିଲ, “ଓ, ତମ୍ଭା ।” ଝୁଣିଲକ୍ଷ୍ମୀ ରମା ଦୋଷାରେପ କରି ପରୁଣିଲ, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୁଁ ତୁମର କି ଦୋଷ କରିଛି ? ମୋତେ ବାହିକ ଟିକଲ ଫୋପାଢ଼ିଲ ପରି କଥା କହୁଛ ତ ?” ବନମାଳୀ ପ୍ରୋକରେ ଉଦ୍‌ବାହିନୀ ଦେଲା, “ନା ।”

ବାପ୍ରବରେ ତମ୍ଭା ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେବାକୁ ବନମାଳୀର କୌଣସି କାରଣ ନ ଥିଲ; ବରଂ କୃତଙ୍କ ହେବାର ଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲ । ତଥାପି ସେ କୃତଙ୍କତା ନ ଦେଖାଇବାରୁ ତମ୍ଭା ପୁଣି କହିଲ, “ମୋତେ କହ ।” ମାତ୍ର ସେ ଆଉ କିନ୍ତୁ କହିପାଇଲନାହିଁ କିମ୍ବା ହସିବାକୁ ଦେଖା କରି ହସି ମଧ୍ୟ ପାଇଲନାହିଁ, କେବଳ ମୁଣ୍ଡ ପୋଡ଼ିଥାଇ ହେଲା । ତାପରେ, “ନମ୍ବାର, ବନମାଳୀ ବାବୁ” କହି, ଧୀରେ ଧୀରେ ପାଦ ରୂପ ବାଟେ ବାଟେ ରୁକ୍ଷିଗଲା ।

ପରଦିନ ସନ୍ଧାରେ ବନମାଳୀ ପୁଣି ସେହି ବାଟରେ ଯାଉଥିବା-
ବେଳେ ତମ୍ଭା ତା ଡକୁକୁ ଆସିବାର ଦେଖିଲ; କିନ୍ତୁ ସେ କିନ୍ତୁ ନ କହ ବାଟ ଭାଙ୍ଗି
ଦୁଇଗଲ । ତମ୍ଭା ଯାହା କେବେ କରି ନ ଥିଲ, କିନ୍ତୁ ପରେ ସେ ଘର ପାର୍ଶ୍ଵରୁ
ଗଲ । ସେ ଅନେକ ଦିନ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆସି ଦୁଲେ, ବନମାଳୀ ବରିଗୁ ମଧ୍ୟରେ
ପ୍ରେବେ କରିବାର ଦେବେ; କିନ୍ତୁ ନିଜେ କେବେ ଦେଖା ଦିଏନାହିଁ । କେବଳ ଗତ
ସନ୍ଧାରେ ସେ ତା ସହିତ ଦେଖା କରିଥିଲ; କିନ୍ତୁ ସେବିନ ସନ୍ଧାରେ ସେ ବରିଗୁ
ପାଠକ ପର୍ମାନ୍ତ ଗଲ ଏବଂ ପହରବାଲ ପରି ସେଠାରେ ବସି ରହିଲ । ସେ ଅନ୍ତରେ
ହୁଲ୍ ଚଲ୍ ନ ହୋଇ, ଲୁଚି, ଘଣ୍ଟାକରୁ ଅନ୍ତର ସମୟ ରହିଲା ପରେ, ପ୍ରାୟ ଦଶଟା
ବାଜିଲାବେଳେ, ଛଜଣ ଲୋକ ଆସି ପହିଥିଲେ । ସେମାନେ ବଜାର ଭାଷାରେ
କାନକୁ କାନ କଥା କହାକୁହ ହେଲେ । ଜଣେ କହିଲ, “ଏଇଟା ।” ଆଉ ଜଣେ
ପରୁଣିଲ, “ଦୁଆର ତାଙ୍କବା ପାଇଁ ତୁ ସାବଳଟା ଅଣିରୁ ନା ?” ଉଦ୍‌ବାହିନୀ,
“ହଁ ।” ଆଉ ଜଣେ କହିଲ, “ପାଠକଟା ତ ପୁରୁଣା । ବରିଗୁରେ କୁକୁର ପୁକୁର
ନାହାନ୍ତି ତ, ଭାଇ ।”

ଜଣେ ଲୋକ ସେ ପରିମିଳୁ ପାହି ଫିଟାଇ ନ ଥିଲା । ସେ ଅଣ୍ଡାଳି ଅଣ୍ଡାଳି ଗାଟକଟା ଫିଟାଇବାକୁ ଗଲିଦେଲେ, ଅନ୍ତକାର ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟାଏ ହାତ ବାହାର ତାକୁ ପେଲି ଧରିଲା ଏବଂ କର୍କଣ୍ଠ ସ୍ଵର ଶୃଣୁଗଲା, “ସାବଧାନ, କୁକୁର ଅଛୁ !” ସେ ନିଷ୍ପତ୍ତଣ କରି ଦେଖିଲ, ଆଗରେ ଜଣେ ବାଳକା ଠିଆ ହୋଇଛୁ । ଦେଖିବାମାନେ ତାର ରେମାଞ୍ଚ ହେଲା । ଉଦୟତ୍ତ ହିମ୍ବ କନ୍ତୁର ମୁଣ୍ଡି ଅପେକ୍ଷା ସମ୍ମାରରେ ଲୁଷଣ ପଦାର୍ଥ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ସେ ଲୋକ ପଛକୁ ହଟିଯାଇ ପରୁଇଲ, “କିଏ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧାନ ?” ତିଆର ଶୁଣିଲ, “ତୋ ବ୍ରିଥ ପର !”

“ତୁ ଏଠେଇ ଆସି କ'ଣ କହୁଛୁ ତେବେ ? ତୁ କ'ଣ ଆମ ବାଟ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ଆସିଥିଲୁ ?” ଦାଳା ସାହୁ ରାଗି ଅଥବା ଧୀର ସ୍ଵରରେ ପରୁଇଲ । ତମା ଉତ୍ତର ଦେଲୁ, “ମୋତେ ବ'ଣ ଓଳୁ ଠରରେଇଲୁ ? ମୁଁ ଆସିଲି, ଦେଖିଲି, ତୁମିଲି, ସୁମିଲି ଯାଇ ମନା କଲି । ତେବେ ବି ସାଙ୍ଗରେ ପାଞ୍ଚଟା ଲୋକ ଧରି ଧାଇଁଛୁ ? ତିକିଏ ତର ଭୟ ନାହିଁ ? ମୁଁ କହୁଛି ଏ ଘରେ ପଣିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଏମାନେ ଭର ଗରିବ ଲୋକ । ଏରଟାଯାକ ଶୋକିଲେ ପଇସାଟାକର ତିଜ ପାଇବ ନାହିଁ ।” ଶୁଣି ଦାଳା ସାହୁ ରାଗିଯାଇ କହିଲା, “ତୁ ଡାହାରୀ କଥାରେ ଆମେ ଫେରିଯିବୁ ? ଆମେ ନିଜେ ଘର ଦ୍ୱାରା ଶୋକିବୁ; ନ ପାଇଲେ, ବଳେ ଘରିଯିବୁ ।” କହୁ, ସେ ତମାକୁ ବାଟରୁ ପେଲିଦେଲୁ; କିନ୍ତୁ ତମା ଉଠି ଆସି, ଦୁଆର ଜଗି, ତ ଜଣ ହାତ-ହୃଦୟର ଧରି ଆସିଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆହୋଇ କହିଲା, “ମୁଁ ହରିବି ନାହିଁ ।”

ତା'ଟା ଯାକ ଲୋକ ପ୍ରସ୍ତରୁ ହୋଇ ଠିଆହୋଇଲେ । ତମା ପୁଣି କହିଲ, “ଦେଖ, ତୁମେ ଏ ଭିତରେ ଶୋକପକେଇବ ତ, ମୁଁ ତାକ ପକେଇବ, ପାହି ତୁଣ୍ଡ କରିବ, ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ତୁମେ ଏ ଭିତରେ କରିବାକୁ ଧରେଇଦେବି, ଆଉ ଧୋଲିଯ ତାକ ଅଣିମ । ମୋ ନିଜ ବାପ ମଧ୍ୟ ବାର ଦ୍ୱିବନାହିଁ ।” ଦାଳା ସାହୁ ବ୍ରିଥର ରଗ ଦେଖି, ତା ନିକଟକୁ ଦ୍ୱାରା ବରିଲା । ଦେଖି ତମା କହିଲା, “ମୋ କତକ ଆ ନା ।” ଦାଳା ସାହୁ ପରେକୁ ଦୁନ୍ତଗଲା । ତମା ବିକଟ ସ୍ଵରରେ ତୋ ତୋ ହସି ପୁଣି କହିଲା, “ତୁମେ ତା'ଟା ଲୋକ ଅଛ ବୋଲି ମନେ ତରାଇଛ । ଘର ଭିତରେ ମାରପକୁ ତରେଇ ତରେଇ ଦାହୀୟ ବର୍ଣ୍ଣିଯାଇଛ । ମୁଁ ତରିବା ଲୋକ ନୁହେଁ ।” କହୁ, ଦାଳା ସାହୁ ଆଢ଼କୁ ଚାହିଁ ସେ ପୁଣି କହିଲା, “ବାପକୁ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତରେନା । ମୋତେ ମାରିବ : ମାର ।” ତମା ହଠାତ୍ ଚୁପୁ ହୋଇଗଲା । ଗଳି ଗଳି ତା'ର ବାଣ ଦ୍ୱିତୀୟ ।

ଗୋବିନ୍ଦା ପରୁଇଲା, “କ'ଣ ଏ ପିଲଟାକୁ ତରି ଫେରିବା ? ଦିଲ୍ଲିବା କହିଲା, “ନା, ତୁମେ ପାଞ୍ଚ କଣ ଭିତରର ପଣ । ଆଉ ମୁଁ ଏ ଟୋକାଟାକୁ ଧରି

ବସୁଚ । ହଲୁ ଚଲୁ ହେଲେ—” କହୁ, ସେ ତା ଛଣ୍ଡ ବାହାର କଲା । ଗାନ୍ଧା ସାହୁ ପଦେ ସୁଜା କଥା କହିଲନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ଚନ୍ଦ୍ର କହିଲା, “ଦେଖ, ଭାଇ, ଆଜି ଦିନଟା ଭଲ କୁହେଁ । କାହା ମୁଁ ଗୁହଁ ରାତ ପାହିଥିଲା, ଖାଲି ମନ୍ଦରେ ଯାଇଛି । ରୂପ, ଫେରିଯବା ।” ଚନ୍ଦ୍ର କଥା ଶୁଣି, ସମସ୍ତେ ଫେରିଗଲେ । ଫେରିଲବେଳେ ଉତ୍ତବା କହିଲା, “ତୁମେ କହିଥୁଲେ, ମୁଁ ସତ୍ୟାନାଶୀ ଟୋକ୍ଟାର ତଣ୍ଡିଟା କାଟିଦେଇଥାନ୍ତି ।”

ଚମ୍ପା ଉକାୟିତମାନଙ୍କୁ ଏକା ଛଢ଼ି ନ ଦେଇ, ଛପି ଛପି ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଗଲା । ସେତେବେଳେ ବନମାଳୀ ରମା ପାଗେ ସେହି ବରିଗୁ ଭିତରେ କୁଞ୍ଜ ମନ୍ଦରେ ବସିଥିଲା । ରମା ମୁଁରେ ହାତ ଦେଇ କାନ୍ଦିଥିଲା । ବନମାଳୀ ପରୁଶିଲା, କାନ୍ଦୁ କାହିଁକି, ରମା ? କ’ଣ ହେଇଛି ?” ରମା ଭିତର ଦେଇ, “କ’ଣ କହୁବି ? ବଢ଼ ଦୁଃଖର କଥା । ବାପା କହୁବନ୍ତି, ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଗେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ତି ଯିବ ।” ବନମାଳୀ ତମକି ପଡ଼ିଲା । ସେ କହିଲା, “କାହିଁକି ?” କିନ୍ତୁ ଭିତର ପାଇବା ପୂର୍ବରୁ ପୁଣି ପରୁଶିଲା, “କେବେ ବାହାରିବ ?”

“ତା ମୋତେ କହି ନାହାନ୍ତି ।”

“କେବେ ଫେରିବ ?”

“କେଜାଣି ? ସେ କଥା ମନ୍ଦ କହି ନାହାନ୍ତି ।”

ବନମାଳୀ ଠିଆ ହୋଇ ନରସ ସ୍ଵରରେ ପରୁଶିଲା, “ରମା, ତୁମେ ଯିବ ?” ରମା ବନମାଳୀର ହାତ ଦିଓଟି ନିଜ ହାତରେ ଧର କହିଲା, “ମୋର ଜି ରୂପ ଅଛୁ ? ସେ ପରି ବାପ, ଆଉ ମୁଁ ବିଥ ।”

“ତେବେ, ତୁମେ ଯିବାକୁ ଠିକ୍ କରିବ ? ଆହୁା, ଯାଥ । ମୁଁ ମନ୍ଦ ତାହାହେଲେ କୁଆଡ଼େ ରୂପିଯିବ ।” ରମା ଏ କଥାର ଅର୍ଥ ଯାହା ବୁଝିଲା, ତାତାରୁ କଳନାରେ ବେଶି ଦେଖିଲା । ଯନନ୍ଦ ମନ୍ଦରେ ସେ କଳା ପଡ଼ିଗଲା । ତା ପରେ ସେ ପରୁଶିଲା, “ମେ ତେବେ କ’ଣ କହୁବ ?”

“ରମା, ମୁଁ କେବେ ଶପଥ କରିଲାହିଁ । କାରଣ, ଶପଥକୁ ମୋର ଭାବ ଭର । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଶପଥ କର କହୁଚି, ତେମେ ରୂପିଗଲେ, ମୁଁ ମରିଯିବ ।” ଶୁଣି, ରମା ଆପାଦମସ୍ତକ ଥରିଲା; ଭୟରେ ତା ଅଣିରୁ ଲୁହ ଶୁଣିଲେ, ତା କାନ୍ଦ ବନ ହୋଇଗଲା । ବନମାଳୀ କହିଲା, “ଦେଖ, ରମା ! ମୁଁ କାଲି ଆସିପାରିବନାହିଁ ।” ରମା ପରୁଶିଲା, “କାହିଁକି ?” ବନମାଳୀ କହିଲା, “କାଲି ନ ଆସି, ପ’ରଦିନ ଆସିବ ।” ରମା ନିତାନ୍ତ ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଲା, “ଦୁମକୁ ଛଢି ଦିନେକାଳ କ’ଣ ମୁଁ ରହିପାରିବ ?

ଅସମ୍ଭବ !” ତୁମେ ସେ ରହିର ପାଇଲୁ, “ଯାଏ ଜୀବନ ଏକାଠି ରହିବା ଆଶାରେ ଦିନେ ସୁରୁ ବନ୍ଧୁ ଦ୍ୱାରା କିଛି ମନ କଥା ନୁହେଁ । ତେବେ ଏ ମଧ୍ୟରେ ରୂପର ସତି କିଛି ଓ ବର ଦରକାର ପଡ଼େ, ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଠିକଣା ଦେଇ ଯାଉଗି । ମୁଁ ରହୁଥିବ ପଦ୍ମନାଭ ବସାନେ; ବଳସ୍ତିବଳାର । ଅଛା, ମନେ ରହିବ କି ? ମା ଲେଖି ଦେଉଥା ।” ସେ ପାଇସିରୁ ବରା କାହିଁ ହତା ପାଦିଷ୍ଠାରେ ମରଳା ଚାନ ଉପରେ ଲେଖିଦେଲୁ, “ବଳସ୍ତିବଳାର ।”

“ତୁମେ ତ ବୁଝିଯିବ, ମାରୁ ଆସିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଦୁଇ ଦିନକାଳ କମିତି କାହିଁବ, ମୋତେ ରହାୟ ବଜାଇଦେଇ ଯାଆ । ଆହୁ, କହ ଦେଖି କାର ସତିରେ ତୁମେ କୁଆଡ଼େ ପିବ ?”

“ଗୋଟାଏ ଚେଷ୍ଟାରେ ଯିବି ।”

“ତେବେ ପା'ର ଦିନ ନ'ଟା ବେଳେ ମୁଁ ବରିବୁକୁ ଆସିବ ।”

“ହଁ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେବନବେଳେ ଆସି ପହଞ୍ଚବ ।”

ସେହିତାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବନ୍ଦ ହେଲା : ତା ପରେ ଦୁହଁଁ ବିଦାୟ ନେଇଯିବା କିମନ୍ତେ ପରମର ହାତ ଧରୁଥିଲା ହେଲା ।

—————

—୪୭—

ବନମାଳୀର ଅକାଙ୍କତାରୁ ବିଦାୟ

ଶ୍ରୀନିବାସ ଚନ୍ଦ୍ରର ତାଙ୍କର ୫୧ ବର୍ଷର ଜନ୍ମତିଥିବ ଶେଷକର, ତୁଳନାସୀପୁର କୋଠା ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରମର୍ଗ ହୋଇ ବସିଥିଲେ । ଧାର୍ଯ୍ୟ ଗୁରୁବର୍ଷ କାଳ ଯେ ବନମାଳୀକୁ ଅପେକ୍ଷା କର ରହ, ତା ଫେରିବା ଆଶା ମନରୁ ହମେ ପରିଭାଗ କରୁଥିଲେ । ବାନ୍ଦୁବରେ ସେ ବନମାଳୀକୁ ଯେତେ ଧୃତ କରୁଥିଲେ, ଜୀବନରେ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ କର ନାହାନ୍ତି; ଏପରିକି, ନିକର ଜନ୍ମିତ ସୁତ ଥିଲେ, ତାକୁ କରିଆନ୍ତେ କି ନା ସନ୍ଦେହ । ସେଥିପାଇଁ ପାରଣା ବାପାଙ୍କର ଓ ନିକର ସଞ୍ଚିତ ବିଶେଷତା ହାତେ ଅର୍ପଣ କରିବା ଚେଷ୍ଟା କର ବିପଳ ହୋଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀନିବାସ ଦଶେଷୁରକୁ ଯେତେକ ଦେଖି ଦେଖିଲେ, ବନମାଳୀ ଆହୁକୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ସେଇକି ବ୍ୟାକୁଳ ଭବରେ ଧାର୍ଯ୍ୟିଲ ।

ବନମାଳୀ ରମାତାରୁ ଦିନକ ପାଇଁ ସେହିଦିନ ରାତରେ ବିଦୟୁ ନେଇ ଆସିଲ, ତା ପରଦିନ ସନ୍ଧାରେ ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ବନମାଳୀ ବିଷୟ ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତା କରି ଗଲାର ଖାନରେ ବହିଥୁଲେ । ସେ ସମୟରେ ରୂପର ଆସି ଜଣାଇଲା, “ହଳୁର, ବନମାଳୀ ବାବୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଗଲୁ ।” ଶୁଣି, ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ତଢ଼ିଛି ଶର୍ଣ୍ଣରେ ଶବ ଜାବନ ଧରି ଉଠିଲା ପର, ପଣନ ପାଇଁ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ବିସ୍ତ୍ର ଦିନଗଲା ପରେ ସେ କହିଲେ, “ବନମାଳୀ ବାବୁ ! ଆହୁ, ତାଳି ଆଶ ।”

ଦୁଆର ଫଟିଲ ଏବଂ କଣେ ସ୍ଥବକ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଦେଖିଲାଷିରି ତାଙ୍କ ବନମାଳୀକୁ ତଢ଼ିଲେ । ସେ ବାହୁ ପ୍ରସାର ଭାକୁ ଆଜିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ଜାହା କଲେ; କିନ୍ତୁ ପୁଣି କ'ଣ ବସୁଇ, ନିଜକୁ ସେଥିରୁ ଖାନ୍ତି କଲେ । ହୃଦୟ ସେହି-ମମତାରେ ଦ୍ରୁଷ୍ଟୁତ ହୋଇଗଲା । ହୃଦୟ ସେହିକ କୋମଳ ହୃଦୟ, ରସନା ସେତକି କଠୋର ହୋଇପଡ଼େ—ଏହା ଶ୍ରାନ୍ତବାସଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଅବୋଧ ବିଶେଷତା । ସେହି ବିଶେଷତା ସେବେ ସେ କହିଲେ, “ତୁ କାହିଁକି ଆସିବୁ ? କ'ଣ ମୋତେ କ୍ଷମା ମାରିବାକୁ ଆସିବୁ ? ଭୁଲ ହୁଏ ପାଇଲୁଣି ?”

ବନମାଳୀ ହାତଯୋଡ଼ି ଧାରେ ଧାରେ କମ୍ପିତ ସ୍ଵରରେ କହିଲ, “ମୋତେ ଦସ୍ତା ରଖିନ୍ତୁ, ଏତକି ଭିକ୍ଷା ।”

“କହ ନା, ତୋର କ'ଣ ଦରକାର ।”

“ମୁଁ ଜାଣେ, ମୋତେ ଦେଖିଲେ ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ରାଗ ହୁଏ । ଜାଣି ସୁଜା, ମୁଁ ଗୋଟାଏ କଥା ଆପଣଙ୍କ ପରୁଚିବାକୁ ଆସିଛି । ତୁଣ୍ଡର ପଦେ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟରେ ଶୁଣିଲେ ବାହାରିଯିବ ।”

“ତୁ ଗୋଟାଏ ବଳଦ, ନିତାନ୍ତ ବୋକା । ମୁଖ, ତୋତ ବାହାରିବାକୁ କିଏ କହିଲ ? ଦେଖ, ଆଉ ମୁଁ ତୋ କଥା ସହିପାରିବି ନାହିଁ । କ'ଣ କହୁଛୁ, କହ ବେଗେ; ମୋ ସମୟ ନଷ୍ଟ କରନା ।”

“ମୁଁ ବିଜ୍ଞାପନ କରିବାକୁ ଆପଣଙ୍କ ଅନୁମତି ମାରିବାକୁ ଆସିଛି ।” ଶୁଣି ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଝିଅକୁ ଡକାଇଲେ । ଝିଅ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରୁ କହିଲେ, “ଏଇ, ସେନାପତି ବନମାଳୀ ରାଯ ଆସିଗଲୁ । ସେ ବିଜ୍ଞାପନ କରିବାକୁ ଆଶିବାରୁ ।” ଏତକି କହ ସେ ଝିଅଙ୍କ ବିଦୟୁ ଦେଇ ଗୋଟାଏ ପାର୍ଶ୍ଵଜ୍ଞାନ ପକାଇଲେ । ତୋପାନ ଆଗରେ ନଢ଼ାଇଣ୍ଟି ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟରେ ପାର୍ଶ୍ଵଜ୍ଞାନ ପାଇଲେ ।

ଶ୍ରୀନିବାସ ନହିଁଲେ, “ତୁ ବିଭା ନହିଁ, ସବୁ ଠିକ୍ ଠାକୁ ବରିଯାଇଛି, ଭାବୁଡ଼ା ଜଗି ପଦେ ଖାଲି ଶୁଣେଇବାକୁ ଅଣିଛି, ନା ? ଆହୁା, ଓକିଲାଭ ବ୍ୟବସାୟ କରି କେତେ ବୈଜଗାର କରୁବୁ ?”

“କୁଟୁ ନାହିଁ !”

“ତେବେ କ’ଣ କନ୍ଧାଟା ଧରିଯାଇ ଝିଅ, ନା ?”

“ନା, ମୋର ପରି !”

“ହୁଁ ! କୋଡ଼ିଏ ବାଇଣୀ ବର୍ଷର ଭେଣ୍ଟାଟାଏ। ପାହୁଳର ବୋଲି ବୈଜଗାର ନାହିଁ । ବରଷରେ ଟଙ୍କା ବାରଣ୍ହ ଖୋରାକ ପାଇବ; ତେବେ କ’ଣ ସେନାପତିଆଣୀ ନିଜେ ଟୋକେଇ ଧରିଯାଇ ବଜାରରୁ ପରଦା କଣୀ ଆଖିମ ? ହାଃ ହାଃ ହାଃ, କି ପୁନର ପ୍ରଥାବ ! ରଜାଦର ପୁଅ ହେଇ ଦାଣିର ଭିକାରୁଣୀ ପିଲ୍ଲାଟାଏ ଆଖି ତା ହାତ ଧରିବ । ଯା, କାବା । ବେଳରେ ପଥର କାନ୍ଦ, ମହାନଦୀକ ତେଣୁପଡ଼ । ଲଜ ନାହିଁ ଅନୁମତି ପାଇଁ ଆସିବୁ ? ମୁଁ ପୁଣି ଅନୁମତି ଦେବ ? କହିବ, ‘ହୁଁ’ ?”

“ବାପା—”

“ନା, କେବେ ଦୂହେଁ !” ଶ୍ରୀନିବାସ ଯେପରି ସ୍ଵରେ ନାହିଁ ବଚନ ଉଚାରଣ କଲେ, ସେଥିରେ ବନ୍ଦମାଳୀ ଅଜାଙ୍ଗ ଅନୁମତି ପାଇବାର କୌଣସି ଆଶା ଦେଖିଲାନାହିଁ । ସେ ମୁଣ୍ଡ ପୋଡ଼ି ଦୂହ ବାହାର ବୁଲିଯିବାକୁ ବସିଲା । ଶ୍ରୀନିବାସ ପଛରୁ ଧାର୍ଯ୍ୟାର, ତାକୁ ଘର ଭିତରକୁ ଉଡ଼ିଥାଣିଲେ ଏହି ତା ବିବାହ ବିଷୟ ତନ୍ମ ତନ୍ମ କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ କହିଲେ । ବନ୍ଦମାଳୀ ଉଣ୍ଠିଲୁ ‘ବାପା’ ଡାକ ଶୁଣି ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ମନରେ ଗୋଟାଏ ନୂତନ ଭବର ସୁଷ୍ଠୁ ହୋଇଥିଲା । ସେ କହିଲେ, “ଦେଖ, ବନ୍ଦମାଳୀ । ତୁ କାହା ପ୍ରକାରେ ପଡ଼ିବୁ, ମୋତେ କିନ୍ତୁ ନ ଲୁଗୁଇ କହିଲୁ ଦେଖି ।” ବନ୍ଦମାଳୀ ଅର୍ଜନ୍ କଲା, “ବାପା—” ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ବଦଳମ୍ଭୁଳ ଆନନ୍ଦରେ ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲେ । କହିଲେ, “ଠିକ୍ କଥା; ମୋତେ ‘ବାପା’ ବୋଲି ଡାକୁ ।”

ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କରୁ କୋମଳ କଥା ଶୁଣି, ବନ୍ଦମାଳୀ ଆଶାତକ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲା । କହିଲୁ, “ବାପା—” । ଶ୍ରୀନିବାସ ପରୁବିଲେ, “ତୋ ପାଖେ ସତେ ଟଙ୍କା ନାହିଁ ? ଲୁଗାପଟା ତି ପିନ୍ଧିତୁ ଠିକ୍ ହେବନ୍ତି ପରି । ଏଇ, ଶହେ ଟଙ୍କା ଧର; ଭଲ ଲୁଗା ପଟା କଣ୍ଠ ।” ବନ୍ଦମାଳୀର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦର ସମ୍ମା ରହିଲାନାହିଁ । ସେ କହିଲୁ,

‘ବାଘ, ମୁଁ ତାକୁ କେତେ ସେହି କରେ, ଆପଣ କଳନା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ତାକୁ ମୁଁ ପ୍ରଥମେ କିନ୍ତୁ ପଞ୍ଚଥାରେ ଦେଖିଲି । ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ତା ଆଡ଼କୁ ଗୁଡ଼ିଲି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଗୁଡ଼ିଲି ମାନେ ତା ପ୍ରେମ ପାଶରେ ବାନ୍ଧିଛୋଇ ପଢ଼ିଲି । ଆଁ, ସେ ଯୋଗେ ମୁଁ କେତେ କଷ୍ଟ ପାଇଛି ! ଏବେ ତା ସହିତ ମୋର ବେଜ ଦେଖା ହେଉଛି । ତା ବାଘ ସେ କଥା କହୁ ଜାଣିନାହାନ୍ତି । ଏବେ ସେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧରେ ରେଙ୍ଗଜୁ ଚାଲିଯାଉଚନ୍ତି । ମୁଁ ଭାବିଲି, ଯାଇ ଅଜାଣ୍ଠା ସବୁକଥା କହିଆସିବି; ତା ପରେ ପାଗଳ ହେବ, ମରିବ, ପାଣିକ ତେଣୁପଡ଼ିବ । ମୁଁ ତାକୁ ଦୂର ନ ହେଲେ, ଏମରୁ ନିଷ୍ଠାୟ ହୁବ । ଯାହା କହିଲି, ସତକଥା; ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ । ସେ ସାହେବଜାଦା ବଜାରରେ ରହୁଛି, କାଠମୋଡ଼ି କୁଳେ ।’

“କ’ଣ କହିଲୁ ? ସାହେବଜାଦା ବଜାରରେ ନା ? ଫରଟା ଗୋଟାଏ ବରିମୁ ଭିତରେ ? ତୋ ଜୀଜ ବିଶେଷର ସେ ଟୋକାକ ଦେଖିଛି । ସେ ବାଘକୁ ନ କହୁ ତୋ ପାଖକୁ ଆସେ ନା ? ମୋ ପିଲାଦିନେ ସେପରି କେତେ ଅସୁଖଲେ । ଜାଣି, ଏପରି ଘଣାରେ ଲୋକେ କ’ଣ କରନ୍ତି ? ନେ, ଦୁଇଶ ଟଙ୍କା ନେ, ଯାଇ ଫୁର୍ତ୍ତି କର । ସମସ୍ତକୁ ଏପରି ବିଭି ହୁବାକୁ କହିଲେ ତଳିବ ? ବିଭି ନ ହେଇ କ’ଣ ପାଥୁ ହେଇ ପାରିଯାଏ ନାହିଁ ? କ’ଣ, ବୁଝିଲୁନା ?’

ବନମାଳୀ ବିକୃତ ହୋଇ କଥା କହୁ ପାରିଲନାହିଁ; କେବଳ ମୁଣ୍ଡ ହୁଲଇ ନାହିଁ ଜଣାଇଲା । ତହୁଁ ଚମ୍ପରୀଏ କହିଲେ, “ବଳଦ ! ଆରେ ତାକୁ ରଖ; ବିଭି ହେବ, ବିଭି ହେବ, କାହିଁକି ଲଗେଇବୁ ?” ଶୁଣି, ବନମାଳୀ କଳା ପଡ଼ିଲେ ଓ ଭଠି, ଦ୍ୱାର ପାଖକୁ ଯାଇ, ଗୋଟାଏ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାର କହିଲ, “ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଆଗେ ଆପଣ ମୋ ବାପାଙ୍କୁ ନୟାର ଅପମାନ ଦେଇଥିଲେ । ଆଜି ମୋ ଭାତୀକୁ ପୁଣି ଅପମାନ ଦେଲେ । ଆଉ ମୁଁ କ’ଣ କହିବ ? ଯାଉଛି ।”

ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଚମ୍ପରୀଏ ଥକାକୁ ହୋଇ ରହିଲେ । ସେ ଭୁଣ୍ଡ ଟିଟାଇଲେ, କଥା ବାହାରିଲା-ନାହିଁ; ଭଠିବାକୁ ତେଷ୍ଟା କଲେ, ଭଠି ପାଇଲେ-ନାହିଁ । କବାଟ ବନ ହେଲା; ମୁଦୃତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ବନମାଳୀ ଅନ୍ତର୍ଜାନ ହୋଇଗଲା । ବକ୍ରାହତ ପରି ତୁଳ ପର ମଧ୍ୟରେ ବସି ରହିଲେ ଓ ଶେଷରେ ପାଟିକରି ତକାର କଲେ, “ଡାକ, ଡାକ ।” ପାବଜା ଥୟି ଉପର୍ତ୍ତି ହେଲେ । ଶୁଣିଲେ, “ଧୀର ତା ପଛରେ । ତାକୁ ଧରିଆଇ । ଓଁ, ମୁଁ କାହିଁକି ତାକୁ ଅପମାନ ଦେଲି ? ସେ ପାଗଳ ହେଇ ପଳେଇଲା । ଏ ଥରକ ଆଉ ଫେର ଆସିବନାହିଁ ।” କହି ରଚକା ପାଖକୁ ଯାଇ ସେ ନଈପଡ଼ି ତାଜିଲେ, “ବନମାଳୀ, ବନମାଳୀ”; କିନ୍ତୁ ବନମାଳୀ ଶୁଣିଲନାହିଁ । ସେ ଦୁଇଟା ଛେଟ ଗଲି ପାରିଛୋଇ ଗୁଲିଯାଇଥିଲା ।

ରମା ଅଦୃଶ୍ୟ

ସେହିଦନ ଅପରାହ୍ନ ପାସ୍ତ ଗୁରୁ ଦଶା ସମୟରେ ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ତା ବରିଷ୍ଠ ଉତ୍ତରେ କାମ କରି କରି ବୁଲୁଥିଲା । ସେ ରମାକୁ ଧରି ଏକପକାର ଶାନ୍ତିରେ ଚନ୍ଦ୍ରଥିଲା, କେବଳ ଦଶ ପଦର ଦିନହେଲା ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ନୂତନ ଆଶଙ୍କା ଜନ୍ମିଥିଲା । ସେ ଦିନେ ବାଟରେ ଯାଉ ଯାଉ ହଠାତ୍ ଦାନା ସାହୁକୁ ଦେଖିଲା । ଦାନା ସାହୁ ଅବଶ୍ୟ ତାକୁ ତା ନୂତନ ଘୋଷାକରେ ଚିହ୍ନି ପାରିଲା ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ଚମକି ପଡ଼ିଲା । ତାପରେ ସେ ଦାନା ସାହୁକୁ ବାଟରେ କେତେ ଥର ଦେଖିଛୁ । ଦାନା ସାହୁ କଟକ ସହରରେ ଥିଲା ପର୍ମିନ୍ଟ ସେ ସେ ନିର୍ବିପଦ ନୁହେ, ତାହା ସେ ବୁଝିପାରିଲା । ସୁତରାଂ, ସେ ନିର୍ମିତ୍ରରେ କହୁବା ଏବଂ ବିଦେଶ ଅପଦ ଏହି ସୁଖ ଭେଦିବା ନିମନ୍ତେ ରମାକୁ ଧରି ସୁଦୂର ନେଇ ନୁ ରକ୍ଷକୁ ରାଜୀଯକାଳୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲା ।

ସେହିଦନ ବରିଷ୍ଠରେ କାମ କରିବାକୁ ତା ମନ ଲାଗିଲନାହିଁ । ମେ ଦାନା ସାହୁ, ପୋଲିସ ଏବଂ ରାଜୀଯବା ସନ୍ତୁବ ଅଧି କଥା ବନ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଭାକ ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେତେବେଳେ କାନ୍ତରେ ଲେଖାହୋଇଥିବା, ‘ବରସିବଜାନ’ ତା ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା । ସେଠା ସେ ସେ ପୃଷ୍ଠା ଦିନ ଦେଖି ନଥିଲ ଏବଂ ଗତ ରାତରେ ଲେଖାହୋଇଛି, ସେଥିରେ ତାର ସନ୍ଦେହ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେହି ଲେଖା ଦେଇ ସେ ଦାନା କଥା ଭାବି, ସ୍ଥିର କଲ ଯେ, ବରିଷ୍ଠ ଉତ୍ତରକୁ ବାହାରର ଲେବେ ଆସି ଏସବୁ କାଣ୍ଡ କହୁରିଛୁ । ଅପରାହ୍ନର ସୁମ୍ଭା କରଣରେ ହଠାତ୍ ପାଇଁରୁ ଗୋଟାଏ ହାଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ ବୁଲି ଗୁଢ଼ି ଜାହାକୁ ଦେଖିଲନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଶେଷ ଏ ଛେତିଆ କାଗଜ ପାରିଲା । ସେ ପଢ଼ି ଦେଖିଲ, ତହିରେ ଲେଖାଅଛୁ, ‘‘ଏ ପର ହାତ୍ ରାଜୀଯାଅ ।’’

ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ତର ତର ହୋଇ ବରିଷ୍ଠଯାକ ଚୋଜିଗଲା । ଦେଖିଲା କଣେ କିଏ ଉତ୍ତର ବାହାର ଚାଲିଯାଉଛି । ସେ ଅକାରରେ ବଢ଼ ମଣିଷ ଠାରୁ ସାନ ଏବଂ ପିଲାଠାରୁ ବଡ଼ । ଦେଖି, ତାକୁ ଗୋଡ଼ାଇବାକୁ ନ ଯାଇ, ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ଚିନ୍ତା ନହାଇ ପରକୁ ଚାଲିଗଲା ।

ବନମାନୀ ଦୂରସ୍ଥରେ ଅଟ ଅଟ ଆଖା ପୋଷଣ କରି ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଚମକିରେଇଛି ନିକଟକୁ ଯାଇଥିଲା ତଥାପି ଫେଲାବେଳେ ଭୂଷଣ ଦେଇଶ୍ୟ ଧରି ଆସିଲା । ପର ଦିନ ଦିନସାର ସେ ସହରତାଯାକ ଗଳିକ ଗଲି ବୁଲି କଟାଇଲା; ଅନେକ ଶ୍ଵାନରେ କୋଳାହଳ, ଚକାର, ଶୁଣିଲା । ତହୁ ସେ ମନେ ମନେ ଭବିଲା, ‘‘ଏ କଣ ସ୍ଥିତ

ଆରମ୍ଭ ହେଲାଗଲା ?” ଦିନ ତମାମ ଚକ୍ରାବତୀ କଟାଇ, ଠିକ୍ ରାତି ନାହାବେଳେ ସେ ସାହେବଙ୍କ ଦା ବଜାର ବଚିରୁରେ ପାଦ ପକାଇ ଦେଖିଲୁ, ରମା ସେ କୁଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ଦାଢ଼ି ।

ବନମାଳୀ ବଚିରୁଯାକ ଖୋଜି ବୁଝିଲୁ; ମାତ୍ର କୌଣସି ଠାରେ ରମାର ଦେଖା ପାଇଲାନାହିଁ; ବରଂ ଦେଖିଲୁ, ଏହଠାର ଦ୍ୱାର ବନ ହୋଇଛି । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ସର ପାଞ୍ଜଳୀ, ଗଲେ ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି ହୃଦୟ ଉଠି ଦେଖିବେ, ମୁଁ କାହିଁକି ଆସିଛି ବୋଲି ପଚାରବେ ।” ତଥାପି ସେ ଦ୍ୱାର ନିକଟରେ ଯାଇ ଡାକିଲା, “ରମା, ରମା’ । କିଛି ଉତ୍ତର ମିଳିଲାନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ରାତ୍ରା ଉପରୁ ଗୋଟାଏ ସ୍ଵର ଶୁଣାଗଲ, “କିଏ ? ବନମାଳୀ ବାବୁ ?” ଶୁଣି, ବନମାଳୀ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ହଁ” । ସେ ପୁଣି ଶୁଣିଲୁ, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ତୁମ ସାଥୁ ଲୋକ ତୁମକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଗନ୍ତି ।” ସ୍ଵରତା ବନମାଳୀର ସମ୍ମୁଖୀଁ ଅପରିଚିତ ନୁହେ; ସେ ରମା ଡାକୁଛି ବୋଲି ମନେ କଲା ଏବଂ ଧାଁଯାଇ ଫାଟକ ପାଖେ ଦେଖିଲୁ, ଜଣେ ସ୍ଥବଳ ଅନ୍ଧାରରେ ଧାଇଁ ଚାଲିଯାଇଛି ।

—୪୯—

ଲଢ଼ିଇ

ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ କେଣେ ଗଦାଧରର ଦୁଃଖ ଏବଂ ଦର୍ଶତାରେ ଆପାଦମନ୍ତ୍ରକ ବୁଝିଯାଇଥିଲା । ବନମାଳୀରୁ ଯେତେବେଳେ ଅର୍ଥାଗେର ବାଟ ରହିଲା ନାହିଁ, ସେ କିଛିଦିନ ସହି ଧନ ଶର୍କରା ଏବଂ ପରେ ପରକରଣ ଜିନିଷଗୁଡ଼ିକ ବିକିଳ । ତାହା ମଧ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ସରିଗଲା ଘରେ କେବଳ ଶୈରି ଏ ରମାୟଣ ଓ ଶର୍କରା ଏ ମହାଭାରତ ଯୋଥୁ ରହିଲା । ଗଦାଧର ଅଛି ଅଳ୍ପ ବସୁସରୁ ପ୍ରତିଦିନ ରମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତରୁ କିଛି କିଛି ପରି ପ୍ରାୟ ଅଣ୍ଣା ବର୍ଷ ବସୁସରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ନିତାନ୍ତ ଅଭିବ ପଡ଼ିଲା, ଆଗ ପରି କରି ସେ ଦୁଇଶଟି ଯାକ ଯୋଥୁ ମଧ୍ୟ ପରି କାଢ଼ି ଦେଲା ।

କେତେ ଦିନ ପରେ ବୁଝିରାଣୀ ରେଗରେ ପଡ଼ିଲା । ବୁଝିକ କଣିବାକୁ ହାତରେ ପଇସା ନ ଥିଲେ ମନରେ ଯେତେ ଦୁଃଖ ହୁଏ, ତାଠାରୁ ବେଶି ହୁଏ ରୋଗୀ ପାଇଁ ଭିକ୍ଷା କଣିବାକୁ ଅର୍ଥାଭବବେଳେ । ବୁଝିରାଣୀର ହାତ ଦେଖି ଦେବି ଗୋଟାଏ ଦାର୍ମା ଭିକ୍ଷାଧର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ । ଗଦାଧର ସେବନ ଦରସାର ଶୋକଥାର୍ଥ ଦେଖିଲୁ,

ହାଣ୍ଡିଶାଳେ ଆଜି, ଚିନା, କଂସା, ଗୁରୁଲ, କାଠ କିଛି ନାହିଁ; ଶୋଇବା ପରେ
ଶେଯ, ଲୁଗାପଟା ଖେଣ୍ଡି ଏ ମାତ୍ର ନାହିଁ; ଠାକୁର ଘରେ ପୋଥୁ ଖୋଲ ଦେଖିଲ, ସେ
ପରଟା ମଧ୍ୟ ଶୁଣ୍ଡା ନାହିଁ । ତାକୁ କିଛି କୁଣ୍ଡ ଦେଖିଲମାନ୍ତି । ସାହେବନାଦା ବଳାରକୁ ଯାଇ,
କଟକ ସହରର ଜଣେ ପଧାନ ଦାନଶୀଳ ବନ୍ଧୁଙ୍କଠାରୁ ସେ ଶହେଟି ଟଙ୍କା ପାଇଲ ।
ସେ ଟଙ୍କାଟକ ଅଣି ରୁକ୍ଷରାଖାଣୀର ଶେଯ ପାଇଁ ଥୋଇଦେଲ ।

ପରଦିନ ସକାଳେ ସେ ବରିରୁରେ ଚିନ୍ତାମଣି ହୋଇ ବସିଛି, ବର୍ଷା ଆସିଲ ।
ଅସରକୁ ଅସର କେତେ ବର୍ଷିଗଲା, ସେ କାଣି ପାଇଲନାହିଁ । ସେଦିନ ଉପରବେଳା
ସହରରେ ବହୁତ ଗୋଲମାଳ, କୋଳାହଳ ଶୁଣାଗଲା । ସେତେବେଳେ ବାଟରେ ଜଣେ
ମାଳୀ ଯାଉଥିଲ । ସେ ତାକୁ ପରିଚିଲ, “କିରେ, କେବର କ'ଣ ?” ମାଳୀ କାନ୍ଦରେ
କୋଦାଳ ଧରି ଉତ୍ତର ଦିଲା, “ମେଲିଆମାନେ ଲଢ଼େଇ କରୁଛନ୍ତି ପର ?”

“କୋରିଟି ?”

“ଏଇ ବାହୁଦାନାଆଚିବେ ।” ଶୁଣି ଗଦାଧର ପର ଉତ୍ତରକୁ ଗଲ ।
କାଣ୍ଡକେ ଯାକି ଦେବାପାଇଁ, ଅନ୍ୟମନ୍ୟ ଭାବରେ ଠାକୁର ଘରେ ଖେଣ୍ଡି ଏ ପୋଥୁ
ଖୋଲିଲ । ପୋଥୁ କି ପାଇ ମେ କହିଲ, “ଓ ସତ କଥା ।” କିନ୍ତୁ ସେ ଅଭ୍ୟନ୍ତ
ଦିଦାସ ଦୁଃଖୀରେ ପରୁ ବାରାଣ ଗାଲିଗଲା ।

— ୫୦ —

ସୁରକ୍ଷେତ୍ରରେ ବନମାଳୀ

ସନ ୧୯୧୫ ସାଲରେ ହଳଦିନାଟ ପ୍ରକର୍ତ୍ତୁମିରେ ମୁକୁମଦେବଙ୍କ ପତନ ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ସ୍ବାଧୀନ ଶ୍ରୀଭାବୀ-ରବି ସେ ଅସ୍ତ୍ର ହୋଇଥିଲ, ତା’ର ଶେଷରଶି,
ଅନେକ ଦନ ପର୍ମନ୍ତ ଶୋଇଧାର ବରୁଣେଇ, ଖଣ୍ଡାହଣୀ, ମୋଲେଶି, ଭଲେଇ
ଶିଖରେ ଗୋଟିଏ ଷୁଟ୍ର ସକର୍ଷି କନନ୍ତି ରେଖାରେ ବିଶଳମାନ କରୁଥିଲ । ସେ
ରେଖାଟି ମଧ୍ୟ ସନ ୧୯୧୬ ସାଲରେ ଲୋପ ପାଇଗଲା; କାଂରେଇ ସରକାର ଶୋଇଧା
ଅଧିକାର ଦଶ ରଜାଙ୍କ ଶାଦିକୁଣ୍ଡ କଲେ । ସ୍ବାଧୀନତା ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ
କୁଟୁମ୍ବ ବାଜରୁକୁ, ତା ପରେ ବାକାଙ୍ଗ ନକରି ପାଇକମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ
କୁଟୁମ୍ବ ଉଦ୍‌ଦିଶ କରି, ପରାପର ହେଲେ । ବାଜା ସାମାନ୍ୟ କିଛି ମାଲିକନା ପାଇ ପୁରୀ
ସହରରେ ଏକପରାବ ବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଲେ ।

ସନ ୧୯୩୩ ସାଲରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ଥାଙ୍କ ସୁତ ଦ୍ଵାରା ସୁତ ଗରକିଶୋର ଦେବ ସୁତ ରାଜିଗାନ୍ଧିରେ ବସିଲେ । ରଂଗେଜ କମ୍ପାନିଙ୍କଠାରୁ ଖୋରଖା ଫେରସ୍ତ ପାଇବାପାଇଁ ତାଙ୍କ ପିତା, ପିତାମହ ପଢ଼ିଛି ବାରମ୍ବାର ଚର୍ଚା କରି ଉପଳ ହୋଇଥିଲେ; ମାତ୍ର ୧୯୩୪ ସାଲରେ ଭବତର ଶାସନଭାର ଯେଉଁବେଳେ କମ୍ପାନି ହାତରୁ ମହାରାଣୀ ଛିକ୍ଟୋରୟାଙ୍କ ହାତକୁ ଲେଇ, ସେତେବେଳେ ସାରକିଶୋର ଦେବ କଟକ କମ୍ପିନିଙ୍କ ନିକଟରେ ସେ ବିଷୟରେ ଆବେଦନ କଲେ । ସେ ଆବେଦନ ଲେଖାଲେଖି କରିବାରେ ବନମାଳୀ ଓ ପଦ୍ମନାଭ ସହିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେଜଣ ଓକଳ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନେ ରାଜାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁବେଳେ ଏତେବୁଡ଼ାଏ ଗଡ଼ିଜାତ ରହୁଛି, ଖୋରଖା ସେହିପରି ଗୋଟାଏ ଗଡ଼ିଜାତ ହୋଇ ରହିବା ଆମ ମତ ନୁହେ । ଖୋରଖା ଗଡ଼ିଜାତ ହେବନାହିଁ, ସାରୀନ ରାଜବିଶ୍ଵର ଭାଗୀବଗେଷ୍ୟରୁପେ ଦୟମାନ ରହିବ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ପୂର୍ବ ଯୌବନୀ ସ୍ମୃତି ଏକ କୋଟି ଇକଳ ସନ୍ତ୍ରାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଜାଗନ୍ତ ରଖିବ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏଥରେ ଯଥାସାଧ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିବୁଁ ।”

ତା’ପରେ କେତେଜଣ ଓକଳ, କେତେଜଣ ଛନ୍ଦ ଏବଂ କେତେଜଣ ସହରୁ-କାୟୀ ପୁରକଳ୍ପ ଜେଇ ଗୋଟାଏ ଆମୋଳନ ସୁର୍ଖି ହେଲା । ଜତହାୟ ସେ ଆମୋଳନ ବିଷୟରେ କାହିଁକି ସେ ଏତେ ନରବ ହୋଇଛି, ତା ର କାରଣ ତୁରିବା କଠିନ । ସେହି ଆମୋଳନ ଯୋଗେ ପ୍ରାୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଣ ଲୋକ ଦିନେ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଓ ସର୍ବ ସମିତି କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । କମିଶନକ କରେଠାରୁ କିଛା ପଡ଼ିଆ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ସମସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ବୁଝୁଳ ଗୋକମାଳ ଲାଗିଲା । ସମେ ଦୋକାନ, ବଜାର ମଧ୍ୟ ସେ ଗୋକମାଳରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଲୋକେ ପୁରୁ ଠେଣ୍ଠା ବାଢ଼ି ଧରି ବାହାରିପଡ଼ିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନପରି ଅସ୍ତ୍ର ଥାଇନ ସେତେବେଳେ ନ ଥିଲା; ବିନା ଅନୁମତରେ ଲୋକେ ଘରେ ନଳି, ବାରୁଦ, ଖୋଲା, ଭରବାଲ ରଖି ପାରୁଥିଲେ । ଯାହାର ନଳି ଥିଲା ସେ ନଳି ଯେକି ବାହାରିଲା, କିଏ ବା ଭରବାଲ ଧରି ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲା । ସମସ୍ତେ କହିଲେ, “ମହାରାଜା ସାରକିଶୋର ଦେବଙ୍କ ଜୟ !” କିମ୍ବା ଧୂନିତର ଆଜାଗ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ହୋଇଗଲା ।

ଜଣେ ବୁଢ଼ା ତମ ହାତରେ ଦୁଇ ନିକା ତାଳପତ୍ର ଛାତା ଧରି କିମ୍ବା କଣିକାରୁ ଯାଇଥିଲା । ଗୋଟାଏ ଟୋଳା ଧାଇଁ ଆସି ରହିଲା, “ଦେଖି, ଗୋଟାଏ ଛାତା ବେଶୀ ମୋତେ ଦେଲୁ ।” କହି, ବୁଢ଼ାଗାରୁ ଛାତାବେଶୀଟାଏ ମାଗି ନେଇ, ପାଇକ ଟେକରେ ବୁଲିଲେ ପରି ବୁଲିକ ବୁଲିକ, ଗୋକମାଳ ମଧ୍ୟକୁ ଧୂଳିଗଲା ।

ହରିଆ ସେବନ ରାତରେ ସେହି ପିଲା ଦିଉଟିଙ୍କ ନେଇ ହାତପଟେ ଭତରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେବାବେଳେ ଜାଗି ନ ଥିଲ ଯେ ସେ ସାନ ଭାଇଙ୍କ ପ୍ରତି ନଢି ଭାଇର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରୁଛି । ସେହି ରାତ ପାହିବା ଅଗ୍ରହୀ ସେ ତା ପିତାର ପ୍ରାଣଚକ୍ଷୁ କରି ଫେରିଯାଇ, ପିଲା ଦିଉଟିଙ୍କ ସୁଞ୍ଜିଏ ସୁଞ୍ଜିଏ ଜଳଖିଆ ଦେଇ କହିଲା, “ମୁଁ କାମରେ ଯାଉଛି । ତୁମେ ବୁଲିବାକୁ ଯିବ ତ ଯାଆ । ବାପ ମାତ୍ର ନ ପାଇଲେ, ପୁଣି ଆସିବ, ମୁଁ ଯାହାରେଲେ ମୁଠାଏ ଦେଇ ।” ତିନ୍ତୁ ପିଲା ଦୁଇହିଁ ସେବନ ସକଳାନେ ଆଶ୍ରି ହରିଆ ନିଜଟକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ହରିଆ ମଧ୍ୟ ଶୋକ ଶୋକ ତାଙ୍କ ପାଇଲା ନାହିଁ । ସେହି ଶୋକବା ଭିତରେ ତା’ଙ୍କ ପଦ୍ମନାଭ ଏବଂ ଆଶ୍ରି ନଶେ ଦ୍ଵାରକାଶ ଓକିଲଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ ପହିଲା ।

ନିଜକରେ ଛପରେଇ ବୋନମାଳ ପହିଲ ଦିନ ପଦ୍ମନାଭ ପତ୍ରର ଦଳ ବାଜି ହାତ ହତଥାର ଧରି ଯେତେବେଳେ ଶୋଭାଯାତ୍ରାନେ ଯାଉଥିଲେ, ହରିଆ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ପରିଚିଲି, “କୁଆଡ଼କ ଯାଉଛି, ବାହୁ ?” ପଦ୍ମନାଭ ଉପର ନ ଦେଇ କେବଳ କହିଲା, “ଆ” । ହରିଆ ତମିତାରୁ ଛାତାବେଣ୍ଟ ଗଣ୍ଡେ ନେଇ ନଳିପରି କାନ୍ଦରେ ପକାଇ ଧାର୍ମିଲା । ସେତେବେଳେ ସେହି କୋଳାହଳରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଜଣେ ପ୍ରାୟ ଅଣ୍ଣା ବର୍ଷର ବୁନ୍ଦା ମଧ୍ୟ ଧାର୍ମିଥିଲା । ପଦ୍ମନାଭ, ବନମାଳୀ ସଙ୍ଗେ ଯିବା ଆସିବା କଲିବେଳେ ତାଙ୍କ ପଦ୍ମନାଭ ପହିଲାରୁ ପରିଚିତିରୁ ବନମାଳୀ ଦେଖି କହିଲା, “ତୁମେ ଫେରିଯାଆ, ଗଦାଧର । ବଢ଼ି ଶୋନମାଳ ହୁବି ।”

“ମେଉ ।”

“ମାତ୍ର ପିଟ ହବ ।”

“ଉଳ୍ଳ ନଥା ।”

“ବୁଲି ଫୁଟିବ ।”

“ଆହୁରି ଭଲ ।” କହି, ଗଦାଧର ସେମାନଙ୍କ ଆଗେ ଆଗେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେମାନେ ଯାଇ ମହମଦିଯୁ ବଜାର ଭିତରେ ମାଟିରେ ଗୋଟାଏ ବେଦା ତଥାର କଲେ ଏବଂ ସେହି ବେଦାକୁ ହିଂହାସନ କରି, ତିନ୍ତିରେ ବରକିଶୋର ଦେବକଙ୍କ ପୁଣି ବସାଇ, ରାଜପଦରେ ଅଛିଟିକୁ କରିବେ ବୋଲି ପୁଣି କଲେ । ହିଂହାସନ ଉପରେ ଦୃଢ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶ୍ତ ପତାକା ତଥାର ହେଲା । ପତାକା ଦୃଢ଼ିବା ପାଇଁ ସମୟ ପୁଣି କରାଗଲା । କଟକ ସହି ପଢ଼ିଲା ପଢ଼ିଲା । ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନେ ସମ୍ମାନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । କମିଶନର ହୃଦୟ ଦେଲେ, “ଏହା ଆହୋଳନ ଆଇନ ବଳରେ ଛୁଟିଛି ସରକାରଙ୍କର ବିରୋଧ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହା ଏହା ମୁହଁତିରେ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ହେବ ।” ଘୋଷିଯ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଓ ଦଳେ ପ୍ରେକ୍ଷକ ବୁଲି ବାବୁଦ ଧରି କାହାରିଲେ ।

ହରିଆ କାର୍ତ୍ତିରେ ନିଭାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲା । ବେଦାର ମାଟି ପକାଇବାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପଢାକା ସିଲେର କରିବା ନିମଙ୍ଗେ ହୁଏରେ ସୁତା ଗଲାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, କାହିଁରେ ସେ ଯୋଗ ନ ଦେଇ ରହିଲା ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟବ୍ୟକ୍ତି ଥିବାବେଳେ ବିଦ୍ୱାନ୍ମ ଦଳରେ ଜଣେ ନୁଆ କର୍ମୀ ଆସି ଯୋଗ ଦେଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୁଷ୍ଟ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଯାଇ ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କ ପରିଚୟ ପାଇ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଆଖି ୧୦୩୦ର ହେଲେ; କିନ୍ତୁ କେହି ତାଙ୍କ ଚିହ୍ନ ଥିବାର ଜଣାପଡ଼ିଲା ନାହିଁ; କେବଳ ହରିଆ ମୁହଁ ଘରୀ ହୋଇଆଯିଲା । ସେ ପଦ୍ମନାଭଙ୍କୁ ଡାକିନେଇ କହିଲା, “ସେ ଡେଙ୍ଗାଟାକୁ ଦେଖୁଛୁ ?”

“ହଁ, ଦେଖୁଛୁ; କଣ ହେଲା ?”

“ମେ କଣେ ଗୋକରନା ନା କ'ଣ !”

“ତୁ ଠିକ କାଣିବୁ ?”

“ହଁ ମୁଁ କଣେ । ପନ୍ଥର ଦିନ ଆଗେ ମୁଁ ଗୋକାର ଦ୍ୱାରା ବାହାରିଆଯୁଥିଲି, ସେତେବେଳେ ସେ ମୋତେ ତାକ ମୋ କାନ ମୋଡ଼ିଦେଇଥିଲା ।” କହି ହରିଆ ସେ ଝାନ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟତଃ ଚାଲିଗଲା ।

କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ପଦ୍ମନାଭର ସଙ୍ଗୀ ବୈଦ୍ୟନାଥ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କି ଆସି ପରିଗଲା, “ତୁମେ ଜିଏ ?” ଶୁଣି, ସେ କମକପଡ଼ିଲେ ଓ ପରେ ପ୍ରକୃତ୍ୟେ ହୋଇ କହିଲେ, “କଣ, ମୋ ନୀଁ ? ଆହୁ, ଶୁଣ ।” ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ନାମ କଣ୍ଠରେ ବୈଦ୍ୟନାଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଗଲା—

“ତୁମେ କଣେ ଗୋକରନା ?”

“ନା, କର୍ମଗୁରୀ ।”

“ତୁମ ନୀଁ ?”

“ଜାଣିମା ଦରକାର ନାହିଁ ।”

ଯଶକ ମଧ୍ୟରେ କୈଦ୍ୟନାଥ ଠାରୁ ସୃଜନା ପାଇ ଶୁଭିକଣ୍ଠ ଦୃଷ୍ଟିପୁଷ୍ଟ ବଳବାନ୍ କର୍ମୀ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଧରି ବାନ୍ଧିପାଇଲେ । ତାଙ୍କ କୁରୁତା ପକେଟକୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଛେଟିଆ ହାତଲେଖା ଖାତା ବାହାରିଲା । ସେବୁରେ ଲେଖା ଥିଲା, “ପୋଲିସ ବିଭାଗ କର୍ମଗୁରୀ ସର୍ବାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ବ୍ୟୁତ ୫୦ ବର୍ଷ ।” ଆଉ ଖଣ୍ଡିଏ କାଗଜରେ ଲେଖାଥିଲା, “ବିଦ୍ୟୋତ୍ସବ ଦମନ କରସାର, ସର୍ବାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଉପରପଡ଼ାରେ ଥିବା ଉକାୟିତମାନଙ୍କ ଶତ୍ରୁ ଭାର୍ତ୍ତିବା କାର୍ତ୍ତିରେ ଲାଗିବେ ।”

ଜନାନ୍ଦ'ନଙ୍କ ଦେହ ଶାନ୍ତିଲୟ ହୋଇ ଯାଇବା ପରେ, କର୍ମମାନେ ତାଙ୍କ ଗୋଟାଏ ଘର ଭିତରକୁ ହେବିଲେବ ନିକର ବନ୍ଦୀରେ ରଖିଲେ । ଦୂରିଆ ଦୂରରେ ବହି ସମୟ ଦିଶା ଦେଖୁଥିଲ ଓ ଶେଷରେ ଜନାନ୍ଦ'ନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲ, “ସୁଷା ଏବେ ହିଲେଇକୁ ଯନ୍ତ୍ରାରେ ପଢକରିନା !”

କେତେ କଣ ସିଧାର ପାଶପଟ୍ଟକା ବାନ, ବକୁକ ଧର, ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ବର୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେଲ । ସେମାନେ ବର୍ଷାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟାଏ ଶିଖାରେ କଢ଼ି କବାଟରେ ଖୁବ୍ ଧକକା ମାରିଲେ । ଲେତେକ ସମୟ ପରେ ଉପର ମହିଳରୁ ପଞ୍ଚର ବାଟ ଘରର ମୂଳର ମୁହଁ ଦେଖାଇଲ । ତକ୍ତ କଣେ ସିଧାର କହିଲ, “ଦୁଅର ଖୋଲିଦେ !”

“ନା ।”

“କହୁଛି ତୋଳ ।”

“ତା ହୁବ ନାହିଁ ।”

“ଖୋଲିବୁ ନାହିଁ ?”

“ନା, ମନା କଲା ପରେ— ।”

ସୁରତା ସେତିକରି ବନ ହେଲ । କାରଣ, ଭୁବର ଦ୍ୱାର ଶୋଲିବାକୁ ମନା କରିବାରୁ, ସିଧାର ଡଳୁ ଗୋଟାଏ ଶୁଳ୍କରେ ତା ମୁଣ୍ଡ ଉଡ଼ାଇଦେଲ । ସେତିକରିବେଳେ ପଛରୁ କେହି ଆସି ତା କେବଳକୁ ଶୁଣି ଧରିଲ । ସିଧାର ରହିଥିଲେ, ସେ ବିଦ୍ୟୁତ ବୈଦିକାଥ । ବୈଦିକାଥ ନିରନ୍ତରାକୁ କହିଲ, “ଦୋଷ ମାନ୍ ।” ଉତ୍ତରରେ ଶୁଣିଲ, “ନା, ପାଇ, ମୋ କେବ ପଢ଼ିଦେ ।” ଅନ୍ୟ ସିଧାରମାନେ ବକୁକ ମୁହଁ ତଳକୁ କରି ପଛକୁ ହାତିଗଲେ । ବୈଦିକାଥ ସେ ସିଧାର ବେଳ ଧରି ଦୂର ହାତରେ ନିକର ସମସ୍ତ ବଳ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ବିପିଲେ ଓ ତା ପରେ ହାତିଦେଇ କହିଲ, “ନଥ, ଏଠାକୁ ମାଟିରେ ପୋନିପାଥ ।” ସିଧାର ଗୋଟାଏ କାଠ ଗଢ଼ ପଢ଼ି ପଢ଼ିରିଲ ।

ସେ ଦିଶାର ଦିଶେକନ୍ତା ଦିଲେ ମାତ୍ର କମି ନାହିଁ, ପଦ୍ମନାଭ ଲଶେ ପ୍ରବକକୁ ଦେଖିଲ । ପ୍ରବକ ନନ୍ଦମାଳୀର ଦେବର ଶୁର୍ବିବାପାର୍ବ କିଛି ସମୟ ପୁଣେ ତା ବସାକୁ ଅସିଥିଲ । ପ୍ରବକର ମୁଣ୍ଡରେ ଲମୋଡ଼ାର ଚିତ୍ର ଧୂଳେ ସୁଲ୍ଲା, ରମଣୀୟାଲଭ ଶୋଭାରୀ ତା ଅଚୁତ ହୋଇ ହେଥିଲ । ବନମାଳୀ ସାହେବଜାଦା ବଜାର ବରିଚରେ ରମାକୁ ଶୋକ କି ପାଇଥିବା ସମୟରେ କାଟରୁ ଯାଦା ସବ ତାକୁ ସଫରର ଗୋଲମାଳ ଭିତରକୁ ଝାଣି ଦେଇ ଅପିଥିଲ, ସେ ସେହି ପ୍ରବକ । ବନମାଳୀ ମରିବାକୁ ଦୁଃଖିଜ୍ଞ ହୋଇ ପ୍ରବକର ତାକରେ ଅସିଥିଲ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରବକ ତାକୁ ମରିବାକୁ

ହୁବୁଦେବ କି ନା ସମେହ କର ସେ ତା ଥିଲି ଆଗରେ ଗଳି ଭିତରେ ଦିନଭିତର ଯାଇଥିଲା ।

ବନମାଳୀ ରଙ୍ଗଭୂମିରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପିତାଙ୍କ ଯୁଣ୍ଡ କଲିପିବାକୁ ଲାଗିଲା; ପିତା ସେ କିପରି ପୁକୁ-ଭୂମିରେ ପ୍ରାଣ ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ମନେ ପକାଇଲେ । ସେ ଭାବିଲା, ପିତାଙ୍କର ଯେଉଁ ନକ୍ତା ରଣଶୈଫକୁ ଦିନେ ପାଠଳ ବର୍ଣ୍ଣରେ ରଞ୍ଜିତ କରିଥିଲା, ସେହି ରନ୍ତୁର ଧାର ତା ନିଜ ଧମନରେ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ୁଛି । ସେ ରନ୍ତୁ ସେ କେତେଦିନ ଆଉ ସଞ୍ଚୟ କର ରଖିବ ? ତାହା ସେ ମାତୃପ୍ରଦରେ ତାଳିଦେବାପାଇଁ ପାଳି କଲାଏ । ମୁହଁତ୍ରିକ ନିମନ୍ତେ ସେ ଆପାଦମସ୍ତକ ଥରିଗଲା ।

—୪୧—

ବନମାଳୀ ପାଇଁ ତଙ୍ଗୀ ପ୍ରାଣ ଦେଲା

“କେତେ ବୋଲିଛୁ ମୁଁ ଏ ହାତେ କାଳି,
କେତେ କାହାଠାରୁ ଖାଇଛୁ ଗାଳି ।
ଆଉ ପଦେ କିଏ ଜହୁବ ମୋତେ ?
ମୁଁ ତ ଧୋଇବ ଏ ହାତ ରକତେ ।
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ମୋର ପରାଣ
ମାଆ ଲୁଗି ଆଜି ମଚିବ ଜାଗ ।”

“ସେ ତ ହୁରିଆ ।” ହୁରିଆ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଧାଇଁ ଥାରି କହିଲା, “ଦେଖ ବୈଦ୍ୟନାଥ ବାବୁ, ଦଳେ ଦିପେଇ ଆସୁଗନ୍ତ, ଆମ କେବଳ ତାଡି ପାଲେଇବେ, ସିଂହାସନ ଘର୍ଜି ଗୁଣ୍ଠା କରିଦେବେ, ଆଉ ପତାକା ଚରି ଟିକୁ ଟିକୁ ନରିବେ, ତା ଛଢା, ଆମକୁ ତ ଧୂଳିରେ ମିଶେଇଦେବେ । ଆମକୁ ଯାହା କରନ୍ତୁ, ସେ ତ ପଛ କଥା । ଆସ, ବେଗେ କାମକା ସାରିଦେବା ।” ହଠାତ୍ ଦୂରରେ ଗୁଲି ଅବାକ ଓ କୋଳାହଳ ଶୁଣାଗଲା ।

ଗଦାଧର ବର୍ଣ୍ଣମାନ ସୁତା ବପୁରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିଲା । ପଦ୍ମନାଭ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେକଣ ତାକୁ ଘରକୁ ଗୁଲିଯିବାପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ କରି ବିଷଳ ହୋଇଥିଲେ । ଯମତିବେଳେ କଥା ହେଲା ଯେ କଣେ କିଏ ଯାଇବେଦ୍ୟରେ ପତାକାରୀ

ଶୁଣୁଟି ବାନ୍ଧିବି, ସେହି ଅଣୀବର୍ଷର କୁନ୍ତା ଥର ବେଦା ଉପରକୁ ଢିଲି । ମୁହଁତ୍ରିକ ପାଇଁ ଚନ୍ଦ୍ରିଗ ନିଯ୍ତବିଧ ହୋଇଗଲା । ବିଶ୍ଵା ଓ ଦର୍ଶକମାନେ ଭାବ ଏବଂ ବୟସରେ ମୁଣ୍ଡ ପୋଡ଼ିଦେଲେ । ଦ୍ଵାତାତ୍ର ଦଳେ ହିପାହାଙ୍କ ଆଗେ ଜଣେ ଗୋରା କର୍ମରୂପ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଆସି କହିଲେ, “କିଏ ତତ୍ତ୍ଵ, ତ୍ରୁଟ୍ତା, ଶୃଣ, ଅନ୍ତେରଥାସ ।” ଶୁଣି, ଦେବାଧର କହିଲା, “ରାଜା ବାରକିଶୋର ଦେବଙ୍କ ଜୟ !” ତେଣେ ଦ୍ଵାକୁମ ପଡ଼ିଲା, ଗୁଲି ଚଳାଅ ।” ମୁହଁତ୍ରିକ ମଧ୍ୟରେ ଦେବାଧର ବେଦା ଉପରୁ ତଳକୁ ଟଳିପଡ଼ିଲା; ରକ୍ତ ସ୍ନୋତରେ ଦାଣ୍ଡ ଧୂଳି ରଂଜିତ ହୋଇଗଲା । ବିଦ୍ରୋହ ଏବଂ ଦର୍ଶକମାନେ ଶବ୍ଦ ଚୂରିପଟେ ଘେରି ରହିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ପଛରୁ ପୁଣି ଗୁଲି ଆବାକ ଶୁଣାଗଲା । ସମସ୍ତେ ଗୁହଁ ଦେଖିଲେ, ବନମାଳୀ ଆସୁଛୁ । ସେ ହାତରେ ସର୍ବାର ଲକ୍ଷାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ବନ୍ଧୁ କୁଟ୍ଟା ଧରି ଉନ୍ନାଦନାରେ ଶୂନ୍ୟକୁ ଗୁଲି ଫୁଟ୍ଟାଇ ଧାଇଁ ବାରେ ଲଗିଥିଲା । ସେ ଆସି ଦେଖିଲା ଯେ ଦେବାଧର ରଜ୍ଞାତ୍ମକ ହୋଇ ଭବରଙ୍ଗଭୂମିରୁ ଚରକାଳ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟୁ ନେଇ ଆଖି ବୁଝି ଶୋଭି ଏବଂ ତା ନିକଟରେ ଥାହୁତ ହରିଆ ପଡ଼ି ଛଟପଟ ଦେଉଛି । ତହୁଁ ସେ କହିଲା, “ଦେଖ, ଭାରମାନେ, ଜଣେ କୁନ୍ତା ଓ ଶୋଟିଏ ପିଲା ଆମ ଆଗରେ ଆଜି ତ୍ୟାଗର କି ଜୀଳନ୍ତ ଆଦର୍ଶ ଦେଖେଇଛନ୍ତ । ଆମେ ପଛକୁ ହଟିଲବେଳେ ସେମାନେ ଅଗ୍ରଥର ହେଲେ । ଆମେ ଫଳାଫଳ ତନ୍ତ୍ର କଲୁବେଳେ ସେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ପାଦ ପକାଇଲେ । ଏହି ବୁନ୍ଦ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଶବ୍ଦ ଏବଂ ବାଲକର ଥାହୁତ ଦେହ ଆମକୁ ନନ୍ଦନର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶିଖା ଦେଇ । ଆମେ ସମସ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଥର ହବା, ବସ୍ତୁ ଆଜି ଆଇ ଏ ବେଦା ଉପରକୁ କାହାକୁ ଚଢ଼େଇ ଦେବାନାହିଁ ।”

ବନମାଳୀ ଠିକ କଥା ଶେଷ କରିବା ବେଳକୁ ତା ଆଡ଼କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗୋଟାଏ ବନ୍ଧୁ କରଣ୍ଟାହୋଇଥିଲା । ବନ୍ଧୁ କି ସେତେବେଳେ ଫୁଟିଲା, ବନମାଳୀ ବୁଦ୍ଧି ଦେଖିଲା ନଳ ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ହାତ ରହିଛି । ତଥାପି ବନ୍ଧୁ କି ଉତ୍ତର ଗୁଲିଟା ଫୁଟି ବାହାଗମଳ; କିନ୍ତୁ ବନମାଳୀ ଦେହରେ ବାଜିଲାହିଁ । ବନମାଳୀ ବିଶ୍ଵାମାନଙ୍କ ଦଳ ଭେଦନର, ମଦର ସିଂହାସନ ଥିବ ଭାଙ୍ଗି ପକାଇବାକୁ ସିପାହୀ ଓ ପୌନିକମାନେ ମାତ୍ରାଥୁଲେ, ବନମାଳୀ ସେମାନଙ୍କ ଅଟକାଇବାକୁ ଗୁଲିଗଲା । ପୌନିକମାନଙ୍କୁ ଦ୍ଵାକୁ ମିଳିଲା, “ଅଗେ ସିଂହାସନଟା ଗୁଲିରେ ଉଡ଼େଇଦିଅ ।” ଶୁଣି ବନମାଳୀ କହିଲା, “ନା, ତା ଆଗରୁ ମୋତେ ।” ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୁଲି ବୁଝି ହେଲା । ବନମାଳୀ ସେହି ଶୁଣେ ବୁଝି ମଧ୍ୟରେ ନିନ୍ଦା ଥିପାଦମନ୍ତ୍ରକ ତନ୍ତ୍ରାବ ପୌନିକମାନଙ୍କ ଗତ ବନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବନମାଳୀର ମୁଖ୍ୟ ଭୟ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ସେ ରମାକୁ କହି, ମହାବାକୁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କରି ଥିଲା । ତା ପାରେ ପୁଣି, ପିତା ତା ବିଷୟରେ ତାଙ୍କ

ଆଦେଶପତ୍ରରେ ଯାହା ଲେଖିଥିଲେ, ସେ ନିଷ୍ଠାୟ ତା'ଙ୍କ ଉପତ୍ଥିକୁ ହେବ । ସେ କଥା ସେ ଦୂଦୟ ମଧ୍ୟରେ ଜୟିବାକୁ ଲୁଗିଛି; ଜବନରେ ସେ ଗୋଟାଏ ଦୃଢ଼ ବନ୍ଦ ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା; ତାହା ଝଣ୍ଡାର ଦେଇ ଆସିଛି । ସୁତରଂ, ସେ ପ୍ରାଣପଣେ ଯୈନିକମାନଙ୍କ ଭ୍ରମଣ ଆକମଣ ସହିବାରେ ଲାଗିଛି । ପରରେ ବିପ୍ଳବାଗଣ ଦଳ ବାନି ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ସିପାହୀ ଏବଂ ଯୈନିକମାନେ ସେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ ଅଗ୍ରଯର ହେବା ଅସ୍ଥିବ, ହେମାନେ ଗୋଟାଏ ଜଳବାଟେ ଖ୍ୟା ଗୁଲିଗଲେ । ବନମାଳୀ ବେଶ ଉପର ଆୟୋଜନ ଦେଖିବାକୁ ଗଲା ସେତେବେଳେ ତାକୁ କେହି ଜଣେ ପାଇଲା ।

ଶ୍ରୀଶି, ବନମାଳୀ ଚମକିପଡ଼ିଲା । ପ୍ରାୟ ଦୂର ପଞ୍ଚା ପୂର୍ବ ସାହେବଙ୍କାଦା-
ବଳାର ବରିଗୁ ଫାଟକ ପାଖେ ଯେଇ ସୁର ତାକୁ ରଙ୍ଗଭୂମିକୁ ତାକ ଆଣିଥିଲା, ସେ
ଅନ୍ଧକଳ ସେହି ସୁର । ସୁର ସୁନ୍ଦରୀ ଶୁଭଲ, “ବନମାଳୀ ବାବୁ” ! ବନମାଳୀ
ରୂପଆବେ ଗୁହଁ କାହାକୁ ଦେଖିଲନାହିଁ । ସେ ପୁଣି ଶୁଣିଲ, “ତୁମ ପାଦତଳେ ।”
ତତ୍ତ୍ଵ ସେ ତଳକୁ ଗୁହୀଲ, ଦେଖିଲ, ଗୋଟିଏ ମଳିନ ମୁହଁ ତଳ ଭିତି ତା ଆତକୁ
ଗୁହୁଛି । ସେ ମୁହଁରୁ ଶୁଣାଗଲା, “ମୋତେ ଚନ୍ଦ୍ରପାତ୍ରର ?”

“ନା ।”

“ଚମା ।” ଶ୍ରୀ ବନମାଳୀ ଆହୁର ନେଇପଡ଼ି ବ୍ୟାକୁଳ ଘବରେ ତଳକୁ
ଗୁହୀଲ ଓ ଦେଖିଲ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ଚମା, କେବଳ ପୁରୁଷ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଛି । ପ୍ରକୃତ
କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ ରମା ପ୍ରତି ଚମା ମନରେ ଲୁଚ ଲୁଚ ରିଷ୍ଟାକାତ ହୋଇଥିଲା ।
ପଦୁନାର ବସାକୁ ଯାଇ ଯେ ଶୁଣିଥିଲା ଯେ ବନମାଳୀ ପିଲ୍ଲବରେ ମେତ୍ତରୁ ନେବାକୁ
ଯାଉଛି । ଚମାକୁ ନ ଦେଖିଲେ ବନମାଳୀ ମନରେ ଯେ କି ନୌରଣୀ ଜନ୍ମିବ, ସେ
ତାହା ବୁଝିପାଇଥିଲା ଏବଂ ପରିଶାମରେ ବନମାଳୀର ମୁଖ୍ୟ ପଢ଼ିବ ବୋଲି ମନ୍ଦ
ଲାଗିଥିଲା । ସୁତରଂ, ଯେ ବନମାଳୀ ମହିତ ଏକ ରଙ୍ଗଭୂମିରେ ମରିବାକୁ ଆସିଥିଲା ।

ବନମାଳୀ ପରୁଶିଲ, “ଚମା, ମହିତାରେ କାହିଁକା ପାନ୍ତିରୁ ?”

“ମହୁବ ପରା ।” ଶ୍ରୀ, ବନମାଳୀ ବସିତ ହୋଇ ଅଧିର ସରରେ କହିଲ,
“କଣ ତୋ ଦେହରେ ଗୁଲି ବାକିବି କି ? ଆହା, ମୁଁ ତୋତେ ଟେକ ଘର
ଭିତରକୁ ନେଇଦିବି ।” କହି, ସେ ଚମାକୁ ହାତରେ ହଠାତବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲା ।
ଚମା ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ପାଟି କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବନମାଳୀ ପରୁଶିଲ, “ମୁଁ ତ ଖାଲି ତୋ
ହାତଟା ଧରିବ, କାଟୁଛି କ’ଣ ?” ଚମା ନିଜ ହାତଟେବି ଦେଖାଇଲେ । ବନମାଳୀ
ଦେଖିଲା, ତା ପାପୁଲିଟା ପୁଣି କଣା ହେଇଯାଇଛି ।

“ଡ଼ୋ ହାତ କ'ଣ ହେଲା, ଚମ୍ପା ?”

“କଣା ହେଇଯାଇଛି ପରା ।”

“କମିତି ?”

“ଗୁଲି ବାକି ।”

“କମିତି ବାଜିଲା ?”

“ରୂପ ଆଜିକୁ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀ କରାହେଉଥିଲା, ଦେଖିବ ?

“ଦେଖିବ; ବନ୍ଧୁ ଫୁଟିଲାବେଳେ ନଳି ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ହାତ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବ ।”

“ମୋ ହାତ ପରା !”

ବନମାଳୀ ଅବାକୁ ହୋଇଗଲା, କହିଲା, “ପାଗଲ ନା କ'ଣ ? ତୁ କ'ଣ ନଳି ମୁହଁରେ ହାତ ଦେଇ ଗୁଲି ଅଟକେଇବାକୁ ଯାଉଥିଲୁ ? ହୁ ହୁ ହୁ ! ଏମିତି କିଏ କରେ ? ଅଛୁବା, ଏବେ ତୁ ପର ଉତ୍ତରକୁ ଗୁଲା । ହାତଟାରେ ଗୁଲି ବାଜିଲେ କେହି ମରିଯାଏନାହିଁ । ତୋ ହାତ ଭଲ ହେଉଯିବ ।” ଶୁଣି, ଚମ୍ପା ଅପସ୍ତ୍ର ସରରେ କହିଲା, ଗୁଲି ହାତରେ ପଣି ପିଠିବାଟେ ବାହାରିଯାଇଛି ପରା । ମତେ ଏଠୋଉ କାହିଁଲି ନବ ? ମୁଁ ରୂପମୋର ଆଉ ଜାହୁ ଅନୁଗ୍ରହ ଦୃଢ଼ୁକ୍ତିନାହିଁ । ମୋ ପାଶେ ଖାଲି ଟିକିଏ ବସି ।”

ବନମାଳୀ ବସିଲା । ଚମ୍ପା ତା କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି କହିଲା, “ମୋତେ ବଡ଼ ଭଲ ଲାଗୁଛି । ଆଉ କିନ୍ତୁ କଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ । ଯେଥି, ମୋ ପାଶେ ରୂପର ଖଣ୍ଡି ଏ ଛିଠି ଅଛି । ମୁଁ ସେ କୁରୁତାଟା ପିଙ୍କା ନା, ତାର ପକେଟରେ ଅଛି । ସେ ଛିଠି ଶଣ୍ଡି ରୂପକୁ ଦବାକୁ ମୋର ଜାହୁ ନ ଥିଲା । ମୋ ଉପରେ ସରିବନାହିଁ, ବନମାଳୀ ବାବୁ ! ଆମର ଫେରେ କେବେ ଦେଖା ହବ; ହୁବ ନାହିଁ ? ରୂପ ଛିଠି ନିଆ ।” କହି, ନିଜ ଅହାତ ହାତରେ ବନମାଳୀ ହାତ ଉତ୍ତରିଷା, ସେ ନିଜ କୁରୁତା ପକେଟରେ ପୂରାଇଲା । ବନମାଳୀ ଛିଠି ଶଣ୍ଡି କାଢି ଅଣିଲେ । ଚମ୍ପା କହିଲା, “ଆଉ ମୋ ମେହନତର ପୁରସ୍କାର ।”

“କଣ କହି ।”

“ଆଗେ ହିଁ କର ।”

“କଳି ।”

“ମୁଁ ମରିଗଲା ପରେ ମୋ କପାଳରେ ଗୋଟିଏ ବୁମ୍ବନ ଦବ; ମୁଁ ବୁଝି ପାରିବ ସେ— ।” କହି, ଚମ୍ପା ଅଣି ବୁଲିଦେଲା । ତା ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉତ୍ତରିଲା ବୋଲି ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା; କିନ୍ତୁ ଜାହୁ ଯଶ ପରେ ସେ ପୁଣି ଆଖି ପିଟାଇ ଗୁହଁଲା ଏବଂ ଗୋଟାଏ ପୁତ୍ରର ଅନୁଶାସ ରାଜାଙ୍କୁ କହିଲା ପରି ଧୀର କଣ୍ଠିତ ସ୍ଵରରେ କହିଲା,

“ସତ କହୁବି, ବନମାଳୀ ବାବୁ ? ମୋର ଦୁମ୍ପଠେଇ ଭାବି ଶରଧା । ହେଲେ, ଆଉ କ'ଣ ଅଛି ?” କହି, ସେ ଉଷ୍ଟବ୍ରତ ହସିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା ଏବଂ ଅଧର କର୍ମତି ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା ପ୍ରାଣବାୟୁ ଛଢି ଗୁଲିଗଲା ।

ବନମାଳୀ ତା ଅଞ୍ଜିକାର ରଖାକଲା, ଚମାର ଜୀବନଶୁନ୍ୟ ଶୀତଳ କପାଳରେ ଗୋଟିଏ ଦୁମ୍ବୁନ ଦେଇ ତାପରେ ସେ ତା ମୁଣ୍ଡଟି ଧୀରେ ଧୀରେ ନିଜ କୋଳରୁ କାଢି ତଳେ ରଖି ଚାଲିଗଲା । ଚମା ଶବ ନିକଟରେ ବସି ଚଠି ଶେଷ ପଢ଼ିବାକୁ ତା'ର ଛାତା ହେଲାନାହିଁ ।

—୫୨—

ଭିତର ରହସ୍ୟ

ବନମାଳୀ ଚମା ଶବ ନିକଟରୁ ଖଣ୍ଡ ଦୂର ଗୁଲିଆର ଚିଠିଖଣ୍ଡି ଫିଟାଇ ପଡ଼ିଲା,

“ପ୍ରାଣର ପ୍ରିୟୁତମ୍,

ଆମେ ଏହି ମୁହଁର୍ତ୍ତରେ ଏ ଘର ଛଢି ଯିବାକୁ ବାପା କହୁଇନ୍ତା । ଆମେ ଏଠୁ ଯାଇ ଆଜି ସନ୍ଧାରେ ତେଳଙ୍ଗା ବକାରରେ ରହିବୁ । ସାତଦିନ ବାଦୁ ରେଣ୍ଟନ୍ରେ ଥିବା । ରବିବାର ।

ରମା ।”

ଚଠି ଉପରେ ଠିକଣା ଥିଲା—

“ବାବୁ ବନମାଳୀ ରାଏ,

ପଢ଼ୁନାଭ ବାବୁଙ୍କ ଘର,

ବକ୍ଷିବଜାର ।”

ଯାହା ଯାହା ଘଟିଲା, ସବୁ ଚମାର କାହିଁ । ଯେଉଁଦିନ ରାତରେ ସେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଘରର ବରିରୁ ଫାଟକ ଜଗିଥିଲା, ତା ପରେ ତା ମନରେ ଦୁଇଟା ଭାବନା ଜାତି ହେଲା; ତା' ବାପା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଡକାୟୁତିମାନଙ୍କ ଚେଷ୍ଟା ବିପଳ କରିବ ଏବଂ ରମାତାରୁ ବନମାଳୀଙ୍କ ପୃଥକ୍ କରି ରଖିବ । “ଏ ଘର ଛଢି ମୁକ୍ତିଯାଥ” ଲେଖି ଯେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ନିର୍ଭେଣ ଦେଇଥିଲା, ସେ ସେହି ଚମା । ସେ ଲେଖାଟା ପାଇଁ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସିଧା ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ରମାକୁ କହିଲା, ଆମେ ଆଜି ସମ୍ଭାବେ ମାଣିକକୁ ଧର ଏଠୋଇ ତେଳଙ୍ଗା ବକାର ଯିବା; ଆର ପଡ଼ାହକୁ ରେଣ୍ଟନ୍ରେ ଥିବା ।”

ଦିଲାର ମେଧର ଶିଖାଟାମ ଆପାତ ପାଇ ରମା ମୁଢି ପାଥ ହୋଇଗଲ ଏବେ ତରତୁଳରେ ବନମାଳୀ ନିକଟକୁ ଦୂର ଧାଡ଼ିରେ ଉପରର ଚିଠି ଲେଖି ପକାଇଲ । କିନ୍ତୁ ତାହା ସେ କଷଣ ପଠାଇବ, ହୁଣିପାରିଲନାହିଁ । ସେ ନିଜେ ଏକା ଘରୁ ବାହାରି କେଉଁଠାକୁ ଯାଏ ନାହିଁ । ମାଣିକ ହୁଅରେ ଦେଲେ, ମେ ଅଭୟ ଦାସଙ୍କୁ ସବୁ କହୁଛିଥିଲା । ମୁଢରାଂ ସେ ବସି ଉପାୟ ତନୀ କରିବାକୁ ଲାଗିଲ । ସେତେବେଳେ ଫାଟକ ପାଖେ ସେ ଚମ୍ପାକୁ ପୁରୁଷ ବେଶରେ ଠିଆହେବାର ଦେଖିଲ । ସେ ତାକୁ ଜଣେ ଯୁଦ୍ଧିଷ୍ଠିର ଟୋକା ବୋଲି ମନେ କରି, ତିଠି ଖେଳି ତା ହାତେ ଦେଇ କରିଲ, “ଶୀଘ୍ର ନେଇ ଠିକଣା ଆନିରେ ପହଞ୍ଚେବାବୁ” ଓ ତା ଭାବରେ ପାଞ୍ଚ କର୍ବା ମନୁଷୀ ଧ୍ୱନିଦେଲା ।

ବନମାଳୀ ତିଠି ଖେଳିକୁ କୃମୁଳରେ ଘୋର-ପକାଇଲ । ମେ ମୁଢି କୀର୍ତ୍ତିକ ପାଇ ଭାବିଲ ଯେ ଜବନ ଉପରଦେବା ତା ପକ୍ଷେ ଅନୁଭବ ହେବ, କିନ୍ତୁ ତା ପରେ ମନକୁ ମନ କହିଲ, “ତା ବାପା ତାକୁ କେଜୁକୁ ମେଇ ଯାଉନାହିଁ । ମୋ ଅଳା ମୋତେ ବିବାହ ହୁବାକୁ ଅନୁମତ ଦେବନାହିଁ । କନନେ କ ମର ଆହ ବିବାହ କ'ଣ କାରଣ ଅଛୁ ?” ତା ପରେ ତାକ ଦୂରଟି କର୍ତ୍ତିବ୍ୟ ନ ମରି ନହିଁ ବେଳି ସେ ମନେ କଲା; ପ୍ରଥମେ କିନ ମୁଁ ମୟାଦ କଣାର ବମାତାରୁ ଶେଷ ବିଦୟା ନେବ; ଦ୍ୱାରା ଶୁଣିବାରେ, ଅଳା ସାହୁ ପୁଅ, ଗମ୍ଭୀର ଭାଇ ହୁଣିଥାକୁ ଆପାତ ପିପଦ୍ରତ୍ତ ରଖା କରିବ । ଦମରୁ ପୁରୁ କର୍ତ୍ତିବ୍ୟ ସାଧନ କରିବା କିମନ୍ତେ, ସେ ଖେଳିଏ କାଗଜ କାହିଁ ଲେଖିଲା—

“ଆମ ବିବାହ ଅଯତ୍ତବ । ମୁଁ ଅଳାକୁ ଅନୁମତ ମାରିଲି, ସେ ଦେଲେନାହିଁ । ଭୁମେ ସେପର ଦରତ୍ର, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେପର ଦରତ୍ର । ମୁଁ ଭୁମ ଦରକୁ ଯାଇଥିଲି, ଭୁମକୁ ଦେଖିଲନାହିଁ । ମୁଁ ଭୁମ ଆଗରେ କି ଶପଥ କରିଥୁଲି ମନେ ଥିବ; ତାହା ମୁଁ ପାଳନ କରିଛି, ପ୍ରାଣ ବସର୍କାନ ଦେଇଛି । ମୁଁ ଭୁମକୁ ସେହି କରେ । କି କ'ଣ ଲେଖିବ ?

ଭୁମର
ଅଭ୍ୟାସ ବନମାଳୀ ।”

ଠିକଣା ଲେଖିଲା ।

ଶ୍ରୀମତୀ ରମା ଦେବୀ, ଅଭୟ ତାତକ ଦର—ତେଲଜା ବଜାର । ତା ପରେ ସେ ଆହ ଖେଳିଏ କାଗଜ କାହିଁ ଲେଖିଲା, “ମୋ ଦାମ ବନମାଳୀ ରଖ । ମୋ ବସନ୍ତ ଅଳା ଶ୍ରୀମତୀ ରମାରୁଙ୍କ ଦରକୁ କେଇଯିବ । ଦର ଭୁଲିଥାଏ ।”

ତିଠି ଦୂରକଣ୍ଠ ଲେଖିଯାଇ ବନମାଳୀ ଦୂରଥାକୁ ତାକ ପରୁଶିଲା, “ମୋ ପାହି କେହିଏ କମ କରିଦେବୁ ?”

“ଯାହା କହିବ, କରିବ । କହୁଲେ, ସାଖ ଦେବ ।”

“ଏ ଚଠି ଅଣ୍ଡେ ଦକ୍ଷୁତୁ ?”

“ହଁ, ଦେଖୁତି ।”

“ଏହା ନେଇ ତେଲେଙ୍ଗା ବଜାର ସିବାକୁ ହବ ।”

“ଏ ଭିତରେ ସେ ସିଗେଇମାନେ ଅମ ଆସ୍ତୋଜନ ସବୁ ଭାର୍ତ୍ତିପକେଇବେ ।
ଆଉ ମୁଁ ସେତେବେଳେ ନ ଥିବ । ତା ଲମ୍ବିତ ହବ ?”

“ନା, ସକାଳ ଆଗରୁ ସେମାନେ କିନ୍ତୁ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଚଠି ଶଣ୍ଡ କାଲି ସକାଳେ ଦେଲେ ହୁବନାହିଁ ?”

“ହଁ, ଚଠି ତ ସକାଳେ ଦବୁ, ଏ ରାତରେ ନୁହେ; ତେବେ ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ
ଏଠୋଇ ବାହାରିବାକୁ ହବ । ରାତ ଭିତରେ ପଥୁ ବାଟ ବନ ହୋଇପିବ,
ତୁ ବାହାର ଯାଇପାରିବୁ ନାହିଁ । ଏଇଷଣ୍ଡି ଯା ।”

ହରିଆ ଉତ୍ତର ଶୋକ ପାଇଲ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସମୟ ନରବ ଭାବରେ ଠିଆ
ହୋଇ, ସେ ବର୍ଷ ମୁଖେରେ କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା ଚଠି ଦିଅ ।” କହି ଚଠି ଶଣ୍ଡ ଧର,
ଧାଇଁ ରୁକ୍ଷିଗଲା । ସେତେବେଳେ ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ଭାବ ଜାତ ହେଲା । ତାହା
ସେ ପ୍ରକାଶ କଲନାହିଁ; ଭାବିଲ, “ଏ ତ ଅଧିକ ହୋଇ ନାହିଁ । ତେଲେଙ୍ଗାବଜାର
ବେଶି ଦୂର ନୁହେ; ଯାଇ ଚଠିଶଣ୍ଡ ଦେଇ, କହୁଁ ରୁହୁଁ ତ ମୁଁ ଫେରିଥାପିବ ।”

— ୪୩ —

କାହା ଚଠି କାହା ହାତେ ପଡ଼ିଲା

ସେହି ଦିନ ସନ୍ଧାରେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ନମା ଓ ମାଣିକ ମହିତ ତେଲେଙ୍ଗାବଜାର
ଘରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲ । ସେଠୋଇ ଦିବ ବିରୁଦ୍ଧରେ ରମା ଯୋର ଆପନ୍ତି ରତୀରଥିଲା ।
ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସଙ୍ଗେ ଏକାଠି ରହିବା ପରେ ଏହି ପ୍ରଥମ ଥର ତା ଛଙ୍ଗ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ
ବଜ୍ରାତାରୁ ଭିନ୍ନ ଆକାର ଧାରଣ କଲା; ହେଲ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରୁ ଆପନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟ
ପକ୍ଷରେ ଜିଦ୍ବ । କିନ୍ତୁ ଜିଦ୍ବ ଅପରିଚିତ ମେଳକ ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ସାବଧାନ କରିଦେବା
ଯୋଗେ ସେ ଏତେ ଭୁତ ନୋଇ ପଡ଼ିଥିଲ ସେ ରମାର ଆପନ୍ତି ଶୁଣିବାକୁ ତା
ତୁଳୟରେ ସାହସ ନ ଥିଲ । ଶେଷରେ ରମା ସବୁ ଆପନ୍ତି ସତ୍ରେ କାଷ ହୋଇ ରାଖି
ହେଲା ।

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଏବଂ ରମା କେହି କାହାକୁ ପଦେ କଥା ନ କହୁ ତେଲେଜା ବଜାର ଫଳେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସାହେବଙ୍କାବା ବଜାରକୁ ପୁଣି ଫେରିବାକୁ ନ ପଢ଼ିପାରେ ଭାବ, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ମାଣିକକୁ ସଙ୍ଗରେ ଲେଜଥିଲ, ଅଥବା ତା'ର ସେହି ‘ଆଛା’ ଛେଟିଥ ପେଣ୍ଡିଟ ବ୍ୟତ୍ତ ବାଜା କୌଣସି ନିକଷପତ୍ର ଲେଲାନାହିଁ । ରମା କେବଳ ତା ଚିଠି କାଗଜ ଓ ଛପା କାଗଜ ଲେଜ୍ଯାଟି ଧଇଲା । ତେଲେଜାବଜାରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ବେଳକୁ ସଖା ହୋଇଯାଇଥିଲା ।

ସାହେବଙ୍କାବା ବଜାର ପର ବୁଦ୍ଧିଲବନରେ ରମା ମୁଣ୍ଡ କଥାଛିଛି, କିନ୍ତୁ ଯାଇଲ ନାହିଁ । ବଜାର ବଡ଼ା ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ କିନ୍ତୁ ହୋଇନଥିଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସକାଳର ପଖାଳ ଖାଇଲ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଦିନ ତରକାରିରେ । ସେ ଖାଇ ବସିଲାବେଳେ ମାଣିକ କହିଲା, “ଆଜି ସହର ଭିତରେ ଭାବ ନାହିଁ ଗୋକମାନ ଲାଗିଛି, ହଣାହଣି ମରମର ହୋଇଗଲା ।” ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଅନ୍ୟମନୟ କରି ଯେ କଥା ଶୁଣିପାଇଲାନାହିଁ । ସେ ଖାଇବାଠାରୁ ଥିଲି, ଦୁଆର ପାଖରୁ ଝରକା ପାରୀନ୍ତି ଏବଂ ଝରକାଠାରୁ ପୁଣି ଦୁଆର ଯାଏ ଧୀର ଗନ୍ଧରେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମନର କେବଳ ରମା ଚିନ୍ତା; ରମାର ମୁଣ୍ଡବୀଥା ଯାଏ ନୁହେ; ତା ଭବିଷ୍ୟତ ଲାଗି । ଅନ୍ୟକ ସମୟ ଭାବରେ ପରେ ତା ମୁହଁ ଉଚ୍ଚାନ୍ତ ହୋଇଆସିଲା । ସେ ବୁଝିପାରିଲ ଯେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ରମା ସଙ୍ଗେ ତାର କେବେ ବିକ୍ରେଦ ଘଟିବ ନାହିଁ । କୌଣସି କୌଣସି ସମୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟ ଅସ୍ତ୍ରବ ଚବାଧତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ଆଜି ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଶୁଭ ମୁହଁର୍ଭ୍ରୁ ଆସେ, ଯେତେବେଳେ କି ସବୁ ସହିଲ, ସମ୍ବନ୍ଧ ଓ ସୁଯୋଧ ପରି ନଶୀଯାଏ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସେତେବେଳକୁ ଜୀବନକ ଏହିପରି ଗୋଟାଏ ଶୁଭ ମୁହଁର୍ଭ୍ରୁରେ ଆସି ପକଥିଲା ।

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କୁଆ ଘରେ ପଢ଼ି ନିକଷପତ୍ର ସକାନ୍ଦିବା ପାଇଁ ରମାକୁ ଠିକ ତାଜିବାକୁ ଦିବିବା ସମୟରେ ଦର୍ଶଣ ଭିତରେ ପଡ଼ିଲା—

“ପାଣ୍ଡ ପି ସୁକୃତମ,

ଅମେ ହେ ମୁହଁର୍ଭ୍ରୁରେ ଏ ଦେ ଛଢି ଦିବାକୁ ବାଧା କହୁଛନ୍ତି । ଅମେ ଏଠୁ ଯାଇ ଆଜି ସର୍ବାରେ ତେଲେଜାବଜାରରେ ରହିବୁ । ସାତ ଦିନ ବାଦ ରେଖୁନ୍ତିଲେ ଥିବା । ରହିବାର ।

“ରମା !”

ପଢ଼ି ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଡିନି ହୋଇ ରହିଲା । ରମା କୁଆ ଘରେ ପାଇ ପଜାର ତା ଚିଠି କାଗଜ ସହି ଛପା କାଗଜ ଲେଜ୍ଯାଟି ଦର୍ଶଣ ଆଗରେ ଥୋଇ ଦେଇଥିଲା । ତା ପଦେ ସେ ଏତେ ଭାବିତ ହୋଇପଡ଼ିଲା ଯେ କାଗଜଗୁଡ଼ିକ କେଇ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ରଖିବା କଥା ତା'ର ଅଛି ମନେ ପଡ଼ିଲାନାହିଁ । ଛପା କାଗଜରେ

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଏବଂ ରମା କେହି କାହାକୁ ପଦେ କଥା ନ କହୁ ତେଳେଜା ବଜାର ପରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସାହେବଜାଦା ବଜାରକୁ ପୁଣି ପେଟିବାକୁ ନ ପଡ଼ିପାରେ ଭାବ, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ମାଣିକକୁ ସଙ୍ଗରେ ଲେଖିଥିଲା, ଅଥବା ତା'ର ସେହି ‘ଅନ୍ଧବ୍ରା’ ଛେଟିଆ ପେଟିବ ବ୍ୟାଙ୍ଗକ ବାଜି କୌଣସି କିନିଷପଦ ଲେଲନାହିଁ । ରମା କେବଳ ତା ତିଟି କାଗଜ ଓ ଛପା କାଗଜ ଲେନ୍ତୁଛି ଧରିଲା । ତେଳେଜାବଜାରରେ ପହଞ୍ଚିଲ ବେଳକୁ ସଞ୍ଚା ହୋଇଯାଇଥିଲା ।

ସାହେବଜାଦା ବଜାର ଦର ପ୍ରତିଲିଙ୍କରେ ରମା ମୁଣ୍ଡ ବଥାଉଛି, କିନ୍ତୁ ଖାଇଲୁ ନାହିଁ । ରଜା ବଢ଼ା ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ କିନ୍ତୁ ହୋଇନଥିଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସକାଳର ପଖାଳ ଖାଇଲୁ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଦିନା ଉଚିତରେ । ସେ ଖାଇ ବସିଲାବେଳେ ମାଣିକ କହିଲା, “ଆଜି ସହର ଭିତରେ ଭରି କଣ ଗୋକମାଳ ଲାଗିଛି, ହୃଦୟର ମରମର ହୋଇଚିଲୁ ।” ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଅନ୍ଧମନ୍ଦ୍ର ଗଢ଼ ଯେ କଥା ଶୁଣିପାଇଲାନାହିଁ । ସେ ଖାଇବାତାରୁ ଛିଠି, ଦୁଆର ପାଖରୁ ଝରକା ପର୍ମିଲୁ ଏବଂ ଝରକାତାରୁ ପୁଣି ଦୁଆର ଯାଏ ଧାରା ଗଢ଼ରେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମନରେ କେବଳ ରମା ଚିନ୍ମା; ରମାର ମୁଣ୍ଡରଥା ଯୋଗେ ନୁହେ; ତା ଭବିଷ୍ୟତ ଲାଗି । ଅନେକ ସମୟ ଭାବିଲା ପରେ ତା ମୁଣ୍ଡ ଉଚ୍ଚିଲ ହୋଇଥାଏଇଲା । ସେ ବୁଝିପାଇଲ ଯେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ରମା ସଙ୍ଗେ ତାର କେବେ ବିଜୁଦ୍ଧ ପଢ଼ିବ ନାହିଁ । କୌଣସି କୌଣସି ସମୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟ ଅସ୍ଵାକ୍ଷର ବୋଧହୃଦୟ । କୁଣ୍ଡ ଆହି ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଶୁଭ ମୁହଁର୍ଭାବ ଆସେ, ଯେତେବେଳେ କି ସବୁ ସହଳ, ସମ୍ବନ୍ଧ ଓ ସୁଧାଖ ପରି କଣାଯାଏ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସେତେବେଳକୁ ଜୀବନର ଏହିପରି ଗୋଟାଏ ଶୁଭ ମୁହଁର୍ଭାବ, ଆସି ପରିଚାଲନା ।

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କୃଥା ପରେ ପହଞ୍ଚ କିନିଷପଦ ସଳାଦ୍ଦିବା ଧାର୍ଯ୍ୟ ରମାକୁ ଠିକ ତାଙ୍କବାକୁ ଯିବା ସମୟରେ ଦର୍ଶଣ ଭିତରେ ପଢ଼ିଲା—

“ପ୍ରାଣର ପିୟୁତ୍ତମ,

ଆମେ ହେ ମୁହଁର୍ଭାବରେ ଏ ଦର ହୁବି ଯିବାକୁ ବାପା କହୁଛନ୍ତି । ଆମେ ଏହୁ ଯାଇ ଅକ୍ଷ ସର୍ବାରେ ତେଳେଜାବଜାରରେ ରହିବୁ । ସାତ ଦିନ ବାଦ ରେଖି ନୁହେ ଥିବୁ । ରହିବାର ।

“ରମା ।”

ପଢ଼ି, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ହୋଇ ରହିଲା । ରମା କୃଥା ଘରେ ପାଦ ପଜାର ତା ତିଟି ଆଗଜ ସହିତ ଶୁପା କାଗଜ ଲେନ୍ତୁଛି ଦର୍ଶଣ ଆଗରେ ଥୋକ ଦେଇଥିଲା । ତା ପରେ ସେ ଏତେ ଭାବିତ ହୋଇପଡ଼ିଲା ଯେ କାଗଜଗୁଡ଼ିକ ଦେଇ ସଥା ପ୍ଲାନଟ୍‌ର ଲଖିବା କଥା ତା'ର ଆହି ମନେ ପଡ଼ିଲନାହିଁ । ଶୁପା କାଗଜରେ

ଲଗିଥିବା କାଳି ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଦିତକିଛି ହୋଇ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଆଗରେ ରମା ବନମାଳୀ ନିକଟକୁ ଲେଖିଥିବା ପଥର ଗୋଟିଏ ଅବିକଳ ନକର ପ୍ରଦିଷ୍ଟାତ ହେଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଥରେ ତା ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇ କେତେକ ସମୟ ଥିବାରୁ ହୋଇ ବହିଲା ପରେ, ପୁଣି ଆଉ ଥରେ ଗୁଡ଼ିଲା । କ୍ଷଣକ ନିମ୍ନେ, ତା ଦୃଦୟରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଟଙ୍କ ଫେଲିଗଲା । ସେ ତାହା ଦେଖି ହଠାତ୍ ଦିଶାସ କଲନାହିଁ; ମନେକଲା, ତାହା ନିତାନ୍ତ ଅସମ୍ଭବ, ତା'ର ଅଣ୍ଟିକୁ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମ ଉତ୍ତରଜନା ଟିକିଏ ଶାନ୍ତ ହେଲା ପରେ ସେ ଯାଇ, ଶୁଧା କାମକ ହାତରେ ଧରିଲା ଏବଂ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଓ, ଏଇଥରୁ ଆପୁର ।”

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଯେତେବେଳେ ଘଟଣାଟା ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖିଲା, ସେ କିନ୍ତୁ ଉପରେ ଲଥକନି ପଡ଼ିଲା । ସମ୍ଭବ ଜଗତ ତାକୁ ଅତାର ଦିଶିଲା । ମନୁଷ୍ୟ ଯାହାକୁ ମୈତ୍ର କରେ, ସେ ନିକଳୁ ଅନ୍ତର କରିଦେଲେ, ଦୃଦୟରେ ସେ ଦୂରେ କିମ୍ବେ, ଜଗତରେ ତା'ର ଆଉ ଉପମା ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସେହି ଦୂରେରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇପଡ଼ିଲା, ମାଣିକ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ତହୁଁ ସେ ଉଠି ପରିଚିଲ, “କୁଆଡ଼ା ତୁରୁଥିଲା ?” ପୁଣି ମାଣିକ କିନ୍ତୁ ବୁଝିପାଇଲା ନାହିଁ, ପରିଚିଲ, “କ'ଣ ତୁରୁଥିଲା ?”

“ତୁ କହିଲୁନାହିଁ ସେ ସହର ଭିତରେ ମାରପିଟ ଗୁଲିତ ?”

“ହଁ, ସେ ତ ସେ କୁନ୍ଦଳଚୌକ ସେପଟମାକ ସବୁଠି ଗୁଲିତ ।”

ମନୁଷ୍ୟବେଳେ ବେଳେ ଜଣା ନ କରି କେତେବୁଢ଼ାଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଗୁଲିଯାଏ, ଯାହାକି କାଣିପାଇଲେ ସେ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ମୁଖ୍ୟା ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଏହିପରି ଏକ ଭବର ଦଙ୍ଗବନ୍ଧୀ ହୋଇ କେତେକ ମୁହଁତ୍ତି ପରେ ଦେଖିଲା ସେ ସେ ଦରଖତ ଦାଣ୍ଡରେ ଯାଇ ଗୁଲୁଛି । ସେତେବେଳକୁ ଅଳ୍ପ ରାତ ହୋଇଗଲାଣି, ରାତ୍ରରେ ଲୋକ ଯିବା ଆସିବା କରୁନାହାନ୍ତି । ସେ କିନ୍ତୁ ବାଟ ଯାଇ ଦସିପଡ଼ିଲା ଓ କେତେ ସମୟ ସେଠାରେ ବସିଲା ତାକୁ ଜଣାନାହିଁ । ଯଥାରେ ଏଗାରଟା ବାଜିଲା । ସେତକବେଳେ ମହିମଦୀଯା ବଜାରଥାତେ ବନ୍ଦିକୁ ଆବାଜ ଶୁଣାଗଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଉଠି ଗୁଡ଼ିଲା; ଦେଖିଲା, ରାତ୍ରରେ କିଏ ଜଣେ ଆମୁଛ । ଆଗରୁକ ଆମୁଛ ନିକଟବନ୍ଧୀ ହେବାରେ ଜଣାଗଲ ଯେ ସେ ପିଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ପିଲାଥାତକୁ ଦୃଷ୍ଟି ପାତ କଲନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପିଲା ଆସି ପରିଚିଲ, “ଏଇଟା ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ ଘର ନା ?” ଶୁଣି, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ପରିଚିଲ, “ତୁ କାହିଁକି ତୋ ଜୁବୁ ?”

“ତୁମେ କ'ଣ ଏହି ଘରେ ଥାଏ ?”

“ହଁ !” କହି, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ମନରେ କ'ଣ ଭବିଲା ଓ ସଜେ ସଜେ ପରିଚିଲ, “ତୁ ମୋ ତିଠି ଥଣ୍ଡିବୁ ?”

“ତୁମ ଚିଠି ? ତୁମେ କ'ଣ ମାରି ଲୋକ ? ମୁଁ ତୁମ ଚିଠି ଚିଠି କହୁ ଜାଣେନା । ମୁଁ ଲକ୍ଷେତ୍ର ଆନନ୍ଦ ଚିଠି ଧରି ଆସିଛି । ଚିଠିଟା କୋଉ ଜନାନାର । ତୁମେ କିମ୍ବା ଦେଇଦବ ?”

“ନିଷ୍ଟୟ, ଏଇ ମୁହଁତ୍ତିରେ ।” ଶ୍ରୀ ହରିଆ ଚିଠିଖଣ୍ଡି ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଇ, ମୁହଁତ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ନ କର, ଧାଇଁ ଘୁଲଗଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ତାହା ଧରି ଘର ଉଠରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ସେ ସବୁ ପଢ଼ି ପାଶିଲା ନାହିଁ । କେବଳ ଶେଷ ଦୁଇଧାତ୍ରି ପଢ଼ିଲା—“ପ୍ରାଣ ବିରକ୍ତନ ଦେଇଛି । ମୁଁ ତୁମକୁ ମୁହଁ କରେ । ଆଉ ବିଶେଷ କ'ଣ ଲେଖିବ ? ତୁମର ଅଭିଗା ବନମାଳୀ ।”

ସେହି ଦୂର ଧାରୀ ଦେଖି ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଶୁଷ୍ଟି ଉଥୁରେ ଥରବାକୁ ଲାଗିଲା । ଚିଠି ଖଣ୍ଡ ଯେ ରମା ପାଇବା ନିମନ୍ତ୍ରେ ଲେଖା ହୋଇଲା, ସେ ଷ୍ଟେ ବୁଝିପାଇଲା; କିନ୍ତୁ ଲେଖକ ‘ପ୍ରାଣ ବିରକ୍ତନ ଦେଇଛି’, ସେହିରେ ତା ହୃଦୟରେ ଗୋଟାଏ ବକଟ ଆନନ୍ଦ ଜନ୍ମିଲା । ରମା ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ପର ଦିନ ସକାଳେ ପାଇବ ବୋଲି ବନମାଳୀ ଘରଥିଲା । ରାତ ଏଗାରଟା ବେଳେ ଲକ୍ଷେତ୍ରପ୍ଲାନରେ ବନମାଳୀ ପ୍ରାଣର ମମତା ଛଢି ଯେ ପୁରୁଷରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲା । ତା ପରେ ଆଉ କୌଣସି ଘଟଣା ସେଠାରେ ଘଟି ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ତାହା ଜାଣିବ କିପରି ? ପରି ଲେଖକ ମରିଯାଇଛି କଣି ସେ କିମ୍ବା ନିଷ୍ଟିନ୍ତି ହେଲା, ଭାଙ୍ଗିଲା ଯେ ରମା ସହିତ ଭବିଷ୍ୟତରେ ତାର ଆଉ ବିତ୍ତେବ ଦକ୍ଷିଣ ନାହିଁ । ରମାକୁ ସେ ଚିଠିଟା ଦେଖାଇବ କାହିଁ ବୋଲି ଷ୍ଟିର କଲା; କିନ୍ତୁ ମୁହଁତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ପୁଣି ବିଷାଦରେ ଭାଜି ପଢ଼ିବାକୁ ବସିଲା ।

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଦୋକାନରୁ ସରକାରୀ ସିପାହୀମାନଙ୍କ ଘୋଷାକରୁ ପାରେ କଣି, ପିନ୍ଧି; କଣେ ପଡ଼ୁଣାରୀଠାରୁ ବର୍କୁକୁଟା ମାରି, ଧର, ଘୁରନାଚୌକ ଆଡ଼କୁ କଲା । ସରକାରୀ ଫୌଜ ସମ୍ଭାଗ କୁରନାଚୌକ ସଡ଼କ ଓ ଗଳମାନଙ୍କରେ ଜମି ହୁଥୁଲେ । କେବଳ ସେତକ ନୁହେଁ, ବିଦ୍ୟୋଗୀମାନଙ୍କୁ ସେମାନେ ବୁନିଆରୁ ଦେଇଯାଇ, ମୁହଁରେ ମହମଦୀୟାବଜାର ଉଠରେ, ଏକପ୍ରକାର ବନୀ କରି ରଖିଥୁଲେ । ସୁତ୍ରରୁ ବାହାରୁ ମହମଦୀୟାବଜାର ଉଠରକୁ ଯିବା ବାଟ ବନ ହୋଇଥିଲା ।

ବିପୁଲୀ ଦଳରେ ପାଣୁ ନାଏକ

କମେ ସରକାର ଫୌଜ ମାହଥାସିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଅବଳମ୍ବେ ପରକୁ ହଟାଇ ନ ରଖିଲେ, ସେମାନେ ଯେ ବିପୁଲାମାନଙ୍କ ଆୟୋଜନ ସବୁ ଭାଙ୍ଗି ଚାଷ୍ଟି କରିବେ, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ରହିଲା ନାହିଁ । ସୁତରଂ ଗୋଟାଏ ସ୍ଵର୍ଗର ଯୋଗାତ ହେଲା । ଚାତବେଳେ ବୈଦ୍ୟନାଥ କହିଲା, “ଦେଖ, ଭାଇମାନେ ! ତୁମେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏ ସ୍ଵର୍ଗରେ ଯୋଗଦବା ମୁଁ ଉଚିତ ମନେ କରୁନାହିଁ । ଏ ସ୍ଵର୍ଗରେ ଦୁଇତ ପ୍ରାଣ ଦବାକୁ ପଞ୍ଚପାରେ । ତୁମେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରାଣ ଦବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଥିଲାଇ । ତୁମ ନିଜ ପ୍ରାଣ ଉପରେ ତୁମର ଅନ୍ତକାର ଥାଇ, ତୁମେ ଦେଇପାର । କିନ୍ତୁ ତୁମ ମା, ଭାର୍ତ୍ତିଆ ଓ ସୁଅଛିଆଙ୍କ ପ୍ରାଣ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ତୁମର କୌଣସି ଅନ୍ତକାର ନାହିଁ । ତୁମ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ମା, ଭାର୍ତ୍ତିଆ ବା ପୁଅ ହିଅ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମରିବା ଅର୍ଥ, ସେହି ମା, ଭାର୍ତ୍ତିଆ ଓ ହିଅମାନଙ୍କୁ ଦାଣ୍ଡକୁ ଠେଳିଦବା । ସେହା ଗୋଟାଏ ବଜ ଶୁଷ୍ଟିର ବ୍ୟାପାର । ଅଭିନରେ ପଢ଼ିଲେ, ପୁରୁଷ ଭିକ୍ଷା କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ନାଶ କରେ ଆସିବିବୁସ୍ଥ । ମୁଁ ଆଶିଥରେ କହୁଛି, ମା, ଭାର୍ତ୍ତିଆ, ଆଉ କନାଥ ମୁହଁକୁ ଗୁହଁ ଯେଉଁମାନେ ବସ ରହିବାକୁ ଜାହା କହୁଛି, ଏଠାରୁ ଶୀଘ୍ର ଚାଲିଯାଥ । ସେଥିରେ ତୁମର ସାହସର ଅସ୍ତବ୍ଧ ଜଣାପଡ଼ିବ ନାହିଁ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜୀବନର ପରିପ୍ରେ ମିଳିବ । ଏ ସ୍ଵର୍ଗରୁମିରେ ପ୍ରାଣ ଦେଲେ ଅବଶ୍ୟ ଗୌରବ ବଢ଼ିପାରେ; କିନ୍ତୁ ତାହା ଯେ ସ୍ଵାର୍ଥପରତା, ବୁଝି ରଖିବାକୁ ହୁବ । ଯଣେଲିପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟ ସ୍ଵାର୍ଥପରତା ।

ସମସ୍ତେ ମୁଣ୍ଡ ଘୋଟିଆ ହେଲେ । ବନମାଳୀ ଛଣି କହୁ ସମୟ ଚିନ୍ତାମଣ୍ୟ ରହି ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ମୋର ତ କେହି ନାହିଁ । ମୁଁ କାହାପାଇଁ ଫେରିପିବି ? ମୁଁ ତ ଅସିବ ମରିବାକୁ । ହେଲେ ବାସ୍ତବରେ ଯାହାଙ୍କର ଜଗତରେ ସେହି କରିବା ପାଇଁ ଜଣେ କେହି ଅଛି, ସେମାନେ ଏଠେଇ ଆସି ମରିବା ଭୀଷଣ ନିଷ୍ଟ ରୁତା ।” ତା ପରେ ସେ ଉଚ୍ଚବ୍ରତରେ କହିଲା, “ବୈଦ୍ୟନାଥ ଯାହା କହୁଛି ତିକୁ । ଯେଉଁମାନେ ମା, ଭାର୍ତ୍ତିଆ, ଉତ୍ତରୀ, ପୁଅ ହିଅ ଘରେ ଛଢ଼ି ଆସିବନ୍ତି, ସେମାନେ ଏ ରକ୍ତପାତରେ ଯୋଗଦେବା ରଚିବ ନୁହେଁ ।”

କେହି ଗୁଲିଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ପାଞ୍ଚ ଜଣଙ୍କୁ ଶୋକ ବାହାର କରାଗଲା । ସେମାନଙ୍କର ଫେରିଯିବା ଉଚିତ ବୋଲି ବିପୁଲାମାନେ ଏକଷ୍ଟରରେ କହିଲେ । ବାଞ୍ଚ ହୋଇ ସେମାନେ ଅଳଗା ଠିଆ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ସରକାରୀ ତୌଳ ଭେଦକରି ଯାଇ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଅଥବା ଦିଲମ୍ବ ହେଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୁଖୁରେ

ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । କୌଣସି ଉପାୟ ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ; ହଠାତ୍ ହରିଆ ଗୁର ସାର ସିପାହୀ ଘୋଷାକ ଧରି ଉପଶ୍ରିତ ହେଲ । ସୁତରଂ, ସେହି ପାଞ୍ଜଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ରହୁଥିବା ଦରକାର ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ କହୁଲେ, “ମୁଁ, ମୁଁ, ମୁଁ ।” ବନମାଳୀ ଗୋଟାଏ ନିଷ୍ଠୋଧ ପରି ଥରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଥରେ ଘୋଷାକରୁଥିବା ଆଢ଼କୁ ରୁହୁବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ନିଷ୍ଠି ହୋଇ ପାରିଲାନାହିଁ । ହଠାତ୍ ଆଉ ସାରେ ଘୋଷାକ ଉପରୁ ପଡ଼ିଗଲା । ପାଞ୍ଜଳଙ୍କଯାକ ପିତା ଘୁଲିଗଲେ । ବନମାଳୀ ମୁଣ୍ଡ ଡେକି ଦେଖିଲ, ତା ଅଭ୍ୟ ଦାସ ସମ୍ମଣରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ପାଣ୍ଡ ନାୟକ ସେହି ମୁହଁତ୍ତରେ ସରକାରୀ ସିପାହୀ ଘୋଷାକ ପିନ୍ଧି ଛଦ୍ମବେଶରେ ଆପି ବିପୁଲମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲା ।

ବୈଦ୍ୟନାଥ ପରୁରିଲ, “ଏ କିଏ ?” ପରୁନାର ଉଦ୍‌ଦେଶ ଦେଲ, “ଏପରି ଜଣେ ଯେ କି ପରର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ।” ବନମାଳୀ ଗମ୍ଭୀର ସରରେ କହିଲ, ମୁଁ ସ୍ଵାକ୍ଷୁ ଜାଣେ ।” ତଥାପି ବୈଦ୍ୟନାଥ ପରୁରିଲ, “ଏଠି ପ୍ରାଣ ଦେବାକୁ ହେବ, ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ?” ଶୁଣି, ପାଣ୍ଡ ନାୟକ କଥାରେ ଅବଶ୍ୟ ଉଦ୍‌ଦେଶ ଦେଲାନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତା ଭୁବ ଭଜି ଦେଖି ବୋଧହେଲ ଯେ ଯେ ତାହା ଜାଣି ଆସିଛି । ବିପୁଲଙ୍କ ସେତକରେ ତାକୁ ଦଳଭୁକ୍ତ କରିଦେଲେ ।

ବିପୁଲ ଦଳ ମଧ୍ୟ ସେହିମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଧରି ଘୁଲିଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲ, ସେମାନେ ଝୁଲିଗଲ ପରେ, ବୈଦ୍ୟନାଥ ସର୍ବାର ଜନାର୍ଦନଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, “ଆପଙ୍କର କିନ୍ତୁ ଦରକାର ଅଛି ?” ସେ ଉଦ୍‌ଦେଶ ଶୁଣିଲ, “ଅଛି । ମୁଁ ଜାଣିମାକୁ ଗୁହେଁ, ଭୁବେମାନେ କେତେବେଳେ ମୋତେ ହତ୍ୟା କରିବ ।”

“ଆପଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ହୁବ । ଆମ ଗୁଲି ସବୁ ବନ୍ଧୁମାନ ଥାବୁର ଗୁରୁତର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିବ ।”

“ତେବେ ମୋତେ ଟିକିଏ ପାଣ୍ଡ ପିଇବାକୁ ଦିଅ ।” ଜନାର୍ଦନଙ୍କ ହାତ ଗୋଡ଼ ସବୁ ବହା ହୋଇଥିବାକୁ ବୈଦ୍ୟନାଥ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପାଣ୍ଡ ଭାଲିଦେଲ । ତା ପରେ ପରୁରିଲ, “ଅଛି କିନ୍ତୁ ଦରକାର ନାହିଁ ?”

“ଅଛି । ମୁଁ ଏପରି ଠିଆ ହୋଇ ନ ରହି, ଟିକିଏ ଶୋଇଲେ, ଆମ ହୁଅନ୍ତା ।” ଶୁଣି ବୈଦ୍ୟନାଥ ଚାରୀଙ୍କ ଦାନାଯକରେ ଜନାର୍ଦନଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଛେଟିଆ ଖଣ୍ଡିଏ ଶୁଅଇଦେଲ, ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ହାତ ବାନ୍ଧି ରଖିଲ । ସେତେ ବେଳେ ଜନନ ଲୋକ ଦ୍ୱାର ନିକଟରେ ଠିଆହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଏକଦୁଷ୍ଟିରେ ରୁହିରହିଲ ।

କନାର୍କର ତାକୁ ଚନ୍ଦ୍ରପାର କହୁଲେ, “କି ବେ, ତୁ ଆହୁର ବିଶ୍ଵା ? ମୁଁ ସବିଥିଲି ପାଣ୍ଡା ଭାଗରୁ ଧରିଯୀ ମୁକ୍ତ ପାରଛି । ଏଠେଇ ଆସି ଜୁଟିଲୁଣି ନା ?”

ଶୁଣି ବୈଦ୍ୟକାଥ ବିସ୍ତୃତ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ବିଷୟ ଭାବବାକୁ ଆଉ ସମୟ ନ ଥୁଲା । ସରକାରୀ ଫୌଜିକ ଗୁରୁ ଚଳାଇବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଗୁରୁ ଯେତେବେଳେ ବୁଝି ହେବାକୁ ଲାଗିଲା; ହରିଆ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ବେଗରେ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଆସି ତା ମଧ୍ୟରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲା । ସମସ୍ତେ ଦୁଷ୍ଟି ତାର ଉପରେ ଯାଇ ପଞ୍ଚଲ । କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ଶୁଣାଗଲା, “ସମସ୍ତେ ଅଗ୍ରର ହୁଅ । ହରିଆ ବିଷୟବାଦିଳ ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚିଆରଥୁଲା; କିନ୍ତୁ ବନମାଳୀ ଭାକୁ ତାକନେଇ ପରୁଳିଲା, “ତୁ ପୁଣି ଏତୁକୁ କାହିଁକି ଆସିଲୁ ?”

“ଏ କମିତି ପ୍ରଶ୍ନ ? ଶୁଣେ ଦେଖି, ତୁମେ କାହିଁକି ଆସିଚ ?”

“ତୋତେ ଫେରିଆସିବାକୁ କିଏ କହୁଲ ? ସେ ତିଟି କଣ କଲୁ ?” ଶୁଣି ହରିଆ ଟିକିଏ ବିକ୍ରତ ହୋଇପଢ଼ିଲା । ତିଟି ଖଣ୍ଡି ସେ ଯେପରି ଭବରେ ଦେବା ଛାତି ଥିଲ, ସେପରି ନ ଦେଇ ଯେ ଦାୟିତ୍ବକାଳିଭାବରେ ପକାଇଦେଇ ଅସିଲା, ସେ ତାହା ବୁଝିପାରିଥୁଲା । ଆପାତ ଅସୁଦ୍ଧାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାର ଗୋଟାଏ ସହଜ ଉପାୟ ଅବଳମ୍ବନ କରି ମିଛ କହୁଦେଲା, ‘ମୁଁ ଦୁଆଶକ ଦେଇଆସିଲ । ସେ ନିଦରେ ଶୋଇଥିଲେ । ତିଟି ପାଇଥିବେ ସେ ।’

ତିଟି ଖଣ୍ଡି ପଠାଇବାରେ ବନମାଳୀର ଦୁଇଟି ଉଦେଶ୍ୟ ଥିଲ—ରମାଠାରୁ ବିଦ୍ୟାୟ ନେବା ଏବଂ ହରିଆର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରେବା । ହରିଆ ତ ପୁଣି ବିପଦ ଭବରକୁ ଫେରିଆସିଲ । ଅପର ଉଦେଶ୍ୟଟି ପାହୃତ ହେଲା କି ନାହିଁ, ତାର ଘୋର ସମ୍ମେହ ମଧ୍ୟ ରହିଲା । ତିଟିଙ୍କା କାହା ହାତେ ଯେ ପଡ଼ିଲା ସେ ତିକ ବୁଝିପାଇଲନାହିଁ । ତିଟି ସହଜ ଅଭୟ ଦାସଙ୍କର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ଥାଇପାରେ ମନେ କରି, ସେ ତାଙ୍କ ଆକୁ ଆଙ୍ଗୁଠି ଦେଖାଇ, ହରିଆକୁ ପରୁରିଲା, “ତୁ ସେ ଲୋକକୁ ଚନ୍ଦ୍ର ?” ହରିଆ କହୁଲା, “ନା ।” ତହୁଁ ବନମାଳୀ ଆହୁର ସନ୍ଦେହରେ ପଡ଼ିଗଲା । ହରିଆ ବାପ୍ତିବରେ ଅଞ୍ଚାରରେ ତିଟି ଖଣ୍ଡି ପାଣ୍ଡ ନାୟକ ହାତରେ ଦେଇ ଆସିଥୁଲା । ସେ ଫେରି ବିଷୟବ ସ୍ଥାନକୁ ଅସିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥୁଲା । ସୁତରଂ ମନରେ ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ଓ ବାତର ସେ ସମୟରେ ପାଣ୍ଡ ନାୟକକୁ ଚନ୍ଦ୍ରରିଖିବା ତା ପକ୍ଷେ ଅପରିବାର ହୋଇ ପଡ଼ିଥୁଲା ।

ମୁଁ ବନୀ ହେଲି

ପ୍ରାଚୀଗନରେ ପ୍ରସ୍ତର ପାଠକ ବର୍ଣ୍ଣ ଚିହ୍ନିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଲମାଳ ଦିମେ ଘନଭୂତ ହୋଇଥାଏଇଲା । ବୈଦ୍ୟନାଥ କହିଲା, “ଆୟର ଯେତେ ଗୁଲି ବାହୁଦ ଥିଲୁ, ସେଥରେ ଆଉ ପନ୍ଧର ମୀଳିଟ ଚଳେ କି ନା ସନ୍ତେଷ ।” ସେତେବେଳେ ସରକାରୀ ପୌଜିକମାନେ ଗୁଲି ଖାଇ ଅହତ ହୋଇ ବା ମରି ପଡ଼ିଥିଲେ । ହରିଆ ଗୁଲିକୁଷ୍ଟ ଭିତରେ ପରି ଯେହି ପୌଜିକମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଦୁବା ଗୁଲିଗୁଲାକ ପ୍ରଗତକର ଆଣି; ବୟସା ଗୁଲି ଉଣ୍ଡାର ଭରିବାରେ ଲାଗିଲା । ସେ ଏପରି ଦଶତା ସନ୍ଧିତ କାର୍ପି କଲା ସେ ସମସ୍ତେ ତାହାର ଆଡକୁ ଘୃଣିବିଲେ । ସରକାରୀ ପୌଜିକ ଓ ସିପାହୀ ମାନେ ତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗୁଲି ପଡ଼ିଲେ; କିନ୍ତୁ ହରିଆ ବନ୍ଦୁକର ଗୁଲି ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ କୃତନ୍ତ ଦେଖାଇ, ମୁଣ୍ଡ ଏହି, ଉଣ୍ଡାର ପୃଷ୍ଠା କରିବାରେ ଲାଗିଲା । ସେ ତା ମଧ୍ୟରେ ଗାଁତ ଗାଇଲା ।

“ତୁମେ ମାରୁଦୂର ଗୁଲିଙ୍କ ଗୁଲି,
 “ଗୁଲି ହୋଇଦିବ ଧୂଳି;
 “ମୁଁ ତ ପିଛିଛ ଲୁହାର ଚମ,
 “ମୋତେ ଜ କରିପାରିବ ଯମ ?”

ହରିଆ ଗାଁତର ଶେଷ ପଦଟି ଠିକ ଗାଇ ଥାବୁଛି, ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ଗୁଲି ତା ଆଡକୁ ଆସିଲା । ବନ୍ଦୁମାଳୀ ଏବଂ ବୈଦ୍ୟନାଥ ବ୍ୟନ୍ତ ହୋଇ ତା ନିକଟକୁ ଧାର୍ଦ୍ଦ ଗୁଲିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ହରିଆ ମରି ପଢ଼ିଯାଇଥିଲା । ବୈଦ୍ୟନାଥ ତାତାରୁ ଗୁଲିଗୁଲାକ ଧରି ଅସିଲା । ବନ୍ଦୁମାଳୀ ହରିଆକୁ ଟେଜ ଆଣିଲା । ଦିନେ ହରିଆର ପିତା ତା ପିତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରକରିତିରେ ଠିକ୍ ଯେହି ପ୍ରକାର ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲା; ତେବେ ଦିନା ସାହୁ ଗୋଟେ ସିଂହକୁ ପ୍ରାଣରେ ବଞ୍ଚାଇ ଅଣିଥିଲା, ସେ ହରିଆର ଶବ ଅଣିଲା । ତାହା ଭାବି, ତା ଦୁଃଖର ସାମା ରହିଲନାହିଁ । ବୈଦ୍ୟନାଥ ଗୁଲିଗୁଲାକ ଶିଥୁରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣୀ ଦେଲା । ପାଣୀ କାଏକ ନିଷ୍ଠଳ ହୋଇ ବସି ରହିଥିଲା । ତାକୁ ବୈଦ୍ୟନାଥ ଗୁଲି ଯାତିବାରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ ନାହିଁକଲା । ସେତେବେଳେ ବୈଦ୍ୟନାଥ କହିଲା, “ଏ ପାଗଲିଟାଏ ନା କଣ ? ସ୍ଵର୍ଗକୁ ଅସି ସ୍ଵର କେବି ଚାପୁ ହେଇ ସେ ବସିବ, ସେ ଅସେ ଲାହିନ ?”

ରୁହଁ ରୁହଁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଉପର୍ତ୍ତି ହେଲା । ଦିବସର ଛାପ ଯେତେକ ବେଶି ହେଲା, ସ୍ଵର୍ଗର ଦ୍ୱାରା ସେତେ ସବୁ ବାକୁ ଲାଗିଲା । ମାତ୍ର କେତେକ ସମୟ ପରେ

ଅପରାହ୍ନର ସ୍ଥଳ ନିମନ୍ତେ ନିକ ନିଜକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ଉଭୟ ପଣ କିଛି ସମୟ ଚାଲୁମ ନେଇଲେ । ସେତେବେଳେ ଦେଖିଯାଥ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲା, “ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ କଥା ଭୁଲି ଯାଇନାହିଁ ।” କହି, ସେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଗୁଲି ସହିତ ଗୋଟାଏ ବନ୍ଧୁ କ ରଖିଦେଲା ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି କହିଲା, “ଆମ କିନ୍ତୁ ଯେ, ଏଠୋଉ ସବା ପରିରେ ଯିବ, ସେ ଏ ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡ ଉଭେଇ ଦେଇ ବୁଲିଯିବ ।” ସେତେବେଳେ ପଇରୁ ଗୋଟାଏ ସର ଶୁଣାଇଲା, “କଣ ଏକଠେଇ ?”

“ନା, ଏଠେଇ ନୁହେ । ଏ ବନ୍ଧା ଦେଇ ପଡ଼ିଛି । ସ୍ଵାକୁ ଦୂରକୁ ନେଇଯାଇ, ତେଣେ କୁଆଡ଼େ ମାରିଲେ ଭଲ ହେବ । ଠିକ ସ୍ଥଳମେହରେ ଏଭଳ ଦେଖାଦ୍ୱାସର ରକ୍ତ ପଡ଼ିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।” ଶୁଣି ଜଣେ ଅଗ୍ରମର ହୋଇ କହିଲା, “ଏ କାର୍ଯ୍ୟର ଭାର ମୋ ଉପରେ ଦେଇ ପାରିବେ ?” ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଚାହିଁ ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ଧୀର ଝାର ଭାବରେ କହିଲେ, “ହଁ, ଏଠା କିଛି ଅସାଧାରିକ ନୁହେଁ ।” ଦେଖିଯାଥ ବନ୍ଧୁ କରେ ଗୁଲି ଭାଣି କରୁଥିଲା । ସେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ବୁଝି କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ନିଅନ୍ତୁ ଏ ନର୍ଦାକି ।”

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କୁ ଧରି ବୁଲିଗଲା । ସେମାନେ ଶଳିବେଳେ ବନମାଳୀ ଖଣ୍ଡେ ଦୁରରୁ ଦେଖିଲା ଜନତା ପାଇ ହୋଇଯାଇ ସେମାନେ ସେତେବେଳେ ଗୋଟାଏ ନିର୍ଜନ ଶଳି ମଧ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ଚମା ଶବଦା ଦେଖି ଜନାର୍ଦ୍ଦନ କହିଲେ, “ମୁଁ ବେଧଦ୍ଵୟା ଏ ବାଲିକାକୁ ଚାହିଁ ପାରୁଛି ।” ସେହିଠାରେ ଉଭୟେ ଠିଆହେଲେ । ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ କହିଲେ, “ଏଥର ଭୁମେ ପ୍ରତିଶୋଧ କିଅ ।” ପାଣ୍ଡ-ନାଏକ କୁହୁତା ପକେଟରୁ ଗୋଟିଏ ହୁଏ ବାହାରକଲା । ଦେଖି ଜନାର୍ଦ୍ଦନ କହିଲେ “ହଁ, ଏଇଠା ଏକା ଭୂମକୁ ସାଜେ, ବନ୍ଧୁ କିନ୍ତୁ ନୁହେଁ ।” ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ପଦେ କଥା ନ କହି ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କ ବେଳରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ଧର୍ମକୁ ପ୍ରଥମେ କାଟିଲା ଓ ତା’ ପରେ ଯେଉଁ ଦରଢିରେ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ହାତ ଛାନ୍ତା ହୋଇଥିଲା, ତାକୁ କାଟିଦେଲା । ତହଁ ସେ କହିଲା, “ଭୁମେ ତ ଏବେ ଖଲ୍ୟ ହୋଇ, ଯାଥ ।” ଜନାର୍ଦ୍ଦନ କିନକର ନିୟମ୍ୟ ହୁଏ କରି ରଖିପାରିଲେ ନାହିଁ, ଅବାକୁ ହୋଇ ଚାହିଁ କହିଲେ । ଶେଷରେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କହିଲା, “ମୁଁ ଏଠୋଉ ପ୍ରାଣ ଧରି ପେରିବ ବୋଲି ମନେ କରୁନାହିଁ । ଯଦି ଫେରିଯାଏ, ଭୁମେ ମୋତେ ତେଲେଜାବଜାରରେ ଦେଖି ପାରିବ । ସେଠେଇ ମୁଁ ଅଭୟ ଦାସ ନୀରେ ଦର ଭାବ ନେଇ ହେବ ।” ଶୁଣି ଜନାର୍ଦ୍ଦନ କହିଲେ, “ସାବଧାନ !”

“ଚାଲିଯାଅ ।”

“ଭୁମେ କଣ କହିଲା, ‘ଅଜ୍ଞ ଦାସ’ ?”

“ହଁ, ଆଉ ଏହି ତେଲେକାବଳାର ।” ଶ୍ରୀ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଧୀର ସୁରଖେ ଅବୁଞ୍ଜି କଲେ, “ଅଭୟ ଦାସ, ତେଲେକାବଳାର ।”

ସର୍ବର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ମେ ଗଳିରେ ପାଣ୍ଡି ନାଥକକୁ ଏକାଳୀ ଛଢି, କିନ୍ତୁ ଦୂର ଅଗ୍ରପର ହୋଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ମେ ବେଶୀ ଦୂର ନିଯାକ ଫେରିଆସି କହୁଲେ, “ଦେଖ, ପାଣ୍ଡି ନାଥକ, ମୁଁ ପିବିନାହିଁ; ଦୂମେ ମୋତେ ମାନଦିଅ ।”

“ଦା, ଭୁମେ କିମ୍ବିଯାଅ ।” ଏହି ପୃଷ୍ଠେ ପାଣ୍ଡି ନାଥକ ସଙ୍ଗେ ଜାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କର ନାନା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେଥର ସଫଳ ଦିଇଛି । କିନ୍ତୁ କେବେ ସେ ତା ଅନୁରୋଧ ରଖି କରି ଦିଲେ, ଆଜି ଶେଷ ନର କିମ୍ବିଗଲେ । ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଅଭ୍ୟନ୍ ହୋଇଯିବା ପରେ ପାଣ୍ଡି . . . ଶୁଣ୍ୟକୁ ବନ୍ଧୁକ ପୁଷ୍ଟାକ, ଫେରିଆସି, ନିତ୍ରୋମାନଙ୍କେ ମଧ୍ୟରେ କହୁଲେ, “ଶେଷ କରି ଆପିଲି । ଅର କର, ନର ।”

ବନମାର୍କ ଗୋଟାର ବନା ଦୋଢ଼ ରହିଥିବାର ସେ ଦେଖିନାହିଁ, ତା ନୁହେ; କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ, ପାଣ୍ଡିକାର୍ଥି ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ନେବା ସମୟରେ ତା ଦୁଷ୍ଟ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଉପରେ ଅଳ୍ପାକି ପଡ଼ିଗଲା, ସେ ତାଙ୍କୁ ଦେ, ପାଣ୍ଡି ଓ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ଆଶାର ପଞ୍ଚାର ହେଲା । ତିନେ ସେ ସର୍ବର କିମ୍ବୁ ସେ ପାଣ୍ଡିରେ ଦେଖିଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କଠାରୁ ଗୋଟିଏ ପିପ୍ରିଳ ପାଇଥିଲା, ତାହା ତା ମାତ୍ର ପଡ଼ିଗଲା । ଆଜି ସେହି ପିପ୍ରିଲ ଧର ସେ ସ୍ଵଭବୁମିରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଛି । ଦେବଳ ସେ ଘଟଣା ଯେ ବନମାର୍କର ମନେ ପଡ଼ିଲା, ତା ନୁହେ, ସର୍ବର କିମ୍ବା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସ୍ଵରଣ ହେଲା । ପାଣ୍ଡି ନାଥକ ଫେରିଆସି ଯେତେବେଳେ କହିଲା, “ମୁଁ ଶେଷ କରି ଅପିଲି,” ଶ୍ରୀ, ବନମାର୍କର ମନ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ଦୁଃଖରେ ଥିଲୁଛି ହୋଇପଡ଼ିଲା ।

ପର ମୁହଁତ୍ତରେ ତୀଙ୍ଗଣ ସ୍ଥିତ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସେ ହୃଦରେ ପଦ୍ମନାଭ ଯେ କେବଳ ପ୍ରାଣ ହୁରିଥିଲା, ତା ନୁହେ; ତା ସଙ୍ଗେ ପାଣ୍ଡି ଦଶ କଣ ବନ୍ଦ କରୀ ନରରତ୍ନ ରକ୍ତି ମାତ୍ରମୁକ୍ତି କୋଳରେ ମେହି ମୁଦି ଶୋଇଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦେହରେ କେ ଗୋଟି ଗୁଲି ବହୁ ଜଣନ ଆହୁତ ସହଜମାନ୍ତି ତଳ୍ଳ ଟେକି ଉଠାଇଥିଲା, ସେଇକି ବେଳେ ତା ପ୍ରାଣ ବାବୁ ଦେଇଲେ । ବନମାର୍କର ମୁଣ୍ଡ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଝେଲିଛି ହୋଇଥିଲା; — ଅହୁତ ହୋଇନାହିଁ ଚାବନ ବୈଦ୍ୟନାଥ । ସେ ନିଜର ଅଧି ଶବ୍ଦ ହୁରାଇ ଢାଳି ଦୀର୍ଘରେ ଯାଇଥିଲାବେଳେ ଗୋଟାଏ ହାତ ବାମ ଏବଂ ଅଛି ଗୋଟାଏ ହାତ ଦସି ଦିଗକୁ ଦୟାଗିଦେଲ । ସେଇବେଳେ ତା ଖୁବି ହାତରେ ଦୁଇଟା ଅଛୁ କିମ୍ବ ଆଜି ଥରାଇଦେଲ ।

ବୈଦିକାଥ ନୃତନ ଅସ୍ତ୍ର ଧରି ପୁନରୂପ ଶତ୍ରୁ ଘେରିଲା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲମାଣେ ଗୁରିଆଡ଼ୁ ଚିକାର ଶୁଣିଲା, “ଏ ଜଣେ ନେତା । ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସ୍ଵାକୁ ଗୁଲିକରି ମାର ।” ବୈଦିକାଥ ଉତ୍ତରରେ କହିଲା, “ମୋତେ ଗୁଲି କରିବ ? କର ।” କହ ସେ, ଅସ୍ତ୍ର ଶତ୍ରୁ ଦେଇ ଉନ୍ତକୁ ବସି ଦେଖାଇଦେଲା । ହଠାତ୍ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ବସରେ ଆଠ ଗୋଟା ଗୁଲି ଥାଏ ବାଜିଲା । ବୈଦିକାଥ ପଡ଼ିଗଲା । ତାକୁ ପଢ଼ିବାର ଦେଖି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଦଳର ଅବଶେଷ ବନମାଳୀ ଯାଇ ତା ସ୍ଵାନ ଅୟକାର କଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଗୁଲିରେ ତାର ମଧ୍ୟ ହାତର ହାତ ଘଜିଗଲା । ଯଥାଏ ଏବଂ ଦୌରାଣରେ ଆଖି ବୁଲି ଠିଆ ହୋଇଛି, ପଢ଼ିବୁ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ହାତ ତା ବେକ ଆସି ଧରିବାର ସେ ବୁଝିପାଇଲା । କ୍ଷଣକ ନିମନ୍ତେ ରମାର କମଳୟ ମୁହଁ ସତେ ଅବା ଶେଷଥର ପାଇଁ ଆସି ତା ଆଖି ଆଗରେ ନାହିଗଲା । ସେ କହିଲା, “ଓଁ, ମୁଁ ବନୀ ହେଲି, ସ୍ଵା ପରେଇ ମରିବ ।”

—୫୭—

ସୁତ୍ରଙ୍କ ଭିତରେ ଜୀବନ

ବନମାଳୀ ବାତ୍ରୀରେ ବନୀ ହୋଇଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ତା ଦେହରେ ଗୋଟାଏ ଗୁଲି ବାଜିଲା, ତା ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ଦ୍ୱାରା ବେଗରେ ଡେଣ୍ଟପଡ଼ି ତାକୁ ଟେକ ନେଇଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ । ତାକୁ ଟେକିଧରି ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା କେଉଁଥାଡ଼େ ଯେ ଯିବ, ବୁଝିପାଇଲା ନାହିଁ । ସ୍ଵର୍ଗରେ ସରକାରୀ ଫୌଜ ଜଣି ରହିଥିଲେ, ଦେଖିଲେ କେବଳ ଯେ ବାଟ ଛଡ଼ିଲେନାହିଁ, ନୁହେ, ମୁମୁର୍ଷ ବନମାଳୀର ପ୍ରାଣ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଯେବେଳାନ୍ତେ । ବନମାଳୀ ଯେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ନେତା ଏବଂ ଗୋଲମାଳ ମଧ୍ୟରେ ଶତ ଶତ ଗୋଟା ଓ ଦେଖା ଯେବିକଙ୍କ ଉପରେ ଗୁଲିବୁଷ୍ଟ କରିଛି, କାହାକୁ ଅଗୋଚର ନ ଥିଲା; ସୁତରାଂ ତା ପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ଥାଉ ଥାଉ ତାକୁ କେହି ଛଡ଼ିଦିଅନ୍ତେ ନାହିଁ ।

ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ବନମାଳୀକୁ କାନ୍ଦରେ ଧରି କେତେକ ସମୟ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା, ଆଗ ପାଇଁ, କାମ ଦକ୍ଷିଣ, ତଳ ଉପର ସବୁ ଅଢ଼କୁ ବାରମ୍ବାର ଅନାଜିଲା; କିନ୍ତୁ କେଉଁଠାରେ କିଛି ଉପାୟ ଦେଖିଲା ନାହିଁ । ସେଠାରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ ଯେ ରକ୍ଷା ଥିଲା, ତା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅତିବେଳ ଆସନ୍ତ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ କବାର ପାଇବା ନିମନ୍ତେ

ସେ ନିକଟର ଗୋଟାଏ କୁଆ ଭିତରେ, ବନମାଳୀକୁ ସେହିପରି କାନ୍ଦରେ ଧରି, ପଣିଗଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉପରେ ସୁତ୍ରରେ କୋଳାହଳ ଝାଡ଼ିଲା । ତେଣୁ ବନମାଳୀକୁ ସେହିପରି କାନ୍ଦରେ ଧରି କୁଆ ଭିତରେ ତାକୁ ଠିଆ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କୁଆରେ ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ଛତରେ ପାଣି ଥିଲା । ଛତରେ ପାଣିରେ ସେ ସେ କେତେ ସମୟ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା, ତାହା ସେ ବୁଝିପାଇଲା ନାହିଁ । ତାକୁ ମୁହଁତ୍ତିକ ସ୍ଵର ପରି ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ତା ଭବନା କିଜ ନିମନ୍ତେ ନୁହେଁ, ସେ ଯେଉଁ ମୁମୂର୍ଖ ବନମାଳୀକୁ ସ୍ଥିରିଲାରୁ ଯେନ ପଳାଇ ଅସିଛି, ତାହାର ଜବନ ନଷ୍ଟ ଲାଗି । ବନମାଳୀକୁ କେଉଁଠାରେ ଟିକିଏ ଶୁଆଇ, ପିଞ୍ଚା ଦସ୍ତା ଏବଂ ସେବା ଶୁଣ୍ଡିଷା କଲେ ସେ ମେ ପଣି ବଢ଼ ଭିତିବ, ମେଥିରେ ତାର ମନ୍ଦିର ନ ଥିଲା ।

ଦୁଇତ୍ରୀ କୁଆ ଭିତରେ ଶୁଇଲା, କେବୁ କଣେ ଶୀତକଣ୍ଠରେ କଢ଼ିଲୁ, “ଓହ; ମଲ । ପାଣି, ପାଣି, ପାଣି ।” ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉପରେ ବଢ଼ିଲେକଙ୍ଗ ପାଣି ଶୁଣାଗଲା । କଣେ କହିଲା, “ଦରକି ନାହିଁ ।” ଆଉ କଣେ କହିଲା, “ମାରିଆଣ ।” ପାଣି ଆଉ କଣେକଠାରୁ ଶୁଣାଗଲା, ଦରକି ଥାଣି ପାଣି କାହିଁବାକୁ କଥା ସମୟ ଅଛି । କଣେ ପଣିଯାଇ ଯେନିଆସ ।” ଶୁଣି, କୃଥ ଭିତରେ ବନଦର୍ତ୍ତା ମୁମୂରିଲାଣା ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ପୁନରାୟ ଉପରୁ ଶୁଣିଲା, “ନା, ଆଗ ଦଉଡ଼ିଟେ ଶୋକାୟାଉ; ନ ମିଳିଲେ, କୁଆରେ ପଣିବା । ଏ ଯୋର ଅଜାରରେ ଭିତରେ କିଏ ପଣିବ ? ଯାଏ ବର କାମୁକିଲେ, ମରିବ ସିନା ? ଏହା କେବଳ କଣେ ଦରମର୍ଯ୍ୟ ଲେକନ ପ୍ରାଣ ରଖିବା ଲାଗି କଣେ ଭଲ ଲେକକୁ ମରିବା କଥା ସିନା ।”

ବନଦର୍ତ୍ତା ସେହି ଅବସରରେ କୁଆ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ବାଟ ଖୋଜିବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ସେ ସେତେବେଳେ ସର୍ବୀ ଆଗରୁ କୁଆ ଭିତରେ ପଣିଲା, ପଥର ବନ ଭିତରେ ଏକ ପ୍ରକାଟ, କଣା ତା ଦୁଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଥିଲା । କିନ୍ତୁ କଣା ଭିତରଟା ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଏତେ ଭୁଷଣ ଦେଖାଯାଉଥିଲା ଯେ ସେ ତା ଆଜିକୁ ନ ଚାହିଁ ପଛକର ପାଣି ଭିତରେ ଠିଆହେଲା । କିମେ କୃଥ ଭିତରଟା ଯେତେବେଳେ ତାକୁ ମୁହଁଜଗଲା, ସେ ଅଜାରରେ ଥଣ୍ଡାଳ ଦେଖିଲା କଣାଟା ସେହିପରି ଅଛି ଓ ମନ୍ଦ ମନ କହିଲା, “ଧରାପଡ଼ିବାଠାଉ ଏକ କଣାରେ ପଣି ମରିବା ଭଲ ।”

କୃଥ କାହିଁ ଭେଦ କଣ ପୁଷ୍ଟି ଗୋଟିଏ ସୁଭଗ ଥିଲା । ସେହି ବାଟେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରାଚୀନ ବିଶାଳ ଛାଅପର ବାହାର ସହିତ ଗୁଡ଼ ସମର୍କ ସୁଷ୍ଠି ହୋଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସୁଭଗଟି କାଳକମେ ଭାରି ନିଭାକୁ ଜାମ୍ବୁ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ଭିତରେ

କେଉଁଠାରେ ମାଟି ଜଟା ପଥର ଆଦିର ହୋଇ ବଡ଼ ଗଦା ରହିଥିଲା; କେଉଁଠାରେ ବା ପାଣି ଜମି ରହି ପଙ୍କରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ତଥାପି ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ହୃଦତ ଏଇବାଟେ ଗଲେ ବିପଦକୁ ରଖା ମିଳିପାରେ ।” ସୁତରଂ ସେ ଅଗ୍ରଯର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସୁତଙ୍କ ବାଟଟା ଯେ ବୈଶି ଭକ୍ତ ନୁହେ, କହୁବା ଅନ୍ତାବଣାମକ । ସେବାଟେ ଠିଆ ହୋଇ ସିଧା ନୂଳିବା ମନୁଷ୍ୟ ପଶେ କଷ୍ଟସାଧ; ସୁରି ସେ ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ପରି ଧର୍ଯ୍ୟକୃତ ଲୋକ ପଶରେ ଏକାବେଳକେ ଅସମ୍ଭବ । ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ବନ୍ଦମାଳୀକୁ କାନ୍ଦରେ ଧର ବସି ବସି ଧୀରେ ଧୀରେ ଧୂଳିଲା । ବାଟଟା ତାରୁ କିମେ ନଳର ପଥ ପରି ବୋଧ ହେଲା । ସେ ସବିଲା, “ମଧ୍ୟରୀତି”, କିନ୍ତୁ ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କହିଲା, “ନା, ସେତେବେଳେ ଗୋଟାଏ ଜୀବନର ଭାବ ନେଇଛି, ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାଣପଶେ ଚେଷ୍ଟା କରି ଦେଖିବ ।” କହୁ, ସେ ଆମକୁ ଆହୁ ପାଦେ ପକାଇଲା । ପାଦ ଗୋଟାଏ ଚିକକଣ କୋମଳ ଜୀବନ୍ତ ଦକ୍ଷତ ପରି ପରାର୍ଥ ଦେହରେ ବାଜିଲା । ସେ ଉସ୍ତରେ ପହଞ୍ଚି ପୁନ୍ଥ ଆସି ଢାଣିଲା, ଗୋଟାଏ ଭୂଷଣ ଫୁଁ ଫୁଁ ଶବ୍ଦ ଶୁଣୁଛି । ଅନ୍ତରେ ସେ କିନ୍ତୁ ଦେଖି ପାଇଲାନାହିଁ; ମାତ୍ର ଶକ୍ତା କିମଣି ତା ପଇଆଡ଼ିକୁ ରାଜିଗଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ଯେ ଫେରିଯିବା କଥା ରହିଥିଲା, ସେ ବିନ୍ଦ୍ରାର ଗତ ହୃଦ ହୋଇଗଲା; ସୁତରଂ ସେ ଘଣ୍ଟି ଅଗ୍ରଯର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ପୂର୍ବ ଦିନ ସନ୍ଧାରେ, ସେ ସକାଳର ପଶାଳ ପୁଣ୍ଡି ଏ ଶାଇଥିଲା, ତା ପରେ ତା ପେଟରେ ଅନ୍ତର ଜଳ କିନ୍ତୁ ପଡ଼ିନାହିଁ, ଗୋଟାଏ ରାତି ଏବଂ ଗୋଟାଏ ଦିନ ଯାଇ, ସୁରି ରାତି ହେଲାନ୍ତି । ତା ପେଟ ଭ୍ରମରେ ଜନ୍ମିଲା; ଶେଷରେ ପାଟି ପାଟୁ ପାଟୁ ହୋଇଯାଉଛି; ରୂପିକା ପାଇଁ ପାଦରେ ବଳ ନାହିଁ । ତା ପରେ ସୁରି, ସେତେବେଳେ ହୃଦତ ପଥମେ ସାପ ହାତୁଡ଼ରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେବ ଓ ସେଥିରୁ ବିର୍ଭିଲେ, ସରକାରୀ ଫୌଜ ହାତେ ପଡ଼ି ପ୍ରାଣ ହରଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏଣେ ଅଗ୍ରଯର ହୋଇଗଲେ ଭାଗ୍ୟରେ ସେ କ'ଣ ଅଛୁ ତାହା ମୟ ଯେ କାଣେନା ।

ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଅନ୍ତରୀକ୍ଷତା ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଦମାଳୀକୁ କାନ୍ଦରୁ ଓଡ଼୍ଦାଇ ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ତଳେ ଶୁଅଇ ଦେଲା ଓ ହାତ ଦେଇ ଦେଖିଲା, ତା ଦେହରେ ଉପ୍ରତିକା ରହିଛି ଏବଂ ନାକରୁ ନିଶ୍ଚାସ ଯାଇଛି । ଦେଖି, ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, ‘ପ୍ରାଣ ରହିଛି । କେବଳ ବାହାରକୁ ଯାଇପାରିଲେ ହେଲା ।’ ସେତେବେଳେ ବନ୍ଦମାଳୀ କୁ ରୁତା ପକେଟରେ ତା ହାତ ବାଜିବାରୁ ସେ ହାତ ପୂର୍ବର ତହିଁରୁ ଦୁଇଟି ଜିନିଷ ପାଇଲା—ମୁଠାଏ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଶର୍ଵି କାରଇ । କାରଇରେ କିନ୍ତୁ ଲେଖା ଥାଇପାରେ ଭାବ ସେ ପଡ଼ିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲା । ତା ନିଜ ପରିଧେଯ ସବୁ ତ ଓଡ଼ା ହୋଇଯାଇଛି; ବନ୍ଦମାଳୀ

ପିଲା ଲୁଗାରୁ ଖଣ୍ଡି ଏ କନା ହିଣ୍ଡାଇ ଝିକିମିଳି ଠକାଇ ନିଆଁ ଧରଇଲା । ସେହି ଶୀଘ୍ର ଆଲୋକରେ ସେ ପଡ଼ିଲା, “ମୋ ନାମ ବନମାଳୀ ରୁଏ । ମୋ ଗୋଟା ଅଳା ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଚମ୍ପରୁଏକ ଘରକୁ ଦେଇ ଯିବ, ଘର ଭୁଲସୀପୁର ।” ପଡ଼ି ବନକର୍ତ୍ତା ମୁହଁତୀଳ ପାଇଁ ଯୋର ଚିନାମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଲା । ତା’ ପରେ ସେ କହିଲା, “ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଚମ୍ପରୁଏକ ନାହିଁ ।” କହି, ମୁଣ୍ଡ ଉଜ୍ଜାଇଲା । ତାହା ଅବର୍ତ୍ତ ସେ ବିନଟ ନର୍କକୃଷ୍ଣରେ କେହି ଦେଖିଲେ ନାହିଁ ।

ବୁଢ଼ା ପୁଣ୍ଡି ଏ ପେଟରେ ପାଦବା ଫଳରେ ସେ ହାତ ପାଦରେ ଟିକିଏ ବଳ ଅନୁଭବ କଲା । ତହୁଁ ବନମାଳୀକୁ ସେ ପୁଣି କାନ୍ତରେ ଧରି ରୂପିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ କିଛି ବାଟ କଲି ଥାଏ ଆଗରେ ଗୋଟିଏ ଶୀଘ୍ର ଆଲୋକ ରେଣ୍ଟା ଦେଖିଲା । ତାହା ତାକୁ ଦିବସ ଆଲୋକ ପରି ବୋଧ ହେଲା । ପୁତ୍ରଙ୍କ ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ଦସ୍ତ ଆସିଲା । ତହୁଁ ସେ ବେଗେ ବେଗେ ପାଦ ପକାଇ କିଛିବୁର ଅଗ୍ରସର ହେଲା; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ହତାତ୍ତ୍ଵ ଗରିବେଧ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ତାକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟାଏ ପଢ଼ଇ ଦେଖିଲା ପଣ ବୋଧ ହେଲା । ସେ ଅଣ୍ଟାଳି ଦେଖିଲା ସେ ଗୋଟାଏ ମାଟି ଗଦା ପୁତ୍ରଙ୍କ ଛତକୁ କିଛି ବାଟ ହାତ ଜମା ହୋଇଥାଏ । ସେ ଗଦା ଯେ କେତେ ଲମ୍ବ ସେ କାରିପାରିଲନାହିଁ; କେବଳ ମାଟି ଗଦା ଉପର ଫାଙ୍କ ବାଟେ ଦୂରରୁ ଦିବସର ଶୀଘ୍ର ଆଲୋକ ଥାଏ ତା ପାଶରେ ଆଶା ପଞ୍ଚାର କରୁଥିଲା ।

ବନମାଳୀକୁ ଭିଲେ ଥୋଇଦେଇ, ବନକର୍ତ୍ତା ଧୂର ହାତରେ ମାଟି ଖୋଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ସେ କେତେ ସମୟ ଖୋଲିଲା, ତାହା ସେ କୁଣ୍ଡ ପାଇମନାହିଁ । କାରଣ ଶୋକ ସାରିଲା ପରେ ସେ ମନେକିଲା ଯେ ତାର ଆୟୁ ଦେପରି ସେନକିରେ ଶୋଷ ହୋଇଯାଉଛି । ସେ ଅଳି କିଛି ସମୟ ବସି ରହିଲା ଓ ତା’ପରେ ପୁଣି ବନମାଳୀକୁ କାନ୍ତରେ ଧରି ରୂପିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିବସ ଆଲୋକ କ୍ରମେ ଯେତେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲା; ତା ପ୍ରାଣରେ ଛାତାର ଆଶା ସେବକ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଉଠିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଏଥର ବୋଧହୁଏ ସବୁ କାଧାରିବୁ ଅତିମ କରି ଆସିଲା; ବାକି ଏଇ ଖଣ୍ଡକ ପାର ହେଇଗଲେ କଷା ପାଇଯିବ ।”

ସେହି କଥା ଭାବସାର, ସେ ପାଦ ପକାଇଲା ବେଳକୁ, ପାଦ ଗୋଟାଏ କାହୁଅ ଗାଡ଼ରେ ପଡ଼ିଗଲା । ତା ଦୂର ପାଦ ଉତ୍ତରକୁ ଏତେ ଗଲିଗଲା ସେ ସେ ହିଖା ଠିଆ ହେବାକୁ ଅଷ୍ଟମ ହେଲା । କାହୁଅ କ୍ରମେ ଅଣ୍ଟା ପର୍ମାନ୍ତ ଆସିଗଲା, ଦେଖି ତା ମନରେ ଭୟ ହେଲା । ତଥାପି ସେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । କାହୁଅ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ଛାନ୍ତି ଓ ତା’ ପରେ ବେକ ପର୍ମାନ୍ତ, ଉଠିଲା । ସେ ବନମାଳୀକୁ କାନ୍ତରୁ ଟେକି ମୁଣ୍ଡରେ ଥୋଇଲା । ସେ କୋ ହୋଇଥିଲେ, ହୃଦୟ ନାହୁଅ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଦେଇ

ପେଲି ହୋଇ ରହୁଥାଆନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ତା ଦୂର ପାଦ ଉପରେ ତାକୁ ଦୂର ଜଣା ମନୁଷ୍ୟର
ସର ବୋହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା; ଅଥବା ପାଦକଳେ କୌଣସି କଠିନ ସ୍ଥାନର ଆଶ୍ରୟ
ମିଳିଲାନାହିଁ । କିମେ ଯେତେବେଳେ ତା ପାଠି ପରୀକ୍ଷା, କାବ୍ୟ ପହଞ୍ଚିଲା, ସେ ନିଶ୍ଚାସ
ମେବା ପାଇଁ ମୁଣ୍ଡ ପଛକୁ ବଜା କରି, ନାକ ଉପରକୁ ଟେକ ରଖିଲା ଓ କହିଲା, “ମୁଁ
ପାପିସ୍ତ ନିଜେ ମରିଥାନ୍ତି, ସ୍ଥାକୁ ଆଖିଲି କାହିଁଙ୍କି ? ଏ ମଳେ ଧାପ ତ ମୋତେ ମୁଣ୍ଡେଇ-
ବାକୁ ହୁବ କହି, ସେ ଧାର ଟିକିଏ ବଢାଇଲାବେଳକୁ ତଳେ ଗୋଟାଏ ପଥର ଉପରେ
ବାଜିଲା । ତହୁଁ ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ଠିଆ ହୋଇ ନିଶ୍ଚାସ ମାରିଲା । ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ
ସୁର୍ଯ୍ୟ ରଖି, ମଧ୍ୟ କିନ୍ତୁ ଦୂରରେ ତା ଦୃଷ୍ଟି ପଥରେ ପଡ଼ିଲା ।

କିନ୍ତୁ ସେ ଅଗ୍ରପର ହୋଇ ଦେଖିଲା ଯେ ମୁଣ୍ଡଙ୍କ ଆଉ ଗୋଟାଏ କୁଆରେ
ଆସି ସରଛି । ସେ କୁଆରେ ପାଣି ନ ଥିଲା । ସେ ଉପରକୁ ଝାଁଖି ଦେଖିଲା କୁଆର
ମୁଣ୍ଡିଟା ବନ୍ଦ । ବନମାଳୀକୁ ତଳେ ଝାଁଆଇ ଦେଇ କୁଆର ମୁଣ୍ଡ ଶୋଇବାପାଇଁ ସେ
ଉପରକୁ ଉଠିଲା । କୁଆ ଉପରେ ଗୋଟାଏ କାଠ ପଢା କାଲ ଘୋଡ଼ିଙ୍ଗି ରହିଥିଲା ।
ଘୋଡ଼ିଙ୍ଗିଟା ଫିଟାଇ ବୁଲିଟିବା ସହଜ ହେବ ବୋଲି ସେ ସ୍ତିର କଳ ସମୟରେ
ଦେଖିଲା, ସେଥିରେ ଉପରୁ ତାଳା ପଡ଼ିଛି ଏବଂ କୁଆ ଉପରେ ଖଣ୍ଡେଦୂରରେ ଜଣେ ଲୋକ
ଠିଆ ହୋଇଛି । ତାର ଦୁର୍ଦକ୍ଷମ ହେଲା, ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଏଁ, ଏ ତ
ଦାନା ସାହୁ !” କିନ୍ତୁ ଦାନା ସାହୁ ତାକୁ ଦେଖି ଚିହ୍ନ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତା ମୁଣ୍ଡିଟା
ରକ୍ତରେ ନାଲି ପଡ଼ିଥିଲା ଓ ସମ୍ପଦ ଦେହରେ କାବୁଆ ବୋଲାହୋଇଥିଲା । ସେ
ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ନିଜେ ନିଜକୁ ଚିହ୍ନ ପାରିଥାନ୍ତା କି ନା ସମେହ ।

—୪୭—

କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ କୃତଙ୍କତା

ବନମାଳୀର ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ସେତେବେଳେ କୁଆ ମୁହଁକୁ ଆସି ଦେଖିଲା, ତା
କବାଟରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ତାଲ ପଡ଼ିଛି ଏବଂ ସମ୍ମରେ ଦାନା ସାହୁ ବିକଟ
ମୁଣ୍ଡିରେ ଠିଆ ହୋଇଛି, ତାକୁ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ସବୁ ଅକାର ଦିଶିଗଲା । ସେ ଯେଉଁ-
ବାଟେ ଆସିଥିଲା, ସେ ବାଟର ବିକଟ ଚିନ୍ତା ଆଗରେ ଆସି ଚିନ୍ତି
ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ନା, ଫେରିଯିବା ଅନ୍ୟମୂଳ ।”
ସେତେବେଳେ ଦାନା ସାହୁର ଦୃଷ୍ଟି ତା ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ଦାନା ସାହୁ ତାକୁ ଚିହ୍ନ
ନପାରି କହିଲା, କିରେ ଭାଇ, ନିଶ୍ଚାସ ଗୋଟେ କିନ୍ତୁ ଶିକାର ପାଇଚୁ ।” କୁଆ

ମୁହଁରେ ତଳକୁ ଗୁହଁ ତଳେ ଗୋଟାଏ ରକ୍ତାତ୍ମ ମନୁଷ୍ୟ ଦେହ ପଦିଥୁବାର ଦେଖିଲ । ତତ୍ତ୍ଵ ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲ, “ଭାଇ ବାବୁ ଅମେ, ମୋର ଅଧେ ।”

ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ମନେ କଲୁ ଯେ ସେ ଗୋଟାଏ ସ୍ପୃଷ୍ଟ ଦେଖୁ ଛି । ସେ ଅନେକ ସମୟ ଅବାକ୍ ହୋଇ ରହିଲ । ତା’ ପରେ ଧନୀ ସାହୁ ପୁଣି ପରିଚିଲ, “ତୁ କମିନ ଆସିବୁ ? ମୋତେ ଅଧା ଦର୍ଶକ ବୋଲି ଆଗ ହଁ କର । ତୁ ତାକୁ ତ ମାରିବୁ । ଭଲ କଥା । ମୁଁ ତୋତେ ଚଢ଼ିନାହିଁ; ତିବେ ରୁ ଆମର ଦଳର ଗୋଟାଏ ହରୁ ନିଷ୍ଠୟ । ମୁଁ ତୋତେ ସାହାଯ୍ୟ ନ କରିବାଟା ଭଲ ଭବନାହିଁ । ମୋ ପାଶେ ଗୁବ ଅଛି । ତୁ ତ ବିନା ଲାଭରେ ଶିକାର କରିବାହିଁ । ମତେ ଅଧେ ଦେଲେ, ପିଟେଇ ଦେବି ।”

ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ସେତେବେଳେ ଯାଇ କଥାଟା ଶୁଣିଲ । ସେ ଶୁଣିଲ ତେ ଧନୀ ସାହୁ ପରି ବିକଟ ଦୂପରେ ଦୟାମୟ ଭଗବାନ ତାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଯେ ସେହି କଥା ଜୀବ ଜୀବ ଧନୀ ସାହୁ ପୁଣି ପରିଚିଲ, “କଣ ଅଧେ ଦେବୁ ତ ?” ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତାର ଅନ୍ତକୁାସହେ ତା ଭାଗ୍ୟରୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲ, “ହଁ” । ଧନୀ-ସାହୁ ତାଳାଟା ପିଟାଇଦେଲ । ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ଓହ, ତିବେ କନମାଳୀକୁ କାନ୍ତରେ ଧରି ଗ୍ରହକ ମଧ୍ୟରେ କୁଆ ହିପରେ ଆସି ଠିଆ ହେଲା । ଧନୀ ସାହୁ ତା କୁରୁତା ପକେଟ ଖୋଲି ତିନି ଗୋଟି ମୋହର, ପନ୍ଦରଟି ଟଙ୍କା ଏବଂ କେତେବୁନ୍ଦିଏ ରେଖିକି ପାଇ କହିଲା, “ମନ୍ଦ କ’ଣ ? ବେଶ୍ୟ ତ ପାଇବୁ । ତେବେ, ଆହୁରି ବଜ ମୁଣ୍ଡିଆ ଜଣେ କାହିଁକି ଧଳିଲୁ ନାହିଁ ? ମୋତେ ଅନ୍ତି କିଆ କଥା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲାହିଁ । ତୋ ନଜରଟା ଜୀବ ହେଲିଆ, ଦେଖୁଛି । ତଥାପି ସେ ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ଓ କନମାଳୀର ଲୁଗାପଟା ତମ୍ଭ ତମ୍ଭ କରି ଖୋଜିବାକୁ ଲାଗିଲା; କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ ପାଇଲାହିଁ । ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତାର ଅଗୋଚରରେ କନମାଳୀ କୁରୁତାରୁ ସେ ଖଣ୍ଡିଏ କଳା ଧୀରେ ଧୀରେ କରୁଗରେ କାଟି ନେଇଗଲ । ସେତେବେଳେ ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲ, “ହୁଏତ ସ୍ଥାର ସାହାଯ୍ୟରେ ଦିନେ ଘାତକ ଆଉ ନତ ଦିନଙ୍କ ପରିଚୟ ପାଇପାଇବି ।” ତା’ ପରେ ସେ ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ହାତକୁ ଗୋଟାଏ ଦକ୍ଷତା ଅଣି ବନ୍ଦାଇ ଦେଲ ।

ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ପରିଚିଲ, “ମୁଁ ସାକୁ କେଇ କଣ କରିବ ?”

“ନା, ଗୋଟାଏ ପଥର ମଧ୍ୟ ତୋର ଦରକାର ହୁବ ।”

“ପଥର କଣ ହୁବ ?”

“ବଳଦ, ତୁ କଣ ନୁଆ କି ? ଖାଲି କମିତି ପାଣିରେ ବୁଝିବ ? ପଥରଟା ଦିନକୁରେ କେବଳରେ ବାଲି ପକେଇଦେବୁ ।” କହି, ଧନୀ ସାହୁ ତାକୁ ବିଦାୟ

ଦେଲା । ବନ୍ଦକଣ୍ଠୀର ଶିକାର ଲବ୍ଧ ଧନ ସେ ସେ ଅଧା ଅଧା ବାଣୀବାକୁ କହିଥୁଲା, ବିଦାୟ ଦେଲୁବେଳେ ତାର ସେ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲାନାହିଁ । ତାକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ଆମା ସାହୁ କୁଆ ମୁହଁ କବାଟରେ ପୁଣି ତାଲୁ ପକାଇଲା । କବାଟ ଉଠିବା ଓ ପଡ଼ିବା ଦେଲେ କଟ୍ କଟ୍ ଶର କିଛି ଶୁଣା ଗଲାନାହିଁ କବଜାରେ କଳଙ୍ଗି ଲାଗି ନଥିଲା । ସେଥିରୁ ବୁଝାଯାଉଥୁଲା ସେ କବାଟଟା ଦେଲେ ଦେଲେ ପଡ଼ୁଥି ଓ ଉଠିଥି । କୃଅଟା ଗୋଟାଏ ବଢ଼ୁଦିନର ପରିତ୍ୟ ପ୍ରକାଣ୍ଟ ଦୁରୁଶୀଳ ବେମରାମତ ଦରଭାଜା ଘରର ଅଶ୍ଵାରେ ଅବସ୍ଥା ଥିଲା । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତ ପ୍ରଥମ କୁଆରେ ପଣିଲୁବେଳେ ବନମାଳୀର ବନ୍ଦକଣ୍ଠୀ ରୂପେ ପରିଥୁଲା, ଦ୍ଵିତୀୟ କୁଆରୁ ସେ ତାର ରଖାକଣ୍ଠୀ ହୋଇ ବାହାରିଲା ।

ବନମାଳୀକୁ କାନ୍ଦରେ ଧର ସେହି ଭଙ୍ଗା ଘର ମଧ୍ୟାରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରିଲା ମାତ୍ରେ, ବାହକ ଯମ୍ବୁଣ୍ଟରେ ଖଣ୍ଡେବୁରରେ କଣେ ଦାର୍ଢାକୁଣ୍ଡ ବ୍ୟକ୍ତ ଅସିବାର ଦେଖିଲା । ଦେଖି ସେ କମକ ପଡ଼ିଲା । ଅନ୍ତରୁକ ଅନ୍ତାରରେ ଧାରୀଥସି, ବାହକର ଦୂର ବାହକୁ ଧର, ମୁହଁକୁ ମୁହଁ ଲଗାଇ, ଗୁହଁ ଦେଖିଲେ; କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରପାରିଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବାହକ ସର୍ବାର ଜନାର୍ଦନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରିଲ । ସେ ସେ ମହର୍ଗୁ ଆରି କାନ୍ଦାରରେ ପଡ଼ିଲା, ବୁଝିବାକୁ ଆଉ ବାକି ରହିଲାନାହିଁ । ଜନାର୍ଦନ ଆମା ସାହୁ ପଛରେ ଗୋଟାଇ ସେ ପରିନ୍ଦ୍ର ଅସିଥିଲେ । ଠିକ୍ ଦେହାତରେ ଆମା ସାହୁ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିପଥରୁ ଅଗାତ ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ବଢ଼ୁ ସମୟ ଧରି ତାକୁ ଗୋଟି ବୁଲୁଥିଲେ ଏବଂ ବାହକକୁ ଦେଖି ପରିବିଲେ, “ତୁମେ କିଏ ?”

“ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ପରା । ଆପଣ ମୋତେ ଚନ୍ଦ୍ରପାର ପୁଣି ସେ ପରିଚନ୍ତ ।” ପ୍ରକୃତରେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ଚେହେର ଏକାବେଳକେ ବଦଳିଯାଇଥିବାରୁ ସର୍ବାର ଜନାର୍ଦନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପର ବିଚକ୍ଷଣ ପୋକିସ କରିଗୁଣ୍ଠ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଚନ୍ଦ୍ରପାର ନ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ତାହା ବୁଝି ପାରିଲାନାହିଁ । ତହଁ ସେ ନାମ ଲୁଗୁଇବାକୁ ବୁଝା ଚେଷ୍ଟା ନ କରି କହିଦେଲା ଓ ତା’ ପରେ ନିବେଦନ କଲା, “ସର୍ବାର ଆପଣେ, ଆପଣ ମୋତେ ବର୍ତ୍ତିମାନ ଧରିଚନ୍ତ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ହାତେ ଧରା ହେଇଛି ବୋଲି ଆଗରୁ ଜାଣିଛି; ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ମୋ ଠିକଣା ଦେଇଦେଇଛି । ମୋତେ ଧରିନିଅନ୍ତୁ, ତେବେ, ଗୋଟାଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣନ୍ତୁ ।”

ଜନାର୍ଦନ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କଥା ନ ଶୁଣି ନିଜେ ଗରୀର ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ନିମ୍ନ ଥିଲେ । ସେ ଚନ୍ଦ୍ରାରୁ ବରତ ହୋଇ ପରିବିଲେ, “ତୁମେ ଏଠେଇ କଣ କହୁତ ? ଏ ଲୋକଟି କିଏ ?” ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଉତ୍ତର ଦେଲା ଏବଂ ସର୍ବାର ଶୁଣି ଗୋଟାଏ ପ୍ରବେଳ ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତ ଉଠିଲୁ ପର ବୋଧ କଲେ । “ମୁଁ ସ୍ଵାର କଥା ଆପଣଙ୍କ କହିବାକୁ

ସାଉଥିଲି । ଅପଣ ମୋତେ ଯାହା କରିବେ କରନ୍ତୁ । କେବଳ ସ୍ଥାକୁ ତା ପରେ
ନେଇ ପରୁଞ୍ଚେଇଦବାରେ ଟିକିଏ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତୁ ।” ଶ୍ରୀ ସର୍ବାର ବନମାଳୀ
ମୁହଁ ନିଜ ରୋମାଲରେ ପୋଛୁଦେଇ କହିଲେ, “ଏ ତ ସେ ଗୋଲମାଳ ଉତ୍ତରେ
ଥିଲା । ସ୍ଥାକୁ ସମସ୍ତେ ବନମାଳୀ ବାବୁ ବୋଲି ଡାକୁନ୍ତିଲେ ।

“ହଁ, ସ୍ଥା ଉପରେ ଖୁବ୍ କୋର ମାତ୍ର ବସ୍ତି ।”

“ଏ ତ ମରିଗଲଣି ନା କଣ ।”

“ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମରିନାହିଁ । ସ୍ଥା କର ନିର୍ମୀଯୁକ୍ତରେ । ସ୍ଥା ଅଳା ସେଠେଇ
ଆଏନ୍ତି ।” କହି, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ବନମାଳୀ ପକେଟରୁ ତାର ସେ କାଗଜ ଖଣ୍ଡି
କାରି ସର୍ବାରେ ବାବକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲୁ । ଅଛାଇରେ ବରଜ ଦେଖିପାଇଲା ପର,
ଲେଖା ପଢ଼ିବା ଶକ୍ତି ପୋଲିସ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ଆଏ । ସର୍ବାର ଲେଖାଟି ପଢ଼ି
ତାଲିଲେ, “ଗାଢ଼ିବାଲ ।”

ସର୍ବାର ସଙ୍ଗରେ ଗୋଟାଏ ଉତ୍ତା ଯୋଡ଼ା ବଗି ନେଇ ଆସିଥିଲେ ।
ଉଦ୍‌ଧରଣ ସେ ବନମାଳୀକୁ ଟେକି ଥାଇଲେ, ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ବହିଲେ
ଓ କହିଲେ, “ତୁଳସୀଯୁର ତଳଅ ।” ଗାଢ଼ିବାଲ ଯୋଡ଼ା ପିଠିରେ ଛଟ ପିଟିଲ ।
ଗାଢ଼ି ଘର ଘର ହୋଇ ଚାଲିଲ ।

ଶାନ୍ତିବାସ ଚମ୍ପରିବାଙ୍ମଳ ଦ୍ୱାରରେ ବଗି ବନ ଜର ସର୍ବାର କହିଲେ,
“ଏଇଟା ପରା ଚମ୍ପରିବାଙ୍ମଳ ଘର ।” କରୁଆଳ ଉତ୍ତର ଦେଇ ପରିଚିଲ, ହଁ,
କଣ ଦରକାର ?”

“ଆମେ ତାଙ୍କ ପୁଅକୁ ଆଶିରୁ ।” କରୁଆଳ ବସ୍ତିତ ହୋଇ କହିଲ,
“ତାଙ୍କ ପୁଅ । ସେ ପୁଣି କେବେ ? ମୁଁ ତ ନୂଆ ଶୁଣୁଛି ଆଜି ।”

“ହଁ, ତାଙ୍କ ପୁଅ; ନେଲେ, ମରିଯାଇଛି । ସେ ମେଲରେ ମଣି ଝକ
କରୁଥିଲା । ତା ବାପାକୁ ଡାକ ନା ।” କରୁଆଳ ଚାକରକୁ ତାକ ଉଠାଇଲା । ଚାକ
ବୁଦ୍ଧିରାଶିକୁ ତାକଲା । ଚାକିରାଶି ପାଦପାଦି ଫରର ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ କେହି
ଶାନ୍ତିବାସଙ୍କ ଉଠାଇଲେ ନାହିଁ, କେବଳ ବନମାଳୀକୁ ନେଇ ଘରେ ରଖି ଚକରସ୍ତୁ
ତକାର ପଠାଇଲେ ।

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସର୍ବାର ଜନାର୍ଦନ ମାହାପାନ୍ଦିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି ବଗିରେ
ବସିବାକୁ ରଖ । ହେତେବେଳେ ସେ କହିଲ, ସର୍ବାର ମହାଶାକ ! ମୋତେ ଆଏ
ଗୋଟାଏ ଅନୁଭବ କଣବେ । ମୁଁ ଦୃଢ଼ିକ ସକାଶେ ଟିକିଏ ଘରକୁ ପିବ । ତା ପରେ

ଆପଣ ମୋତେ ନେଇ ଯାହା କହା କରିବେ ।” ସର୍ବାର ଶୁଣି ମନେ କଣ ଭାବିଲେ ଓ ତା ପରେ ଗାଡ଼ିବାଲକୁ କହିଲେ, “‘ଡେଲେଙ୍କା ବଜାର ଚଳାଅ ।’” ବାଟରେ ଗାଡ଼ି ଗୁରୁଲବେଳେ ଉଦ୍‌ଦୟକ ମଧ୍ୟରେ ପଦେ ସୁଜା କଥାବାଞ୍ଛି ହେଲାନ୍ତି । ସର୍ବାର ଗୋଟାଏ ଗାଡ଼ିର ଚିନ୍ତାରେ ନିମ୍ନ ଥିଲେ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଅବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଗାଡ଼ି ଖାନରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିଲା । ସେ ରମାକୁ ଦେଖି, କନ୍ମାଳୀ କେଉଁଠାରେ ଏହି କିପରି ଥିଲୁ ସେ ଖର ଦେଇ, ବିଦ୍ୟୁତ୍ ନେଇ ଚାଲିଯିବା ନିମନ୍ତେ ସର୍ବାରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି କିନ୍ତୁ ସମୟ ହୁଟି ମାରିଥିଲା ।

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସହିତ ସର୍ବାର ଯେତେବେଳେ ବଗୁରୁ ହେଲାଇଲେ, ଗାଡ଼ିବାଲକୁ ପଚାରିଲେ, “ତୋ ଭଡ଼ା କେତେ ହେଲା ?” ଗାଡ଼ିବାଲ ଉତ୍ତର ଦେଲୁ, “ହଜର, ଭଡ଼ା ଯାତ ଘଣାକୁ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ତାରଣା । ଆଉ ଦେଖନ୍ତୁ, ମନ୍ଦମଳ ଗରିବା କରୁଥିଲେ କଣିତ ବୁଡ଼ିଆଇଛି । ମୋତେ ତା ଦାମଟା ଏ ପାତୁକଟୋଭ ଦିଆଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।” ସର୍ବାର ପଢ଼ିଲି ଟଙ୍କା ତାର ଅଣା ନିଜ ଅଳିରୁ ଗାଡ଼ିବାଲକୁ ଦେଇ ବିଦ୍ୟୁତ୍ କରିଦେଲେ ଏହି ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସହିତ ତା ଯର ଦ୍ୱାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଡାକବାରୁ ଦ୍ୱାର ଚିଟିଲା । ସର୍ବାର କହିଲେ “ମୁଁ ଠିଆ ହେଇଛି । ତୁମେ ଭିତରକୁ ଯାଅ ।” ସର୍ବାରଙ୍କର ଏ ପ୍ରକାର ଅନ୍ତୁଗୁଡ଼ ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ନୃଆ ବୋଧ ହେଲା । ସେ ଯର ଉତ୍ତରକୁ ଯାଇ କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ଫେରିଥାଏ ଦେଖିଲୁ, ସର୍ବାର ଆଉ ନାହାନ୍ତି ।

ସର୍ବାର ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସବୁ ସେ ଚିନ୍ତାମଣ୍ଡ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡ କୁଆର୍ ଫେରିଲେ, ସେ ମୁଣ୍ଡ ସେ ଆଉ ଟେକିପାରିଲେନାହିଁ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ପରି କଣେ ଅପରାଧୀ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ ଦାନ କରିଥିଲା । ତାର ପ୍ରାଣପାରା ଧୂରସ ସେ ଆଜି ଅପରାଧୀଙ୍କୁ ଦେଖି, ହାତରେ ପାଇ, ବରୀ ନ କରି, ପ୍ରାଣିକତା ଦେଇଛନ୍ତି । ଏକ ଦିଗରେ କୃତଜ୍ଞତା ଓ ଅପର ଦିଗରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଶ୍ରୁତି । ସେ ତୁଳି ଦେଖିଲେ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଶ୍ରୁତି ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ବୁଝୁତର ବୋଧହେଲେ । ତେଣୁ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟିଲେ, ଜୀବନଟାକୁ ତୁଳୁ ବିଷୟ ମନେ କଲେ । ସେ ଆଣ୍ଟିଙ୍କୁ କିମ୍ବା ନିଜ ଦରକୁ ନ ଫେରି, କାଠେୟୋଡ଼ି ପଥର ଦଳ ଉପରେ ଯାଇ ନିଜର ପ୍ରେତକୁଠି ପରି ଠିଆହୋଇ ଦେଖିଲେ, ବିଶାଳ ତତ୍ତ୍ଵିନ ବକ୍ଷରେ ପ୍ରତ୍ୟେ ହ୍ରୋତ ବହୁଅଛୁ । ଦେଖି ସେ କହିଲେ, “ମା ଗଜା, ଏ ଅଧିମ ସନ୍ଧ୍ୟାନକୁ କୋଳରେ ଗରୁଣ କର ।” ନଦୀ ବକ୍ଷ କ୍ଷଣକ ନିମନ୍ତେ ଦୂର ଭାଗ ହୋଇ ଗୋଟାଏ ଲହୁରେ ଡିଠାଇ, ଅବଳମ୍ବେ ପୁଣି ସମାଜ ହୋଇଗଲା । କୁଳର ମନୁଷ୍ୟ ମୁଦ୍ରିତ ଆଉ ଦେଖା ଜଲନାହିଁ ।

ମିଳନ

ଜଗୁଆଳ ଶୁଣଇ କୃକରିଆଣୀ ବନମାଳୀକୁ ନେଇ ଘର ଉତ୍ତରେ ଦେଖିଲେ । ପାଖରୀ ଯେତେବେଳେ ତା ଅବସ୍ଥା ଆସି ସୁରକ୍ଷାରେ ଦେଖିଲେ, ନାକ ଟେକି କହିଲେ, “ଏ କଣ ? ଏ ତ ଦର ଦୁଆର ସବୁ ଉଚ୍ଛରେ ବୁଝିଯିବ ।” ଚକରୁକ ଆସି ବନମାଳୀର ନାନ୍ଦି ଦେଖିଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ପରେଷା କଲେ । ଜଣାଗଲ, ବନମାଳୀ ମରିନାହିଁ, କେବଳ ମୁଣ୍ଡିତ ହୋଇ ରହିଛି । ତା ମୁଣ୍ଡର ଷତଶୁଭ୍ରାକ ମୃଦୁର କାରଣ ବୋଲି ଛାଇ କରାଗଲ । ତା’ ଛାତା, ତା ଦେହରେ ନାନା ପ୍ରାନ୍ତରେ ଶୁଳିରେ, ସାମାଜିକ ସାମାଜିକ ଅଧିକାର ହୋଇଥିଲା ହାତରେ କିନ୍ତୁ ସବୁଠାରୁ ବଢ଼ି ଆସାଇ ବାଜୁଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ଗୋଟାଏ ହାତ ମଧ୍ୟ ଲାଙ୍ଘି ଯାଇଥିଲା । ଅନେକ ରକ୍ତ ନହିଁବାରୁ ବନମାଳୀ ନିତାନ୍ତ ଦୁରଳ ନୋକ ଯାଇଥିଲା । ତା ପରେ ଦୁଇ ଆସାଇ ପାଇବା ସମୟ ପରେ ଦୁଇ ଦିନକୁ ଅଛି କାଳ ଦିନା ଚକିତସାରେ ରହି ଥିଲା କବର୍ଣ୍ଣ ଅପରିଷ୍ଠାନର ପାତ୍ରାରେ କାନ୍ତରେ ବୁଝାନୋକ ଆସିଥିବା ଯୋଗେ ତା ଅବସ୍ଥା ଅଛିବି ଶୁଣୁଥିବ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା ।

ଚକରୁକ ବନମାଳୀର ମୁଣ୍ଡ ଧୋଇ ପରିଧାର କରିବା ସମୟରେ ଦ୍ୱାର ଚିତ୍ତିଲା ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଦାର ମଳିନ ମୁଣ୍ଡି ଦେଖାଗଲ । ଶ୍ରଦ୍ଧିବାସ ଚମଚମରେ ଗୋଟାଏ ଶୁଶ୍ରାପରି ତକ ଉତ୍ତରେ ପାଦ ପକାଇଲେ । ନିପଦ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ସେ ନିତାନ୍ତ ଚିନ୍ତିତ ଓ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ନୋକ ରହିଥିଲେ । ଗତ ରାତରେ ତାଙ୍କୁ ନିତ ହୋଇ ନ ଥିଲ, ସଜାକୁ ସାମାଜିକ କୁର ମଧ୍ୟ ଅ ହମଣ କରିଥିଲା । ରକ୍ତାନ୍ତ ବନମାଳୀକୁ ଦେଖି ସେ ଅଭିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତଥାପି ସେ କିନ୍ତୁ ଧନୟପରେ ଡାଳିଲେ, “ବନମାଳି !” ବନମାଳୀ ନ ଶୁଣିବାରୁ କହିଲେ, “ଆଉ କରା ବନମାଳୀ ଅଛୁ ? ମୋର ଯୋଗେ ଯାଇ ସେ ଗୋକମାଳ ମାରିପିଟିରେ ପରି ପ୍ରାଣ ହରେଇଛି । ପାପ ମୋର । ମୋର ଏ ପ୍ରାଣରେ ଆଉ କି କାହିଁ ଅଛୁ ? ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମରିବ !” କହି, ସେ ମୁଣ୍ଡିତ ହୋଇପଡ଼ିଗଲେ । ବନମାଳୀ ଅନେକ ଦିନ ରୋଗଯାରେ ଶୋଇ ରହିଲା । ଅନେକ

ବନମାଳୀ ଅଖି ପିଟାଇ ଶ୍ରଦ୍ଧିବାସଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ ରହିଲା । ଦେଖି, ଶ୍ରଦ୍ଧିବାସ ବିକଳ ସୁରକ୍ଷାରେ କହିଲେ, “ବନମାଳି, ବନମାଳି ! ତୁ ବସୁଚୁ ? ତୁ ମୋ ଆଡ଼କୁ ରହୁଚୁଚୁ ? ବିଧାତା ମୋ କପାଳେ ଏ ଦୁଃଖ ଲେଖିଥିଲା ?” କହି, ସେ ମୁଣ୍ଡିତ ହୋଇପଡ଼ିଗଲେ । ବନମାଳୀ ଅନେକ ଦିନ ରୋଗଯାରେ ଶୋଇ ରହିଲା । ଅନେକ

ସମୟରେ ସେ ପ୍ରକାପରେ ରମା ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ମଧ୍ୟ ତେଣିକି ଜୀବନମୂଳ ଅବସ୍ଥାରେ କାଳ କଟାଇଲେ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଏବଂ କେବେ କେବେ ଦିନକେ ଦୁଇଥର, କଣେ ବୁଢ଼ା ବନମାରୀର ଶବର ନେବାକୁ ଜଗୁଆଳ ନିକଟକୁ ଆସୁଥିଲା । ରମାଯା ପରେ ସାର ସେ ଖବର ପାଇଲା ସେ ରୋଗୀ ବିଷଦ୍ଵୁ ପାଇହୋଇଛି । ତା ପରେ ଆଉ ଦୂଇ ମାସ ରୋଗ-ଶଯ୍ତାରେ ଶୋଇ ବନମାରୀ ପୁଷ୍ଟ ହେଲା । ଉଚ୍ଚା ହାଡ଼ ମଧ୍ୟ ଯୋଡ଼ି ହୋଇଗଲା ।

ରୋଗଶୟାରେ ଶୋଇ ବନମାରୀ ପକାପରେ ସେ କେବଳ ରମା ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁଥିଲା, ତା ନୁହେଁ । ରମାର ସ୍ମୃତି ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପାଇଁ ସୁକ୍ଷମ ମନରୁ ଦୂର କରି ନ ଥିଲା । ଥନେକ ଦିନ ସେ ତାର କୌଣସି ସମ୍ମାଦ ନ ପାଇ ନିତାଙ୍କି ବନ୍ଧୁ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ତା ବିଘ୍ନ ସହକରୀୟାନେ ଏବଂ ବିଶେଷରେ ରମା, ହରିଆ ଓ ଗଦାଧର ମରିଯାଇଥିବା କଥା ପୁରଣ କର, ସେ ରମାକୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଅଧିକ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଅଭ୍ୟ ଦାସ ମହମଦୀୟାବଜାର ଗୋଲମାଳ ମଧ୍ୟରେ, କିପରି ପାଦ ପକାଇ ଦ୍ୱାରି ଗୁଲିଗଲେ, ଅଥବା ରମା ବେବର ତାକୁ ପଦେ ସୁକ୍ଷମ କହିଲେ ନାହିଁ, ତାହା ସେ ଉଚ୍ଚାରଣକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ସ୍ଵରସ୍ଵରକୁ କିପରି ରଖା ପାଇ ଆସିଲା, ତାହା ତାର ଗୋଟାଏ ଅବୋଧ ବିଷୟ ହୋଇ ରହିଲା । ମୋଟରପରେ ତାର ଜୀବନ ତାକୁ ଏକ ବିଷମ ଅସମାହୁତ ଅନ୍ତର୍ଭିତ ସମାଧ୍ୟା ପରି ବୋଧହେଲା, କିନ୍ତୁ ତା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ନିଷ୍ଠିନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହିଲା ରମାକୁ ଦେଖିବା ।

ଦିନେ ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ବନମାରୀର ରୋଗଶ୍ୟା ନିକଟରେ ବସି ଶୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ସେ କହିଲା, “ଶୃଣିମାକୁ ରଜି ହେଲେ, ମୁଁ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବି ଆପଣେକୁ ।”

“କଣ କହିବୁ, କହନା ।”

“ମୁଁ ବିଭା ହବାକୁ କହା କରୁଛି ।” ଶୃଣି ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ତୋ ତୋ ହସି ଉଚ୍ଚର ଦେଲେ, “ମୁଁ ଜାଣେ । ହୀଁ, ତୁ ତାକେଇ ବିଭା ହବୁ । ସେତ ଏକ ବୁଢ଼ାବେଶରେ ନିଜ ତୋ କଥା ବୁଝିବାକୁ ଆସୁଛି । ଏବେ ତେଣେଜାବଜାରରେ ରହୁଛି ନା ? ମୁଁ ଭାବୁଥିଲ ସେ ତୁ ମନେ ସେହି କହୁନାହୁଁ । ତୁ ମୋତେ କିପରି ଯେହି କହିବୁ, ତା ଭାପାଯୁ ମୁଁ ଖୋଜି ପାଉ ନ ଥିଲି, ଏବେ ପାଇଛି । ତୋ ରମାକୁ ତୋ ହାତେ ଆଣି ସମ୍ପର୍କିଦେଲେ, ତୁ ମୋତେ ସେହି ନ କର ଯିଦୁ କୁଆହେ ? ତୁ ଭାବୁଥିଲୁ, ମୁଁ ଆଜି ନାହିଁ କଣବି, ଗାଜି ଦେବ । ନା, ରମା ବେଶ ଭଲ ପିଲ । ତାଠୋର ଆଉ ଜଳ

କଣ ମୁଁ ଲେଖିପାରେ ? ତା ହାତ ଧରି ତୁ ପୁଣରେ ରହ !” କହି, ସେ ବନମାଳୀ ମୁଣ୍ଡଟି ନିଜ ଭାବ ଉପରେ ରଖି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବନମାଳୀ ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦିଲା ।

କାନ୍ଦସାର ବନମାଳୀ କହିଲା, “ବାପା, ମୋ ଦେହ ଭଲ ହେବଗଲାଣି । ମୁଁ ଆଜି ତାକୁ ଦେଖିପାରିବ ?”

“ନା, କାନ୍ଦ ଦେଖିବୁ ।”

“ନା, ନାପା, ଆଜି ।”

“ଆଜା, ଆଜି । ଦୁ ମୋତି ସେବକ କରୁବୁ । ବାପା ଗୋଲି ଡାକୁରୁ । ମୁଁ ତ ଏହିକି ଲେଖୁ ଥିଲିବେ କାହା ।”

ବନମାଳୀ ଓ ରମା ଦୁଇଜ୍ଞଙ୍କ ଦେଖା ହେଲା । ସେତେବେଳେ ବନମାଳୀ କୋଠରେ ଘରର ସମସ୍ତେ, ଏପରିକି ଚାକର ଚାକିରଥାଣୀ ପରିଷ୍ଠା ଅସି ହୁଏ, ହେଲେ । ରମା ପରେ ପରର ନିଃଶ ପାର୍ଵତୀରୁ ଶୁଦ୍ଧିକେଣ ଦୃଢ଼ବ୍ୟକ୍ତ ହସ ହସ ମୁଖରେ ଅସ୍ଥିତ୍ବରେ । ସେ ବନମାଳୀର ଅଭୟ ଦାସ, ନିଃତର ପାଣ୍ଡ ନାଏକ । ସେବନ ସେ ସୁନ୍ଦର ଲୁଗାପଟା ପିଲାପିଲେ । ସୁଭରଂ ଦୁଆର କଣୁଆଳ ତାଙ୍କୁ ଭଲରୁଧେ ଚଢ଼ି ନ ପାରି ଭାର୍ତ୍ତାନ୍ତିକୁ କହିଲା, “ମୁଁ ଏ ମୁହଁ ଆଗରୁ ଦେଖିଥିଲୁ ପରି ମନେ ପଡ଼ୁଛି । ଅଭୟ ଦାସ ଘର ଭାବରେ ପ୍ରବେଶ ନ କରି ଦ୍ଵାର ପାଶେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ, ସତେ ଦେଇର ସେ ପରେ ଧାଦ ପକାଇବାକୁ ଭୟ କରୁଛନ୍ତି । ସେ କାହିଁରେ ଗୋଟିଏ କାଗଜପୁଣୀ ଯାକିଥିଲେ । ତାନା ଦେଖି ପାବଣା ମନେକଲେ ସେ ସେ କେତେ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ କରିଥିବିରନ୍ତି ।

ବନମାଳୀ ଓ ରମା ପରାମର୍ଶକୁ ଭେଟିବା ଦୁଃଖ ବର୍ଣ୍ଣନାର ବିଷୟ କୁହେ । ଦୃଶ୍ୟରେ ଏପରି ଅଚିକ ଦୁଃଖ ଥିଛି, ଯାହା ଲେଖନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଅନ୍ତର, ଚିନ୍ତକର ଭ୍ୟାଳିକାରେ ଆଦିବାକୁ ଅମର୍ତ୍ତର୍ପି । ବହୁ ଦିନର ଦିନେକ ପରେ ନିରାଶ ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକାଙ୍କ ଧୀରନ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଦୁଃଖ । ସେ ଦୁଃଖ ଦେଖି ଶ୍ରଦ୍ଧିବାସ ଆନନ୍ଦରେ ଗଢ଼ଗଢ଼ ହେଲେ ଓ ରମାକୁ ନହିଁ କହିଲା, “ଏ ତ ସୁରର ଅଧୟତ୍ମା ! ରାଜ-ରାଜ୍ଯଧାରୀର ରଘୁତ୍ତ । ମୋ ଉଆଏର ରାଣୀରୁ, ରାଜାହବ ବନମାଳୀ । ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ସେପରି ଧରି ନୁହେ, ମୁଁ କହିବୁ । କେବେ ଦର୍ଶନ ପାଲେ ମଧ୍ୟ ରାଜା ରାଣୀ ରହୁପାରନ୍ତି । ମୋର ବାହିକ ଦଶହରୁ ରାଜାରେ ବନମାଳୀ ରାଜା ହବ ।

ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ଧରି ଅଥବା ଜନ୍ମୀର ସବ ଶ୍ରଦ୍ଧାଗଲ, “ରମା ମଧ୍ୟ ଛି ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ରାଣୀ !” ହମସ୍ତେ ଭୁଲି ଦେଖିଲେ, ତାହା ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ ସବ ।

ସେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲ ସମୟରୁ ପଦେ କହି ନ ଥିଲେ । ସେ ପଛରେ ଅଳ୍ପିତ ଭାବରେ ଠଂଆ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ କଥା ଶୃଣି ଶନିବାସ ଆବୁଦ୍ଧି କଲେ, “ଛ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା !”

“ଆଉ ପନ୍ଦର ହଜାର କାନ୍ତର ବେଶୀ ହୁବ” କହି, ଅଜୟ ଦାସ କାଶକୁ କାଗଜର ପୁଷ୍ଟାଟି କାଢି ଛ ଶହ ଚର୍ବିକ ଶଣ ହଜାରଟଙ୍କିଆ ନୋଟ ଗଣିଦେଲେ ।

ପୁଅରୁ କୁହାୟାଇଛୁ ସେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଜେଳଖାନାରୁ କେତେକ ଦିନ ଝରି ଆସି ସାରଙ୍ଗଶତି ରାଜକୋଷରେ ଦେବାନ ଧନୀଷ୍ଟୟ ରାଖିଲେ ନାମରେ ଜମା ରହିଥିବା ଟଙ୍କା ଦ୍ଵାରା ନେଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଧରିଦେବା ଭୟରେ ପ୍ରାୟ ସମୁଦ୍ରାୟ ଟଙ୍କା ଜଜାରସିଂହ ନିକଟ ବହୁଶେଇ ପାହାଡ଼ କଙ୍ଗଳ ମଧ୍ୟରେ ପୋଡ଼ି ରଖିଥିଲା । ମୋଟ ଛ ଲକ୍ଷ ସବୁର ହଜାର ଟଙ୍କା ହଜାରଟଙ୍କିଆ ନୋଟ ଆକାରରେ ଥିଲା ଅଳ୍ପ ପ୍ଲାନ ଅତ୍ୟକାର କରିଥିଲା । ସେ ତାହା ଗୋଟିଏ ହେଠିଆ ହତ ବାକ୍ସରେ ବନ୍ଦ ରଖି ସେ ବାକ୍ସଟି ଏବଂ ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠ ମହାନ୍ତିର୍ମ ବୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧଟି ଗୋଟାଏ ବଢ଼ି ସିନ୍ଧୁକୁରେ ପୂରାଇ, ବିଶେଷ ସାବଧାନରେ, ଉଇ ଆଦି ନଷ୍ଟ ନ କରିବା ଭଲ ଅବଶ୍ୟକରେ, ମାଟିରେ ପୋଥିଥିଲା । ହାତରୁ ଟଙ୍କା ସରଗଲେ, ସେ ଦେଲେ ଦେଲେ ଯାଇ ସେଥିରୁ କିଛି କିଛି ଆଣିଥିଲା, ମାତ୍ର ସେ ଘଟଣାର ଅଳ୍ପିତ ପୁଅରୁ ସମୁଦ୍ରାୟ ଟଙ୍କା ଦେନି ଆସିଥିଲା ।

—୫୯—

ଦରିଦ୍ର ଲକ୍ଷପତି ହେଲା

ଦୁଇ ମାସ ପରେ ପ୍ରଥମ ବସନ୍ତ ଆଗମନ ସମୟରେ, ବିବାହ ଉତ୍ସବ ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ହେବ ବୋଲି ଦିନ ସ୍ତରି ରହେଲା । ବନମାଳୀ ଏବଂ ରମା ଶୁଣାନାହୁ ଭିତ୍ତି ସ୍ଵର୍ଗ ରାଜରେ ବିହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ଗୋଟାଏ ବିଷୟ ସମସ୍ୟା ବିଷ୍ଟି କଣିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ବନମାଳୀ ଜାତରେ ପରିସ୍ଥିତି, ନିକେ ରଜପୁତ୍ର ନୋହିଥିଲେ ସୁଜା, ବାଜବିଶର ଲୋକ । ରମା ଜନନୀ ରହେଇ ଜଣା ପଡ଼ିଲେ, ବନମାଳୀ ସହିତ ତା ବିବାହ ଘଟିବା ଯେ ଅସ୍ମୟବ ହୋଇପଡ଼ିବ, ତାହା ପାଣ୍ଡ ନାୟକ ପଣେ ଗର୍ବର ତକ୍ତାର ଦିଷ୍ଟମ୍ବ ହୋଇ ଭିତିଲା । ଅଥବା ଶନିବାସ ତମାର ପରିଚୟ ଅଭିଜାତ୍ୟ ଆଦି ତାକୁ

ବାରମ୍ବାର ପଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେଥିଥାଏଁ ସେ ରମାର ଶୋଟାଏ ନିହୃଦୟରେ ଉତ୍ତାବନ କରି କହିଲା, “ମାତା ମଠରେ ଜଣେ ଷଷ୍ଠୀ କାର୍ତ୍ତି କରନ୍ତି; ରମା ତାଙ୍କର ଜଣେ ଆସୀଯୁବ କନ୍ଥା ।” ମାତାମଠର ରାଣୀମାତା ରମାର ଯେଉଁ ପରଚୟ ପାଇଥିଲେ, ସେଥିରେ ଏ ବୃଦ୍ଧନାର ଆପଣି କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନଥିଲା । ରମା ଉତ୍ତରାତିକାରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଜଣେ ଆସୀଯୁବତୀରୁ ବ ଜଣେ ଡଙ୍ଗା ଧାଇଛୁ ବୋଲି ବାହାରକୁ ଜଣା ପଡ଼ିଲା । ଫଳରେ ବନମାଳୀ ପଢ଼ିବି ତାର ଦିବାନାର ବାଧା ରହିଲା ନାହିଁ ।

ତେବେ ପାଶ୍ୟ ନାଏକକୁ ରମା ପଢ଼ିକାଳ ବାପା ବୋଲି ତାକ ଅଧିଥିଲେ ସୁଜା, ସେ ଯେ ପକୃତରେ ତାର ବାପା ନୁହେଁ, ରମା କ୍ଷମ ବୃଦ୍ଧିପାଇଲା । ଏ କଥାଟା ରମା ଅଗ୍ରହ ଜାଣିଥିଲେ, ତା ମନରେ ଦିଷ୍ଟମ ଦୂରଙ୍ଗ ଦୋକାଥାନା; କିନ୍ତୁ ବନ୍ଧୀମାନ ସେ ବନମାଳୀକୁ ପାଇଛି । ସୁବକ ତା ହୃଦୟ ଲୁଭ କରିବାରୁ ହୃଦ ଏକପକାର ଦିବାରୁ ନେଇ ଯାଇଛି । ସଥାରିର ଦୈନିକର କବନରେ ଯାହା ମଟୁଛି, ରମାର ତାହାକୁ ପଟିଲା । ଅବଶ୍ୟ ସେଥିରେ ଶୋଟାଏ ନହୁସ୍ୟ ରହିଗଲା; କିନ୍ତୁ ରମା କାଳି-କାଳରୁ ରହୁସ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ହୁଣ୍ଡି ଗା । ହୋଇ ଆସିଛି; ସୁତରାଂ ସେ ବସୁନ୍ତ ହେବାର କାରଣ ନଥିଲା । ପାଶ୍ୟ ନାଏକ ତା ବାପ ନୁହେଁ ବୋଲି ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା, ରମା ତାକୁ ପୁଣ୍ଯତି, ‘ବାପା’ ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ପାଖଟା ପ୍ରଥମେ ରମା ସହିତ ବନମାଳୀର ଦିବାର ସମ୍ମର୍ଦ୍ଦରେ ଆପଣି କରିଥିଲେ । ସେ ଯେତେବେଳେ ତେଣିଲେ ଯେ ପିତ୍ରା ତାଙ୍କ ପରମର୍ଶ ନ ନେଇ ରମାର ଦିବାର ସ୍ଥିର କରିଲେବେଳେ, ମନେ ମନେ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ କହିଲେ, “ବାପା ତ ମୋତେ ନ ପରାଗ ଏତେ କାମଟାଏ କର ଚାଲିଗଲେ; ମୋ ଅନ୍ତେ ମୋ ସମ୍ପତ୍ତି ଜିଏ ଭେଗ କରିବ, ସେ କଥା ମୁଁ ତାଙ୍କ କାହିଁକି ପରାଗବାକୁ ଦିବି ।” ପାଖଟା ସେ ସମ୍ପତ୍ତି କାହାକୁ ଦେବେ, ଅନେକ ଦିନ ହି ର ଦିନ ପାରି ନଥିଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ ସେ ବନମାଳୀ ଓ ରମା କିମ୍ବା ସମ୍ପଦର ମାଳିନ ହୋଇରନ୍ତି । ସଥାରି ରମ ହେଉଛି ‘ତେଜିଆ ମୁଣ୍ଡରେ ଝେଳ ।’ ପେହି କୁଣ୍ଡ ନୁହୁଣ୍ଡ ରମ ମେ ନିଳର ସମୁଦ୍ରାୟ ସମ୍ପଦି ବନମାଳୀ ହୁଣ୍ଡରେ ଅର୍ପଣ କଲେ ।

ଦିବାର ଦିବଧ ପଞ୍ଚମୀ ପଞ୍ଚମୀ ରମା ଅଭ୍ୟ ଦାସଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରାଵିବାରୁଙ୍କ ପରକୁ ଅସୁଧିଲା । ବନମାଳୀ ଅଗ୍ରହ ଭବରେ ଅଭ୍ୟ ଦାସଙ୍କ ନାନା ପ୍ରକାର ପରାଗ ପରାଗବାରେ ଲାଗିଲା । ସେ ଯେଉଁ କେତେବେଳେ ହେବ ଶୟାମରେ ଶୋଇ ରହିଲା, ସେ ସମୟକୁ ବା କୁଣ୍ଡ ପଞ୍ଚମୀ ଶୋଟାଏ ନାଳା ଦାଗ ପରି ତାଙ୍କ କରାନର ଜଣାପଢ଼ିଲା ।

ତା ଗର୍ଭରେ ଅନେକ ପଟଣ ଲାଗିଲା । କେବେଳ ସେ ଦ୍ୱାବ ସମୟର ଘଟଣାବଳୀ ଥଣି ଆଗରେ ଥଣି ଦିନ କରେ । ସେତେବେଳେ ଶଦାଧର ପୁଣି ମରି ଉଚିପଦ୍ଧତି; ହଜାର ଗୁଣ ଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ବୁଲେ; ସେ ନିଜେ ଅଧିନରୋଚିପାଇ ଜଡ଼ି କପାଳ ଅନୁଭବ କରେ; ପଦୁନାରୀ, ବୈଦିକଧାରୀ, ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରଭୃତି ତା ସହକର୍ମୀମାନେ ସମ୍ମରେ ଅପରି ଉପାସିତ ହୁଅଛି । ସେ ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଅଭୟ ଦୟାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତିଷ୍ଠ ଦେବତା । କିନ୍ତୁ ରୁକ୍ଷ୍ୟ ଅଭୟ ଦୟା ସେ କଣେ, ତାର ସେହିରେ ଯୋଗ ସହିତ ଥାଏ । ଦିନେ ବନମାଳୀ ଟିକିଏ ସାହସ ଧରି ଅଭୟ ଦୟାଙ୍କୁ ପାଇଲି, “ଆପଣ ମହମ୍ୟେ ବଜାର ଲାଗନ୍ତୁ ?”

“କାହିଁ, ମୁଁ ତ କେବେ ସେହି ଶୁଣିନେହି !” ତହୁଁ ବନମାଳୀ ମନେ ମନୋ ଭାବିଲା, “କା, ଏହା ଖାଲି ମୋର ଗୋଟାଏ ଧ୍ୟୁ । ସେ ଆହୁ ଜଣେ ଜାଏ । କେବଳ କେହେବାଟା ମନ୍ଦାନା ।”

ବିବାହ ଦିବସ ଅପେକ୍ଷାରେ ଦ୍ୱାରା, ବନମାଳୀ ମୁଁର କଳନାଲେ ଭସିବାରକିମାନ କା ଦ୍ୱାବକୁଠରେ ଅବୁ ଏବଂ ଭବ କନ୍ଦିଲ, ତାହା କୃତଜ୍ଞତା । ସେ ନିଜେ ଯାହାଠାରୁ ଯେଉଁ ଦ୍ୟକାର ପାଇଥିଲା, ସେହିପାଇଁ କୃତଜ୍ଞତା ଅନୁଭବ କଲା । ପିତାଙ୍କ ନିକଟରେ ସେ କୃତଜ୍ଞ ନିଦିବାରୁ ହୁଏ କରିଥିଲା । ସେ କୃତଜ୍ଞତା ସହିତ ଯାନା ସାହର ନାମ ଯନ୍ମଦ୍ୟ ଭବରେ ସର୍ବିଷ୍ଟ । ତା ହାତା ପ୍ରକଷଣରୁ ତାକୁ ଅଭିଭୂତ ଅବସ୍ଥାରେ କାହିଁ କଣେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଧାରୀ ପରକୁ ବହୁ ଆଶିଥିଲା । ଏ ଦୂର ଜଣଙ୍କୁ ଖୋଲିବାର ବାହାର ଦିନମାଳୀ ମନ୍ଦରେ କିମଣି ପବଳ ଦିନାକରିଛିଲା ।

ଅନ୍ୟ ନିକଟରେ ରୁଣୀ ନହିଁ ବନମାଳୀ ନିଜେ ସୁଖ ଦ୍ୱେଗ କରିବା ଅସରତ ବ୍ୟବାଧ କଲା । ଯାନା ସାହୁ ଅବସ୍ଥା ଗୋଟାଏ ମହାଧାରୀ । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ସେନାପତି ଦ୍ୟାବିନ ପ୍ରାଣ କଷା କରିଛୁ, ସେହିରେ ତ କିନ୍ତୁ ସମେହ ଦାହିଁ । ଯାନା ସାହୁ ଜନେ ନିକଟରେ ରେଖା, ଡକାୟତ, ନିର୍ବହନ୍ତା ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ବନମାଳୀ ପର ତ ନୁହେ । ବନମାଳୀ ଯାନା ସାହୁକୁ ଲୋକ କଗାଇ ଯେତେକି ଖୋଲାକିଲା, ସେ ସେହିକି ଅଦୃଶ୍ୟ ଫୋରିଗଲା ।

ତା ଦିନ କବଳ ରଖାନ୍ତିରୀ ଦଶବୁଦ୍ଧ ବନମାଳୀ ଅନେକ ସଙ୍ଗୀ ଦେଲା । ପ୍ରଥମେ ସେ କେତେବେଳେ ମୀଟ୍‌ପାଦ ଅବଶ୍ୟ ଧାରିଲା; କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ସବୁ ଅକ୍ଷୟରମ୍ୟ ହୋଇଲା । ଯେଉଁ ବରିତେ ସେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଧାରୀ ପରେ ଅପି ପହଞ୍ଚିଲା, ତାକୁ ଖୋଲି ବାହାର କଲା । ଶାନ୍ତିବାଲ୍ଯ କହିଲା, “ଦିନେ ଝରି ନୁହିଲା ବେଳଠୋର ସତ୍ୟ ପର୍ମିନ୍ତି ପୋଲିଯ ଦ୍ୱାରା ନୋ ବରି ନେଇ କଗନ୍ଧାରିବାର ଧାରେ କାହା

ଅନ୍ଧାରେ ଥିଲେ । ସେଠାରୁ ଗୋଟାଏ ଦୁରୁଣା କୁଆ ଭିଜିବୁ ଗୋଟାଏ ମଳମଣିଷ କାନ୍ଦରେ ଧରି କଣେ ଲୋକ ଅଧିଳା । ସର୍ବାର ସେ ଲୋକକୁ ଚିରପଦାର କଲେ; ଆଜି ମଲ ମଣିଷଟାକୁ ମୋ ଗାଡ଼ିନେ ଲାଭ ବୁଲୁଷୀୟନ ନେବରାଲେ ।” ସେ ମଳମଣିଷ ସେ ବନମାଳୀ, ଗାଡ଼ିବାଲ ଚମ୍ପିଲ । ତା ପରେ ମେ ଦରଲ ଯେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସର୍ବାର ଘାସୁରରୁ ସଙ୍ଗରେ ଥିଲେ କେବଳା ବନମାଳ ଗୋଟାଏ ପରିବୁ ଗଲେ । ଜାଣୁ ତା ପରେ ଜାଣ ହେଲ, ସେ ଅଛି କୁଟୁମ୍ବ କନ୍ଦପାଶିଲ ଦୋଷ । ନିକେ ବନମାଳୀର ଦୌଶ୍ୟ ଦେଖୁ ମନେ ପଢିବୁଲ । ସୁଦ୍ଧାକରେ ସେ ଆହୁତ ଦୋଷ ପଢିବା ସମୟରେ ମଗାଟାର ଭାବ ଆହି ଯେ ତାକୁ ଧରି ଧରି ଧରାଇଲା, ଯେବେଳେ ମାତ୍ର ତାର ମନେ ହେଲ ।

ବନମାଳୀ ୬, ବନ ଅନୁମାନରେ ନିମନ୍ତ ଦୋଷ ବିନ୍ଦିଲ । କେବୁ କଣେ ତାକୁ ସୁଦ୍ଧାକରୁ ବନ୍ଦ ଥିଲେ ସେ ଶ୍ରଦ୍ଧାବାସଙ୍କ ଦରେ ପଦଞ୍ଚାରଛୁ, ସେଥିରେ ତାର ମନ୍ଦର ରହିଲ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେ ଲୋକି ବାଟେ ଆମିଲ, ବାଟିର କା ଦୁଇ ତନ କାହିଁକି ବଳମୁ ଦେଲ, ଆଦେଶୀ ବୁଝିପାଇଲ ନାହିଁ । ଅଥବା ତା ଜୀବନ-ବିଷ୍ଣୁକରୁ ସେ ଶୋକ ମଧ୍ୟ ପାଇ ପାଇଲାନାହିଁ । ପାଞ୍ଚଟିରେ ସେ ଦ୍ୱିତୀୟରେ କେହି କିଛି ନୂତନ ଖର ଦେଇପାଇଲେ ନାହିଁ । ଗାଡ଼ିବାଲ କହିଲ, “ସେବନ ରାତ ରାତ ଅନ୍ଧାର ହେଇଥିଲ ।” ଶ୍ରଦ୍ଧାବାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ଜନ୍ମିଅଳ କହିଲ, “ଓଃ, ଲୋକଟାକୁ ଦେଖି ମୋ ପିଲେହି ପାରି ହେଇଗଲ ପର ।” ଯେଉଁ ଗାଡ଼ିରେ ବସି ତା ରକ୍ଷାକଣ୍ଠୀ ଆସିଥିଲ, ସେ ଗାଡ଼ିର ଚିଲକ ତାକୁ ଅନ୍ଧାରରେ ଚନ୍ଦ୍ରପାଶିଲାନାହିଁ । ଯେଉଁ ଜନ୍ମିଅଳ ସଙ୍ଗେ ସେ ପଥମେ ଆସି କଥାବାଟୀ ଦିଲା, ସେ ପଦକେ କେବଳ ସୁନ୍ଦିର ଶୁଣ୍ଡତା ବର୍ଣ୍ଣିଲା କଲା ।

ଦିନ ବନମାଳୀ ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନିଜ ଭାବରେ ନିଷୟରେ କଥାବାଟୀ କହୁ କରୁ କହିଲ, “ମୋର କୁ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ସବ ମୋର ଦେଇଥାନ୍ତା—” । ଅଭୟ ଦାସ ଉଦ୍‌ଦେଶ ଦେଲେ, “କାହିଁକି, ତା ତ ବୁଝିବ ।” ଶୁଣି, ବନମାଳୀ ପୁଣି କହିଲ, “ତାହା-ଦେଲେ, ମୁଁ ସେ ଟଙ୍କାରକ ଯତ୍ତ ତାକୁ ଦେଖିବାରେ ଖେତ୍ର କରିବ ।” ଅଭୟ ଦାସ ଶୁଣି କରିବ ଦେଲେ । ବନମାଳୀ କାମୀନ୍ଦ୍ରରେ ବୁଲିଗଲ । ଅଭୟ ଦାସ ୬ ରମ କରି କଥାବାଟି ଦେବାରେ ଲାଗିଲେ । ଧୂରନ ନାହା ପଟଣା ପଢ଼ିଲ । ତା ମଧ୍ୟରେ କମା ଗୋଟିଏ ଦେବା ଶୁଣି କରି କାମୁକ ଦେଲ । ତା ପରେ ସେ କହିଲ, “ଦାପା, ଦିନ କିମ୍ବା ଦିନମେ ତାକୁ ଦେଇଦେଲ । ସେ ନୁହି ଟଙ୍କାଟା ଦୁଇକୁ ଟଙ୍କା ଦାଦାର ଦେବାରେ କିମ୍ବା କିମ୍ବା ଦେଇଦେଲ । ମୁଁ ତ ଏବେ ବାହୁର କରିଦେଲ । ଟଙ୍କା ମୋର ହେବିଲ । ହେବି ପାହିଲାଏ ମୁଁ ଆଜି ହାତିଯୁ ଛଢିବିନାହିଁଟି । ବୁଝିବ ଦିନ ନୀରୁ ମୁଁ କି ଲାଗି ପାଇଲି । ଦିନଟା ହେବାରୁଲେ, କେବଳ ପାଇଥାନ୍ତି କଥା ।”

ପାଣ୍ଡ ନାୟକର ଶେଷ ଲଢ଼େଇ

ବିବାହ ଉତ୍ସବ ଲଗିଲା । କଟକ ସହର ବାଣ୍ଡରେ ପଟୁଆର ବୁଲିମବେଳେ
ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତନିଲିଖିତ କଥାବାଟୀ ଚାଲିବାର ଶୁଣାଗଲା ।

“ତୁ ଏ କଥାକୁ ଦେଖି ଚାହିଁ ପାରୁକୁ ?”

“ନା ।

“ଆଉ ତା ସାଥୁରେ ଯେ କୁଳା ଯାଉଛି, ତାକୁ ?”

“ନା ।

“ତୁ ତେବେ, ମୋଟାଏ କାମ କର; ଏ ପଟୁଆର ସାଥୁ ସାଥୁ ଯା । ତୁ
ବର କନ୍ଥା, ଆର ଏ କୁଳା, ମମଟୁକୁ ଦିନ୍ଦିଆ ।”

“କାହିଁଲ, ବୁ ଯାଉନାହିଁ ?”

“ମୁଁ ଗଲେ, ମନେ ଘୋଲିଯୁ ଦେଖିଲେ, ଆଉ ରଖିବେ ଟିକି । ଧର ସିନା
ନେଇପାଇବେ । ତୁ ଯା ବର ନେଇ ଅପିବୁ ।”

“ମୁଁ ତ ଯିବ । ଆଜି ମୋତେ ସେଠେର ଯାଇ ନାଟ କରିବାକୁ ହବ ।
ବହନା ଆରିଯାରିବ ପର ?” “ତେବେ ତ ଝରୁ ଭଲ କଥା । ତୁ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଜବର
ନେଇ ଆପିବୁ । ତୁ ହରା ଓ ଚମାତ୍ର ଅହୁର ଗୁଲକ । ତୁ ବୈଚିଲେ, କୋଉ
ଖବରଟା ବାକି ରହିବନାହିଁ । ଠିକ୍ ବର ଲାଦ, କନ୍ଥା କିଏ, ଅଉ ଯେ କୁଟ୍ଟାଟା—
ଦେଖିଲୁନା ଯେ କୁଟ୍ଟାକୁ ?”

ବିବାହ ଉତ୍ସବ ପରେ ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଚମତକୀୟ ଏବଂ ପାଣ୍ଡ ନାୟକ ବର କନ୍ଥାଙ୍କୁ
ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ । ବନ୍ଦୁବାନ୍ଧବ ଦେଇ ଖାଲ ଫେରିଗଲେ । ଭୋକରେ ବିଶେଷର
ଦିପାତ୍ମି ଥିଲା । ରମା ତାକୁ ଦେଖି ଚମ୍ପିପାଇଲା ନାହିଁ । ବିଶେଷର ମଧ୍ୟ ଜୀବନରେ
ଅସଂଖ୍ୟ ରମଣୀଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ ଥିଲାପାଇଁ କରିଯାଇ, ଅନ୍ତରୁ ଜନତା ମଧ୍ୟରେ
ରମାର ଦ୍ୱାରକୁ ସାହୁ ଅନୁଭବ କରିପାଇଲା ନାହିଁ । ବିବାହ ଉତ୍ସବ ପରେ ବନ୍ଦୁବାନ୍ଧବ
ଅନ୍ତରୁ ଅଭିଭାବ ସମତ୍ତ ବିଦ୍ୟା ନେଇ ଗଲେ । କୁଟ୍ଟ ପାଣ୍ଡ ନାୟକ ରହିବା ପାଇଁ
ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଚମତକୀୟ ଉଥରେ ଗୋଟିଏ ପୁଦ୍ରର ପୁସ୍ତି ତ କୋଠାର ପୁସ୍ତି କରି
ରଖାଗଲା । ରମା ଯାଏ କାଳିଜବଳ ପାଣ୍ଡ ନାୟକ ରହା ଅନ୍ୟ କାହା ଉପରେ ତା
ସ୍ଵେଚ୍ଛାରୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ନ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ବନ୍ଦୁବାନ୍ଧକୁ ପାଇ ମଧ୍ୟ, ପାଣ୍ଡ ନାୟକ
ପାଇ ତା ମେଦିବ ମାତା ଦିବେ ମୁହା କପିଲ ନାହିଁ । ନମ ପରିଚିଲା, “ବାପା, ତୁମେ
ଝୁପି ହେଲାବୁ ?”

“ହୁଁ ।”

“ତେବେ ଟିକଣ ହୁଏନାହିଁ ମାଫିନ ।” ଧାର୍ଯ୍ୟ ନାମକ ଚମାର ଲେଖି ପାଇ ଶାନ୍ତେବଳାଦାବଳାର ହଞ୍ଚଗଲ ଦିନଠାରୁ ଥରେ ମେଲେ କେବେ କହି ନ ଥିଲ । ସେ ଦିନ - ମା ଅନୁଭୂତିରେ ଧୂମ ଗୋଟିଏ ବହୁ ତନର ମେଘପୁ ଆକାଶକୁ ପାଇବାରେ ଦୂରି ନ ମୁହଁଦିନ କିମ୍ବି ଦାନାରିଲ ପରି କିମ୍ବି ଦରିଲ ।

ଦିନ ଦିନ ପର... “ନିବାମ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଓ ଧାର୍ଯ୍ୟ ନାମକ ଦୁଇଟି ଧାର୍ଯ୍ୟ ଏକମତୀ ଦେଲା ।” ନିବାମ ଅମରରେ ଅମି ବନ୍ଦିଲେ । ଧାର୍ଯ୍ୟ ନାମକକୁ ଜୋଳା ପଡ଼ିଲ । ଦେଖିଲେ ଦୁଆର ଜୟଅନ୍ତ କହିଲ, “ମେ ମାତ୍ରେ କହିଗଲେ, ତାଙ୍କ ଦେବ ଭକ୍ତ କିମ୍ବି ନ ହୁଏନ୍ତି ଅଛ ନାହିଁ । ପାର୍ଶ୍ଵ ଦୂରି ଯାବିବିଲା, କାଳିକି ଥାଏବିବେ । ଦୁଆରୁ ଶାନ୍ତିରିକାରୁ ମୋଦିଲେ ହୃଦୟମୁଁ ଦେବ ଯାବିବିଲା ।”

ଦେବନ ତେମ ମନରେ ଗୋଟାଏ ଦୁଇନ ଛୟା ପଢ଼ିଗଲ । ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦିମ୍ବମାନେ ମଧ୍ୟ ଟିକଣ ଦୁଇଟି ଦେଲେ । ଧାର୍ଯ୍ୟ ନାମକ ଚିଲଙ୍ଗାବିତାଳ ଘରକୁ ଫେରିଯାଇ ପଢ଼ିଲ ଯେ ଦୂର କିମ୍ବନ୍ତି, ଦର୍ଶାନ ଅଜାନ; ପ୍ରସରକ ମାରିବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଠାରେ ନାହିଁ । ସେ ଜଳ ଧାରିବାରେ ତମର ପଢ଼ିବାରୁ ଲାଗିଲ । ସେ ଭାର ଦେବ ହେତିଆ ପିର୍ଦ୍ଦିତ ଜୀବାଳ, ତା ଛାତକୁ ଦିଲା ଯାହିଁ ପରିର ରମା ପିନ୍ଧୁବା ଛ୍ରୀଣ ନାଲାଗୁଡ଼ିମ ବାନାର ନନ୍ଦ, ତା ପରିର ଦିଲା ଯାହିଁ ପରିର ସମସ୍ତ ଦୁଇ ସେହି ମୁହଁତ୍ରିରେ ଉତ୍ସ କରିଲେ ଓ ତା ପରିର ରମା ଯେଉଁ ହେତିଆ ଶାର୍ଦ୍ଦୀ ହଣ୍ଡିକ ପିନ୍ଧି ଅନ୍ଦେକ କର୍ତ୍ତା କରି ଦେଲା ଯାହିଁ ପରିର ଦୁଆର ଅଟିଲା, ତାକୁ ହାତରେ ଧରି, ରମାର ଶିଳ ଦିଲ ଦୈତ୍ୟର ମୋହାର ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲ । ସେବେବେବେଳେ ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ଦୁଇନ ଅବରଣ ବର୍ଷାକାରର ମେତମାନ ପରି ତାହିରୋତ କହିଲ । ସେ ଦୁଇନ ସ୍ତରୀ ମୁହଁ କୀକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବର ଦେଖିଲେ ପିର୍ଦ୍ଦିତ ନେଇ । ତା କୋହ ଶ୍ରୀବାକୁ ଯାଏ ପର ମଧ୍ୟରେ କରିବ ନ ଥିଲ । କନବଳ ପରିର କାହା, ଛନ୍ଦ ଓ ବାନାରେ ଦେବାକ ଶ୍ରୀନିବାସରେ ଭାବୀ ପରମ୍ପରାକ ହୋଇ ଆହୁର ବିକଟ ଛୁଟାଗଲ ।

ଦେବ... ରାତିର ଧାର୍ଯ୍ୟ - କେବଳ ତା କବନର ଶେଷ ପୁତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପରି ଅନୁଭବ ଦଲ । କନମାନ ହନ୍ତର ରମା ଦୂର ଯୌଝଣେ ଦେଖି ତା ମନରେ କି ଜ୍ଞବ ଦେବା ଦେଖି, ମେତ ଦମନ୍ ଦେଖି ନିର୍ମିତ କହିଲାରୁ ବରଳ । ରମାକୁ ସେ ଦେବ ମାତ୍ରିକା ଗାନ୍ଧି, ଧୟାକ ଦୁଇନେ ତାଙ୍କୁ ଭୟକ ରତ୍ନଧାରୀ ସେ ତା କହିପରିବ ନାହିଁ । ମନମାନ ରମା ଯେବେ ଅର୍ପିଲା । ରମା ବନମାନରେ ପାଇଛି । ବନମାନ ରମାକୁ ତର୍ଯ୍ୟାନରେ ବାନରେହି । ବନମାନରେ ଦେବରେ ଦେବ ନିମନ୍ତେ, ରମା - ରମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମା ପରିବ ନାହିଁ । ତାହିଁ

ସେଇବୁ ଛାଡ଼ିରେ ଏକମାତ୍ର କେଁ ସେ ନିଜେ; ସେ କଥା ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ବେଶ ହୃଦୟରୂପ କରିପାଶାଲା । ସେ ରମର ବାପା ହୋଇ ସେ ତଳ ଆସିଲା, ଆଉ ଚଳିବା ଭବିତ କି ନା, ଭାବବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟାଏ ବିଶାଳ ସମସ୍ତ ଉପାସ୍ତି ହେଲା । ଏକ ଦିନରେ, ରମା ସହିତ ସମ୍ପର୍କ କାହିଁଦେବାଦ୍ୱାରା ତାକୁ ଏକ ଅମାରୁଷ୍ଟିକ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅପର ଦିନରେ, ରମାର ସୁଖ ଯୌଝନ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ନିଜ ଦର ଭାତରେ ଏକାନ୍ତରେ ବସି ଜୀବନର ଫେହୁ ଶେଷପୁଣି ଲାଗିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଫେହେଦେଖେ ତାକୁ କେହୁ ଦେଖିଥିଲେ, ହୃଦତ ମୁଢି କୋଣ ମନେ କରିବା । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ଜୀବନ୍ତ ନିଜେ ତାର ପ୍ରମାଣ ଦେଖାଇଲା; ସମସ୍ତ ହାତ ନିର୍ଣ୍ଣଳଭାବରେ ପଡ଼ି ରହି, ଶେଷରେ ଟଠି, ନମାର ପୁରୁଣା ପିଲାତନର ଶାଢ଼ୀ ଜଣ୍ଠିକ ଧରି ଗୋଟିଏ କୁମୂଳ ଦେଲା ।

—୨୧—

ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ଆମ୍ବପ୍ରକାଶ

ଆରଦିନ ଶୁଦ୍ଧ ସବାକେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧିବାସ ଚମ୍ପିତରେଣ୍ଟ ଘରେ ପହଞ୍ଚ ଦେଖିଲ ସେ କେହୁ ଅଛୁରି ଶେଯରୁ ରତ୍ନିହାନ୍ତି; କେବଳ ଜୟାଥାଳ ସଦର ଦରଜା ପାଣେ, ହାତରେ ଗୋଟାଏ ବକ୍ତୁକ ଧର ପାମାନ୍ତ ପମେଇ ପୁମେଇ ଏକା ଠିଆହୋଇଛି । ତାକୁ ଦେଖି ଜୟାଥାଳ କୁହାର କର ଅଣି ମନ୍ତ୍ର ମନ୍ତ୍ର କର ଭିତରକୁ ଖବର ଦେବାପାଇଁ ଗଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କହିଲା, “ଦେଖ, ମୁଁ ଆସିବ ବୋଲି କହିବ ନାହିଁ; କହିବ, କିଏ କଣେ ଆସିବ ।” ଜୟାଥାଳ ବିଦ୍ୟୁତ ହୋଇ ପରିଚିଲା, “ଗାହିକ, ହିନ୍ତୁର ?” ହିନ୍ତୁର ଶୁଣିଲା, “କହନା । ସେହୁରେ କଣ ଅଛୁ ? ଶାଲ ବନମାଳୀ ବାବୁଙ୍କୁ କହିବ, ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକା ଦେଖା କରିବାକୁ ରୁହେଁ !”

ବନମାଳୀ ଅସି ବିଦ୍ୟୁତ ହୋଇ କହିଲା, “କାପା, ଅପର ଅସିବନ୍ତ ? ମୋତେ ସେ ବୋଲା ପାଇବ ଯାଇ କୁହକୁ ନିଏ କଣେ ଅଛେବ । ଆପଣ ଏବର କାହିଁକି ଦେଲେ ? ଦୁଆର ତ ମେଲ ହୁଲ, ଉପରକୁ ସିଧା ସିଧା ଗୁଲିଗଲେ ନାହିଁ ?” ପ୍ରଶ୍ନର ସେ ଜେହୁ ଗୋଟାଏ ଦିନର ଆଜପାରେ, ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ଦେଖାଇଲନାହିଁ ।

ବନମାଳୀ ପ୍ରତି ତା ମନରେ କେବେ ଭଲ ଭବ ନ ଥିଲା । ହଠାତ୍ ସେ ‘ବାପା’ ବୋଲି ଡାକିବାରୁ ପାଶୁ ନାଥକ ଆନନ୍ଦରେ ବିହୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ ତାରୁ କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ପାବ ବନମାଳୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ, “ଆପଣ ଜାରି ନ ଖାଇ କାହିଁକି ରାଜିଗଲେ ? ଯେବେ ଦୁଃଖ ଥିଲୁ ? ଭଲ ଥିଲୁ ନା ?”

ପଶୁ ସବୁର ରାତ୍ରିରୁ ଧାଇବାକୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି, କିମ୍ବା ପାଇଛି ବୋଲି ମନେ କବି, ବନମାଳୀ ଦୂରି କରି ଲାଗିଲା, “ମୋ ମୋତେ କରୁଥିଲା, ଅପଣ କାଳ ରୁକ୍ଷିତିବାରୁ ତା ମନରେ ବଢ଼ି ଦୁଃଖ ହେଇଛି । ସେ ଆପଣଙ୍କ ଭବ ଯେଉଁ କମେ କିନା । ଅପଣ ଆଉ ମେତାକୁ ଯିବେନାହିଁ । ଗଲେ, ରମା କାନ୍ଦିବ । ଅପଣ ଯେବେ ହିବେ, ତାକୁ ସାହୁର ଚେତାଯିବେ । ନାହିଁକି ବା ଯିବେ ? ଅପଣ ତ ଏଠେକ ନହିଁବେ । ମୁଁ ମୋ କାମଦାମରେ ଲାଗିବି, ଆପଣ ରମାକୁ ଧରି ବୁଲିବାକୁ ଯିବେ, ଯେପରି ସେ କହା ପଦିଆବେ ବୁଲୁଥିଲା ।”

“ବନମାଳୀ ବାବୁ ଅପଙ୍କ ମୋର ଗୋଟାଏ କଥା କହିବାକ ଥିଲା । ଅପଣ କାଣିଲା ନାହିଁ ମୁଁ କବେ ସୁରୁଣା କବନ୍ଦା, ଦାରୀ ।” କେତେବୁଡ଼ାଏ ବିଷୟ ଥିଲା, ଯାଦା ମେନେ କଟିଲା ରଖାଇଲେ କିନାଯାର ପରିବେ, ବୁଝିବା କଷ୍ଟକର ହୁଏନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କଥାବୁଡ଼ାକ ବ୍ୟାସ କରିବା ସୀମା ପାରିବୋଇଗଲେ, ତେଣିକ ଯେତେ ସହକ ଭଷାରେ ସକାଶ କରାଗଲେ ସୁଜା, ବୁଝିବା ଅସ୍ତ୍ରବ ହୋଇପଡ଼େ । ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ କଥାବୁଡ଼କ ବନମାଳୀ ସେ ନ ବୁଝିଲ ନୁହେ; କିନ୍ତୁ ତା କାନରେ ପ୍ରବେଶ କଲାନାହିଁ । ସେ ଗୋଟାଏ ନିଷେଧ ପରି ଠିଆହୋଇ ରହିଲା । ପାଶୁ ନାଥକ ସ୍ଵରୀ କହିଲା, “କାଳ ମୋ ଦେହ କିନ୍ତୁ ଶରୀପ ହୋଇ ନ ଥିଲମ । ମୁଁ ଆପଣମାନେ ପରି ବଢ଼ିଲେକିଏ ସଙ୍ଗେ ବସି ଶିଆ ପିଆ କରିବାକୁ ତ ଲାଦକ ନୁହେ; ଦେହପାଇଁ ରାଜିଗଲା । ଆପଣମାନେ ରଜା ରାଜୁ କୁ ଘର ସୁଅ କିନା ।”

ବନମାଳୀ ଶୁଣି ତମକୁପଢ଼ି ଚଂପିତ ସ୍ଵରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, “ଆପଙ୍କର ଏ ପର୍ବୁ କଥାର ଅର୍ଥ କ’ଣ ?”

“ଏଇ ଅର୍ଥ ବାବୁ, ମୁଁ ନରେ କବନ୍ଦା, ଦାରୀ ଲେକ ପରି !”

“ଆପଣ ନାହିଁକି ମୋକେ ଏପରି ବଢ଼ିବନ୍ତୁ । ଆପଙ୍କ ଦେହ ନିଷେଧ କିନ୍ତୁ ଶରୀପ ହେବାଟି । କବି ମୁହଁଜେତ, ନହୁନ୍ତୁ ।”

“ନା ବନମାଳୀ ବାବୁ । ମୋ ଦେହ ବେଶୀ ଭଲ ଥିଲ । ମୁଁ ଛେର କରି ଥରେ ଭଣିଶ ବର୍ଷ କେଳିବାନାରେ ଥିଲି । ତା’ ପରେ ଅଭୟରେ ଗୈର କରି

ଆମବନ କୋଲଦୟ ପାବଦୂଳ । ମୁଁ ଲୁହିଧିକେଇ ଅଗିଛ; ଧରୁ ପଢ଼ିଲେ, କେଲି-
ଆନାକୁ କିନ୍ତା ନୋବ ଯିବିଟିକି ।”

ବନମାଳୀ ଜୟତେ ସତ୍ତ ଦେଖିପଥାଳ; କିଅପି ଦୟାସ ନ କର ରହ
ପାଇଲାମାତି । ବେ ବେମେ ବେମେ କଥାଟି ଦୁଇଗଲ ଏବ ଯେବେଳେ ଦୁଇଲ ତା ଠାରୁ
କେଣି ଅନୁମାନ କଲା; ତା କି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଵର୍ଗ ଯେ କିମ୍ବା ଅନ୍ତରାମସ୍ତୁ ଏବ ପଦ-
କଢ଼ିତ, ସେ ତିବ ଆଜି ଏଗନ୍ତେ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲ । ତହୁଁ ସେ ଦେଲା, “ଆଉ
କଣ ଅଛୁ, କହୁନ୍ତୁ । ଆପଣ ନମାର ବାପା କି ?” କହ ସେ ଭୟରେ ପହଞ୍ଚୁ ଦୃଢ
ପାଦ ପୁଣୁଗଲ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ମଧ୍ୟ ହଠାତ୍ ନମିପଡ଼ି, କରିଲ, “ମୋ ପିତା
ଲେକର ହଲପ ଥିଲାକୁ ନବ ନାହିଁ । ତେବେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ହଲପ କବି କହୁଛୁ, ମୁଁ
ତା ବାପା ନୁହେଁ । ମୁଁ ମେଘଦୂର କଣେ ଦରତୁ ନାହିଁ । ମମା କି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦେବ
କୁହେ, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ । ନମାର ମେଣ୍ଡର କୌଣସି ସମ୍ମର୍ନ ନାହିଁ ।”

“ମୋତେ ଯୁ ପମାଣ କିବ ଦକ ?”

“ମୁଁ ଦେହର ପାନ, ମେ କଥା ଦୟାସ କବନ୍ତୁ ।”

ବନମାଳୀ ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ କହିଲା, ତା ମୁଁମଣ୍ଡଳ ବେଶ୍ ପଶାନ୍ତ ।
ତହିଁରୁ ସେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରେସାକଥା ବାଦାଶପାନେ ଦେଖି ସମ୍ମାବନା ଦେଖାଗଲ
ନାହିଁ । ତହୁଁ ବନମାଳୀ କହିଲ, “ମୁଁ ଅପଣେ କଥା ଦୟାସ କହୁଛି ।” ଶୁଣି,
ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଆଶ୍ରମ ହେଲ ଏବ ପରାମ୍ବର କହିଲ, “ରମା ସହିତ ମୋର କି
ଷଖର ? ମୁଁ ବାଟରେ କୁଳିପିବା ଲୋକ । ସେ ସେ ଜନ୍ମ ହେଇଛି, ଦଶ ବର୍ଷ ଥାଗେ
ମୁଁ ଜାରି ନ ଥିଲ । ମୁଁ ଅବର୍ଣ୍ଣ ତାକୁ ସେହି କରେ । ବୁଢା ହେଲେ, ସାନ
ଶିଲଙ୍କରେତେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଚନ୍ଦର ହୁଏ । ତା ବାପା ମା ନେହି ନ ଥିବାରୁ, ମୁଁ ତାକୁ
ଆଶି ଧାଳିଲୁଛି ନିଃ; ମେ ଏବେ ଅପରାଜକ । ସେ ବ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା କଥା କ ଆପଣ
ମୋତେ କିଛି ଧନ୍ଦନାହାନ୍ତି । ତେବେ ଅପଣରେ ପୁରା ମନେହ ହେଉଥିବ । ମେତା
ଚେରିମାଲ କୁହେ, ନୁହ ଉପାର୍ତ୍ତି ଧନ ।” ଦେହ, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ବନମାଳୀ ମୁଁକୁ
ଝାଁଖି ରହିଲ ।

ବନମାଳୀ କୁହିତ ମନକ ନିଃ, ପରେ ଶାମାଣି କରି ଲୁହିତ ନାହିଁ
ଦେଲା, “ମୋତେ ଏହୁବାବ ଦ୍ୱା ବାର୍ଦିକ କହିଲୁଛି । ମୁଁ କିମ୍ବା ପରାକ୍ରମୁକ୍ତି ?
ଆପଣ ନ କହିଥୁଲେ, ତଳା ବିହିଅନ୍ତା । ଅପଣେ ତ କେହି ଆଉ ଧରିବାକୁ
ଖୋଲାହାନ୍ତି ।”

“ତା ହେଇପାରେ । ମାତ୍ର ଅପଣ ଭୁଲ ବୁଝିଛୁ । ମୋତେ ମୁଁ ଧରିବାକୁ ଖୋଜୁଛି ପର । ମୁଁ ମୋ ନିଜ ବାଟ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ବସିଛି । ନିଜେ ନିଜକୁ ଧରିଲେ ଆଉ କିଏ ରଖିପାରିବ ? ମନୁଷ୍ୟର ବିବେକ ତାର ପ୍ରଧାନ ଶବ୍ଦ, ବିବେକ ତାକୁ ନରରୁ ସର୍ଗକୁ ଉଠାଇନାଏ । ବନ୍ଦମାଳୀ ବାବୁ, ମୁଁ ଖେଲ ଡକାସୁଥିଲେ ହେଇପାରେ; ମାତ୍ର ମୁଁ ଜଣେ ସଙ୍ଗାଲେକ । ମୁଁ ନିଜକୁ ଆପଣଙ୍କ ଦୂଷ୍ଟିରେ ତଳକୁ ପକାଇ; ମୋ ନିଜ ଦୂଷ୍ଟିରେ ଉପରକୁ ଟେକୁଣି ।”

ପାଣ୍ଡନାଏକ କିଛି ସମୟ ନରବ ରହି କଷ୍ଟରେ ଛେପ ତୋଳିଲୁ; ସତେ ଯେପରି ତା ବୁଝି ତାକୁ ପିତା ଲଗୁଥିଲ ଓ ସୁଖ କହିଲ, “ଆଉ ଦାସ ତା ନୀଁ ମୋତେ ଧାରିଦେଇଛୁ; ମୁଁ ଧାର ଶୁଣିଦିବା ଦରକାର । ଗୋଟାଏ ଲାଲ ନୀଁରେ ମୁଁ କେତେଦିନ ସଥାରରେ ଚଳିବ ? କେତେଦିନ ପୋଲିସବାଲକୁ ଦେଖି ଉଗବି ? ନିଜର ଛାଇକ ଦେଖି ତମକିବି ? ନା, ନା, ନା; ଆଉ ନୁହେ । ଏ ଅଧ୍ୟୟ ସାରିଛି । ଯେଥୁପାଇଁ ଅପଣଙ୍କୁ ସବୁ କହିବାକୁ ଅସିଲି । ଦିନେ ଫେଟ ପୋଷିବା ପାଇଁ ମୁଠାଏ ଶୁଭଳ ଖୋରିବାରଥୁଲି । ଆଜ କରିବରେ ବଡ଼ ହେବା ଲାଗି ଜଣକ ନୀଁ ଘେରେଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।”

ଦୁହେ ଦୁହୁଞ୍ଜି ବୁଝି କିଛି ସମୟ ବସିରହିଲେ । ବନ୍ଦମାଳୀ ପାଇଁରୁ କଥା ବାହାରିଲ ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସୁଖି କହିଲ, “ଦେଖନ୍ତୁ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଦରେ ବଡ଼ଲେଖା କିମ୍ବା ଅଭୟ ଦାସ ନୀଁରେ ରହିବ, ଅପଣ ମୋତେ ଶୁଣୁର ବୋଲି ଖାତିର କରିବେ; ହଠାତ୍ ଦିନେ କିଏ ଆସି କହିବ, ଏହା ପାଣ୍ଡନାଏକ, ‘ଗୋଟାଏ ସୁରୁଖା ଦାରୀ ।’ ପୋଲିସ ଧରିପଢ଼ି କରିବେ, କି କହିବୀ ହେବ; କହନ୍ତୁ, ଦେଖି ?” ବନ୍ଦମାଳୀର ନରବତା ଦିନର ଦେଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ସୁଖି କହିଲ, “ମୁଁ କୁପ୍ତ ନ ରହି ଭଲ କରିଛି । ମୋ କଥା ଆଉ ଭାବିବେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଦିବାୟ ନେଇ ଯାଇଛି ।

ବନ୍ଦମାଳୀ ଯାଇ ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ହାତ ଧରି ପକାଇଲ । ସେ ଦେଖିଲ, ତାହା ଗୋଟାଏ ପଥର ହାତ ଓ କହିଲ, “ମୋ ଶୁଣୁରଙ୍କର କ'ଣ କେହି ଆର୍ଦ୍ଦୀଷ୍ଟ ସ୍ଵକଳ ନୁହନ୍ତି ? ମୁଁ ହାଜିମଙ୍କୁ ଧରି ଆପଣଙ୍କ ଦୋଷ ଜମା କରେଇଦେବ ।”

“କିଛି ଫଳ ନାହିଁ, ବନ୍ଦମାଳୀ ବାବୁ; ମୁଁ ମଲିଖି ବୋଲି ଧର ନିଅନ୍ତୁ । କ୍ଷମା ମାଗି ସୁଖରେ ରହିବା କଥା ପଡ଼ିଲାହିଁ । ଏ ଗୋଟାଏ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ମୋ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ବନ୍ଦନ । ମୁଁ ନିବେଳ ଗୋଟାଏ ଜମା ଗୁଡ଼େ—ସେ ମୋ ବିବେକର ଜମା ।”

ରମାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଥାଳ

ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ଓ ବନମାଳୀ ଦୁହଁ କଥାବାର୍ତ୍ତିଆ ହେଉଥିବା ବେଳେ ରମା ଆସି ପଢ଼ୁଥି କହିଲା, “ତୁମେ ସବୁ କ’ଣ ବଡ଼ ବଜନନ କଥା କହୁଚ ? ବାପା, ତୁମେ ମୋ ପାଖକୁ ନ ଯାଇ ଏଠେଇ ବସି ଏ ବାଜେ କଥାବୁଡ଼ାକ କାହିଁକି ଗୁପୁଛ ? ତୁମେ ମୋତେ ମନ୍ଦୁ ଦୂର କରି ଦେଲୁ ନା କ’ଣ ?” ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ଏବଂ ବନମାଳୀ ଦୁଇ ଜଣ ଅପରାଧୀ ପରି ନାରବ ହୋଇ ବସିରହୁଲେ । ରମା କହିଲା, “ମୁଁ ଠିକ୍ ଆସି ଧରଚି । ବାପା, ତୁମେ କ’ଣ ବିବେକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଥା ସବୁ କହୁଥିଲା । ଏ ଫେରେ ସେ ଲାଜୁକି ଯିବା କଥା ନା କ’ଣ ? ନା ବାପା, ତୁମେ ଦିହେଁ ଗଲେ ମୁଁ ପ୍ରାଣ ହରଇ ଦେବି ।”

ବନମାଳୀ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ଦେଲୁ, “ତୁମେ ଭୁଲ ଶୁଣିବ, ରମା । ଆମେ ବ୍ୟବସାୟ ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତିଆ ହେଉକୁ । ତୁମ ଛ’ଲକ ଟଙ୍କାରେ କ’ଣ କରିବାକୁ ହେବ, ବିଶ୍ଵର କରିବାକୁ ବସିବୁ । ତୁମେ ଯାଅ ନା ।”

“ତେବେ ମୁଁ ରହିବାକୁ କ’ଣ ମନା ଅଛୁ ?” କହୁ, ରମା ପାଣ୍ଡି ନାଏକ କୋଳକୁ ଗଲା । ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ଚିନ୍ତାପତ୍ରମା ପରି ବସିରହୁଲା; ହୁଲଚଲ ହେଲାନାହିଁ । ରମା ଚମଳିପଡ଼ି କହିଲା, “ବାପା, ତୁମେ ବଡ଼ କଳା ଦିଶୁଚ ? ତୁମ ଦେହ କ’ଣ ଏତେ ଖରପ ଅଛୁ ?”

“ନା ଭଲ ହେଇଗଲାଣି ।”

“ରାତରେ କ’ଣ ଭଲ ନିଦ ହେଇ ନ ଥୁଲ ?”

“ହେଇଥୁଲ ।”

“ମନ ଦୁଃଖ କହୁଚ ?”

“ନା !”

“ତେବେ ଏମିତି ଦିଶୁଚ କାହିଁକି ? ଦେହ ଭଲ ଅଛୁ, ରାତରେ ନିଦ ହେଉଥିଲ, ମନ ଦୁଃଖ ନାହିଁ । ତେବେ, ହୁମୁନାହିଁ କାହିଁକି ?” ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ବେତନଭେଣୀ କ୍ରତ୍ୟ ପରି କଥା ମାନି ହସିଲା । ବନମାଳୀ କହିଲା, “ରମା, ଏବେ ଯାଅ ନା !”

“ବାପା, ମୁଁ ରହିବ ନାହିଁ ? ମୁଁ ତ ବାପାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଛ, ବାପା, କହ ଦେଖି, ମୁଁ ରହିବ କି ନାହିଁ ?” ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ଦେଲୁ, “ନା !” ଶୁଣି ରମା

ବୁଲିଗଲା । ବନମାଳୀ କହିଲା, “ରମା ଏ ସବୁ କଥା ଶୁଣିଲେ—” ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଆପାଦମନ୍ତ୍ରକ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା ଓ କହିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ଏତକି ପ୍ରାର୍ଥନା, ରମାକୁ ଏସବୁ କଥା କହୁ କହିବେ ନାହିଁ । ଥରେ ସେ କଥା ଦଲେ ଦେଖି ବୁଝୁଯାଇ ଶୋଇନାହିଁ । ସେ ଯେବେ ଜାଣିମି—; ନା ତାକୁ କହୁ କହିବେ ନାହିଁ । ମୋର ଏତକି ମାତୃତା ।” କହୁ, ସେ ଦୁଇହାତ ମୁହଁରେ ଦେଇ, କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଲୁହଧାରରେ ତା ଲୁଗାପଟା ସବୁ ଓଡା ହୋଇଗଲା ।

ବନମାଳୀ କହିଲା, “ଆପଣ ତାକ ହୁଅନ୍ତୁ । ମୁଁ ତାକୁ କହୁ କହିବ ନାହିଁ ।” କହୁ ସେ ନରବର୍ଷବରେ ବସିରହି ମନେ ମନେ ଅନେକ କଥା ଶୁଣିଲା ଓ ଶେଷରେ କହିଲା, “ଦେଖୁ, ସେ ଛ'ଲମ୍ବ ଟଙ୍କା ଆପଣଙ୍କ ଜିମା କେହି ଦେଇଯାଇଛି, ଆପଣ ରଖିବା ଠିକହବ ।” ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କାନ୍ଦିଯାବି ଯେପରି ନରବ ହୋଇ ବସିଥିଲା, ସେହିପରି ବସିରହିଲା । ନେତେକେ ସମୟ ପରେ ସେ କହିଲା, “ସବୁ ସରଳତା । ମୋର ଗୋଟିଏ କଥା ଆଉ ପରିଚିବାକୁ ଥାହିଁ । ରମା ତ ଆପଣଙ୍କର । ମୁଁ ଆଉ ତା ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିପାଇବ କି ନାହିଁ ?

“ନ କଲେ, ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ।”

“ଭଲ କଥା; ତାହାହେଲେ କହିବ ନାହିଁ ।” କହୁ, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଦ୍ୱାର ପାଶକୁ ଗଲା । ଶିଳୁକରେ ହାତ ଦିଅନ୍ତେ ଦ୍ୱାରାହି ଫିଟିଗଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଗୁଣ୍ଡ ଯାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଦ୍ୱାର ବନ କରି ଆସି ଧୀର ସ୍ତର ସବରେ କହିଲା, “ଟିକିଏ ରହନ୍ତୁ । ରମାକୁ ଦେଖିବାକୁ ମୋର ବଢ଼ ଜାହା ହେଉଛି । ଯେବେ କହିବେ, ମୁଁ ବେଳେ କେବେ ଆସିବ । ରମାକୁ ଦେଖିବା ଜାହା ହେଉ ନ ଥୁଲେ ମୁଁ ତ ଗୁଣ୍ଡ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଆସି ଏସବୁ ମନ୍ତ୍ରିବା କଥା କାହିଁକି କହନ୍ତି ? ଆପଣଙ୍କର ଯେବେ ଆପଣି ନ ଆସ, ମୁଁ କେହି ସବୁବେଳେ ଅସିବନାହିଁ, ଅବକୁ ଥର ଆସି ଆପଣଙ୍କ ବରନ୍ତୁ କରିବନାହିଁ, ଦିନେ ଦିନେ ଆସି ତାକୁ ଦେଖି ଯାଇଥିବ । ଆପଣ ଯେତକି କହୁବେ ସେତକି ଥର ଆସିବ । ଆଉ ଦେଖନ୍ତି; ମୁଁ ଏକାବେଳକେ ନ ଆସିଲେ, ଲୋକେ କ’ଣ କହିବେ ?”

“ଆପଣ ତିନ୍ତ ଥରେ ଅସ୍ତିବେ । ରମା ଆପଣଙ୍କ ଅପେକ୍ଷାରେ ଥିବ ।”

“ଆପଣଙ୍କ ବନ ଅନୁଗ୍ରହ । ମୁଁ ଏତକି ଶୁଣି କୃତକୃତ୍ୟ ହେଲି ।” ବନମାଳୀ ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ନମଦୀର କଲା, ଅନନ୍ତ ଓ ନୌରାଶକୁ ବନାୟ ଦେବା କିମ୍ବନ୍ତେ ଦ୍ୱାର ପଣ୍ଡିତ ଗଲା । ସେହିଠାର ବନମାଳୀ ପାଣ୍ଡ ନାଏକଠାରୁ ବଦାୟ ନେଇ ଘରେ ରହିଲା ।

ରମାତାରୁ ବିଦ୍ୟାୟ

ବନମାଳୀ ପ୍ରକୃତ ହୋଇ ଲହୁଲ । ସେ ଅନେକ ଦିନ ଯେଉଁ ରହସ୍ୟ ଭେଦ କର ପାରୁ ନ ଥିଲ, ଅଛ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ତାହା ବୁଝିପାରି, ନବନାହୁ ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟାଏ ଭାର ଦୂର କଲା; କିନ୍ତୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଗୁରୁତର ଭାବରେ ନାହିଁପଡ଼ିଲ । ବିବାହ ଉତ୍ସବ ନ ସଫ୍଱ର ଶିଶୁର ଅଭୟଦାସଙ୍କ ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ଗୁପରେ ଦେଖି, ଫୁଲ-ଶୟା ତଳେ ସେ ଗୋଟାଏ ବିଷ୍ଵର ସାପର ସହୁ ଅନୁଭବ କଲା ।

ପାଣ୍ଡି ନାଏକର ଆହୁତିକାଣ ବନମାଳୀ ଆକାଶରୁ ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟାଏ ମେଘ ଦୂର କଣଦେଲା; କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ ମେଘଟା ଫେରିଆସି ପୁଣି ବିକଟ ମୁଣ୍ଡିରେ ବିରଜନାନ ହେଲା । ବନମାଳୀ ପାଣ୍ଡି ନାଏକକୁ ସେ ବିଷ୍ଵବସ୍ତୁନରେ ଦେଖିଥିଲା, ତାହା ସେ ମନେ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗୋଟାଏ ଲୋକ ସ୍ତରକୁ ମନ୍ଦିରକୁ ଗଲା, ଅଥବା କୌଣସି ପକ୍ଷରେ ପ୍ରକଳ୍ପିତ କଲାନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପୋଲିସ ସର୍କାରକୁ ଟାଣି ନେଇ ଗୁଲି କରି ମାରିଲା—ସେହି ଛବି ସବୁ ତା ଆଖି ଆଗରେ ନାଚିଲା । ସେ ସ୍ତର କଲା ଯେ ଗୋଟାଏ ଗୁରୁଣା ଦାରୀ ପୋକିଯ ନର୍ମଣକୁ ହତ୍ୟା କରିବା କିନ୍ତୁ ଅସ୍ମବ ନୁହେଁ । ହୃଦତ ସର୍କାର ଜନାର୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ବିଷ୍ଵବସ୍ତୁଳକୁ ଆସିଥିବାର ଜବର ପାଇ ସେ ପ୍ରତିଶୋଧ କେବାକୁ ଯାଇଥିଲା । ସେପରି ଗୋଟାଏ ଖୁଣ୍ଟ ନିଷ୍ଠୁର ମୋକ ହାତେ ପଡ଼ି ରମା ଯେ କିପରି ସୁରଣ ଅଳ୍ପିଛି, ସେ ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲ, “ପ୍ରକୃତ କ’ଣ ମୁଗଣ୍ଠିଶ୍ଵର ଲାଲନ ପାଳନ ଭର ବାସ ହାତରେ ଅର୍ପଣ କରେ ?” ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ପରି ଗୋଟାଏ ରକ୍ଷସ କୋଳରେ ବଢ଼ି ରମା ଯେ ସ୍ଵର୍ଗର ଅଶ୍ୱର ହୋଇପାଇଛି, ସେଥୁପାଇଁ ସେ ଉଗବାନଙ୍କ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଲା ।

ରମାର ଚୁପଣ୍ଡି ଏବଂ ଦୂରସ୍ଥ ମାଧୁରୀ ଦେଖି ବନମାଳୀ ସେତକ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲା, ତା ସହିତ ପାଣ୍ଡି ନାଏକର ସମ୍ପର୍କ ବିଷ୍ଵବୁ ସୁରଣ କରି ମନେ ସେତକ ଉତ୍ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇପଡ଼ିଲା । ରମା ତା’ର ସମସ୍ତ ଦୂରସ୍ଥ ଅୟକାର କରି ରହିଲା । ତା ମଧ୍ୟରେ ସେ ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ପାଇଁ ବନ୍ଦୁମାତ୍ର ସ୍ଥାନ ଶୋଜି ପାଇଲା ନାହିଁ । ପରିତନ ସକାଳେ ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ଯେତେବେଳେ ଶାନିବାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲ, ଜଗୁଆଳ ପବ୍ଲିକଲ, “ପାନ ବାବୁ କହିଛନ୍ତି, ଆପଣ ତଳ ଘରେ ବସିବେ ନା ଉପରକୁ ଯିବେ ?”

ନା, ତଳ ଘରେ ବସିବି ।” ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ତଳ ଘରେ ବସି ରହିଲା । ଘରଟି ବଡ଼ ଫଳାଫଳ ଏବଂ ଅକାରିଅ । ଆଗେ ସେଥୁରେ ଜାଳେଣି କାଠ ରହିଥିଲା, ଗତ

ରତରେ ପରିଷାର କର ହୋଇଥାଏ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଅସିଲେଟ ତାକୁ ସେ ସେହି ପରେ ବସିବାକୁ ଦାସିବ, ତାହା ଆଗରୁ ଶ୍ଵିର ହୋଇଥିବା କଥା ସେ ବୁଝିପାରିଲ । ସେ ପରେ ଦୁଇଗୋଟି ଆସନ ପଢ଼ିଥିଲ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଅନେକ ଦିନ ନ ଜାଇ ନ ଗଣେ ଚହିଥିବାରୁ ନିତାନ୍ତ କ୍ଳାନ୍ତ ଶ୍ରାନ୍ତ ଦୂରଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲ; ସୂତରାଂ ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରେ ଆସନରେ ବସିପଡ଼ିଲ । ରମା ଅଣି କହିଲ “ବାପା, ତୁମେ କପର ଏକ ଅକ୍ରମ ଲୋକ ? ଏ ଦରଖାରେ ଆସି ନହିଁ ନା ? ବାବୁ କହିଲେ, ତୁମେ କୁଆଡ଼େ ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଏହି ଦରଖାରେ ଦଶା କରିବାକୁ ଡାଙ୍କୁ କହିବ । ଏ କଣ ମ ? ହୁ ହୁ ହୁ !” କହି ରମା ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କୋଳକେ ବସିବାକୁ ଗଲ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ବସିବା ଯାନକୁ ଛଠିପଡ଼ି ଆଣେଲ । ରମା କହିଲ, “ବାପା, ଗୁଲ ଉପରକୁ ଯିବା ।” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲ “ମୀ” ତହୁଁ ରମା ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ଭାତ ଧରି ଟାରିବାକୁ ବସିଲ । ସେ କହିଲ, “ଏ ଅପ୍ରଚିକିତ୍ତ ଦରଖାରେ ମୁଁ ଦୂମକୁ ବସିବାକୁ ଦେବିଲାଈଁ ।”

“ଶୁଣ, ମୋ— ।

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ରମା ଅଗୋଚନରେ ଜର କାମ୍ପୁଣ୍ଡ ଦେଲ; ଓ ତା'ପରେ କହିଲ “ଶୁଣ, ସାଆନ୍ତାରୀ, ଜାଣନ ମୋ କଥା ସବୁ ସେଇପର ।”

“ପାଆନ୍ତାରୀ ! କାହାକୁ କହୁବ ମ ? କାହିଁ, ଏଠେବେ ତ ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି ? ବାପା, ତୁମେ କଣ ପାଗଲ ହେଇଗଲ ?” ଶୁଣାନର ଅଗି ଶିଖା ପରି ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ନେଇଶାକଢ଼ିତ ମୁଁରୁ ଶୁଦ୍ଧ ହାସ୍ୟ ରେଖା ବାହାରିଲ, “ତୁମେ ପାଆନ୍ତାରୀ ହବାକୁ ଜକ୍କା କହୁଥିଲୁ ହେଇବ ।”

“ବାପା, ମୁଁ କଣ ତମ ପାଠନେ ସାଆନ୍ତାରୀ ହେଇବ ?”

ମୋତେ ବାପା ବୋଲି ଡାକନାଈଁ । ଡାକିବ ପାଣ୍ଡ ବୋଲି । ମନେ ରଖିଲ ନା ? ପାଣ୍ଡ ନ ହେଲେ ପାଣ୍ଡୁଆ ।”

“ତେବେ, ତୁମେ ଆଉ ବାପା ଦୁହିଁ, ଆଉ ମୁଁ ରମା ନୁହେଁ ? ମୁଁ ‘ପାଣ୍ଡ’ ବୋଲି ଡାକିବ, କି ସୁଷ୍ଠୁଇଛା କଥା କହୁବ, ବାପା ? କଣ ହେଲ ତୁମର ? ତୁମେ ଏଠେବେ ରହିବ ନାହିଁ, ଏ ଦରେ ଜାଇବ ନାହିଁ, ମୁଁ କଣ ତୁମର କଜକ ? କହୁନା କଣ ହେଲ ?”

“କହୁ ନାହିଁ ।”

“ତେବେ ତୁମେ କାହିଁକି ଜମିତ କହୁବ ?”

“ଦେଖନ୍ତାହିଁ, ତୁମ ନା ‘ରମା’ ଦୂର ଏବେ ‘ଶ୍ରମଣ୍ଡ ରମା ଦେବା’ ହେଲ । ଆଉ ମୋ ଦାକୁ ତୁମେ କାହିଁକି ନାପରିବ କରୁବ ?”

“ମୁଁ ଏ ସବୁ କହୁ ରୁହିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ବାବୁଙ୍କୁ ପର୍ଯ୍ୟବେ, ସେ ଯେବେ କହୁବେ ପାଣୁ ଦୋଳି ତାକିବାକୁ, ତାକିବ । ସେ କଣ ଏ କଥା କେବେ କହୁବେ ? ତୁମେ ପାଣଳ ହେଲା, ବାପା ! ମୋ କଥା ଶୁଣ ।” ରମା ପାଣୁ ନାଏକକୁ ଆଦରରେ କୁଣ୍ଡାର ପକାଇ ପୂଣି କହୁଲା, “ବାପା, ମୋତାରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହୁଅନାହିଁ ।” ପାଣୁ ନାଏକ ରମା ହାତ ଛାଇ ଦେଇ ରହିର ଦେଲା, “ତୁମେ ପର ବିଜ୍ଞାହ ହେଲା ସାମୀ ପାଇଲା । ଆଉ ବାପା କଣ ? କେହି ନ ଥୁଲେ ସିନା ବାପା !”

“ତେବେ, ମୁଁ କଣ ପୁଅରେ ରହିଲି ଦୋଳି ରାତୁଚ ? କିନ୍ତୁ କଲା ହିଅ ହେଇଥୁଲେ, ଏତେ ଧନ୍ୟମାନ କରନ୍ତୁ ନା ?”

ସରଳ କଥା ବେଳେ ବେଳେ ଅନ୍ତର ଭାବରେ ହୃଦୟର ଗଣ୍ଠରତିମ କୋଣରେ ଯାଇ ଶକ୍ତି ଭବନର ଭେଦକରେ । ରମା ସରଳ ଭାବରେ କଥାଟା କହ ପକାଇଲା । ପାଣୁ ନାଏକ ହୃଦୟ ତଢ଼ିବେ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ସେ କନା ପଢ଼ିଗଲା; କେତେକ ପମ୍ପ କିଛି କହ ନ ପାରି ଅବାକୁ ହୋଇ ରହିଲା ଓ ତା'ପରେ ମନକୁ ମନ କହିଲା ପରି କହିଲା, “ଆଜି ପୁଅ ତ ମୁଁ ନବନୟାକ ଲୋଡ଼ ଅପିଷ୍ଟ । ଆଜି ଯେବେ ଦେଖି ମୁଁ ରାତୁ ଥାଏ, ତେବେ ମୋର ମରିବାର ଭଲ ।” ତା'ପରେ ସେ ପାହିଜନ ରମାକୁ କହିଲା, “ରମା ତୁ ପୁଅରେ ରହ । ମୋର ସମୟ ସରି ଅର୍ଧିଲା ।”

“ହଁ, ତୁମେ ତ ମତେ ଖୁ କହୁଚ ।” କହ, ରମା ଆନନ୍ଦରେ ଡେଣ୍ଟପଢ଼ି ପାଣୁ ନାଏକ ଦେଳକୁ ଯାଇ ଧରିଲା । ପାଣୁ ନାଏକ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଆନନ୍ଦରେ କୁଣ୍ଡାର ପକାଇଲା । ସେ ଯେପରି ପୁନରାୟ ରମାକୁ ଫେର ପାଇଛି, ମୁହଁତ୍ତିକ ପାଇଁ ତାହା ଅନୁଭବ କଲା । ରମା କହିଲା, “ବାପା, ମୋତେ ସବୁବେଳେ ଉଚ୍ଚରେ ଧରିଥୁବି ଦୂର କରିବ ନାହିଁଟି । କଥାଟାର ମର୍ମ ତମେ ପାଣୁ ନାଏକ ପ୍ରତି ଅସହ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ରମାର ହାତ ଛାଇ କହିଲା, “ସାଆନ୍ତାଣି ! ମୁଁ ଯାଉଛି, ତୁମେ ଘର ଭିତରକୁ ସାଥ । ବୁମପାଇଁ ହୁଏତ ରୁହି ବସିଥୁବେ” । ଦ୍ୱାର ପର୍ମିଲ ଯାଇ, ପାଣୁ ନାଏକ ପୂଣି କହିଲା, “ମୁଁ ତୁମକୁ ‘ତୁ’ ବୋଲି କହ ପକେଇଲା, ମୋତେ ରମା ଦିଅ ସାଆନ୍ତାଣି ! ଅଛି କେବେ ଏପରି ରହିବ ନାହିଁ ।” ରମା ଅବାକୁ ହୋଇ ଦ୍ୱାର ମୁହଁରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା ।

ପୁଣି ଏକ ଚିଠି

ଅନେକ ସମ୍ପାଦ ବ୍ରକ୍ଷମ । ରମା ନୁହନ ସ୍ଥାନରେ ରହି; ନୃଆ ନୃଆ
ଆସୀଯୁ ସ୍ଵକନ୍ଧ ସଂଗ୍ରହ ମିଳାଯିଶା କରି, କମେ କଣେ ନୃଆ ଲୋକର ପରିଣତ
ହେବା ଦିଗରେ ଦ୍ୱାଳିଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ରୋଜ ଆସୁଥାଏ । ସେ ରମାକୁ ‘ସାଥ୍ରାଣୀ’
ଏବଂ ରମା ତାକୁ ‘ପାଣ୍ଡ’ ବୋଲି ଅନେକ ଦିନ ଡାକିବାଦ୍ରାଘା ସେ ରମା ନିକଟରେ
ଛନ୍ତି ଅକାରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଲା । ସେ ରମାଠାରୁ ଦୁରରେ ଚଢ଼ିବାକୁ ଯେ ରଙ୍ଗ
କରୁଥିଲା; ତାହା ସଫଳ ହେଲା । ଦିନେ ରମା ତାକୁ କହିଲା “ତୁମେ ମୋ ବାପା
ଥିଲ, ଏବେ ବାପା ହେଉ ନାହିଁ, ତୁମେ ମତେ ପାଲିଥିଲ, ଏବେ ଅଛି ପାତ୍ରନାହିଁ;
ତୁମେ ଅଭୟ ଦାସ ଥିଲ, ଏବେ ପାଣ୍ଡ ହେଲ । ପକୃତରେ ତୁମେ କିଏ ? ଏ ସବୁ
ଦୂର କପଟ ମୋତେ କହି ଭଲ ଲାଗୁଦାହି । ମୁଁ ତୁମକୁ ଭଲ କହି ଜାଣି ନ ଥିଲେ,
ଡରି ମରୁଥାନ୍ତି ପରା ?”

ସେ ସମୟରେ ତେଳକା ବଳାରମର ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ବଦା ଥିଲ । ସେ
ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ରମା ପାଣ୍ଡକୁ ଅସି ଯେତୁଳଣୀ ଫେରିଯାଇଥିଲା; ମାତ୍ର ପରେ ତମେ
ତମେ ଦେଖି ସମୟ ରହିଲ । ଦିନେ କଥାବାନ୍ତି ହେଉ ହେଉ ରମା ଭୁଲରେ
ବାପା ବୋଲି କହୁପାଇଲା । ଶୁଣି ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ବିଷଟ୍ ମୁଖରେ ଆନନ୍ଦର
ଜ୍ୟୋତି ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ତଥାପି ସେ କହିଲ, “ପାଣ୍ଡ ବୋଲି କହ” । ସବେ
ସବେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ଦୂର ଅଛିହୁ ଦୂର ଧାର ଲାହ ବୋହଗଲା ।

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଦେଖିଲ ଯେ ବନମାଳୀ ଅଛି ଅଳ୍ପ ବନ୍ଧୁରେ ଚକ୍ରି । ତତ୍ତ୍ଵ
ଦିନେ ସେ ରମାକୁ କହିଲା, “ତୁମେ ଗୋଟିଏ ବରି କାହିଁକି ରଖିଲାହି ? ମାସରେ
ତ ଟଙ୍କା ଶହେଟା ହେଲା” । ତୁମର ଉତ୍ତାର ଅଭ୍ୟବ ନାହିଁ ।” ରମା ଉତ୍ତାର ଦେଲ,
“ମୁଁ ସେ କଥା କହି ଜାଣେ ନା ।” ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ପୁଣି ପରିବର୍ତ୍ତନ, “ମାଣିକଙ୍କ
କାହିଁକି ବାହାର ନିରଦେଶ କରି ବା ଝରଇ ହେଉଥିଲ ?
ଆଜି ଜଣାଇ ରଖ ।” ରମା କହିଲ, “କଣିକ ଅଛି ।”

“ତୁମର ରାତାର୍ଥ ଦରକାର ପାଇଁ ତ କଣେ ଦରକାର ।”

“ବାବୁ ଅଛନ୍ତି ।”

“ନା, ତୁମର କେତେ ନିଷଟ୍ଟାପି ହୋଇ ଚକିତା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଗାଢି
ଯୋଡା ରଖିବ, ଦୂରବାକର ରହୁବେ, ସୁଧରେ କାଳ କଟେଇବ । ଦରତୁଲୋକଙ୍କ
ପରି ବାହିକି ଚକ୍ରି, କହ ତି ।”

ରମା ଉତ୍ତର ଦେଲୁ ନାହିଁ । ପାଣୁନାଏକ ରମା ପାଖରେ ସେତେବେଳେ ବେଶି ସମୟ ରହିବାକୁ ଜାଣାକରେ, ସେ ବନମାଳୀର ପ୍ରଗଂଧା କରିବାକୁ ଲାଗେ । ରମା ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦିବ । ତାହାହେଲେ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ଅନେକ ସମୟ ଚାଲିଯାଏ । ଦିନେ ଦିନେ ମୃକର ଆସି ତାଙ୍କେ, “ମା, ଭାବ ବଢ଼ାହେଉ ଶୁଭ୍ରତ୍ରୀ ପର !” ସେହିପରି ଦିନମନ୍ଦରେ ପାଣୁନାଏକ ଚକ୍ରମଗୁ ଖୋଲ ଚତ୍ରମୁକରେ ଘରକୁ ଫେରେ । ସମେ ସେ ଟିକିଏ ବେଶି ସମୟ ରମା ପାଖରେ ରହିଗଲା । ତା ଆରଦିନ ଆସି ଦେଖିଲା, ତା ଦେଖା କରିବା କୋଠରେ ଆଉ ସିରିବା ଆସନ ପଡ଼ିନାହିଁ । ଦେଖି, ରମା ବିଚକ୍ର ହୋଇ ଛିଲା । ପାଣୁନାଏକ କହିଲା, “ମୁଁ ପର ଆସନ ପକେଇବାକୁ ମନା କରିଥିଲି ।”

“କାହିଁକି ? ସେଥିାତ ଗଲିନାହିଁ । କଣ ତଳେ ବସିବ ?”

ସେଦିନ ପାଣୁନାଏକ ଠିଆ ଠିଆ ଦେଖା କରି ଫେରିଲ ବେଳେ ରମା କହିଲା, “ବାବୁ କାଳି ଗୋଟାଏ କଥା କହୁଥୁଲେ ।”

“କଣ କହୁଥୁଲେ ?”

“କହୁଲେ, ‘ରମା, ଅଜା ଥାମକୁ ବର୍ଷରେ ତିନି ହଜାର ଟଙ୍କା ଖର’ କରିବାକୁ କରିବାକୁ . . . ତା କଳିପାଇବ ତ ?’ ମୁଁ କହିଲି, ତୁମେ ଥୁଲେ ମୁଁ କହୁ ନ ପାଇ ମଧ୍ୟ କଳିପାଇବି ।’ ତା ପରେ ମୁଁ ପରୁଶିଲ, ମୋତେ କାହିଁକି ଏ କଥା କହୁଲ ?’ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଜାଇ ତୁମ ଜାଣିମାକୁ ।’ ମୋର ପୁଣି ଜାଣା କଣ, ପାଣୁ ?’”

ପାଣୁ ନାଏକ ପରେ ସୁରା କଥା କହିଲା ନାହିଁ । ସେଦିନ ସେ ଏତେ ବିବୃତ ହୋଇ ତେଜିଜା ବଜାରକୁ ଫେରିଲ ଯେ ନିଜ ଘରକୁ ନ ଯାଇ ଭ୍ରମରେ ଆଉ ଲକ୍ଷକ ଘରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲ ଓ ସେହି ଘର ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତେ ଭୁଲ ବୁଝିପାଇ, ପୁଣି ଜଳ ଘରକୁ ଫେରିଲ । ସେ ମନେ ମନେ ଭବିଲ, ବନମାଳୀ ବାବୁ ଏହି ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା କଥାରେ ସମେହ କରିବାକୁ, ବୁଝିବାକୁ ଯେ ଟଙ୍କାଟା ଗୁରୁ ଧନ । ସେଥିପାଇଁ ତିର କରିବାକୁ, ଦୁଃଖରେ ପରେ ରହିବେ, ଏ ଟଙ୍କା ତୁମେ ନାହିଁ । ତା ପରେ ଗ୍ରାନିବାସ ଚର୍ଚାଏକ ଘରେ ତାଙ୍କୁ ଜପରି ବ୍ୟବହାର ମିଳୁଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ଟିକିଏ ଭବିଲ ।

ପରଦିନ ପାଣୁ ନାଏକ ଗ୍ରାନିବାସଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲ, ଯେହି କୋଠରେ ସେ ରମା ପିହୁତ ଦେଖା କରେ, ତା ଦ୍ୱାରେ ଗୋଟାଏ ତାଲ ପଡ଼ିଛି । ରମା ଆସି ବାହୁ ହୋଇ ପରୁଶିଲ, “ଏ ତାଲ କାହିଁକି ମ ?” ପାଣୁ ନାଏକ ଦରର ମାଲିକ

ପରି ଉତ୍ତର ଦେଲୁ ମୁଁ ତାଳ ପନେଇଦିବାକୁ ଗୁରୁତବରୁ କହିଥିଲି । ମୁଁ ବାହାରେ ଠିଥା ଠିଥା କଥାବାନ୍ତିଆ ହେଉ ଗୁଲିଯିବି ବୋଲି ସେ କାଣେ ।”

“ଏ କଣ କି ଯେବେଳ ଦୂମେ ବସିବା ଆସନ ଶେଷ ବାହାର କରିଦେବାକୁ କହିଲି । ଆଜି ପରିର ତାଳ ପନେଇଦିବାକୁ ବରାଦ କଲ । ମୁଁ ଦୂମ କଥା କହି ବୁଝି ପାରୁନାହିଁ । ଅଗରୁ ତ ଉପରକୁ ଯେବାକି ମାତ୍ର କରିଦେଇଥିଲ । ହିଁ, ଦୂମେ କଣ ଆଉ ମୋ ବାପ କି ? ଦୂମେ ତ ବିକାର ପାଇଁ ହେଇଯାଇଛନ । ଏଣିକି ଦୂମର ଯାହା କହିଲା । କ୍ରେଟେଲ, ସବ କହୁଛନ; ବିମାତେ ଏ ସବୁ କିଛି ସୁଅ ଲାଗୁନାହିଁ ।”

“ମୁଁ ଯାଇଛି” ନହିଁ, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଗୁଲିଗଲ ଓ ତା ପରଦିନ ଆଉ ଆସିଲାନାହିଁ । ମେଦିନ ଧାରିରେ କମା କହିଲ, “ଆଜି ପାଶୁ ତ କାହିଁ ଆସିଲେ ନାହିଁ ?” ରମା ମନ୍ଦରେ ମାଟାପାଇଁ ବିଷାଦ ଭବ ମୁଣ୍ଡ ଟେକ ଉଠୁଥିଲା; ମାତ୍ର ବନ୍ଦମାଳୀ ଆସି ପଡ଼ିବାରୁ, ଉଭେଇ ଗଲ । ପରଦିନ ମଧ୍ୟ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଆସିଲାନାହିଁ । ଦିନଯାକ ସେ କଥା କମାର ମନେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଆରଦିନ ଶେଯରୁ ଉଠି ତା’ର ସେ କଥା ଯାଇ ମନେ ହେଲ । ସେ ଗୁରୁତବରୁ ଡେଲିଜାବକାର ପଠାଇ ପାଶୁର ଦେହ ବ୍ୟକ୍ତ ନୋକାହିଁ କି ନାହିଁ, ବୁଝିବାକୁ ବସିଲା । ଗୁରୁ ଆସି କହିଲ, “ସେ ଭଲ ଅବରୁ । ନାମରେ ବ୍ୟକ୍ତ ଥିଲେ । ଶୀଘ୍ର ଆସିବେ । ସେ ତ କେଉଁଆଡ଼େ ଯାଉବନ୍ତି । ସେ ଏଇମିନି ଦିନିର ମାସରେ ଥରେ କୁଆଡ଼େ ଯାଆନ୍ତି ବୋଲି ହଙ୍କୁର ତ ଜାଖନ୍ତି, ସେ ମୋତେ କହିଲେ । ଆପଣ ମନ୍ଦରେ ଦୁଃଖ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କହି ପଠେଇବନ୍ତି ।”

ସେ ଘଟଣା ପରେ ପାଶୁ ନାଏକ ଯେ ଭୁଲପୀପୁର ନ ଯାଏ, ତା କୁହେଁ; ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଚାରିଭାବରେ ପାଠକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇ, ପର ଆଡ଼କୁ କେବଳ ଟିକିଏ ଗୁଡ଼ି, ବାଣୀରୁ ଫେରିଥିଲେ । ଅନେକ ଦିନ ଗୁଲିଗଲ; ତମେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ବାହାର ଦରଜା ପାରେ ବିଶ୍ଵିତ, ତା ବାଯନ ମାଜିବା ଧାର ଆସି କହିଲ, “କାହୁ, ଦୂମେ କାଲି ସେ କିଛି ଖାଇନାହିଁ ?”

“ଧାଇବି ତି” ।

“କେବେଳ ଯେମିନି ବାହାରଥିଲା, ସବୁ ତ ସେମିତି ରହିଛି ।”

“କୁ ପାରି ମାଠିଆ ଦେଖିନାହିଁ ବୋଲି ଏମିତି କହୁଗୁରୁ ।”

“ଦୂମେ ଭାବ ତଥା କିଛି ନ ଖାଇ; ଆଜି ଧାରି ଗୁଡ଼େ ପିଇବ । ଯେଇଥି ଧାର ଏ ମାଠିଆଟା କୁଟ୍ଟା ପଡ଼ିବ । ଦୂମର କଣ କର ହେଇବି ?”

ସେ ହୁଣଁ ଖାର ଛଡା ପାଶୁ ନାଏକର ଆଉ କାହା ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ଯାଏଇ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦିନେ ଖାର ତା ଘରେ ପୁଅଳୁ କହିଲୁ, “ସେ ସେ ହୁକା ବାବୁ ଅରନ୍ତିନା, ଆଉ ମେଦେରୁ ଚତୁର୍ବାହାନ୍ତି, ଉଥିପିଆ କରୁନାହାନ୍ତି, କି ବାଦରେ ମଧ୍ୟ ଶୋଭନାହାନ୍ତି । ଆହା ଇଅଟିକି କେତେ ଦେବୁ କରୁନଥୁଲେ କି । କୋରିଟି କୋରି ଗୁପ୍ତ ଲୋକ ହାତରେ ପଡ଼ିଲୁ, ସେଇ କଥା ଭବ ବିଥେଇ ହୋଇଚାନ୍ତି । ମୋର ଜଥାରୁ ମୁଁ କାଣେ ପରା । ବାପ ମୋରେ ଏ ଘରେ ଅଣି ପୂରେଇଦେଲା । ଦେଖୁବୁ ତି, ମୁଥ କେତେ କଢ଼ୁ ପାଉଛି ? ପର ଅଛିତା ନ ରହେଇଲେ ନ ଚଳେ । ସେ ମୋର କଥା ଭବ ଭବ ମରିଗଲୁ । ଆହା, ବାପ ମା ପୁଅର୍ବି ଅ ଜନ୍ମ କର କି କଷ୍ଟ ନ ପାଆନ୍ତି ?”

ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପାଶୁ ନାଏକ ଶେଷରେ ଶୋଇଥୁଲ, ଉଠିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରି, ଉଠିପାରିଲ ନାହିଁ, କରେଟିଲେ ଭାତ ଦେଇ ଦେଖିଲ, ନାହିଁ ଚକ୍ରନାହିଁ । ବିମେ ସେ ନିଶ୍ଚାସ ମଧ୍ୟ ନେଇପାଇଲ ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟ ଦୂରିଗଲା; ତା ଘରେ ସେ ଉଠି ବସିଲ ଓ ଦୂରେ ଦୂରେ ହେବାକୁ କ୍ଷମ ହେଲ । ତହୁଁ ସେ ଶେଷରୁ ଉଠିଯାଇ, ସେହି ଛେଟିଆ ପେଡ଼ିଟି ପିଟାଇ, ରମାର ପୁରୁଣା ଶାକୀ ଖଣ୍ଡିକ ଆଣି ପାଖରେ ରଖିଲ । ପରମପରେ ତା ଦେଇରୁ ଖାଲ ଗମ ଗମ ବହୁଗଲ । ସେ ନିଜ ପୁଣି ଦର୍ଶନରେ ଦେଖି ଚକ୍ର ପାରିଲ ନାହିଁ; ମନେକଲ ଯେପରିକି ମୁଖ ଉଚ୍ଛବି ତା କପାଳରେ ଅଛିତ ହୋଇସାଇଲାଣି । ସେତେବେଳକୁ ରାତ ହୋଇଯାଇଥୁଲ । ସେ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଗୋଟାଏ ଅଳୁଅ ଜାଲିଲ । ସେକେ ପରମପରେ ସେ ପୁଣ୍ଡିତ ହେଲ ପଡ଼ିଗଲ ଓ ପୁଣ୍ଡିତ ଉଠି, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧୀର ହେଲ । ସେ ପାଣି ମାଠିଆ ଟେକି ନ ପାରିବାରୁ ସେଥରେ ମୁହଁ ଲଗାଇ ତୋକେ ପିଲା ।

ହଠାତ୍ ପାଶୁ ନାଏକ ଦେହରେ ସାମାନ୍ୟ ବଳ ଆସିଲ । ତହୁଁ ସେ କାଗଜ ମରି ଲେଖିଲ, “ମୋ, ମୁଁ ଆଣିଲୋଦ କରୁଛି । ମୁଁ ଆଜି ତୋତେ ଗୋଟାଏ କଥା ଲେଖିବାକୁ ଯାଉଛି । ମୁଁ ତୋ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବା ଭଲ ହେବନାହିଁ ବୋଲି ତୋ ପ୍ରାମୀ ଯେ ଛୁଟି ରଖେ, ସେ ଟା ବେଶୁ ହୋଇଛୁ; କିନ୍ତୁ ସେ ଯାହା ଭବିତନ୍ତି; ତା ଠକ୍କ ନୁହେଁ । ଯାହାହେଉ, ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ବଡ଼ ଠିକ୍ ହୋଇଛି । ସେ ଝୁରୁ ଉପଥକ୍ତ ଲୋକ । ମୁଁ ଦୂରିଗଲ ପରେ ଦୁ ମୋ କଥା ଏକାବେଳକେ ଭୁଲିଯାଇ, ତାଙ୍କ ଦେବୁ କରୁଥିବୁ; ବନମାରୀ ବାବୁ, ଅପର ମଧ୍ୟ ମୋ ଶକ୍ତିଧାରୀଙ୍କି ସେହି କଣ୍ଠରେ । ଆଉ ଏକ କଥା କହ ଚାହୁଁ । ତେ ଉଚ୍ଚାରା ଘରୁତରେ ଦୂମର । କଥା ହେ— ବିଦେଶୀ ଭାଷା ଆସି ଏ ଦେଶରେ ଦେଖିଛି; କିନ୍ତୁ ଦେଖି ଗେନ୍ତି ପର କୌଣସି ଜେ ହାୟି କମ୍ପା ପୁନର ନୁହେଁ । ଫପଥା ମାରୁତା ପଥର ମାଟିରୁ ଗେନ୍ତି ଉଥର କଲେ, ମହଣକେ

ଦଶଟଙ୍କ ବାରଥାଣା ଖର୍ଚ୍ଚ ପଡ଼ିବ । ଦିଦେଶୀ ରଜ ମହାଶ୍ଵର ଦେବିଶହ ଟଙ୍କା । କେବୁ ମହିଷ ପରିଶ ଟଙ୍କାରେ ବିହାର କଲେ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଦ୍ଧକିଶୋଟଙ୍କା ରୂପିଥାଣା ଲଭ ।”

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଥର୍ବ ଲେଖିପାଇଲୁ ନାହିଁ । ତା’ର କୋହ ରଠିଲୁ । ସେ କାନ୍ଦିଶ୍ଵର ମାନୁଶୀ ହୋଇ କହିଲୁ, “ଆହୁ ନୁହେଁ । ପାଶ ଛଢି ଥିଲାଣି । ମୁଁ ତାକୁ ଦେଖି ପାଇବ ନାହିଁ । ଓ ସରକଳ, ସରକଳ । ଆଉ ତା ସାଙ୍ଗେ ଦେଖି ହବାନାହିଁ । ତରବାନ୍ ।”

ଠକ ହେବୁ ହୃଦୟରେ ବାନ୍ଦାର ବୁଝରେ କିମ୍ବା ଠକ ଠକ କଲ । ମେଚତବେବେକୁ ଗୋଟାଏ ଦୟାଦ୍ଵାରାଦ୍ଵାରା ଘର୍ଯ୍ୟର ଶଳ ମେହୁରାଣି ବନ ହୋଇଗଲ; କିନ୍ତୁ ତା ପ୍ରଦ୍ୟନ ଅହୁରି ପବନରେ ମେଳିଥିଲା ।

—*—

—୭୫—

ଦୀନା ସାହୁ ଗୁପ୍ତକଥା ପିଟାଇଲୁ

ସେହି ଦିନ ସାଧାରେ ବନମାଳୀ ହାତରେ ବୁଲକର ଖେଟି ଏ ତଠି ଦେଇ କହିଲୁ ‘ତେବେ ଦବା ଲେକ ପାଖ ଘରେ ବର୍ଷିତନ୍ତ୍ର ।’ ତଠିରୁ ଧୂଆଁପତ୍ର ଗଲ ଆସୁଥିଲା । ତର ସଙ୍ଗେ ସ୍ମୃତିର ଗୋଟାଏ ଅତୁଳ୍ୟ ସମର୍କ ରହିଛି । ବନମାଳୀ ସେ ଧୂଆଁପତ୍ର ଗଲ ତଠି ପାଇଲୁ । ତଠିରେ ତିକଣା ଲେଖାଥିଲା—

ଜମିଦାର ବନମାଳୀ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ।

ତାହା କିମ୍ବା ।

ଧୂଆଁପତ୍ର ଗଲିବୁ ସେ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ହେଲିଲା । ଅଗାଧ ବେହେରା ଏଇ ଦୁଇୟ ଅଞ୍ଚିତର ଆସି ଆପଣିରେ । ଯେ ଯେଉଁ ଦୁଇଜଣ ଲୋକଙ୍କୁ ଏତେକାଳ ଧରି ଚୋକୁଥିଲା, ତା ମଧ୍ୟ ଅକ୍ରୂତି, ବନା ଚେଷ୍ଟାରେ, ପାଇଲେ । ତଠି ପିଟାଇ ପଢ଼ିଲା ।

“ଜମିଦାର ମହାରାଜ ।

ଉଦ୍‌ବାଦ, ମୋ ଦିନ ଅନୁଗ୍ରହ ନାହିଁଲେ, ମୁଁ ଅଜି ଜମିଦାର ଅନବନ୍ଧି ଦୀନା ହୋଇ ବର୍ତ୍ତିଆନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଦୂର୍ଭଗ୍ୟକୁ ହୋଇଗାନ୍ତି । ସେହୁପାଇଁ ଆପଣେ ପାଖେ

ଆସି ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଉଥିଲା । ଆପଣ ମୋର ଟିକିଏ ଉପକାର କଲେ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର କିଛି ଉପକାର କରିବ । ଆପଣଙ୍କର ଖୁବ୍ ନିକଟ ସମ୍ମାନ କଣେ ଲୋକ ଦିଷ୍ଟଯୁବେ ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଶେଷ ସମ୍ମାନ କାଣେ । ମୁଁ ସେ ସମ୍ମାନ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେବକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛୁ । ଆପଣ ହୃଦୟ ପାଇଲେ, ସେ ଲୋକକୁ ଆପଣଙ୍କର ଏ ଜନ୍ମ ପରିବାରରୁ ନିଷ୍ଠ୍ୟ ଦୂର କରିଦେବେ । ବନ୍ଦିମାନ ଗୋଟାଏ ପଢ଼ି ମନ୍ଦର ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ନିଜାନ୍ତ ପାପୀ ବସି ଧୂଳି ପାଇଥିଲା ।

ଆପଣଙ୍କର
ଦନ୍ତବନ୍ଧୁ ମାତ୍ର”

ବନ୍ଦିମାନୀ ଦ୍ୱାରା ଦେଖି, ବିସ୍ମ୍ୟିତ ହୋଇପଡ଼ିଲା; କିନ୍ତୁ ପର ମୁହଁରୀରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲ ସେ ଜବନରେ ବହୁଜାଳ ଖୋଜିଥିବା ଲୋକକୁ ନିଜ ଘରେ ଅକୟାକ୍ରମ ପାଇଛି, ତା ହୃଦୟ ଅନନ୍ଦରେ ପୂରିଗଲ । କେବଳ ତା ନିଜ ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତାକୁ ଦେଖି ପାଇଲେ, ତା ଜବନରେ ସେ କିଛି ଅଭିନ ହେଉଥାଏ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଭବ ମଧ୍ୟ ମନରେ ଜାତ ହେଲା । ସେ କେତେବୁନ୍ଦ୍ରିୟ ଶହେ ଟଙ୍କିଆ ହୋଇ ପାଖରେ ରଖି ସହ ଲୋକଙ୍କୁ ଡାକାଇଲା ।

ଜଣେ ଲୋକ ପର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଦେଖି ବନ୍ଦିମାନୀ ମନେ ମନେ ବିସ୍ମ୍ୟିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଲୋକଟି ତା ନିକଟରେ ସମ୍ମାନୀ ଆପଣଚିତ । ବେଶଭୂଷା ଦେଖିବାକୁ କେବଳ ସୁଧର ନୁହେଁ; ସୁଲାଦାନ ମଧ୍ୟ । ତେବେ, ସେ ଯେଉଁ କୁରୁତାତି ପିନ୍ଧିଥିଲା, ତା ଦେହରୁ ଭାବୁ ଖାପ ଖାରନଥିଲା । ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥିଲା ସେ ଆଉ କାହା କୁରୁତା । ବନ୍ଦିମାନୀ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲ ସେ ସେ ଯାହାକୁ ନଦିଷ୍ଟିବ ବୋଲି ଆଶା କରି ବସିଥିଲା, ଲୋକଟି ତାଠାରୁ ସୁଥର; ତାର ବିରକ୍ତ ଜନ୍ମିଲା । ସେ ପୁରୁଷଙ୍କ, “ଆପଣଙ୍କର କଣ ଦରକାର ?”

“କମ୍ପିଦାର ମହାରାଜ, ଲଙ୍ଘରେ ଗୋଟାଏ ଛେଟିଆ ଗ୍ରାମ ଅଛୁ । ସେ ତୁ ମହି ଗୋଟିଏ ନଦୀ କୃଳରେ । ଗ୍ରାମର ଦୃଶ୍ୟ ଖୁବ୍ ଚମକାର । ତା ସହିତରେ ଗୋଟିଏ ପାହାଡ଼ ଅଛୁ । ସେହି ଭାଗମୁ ଯିବାକୁ ଛାତା କଲେ; କେହି ସହଳରେ ପଞ୍ଜିପାଶବ ନାହିଁ ।”

“ଆପଣ କଣ କହୁବାକୁ ମୁହଁବନ୍ଦୁ !”

“ମୋଟ ଉପରେ ଶ୍ରାମଟି ଏହି ମନୋରମ ଯେ—”

“ତା ପରେ କଣ ହେଲ ? କଥା ଶେଷ କରନ୍ତୁ । ମୋର ଏହି ଶ୍ରୀଵାକୁ ଫୁଲପଢ଼ ମାହି । ଯାହା ଦରକାର ସିଧା ସନକେ କହନ୍ତୁ ।”

“ମୁଁ ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ କହା କହୁଛି । ସେଇଠେର ଯାଇ ରହିବ । ମୋ ସାଙ୍ଗେ ମୋ ଭାବୀ ଆଉ ହିଅ । କହୁ ଟଙ୍କା ହେଲେ, ଯିବି ।”

“ଯାଆନ୍ତୁ, ମୋ ସାଙ୍ଗେ ସମ୍ମର୍ଦ୍ଦ କଣ ?”

“ଆପଣ ତେବେ ମୋ ଚଠି ପଡ଼ିନାହାନ୍ତି ?” ସେ କଥା ଠିକ୍ । ବନମାଳୀ ଚଠିର ଲେଖଣୀ ଅବଶ୍ୟ ଥରେ ଦେଖିଯାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଲିଖିତ ବଷ୍ଟ୍ୟ ପଢ଼ି ଦେଇ ନ ଥିଲା । କଥାବାକୀରେ ସେ ଶୁଣିଲା, “ମୋ ଭାବୀ ଆଉ ହିଅ ।” ଲୋକଟା ଆହୁକୁ ବନମାଳୀ ଖୁବ୍ ମୁସ୍ତଳ ଦୁଷ୍ଟିରେ ଦୂଷ୍ଟିକାରୁ ଲାଗିଲା ଓ କହିଲା, “କଣ କହିବେ; ଯୋକରେ କହିଯାନ୍ତୁ ।”

“ମୁଁ ଖୁବ୍ ଫ୍ରୋକରେ କହୁବି । ମୋର ଏକ ଗୁଣ୍ଡକଥା ଅଛୁ ।”

“ମୋ ସାଙ୍ଗେ ସେ କଥାର କି ସମ୍ମର୍ଦ୍ଦ ?”

“ଅଛୁ ।”

“କଥାଟା କ'ଣ ?”

“ଆପଣ ଉଥେରେ ଗୋଟାଏ ବୈର ଆହ ନବନିଧାନ୍ତ ରଖିବନ୍ତି ।”
ବନମାଳୀ ଚମଳେଖା କହିଲା, “ନା, ଆବେଦୀ କୁହେ ।”

“ହଁ, ନନ୍ଦନା ଅହ ମେର । ଆପଣ ଶୁଣନ୍ତୁ, ମୁଁ କିନ୍ତୁ ବେଣି ଦିନର, ଘାରୋର ଯାହାକୁବା, ଦୁରୁଶା କଥା କହୁନ୍ତାନ୍ତି । ଅଣ୍ଣଦିନ ତଳ କଥା କହୁବି । ଲୋକଟା ନୀଁ ବଦଳେଇ ଅପଣଙ୍କ ପରେ ଆପଣଙ୍କ ପରିବାର ଭିତରେ ଜଣେ ହେଇ ରହୁଛି । ମୁଁ ତା ନୀଁ ଆପଣଙ୍କୁ କହୁବି; ମାତ୍ର ମାଗଣୀ କହିବିନାହିଁ । ତା ନୀଁ ପାଣ୍ଡନାରେ ନାଏକ ।”

“ମୁଁ ଜାଣଇ ।”

“ଆହୁର ଶୁଣନ୍ତୁ, ସେ ଜଣେ ଦୁରୁଶା କଥା ଦାରୀ ।”

“ମୁଁ ଜାଣଇ ।” ବନମାଳୀ ସେପର ଉତ୍ତର ଦେବାରୁ ବିଶେଷତଃ ପରୁ ବଷ୍ଟ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜାଣିଛି ବୋଲି କହୁବାରୁ, ଲୋକଟା ହିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ରଠିଲା । ବନମାଳୀ ତାହା ଦୂରୀପାଞ୍ଚିଲ । ତହୁଁ ସେ ଲୋକ ପୁଣି ହସି ହସି କହିଲା, “ଆପଣ ଯାହା କହୁବନ୍ତି, ମୁଁ ନାହିଁ କହୁନାହିଁ । ମୁଁ ଯାହା କହିଗଲି, ଆପଣ ଜାଣିଥିବେ; ମାତ୍ର ଅହ ଯାହା କହୁବି, ମୋ ଛାଡ଼ା ଆଉ କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ବାଣୀଙ୍କ ସମ୍ମର୍ଦ୍ଦି ସହିତ ସେ କଥାର ସମ୍ମର୍ଦ୍ଦ ଅଛୁ । ସେ ଗୁଣ୍ଡ କଥା ଥାଗ ଆପଣଙ୍କୁ କହୁଛି । ଆପଣ ମୋତେ ଉଚିତ ମୁଖ ଲୋକିଏ ହଳାର ଟଙ୍କାଟି ଦେବେ ।”

“ମୁଁ ସେ ଗୁଣ୍ଡକଥା ମଧ୍ୟ ଜାଣେ । ଆପଣଙ୍କର ମୋତେ କିନ୍ତୁ ନୁଆ କଥା କହିବାର ନାହିଁ ।”

“ଯାହାହେଉ, ମୁଁ ତ ଅକି ମୁଠେ ଖାଇବି । ଶୁଣନ୍ତୁ, ମୁଁ କଣ କହୁବି ! ମୋତେ କିମ୍ବାରେ କୋକ୍କିଟା ଟଙ୍କା ଦିଲୁଣ୍ଟି ।” ବନମାଳୀ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ସେ ଲୋକ

ମୁହିଁକୁ ଏକପୁଷ୍ଟି ରେ ନୃତ୍ତି ବହିଲା । କହିଲା, “ମୁଁ ତୁମ ଗୁପ୍ତକଥା ଜାଣେ । ପାଞ୍ଚ ନାଏକ ନାଁ ଯେପରି କାଣେ; ତୁମ ନାଁ ମଧ୍ୟ ସେଇପରି କାଣେ ।”

“ସେଥିରେ ନୃଥା କଥା କଣ ଅଛି ? ମୋ ନାଁ ତ ମୁଁ ଲେଖିବ ।”

“ତୁମେ ଭନ୍ଦ ଧରଣରେ ଲେଖିବ, ଠିକ୍ ଲେଖି ବାହିଁ । ତୁମେ ଲେଖିବ ‘ନେବଳ ପାତ୍ର’; ମାତ୍ର ତୁମ ନାଁ ହେଉଛି, ଦାନା ସାତ୍ର ।”

ବିପଦବେଳେ ଡିଙ୍କ ରୋମ ଟାଙ୍କରାଇ ଠିଆ ହୁଏ, ତେଲୁସି ପୋକ ମଳପରି ପଡ଼ିରିଛେ; କିନ୍ତୁ ଦାନା ସାତ୍ର ହସିବାକୁ ନାହିଁଲା । ବନମାଳୀ ପୁଣି କହିଲା, “ନେବଳ ସେତକ ନୁହେ, ତୁମେ ଅଗାଧ ବେହେସ, ତୁମେ ମଧ୍ୟ ନେବଳ ପାତ୍ର, ମଦନ ମୋହନ ମହାନ୍ତି, ସୁରୂପାଭ ଦେଇ, ମୁଜୁନ ଜେନା । କଣ, ନୁହ ତୁମେ ? ତୁମର ସବୁ ତୁମ ମୁଁ କାଣେ । ମୋତେ ତୁମେ ଲୁଚେଇବ କଣ ? ଜଳାଇପିଂହରେ ତୁମର ଗୋଟାଏ ଚଢ଼ି ଘର ନ ଥିଲା ?”

‘ସବୁ ଶାଲ ମିଳ କଥା ।’

“ଆହୁର ଶ୍ରଦ୍ଧା ! ତୁମେ ଗୋଟାଏ ମନ୍ଦା ଯଇତାନ୍ ।” କହି ବନମାଳୀ କେତେ ଖଣ୍ଡ ଲୋଟ ଧରି ତା ମୁହିଁକୁ ପିଙ୍ଗିବେଲା । ସେ ନୋଟ ଧରି ଗୋଟାଇ ଗଣି କହିଲା, “ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା !”

— ୭୭ —

ରହସ୍ୟ କିପରି ବାହାରିଲା

ଦାନା ସାତ୍ର ବନମାଳୀକୁ କମକାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆପିମୂଳ ; କିନ୍ତୁ ନିଜେ ଚମକିବାକୁ ହେଲା । ଧରିପଡ଼ି, ଶାଳ ଢାଇ, ସେ ଦୟ ପାଞ୍ଚଶତ ଟଙ୍କା ପୁରୁଷର ପାଇଲା, ତହିଁଲେ ସେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ସେ ବନମାଳୀକୁ ସେବନ କବନରେ ପ୍ରଥମ ଥର ଦେଖିଲା । ବର୍କିକୋଠାରେ ଦୂରାବେଳେ ସେ ଦନେ ସୁନ୍ଦା ବନମାଳୀର ଛର ଦେଖିବାକୁ ପାଇ ନ ଥିଲା । ସେ ଦନ ସେହି ବନମାଳୀ ତାକୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଚର୍ଚିପକାରିଲା । ବିଅଠାରୁ ଦାନା ସାତ୍ର ଶୁଣିଲା ସେ ବନମାଳୀ ଜଣେ ନିତାନ୍ତ ଦରିଦ୍ର ଲୋକ; ପ୍ରତିବର୍ଷ ପେହି ବନମାଳୀ ସଙ୍ଗେ ଜମିଦାର ବନମାଳୀ ଚମ୍ପତରାଖେର ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପାମସ୍ତସ୍ୟ ଦେଖି ପାଇଲା ନାହିଁ ।

ଦାନା ସାତ୍ର ବନମାଳୀ ବିଗାହ ଦିନ ତା ବିଅ ସାର ସାହାଯ୍ୟର ବନମାଳୀ ବିଷୟରେ କେତେକ ଜବର ଫର୍ଗତ କରିଲା । ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ନାନା ଚେଷ୍ଟାକରି

ଆଉ କେତେକ ଖବର ଯୋଗାଡ଼ କଲା । ଜଗନ୍ନାଥବିନ୍ଦୁର ଭଙ୍ଗା ଉଥରେ କୁଆଁ
ମୁହଁରେ ସେ ସେ କାହାକୁ ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଭେଟିଥିଲା, ତାହା ଅନୁମାନ କରନେଲା ।
ବନମାଳୀ ଚନ୍ଦ୍ରରେଣୁ ଭାର୍ତ୍ତା ସେ ବମା ତା ମଧ୍ୟ ସେ ବୁଝିପାଇଲା; କିନ୍ତୁ ବମା
ବିଷୟରେ ସେ ନରବ ରହୁବା ଛାତି ବୋଧକଲା; କାବଣ, ହଠାତ୍ ଯାଇ ରମାନ
କହିବୁହନ୍ତୁ ବିଷୟରେ କିଛି କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ, ତାକୁ ହୃଦୟ ଧଳକା ଶାଇ
ଆସିବାକୁ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ବନା ସାହୁ ଅନେକ ସମୟ ମରବ ହୋଇ ରହିଲା । ଫଳରେ ବନମାଳୀକୁ
ତାଆତ୍ମ ନରବତା ଭାବିବାକୁ ହେଲା । ସେ କହିଲା, “ବନା ସାହୁ, ମୁଁ ବୁଝ ନୀଁ
କହିଲା । ଆଉ କଣ ଦୂମେ ଲାଗ୍ତା କହୁବ ଯେ ଦୂମେ ଯେଉଁ ଗୁପ୍ତକଥା ମୋତେ କହିବାକୁ
ଆସିର, ମୁଁ ତା ମଧ୍ୟ ବୁମକୁ କହୁବ ? ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ନରବନ୍ତା, ଉକେଇତ ବୋଲି
ଦୂମେ ଯେ କହିଲା, ସେ କଥା ଠିକ୍ । ଉକେଇତ କାହିଁକି ନା, ସେ ଧନେଞ୍ଚୟ ରାଜ୍ୟ
ସମ୍ପର୍କ ଗୈରିବା ନେଇଥିଲା । ଆଉ ନରହନ୍ତା କାହିଁକି ନା ସେ ପୋଲିୟ ସର୍କାର
ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାରଙ୍ଗୁ ହୃଦୟ କରିବ ।”

“ଆପଣ ନାହା କହୁଛନ୍ତି ମୁଁ କିଛି ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ ।”

“ଶୁଣ ତେବେ ମୁଁ ବୁଝେଇ ଦରବର । ଧନେଞ୍ଚୟ ର୍ୟା ବୋଲି ଶାରଙ୍ଗଭାବରେ
ଝଣ୍ଝେ ଧରି ମହାନାନ ହୁଲେ । ଗେରୁ ଡ୍ୟାର କଣ ଅନେକ ପାଇସା ଉପାର୍ଜନ
କରିଥିଲେ । ଦିନକୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଶେଷରେ ସେ ରାଜାଙ୍କ
ଦେବାନ୍ତ ହେଲେ । ସେ ଆଗରୁ କେବେ କଣ ଦୋଷ କରି ଦଣ୍ଡ ପାରିଥିଲେ । ଜଣେ
ଦୁରୁଶା ଦାଢ଼ି କଥା ସେ କଥା ଜାଣିପାଇଛି; ତାଙ୍କୁ ଧରେଇଦେଲା, ଆଉ ତାଙ୍କ ନୀଁରେ
ଜମାଥିବା ଟଙ୍କା ଅପରିହାଣ କରନେଲା । ମୁଁ ଏ ଭିତରେ ଶୋଭ ଶାକେହିଠାର
ଖବର ପାଇଛି । ଟଙ୍କା କିଛି କମ୍ ନୁହେ, ପାଇଁ ଲକ୍ଷତ୍ର ବେଶି । ସେ ଟଙ୍କା
ସେ କଥା ନେଲା ତା ନୀଁ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ । ଆଉ ମଣିଷ ମାରିବା କଥା ସେ ଦୂମେ
କହିଲା, ସେହା ମୁଁ କିମ୍ବା ଅଖିରେ ଦିଶିଛି । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ପୋଲିୟ ସର୍ଦୀରଙ୍ଗୁ
ଗୁଲି କରି ମାରିଛି ।”

ବନା ସାହୁ ପରିଷ୍ଠ ହୋଇ ସୁକା ଛଡ଼ିଲା ନାହିଁ; କହିଲା, “ଜମିଦାର
ବାହାଦୁର, ଆପଣ ବଡ଼ ଭୁଲ ଖବର ପାଇବନ୍ତି ।”

“କୋଇଟାକୁ ଦୂମେ ଲୁହ ବୋଲି କହୁବ ? ସବୁ ଠିକ୍ ସତ୍ୟ ।”

“ମୁଁ ମନର ନାହିଁ । ମୁଁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟରେ କାହାକୁ ବୁଝେଇଦେବା ଲୋକ
ନୁହେ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଧନେଞ୍ଚୟ ର୍ୟା ଟଙ୍କା ଲୋର କରି ନାହିଁ, କି ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାରଙ୍ଗୁ
ମାରି ନାହିଁ । ତା’ର ଦୁଇଟା ପ୍ରମାଣ ଅଛି ।”

“କଣ ପ୍ରମାଣ କହ ।”

“ସେ ଧନ୍ତୁସ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ର ଟଙ୍କା ଗୈର କରିନାହିଁ । କାରଣ, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଆଉ ଧନ୍ତୁସ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ର ଲେଖ ଦେଲେ ।”

“ତୁମେ କଣ ଗୁଡ଼ାଏ କହୁଛ ?”

“ଆହୁ ମେ ମରୀଷ ମଧ୍ୟ ମାର ନାହିଁ । କାରଣ ସର୍ବାର ମହାପାତ୍ର ନିଜେ ଆମ୍ବଦୁତ୍ୟ କଲେ ।”

“ଆହା, ସ୍ଥାର ପ୍ରମାଣ କଣ ?”

ଦନା ସାତ୍ତି ନିଜ କୁରୁତା ପକେଟରୁ ଖେଟିଏ ଅତ ପୁରୁଣା ତେଲ ଚିକିଟା କାଗଜ ବାହାର କଲା । ତିନ୍ତିରେ ସରକାରୀ ମୋହର ବସିଗଲା । ସେ କାଗଜଖେଟି ବାନା ସାତ୍ତି କୌଣସି ଫାଟିରୁ ଚିର ଆଶୀର୍ବାଦ ସମ୍ମବପର । ଯାହାହେଉ, ସେ କାଗଜ ଲେଖାଟା ଅବଶ୍ୟକ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନ ଥିଲା । ସେଥିରେ ଯାହା ଲେଖାଥିଲା, ଏକ ସରକାରୀ କ୍ଷେତ୍ରାହାରରେ ତାହା ପ୍ରକ୍ରିୟା କରିବାରକୁ କଥା ପୂର୍ବତ୍ତୁ କୁହାଯାଇଛି ।

ବନମାଳୀ ତାହା ନିଜେ ପଢ଼ି ଦେଖିଲ; ପୁରୁଃଂ ତାର ଆଉ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କାଳସ ରହିଲ ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ବନମାଳୀ ହୁଏଇ ଯେତେ ତିକକୁ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା, ଅଧେବାଟ ପୁଣି ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା । ସେ ପ୍ରାଣରେ ଗୋଟାଏ ଅପୂର୍ବ ଆଜନ୍ମ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ କହିଲ, “ତାହାହେଲେ ତ ଏ ସମ୍ପ୍ରଦୟ ସମ୍ପତ୍ତି ତାଙ୍କ ନିଜର । ଯିଏ ଧନ୍ତୁସ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ର, ସେଇ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ । ଆଉ ମରୀଷ ମାନିବା କଥା ତା ବିବୁଦ୍ଧରେ ଭୂମ ପ୍ରମାଣ ?” ଦନା ସାତ୍ତି ପକେଟରୁ ଆଉ ଖେଟିଏ କାଗଜ କାଢ଼ି ଦେଖାଇଲା । ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ସରକାରୀ ମୋହର ବସିଥିଲା । ବନମାଳୀ ପଢ଼ିଲା—ମହମ୍ମଦ୍ସ୍ଥାବକାର ବିଦ୍ରୋହ ସ୍ଥଳରେ ସର୍ବାର ଜନାର୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ବରୀ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଜଣେ ବିଦ୍ରୋହ ତାଙ୍କ ମାରିବାକୁ ନେଇ, ପଢ଼ୁତରେ ନ ମାର, ଉପରକୁ ଗୁଣି ଫୁଟାଇଦେଲ ଏବଂ ତାଙ୍କ ମୁକ୍ତ କରିଦେଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ସେ ଘଟଣାର ଦିନିତିର ପରେ ନିଜେ କାଠେଯୋଡ଼ିକ ଡେଇପଡ଼ି ଆମ୍ବଦୁତ୍ୟ କଲେ । ସେ କହିଲେ ଯେ ପରାମର୍ଶଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଣ ପାଇ ତାଙ୍କ ପରି ଲୋକର ବହୁବା ଠିକ୍ ନୁହେ ।”

ପଢ଼ିପାର ବନମାଳୀ ନହିଲ, “ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଜନାର୍ଦନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଜନନୀତାତା, ଜଣେ ବର ପୁରୁଷ, ଜଣେ ପୁରୁଷ ଦେବତା ।”

“ସେଠା ବର ନୁହେଁ, କି ଦେବତା ନୁହେଁ, ସେ ଉକେଇତ ଆଉ କରହନ୍ତା ।”

“ତୁମେ କଣ ଦୂଳିଶ ବର୍ଷ ତଳ କଥା କହୁଛ ? ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଜନନୀତରେ ତା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରାୟୁଷିତ କରିବାକୁ ।”

“ନା, ମୁଁ ଅତ ଅଳ୍ପଦିନ ତଳ କଥା କହୁଛ । ସେ କଥା କେହି କାଶନ୍ତି-ନାହିଁ । ଆପଙ୍କେ ରାଣୀ ଯେ ବିପ୍ରର ଯୌତୁକ ପାଇବାକୁ, ଟଙ୍କାଟା ଅର୍ପିବି ସେଇଆକ୍ରମୀ ।

ସେଇ ଟଙ୍କା ବଳରେ ପାଖୁ ନାଏକ ବଜାୟରେ ଆସି ଗାଉ ମାଡ଼ ବସିଛି । ବଳା ପର ନା, ଆଉ କଣ ? ଜମିଦାର ହଜୁର, ଆପଣ ମୋତେ ଯାହା ଖୁସି ପୁରସ୍କାର ଦେବେ । ଶୁଣନ୍ତି, ପ୍ରାୟ ବର୍ଷର୍କ ତଳେ ଏ ସହବେ ଯୋର ମେଲି ହୋଇଥିଲା, ସେଇ ସମୟରେ ଗୋଟାଏ ଭଙ୍ଗା ପର କୁଆ ଭିତରେ ଜଣେ ଲୋକ ପର କରି ରହୁଥିଲା ।”

ଶୁଣି, ବରମାଳୀ ତା ଚନ୍ଦକ ଦାନା ମାହୁ ଅବଳୁ ଆହୁରି ଉଠିଦେଲା ଏବଂ ଭେଦଗ୍ରୀବ ହୋଇ କାନ ପାଟ ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲା, “ସେ ଲୋକ ସେଇ କୁଆ ମୁହଁରେ ଭାଲୁ ପକେଇ କୁଆ ଭିତରେ ରହୁଥିଲା । ମେତେବେଳେ ଅନ୍ତରରେ ଆଉ ଲଣେ ଲୋକ ପିଠିରେ ଗୋଟାଏ ମୁର୍ଦ୍ଦାର ଲଦି ସେ କୁଆ ଭିତରେ ଅକୟୁତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଡକେଇଛି କଥା ରେଖିରୁ ସହଜରେ ଅନୁମାନ ହବ । ଲାଭ ନ ଥିଲେ କଣ କିଏ କାହାକୁ ମାରେ ? ସେ ଡକେଇଛି ମୁର୍ଦ୍ଦାରଟାକୁ ସେଇଠେଇ ପକେଇଦେଇ ପଳେଇବାକୁ ବିଦ୍ୟୁଲା । ତା ପରେ କିଏ କାଳେ ଦେଖିବ ଭାବ, ଆଉ କୋରିଆଡ଼େ ନେଇ ପଳେଇବାକୁ ବିଶିଷ୍ଟ ।”

ବରମାଳୀ ଆହୁରି ଏକଖାନରେ ବସିରହିଲା । ମନୀ ସାହୁ ପୁଣି କହୁଲା, “କୁଆ ଭିତରେ ପର ଲଣ ନହିବା ଲୋକ ତ ଥିଲା, ନକେଇତଟା ଆସି କହୁଲା, ‘ମୋ ପିଠିରେ କଣ ଥିବୁ, କେବୁକୁ ? ମୁଁ ସ୍ଵା ଭିତରୁ ବାହାରିବା ଦରକାର ! ତା ପାଖେ ଗୁବି ଅଛୁ ତ ପିଟେଇ ଦେ ।’ ଡକେଇତର ବଳ ଶୁଭ୍ର ବେଶି । କୁଆ ଭିତରେ ରହୁଥିବା ଲୋକ ତାକୁ ପାରନ୍ତାନାହିଁ; ହେଲେ ସମୟ ଗଢ଼େଇବାକୁ ଅନେକ ପୃଷ୍ଠା ତରକାରୀ କାନ୍ଦିଲା । ମେ ମୁର୍ଦ୍ଦାରଟାକୁ ତନ୍ମ ତନ୍ମ ପରମା କରି ଦେଖିଲା; ତା ଦେହରେ ଖାଲି ନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ ଛାଡ଼ା ଅଛି କିନ୍ତୁ ଦେଖିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ମୁର୍ଦ୍ଦାର କୁରୁତାରୁ ଛାନ୍ଦେଇ ଲୁଚେଇ ସେ ଫଟେ କନା ନେଇଯାଇଥିଲା । ତା ପରେ ସେ ଗୁବି ଖୋଲିଦେଲା । ଡକେଇବତ୍ତ ମୁର୍ଦ୍ଦାରଟାକୁ ନେଇ ବାହାରିଗଲା; ଆଉ ଆଉ ଜଣକ ଗୁବି ପକେଇଦେଇ ଭୟରେ ସେଠି ପଳେଇଲା । ଯୋର ଡକେଇଛି ମୁର୍ଦ୍ଦାର ନେଇ ଯାଉଥିଲା, ସେ ପାଖୁ ନାଏକ । ଯା ହାତରେ ଗୁବି ଥିଲ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ହଜୁରଙ୍ଗ ସହିତ ନ୍ୟାବାର୍ତ୍ତା ହୁଅଛି । ଆଉ ନନା ଝାଁକ—”

ମନୀ ସାହୁ ନିଜ କୁରୁତା ପକେଇଛୁ ଫଟେ ରହୁବୋଲା ପୁରୁଣା କନା ବାହାର ନରାଗିଲା । ବରମାଳୀ ଦେଖି ଭୟରେ କଳା ପଡ଼ିଗଲା; ନିଶ୍ଚାସ ନେଇ ଧାଇଲା ନାହିଁ । କହୁଷେ ପରେ ସେ ଝାଁକାର, ପେଡ଼ିରୁଛିଲୁ ଗୋଟାଏ ରକ୍ତାକୁ ପୁରୁଣା କୁରୁତା ବାହାର କରିବାରେ । ତା ମଧ୍ୟରେ ମନୀ ସାହୁ ପୁନର୍ବୁଦ୍ଧ କହୁଲା, “ମୋର ଝାଁକ ବିଶ୍ୱାସ, ଝୁଣୁ ହୋଇଥିବା ଲୋକ ଜଣେ ବିଦେଶୀ ମହାଜନ କି ଜମିଦାର; ଆଉ ସେ ଅନେକ ଟଙ୍କା ଧର ଯାଉଥିଲା ।”

ବନମାଳୀ କୁରୁତାଟି ବାହାର କରିଥାଣି ନହିଁ, ଏଇ ସେ କୁରୁତା, ଆଉ ସେ ମହାଜନ ମୁଁ ।’ ବନମାଳୀ କୁରୁତାଟା ତଳେ ବିଛଇ ପକାଇଦେଇ, ଧାନୀ-ସାହୁର କନା ଖଣ୍ଡକ ତା ହିଂଡା ଯାନରେ ନେଇ ଖେତିରେଣୁ । କନା ଖଣ୍ଡ ସେ କୁରୁତା ଭିତରେ ଠିକ୍ ଶାପ ଖାଇଗଲା । ଧାନା ସାହୁ ଭୟରେ ଚମକିପଡ଼ି ମନେ ମନେ ଘାନିଲା, “ମୋର ଆଉ କ୍ଷେତ୍ର ନାହିଁ ।” ବନମାଳୀ ଜୈରାଣ୍ୟ, ଭୟ ଏବଂ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରାସର ପ୍ରସପତ୍ର ଅନୁଭବ କରି ଭିତି ଠିଆ ହେଲା ଏବଂ ଧାନା ସାହୁ ମୁହିଁରୁ ପୁଣି ହଜାରେ ଟଙ୍କାର ନୋଟ ଫିଙ୍ଗି କହିଲା, “ତୁ ଗୋଟାଏ ମହାପାରୀ । ତୁ ଗୋଟାଏ ଲୋକ ଦାଁରେ ମିଳ କହି ବୁଡ଼େଇଦବାକୁ ଆପିଥିଲୁ; ମାତ୍ର ଟେକ ତାକୁ ସ୍ଵର୍ଗରେ ବସେଇଦେଇ ଗଲୁ । ତୁ ଡକେଇତ, ତୁ ନରହନ୍ତା । ମୁଁ ଏହିକଣ ତୋତେ ପୋଲିସରେ ଦେଇ ପାରନ୍ତି । ଏକହଜାର ଟଙ୍କା ନେ । ତୁ ଯା । ମୁଁ ତୋତେ ପଡ଼ିଦେଇ । ବାକି ପ୍ରକରୁମି କଥା ତୋତେ ବଞ୍ଚିଦେଇ ।”

ଧାନା ସାହୁ ଟଙ୍କାତଳ ପକେଟରେ ପୂରାର ବସ୍ତି ହୋଇ କହିଲା, “ବାକି ପ୍ରକରୁମି ! ଏସ ପୁରି କଣ, ମନ୍ତ୍ର କିଛି କଣାରୁ ।”

“ନରହନ୍ତା, ତୁ ସେଠେଠେ ସେନାପତିଙ୍କ ବଞ୍ଚିଦୁଲୁ ।

“ସେନାପତି : ସେ ପୁଣି କିଏ ?”

“ହଁ, ସେନାପତି ଗୋଧନ ଦିଂହ । ଆଉ କଥା କହନା । ତାଙ୍କର ଆଦେଶରେ ମୁଁ ତୋତେ ଟଙ୍କା ଦେଇବ । ଦେବ ହଜାର ଦେଇବ, ଅର ଥର ହଜାର ପାଞ୍ଚଶହ ନେଇ, ମୋଟରେ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଧର, ତୁ ବୁଲିଯା । ଏ ମୋର ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶ । ମୋହିଲେ କି ତୋ ଭଲି ଚଣ୍ଡାଳକୁ ଟଙ୍କା ଦେଇକରିବ ? ତୁ ଲଙ୍ଘାକୁ ଯିବୁ ବୋଲି କହିବୁ ଯା ରାଷ୍ଟ୍ର । ତୋର ପାଇଁ ଠିକ୍ ଥାନ ସେଇ ଲଙ୍ଘ । ସେଠେଠେ ସ୍ଵର୍ଗଶା ସଙ୍ଗେ ପର କରି ରହିବ ।”

ଧାନା ସାହୁ ଭିତି ଠିଆ ହୋଇ କହିଲା, “ମୁଁ ଉଠୁଛି ତେବେ; ନମ୍ବାର ଜମିଦାର ବାହାରୁ !” ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନମ୍ବାର କଲ ଏବଂ ଧୀରେ ଧାରେ ଗୋଟାଏ ଧଣ୍ଡୟାପ ପରି ଦ୍ଵୁ ବାହାର ଶ୍ରୀ ବୁଲିଗଲା ।

—୫୭—

ଉଦ୍‌ବଲୀଲାର ଶେଷ

ଧାନା ସାହୁ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ସୁନା ଗଦା ଓଳନ ତଳେ ଚପିଦେଇ ପରି ବିସୁସୁ ଏବଂ ଆନନ୍ଦରେ ବନମାଳୀ ନିଳଟକୁ ରୁକ୍ଷିଗଲା । ଏଣେ ବନମାଳୀ ରମାକୁ ତାକ କହିଲା, “ଶୀଘ୍ର ଆସ, ଏଇ ମୁହଁତିରେ ଅମଲୁ ଯିବାପାଇଁ ହୁବ ।” ଦୁଆରେ

ଭଡ଼ା ଗାଡ଼ି ଥିଆ ହେଲା । ବନମାଳୀ କହିଲା, “ରମା, ଆଉ ବିଳମ୍ବ କରନା । ଓଁ, ଉଗବାନ୍ ସେଇ ମୋ ଜୟନ ରଖା କରିଛନ୍ତି । ଆଉ ମୁହଁଠେ ତେର କର ନାହିଁ ।”

ରମା ବନମାଳୀଙ୍କୁ ପାଗଳ ମନ୍ଦନ କଲା; ତଥାପି କଥା ମାନି ବରିରେ ବସିଲା । ବରି ଶୂଳରା ପୃଷ୍ଠାରୁ ସେ ବନମାଳୀର ଦୁଇ କଣୀ ହେଉଥିବାର ଶର ଶୁଣିପାରିଲା । ବନମାଳୀ ରମାକୁ କହିଲା, ‘ମୁଁ ପାପୀଙ୍କ ଗୋଟାଏ ରାଧେ ! କି ଯୋର ଅନ୍ୟଯୁ କରଇ ?’ ବନମାଳୀ ଦେବତା ପ୍ରତିନି ଦେହରେ ଧରାଯାଇ କରିଥିଲା ପରି ଅନୁଭାପ, ଦୁଇ ଏବଂ ବୟସରେ ଦୁଇଲ ହାତପଡ଼ିଲ । ସେ ଗାଡ଼ିବାଲକୁ କହିଲା, “ତଳ ତେଲଙ୍ଗାବଳାର ।” ଅନେକ ଦିନପରେ ତେଲଙ୍ଗାବଳାର ନାମ ଶୁଣି ରମା ମୁହଁରେ ଆନନ୍ଦ ଫୁଲିରିଲା । ସେ କହିଲା, “ଆମେ ପାଣ୍ଡ ପାଇକୁ ଯାଉଚେନା ଏତେ ଦିନ ପରେ । ମୋତେ ବଡ଼ ଖୁବି ଲାଗୁଛି ।”

“ନା, ରମା, ପାଣ୍ଡ ନୁହେ, ତୁମ ବାପା; ମୋ ବାପାଙ୍କଠାରୁ ବଳି ବାପା । ରମା, ତୁମେ ହୁଏଥାର ତିଥି ପାଇ ନ ଥିଲ ବୋଲି ମୋତେ ବନ୍ଦିଲ । ସେ ତି ତାଙ୍କର ହାତେ ଯାଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ତିଥି ପାଇ ସେ ମୋ ପ୍ରାଣରସା କରିବା ନିମନ୍ତେ ପୁରସ୍କଳକୁ ଧାରୀଗଲେ; ଆହୁ ନମ୍ବରରୁ ମେନ୍ଟେ ତୁମ ପାଇଲୁ ଟାଣି ଥାଣିଲେ । କେବଳ ମୋର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ କେତେ କଷ୍ଟ ନ ପାଇଲେ ସେ ? ବାଟରେ ସେ ଦୁଇ ଦିନ ନାହିଁକି ବିଳମ୍ବ ହେଲା, ମୁଁ ରୁହିଯାଇଲାଣି । ଗୁଲ, ଥାମେ ତାଙ୍କୁ ନୈଇସିବା । ତାଙ୍କି ସେ ଘରେ ଥିଲେ, ହେଲା । ମୁଁ ତାଙ୍କର ପାଦକଳେ ବସି ମୋ ଜୟନଟା କଟେଇବା । ସେ ତିକୁ କଥା ରମା; ହରିଆ ତାଙ୍କୁ ତିକୁ ଶଣ ଦେଇଗଲ, ଆହୁ ମୋତେ ମିଛ କହିଲା । ଏକିକରେ ସବୁ ବୁଝା ପଡ଼ିଯାଉଛି ।”

ଗାଡ଼ି ତେଲଙ୍ଗାବଳାରରେ ପହଞ୍ଚିଲା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଦ୍ଵାରରେ ୦ନ୍ ଠକ୍ ଶର ଶୁଣି, ମୁହଁ ଚାଲଇ ଦୃଢ଼ ତୀରଣ୍ଟିରେ କହିଲା, “ଆସ ।”

ଦ୍ଵାର ଚିଟିଲ କେ ରମା ସହିତ ବନମାଳୀ ଦରେ ପାଦ ପକାଇଲା । ବନମାଳୀ ଦୁଆର ପାଖେ ଠିଆ ହେଲା; ରମା ଭିତରକୁ ଧାରୀଗଲା । ଦେଖି, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଦେଇଲୁ ଦେଖି ରହିପଢ଼ିଲା । କହିଲା, “ରମା ।” ରମାର କଣ୍ଠ ରୁକ୍ଷ ମେହାଗଲ । ସେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ପଢ଼ିଲେ ପଡ଼ିଯାଇ ଭାକିଲା, “ବାପା” । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ବହୁଳ ହୋଇ କହିଲା, “ରମା, ଓଁ, ଯାଥିବୁଣି, ତୁମେ ଥାପିବ । ଓଁ ପ୍ରଭୁ, ଜି ଦୟା ।”

ବନମାଳୀ ଥାପିବୁ ଅଣ୍ଟୁଧାର ବହୁ ଯାଇଥିଲା । ସେ ତାହା ପୋଛୁପକାଇ, ଅଗ୍ରପର ହୋଇ କହିଲା, “ବାପା” ।

“ଓଁ ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଆହିଛନ୍ତି ? ମୋତେ କ୍ଷମା କରିବେ, ବନମାଳୀ କଣ
କହିବ, ଖୋଲ କଥା ପାରିଲାନ୍ତି । ରମା କିଜ ଦେହରୁ ଶାଲ ଖଣ୍ଡିକ କାଢି ପାଣ୍ଡ
ନାଏକ ଦେହରେ ଯୋଡ଼ାଇବେଳେ ଏବଂ ତା କପାଳରେ ଗୋଟିଏ ଚୁମ୍ବନ ଦେଲ ।

“ମଣିଷ କେତେ ଓଳ କୁହେ ? ମୁଁ ବିଶୁଦ୍ଧ ଆଉ ଦେଖାହବନାହିଁ ।
ବନମାଳୀ ବାବୁ; ଅସମମାନେ ଠିକ୍ ଆରିବା ବେଳେ ମୁଁ ଭବୁଥିଲ ସେ ମୁଁ ବୁଲିଯିବ,
ଆଉ ରମା ସାଥକୁଣ୍ଡାଣୀଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଦେଖା ହବନାହିଁ । ଏଇ ତାଙ୍କ ପିଲାଦିନର
ଶାଢ଼ୀ ଖଣ୍ଡିକ । ସ୍ଥାକୁ ଦେଖି ମୁଁ କହୁଥୁଲି ସେ ଆଉ ସେ ମୋ ପାଖକୁ ଅଧିବେଳାହିଁ ।
କି ମୁଣ୍ଡ ମୁଁ ? ମୁଁ କହୁ କହୁ, ଆପଣ ତାଙ୍କୁ ଧରି ଅଗଲେ । ଏ ତାଙ୍କ ରଗବାନଙ୍କ
ବରଦ । ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୁଁ ସାଙ୍କୁ ଥରେ ରମା ଦୋଲି ଡାକିବ ?”

ରମା ଅଧିକାର ହୋଇ କହିଲ, “ତୁମେ କି ନିଷ୍ଠୁର ବାପା ! ଆମକୁ ଯେ
ରହିଥିଲ, ଆଉଥରେ ଯାଇ ଦେଖା ଦେଲାହିଁ ? ମୁଁ ବୁଲିରକୁ କେତେଥର
ପଠେଇଲ ସେ ଯାଇ କହିଲ, ‘ଫେରିନାହାନ୍ତି’ । ବାପା ଏଠେଇ ଶେରରେ ପଡ଼ିବନ୍ତି,
ଆଉ ଥମେ ସେ କଥା ଟିକିଏ ଲାଖିପାଇଲେ ନାହିଁ ।”

“ଯାହାହନ୍ତି, ଥୁବି ପଦହରିଲେ ଠିକ୍ ବେଳରେ । ମୋତେ ତେବେ,
ବନମାଳୀ ବାବୁ କ୍ଷମା ଦେଇଛନ୍ତି ।” ଶ୍ରୀ, ବନମାଳୀ ମନର ଭାବ ଦୃଢ଼ୟ ଦେବ
କରି ହଠାତ୍ ବାହାରିପଡ଼ିଲ । ସେ କହିଲ, “ରମା, ତୁମେ କାଣ ସେ ମୋ ପାଇଁ
କଣ କରିବନ୍ତି ? ମୋତେ ବଞ୍ଚିବନ୍ତି, ତମକୁ ଆଖି ମୋ ହାତରେ ଦେଇବନ୍ତି,
ତା ପରେ ସଂଘେ ଛଢି ବହିବନ୍ତି । ମୁଁ ଏହେ କୁତ୍ସି, ଏହେ ପାପା ! ଆଉ ରୁମ
ବାପା ସୁର୍ଗର ଦେବତା, ପରିଷ ରସି, ମୋର ପୁଣ୍ୟ ।”

ଶ୍ରୀଷ୍ଟକଣ୍ଠରେ ପ୍ରତିବାଦ କରି ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କହିଲ, “ନା, ମିଳ କାହିଁକି
କହୁବନ୍ତି ? ହୁ, ମୁଁ ପରି ଗୋଟାଏ ସୁନମୋକ ।”

ଆପଣ କାହିଁକି ମୋତେ ସବୁ ଲୁଚିବଲେ ? ମୋ ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚିବ, ମୋତେ
କହିଲେ ନାହିଁ, ଆଉ ଖୋଲ ନିଜ ନିରା ରଖନା କଲେ ?”

“ମୁଁ ଦାହା ସତ ସେଇ କଥା କହୁବ । ପରିଦେ ମିଳ ନାହିଁ ।”

“ନା, ଯାହା ଅଧ୍ୟ ଯତ ସତ କୁହେ । ଆପଣ ମୋତେ ପୁରା ସତ
କହିନାହାନ୍ତି । ଆହେ ଧନ୍ଦଙ୍ଗୁ ରୂପ, ସେ କଥା କାହିଁକି ମୋତେ କହିଲେ ନାହିଁ ?
ଆପଣ ସର୍ବାର କରାର୍ଥିନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରିବନ୍ତି, ସେ କଥା କାହିଁକି

ଲୁଚେଇଲେ ? ଆପଣ ମୋତେ ବଞ୍ଚିଲବନ୍ତ, ସେ କଥା କାହିଁକି ଗୋପନ ରଖିଲେ ?”

“ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଛଡ଼ି ଅସିବାକୁ ଯିଜ କରିଥିଲି ନା ! ଆପଣ ଏଥରୁ କଥା ଜାଣିଲେ, ମୋତେ କଥା ଛଡ଼ିଲେ ?”

ଆଉ ‘ଆପଣ’ କହିଲୁ ନାହିଁ, କି ‘ବନମାଳୀ ବାବୁ’ ବୋଲି ଡାକିଲୁନାହିଁ । କହିଲୁ, ‘ବନମାଳୀ’, ‘ପୁଅ’, ‘ବୁ’, ‘ରମା’ ‘ଝାଅ’ ‘ବୁ’ । ବାପା, ଆଜି ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଘରକୁ ନେଇଯିବାକୁ ଆସିରୁ, କାଲିଯାଏ ଆପଣଙ୍କୁ ଏଠେଇ ଆଉ ରହିବାକୁ ହବ ନାହିଁ ।”

“ଠିକ୍ କହୁବ, ବନମାଳୀ ବାବୁ, ନା ବନମାଳୀ ! ମୁଁ କାଲିକି ଆଉ ଏଠେଇ ନ ଥିବ; ତେବେ, ତୁମେ ଘରେ ବି ନ ଥିବ ।” ଶୁଣି, ବନମାଳୀ କହିଲ, “ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଆର ଏ ବୟସରେ ଫ୍ରାନ୍କିଯାକ ବୁଲିବାକୁ ଛଢିଦେବୁନାହିଁ । ଗାଡ଼ି ଦୁଆରେ ଠିଆ ହେଇଛି; ଆପଣଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତିମାନ ଯିବାକୁ ହବ ।” ରମା କହିଲ, “ବାପା, ତୁ, ପୁଲ ! ଗାଡ଼ିରେ ବସିବା ।” ଶୁଣି ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଭିଜର ଦେଲା, “ମୋର ଆଉ ଗୋଟାଏ ଗାଡ଼ି ଆସିବ ପର । ତୁମେ, ବନମାଳୀ, ରମା କେହି ଦେଖି ପାରୁନାହିଁ, ମୁଁ ପାରୁଛି । ସେ ଗାଡ଼ିର ତଳକ ଏଡ଼ି ହବ ?”

ରମାର ଦୂର ଅଣ୍ଟିରେ ଦୂର ଖୋପା ଦୂରେ ଦୂରଟି ମୁକ୍ତା ବିଦୁ ପରି ଉଚିବାକୁ ଲାଗିଲ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଫ୍ରାନ୍କିଯାରରେ କହିଲ, “‘ଭଗବାନ ଯେ ଅଛନ୍ତି, ତାର ଗୋଟାଏ ପ୍ରମାଣ ମୁଁ ପାଇଲି । ନୋହୁଲେ କି ରମା ଆସି ଆଜି ଏଠେଇ ପାଦ ପକେଇଥାନ୍ତା ? ମୁଁ ବହପାରିଲେ ବଢ଼ ଭଲ ଦୁଆନ୍ତା; ରମା ପହଞ୍ଚି ପୁଣି ବୁଲିବାକୁ ଯାଆନ୍ତା ।’” କହି, ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ନେବେକ ସମୟ ମରିବ ରହିଲ ଓ ଦୁଣି କହିଲ, “ଆଉ ସେ ଆଖା ନାହିଁ ।” ରମା ପାଣ୍ଡ ନାଏକର ଦୂର ହାତ ଧରିପାଇଲ ଚମକିପଡ଼ିଲ । କହିଲ, “ବାପା, ଓହ, କି ନାକର ! ବାପା ତୁମ ଦେହ କଣ ହୁଇଛି, କେବ ?”

“କିଛି ନାହିଁ । ମୁଁ କେବୁ ଜଳ ଅଛି । ଖାଲି—” ।

“ଖାଲି କଣ ଏ ?”

“ମୁଁ ମଜବାକୁ ଯାଉଛି ପର ।” ବନମାଳୀ ଏବଂ ରମା ଉସ୍ତୁରେ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଫକ୍ତ ବନମାଳୀ ପରୁଇଲ, “ମରିବାକୁ ?”

“ହଁ, ସେଥରେ କଣ ଅଛୁ ? ରମା ! ତୁ ମୋତେ କଥା କହୁଥିଲୁ । କହନା ମୁଁ ଟିକିଏ ଶୁଣେ । ମୁଁ ଜବନରେ ଅଛ କମ ଗୀତ ଶୁଣିଛ । ଗୀତ ଗାଇବୁ ? ନା, କଥା ନହିଁ । କଥା ତ ପାରିବକ ଗୀତ । ସେଥରେ କିଛି କୃଷିମଦା ନାହିଁ । ତୋ କଥାଠୋଇ କଣ ଗୀତ ବଡ଼ ?”

ବନମାଳୀ ଏବଂ ରମା ଉସୁରେ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ଏକସବରରେ କହିଲେ, “ବାପା, ବାପା, ଆପଣ ବନ୍ଦବେ !”

“ମୁଁ କଣ ମନବାକୁ ଭାଙ୍ଗା କରୁଛି ? କେଳାଣି ବନ୍ଧୁପାରେ । ତୁ ମେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲ ବେଳେ ମୁଁ ସେ ଘୁର ବାଟରେ ଗୋଡ଼ ଦେଇଥିଲି, ଏବେ ତ ଫେରିଆସିଛି । ଦେହ ବି ଟିକିଏ ଭଲ ଲାଗୁଛି ।”

“ନା, ଆପଣେ ଦେହରେ ବେଶୁ ବଳ ଅଛୁ । ଆପଣ ଅନେକ ଦିନ ବନ୍ଦବେ; ଦୁଃଖ କଣ୍ଠ ଯାହା ଗେରିବାର ଗେରିପାରିଲେଣି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପାଦରେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରୁଛି, ଯମା ମାରୁଛି । ଆପଣ ଆମ ପରକୁ ମୂଳରୁ ।” ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ଟିକିଏ ଦୁଃଖ କହିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପରେ ନହିଁଲେ, କଣ ଆପଣମାନଙ୍କ ଭଲ ଦେଇପାରିବ ? ମୋର ମରିବାର ଭଲ । ଆଉ ବର୍ତ୍ତିମାନ କିଛି ସମ୍ବ କୁହେ । ମୋ ଦିନ ସବୁ ଆସିଲାଣି । ରମା, ତୋର ଆଉ ଦୁଃଖ କଣ ଅଛୁ ? ମୋ ହାଥୁରେ ରହି କେତେ କୁଣ୍ଡ ପାରରୁ ? ଏବିକ ମୁଁରେ ରହିବୁ ।”

ହଠାତ୍ ଦ୍ୱାରା ପିଟିଲା ଏବଂ କଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରେ ପାଦ ପକାଇଲେ । ବନମାଳୀ ଏବଂ ରମା ଦିନ୍ତୁତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଆଭିକୁ ଦୁଃଖିଲେ । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କହିଲା, “ଗୋପେଇଁ ମହାପର୍ବତୀ ! ଏ ମୋର ବୁଝି ରମା, ଆଉ ଏ ଜୋଈଁ ବନମାଳୀ ବାବୁ । ଆପଣ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ମୁଁ ବଳମୁରେ ଅଇଲେ । ମୁଁ ତ ଚାଲିଯାଉଥିଲି । କେବଳ ଏକମାନେ ଆସି ଅଟକେଇ ବଣିବନ୍ତି । ଆପଣ ଗଙ୍ଗାଜଳ ଆଣିବନ୍ତି ନା ? ଭୁଲସୀ ବି ଅଣିବନ୍ତି ? ନା, ମୋର ଅଛ କିଛି ଦିନର ଦାହି । ମୁଁ ଯାହା, ଭଗବାନ କୃପା ନ କଲେ, ଗଙ୍ଗାଜଳ ପିଇ ସ୍ଵର୍ଗକୁ ଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ନର୍କରେ ମୋ ଥାନ । ଆହା ; ଏ ପବିତ୍ର ଗଙ୍ଗାଜଳ ଅଛ ବୁଲସୀ ନେଇ ନର୍କରେ କାହିଁକି ପକେଇବ ? ଏ ଦେଖନ୍ତୁ, ଗୋପେଇଁ ମହାପର୍ବତୀ, ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଶାହେଟି ଟଙ୍କା ରହୁଛି; ଆପଣ ନେଇଯାଆନ୍ତୁ । ଗଙ୍ଗାଜଳ ଭୁଲସୀ ଫେରେଇ କିଥରୁ । ଅଉ, ମା, ମୋ ବୁଲକୁ ଅଛନ୍ତି ଟିକିଏ ବସୁ । ତୁଙ୍କ ଭୁଲଦୀ, ତୁଙ୍କ ଗଙ୍ଗାଜଳ ।”

ରମା ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ପ୍ରତିରେ ଆଦିଳ ମୁହିଁକୁ ମୁହିଁ ଲଗାଇ ବସିଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ତା ଲପାକରେ କିନାର ଗୀତଳ ଅଧରରେ ଗୋଟିଏ କୌଣ ବମ୍ବନ ଦେଇ

କହିଲ, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୋର ଗୋଟାଏ ଦୁଃଖ ରହୁଯାଉଛି । ତୁମେ କୁଆଡ଼େ ସେ ଟଙ୍କା ନେବନାହିଁ । ତା ପ୍ରକୃତରେ ବୁମ ଭାଣୀର ଟଙ୍କା । ଗେହୁ ବ୍ୟବସାୟରେ କି ଲାଭ ତୁମେ ବର୍ତ୍ତନିଲେ ବୁଝିପାରିବ । ଏଠେଇ ବୋର୍ଡି ମୁଁ ଲେଖିରିପିଚି ଥୋଳିଲେ ପାଇବ । ସେ ଟଙ୍କାଟା ମେଇ ବ୍ୟବସାୟର ଲାଭ । ତାକୁ ନବାରେ ଆପନି କରିବ ନାହିଁ ।”

ବନମାଳୀ ଏବଂ ରମା ପାଖ ନାଏକକୁ କବି ଦିଶା ବବରେ ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ଉସ୍ତରେ ବସିବନ୍ତିଲେ । ପର ମୁହଁରୀରେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ମୁଖୀର ଦ୍ୱାରା ଆଭିକୁ ପାଦେ ପାଦେ ଅଗ୍ରହର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ତା ନାଶ୍ୟାସ ନିୟମିତରୁପେ ଧୂଳିଲାହିଁ, ବେଳେ ବେଳେ ତଣ୍ଡି କପରେ ହୃଦ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ, ରମା ଏବଂ ବନମାଳୀ ଦୁଇଁକୁ ଅତୁଳ ନିକଟକୁ ଆପିବାକୁ ଡାକିଲା । ସେ ପର ସେପରି କି ବହୁଦୂରରୁ ଆୟୁଷ, ବନମାଳୀ ଓ ରମାକୁ ଅବିକଳ ସିହିପରି ଛାଗଲ । ସେହି ସନରେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କହିଲ, “ଆସ ମେ ବାପା ମା ! ମୁଁ ମରିଲା ପରେ ମୋ ପାଇଁ ଟିକିଏ କାନ୍ଦିବ ନା ? ମାତ୍ର ବେଣି କାନ୍ଦିବନାହିଁ; ତେବେ ମୁଁ ଯେବେଠି ଥିଲା, ମୋତେ ଦୁଃଖ ଲାଗିବ । ଏବେ ମେମିତି କଷିକାଷି ଚକ୍ରର, ସେପରି ଚଳିବ ନାହିଁ । ଗାଢି ହେଲିଏ କଥିମ, ରୁକର ଚାକର ରଖିବ । ଆଉ ଏଠେଇ ଗୋଟିଏ ବୁପା ହୃଦୟ ଅଛି । ମେହିନି ମେଇ ଏହେ - ଶିଥୁବ । ତାହା ଲାଶେ ମହାୟ ରୁଷଙ୍କ ଦାନ । କାହିଁକି ଶୁଣିମ ଅଛି ଯେ କଥା ? ମରୁ ଦ୍ୱାଢ଼ିପାତ୍ର ଯାଇ ।

ପାଣ୍ଡ ନାଏନ ବନ୍ଦ ହୃଦ ରୋକିଗଲ । ସେ କେତେକ ସମୟ ନରନ ନିଶଳ ଭାବରେ ପଡ଼ିବହି, ପୂରି କହିଲ, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୋର ଦିମଳୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବାର ଅଛି । ବେଳ ଥିଲ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ବୁମକୁ ସ୍ଥିତ କରୁ ନ ହେଲା; ବରଂ ଭୁମ ରେଖର ବିନକ୍ତ ମନ୍ଦିରଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ରମା ଆଉ ତୁମେ ଏବ । ରମାକୁ ଦିମେ ସୁଜ ଦେଇଲ । ସେଥିମାର୍ଯ୍ୟ ମୁଁ ବୁମ ନିକଟରେ ରଖାଣୀ । ମୋ ମୁଣ୍ଡ ତଳେ ପାନ୍ଥର ଟଙ୍କା ଅଛି । ସେ ଟଙ୍କା ରମାର । ଆଉ ଏଇଟି ରମାର ପିଲାତଳ ଶାଖାଟିକି । ରମା, ତୁ କେବିପାରୁଚାହୁଁ ? ମୋତେ ଚକ୍ରପାରୁଚାହୁଁ ? କଣ ବର୍ଷ ତଳ କଥା । ସମୟ କେତେ ଦେବେ କବିଗେ କଟିଯାଉଛି । ଅମେ କେତେ ସୁଖରେ କେତେ କାଳ ନିତେବଳେ । ଯୁଦ୍ଧ ଦିନିଲା । ରମା, ତୋର ସେ ଜଳାରସିଂହ କଥା ମନେ ଥାଏ ? ଓଁ, ବସ ଉତ୍ତର ଦ୍ୱାରା ଉସ୍ତରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲୁ ? ମୁଁ ତୋ ପାଣିମାଠିଆଟି ଆସି ଧରିଲା । ହେହୁହୁ, ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ତୋ ଛେତିଆ ପିଲ ହାତଟି ମୋର ଏଇ ହାତରେ ଧରିଥିଲା । କେତେ କାନ୍ଦି ଲାଗୁଥିଲା । ଆଉ ସେ ବଡ଼ କୁଣ୍ଡେରଟା କଥା ମନେ ଥାଏ ? ତୋ ରାଣୀ ? ତୁ ଏବେ ନିଜେ ରାଣୀ ହେଇବୁ । ତୁ ପ୍ରଜାପତି ଧରି ହୁଲୁ, ନିଶ୍ଚିନ୍ଦିନ ଧର ଦେଖି, ବଣର ଫୁଲ ଥାରି ମୁଣ୍ଡରେ ଯେନୁ । ଓଁ, କେତେ ଦି ର କଥା ହେ—”

ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ପୁରୀ କହୁ ସମୟ ବୁନି ହୋଇ ଆଖି ବୁଜ ପଡ଼ିରହିଲା । କେତେକ ସମୟ ପରେ ସେ ଆଖି ଫିଟାଇ ବୁଝି କହିଲା, “ଆଉ ସେ ମନୀ ସାହୁ, ତା ସାହିଆରୀ ମଧ୍ୟ; ଓଁ, କି ଖଳଲେକ ସେମାନେ । ତାଙ୍କୁ ଆମେ ଯମା କରିବା । ରମା, ତୋ ମା ଦୀର୍ଘ ତତେ ମୁଁ କହିବ । ତା ନା ‘ରଧା’ । ରଧା ନା ପୃଥିବୀରେ କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ଯେପରି ଜୟତନ୍ତ୍ର, ତୁ ମଧ୍ୟ ସେଇପରି ଜୟତିବୁ । ତୋତେ ବଢ଼ ସ୍ଵେଚ୍ଛ କରୁଥିଲ ପେ । ତୋ ପାଇଁ କେତେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ନ ସହିଛି । ତାର ମୁଣ୍ଡବଳରେ ତୁ ଏ ସୁଖ ପାଇଲୁ । ଅଭ୍ୟାସିନୀ ଗୋଟରେ ପଡ଼ି ଶେଷରେ ଶୋଇ ମରିଲା, କେବଳ ତୋର ଚିନ୍ମାରେ । ଭରବାନଙ୍କର ଏ ଗୋଟାଏ ବିଚିତ୍ର ଲାକା । ଜଣକୁ କଷ୍ଟ ଦେବେ, ଆଉ ସେ କଷ୍ଟର କ୍ଷମପୂରଣ କର ଆଉ ଜଣକୁ ସୁଖ ଦେବେ । ସେ ନ୍ୟାୟବାନ୍, ସର୍ବରେ ବସ୍ତିତନ୍ତ୍ର । ମୁଁ ଯାଇଛୁ, ପିଲମାନେ ! ମୋତେ ତାକ ଶୁଭଲକ୍ଷି । ବୁମେ ଜଣକୁ ଜଣେ ସ୍ଵେଚ୍ଛ କରୁଥିବ । ରମା, ମୁଁ ତୋତେ ଅନେକ ଦିନ ହେଲା ଦେଖି ନ ଥିଲା । କଣ କରିବ ? ପର ପରୀକ୍ଷା ଯାଏ, ସେଠୁ ଫେରି ଆସେ । ମୋର ଆଉ ଅନେକ କଥା କହିବାର ଥିଲା, କହ ପାରୁନାହିଁ । ମୋ ପାଇଁ ଦୁଃଖ କରିବ ନାହିଁ । ମୋତେ ଟିକିଏ ଯାଇଧର ତ । ଏଇ ମୋର ଶେଷ ବିଦାୟ । ଦୁମ ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଁ ହାତ ଦିଏଁ, ଆଖିଲାଦ କରେଁ । ହଁ, ସରିଲକ୍ଷି, ଯାଉଛି । ରହ, ମୋର ପିଲାଏ । ହଁ, ନଦାୟ ନେଇସାରିଲକ୍ଷି, ଯାଉଛି ଗଲି ।”

ପାଣ୍ଡି ନାଏକର ଦୁଇ ହାତ ଯେ ବନମାଳୀ ଏବଂ ରମା ମୁଣ୍ଡରେ ରହୁଥିଲା, ତାହା ଦୁଇଟା କାଠଗଢ଼ ପରି ସେହିତାରେ ପଡ଼ିରହିଲା । ତା ନାକରୁ ଆଉ ନିଃଶ୍ଵାସ ବୋହିଲା ନାହିଁ । ରମା ଏବଂ ବନମାଳୀ ଭେ ଭେ କାନ୍ଦ ଉଠିଲେ । ସେ ରତ ଅତି ଶୁଷ୍କତା ଆକାଶରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ତାର ନ ଥିଲା । ଆକାଶରୁ ଟୁଟୁ ଟୁଟୁ ବର୍ଷା ପଡ଼ିଥିଲା । ସେହି ଶୁଷ୍କ ମହାୟମାରେହିରେ ପାଣ୍ଡି ନାଏକର ଦାହିଦିୟା ଶେଷ କରିଗଲା । ଯେଇଁ ଧୂଳି ମାଟିରୁ ବାହାର, ପାଣ୍ଡି ନାଏକ ଜଗତରେ କେତେକାଳ ଗୋଟାଏ ବିଚିତ୍ର ଲାକା ଲଗାଇଦେଇଗଲା, ତା ପାର୍ଥବ ଦେହ ପୁଣି ସେହି ଧୂଳି ମାଟିରେ ବିଲାନ ହୋଇଗଲା ।